Rahmetli Annem ve Babam için…

Ahmet Zeki İZGÖER (İstanbul 1963)

1985'te İÜ. Ed. Fak. Tarih bölümünü bitirdi. Aynı bölümde "Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik* (Tahlil ve Metin), İstanbul 1988" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 1986-1987 yıllarında Bartın'a bağlı Ulus Endüstri-Meslek Lisesi'nde tarih öğretmenliği yaptı. Marmara Üniversitesi'nde İktisat Tarihi Bilim Dalı'nda "*Ahmet Cevdet Paşa'nın Sosyal ve İktisadî Görüşleri*, İstanbul 1997" unvanlı doktora tezini hazırladı. 1987-2013 yıllarında İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde görev aldı, Yayın İşleri Koordinatörlüğü'nde bulundu. 2013'te Tekirdağ NKÜ Sosyoloji Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi oldu. 2016'da SBÜ Sosyal Hizmet Bölümü'ne geçen İzgöer, aynı zamanda Tıp Tarihi ve Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürlüğünü yürütmektedir.

Eserlerinden bazıları:

1-*Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905)*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını, c. I-V, İstanbul 1999.

2-Müşir Hüseyin Kıdwai, *Osmanlı'nın Son Dostları –Hint Alt Kıtasında Türk İmajı–*, DBY Yayınları, İstanbul 2015.

3-Cemal Paşa, *Hatırât (1913-1922)*, DBY Yayınevi, İstanbul 2012.

4-Prens Sabahattin, *İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar*, DBY Yayınları, İstanbul 2013.

5-*Müslüman, Osmanlı ve Modern, Ahmet Cevdet Paşa*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

6-Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

7-*Bir Hilâl Uğruna*, DBY Yayınları, İstanbul 2016.

Ortak çalışmalarından bir bölümü:

1-*Klasik Dönem İlaç Hazırlama Yöntemleri ve Terkipleri*, Nil Sarı, Ramazan Tuğ, Mehmet Yahya Okutan'la birlikte, NOVARTIS, İstanbul 2003.

2-*Tarihi Sağlık Kurumlarımız: Darüşşifalar*, Nil Sarı, Ahmet Eryüksel, Nuran Yıldırım, Zuhal Özaydın'la birlikte, c. I-II, SANOVEL, İstanbul 2010.

3-*Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Ramazan Tuğ'la birlikte, TÜRKKIZILAYI, Ankara 2013.

4-*Dergâh Mecmuası*, Arslan Tekin'le birlikte, TTK, c. I-III, Ankara 2014.

5-*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, Nil Sarı, Ramazan Tuğ'la birlikte, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2014.

6-*Resimli Kitap,* Arslan Tekin'le birlikte, TTK, c. I-III, Ankara 2017.

7-*Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Kurumları II*, EVYAP, İstanbul 2019.

8-*Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, İbrahim Topçu ile birlikte, c. I-IX, Türk Kızılay, İstanbul 2020.

Besim Ömer

NEVSÂL-İ ÂFİYET

Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Tıp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını: 2

Eser:
Besim Ömer

Yayının Adı:
NEVSÂL-İ ÂFİYET, c. I-IV

Hazırlayan:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Zeki İZGÖER

Arka Kapak:
Nevsâl-i Âfiyet'in 1. cilt iç kapak görüntüsü

Grafik Tasarım:
Eminenur KOSAL

ISBN: 978-605-80777-6-8

Baskı:
Seçil Ofset
100.Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4.Cadde No:77 Bağcılar - İstanbul
Tel:0212. 629 06 15
www.secilofset.com info@secilofset.com

Ücrete tabi değildir.
Kitap, Sağlık Bilimleri Üniversitesi BAP kapsamında alınan destekle hazırlanmıştır.

İSTANBUL 2020

Besim Ömer
(1861-1940)

PROJE YÖNETİCİSİ VE KOORDİNATÖRÜ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Zeki İZGÖER
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi)

PROJE YÖNETİCİSİ VE KOORDİNATÖR YARDIMCISI
Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜLTEKİN
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı)

ARAŞTIRMACI
Dr. Resul KÖSE
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

BİLİM KURULU
Prof. Dr. Hatice Nil SARI
(Biruni Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TOPÇU
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı)

KATKIDA BULUNANLAR
A. Ergun ÇINAR

Kevser TOPKAR TERZİOĞLU
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı)

Mehmet TAŞTAN
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Osmanlı Arşivi)

Msc. Ramazan TUĞ
(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Osmanlı Arşivi)

Bu eser, "*Nevsâl-i Âfiyet* İsimli Osmanlı Dönemi Sağlık Yıllıklarının Günümüz Türkçesine Aktarılması" adlı ve 2018/077 numaralı Sağlık Bilimleri Üniversitesi BAP kapsamında alınan destekle hazırlanmıştır.

TAKDİM

Osmanlı kültür havzasında yetişen pek çok entelektüel; aynı anda bilim adamı, sanatçı, şair, tarihçi, hekim, siyasetçi gibi birkaç özelliği bir arada bulundurmalarıyla meşhurdurlar. Çok yönlü kimlikleriyle tanınan bu insanlar, aynı zamanda toplumu ilmî anlamda aydınlatıcı bir misyonun da sahibidirler. Konuşmaları, yazıları ve yorumlarıyla toplumun önünde olan bu insanlar tecrübeleri, donanımları, çalışkanlık ve üretkenlikleri, dünya görüşleri ve insanlara verdikleri değerlerle daima çağdaşlarının fevkinde olmuşlardır. İşte bunlardan biri de Osmanlı tıbbının son temsilcilerinden meşhur hekimimiz, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de okuyan ve hocalık yapan, elinizdeki eserin yazarı bulunan Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'dır.

Besim Ömer'i tıp otoriteleri çok yakından tanırlar. Onun eserlerinin özellikle tıp tarihçilerinin çalışmalarına büyük ölçüde kaynaklık ettiğini

biliyoruz. Bir başka ifadeyle, tıp tarihçilerinden onun eserlerini kaynak olarak kullanmayan neredeyse yok gibidir. Gerçekten de çocuk büyütmek, evliliğin şartları, şişmanlık ve zayıflık, uyuşturucu maddeler, kaplıca ve banyolar, suya olan ihtiyaç, vücut organlarının sıhhati, tenasül, doğum, kadın hastalıkları, emzirme, ebe hanımlar, hemşire ve hastabakıcılar, Kızılay, nüfus siyaseti, kolera, çiçek, kızamık, verem gibi birbirinden farklı pek çok alanda kitap ve makaleler yazarak Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında adından sıkça söz ettirmiş önemli bir şahsiyettir. Yaptıklarını ve yazdıklarını bir araya getirmek, bugün bile son derece güçtür.

Besim Ömer, kendisini milletine adayan, topluma hizmette yer, zaman ve sınır tanımayan nevi şahsına münhasır birisidir. Doğu kültür ve medeniyetinden vazgeçmeyen, ama batıyı da göz ardı etmeyen bir sentez adamıdır. Kitapları, makaleleri, röportajları, kısacası hayatı bir bütün olarak ele alındığında bu hakikat açıkça görülür. Günümüzde dahi doğu ile batıyı mukayeseli bir şekilde bilen bilim adamlarımız son derece azdır.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi olarak, hekimlerimizin yazdıkları eserlerden toplumumuzu ve bilim dünyasını lâyıkıyla istifade ettirmek gayesiyle Osmanlıcadaki "âbide" eserleri yayınlayarak hedeflerimizi gerçekleştiriyoruz. Üniversitemizce izlediğimiz "yayın politikası" kapsamında bu kez de Besim Ömer'in çok önemli bir eseri olan *Nevsâl-i Âfiyet* adlı sıhhî yıllığı yayınlamış bulunuyoruz. Genel itibarıyla hekim biyografileri, hastalıklar, halk sağlığı, besinlerin insan hayatı için önemi, ilaçlar, tedavi metotları gibi birbirinden farklı konuların yer aldığı bu 4 ciltlik "muhalled" eser, iyice tetkik edildiğinde yazıldığı tarihten bugüne kadar yüz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen başta halk sağlığı olmak üzere tıbbın pek çok alanında günümüz için faydalı bilgiler ihtiva etmektedir.

Türkiye'de Besim Ömer'in hayatı ve ilmî eserleriyle ilgili yapılan çalışmaların yetersizliğinin bilincinde olan üniversitemiz, birçok araştırmacının halen başvuru kaynağı olarak kullandığı *Nevsâl-i Âfiyet*'i günümüz harfleriyle yayınlarken, bu eserden her bakımdan istifadeyi amaçlamıştır. Özellikle kitabın sonundaki tenkitli indeks bundan sonra pek çok araştırmacının çalışmalarını kolaylaştıracaktır.

İlmî eserlerin ne kadar tahammül, fedakârlık ve ciddiyet istediğini idrak eden biri olarak bu önemli eserin yayını sırasında pek çok insanın katkısının olduğunu biliyorum. Bu yüzden kitabın yayını aşamasında emeği geçen herkese; bilim adamlarımıza, üniversitemiz BAP sorumlularına, pırıl pırıl baskısıyla Seçil Ofset'e ve sabırlı ve titiz çalışmalarına her dâim şahit olduğumuz Tıp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi'mize gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi olarak en büyük idealimizin "kalıcı", "güvenilir" ve "kaynak" eser özelliği taşıyan Osmanlı tıp metinlerini yayınlamak olduğunu bu vesileyle tekrar ifade ediyor, eserin bilim çevrelerine ve Osmanlı tıbbı üzerinde çalışanlara yararlı olmasını diliyorum.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Cevdet ERDÖL

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	**VII**
İÇİNDEKİLER	**X**
KISALTMALAR	**XI**
ÖNSÖZ	**XII**
GİRİŞ	**XVI**
TRANSKRİPSİYON SIRASINDA İZLENEN USUL	**XVI**
NEVSÂL-İ ÂFİYET, CİLT 1	**1**
NEVSÂL-İ ÂFİYET, CİLT 2	**439**
NEVSÂL-İ ÂFİYET, CİLT 3	**991**
NEVSÂL-İ ÂFİYET, CİLT 4	**1591**
BİBLİYOGRAFYA	**2179**
İNDEKS	**2182**

KISALTMALAR

a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
(a.s.)	aleyhisselâm
BAP	Bilimsel Araştırma Projesi
BETİM	Beşikçizade Tıp ve İnsani Bilimler Merkezi
bkz.	bakınız
c.	cilt
Dr. Öğr. Üy.	Doktor Öğretim Üyesi
DBY	Dün Bugün Yarın Yayınları
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed. Fak.	Edebiyat Fakültesi
Haz:	Hazırlayan
Hz.	Hazret-i
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
MÜ.	Marmara Üniversitesi
NKÜ	Namık Kemal Üniversitesi
no:	numara
(r.a.)	radıyallahu anh
s.	sayfa
SBE	Sağlık Bilimleri Enstitüsü
SBÜ	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri
vs.	vesair

ÖNSÖZ

İslâm Medeniyeti, insan sağlığına büyük önem vermiştir. Gerek Kur'ân-ı Kerim'deki pek çok ayette ve gerekse Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyelerinde bu gerçek açıkça görülür. Osmanlılara gelene kadar yetişen pek çok hekim ve tesis edilen sağlık kurumu, insanlığın yararına hizmet etmek çabası içerisinde olmuştur.

Osmanlı tıbbı klasik dönem itibarıyla İslâm tıbbı ve tabiplerinden tevarüs ettiği gelenek, birikim ve ilmî çalışmaları yüzyıllarca korumuş, tecrübe etmiş ve geliştirmeyi ilke edinmiştir. Bu alanda yetişen pek çok tabip, değerli eserler kaleme almışlardır. Osmanlı tıp literatürü, öyle anlaşılıyor ki, dünyanın diğer uluslarından belge ve bilgi birikimi bakımından çok daha zengindir. Binlerce arşiv belgesi ve yazma eser koleksiyonları, kütüphane ve arşivlerimizde çalışacak hamiyetli araştırmacıları beklemektedir.

Osmanlı tababeti, zaman içinde kendini yenileyememiş ve maalesef batıda ortaya çıkan gelişmelerin arkasında kalmıştır. Buna rağmen modern tıpla birlikte ortaya çıkan icat, buluş ve teknikleri izlemek ve almaktan kaçınmayan bir sağlık siyasetini yöneterek çağın getirdiği terakkinin gerisinde bulunmamaya özen göstermiştir.

Elinizdeki eserin kaleme alındığı tarihler, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemine denk gelmektedir. Bu devirde Osmanlı coğrafyasının genelinde başta eğitim ve bayındırlık faaliyetleri olmak üzere ekonomi, güvenlik, askeriye, teknoloji vs. pek çok alanın yanı sıra sağlıkta da önemli başarılara imza atılmıştır. Özellikle sağlık ve sosyal yardım kurumlarının devletin en ücra bölgelerine kadar inşası, bakımı ve geliştirilmesi yönündeki gayretler, takdir edilecek niteliktedir. Meselâ, halen Sağlık Bilimleri Üniversitesi olarak hizmet gören ve dönemin tıp eğitim-öğretim programının ruhuna uygun bir yol takip eden Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane binası da böyle bir çabanın ürünüdür. Buna ilâveten sultan tarafından yurt dışında keşif ve icatlarda bulunan batılı bilim adamlarının ödüllendirilmesi de Osmanlı'nın dünya ölçeğindeki "sağlık siyaseti"nin önemli bir göstergesidir.

Buna yurt dışında hastane kurma teşebbüsleri de dâhildir. Öyle ki, bu köklü çalışma ve faaliyetlerin bir benzerine sonraki tarihlerde Anadolu topraklarında bile rastlanmayışı, abartıdan öte ilmî bir tespittir.

Sultanın bilime verdiği önemin bir başka yönü, Osmanlı gençlerinin yurt dışına gönderilmesi projesidir. Amaç, batı bilim ve tekniğiyle donanımlı Osmanlı gençlerinin yetişerek döndüklerinde ülkelerine hizmettir. İşte Besim Ömer'in ilim tahsili için Fransa'ya gönderilmesi de bu döneme rastlar. Paris'te başlayan ve son derece verimli geçen bir eğitim hayatından sonra ülkesine dönen Besim Ömer, ilmî etütlerini ömrünün sonuna kadar aralıksız sürdürmüştür. Bu süre zarfında metodik çalışmasının sonuçları olan yüz civarındaki telif ve tercüme eserinin yanı sıra, yazdığı sayısız makale, devlet kurumlarında yetiştirdiği yüzlerce öğrenci, ebe, hemşire, katıldığı ilmî kongre ve sıhhî meclisler, Kızılay, Yeşilay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi dönemin sosyal hizmet kuruluşlarındaki çalışmaları da dâhil olmak üzere sağlık hizmetinde geçen bir ömür, doğrusu gıpta ve sitayişle anılmaya değerdir. Sadece sağlık alanındaki çalışmaları olsa!… Bütün bunlara siyasetçi kimliğini ve şairliğini de eklemek gerekir.

Besim Ömer'in halk sağlığı ve koruyucu hekimlikle ilgili olarak kaleme alıp dört cilt halinde yayınladığı *Nevsâl-i Âfiyet* adlı "tıp yıllığı", diğer eserleri arasında müstesna bir yere sahip olup abidevî bir özellik taşımaktadır. *Nevsâl-i Âfiyet*'i Besim Ömer'in diğer eserlerinden ayıran en önemli husus, dönemin tıpla ilgili ilmî araştırma ve sonuçlarını halkın ilgi ve yararına sunarak tıp biliminin insanlar arasında tanınmasına ve yaygınlaşmasına hizmet etmek olmuştur. Şimdiye kadar pek çok araştırmacının yararlandığı bu külliyat, yayınlandığı tarihten bugüne kadar maalesef günümüz harflerine çevrilip yayınlanamamıştı. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezince BAP kapsamında yayınlanan bu önemli eserin, tıbbın pek çok branşındaki bilim insanına, yazıldığı dönemin tıbbî gelişmelerini gözlemlemelerine fırsat ve imkân vereceğinden ötürü tam bir başvuru kitabı olacağı kanaatindeyiz.

Besim Ömer'in hayatı ve eserleri hakkında şimdiye kadar bazı incelemeler yapılmışsa da biz Türkiye'nin yetiştirdiği bu önemli hekimin yeterince üzerinde durulmadığı kanaatindeyiz. Birkaç tez ve makaleyi dışarıda

tutarsak, arşiv belgeleri de dâhil olmak üzere bu konuda monografik bir esere kesinlikle ihtiyaç vardır. Osmanlıcadan günümüz harflerine nakledilen eserlerinin sayısı bile denizden bir katre kadardır. *Nevsâl-i Âfiyet*'i Latin alfabesiyle yeniden yayınlamaktaki amaçlarımızdan biri ve belki de en önemlisi, gelecekteki nesillerin sağlığı için ömrünü vakfeden ve kıymetlerini lâyıkıyla takdir edemediğimiz bu gibi ender hekimlerimizin eserlerini bilmek, tanıtmak, okumak ve nihayet bu bilgiler ışığında yeni çalışmaların telifine katkı sağlamaktır. Bu yüzden de biz onun biyografisi hakkında şimdiye kadar yazılanları tekrarlamak yerine ya da bir başka ifadeyle bu alandaki eksikliği konunun mütehassıslarına bırakarak kısaca müellifin eserleri ve elinizdeki kitabı üzerinde durduk. "Giriş" bölümünde listesini verdiğimiz Besim Ömer'in kitaplarının isimleri, aslında onun hayatının kısa bir özetidir.

Eserin hazırlanması aşamasında en çok zorluk çektiğimiz husus, Batı menşeli kelimelerin orijinal yazılışlarını tespit olmuştur. Besim Ömer, bunların çoğu kez Osmanlıca okunuşlarını, nadiren de Latince yazılışlarını vermiştir. Biz mümkün olduğu ölçülerde bu kelimelerin orijinallerini tespite çalıştık. Bu konuda müellifin diğer eserlerini incelemekle yetinmeyip dönemin çağdaş telif ve tercüme kaynaklarını da taradık. Böylece pek çok kelimeye ulaştık. Orijinal okuyuşunu tespit edemediğimiz kelimeleri ise okuduğumuz gibi yazdık.

Diğer taraftan kitaptan azami ölçüde istifade edebilmek düşüncesiyle 4. cildin arka iç kapağına, hazırladığımız esere kaynaklık eden Başkanlık Osmanlı Arşivi Kütüphanesi'nden temin ettiğimiz *Nevsâl-i Âfiyet*'in Osmanlıca görüntülerini CD olarak koyduk. Böylece okuyucularımız, ihtiyaç halinde eserin orijinalini de inceleyebileceklerdir.

Kitabın yayınında pek çok kurum ve şahsın yardım ve destekleri oldu. Bunlara şükran borçluyuz. Ancak bunlardan bir kısmını özellikle anmak isteriz. İlk teşekkürümüz üniversitemizin BAP yetkililerinedir. Onların olağanüstü gayret ve fedakârlıkları her takdirin üzerindedir. Ardından ikinci teşekkürümüz bilim heyetine ve esere katkıda bulunanlaradır. Onlar da mümkün olduğu ölçülerde eserin eksiksiz ve kusursuz bir şekilde yayınlanması için ilmî yorumlarında bizi yalnız bırakmadılar. Bir diğer

teşekkürümüz şimdiye kadar yayınladığı kitaplarla kültür tarihimize çok önemli eserler kazandıran; sayfa düzeni, baskı tekniği ve kalitesi tartışılmayan Seçil Ofset çalışanlarına ve eserin grafikerliğini yapan sabır timsali Eminenur Kosal Hanım'adır.

Nihayet son teşekkürümüz, Osmanlı tıbbına gönül veren ve bu sahadaki eserleri yayınlamaktaki arzu ve teşvikleriyle bize her zaman rehberlik eden ve *Nevsâl-i Âfiyet*'i yayınlama lütfunda bulunarak eserin bilim dünyasına kazandırılmasını sağlayan Sağlık Bilimleri Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cevdet ERDÖL hocamızadır. Emeği geçen herkese minnettarız, müteşekkiriz.

Bu düşüncelerle Besim Ömer'in hatırasını yâd ediyor, eserin bilim çevrelerine ve konuya ilgi duyanlara faydalı olmasını diliyoruz.

Emeklerin zayi edilmediği bir dünya hepimizin hedefi olmalıdır.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Zeki İZGÖER
Tıp Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

GİRİŞ

A. NEVSÂLLER

Üç kıta üzerinde büyük bir kültür ve medeniyete kaynaklık eden Osmanlı Devleti'nin devlet teşkilatını, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını, dinî kurumlarını, düşünce hayatı ve eğitim programlarını, hukuk, adalet, haberleşme, sağlık, sosyal hizmet, ulaşım ve enformasyon sistemlerini, mimarî, edebiyat, musiki, güzel sanatlar vb. alanlarda verdiği eserleri, münasebette bulunduğu diğer uluslara yaptığı katkıların ilmî kriterler doğrultusunda araştırılıp incelenmesi alanında arşiv belgeleri, kronikler, hususî tarihler, hatıratlar, dönemin dergi, gazete ve mecmuaları gibi süreli yayınlarının dışında "nevsâller" veya "salnâmeler" de mühim yer tutarlar. Nevsâl ya da sâlnâme, bugün kullandığımız "yıllık" kelimesinin karşılığıdır. Tarih literatüründe "yazılı tarih kayıtları" olarak kabul edilen bu eserlerde, ana hatlarıyla bir yıl boyunca ortaya çıkan gelişmeler yer alır[1].

Osmanlı ülkesinde salnâme geleneği, 1847 yılında *Devlet Salnâmeleri*'nin yayınlanmasıyla başlamıştır. Bilginin dışında olağanüstü zenginlikte resim, fotoğraf, plan, kroki, şekil, tablo ve haritaların da yer aldığı bu kaynaklarda her alanda bilgi bulabilmek mümkündür[2]. Nitekim resmî olanlarından özellerine kadar yayınlanan pek çok salnâme/nevsâlde sağlıkla ilgili konular da ciddiyetle ele alınmış ve bunlar zaman içinde tıp otoriteleri ve tarihçileri tarafından ilmî çalışmalarda kaynak olarak kullanılmıştır[3].

Osmanlı Devleti'nde bazı özel kurumlar ve şahıslar yıllıklar yayımlamışlardır. Bunların ilki Ali Suavi tarafından *Türkiye Fî Sene 1288* adıyla 1871'de Paris'te çıkarılmıştır. 1895 tarihinden itibaren Ahmed İhsan'ın çıkardığı *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn* (1895-1898) türün en önemli örneklerindendir. Nitekim İlk cildinin yayını da bu yıllara rastlayan (1899)[4] *Nevsâl-i Âfiyet* de sağlık alanında yayınlanan özel şahıslara ait yıllıkların ilkidir.

İlmî muhtevası ve yayın kalitesi yüksek bazı yıllıklar şunlardır:

* *Nevsâl-i Malumât* (1315-1317, iki cilt)

1 Ahmet Zeki İzgöer, "Osmanlı Salnâmelerinin Şehir Tarihi Bakımından Önemi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. III, sayı 6, İstanbul 2005, s. 539.

2 Ahmet Zeki İzgöer, *Kastamonu Sâlnâmelerinde Taşköprü (1869-1903)*, Taşköprü Belediyesi, Ankara 2010.

3 Yasemin Öztuna Şirin, *Osmanlı Sâlnâmelerinde 1908 Tarihine Kadar Tıp Eğitimi*, İÜ. SBE Deontoloji ve Tıp Tarihi Arabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 5.

4 Bilgin Aydın, "Sâlnâme", *DİA*, c. XXXVI, Ankara 2009, s. 53-54.

* Selânikli Tevfik, *Nevsâl-i Askerî* (1316)
* *Nevsâl-i Bahrî* (1325)
* Osman Ferid ve Ekrem Reşad, *Nevsâl-i Osmanî* (1325-1327, üç cilt)
* *Musavver Eczacı Salnâmesi* (1328)
* *Nevsâl-i Millî* 1330/1332
* *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Sâlnâmesi* (1332)
* *Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülûkânede Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Sâlnâmesi* (1913)[5]
* *Nevsâl-i Baytarî* (1334)
* AkçuraoğluYusuf, *Türk Yılı* (1928)[6]

Batıda ise bu tür yayınlar Latince "annus", Fransızca "annale", "annuaire" ve "almanach" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Almanağın bugünkü şekli Batı dünyasına İspanya Arapları tarafından geçirilmiştir. Arapçada el-manack "zaman" anlamına gelir. Kelime, Arapların hesaplarında kullandıkları belirli astronomik çizelgeleri belirtmek için İspanya'da kullanılmıştır.

Matbaanın icadından sonra Batıda neşredilen yıllıkların benzerleri Osmanlı ülkesinde yaygınlaşmış ve 19. yüzyılda toplumla haberleşmeyi sağlayan önemli bir kültür faaliyeti haline gelmiştir. Hekimler tarafından da yazılan bu eserlerde her türlü insan hastalıklarının tedavisi için bilgi ve öğüt verme şekli yaygın bir özellikti[7].

Besim Ömer eserinin başında yer alan "Mukaddime"sinde, *Nevsâl-i Âfiyet*'i Fransa'da her yılbaşında yayınlanan *Almanach Hacette* adlı esere benzetir. Bu bakımdan *Nevsâl-i Âfiyet*, kitabın kapağında da belirtildiği üzere tam bir "sıhhî yıllık"tır.

B. BESİM ÖMER [AKALIN]

1. Besim Ömer Hakkında

Aşağıdaki satırlarda, çoğu kez aşina olduğumuz biyografi çalışmalarının aksine, farklı bir Besim Ömer portresi çizilmeye çalışılmıştır. Zihinler-

5 Eserin Yayını: *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Haz: Ahmet Zeki İzgöer – Ramazan Tuğ, Türkkızılayı, Ankara 2013.

6 Eserin Yayını: Akçuraoğlu Yusuf, *Türk Yılı 1928*, Haz: Arslan Tekin – Ahmet Zeki İzgöer, TTK, Ankara 2009.

7 Tevfik Sütçü, "Sosyal Bilimlerde Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Sâlnâmeler ve Yıllıklar", *İlmî Araştırmalar*, sayı 18, İstanbul 2004, s. 80, 82.

de daha rahat ve berrak kalacağına inandığımız bazı hatırlatmaları, dipnotlarda kaynaklarını da vererek sizinle kısa cümlelerle paylaşmak istiyoruz:

– Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ebelik dersleri veren, ilk kez doğum kliniğinin (vilâdethane) açılmasını sağlayan[8],

– Doğumları artırmak ve ölümleri azaltmak için uğraşarak çocuk hekimliğine öncülük eden[9],

– Hemşirelik eğitimini başlatan, hastabakıcı hemşireler yetiştiren[10] ve hastabakıcılık kursları veren[11],

– İlk imdat ve yardım (Samariten) teşkilâtını kuran[12],

– Yenidoğan bakımını tesis eden[13],

– Tıbbın pek çok alanında ve özellikle de koruyucu hekimlikle ilgili başta *Nevsâl-i Âfiyet* olmak üzere yayınlar yapan, çevirilerde bulunan,

– Tıbbî sahada dönemin basın yayın organlarına makaleler yazan, röportajlar veren

– Uluslararası kongrelere (Brüksel[14], Amsterdam[15], Londra[16], Washing-

8 Nuran Yıldırım, *Tıphâne-i Âmire ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den İstanbul Tıp Fakültesi'ne (1827-1933)*, BETİM, İstanbul 2019, s. 205.

9 *Nüfûs Meselesi*, *Fen ve İzdivac* ve *Gebelik* adıyla yayınladığı üç eserde nüfusu artırmak ve ölümleri önlemek üzerinde durması (A. G., "Nüfus Meselesi", *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: İbrahim Topçu – Ahmet Zeki İzgöer, c. IV, Türk Kızılay, İstanbul 2020, s. 1490-1491)

10 Türkiye'de hastabakıcı hemşire yetiştirilmesinin onun nezaretinde başladığı (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. IX, s. 3930)

11 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkan Vekili Dr. Besim Ömer tarafından hanımlara konferanslar verildiği (Osman Akandere, "Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık (Hemşirelik) Okulunun Açılması ve İlk Mezunları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 8, Konya 2002, s. 8)

12 İlkyardım derslerinin onun girişimiyle başladığı (Nuran Yıldırım, "Bezmiâlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi", *Vakıf Kuran Kadınlar –Bildiriler–*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2019, s. 234)

13 Çocuk hastaların bakıldığı poliklinikte hemşirelerle beraber çalıştığı (Nil Sarı – Zuhal Özaydın, "Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I), *Sendrom*, İstanbul Nisan 1992, s. 11)

14 1892'de Brüksel'de toplanan ilk Doğum ve Kadın Hastalıkları Kongresi'ne devlet tarafından gönderilmesi (İnci Hot, *Dr. Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz Nüfus Meselesi Hakkındaki Görüşleri*, İÜ. SBE. Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 10)

15 1899'da 3. Çocuk Hastalıkları ve Doğum Konferansı'na Fenn-i Kıbâle Muallimi olarak katılması (Yeşim Işıl Ülman, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi Dr. Besim Ömer Akalın (1861-1940)", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 10-11, İstanbul 2004-2005, s. 457)

16 1907'de Londra'da akdedilen Uluslararası Kızılhaç Konferansı'na Hilâl-i Ahmer temsilcisi olarak tayini (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. I, s. 23)

ton[17], Cenevre[18], Viyana[19], Budapeşte[20] vb.) temsilci olarak katılan,

– Yurt içindeki kongrelerde tebliğ sunan[21],

– Yurt içi ve yurt dışında konferanslar veren[22],

– Sergi açılışlarında konuşmalar yapan[23],

– Darülfünun Konferans Salonu'nda hanımlara serbest dersler açan[24],

– Tıp Fakültesi'nde Seririyât-ı Vilâdiye muallimliğini yürüten[25],

– Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Üyeliği'nde ve Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin başkanlığında bulunan[26],

– Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni'nde görev alan[27],

– Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti'nde başkan yardımcılığını üstlenen[28],

– Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde (Kızılay) fahrî reislik ve baş-

17 Osmanlı delegesi sıfatıyla Washington'da 10 Mayıs 1912'de toplanan Uluslararası Kızılhaç Konferansı'na katıldığı (Besim Ömer, *Dokuzuncu Washington Salîb-i Ahmer Konferansı'na Memuriyetim ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim Hakkında*, İstanbul 1328, s. 3) Eylül 1913'de yapılan Hilâl-i Ahmer Merkezi toplantısında Washington Kızılhaç Kongresi'nden dönen Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı Kızılay Cemiyeti delegesi olarak raporunun okunması (*Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 43)

18 Cenevre'de 1921 (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. I, s. 22) ve 1923'te (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. III, s. 994) düzenlenen Beynelmilel Salîb-i Ahmer Kongrelerine katılması.

19 Merkezi İsviçre'de olan Etfale Beynelmilel Muâvenet Heyet-i İttihadiyesi tarafından Viyana'da akdedilen konferansta Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ni temsili (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. IV, s. 1737)

20 Budapeşte'de 1925 yılında yapılan Çocuk Kongresi'nde çocuk ölümlerinin önlenmesini dile getirdiği (*Hilâl-i Ahdar Mecmuası*, c. II, no: 10, İstanbul 1 Şubat 1927, s. 118)

21 Çocuk Terbiyesi Kongresi'nde çocuk ölümlerine karşı mücadelenin ülkenin geleceği demek olduğunu ifade ettiği (*Hilâl-i Ahdar Mecmuası*, c. I, no: 9, İstanbul 1 Haziran 1341, s. 73)

22 İstanbul'da Erkek Muallimler Mektebi'nde "Nüfus Siyaseti" hakkında konferansı (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. VI, s. 2463-2465)

23 Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dârüssınâası'ndaki yetim ve öksüzler tarafından nakış ve imal edilen nefis eşyaların sergisindeki nutku (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. II, s. 796)

24 1913-1914 yıllarında kadınlara koruyucu hekimlik hakkında öğretimde bulunması (Sarı – Özaydın, *a.g.m.*, s. 10)

25 Tıp Fakültesi Seririyât-ı Vilâdiye Müderrisi Besim Ömer'in *Çocuk Büyütmek* adıyla kitap yayınladığı (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. V, s. 2128)

26 Sıhhiye işlerinin düzenli olarak yürütülmesine çalıştığı (Besim Ömer, *Hastabakıcılığa Dair*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1337, s. 3)

27 Batı kaynaklı terimlere Türkçe karşılıklar bulmak üzere 1913 yılında İstanbul'da kurulan bu encümende bulunduğu (Abdullah Uçman, "Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni", *DİA*, c. XIX, Ankara 1999, s. 208)

28 1918'de kurulan Verem Mücadelesi Osmanlı Cemiyeti'nde başkanlık yaptığı (Fatih Tuğluoğlu, "Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı 13-14, 2008, s. 10)

kan yardımcılığı yapan[29], Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kuruluşuna öncülük eden[30] ve çalışmalara hanımların da katılımını sağlayan[31], Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Mektebi'ne üye olan[32],

– Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne (Çocuk Esirgeme Kurumu) başkanlık yapan[33],

– Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye (Darüşşafaka) Üyeliği'nde bulunan[34],

– Kız öğrencilerin Mekteb-i Tıbbiye'ye alınmasına öncülük eden[35],

– Tıp Fakültesi Dekanlığı ve iki kez Darülfünun Rektörlüğü'nde bulunan[36],

– Türk Tıp Tarihi Kurumu'nda kurucu üyelik ve başkanlık görevlerini üstlenen[37],

– Pek çok ödüle lâyık görülen[38] müstesna bir şahsiyetti.

Ve daha sayamadığımız pek çok meşgale, çalışma ve çaba…

---

29 Hilâl-i Ahmer Cemiyeti reîs-i sânîliğine seçimi (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. III, s. 1300)

30 Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ni oluşturması dolayısıyla cemiyet adına kendisine teşekkür edilmesi (*Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 39)

31 Osmanlı Kızılay Cemiyeti'nin kazandığı genişleme ve tekâmülün en önemlilerinden biri olarak onun gayret ve öncülüğüyle cemiyetin çalışmalarına Osmanlı kadınlarının da katılması (*Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 35)

32 Yeniden tesis edilecek Hilâl-i Ahmer Hastabakıcılık Mektebi İdare Heyeti Üyeliği'ne tayini (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. IV, s. 1881)

33 Himaye-i Etfâl Cemiyeti'ne başkanlığı (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. II, s. 838)

34 Sıhhiye Müdür-i Umumisi iken Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye üyeliğinde bulunduğu (*Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Sâlnâmesi*, İstanbul 1332, s. 142-143)

35 Sağlık alanında görev yapacak kadınların eğitimine önem verdiği (Elif Atıcı – Sezer Erer, "İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler", *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, 20-24 Mayıs 2008*, c. II, İstanbul 2008, s. 1778)

36 I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'te Tıp Fakültesi reisliğine ve 1919-1925'te iki kez arka arkaya rektörlüğe seçildiği (Ülman, *a.g.m.*, s. 446)

37 Ömrünün son döneminde Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun kurucu üyeleri arasında yer aldığı ve kuruma ilk başkan seçildiği (Sabahattin Ödemiş, *Besim Ömer Paşa (1862-1940)*, MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013. s. 23)

38 Meslek hayatı ve görevlerindeki başarılarından dolayı birçok ödül ve terfi aldığı (Mehmet Kavak, *Besim Ömer'in Hıfz-ı Sıhhat Eserindeki Bulaşıcı (İntanî) Hastalıklar*, İÜ. SBE. Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 10-11)

2. Eserleri

Besim Ömer'in kitaplarının tespitine yönelik birkaç çalışma göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki İnci Hot tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasıdır[39]. Hot, tezinde Besim Ömer'in Osmanlıca, Fransızca ve günümüz harflerinde yayınlanmış kitaplarının bir listesini vermiştir. Besim Ömer'in kitaplarına ait ikinci çalışma Yeşim Işıl Ülman'ındır[40]. Son çalışma ise Mehmet Kavak'a ait yüksek lisans tezidir[41]. Kavak, Besim Ömer'in başka kitaplarını da tespit etmiştir. Yazma bir eserin tespiti de bize aittir. Her üç yazarın bu konuda kullandıkları ortak kaynak, İÜ. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Arşivi'ndeki "Terceme-i Besim Ömer" dosyası olduğu anlaşılmaktadır.

Okurlarımız için, yazarlığındaki azmine ve eserlerinin çokluğuna dikkat çekmek amacıyla aşağıda sunduğumuz uzun listede Besim Ömer'in Türkçedeki toplam 83 tane eseri kronolojik olarak yer almaktadır. Söz konusu liste, Hot, Ülman ve Kavak'ın yayınları dikkate alınarak yeniden hazırlanmıştır:

1	*Su*, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1300, 339 s. (Biraderi Mustafa Azmi ile)
2	*Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati*, Mihran Matbaası, İstanbul 1301, 124 s.
3	*Göz, Gözlerin Hıfz-ı Sıhhati*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302, 220 s.
4	*Sıhhatnümâ-yı Etfâl yahud Validelere Nasihat*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303, 174 s.
5	*Sıhhatnümâ-yı İzdivac, Evleneceklerle Müteehhil ve Mücerred Bulunanlara Nasihat*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1303, 286 s. Sonraki baskılar: (1306) 296 s.; (1311) 270 s.
6	*Mebâhis-i Tıbbiye'den Şişmanlık ve Zayıflık*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1303, 66 s.
7	*Mebâhis-i Tıbbiyeden Üzüm ve Üzüm İle Tedavi*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1304, 63 s. Sonraki baskılar: (1309) 80 s. ve (1933)
8	*Mükeyyifât ve Müskirâttan Tütün*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1304, 128 s.

39 Hot, *a.g.t.*, s. 99-101.

40 Ülman, *a.g.m.*, s. 435-464.

41 Kavak, *a.g.t.*, s. 82- 87. Mehmet Kavak, aynı bilgileri "Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı" (*Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu 3, 19-21 Mayıs 2017*, Editörler: Semih Atış, Murat D. Çekin, İstanbul 2018, s. 419-423) adlı makalesinde de vermiştir.

9	*Sıhhatnümâ-yı Aile yahud Baba, Ana, Çocuk*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1304, 257 s.
10	*Su ile Tedavi ve Denizde Banyo*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1305, 76 s.
11	*Mükeyyifât ve Müskirattân Afyon, Kahve, Çay, Esrar*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1305, 100 s.
12	*Mükeyyifât ve Müskirattân Müskirat*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1305, 115 s.
13	*Zayıf ve Vakitsiz Doğan Çocuklara Edilecek Takayyüdât, Kuvöz ve Gavaj*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1306, 106 s.
14	*Ukm ve Anânet*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1306, 125 s.
15	*Sıhhatnümâ-yı İzdivac yahud Evleneceklerle Müteehhil ve Mücerred Bulunanlara Nasihat*, Âlem Matbaası, İstanbul 1306, 270 s. / Sonraki baskı: (1311) 270 s.
16	*İpnotizm yahud Tenvîm ve Tenevvüm,* Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1307, 146 s.
17	*Kendini Bil*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1308, 98 s.
18	*Mide*, *Tegaddî ve Hazma Dair Kavâid-i Sıhhiye*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1308, 98 s.
19	*Tenasül*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1308, 171 s.
20	*Çocuk,* Âlem Matbaası, *Kostantiniyye* 1309, 44 s.
21	*Emzirme*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye 1309, 32 s.
22	*Meme Verme*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309, 36 s.
23	*Sıhhatnümâ-yı Tenasül*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1309, 186 s.
24	*Sıraca*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye 1309, 32 s.
25	*Veraset*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309, 38 s.
26	*Beyne'l-Etfâl Sirayet-i Emrâz*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye 1310, 24 s.
27	*Çiçek Hastalığı ve Suçiçeği*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye 1310, 28 s.
28	*Kızamık ve Kızıl Hastalık*, Âlem Matbaası, İstanbul 1310, 27 s.
29	*Sıhhatnümâ-yı Nevzaddan Kundak, Beşik, Emzik*, Âlem Matbaası, İstanbul 1312.
30	*Çocuklara Aş yahud Validelere Hediye,* Âlem Matbaası, İstanbul 1314, 124 s.

31	*Hıfz-ı Sıhhat*, Karabet Matbaası, İstanbul 1315, 353 s. Sonraki baskılar: (1318) 440 s.; (1330) 536 s.
32	*Nevsâl-i Âfiyet*, 1. Sene, Âlem Matbaası, İstanbul 1315, 420 s.
33	*Nevsâl-i Âfiyet*, 2. Sene, Âlem Matbaası, İstanbul 1316, 514 s.
34	*Nevsâl-i Âfiyet*, 3. Sene, Âlem Matbaası, İstanbul 1320, 744 s.
35	*Nevsâl-i Âfiyet*, 4. Sene, Âlem Matbaası, İstanbul 1325, 729 s.
36	*Yalova Kaplıcası*, Âlem Matbaası, İstanbul 1317, 47 s.
37	*Gebelik ve Gebelikte Tedâbîr*, Âlem Matbaası, İstanbul 1318, 151 s. Sonraki baskı: (1342) 151 s.
38	*Darülâceze Irzâhanesi*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1319, 35 s.
39	*Emrâz-ı Nisânın Sebeb-i Kesreti*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1320, 19 s.
40	*Doğururken ve Doğurduktan Sonra*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1320, 160 s.
41	*Çocuk Büyütmek,* Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1320, 116 s. Sonraki baskı: (1341) 226 s.
42	*Memedeki Çocuklarda Vefeyât*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1322, 34 s.
43	*Ebe Hanımlara Öğütlerim*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1322, 43 s.
44	*Ebelik*, *Doğurma ve Doğurtma*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1322, 436 s.
45	*Sıhhî Musâhabeler*, İstanbul 1325, 110 s.
46	*Kolera Hastalığında İttihâzı Lâzım Gelen Tedâbîr ve Etıbbâya Rehber*, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul 1327, 233 s.
47	*Dokuzuncu Washington Salîb-i Ahmer Konferansı'na Memuriyetim ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Tekliflerim*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1328, 62 s. Yayını: *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, Yayına Haz: Levent Düzcü – Cemal Sezer, TÜRKKIZILAYI, Ankara 2017.
48	*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi*, İstanbul 1330, 136 s.
49	*Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1330, 144 s.

50	*Harb Zamanında Hastabakıcının Bir Günlük Vazifesi*, İstanbul 1331, 26 s.
51	*Hastabakıcılık*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1331, 432 s.
52	*Verem Tehlikesi*, *Veremle Mücadele*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1335, 48 s.
53	*Hastabakıcılığa Dair*, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Azalığına ve Hastabakıcı Hemşire ve Talebelerime Hizmeten*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1337, 63 s.
54	*1921 Senesinde Cenevre'de İn'ikâd Eden Beynelmilel Salîb-i Ahmer Kongresine Dair Rapor*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1337, 107 s.
55	*Fenn-i Vilâde, c. I: İlkâh ve Haml*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1338, 313 s.
56	*Fenn-i Vilâde, c. II: Vilâdet, Halâs, Avâkıb-ı Vilâdet, Nevzâd*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, İstanbul 1339, 408 s.
57	*Fenn-i Vilâde, c. III: Ameliyat-ı Vilâdiye*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1927, 271 s.
58	*Fenn-i Vilâde, c. IV: Maraz-ı Nifasiyet, Usret-i Vilâdet*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1927.
59	*Nüfus Meselesi ve Küçük Çocuklarda Vefeyât*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1339, 80 s.
60	*Fen ve İzdivac*, *Evlenecekler ve Evlenemeyecekler*, Yeni Matbaa, İstanbul 1340-1344, 94 s.
61	*Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı, 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İn'ikâd Eden Çocuk Kongresinde Beyanatım*, Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı Türk Komitesi, İstanbul 1340, 5 s.
62	*Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı, 1924 Senesinde Viyana ve Budapeşte'de İn'ikâd Eden Çocuk Kongresi*, Etfâle Muavenet Beynelmilel İttihadı Türk Komitesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul: 1340, 50 s.
63	*Çocuklara Dair Sıhhî ve İctimâî Teşkilât ve Tesisât,* Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1341, 56 s.
64	*Sıhhiye-i Askeriye ve Umumiyede Tayyarelerden Edilecek İstifade*, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1341, 16 s.

65	*Tashihli ve İlâveli Ebelik, Doğurma ve Doğurtma*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1928, 484 s.
66	*Mont d'Or, Mont d'Or'a Olan Sıhhat Borcum*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1928, 22 s.
67	*Kaplıcalar*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1928, 21 s.
68	*Nüfus Siyaseti*, *Çocuk Vefeyâtı ve Müstakbel Valide Hakkındaki Filme Dair Muhtasar Malumat*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1928, 8 s.
69	*Anne Olacaklara, Çocuk Yetiştirmek*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1930, 256 s.
70	*Kısırlık*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1931, 68 s.
71	*Doğum Tarihi*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1932, 56 s.
72	*Vilâde Fenni III: Marazî Nifasiyet ve Güç Doğum*, *I: Gebelik Patolojisi*, *Nifasî İntân*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1933, 387 s.
73	*Vilâde Fenni*, *III/2: Güç Doğum*, İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi, İstanbul 1933, 261.
74	*Haml-i Pataloji ve Nifas-ı İntân*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1933, 2 cilt.
75	*Gençliği Koruma*, *Çok Yaşama*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1934, 58 s.
76	*Kızlarımız İçin*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1935, 36 s.
77	*Plombières les Bains Kaplıcası ve Suları*, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1935, 24 s.
78	*Türk Çocuğu Yaşamalıdır. Küçük Çocuklara Bakım ve Sosyal Yardım*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1936, 133 s.
79	*Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı? Nüfus Siyasetinde Çocuk: Sağlam Nesil, Öjenizm, Sağlam Irk, Kısırlaştırma*, c. I, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1938, 63 s.
80	*Sıhhatnümâ-yı Ağdiye*, İstanbul Tarihsiz, 88 s.
81	*Merhum Doktor İbrahim Lütfi Paşa*, İstanbul Tarihsiz, 8 s.
82	*Mebusân-ı Kirâmımızın Enzâr-ı Vatanperverânelerine: Vatanımızda Sıhhat-i Umumiye Muhteldir*, İstanbul Tarihsiz, 8 s.
83	*Veba-Taun*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul Tarihsiz, 55 s.

Fransızcadan Tercümeleri:

1	*Seririyât-ı Vilâdiye Dersleri*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1313, 550 s. Pierre Budin'in eserinden çeviri.
2	*Emraz-ı Nisâ –Serîrî ve Cerrahî–*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul 1314, 527 s. Lutaud'nun eserinden çeviri.
3	*Tabib-i Eftâl yahud Ebeveyne Yadigâr*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye 1314, 508 s. Variot'nun eserinden çeviri.
4	*Yüz Yıl Yaşamak İçin 22 Emr-i Sıhhîde Bütün Hıfz-ı S*ıhhat, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1927, 72 s. Dr. Pascal ve George Moureu'nun eserinden çeviri.

Fransızca Yayınlanan Eserleri:

1	*Le Nicotisme en Turquie*, Fransa 1889.
2	*Le Tabagisme Dans Ses Rapport Avec l'Alcoolisme en Turquie*, Fransa 1890.
3	*Dilber, Esclave et L'eunuque Amoureux [Dilber, Köle ve Sevdalı Haremağası*], Samipaşazâde Sezai'nin *Sergüzeşt* adlı kitabının çevirisi, Société Anonyme Turquie, İstanbul 1933, 131 s.

Besim Ömer'in kitaplarından bir bölümü ayrıca Urduca, Hintçe, Çince ve Bulgarcaya çevrilmiştir. Bunlardan *Sıhhatnümâ-yı İzdivac* Urduca ve Hintçede, *Üzüm ve Üzümle Tedavi* Bulgarcada, *Çocuk Büyütme* Çincede yayınlanmıştır.

Yazma Halindeki Eseri:

1	*Çocuk Büyütmek*. Yazma halinde Halûk Perk Müzesi koleksiyonunda bulunan bu eserin yayını: Besim Ömer, *Çocuk Büyütmek*, Haz: Halûk Perk, Editör: Ahmet Zeki İzgöer, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul 2019, 124 s.

Yukarıda künyelerini verdiğimiz bütün bu eserlerin yayını, bir anlamda Türkçe tıp terminolojisinin inşası anlamına gelmektedir.

3. Süreli Yayınlardaki Makaleleri

Besim Ömer'in şimdiye kadar matbuattaki kitapları tespit edilmiş, ancak makaleleriyle ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Tabii ki bu durum ayrı

bir araştırmanın konusu olup dönemin süreli yayınlarını incelemeye odaklı oldukça meşakkatli bir iştir. Besim Ömer'in kitaplarının dışında, devrin birçok ilmî, edebî, siyasî ve sıhhî gazete ve mecmualarında yazılarının yayınlandığı ve bunların bir hayli kabarık olduğu bilinmektedir. Tespit edebildiğimiz bazı gazete ve mecmualar şunlardır:

1) *Hâver*: 1884 yılında İstanbul'da fikir ve edebiyat dergisi olarak yayınlanan bu periyodikte sağlıkla ilgili yazılar yazmıştır[42].

2) *Güneş*: *Hâver*'in kapanmasından sonra Beşir Fuad'ın 1884'ten itibaren çıkardığı bu ilmî-edebî dergide sağlık konularında sürekli yazılar kaleme almıştır[43].

3) *Servet-i Fünûn*: 1891-1944 yılları arasında sanat ve edebiyat dergisi olarak yayımlanan ve Edebiyat-ı Cedide topluluğunun yayın organı bulunan *Servet-i Fünûn*'un ilk sayılarında onun yazıları vardır[44].

4) *Meşveret*: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmî yayın organı olarak Paris, Cenevre ve Brüksel'de yayımlanan bu siyasî gazetede[45] yer yer onun makalelerine rastlanmaktadır[46].

5) *İkdam*: 1894-1928 yılları arasında günlük olarak yayımlanan siyasî ve ilmî bu gazetede[47] Besim Ömer'in pek çok yazısı yer almıştır. Besim Ömer, *Nevsâl-i Âfiyet*'inin 3. cildinin birkaç yerinde *İkdam*'da neşrettiği makalelerinden iktibaslarda bulunmuştur.

6) *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası*: Cemiyetin yayın organı olan ve düzenli bir şekilde yayınlanan bu mecmuada yazılar kaleme almıştır[48].

7) *Hilâl-i Ahdar Mecmuası*: İçki aleyhtarı olarak neşredilen bu dergide bir yazısı bulunmaktadır[49].

Ayrıca *Servet*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Tan* ve *Son Posta*'da da yazıları yayınlanmıştır.

Besim Ömer, süreli yayınlardaki makalelerinden bazılarını daha sonra bir araya getirerek küçük kitapçıklar halinde müstakil olarak neşretmiştir.

42 M. Orhan Okay, "Hâver", *DİA*, c. XVI, Ankara 1997, s. 527-528.

43 M. Orhan Okay, "Güneş", *DİA*, c. XIV, Ankara 1996, s. 296.

44 İsmail Parlatır, "Servet-i Fünûn", *DİA*, c. XXXVI, Ankara 2009, s. 573-574.

45 Azmi Özcan, "Meşveret", *DİA*, c. XXIX, Ankara 2004, s. 396.

46 Kavak, *a.g.t.*, s. 87.

47 Nesimi Yazıcı, "İkdam", *DİA*, c. XXII, Ankara 2000, s. 24.

48 Örnek bir yazı için bkz. Besim Ömer, "Sıhhiye-i Askeriye ve Sıhhiye-i Umumiyede Tayyarelerden Edilecek İstifade", *Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları*, Yayına Haz: Topçu – İzgöer, c. IV, s. 1724-1729.

49 Besim Ömer, "Amasya'da İçki Beliyyesi", *Hilâl-i Ahdar Mecmuası*, c. II, numara 2, İstanbul 15 Mayıs 1926, s. 21.

4. Kitaplara Yazdığı Önsözler

Besim Ömer, döneminde tıpla ilgili yayınlanan eserlere "Mukaddime" mahiyetinde yazılar yazmıştır. Meselâ bunlardan biri Dr. Rıza Nur'un, *Emrâz-ı Zühreviye'den Tahaffuz, Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi* (Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1323, s. 5-17) adlı eserine yazdığı on üç sayfalık önsözdür.

Yine J. Siotis tarafından kaleme alınan *Yalova'daki Dağ Hamamları* (Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1322) isimli kitaba yazdığı üç sayfalık önsöz de böyledir.

B. NEVSÂL-İ ÂFİYET

1. Yazılma Amacı

Besim Ömer, eserinin "Mukaddime"sinde kitabını, dünyada ortaya çıkan ilmî gelişmelerin neler olduğunu ve kurulan sağlık müesseselerinin önemini halka anlatarak Osmanlı toplum sağlığına hizmet amacıyla yayınladığını söyler. Eser, her yıl içinde meydana gelen tıbbî buluşları, ilmî olarak tespit edilen ilaçları, hıfzıssıhha bakımından uygun görülecek makaleleri ve ilanları ihtiva etmektedir.

Ayrıca eserde Osmanlı döneminde yetişen tabipler ile Batılı hekimlerin hayat hikâyeleri, bunların mütehassıs oldukları tıp alanları ve kaleme aldıkları eserler, Avrupa üniversiteleri hekimlerine üstün gelecek şekilde yeniden bir Telkihhane, Bakteriyolojihane, Acezehane, Doğumhane tesisi için yürütülen çalışmalar, eski ve bakımsız hastanelerin mükemmel bir hale getirilmesi, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Hamidiye Etfal Hastanesi gibi yeni sağlık kurumlarının inşası, halk sağlığının korunması için belediye dairelerinde sıhhiye meclisleri kurulması, çeşitli hastalıklar ve bunlarla mücadele yolları gibi dönemin sağlıkla ilgili konuları işlenmektedir.

2. Fizikî Özellikleri

Kitaptaki yazılar, günümüz eserlerinde olduğu üzere kronolojik, alfabetik, tematik türde özellikler taşımaz. Söz konusu yazılar geçmişten, yayınlandığı tarihe kadar sistematik bir plan dâhilinde yazılmamıştır. Farklı ve birbirini takip eden sayfalarda birbirinden çok farklı makaleler, konular pekâlâ işlenebilmiştir. Eser bu yönüyle dağınık bir görünüm arz eder. Ancak bu durum, yıllıkların genel özelliklerindendir ve bir kusur sayılmamalıdır.

Eserin her cildinde Besim Ömer'in birkaç kez farklı sayfalarda eserlerinin

listesi bulunmaktadır. Bu listelerde o güne kadar çıkardığı kitapların isimleri, bazen konusu ve satıldığı yerlerin isimleri vardır[50].

Eserde zaman zaman hem yazı hem fotoğraf bakımından tekrarlar göze çarpmaktadır. Söz gelimi birinci ciltte anlatılan bazı konular, yine ikinci ciltte de işlenmiştir. Öyle ki, büyük ölçüde bu tekrarlar kelimesi kelimesine, satırı satırına aynıdır. Yazarın bu uygulamadaki amacının "tekrar" olmayıp ele aldığı hususları konuyla irtibatlandırmak istemesinden kaynaklandığı açıktır. Bir de nevsâllerde bu tür uygulamalar hep var olagelmiştir. Bir sene önceki yıllıkta yer alan bilgiler, bir sonrakinde de rahatlıkla görülebilmektedir[51]. Yine müellif, aynı fotoğrafları farklı ciltlerde birkaç kez kullanmıştır. Bu kullanım, tekrar gibi gözüküyorsa da muhtemelen konuyla ilgisi ve başka fotoğraf bulunmayışından kaynaklanmış olmalıdır.

3. Makaleler ve Yazarları

Nevsâl-i Âfiyet'te pek çok şahsın yazısı vardır. Bunlar arasında dönemin asker, hekim ve şairleri ilk sırayı alır. Özellikle sahalarında mütehassıs hekimlerin makaleleri önem arz eder. Ancak pek çok yazı ve makale, Besim Ömer tarafından yazılmıştır. Buna göre, 1. ciltte Besim Ömer dışında makale yazanların sayısı, 2. ve 3. ciltlere göre daha fazladır. 4. ciltte ise makale yazarı yoktur.

Kitapta Besim Ömer'in haricinde makaleleri bulunan yazarlar şunlardır:

1. ciltte; Ferik Dr. Rasim, Ali Derviş, Mirliva Zoéros, Rıfat Hüsameddin, Ferik Cemil, Mirliva Hayreddin, Binbaşı Esad, Celâleddin Muhtar, Rıza Tevfik, İzzet Şahin, Kaymakam Salih, Sıhhiye Müfettişi Tevfik Vacid, Esad Feyzi, Abdülhakzâde Doktor Muhyiddin, Operatör Nureddin, Dr. Halid Şazi, Mustafa Münif, Dr. Rauf, Dr. Bafralı Yanko

2. ciltte; Doktor A. Halil, M. Rıfat, Ferik Cemil, A. Ali, Kaymakam Esad, Miralay Celâl İsmail, Tabîb-i Sânî Hüseyin İhsan, Dr. İsmail Derviş, A. Nadir, Dr. Rıza Tevfik

3. ciltte; Kasım İzzeddin, Dr. Rıza Nur, Ferik Cemil, Luigi Mongeri[52].

4. ciltte, makale yazarı yoktur.

50 Bu uygulama, sadece Besim Ömer'in kitaplarına özgü bir özellik değildir. Aynı şekilde o yıllarda sağlıkla ilgili yayınlanan diğer yazarların eserlerinde de, bazen kitapların ön, bazen arka sayfalarında bu gibi reklâmlar görülmektedir. Bu reklâmlar, halkı bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

51 Örnek bir çalışma için bkz. Ahmet Zeki İzgöer, *Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905)*, c. I-V, Diyarbekir Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 1999.

52 *Nevsâl-i Âfiyet*'in makale yazarlarının bir kısmının kısa biyografileri için bkz. Adnan Ataç - Alpertunga Kara, "Dr. Besim Ömer Paşa'nın Yayınladığı Nevsâl-i Âfiyet Adlı Dört Yıllıkta Yer Alan Makaleler", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 9, İstanbul 2003, s. 356-362.

4. Üslûbu

Eserin dili genel itibarıyla sadedir ve halkın yararlanabileceği bir şekilde hazırlanmıştır. Besim Ömer eserlerini kaleme alırken hep "halkın cehaletten kurtarılması" düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu yüzden cümleler düzgün, anlaşılabilir ve çok uzun değildir. Yer yer bürokratik lisanın kullanıldığı ve resmî yazıların yer aldığı metinler ile tıbbî kavramların yoğunlaştığı metinlerde dil ilmî yönden ağırlaşıyorsa da bunlar çok hacimli değildirler. Eserde ilmî araştırmalara ve kısmen belgelere de yer verildiğinden bu durum normal karşılanmalıdır.

Besim Ömer'in zaman zaman yaptığı benzetmeler, onun Türkçeyi kullanmasındaki başarı ve maharetinin bir delilidir. Meselâ Haydarpaşa'da yapılan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için yazdığı "bina-yı cedid-i muhteşem", "zevk-i selim ve mimar-ı âlînin bir enmûzec-i bâlâsı", "tıbb-ı Osmanî'nin edvâr-ı tekâmülü", timsâl-i muallâ-yı tabâbet ve karârgâh-ı âlî-i fenn ü sanat" şeklindeki tasvirleri, onun üslûbundaki meziyetini açıkça ortaya koyar.

5. Kıymeti

Eserde yer yer "Emsâl-i Tıbbiye ve Hikemiye" başlığı altında hikmetli, düşünmeye sevk edici, özlü ve öğüt verici cümleler kullanılmıştır. Örneğin, "Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur", "Bir insan kendinin hekimi olmalıdır", "Derdini saklayan derman bulamaz" ve "Göz yumulunca kıymeti bilinir" gibi ifadeler bazen bir atasözü, bazen bir vecize, bazen bir kelâm-ı kibar ve bazen de bir anne öğüdü özelliği taşırlar. Bunlar aynı zamanda Besim Ömer'in hayat tecrübesinden çıkardığı sonuçlardır.

Nevsâl'in ilmî tetkikler bakımından en önemli hususiyeti, verdiği bilgilerin çağdaş malumat ihtiva etmesi sebebiyle orijinallik arz etmesidir. Eserde bizzat Besim Ömer tarafından yer yer "gözlem"e dayanan bilgiler verilmiştir. Bunlar rivayet, anekdot ya da başka kaynaklardan iktibas edilen derlemeler değildir. Bir örnek vermek gerekirse, yazarın kitabının ciltlerine dağınık olarak serpiştirdiği Haydarpaşa'da inşa edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binasının inşa edileceğine dair verdiği haberler, binanın inşası sırasındaki düşünceleri ve inşaattan sonraki değerlendirmeleri tamamen müşahedelerine dayanmaktadır.

Diğer bir örnek şöyledir: Besim Ömer *Nevsâl-i Âfiyet*'in 3. cildinde, Av-

rupa'da sivrisineği çok olan yerlerde ev ve köşklerin pencerelerine tel kafes geçirmek usulünün yaygın olduğunu belirttikten sonra, bir ara seyahati sırasında sivrisineği çok olan Budapeşte'de Tuna nehri üzerindeki Margaret adasında bulunan otel vb. yerleşim birimlerinin pencerelerine ince tel kafesler koyduklarını gördüğünü söylemektedir ki, bugün bile sivrisinekten korunmak amacıyla özellikle yazlık evlerin pencerelerde kullanılan ince tellerin uzun süren bir geçmişini bu ifadeler bir bakıma aydınlatmaktadır.

Bu konudaki son örnek, aynı ciltte "Mekke-i Mükerreme'de Tedâbîr-i Sıhhiye" unvanlı makalesi bulunan Dr. Kasım İzzeddin'in hâtıralarıyla ilgilidir. Hicaz'da bulunduğu yedi yıl içinde ortaya çıkan dört büyük kolerayı gören Kasım İzzeddin, Mekke'de kaldığı beş sene içinde ise gerekli sıhhî tedbirleri almaya nezaret ederek ortaya çıkan gelişmeleri bizzat yerinde müşahede etmiştir. Bu yüzden eserde bu anlamda detaya inen malumat da bulunmaktadır.

Bu tür bilgiler, *Nevsâl-i Âfiyet*'in kıymetini bir kat daha artırmaktadır.

6. Kaynakları

Besim Ömer, eserinin birçok yerinde önceki yıllarda yazdığı kitaplarını kaynak olarak kullanmıştır. Bunlar *Çocuk Büyütmek*, *Çocuklara Aş yâhûd Vâlidelere Hediye*, *Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati*, *Doğururken ve Doğurdukdan Sonra*, *Ebelik, Doğurma ve Doğurtma*, *Gebelik ve Gebelikde Tedâbîr*, *Hıfz-ı Sıhhat*, *İpnotizm*, *Mebâhis-i Tıbbiyeden Şişmanlık ve Zayıflık*, *Mi'de Tegaddî ve Hazma Dâir Kavâ'id-i Sıhhiye*, *Mükeyyifâtdan Afyon*, *Müskirât*, *Sıhhat-nümâyı Aile*, *Sıhhat-nümâ-yı İzdivâc*, *Sıhhat-nümâ-yı Nevzâd –Kundak, Beşik, Emzik–*, *Su* (biraderi ile), *Şişmanlık*, *Tabîb-i Etfâl yâhûd Ebeveyne Yâdigâr*, *Üzüm ve Üzüm ile Tedâvî*, *Vebâ-Tâ'ûn* adlı eserlerdir.

Dönemin gazetelerine yazdığı makalelerinden iktibaslarda bulunmuştur. Bu gazeteler *İkdâm* ve *Servet-i Fünûn*'dur.

Sağlıkla ilgili konularda kısmen *Kur'ân-ı Kerim*'den ayetlere ve kısmen de Hz. Peygamber'in *hadisler*ine yer vermiştir.

Besim Ömer'in iktibaslarda bulunduğu diğer eserler, Batılı kitaplar ve süreli yayınlardır. Bu hususta en çok Fransızca eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Kitap olarak kaynak gösterdikleri Metchnikoff'un *Asl-ı Beşere Dair Tedkikat*'ı, Dr. Emile Lorant'ın *Nikotizm* hakkındaki kitabı ve yazarını zikretmediği Fransızca *Tütünün Suistimaline Karşı* isimli kitaptır. Süreli

yayınlar ise *Annales de l'Enstitu de Pasteur*, *Bulletin de l'Académie de Médicine de Paris*, *Gazette Médicale d'Orient*, *Illustration*, *Presse Médicale*, *Revue de Chirurgie*, *Revue d'Hygiène*'dir. Yerli periyodiklerden sadece *Hamidiye Etfâl Hastahâne-i Âlîsi İstatistik Mecmuası*'nı kullanmıştır.

Yerli yazar ve eserlere ilişkin kaynaklar *Âsâr-ı Ziver Paşa*, Celâleddin Muhtar Bey'in *Frengi ve İzdivâc*'ı, Dr. Muhyiddin Bey'in *Kuşpalazı* kitabı ile Dr. Kilisli Rıfat'ın *Verem Kâbil-i Şifâdır* isimli eserleridir.

Besim Ömer'in yer yer müelliflerin isimlerine atıf yapıp kitaplarının adını zikretmediği bizce "meçhul" kaynaklar da vardır. Bu tür gösterimlerde yazarın sadece adı zikredilmiş, ancak hangi eseri olduğu belirtilmemiştir[53]. Bunları arayıp bulmak ayrı bir ameliyedir.

Zaman zaman kendi arşivindeki belgelerden de yararlanmıştır. Meselâ, Vilâdethâne'nin tesisi lüzumuna ait lâyiha bu cümledendir.

Eserde kullanılan fotoğraflar, motifler, şekiller vb. göze hitap eden formların bir bölümü, dönemin tıbbî eserleri, süreli yayınları ve kendisinin daha önceki yayınlarından alınmıştır. Fotoğraflarda yerli imgeler kullanıldığı gibi yabancı imgeler de kullanılmıştır.

7. Tesiri

Nevsâl-i Âfiyet, yayınlandığı tarihten itibaren bugüne kadar geçen zaman içinde pek çok bilim adamı ve araştırmacı tarafından başvurulan bir kaynak olmuştur. Bugün de halen kullanılmaya devam edilmektedir. Bilgilerin orijinalliği ve kullanılan fotoğraflar bakımından kitap, özellikle tıp tarihçilerinin ellerinden düşürmediği tam bir müracaat eseridir. Öyle ki, tıp tarihçileri buradaki bilgilere dayanarak geçen zaman içinde pek çok makaleler kaleme almışlardır.

19. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere Osmanlı ülkesi ve Avrupa'daki gelişmelerin yanı sıra hastaneler, doktorlar, sıhhî olaylar, tıbbî kavramlar gibi bilgilere, -bibliyografyada da belirttiğimiz üzere- birçok inceleme ve araştırmaya kaynaklık eden *Nevsâl-i Âfiyet* hakkında kitap, makale ve tezler hazırlanmıştır. Görünen o ki, bundan sonrası için de eser, kendisinden sıklıkla söz ettirecektir.

53 Osmanlı müellifleri, kaynak gösterirlerken günümüzden farklı bir yol izleyerek bir kurala bağlı kalmadan hareket etmişlerdir. Kimi sadece yazarın ismini verip kitabından söz etmezken, kimi kitabın adını söyleyip yazarından hiç bahsetmemiştir. Hatta kitabın cildi ve sayfa numarası bile verilmeye tenezzül edilmemiştir. Benzer uygulamalar Besim Ömer'de de vardır.

TRANSKRİPSİYON SIRASINDA İZLENEN USUL

► Yayına esas alınan *Nevsâl-i Âfiyet*'in 4 ciltlik koleksiyonunda bütün sayfalar tamam olup herhangi bir eksiklik yoktur.

► Metnin imlâsının günümüz Türkçe kurallarına uygun hale getirilmesine özen gösterilmiştir. Paragraflar, konu başlıkları ve yan başlıklar mümkün olduğu ölçülerde korunmuştur.

► Osmanlıca metinlerin günümüz harflerine nakli sırasında hafif bir transkripsiyon uygulanmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerde ayn (‘), hemze (’) karakteri ile gösterilirken apostrof olarak (') sembolü kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzatmalarda küçük harflerde â, î, û; büyük harflerde Â, Î, Û şekilleri tercih edilmiştir.

► Yer ve şahıs isimlerinde transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu tür kelimelerde inceltmeler şapka (ˆ) karakteriyle gösterilmiştir.

► Metin genel olarak 12 puntodur. Fotoğraf altyazıları, şiirler, tablolar ve indeks 11 puntodur.

► Hicrî ve Rumî tarihlerin Milâdî karşılıkları tespit edilip köşeli parantezde verilmeye çalışılmıştır. Hicrî ya da Rumî oldukları tespit edilemeyen yılların Milâdî tarihe çevirileri yapılmamıştır.

► Yıl olarak yazılan 315, 322 şeklindeki tarihlerin önüne köşeli parantezle [1] konarak rakam hem ikmal edilmiş hem de daha rahat anlaşılabilir bir hale getirilmiştir. [1]315, [1]322 gibi.

► Tablolardaki hücrelerde zaman zaman göze çarpacak şekilde boş bırakılan yerler mevcuttur. Bunlar, orijinal metinde de boştur. Okuyucu, boş olan hücrelerin okunamadığını ya da boş bırakıldığını zannetmemelidir.

► Osmanlıca metinlerin sayfa numaraları köşeli parantezde koyu puntolarla **[ ]** şeklinde verilmiştir.

► Osmanlıca metinde unutulan, eksik bırakılan veya hatalı okunan kelimeler, tarafımızca düzeltilmiştir. Düzeltmeler ve metinde eksik bırakı-

lan kelimeler köşeli parantezde [ ] şeklinde gösterilmiştir. Hatalı okumalarda ise, kelimelerin aslı yazıldıktan sonra yine köşeli parantezde doğru okunuşları verilmiştir.

- Dönemin dizgi tekniği gereği anlaşılamayan ve okunması şüpheli olan yer, şahıs isimleri ve terminolojik kelimelerin sonuna soru işaretiyle birlikte ünlem (?!) konmuştur.
- Metinlerde bizzat *Nevsâl-i Âfiyet* tarafından yazılmayıp boş bırakılan kelimeler ve yerler için … karakterleri kullanılmıştır.
- Ana ve yan başlıklar çoğu zaman koyu puntolarla, nadiren de italik olarak dizilmiştir.
- Her türlü yerli veya yabancı kitap, risale, mecmua, nizamname, kanunname, kanun maddesi vb. basılı eserler italik dizilmiştir.
- Ayet, hadis, atasözü, vecize, kelâm-ı kibar ve şiirler italiktir. Arapça ve Farsça olanlarının çevirileri dipnotlarda verilmiş ve kaynakları gösterilmiştir.
- Birbiriyle müteradif kelimelerin yazılışı sırasında "ve" yerine, "u" ve "ü" şekli tercih edilmiştir. Emr u fermân, nasb u ta'yîn, mülk ü millet, şân u şevket, sıhhat ü âfiyet misallerinde olduğu üzere.
- Batı kaynaklı yer, şahıs, kurum vb. kelimelerin imkânlar elverdiği oranda orijinal yazılışları bulunup verilmeye çalışılmıştır. Bulunulamadığı takdirde okunuşuyla yetinilerek kelimelerin sonuna "?!" sembolleri konulmuştur.
- Mecmualarda yer alan fotoğraflar 1900'lü yılların tekniğini yansıttığından bunların bir bölümü bilgisayar ortamında temizlenerek yayına hazır hale getirilmiştir.
- Transkripsiyon metinlerinde büyük ölçüde *Nevsâl-i Âfiyet*'in Osmanlıca dizgisi sırasında kullanılan sembol, çizgi, motif vb. uygulamalara yer verilerek eski ile yeni arasında tarihî bir bağ kurulması amaçlanmıştır.

Besim Ömer

NEVSÂL-İ ÂFİYET
(SÂLNÂME-İ TIBBÎ)

CİLT 1

Hazırlayan:
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Zeki İZGÖER

SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
1903

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 2
FOTOĞRAF ALTYAZILARI 13
NEVSÂL-İ ÂFİYET [BİRİNCİ SENE] 23
Doktor Besim Ömer Paşa'nın Bazı Âsâr-ı Matbû‘ası 25
MUKADDİME 26
Milliyet Üzerine 28
Vefeyât-ı Şehriye 28
Fusûl-i Erba‘ada Vefeyât 29
Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 29
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899 31
Sene-i Hicriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 33
MEVÂSİMİN TE’SÎRÂTI: 1- İlkbahar 35
Sıcakdan Soğuğa İntikâl 38
Soğukdan Sıcağa İntikâl 39
Emrâz-ı Müstevliye 39
İlkbahâra Müte‘allik Tedâbîr-i Sıhhiye 40
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899 41
Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 43
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Mîlâdiye 1899 45
MEVÂSİMİN TE’SÎRÂTI: 2- Yaz 47
Ziyâ ve Harâret-i Şemsin Te’sîri 47
Şu‘â‘ât-ı Mülevvenenin Havâss-ı Mahsûsası 48

Güneş Vurması 50
Teşemmüs 50
Nüzûl (Damla) 50
Tedâvî-i Teşemmüs 51
Elektriğin Te'sîri 51
Yaz Hakkında Tedâbîr-i Sıhhiye 52
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899 55
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899 57
Sene-i Hicriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 58
MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI: 3- Sonbahâr 61
Sonbahâra Müte'allik Kavâ'id-i Sıhhiye 63
Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 65
Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899] 66
Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899 69
MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI: 4- Kış 71
Mevsim-i Şitâya Müte'allik Kavâ'id-i Sıhhiye 73
RUTÛBET 76
Rutûbet ile Ale'l-ekser Zuhûr Eden Emrâz 76
Sis 77
Soğuk Almak 78
MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ASKERİYE-İ ŞÂHÂNE 80
MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞÂHÂNE NEZÂRETİ'Nİ İHRÂZ EDEN ZEVÂT-I KİRÂM 92
Abdülhak Efendi 92

İsmail Efendi 92
Abdülhak Efendi 92
Salih Efendi 92
Ziver Efendi 92
İsmail Paşa 92
Cemaleddin Efendi 93
Hayrullah Efendi 93
Arif Efendi 93
Salih Efendi 93
Marko Paşa 93
Sâib Paşa 94
Ahmed Hilmi Paşa 94
Ahmed Şükrü Paşa 94
Mehmed Avni Paşa 94
Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Tedrîs Olunan Fünûn 95
Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Mu'âyenehânesi'ne Müdâvim Mu'allimîn ve Etıbbâ 98
Mu'âyenehâneye Müdâvim Tımârcı, Aşıcı, Kâbile 99
MEKTEB-İ TIBBİYE-İ MÜLKİYE-İ ŞÂHÂNE 100
Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'de Tedrîs Olunan Fünûn 104
MÜESSESÂT-I SIHHİYE 107
HAMİDİYE ETFÂL HASTAHÂNESİ 111
DÂRÜLACEZE – *Ali Derviş* 115
HASEKİ NİSÂ HASTAHÂNESİ 118
DERSAADET'DE KÂİN ASKERÎ HASTAHÂNELER 120
GUREBÂ-YI MÜSLİMÎN HASTAHÂNESİ 121

Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nin Dört Senelik Muhtasar İstatistiğidir. 122
DÂÜLKELB AMELİYÂTHÂNESİ – *Mîrlivâ Zoéros* 124
BAKTERİYOLOJİHÂNE-İ ŞÂHÂNE 127
Kuşpalazı Serumunun Sûret-i İstihzârı 129
Vebâ-i Bakarî Serumu 132
ÜSKÜDAR'DA ZEYNEB KÂMİL HASTAHÂNESİ 135
TELKÎHHÂNE-İ ŞÂHÂNE VE BUZAĞI AŞISI 139
CEDERÎ (ÇİÇEK) – *Rıfat Hüsameddin* 141
Cederî-i Bakarî: Mâdde-i Mülhika, yani Aşı 142
Mâdde-i Mülhikanın Sûret-i İsti‘mâli 144
CEM‘İYET-İ TIBBİYE-İ MÜLKİYE 146
MECLİS-İ SIHHİYE-İ UMÛMİYE 147
Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye'ye Merbût Hıfzıssıhha Müfettişleri 148
Şehremânet-i Celîlesi'nde Müteşekkil Hıfzıssıhha Komisyonu Erkân-ı Kirâmı 149
Birinci Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 151
İkinci Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 151
Üçüncü Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 151
Dördüncü Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 151
Beşinci Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 152
Altıncı Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 152
Yedinci Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 152
Sekizinci Dâire Hey’et-i Sıhhiyesi 152

Dokuzuncu Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi 152
Onuncu Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi 153
Bendlerin Umûr-ı Sıhhiyesine Me'mûr 153
Kâğıdhane ve Civârının Umûr-ı Sıhhiyesine Me'mûr 153
Altıncı Dâire'de Umûmhânelere Me'mûr Etıbbâ 153
MECLİS-İ UMÛR-I SIHHİYE 154
Meclis-i Mezkûra Devâm Eden Düvel-i Ecnebiye Me'mûrîni 154
CEM'İYET-İ TIBBİYE-İ ŞÂHÂNE 157
TIMÂRHÂNE 159
Bîmârhânenin Hey'et-i Hâzırası 160
Kadınlara Mahsûs Dâire 160
Bîmârhânede Bulunan Ma'lûlîn Mikdârı 161
DERSAADET VE BİLÂD-I SELÂSE'DEKİ ECZÂHÂNELER 162
MAKÂLÂT-I SIHHİYE VE ETIBBÂ-YI MÜTEHASSISA 164
KIRIK VE ÇIKIKÇILARIMIZ – *Ferîk Cemil* 164
HASTAHÂNELER – *Mîrlivâ Hayreddin* 178
GÖZ HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ – *Binbaşı Esad* 182
VÜCÛD-I BEŞERE ÂİD İSTATİSTİK 190
1-Umûmî İstatistik 190
2-Hazm 194
3-Deverân 195
4-Teneffüs 196
Doktor Besim Ömer Bey'in Âsârı: 197
5-İfrâğât-ı Cildiye 199
6-İfrâğât-ı Kilyeviye 199

7-Ef'âl-i Asabiye 199
8-Ensice.....199
FRENGİ TEDÂVÎSİ – *Kâimmakâm Celâleddin Muhtar*.....200
MİZÂC.....205
HALECÂN-I KALB, YÜREK ÇARPINTISI 208
HAYÂT HAREKETDİR – *Doktor Rıza Tevfik*.....213
TEDÂVÎ Bİ'L-MESH – *Doktor İzzet Şahin* 222
KADIN VE HIFZ-I SIHHAT.....225
İNSÂN VE İNSÂN YAVRUSUNUN HASTALIKDAN
VİKÂYESİ – *Kâimmakâm Salih* 229
FENN-İ TEDÂVÎNİN MERTEBE-İ EHEMMİYETİ VE EDVİYENİN
İKLÎM-İ BEDENDE SEYÂHATİ – *Sıhhiye Müfettişi Tevfik Vâcid* ...232
KORSE 246
RÖNTGEN ŞU'Â'ÂTININ SÛRET-İ İSTİHSÂLİ, HAVÂSSI,
MÂHİYETİ, TATBÎKÂT-I TIBBİYESİ – *Esad Feyzi*.....249
KULAK HAKKINDA BAZI VESÂYÂ-YI
SIHHİYE – *Abdülhakzâde Doktor Muhyiddin*.....259
Henüz Doğmuş Çocukların Kulakları Hakkında Edilecek Takayyüdât.... 260
Mekteb Sağırlığı (Asamiyet-i Şâkirdân) 262
Büyük Adamlardaki Takayyüdât-ı Üzniye.....263
Bürûdet ve Rutûbetin Büyük Te'sîri Vardır.....264
Deniz Banyoları 265
Kulak Kiri.....266
Kulak Akıntıları.....267
Menşei Kulak Olan Baş Dönmeleri (Devârü'l-Üzn) 267

Kulak Uğultuları....268
TÜTÜN VE BÜDCE....270
Tütüne Şiddet-i İnhimâk (Nikotiyomani)....271
Tütün Hakkında Akvâl-i Muhtelife....275
Enfiye Tiryâkisi Ne Kadar Zamân Sarf Ediyor?....276
HURKATÜ'L-BEVL, YANİ BELSOĞUKLUĞU HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ – *Kâimmakâm Operatör Nureddin*....279
AĞZIN HIFZ-I SIHHATİ – *Doktor Halid Şazi*....286
Tedâbîr-i Sıhhiye....289
Tathîr-i Esnân....289
Def'-i Netânet-i Fem....289
Etfâlde Hıfz-ı Sıhhat-i Fem....290
Diş Fırçaları....291
Diş Tozları....291
Diş Suları....292
UYKU....292
UYKUSUZLUK....296
EBELERİMİZ....299
MAHÂZ ÜZERE BULUNAN YANİ ÇOCUK AĞRISI ÇEKEN KADINLAR HAKKINDA İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT – *Mustafa Münif*....308
TABÂBET-İ TIFLİYE – *Doktor Rauf*....317
TIRNAK....321
Tırnakların Hidemât ve Fevâidi....321
Dolama – Etyaran....324

İPNOTİZM – MANYETİZM (TENVÎM VE TENEVVÜM) 326
TER 332
DERECE-İ HARÂRET 334
Vücûdun Derece-i Harâreti 335
İLK SİNDE ÇOCUKLARA DÂİR İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT HAKKINDA FRANSA AKADEMİYASI TARAFINDAN NEŞROLUNAN TA‘LÎMÂTDIR. – *Mustafa Münif* 337
LOHUSALAR HAKKINDA İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT VE İHTİMÂM – *Mustafa Münif* 339
ÇOCUĞU TARTMA 342
EMRÂZIN TEŞHİS VE İNZÂRINDA TABÎBİN HATT-I HAREKETİ MU‘AYYENDİR. – *Doktor Bafralı Yanko* 343
Nedir Teşhîs? Nedir İnzâr? 344
KUNDAK, KUNDAKLAMA 348
SIHHAT-NÜMÂ-YI TEGADDÎ 359
Me’kûlât ve Meşrûbâtdan Bazısının Havâss-ı Sıhhiyesi 359
Mükemmel Bir Ta‘âm Nasıl Olabilir? 361
Tegaddî-i Gayr-ı Kâfî (Mahmasa) 362
Marîz ve Nakîhlerin Ta‘âmı 363
Günde Kaç Defa Yemek Yenmelidir? 365
Hangi Ta‘âm Münâsibdir? Supe 366
DERECE-İ HAZMİYELERİNE GÖRE AĞDİYENİN TAKSÎM VE TASNÎFİ 368
Luhûm ve Mevâdd-ı Hayvâniye 368
TEGADDÎ-İ NEBÂTÎ 369

Hubûbât 369
Bi'l-Kimyâ Buğdayın Vasatî Terkîbi 371
SEBZEVÂT 373
Mercimek 373
Bakla 373
Ispanak 373
Fasulye 373
Patates 373
Yerelması 374
Enginar 375
Semizotu 375
Kuşkonmaz 375
Kuzukulağı 375
Kereviz 376
Maydanoz 376
Tere 376
Hindibâ 377
Lahana ve Karnabahar 377
Şalgam 377
Kırmızı Turb 377
Havuç 377
Domates 378
EFÂVİYE 379
Dârçîn 379
Vanilya 379
Zencefil 380
Karanfil 380

Hindistan Cevizi....380
Defne Yaprağı....380
Anason, Kişniş Tohumu, Kekik ve Nâne....380
Biber....381
Hardal....381
Sirke ve Salata....382
Sarımsak....383
Soğan....383
YEMİŞLER....384
Armud....384
Elma....384
Muşmula....384
Ayva....384
Portakal....385
Mandalina....385
Turunç....385
Limon....386
Çilek....387
Frenk Üzümü....388
Ağaç Çileği....388
Kiraz....388
Kayısı....388
Şeftâli....389
İncir....389
Bâdem....389
Fındık....389
Üzüm....390
Erik....392

Ceviz 392
Kavun 392
Karpuz 393
Ananas 393
Hurma 393
Fıstık 393
Muz 393
Unnâb 394
Nâr 394
Ağaçkavunu 394
Bal 394
Reçeller ve Kompostolar 395
Süt ve Süt ile Tedâvî 395
Tereyağı 398
Peynir 400
Yumurta 402
TEGADDÎ-İ HAYVÂNÎ: 405
Etler 405
Ahşâ – Tuyûr-ı Mûnise 407
Balıklar 409
SU 412
BİRA 414
HİKEMİYÂT-I TIBBİYE 416
SIHHAT HAMMÂMI 418
FIKARÂT-I MUZHİKE-İ TIBBİYE 421
İki Sinirli Hastanın Hasbihâli 437
Kimyâ Dersi 438
Mahkeme-i Cinâyetde 438

FOTOĞRAF ALTYAZILARI

* Demirkapı'da kâin Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne/ Faculté Impériale Militaire de Médecine 84

* Serîriyât-ı Hâriciye ve Cerrâhiye / Clinique Chirurgicale 86

* Serîriyât-ı Dâhiliye / Clinique Interne 87

* Serîriyât-ı Ayniye / Clinique Ophtalmologique 88

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne civârında Vilâdethâne ittihâz olunan binâ / Clinique Obstetricale 90

* Ameliyât Mektebi ittihâz olunan Gülhane Hastahânesi / Hôpital Gulhané 91

* Kadırga'da kâin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne / Ecole Impériale Civilede Médecine à Cadirga 101

* Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Cebheden görünüşü / Hôpital des enfants malades Hamidié: Façade 112

* Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Yandan görünüşü / Hôpital des enfants malades Hamidié 113

* Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Yandan görünüşü / Hôpital des enfants malades Hamidié 114

* Dârülaceze / Asile des pauvres 116

* Haseki Nisâ Hastahânesi / Hôpital des femmes musulmanes Hasséki .. 119

* Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi / Hôpital des musulmans pauvres Validé Sultane 121

* Nişantaşı'nda kâin Bakteriyolojihâne-i Şâhâne / Institut bacteriologique dirigé par Mr. Le Dr. Nicolle 127

* Kuşpalazı serumu istihsâli / Préparation du serum antidiphtérique 130

* Deminden bin sekiz yüz şişe kuşpalazı serumu istihsâl kılınan ve bunca etfâlin hayâtını bir mevt-i muhakkakdan tahlîse tavassut eden beyâz at / Cheval blanc qui a faurni 1800 flacons de serum antidiphtérique.....131

* Mösyö Nicolle tarafından keşfolunan veba-yı bakarî serumu istihsâli. Resmin sağ tarafından durup lastik boruyu tutan, bu husûsda hidemât-ı mühimmede bulunan Doktor Kolağası Refik Bey'dir. / Préparation du serum contre le peste bovine 133

* Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda Zeyneb Kâmil Hastahânesi / Hôpital de Zeyneb-Kamil à Scutari.....136

* Arsası taraf-ı hazret-i mülûkâneden ihsân buyurulan Taksim'deki Fransız Hastahânesi / Hôpital français à Taksim 163

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Dâhiliye Mu'allimi Ferîk sa'âdetlü Feyzullah Paşa hazretleri / S. E. Le Prof. Feyzoullah Pacha, Général de division.....168

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Mütenevvi'a-i Dâhiliye (Poliklinik) Mu'allimi sa'âdetlü Mikail Horasancıyan Efendi hazretleri / S. E. Le Prof. M. Khorassandjian 168

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Umûmiye Mu'allimi Ferîk sa'âdetlü Nafız Paşa hazretleri / S. E. Le Prof. Nafiz Pacha.....169

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Dâhiliye Mu'allimi ve Dâülkelb Ameliyâthânesi Müdürü Mîrlivâ sa'âdetlü Zoéros Paşa / S. E. Le Prof. Zoéros Pacha, Général de brigade, Directeur de l'Institut antrabique 169

* Fransa Encümen-i Dâniş-i Tıbbîsi a'zâ-i muhâbirinde[n] sa'âdetlü Doktor Zambako Paşa hazretleri / S. E. Le Dr. Zambaco Pacha 170

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Mütenevvi'a-i Dâhiliye Mu'allim Mu'âvini Mîralây izzetlü Vahan Beyefendi / Mr. Le Dr. Vahan Bey Colonel Prof. Agrégé 170

* Tabîb-i Müşâvir-i Hazret-i Pâdişâhî Doktor Mösyö Mühlig / Mr. Le Dr. Von Mühlig (le père). Médecin consultant de Sa Majesté Impériale Le Sultan 171

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Dâhiliye Mu'allim Mu'âvini Kâimmakâm izzetlü Celâl İsmail Bey / Mr. Le Dr. Djélal Ismaïl Bey. Lieutenant Colonel Prof. Agrégé..... 171

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Hâriciye Mu'allimi Operatör Ferîk sa'âdetlü Cemil Paşa hazretleri / S. E. Le Prof. Djémil Pacha, Général de division..... 177

* Bahriye Hastahânesi Seroperatörü Mîralây izzetlü Fikri Beyefendi / Mr. Le Dr. Fikri Bey Colonel. Operateur en chef de l'hôpital de la Marine Impériale..... 177

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Hâriciye Mu'allimi Mîrlivâ sa'âdetlü Hayreddin Paşa / S. E. Le Prof. Hayreddin Pacha. Général de brigade 178

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Ameliyât-ı Cerrâhiye ve Tıbbiye-i Mülkiye'de Serîriyât-ı Hâriciye Mu'allimi Kâimmakâm Nureddin Bey / Mr. Le Dr. Noureddin Bey. Lieutenant Colonel Prof. Agrégé 178

* Almanya Hastahânesi Operatörü sa'âdetlü Kanburoğlu Efendi hazretleri / S. E. Le Dr. A. Cambouroglou. Opérateur de l'Hôpital Allemand..... 179

* Gümüşsuyu Hastahânesi Operatörü Kâimmakâm izzetlü Hâzım Bey / Mr. Le Dr. Hazim Bey. Lieutenant Colonel. Opérateur de l'Hôpital Gumuch-Souyi..... 179

* Yıldız Hastahânesi Operatörü Kâimmakâm izzetlü Nazım Bey / Mr. Le Dr. Nazim Bey. Lieutenant Colonel. Opérateur de l'Hôpital Yildiz..... 180

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Hâriciye Mu‘allim-i Sânîsi Binbaşı rif‘atlü Ahmed Fehim Bey / Mr. Le Prof. Ahmed Bey Major.....180

* Operatör Doktor Kudret Raif Bey / Mr. Le Dr. Coudret Bey Opérateur.....181

* Vücûd-ı beşer. Kemikleri (iskelet), etleri, kalbi, damarları, böbrekleri gösterir. 191

* *Teşrîh-i Tavsîfî* kitâbından me’hûz insân beyni (dimâğ). Merkez-i melekât-ı akliye.....193

* Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'de Fenn-i Kıbâle Mu‘allimi ve Emrâz-ı Hâriciye Mu‘allim Mu‘âvini sa‘âdetlü Mustafa Münif Beyefendi / S. E. Le Dr. Moustafa Munif Bey, Prof. à l’Ecole Civile de Médécine 195

* Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Fenn-i Kıbâle Mu‘allim Mu‘âvini sa‘âdetlü Memduh Beyefendi / S. E. Le Dr. Memduh Bey, Prof. agrégé à l’Ecole Civile de Médécine 195

* Etıbbâ-yı müvellid-i meşhûreden Mösyö Doktor Triandéfilidès / Mr. Le Dr. Triandafilides. Accoucheur distingué.....196

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Vilâdiye Mu‘allim Mu‘âvini Kolağası rif‘atlü İsmail Derviş Bey / Mr. Le Dr. Ismaïl Dervich Bey. Prof. agrégé à l’Ecole Militaire de Médécine 196

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Kıbâle ve Serîriyât-ı Vilâdiye ve Ebeler Mu‘allimi Mîralây izzetlü Besim Ömer Beyefendi / Mr. Le Dr. Bessim Omer Bey, Colonel Prof. d’asscouchements à la Faculté de Médécine. Chirurgien en Chef de la Maternité.....197

* Emzice-i erba‘a / Asabî, lenfevî, demevî, safravî 205

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Teşrîh Mu‘allimi Ferîk sa‘âdetlü Rasim Paşa hazretleri / S. E. Le Prof. Rassim Pacha. Général de division 208

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de İlmü'l-Arz ve'l-Ma'âdin Mu'allimi Mîrlivâ sa'âdetlü İbrahim Lütfi Paşa / S. E. Le Prof. Ibrahim Lutfi Pacha.Général de brigade.....208

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Teşrîh Mu'allimi Mîrlivâ sa'âdetlü Mazhar Paşa / S. E. Le Prof. Mazhar Pacha. Général de brigade 209

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fizyoloji Mu'allimi Mîrlivâ izzetlü Şakir Beyefendi / Mr. Le Prof. Chakir Bey. Colonel 209

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Müfredât-ı Tıb ve Fenn-i Tedâvî Mu'allimi Kâimmakâm izzetlü Tevfik Vâcid Bey / Mr. Le Prof. Tévfik Bey. Lieutenant colonel.....210

* Umûm Eczâhâneler Müfettişi izzetlü Abdurrahim Beyefendi / Mr. Le Dr. Abdurrahim Bey. Inspecteur des phrmacies.....210

* Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi Tabîb-i Sânîsi sa'âdetlü Doktor İhsan Beyefendi / Mr. Le Dr. Ihssan Bey. Médécin de l'hôpital des musulmans pauvres.....211

* Dârülaceze Sertabîbi Kâimmakâm izzetlü Derviş Bey / Mr. Le Dr. Dervich Bey. Lieutenant colonel. Mé[dé]cin en chef de l'Asile des pauvres.....211

* Cem'iyet-i Tıbbiye-i Mülkiye a'zâsından izzetlü Doktor Rıza Tevfik Bey / Mr. Le Dr. Riza Tévfik Bey. Membre du conseil Médicale civil 212

* Etıbbâ-yı askeriye-i hâzıka ve mümtâzemizden Kolağası rif'atlü Doktor Bafralı Yanko Efendi / Mr. Le Dr. Yanco Bafrali.....212

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Teşrîh Mu'allim Mu'âvini Binbaşı rif'atlü İsmail Besim Bey / Mr. Le Dr. Ismaïl Bessim Bey. Prof. agrégé.....213

* Doktor Rıza Tevfik Bey'in "Hayât Hareketdir" makâlesine âid cimnastik sâyesinde adalâtın sûret-i neşv ü nemâsı / Le développement des muscles par l'exercice 216

* "Hayât Hareketdir" makâlesine âid. Pehlivânlarımızdan Kurtdereli Mehmed ve Katrancı / Mehmed Courtdéréli, Katrandji. Célèbres lutteurs turcs 219

* "Tedâvî bi'l-Mesh" makâlesine âid. İltisâk-ı mafsala mübtelâ Madam Elénie'de tedâvî bi'l-mesh sâyesinde istihsâl olunan hüsn-i muvaffakiyât / Mme Elénie atteinte d'ankylose du coude et guérie par le massage fait par Mr. Le Dr. Izette Bey 223

* Bâb-ı Ser'askerî'de Sıhhiye Dâiresi Birinci Şu'be Müdürü ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Fizyoloji ve Emrâz-ı Ayniye Mu'allimi Mîrlivâ sa'âdetlü Behçet Paşa / S. E. Behdjette Pacha. Général de brigade, Prof. à l'Ecole civile de Médécine 230

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz ve Serîriyât-ı Ayniye Mu'allimi, Cem'iyet-i Tıbbiye-i Mülkiye a'zâsından Binbaşı rif'atlü Esad Bey / Mr. Le Prof. Essad Bey. Oculiste. Major 231

* Haydarpaşa ve Haseki Nisâ Hastahânelerine me'mûr Kehhâl Mîralây izzetlü Dikran Acemyan Beyefendi / Mr. Le Dr. Dicran Adjémian Bey Colonel. Oculiste de l'hôpital de Haïdar Pacha 231

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Mu'allimi Mîrlivâ sa'âdetlü Şefik Paşa / S. E. Le Prof. Chéfik Pacha. Général de brigade 240

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz ve Serîriyât-ı Üzniye ve Hancereviye Mu'allimi Mîralây izzetlü Civani Ananyan Beyefendi / Mr. Le Prof. Djivani Ananian Bey Colonel 240

* Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Tabîb-i Mütehassısı Doktor Mösyö Fotyadis / Mr. Le Dr. Photiadès. Spécialiste pour les Maladies des Oreilles et du larynx 241

* Hamidiye Etfâl Hastahânesi etıbbâsından Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Mütehassısı Kolağası Muhyiddin Bey / Mr. Le Dr. Mouhyeddin Bey. Spécialiste pour des Maladies des Oreilles 241

* Korse vâsıtasıyla belin uzadığını ve sû-i teşekküle dûçâr olduğunu gösterir. Sadr üzerindeki noktalar ile işâret olunan çizgi sıkışdırılan ve başka bir şekil almağa vazîfesi muhtel olan akciğerleri irâ'e eder. Korse taşımayan kadının gövdesini gösterir. Louvre Müzesi'ndeki Venüs heykeli. Noktalı çizgiler akciğerlerin yerini irâ'e eder. 247

* Mecrûh gâzîlerden Boyabadlı Mehmed'in kolunda röntgen usûlüyle kurşun taharrîsi / Le recherche d'une balle perdue par les rayons X à l'Hôpital de Yildiz 251

* Mecrûh gâzînin röntgen usûlüyle resmi çıkarılan eli ve kemik derûnunda kurşunun görünüşü / L'épreuve de la main d'un blessé, obtenue avec les rayons X 252

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Etfâl Mu'allimi Kâimmakâm Salih Bey / Mr. Le Prof. Salih Bey. Lieutenant Colonel Pédiatre 255

* Galata'da Saint George Çocuk Hastahânesi etıbbâsından Doktor izzetlü Rauf Bey / Mr. Le Dr. Réouf Bey. Médecin attaché à l'hôpital St. George 255

* Galata'da Saint George Hastahânesi Sertabîbi Doktor Violi / Mr. Le Dr. Violi. Médecin en chef de l'hôpital des enfants malades St. George 266

* Bakteriyolojihâne Müdürü Doktor Mösyö Nicolle / Mr. Le Prof. Nicolle. Directeur de l'Institut Bactériologique 262

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Teşrîh-i Marazî Mu'allimi ve Telkîhhâne-i Şâhâne Müdürü ve Fenn-i Bakteriyoloji Mütehassısı Doktor Binbaşı Rıfat Hüsameddin Bey / Mr. Le Prof. Rıfat Bey Major. Directeur de l'Institut Vaccinogène 263

* Mecâlis-i Sıhhiye-i Umûmiye ve Tıbbiye-i Mülkiye a'zâsından Bakteriyolojihâne Müdür Mu'âvini Doktor Kâimmakâm izzetlü Aristidi Bey / Mr. Le Dr. Aristidis Bey. Lieutenant colonel 264

* Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Cildiye ve Efrenciye Mu'allimi Kâimmakâm Doktor Celâleddin Muhtar Bey / Mr. Le Prof. Djélaleddin Bey. Lieutenant Colonel. Dermatoloque et Syphilographe.....273

* Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Teşrîh-i Marazî Mu'allim Mu'âvini ve Tedâvî bi'l-Mesh Tabîb-i Mütehassısı Doktor İzzet Bey / Mr. Le Dr. Izette Bey Masseur. Prof. agrégé à l'Ecole Civile de Médecine 274

* Sâye-i şâhânede tedârük olunan askerî seyyâr hastahânelerinden biri 280

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Ameliyât-ı Cerrâhiye Mu'allim Mu'âvini ve Diş Hastalıkları Tabîb-i Mütehassısı Kolağası rif'atlü Halid Şazi Bey / Mr. Le Dr. Halid Chazi Bey. Prof. agrégé. Médecin Dendiste.....283

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Kimyâ-yı Uzvî Mu'allimi Ferîk sa'âdetlü Della Suda Faik Paşa hazretleri / S. E. Le Prof. Faïk Pacha Della Suda Général de Division 284

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Kimyâ-yı Ma'denî Mu'allim-i Evveli Binbaşı rif'atlü Vasil Naum Efendi / Mr. Le Prof. Vasile Naum Major.....284

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Kimyâ-yı Ma'denî Mu'allim-i Sânîsi Kâimmakâm izzetlü Şükrü Bey / Mr. Le Prof. Chukri Bey Lieutenant Colonel.....285

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Tahlîlât-ı Kimyevî Mu'allimi Binbaşı rif'atlü Ali Rıza Bey / Mr. Le Prof. Ali Riza Bey Major..... 285

* İlk ve ikinci defa diş sürmesi 290

* Bîmârhâne Tabîb-i Sânîsi ve Emrâz-ı Asabiye Mütehassısı sa'âdetlü Avni Beyefendi / S. E. Le Dr. Avni Bey Aliéniste 294

* Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Asabiye Mu‘allimi Kolağası rif‘atlü Raşid Tahsin Bey / Mr. Le Prof. Rachid Tahsin Bey Aliéniste 295

* Annam’da ruhbân tırnaklarını böylece bırakmakdadırlar. 323

* Tırnak batması..... 324

* İpnotizm devirlerinden: Dâü’l-cümûd (katalepsi) 328

* Telkîn-i nevmî, terbiye-i ahlâkiye, ipnotizm..... 329

* Mîzânü’l-harâret 336

* Vezn-i etfâl 342

* İngiliz usûlünde çocuğu ilbâs. Kapalı don..... 348

* İngiliz usûlünde çocuk esvâbı ve kundak 349

* Fransız kundağı. Çocuğa zıbın ve gömlek giydirilmesi..... 350

* Fransız kundağı. Kundaklama 351

* Başın "alın tülbendi" isti‘mâli ile bilâhare uzayıp tebdîl-i şekil etmesi. Başı "alın tülbendi" ile birkaç defa sarılıp sıkılan çocuk 353

* İstanbul'da kullanılan kundak takımı. 1-Değirmi abani (büyük kundak), 2-Etek bezi, 3-İç bezi, 4-Küçük bez, 5-Kol bezi, 6-Tartancık, 7-Zıbın, 9-Gömlek 354

* Oğlan ve kızlara mahsûs kundak sübekleri..... 355

* Alaturka kundaklanmış bir bebek 356

* İyi beslenmeyen, mahmasada kalan bir çocuk..... 363

* Vakitsiz bulamaç ile beslenilen bir çocuk..... 364

* Çileğin envâ‘ı..... 387

* Sıhhat Hammâmı 420

دوقتور بسیم عمر

نقوشات عافیه

استانبول
عالم مطبعه سی - احمد احسان وشرکاسی
۱۳۱۵

Doktor Besim Ömer

NEVSÂL-İ ÂFİYET

[Birinci Sene]

İstanbul
Âlem Matba‘ası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı
1315 [1899]

Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi'nin ruhsatıyla tab‘ edilmişdir.

موسوعة علم الحديث

Doktor Besim Ömer Paşa'nın Bazı Âsâr-ı Matbû‘ası

Sıhhat-nümâ-yı İzdivâc (Resimli)
Sıhhat-nümâ-yı Etfâl (Resimli)
Tabîb-i Etfâl yâhûd Ebeveyne Yâdigâr (Resimli)
Sıhhat-nümâ-yı Âile
Sıhhat-nümâ-yı Tenâsül: Kütübhâne-i Âfiyet'de (Resimli)
Sıhhat-nümâ-yı Nevzâd yâhûd Beşik, Kundak, Emzik (123 resmi hâvî)
Ukm ve Anânet (Resimli)
Za‘îf ve Vakitsiz Doğan Çocuklara Takayyüdât. Paris Mekteb-i Tıbbiyesi Fenn-i Vilâde mu‘alliminin bir mukaddimesini hâvîdir. (Resimli)
İpnotizm, Manyetizm. Tenvîm ve tenevvüme dâir bazı ahkâm-ı adliyeyi câmi‘dir.
Tütün
Müskirât
Afyon ve Esrâr ve Kahve ve Çay
Denizde Banyo, Su ile Tedâvî
Göz. Gözlerin hıfz-ı sıhhatinden bâhisdir. (Resimli)
Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati
Su. Birâderi ile müşterekdir. (Resimli)
Kendini Bil. A‘zâ ve echize-i bedenden ve ef‘âl ve vezâifinden bâhisdir. Kütübhâne-i Âfiyet'de (Resimli)
Üzüm ve Üzüm ile Tedâvî. Bulgarcaya tercüme edilmişdir. Kütübhâne-i Âfiyet'de.
Mi‘de. Mi‘denin hıfz-ı sıhhatinden bâhisdir. Kütübhâne-i Âfiyet'de
Tenâsül. Kütübhâne-i Âfiyet'de (Resimli)
Çocuklara Aş yâhûd Vâlidelere Hediye. Kütübhâne-i Âfiyet'de (Resimli)
Serîriyât-ı Vilâdiye. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de tedrîs olunmakdadır.
Emrâz-ı Nisâ. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından takdîr ve kabûl edilmişdir.
Hıfz-ı Sıhhat. Umûm Mekâtib-i İ‘dâdiye'de tedrîs olunmak üzere Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi'nden kabûl buyurulmuşdur. Resimlidir.
Vesâire, vesâire…

MUKADDİME

Nevsâl-i Âfiyet, âmâl-i münevvere-i hazret-i zıllullahîye göre nev benev sâha-ârâ-yı muvaffakiyet ve asr-ı enver-i hazret-i veliyyü'n-ni‘amîye medâr-ı zînet olan âsâr-ı terakkiyât-ı fenniye ve müessesât-ı müte‘addide-i hayriyenin derece-i kadr ü ehemmiyetini enzâr-ı kâriîn-i kirâma arz ile tahdîs-i ni‘met ve bu vesîle ile de ahâlî-i Osmaniye'ye sıhhat nokta-i nazarından alâ kadri'l-imkân îfâ-yı hizmet maksad-ı yegânesiyle tertîb ve neşrolunuyor.

Bu sene ilk defa kisvegîr-i tıbâ‘at olan *Nevsâl-i Âfiyet* mahzâ âbyârî-i inâyet-i mes‘adet-âyet-i hazret-i şehriyâr-ı a‘zamî ile yetişen ve her biri îfâ edegelmekde oldukları hidemât-ı ciddiye ile memleketimizin medâr-ı iftihârı bulunan etıbbâ-yı mütehassısanın tesâvîr ve esâmîsiyle mütehassıs bulundukları şu‘abât-ı tıbba dâir kaleme aldıkları makâlât-ı mühimme ve nâfi‘a-i sıhhiyeyi hâvî ve sinîn-i ahîre zarfında Avrupa dârülfünûn tabîblerine isbât-ı tefevvuk edecek sûretde yeniden bir Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne, Telkîhhâne, Bakteriyolojihâne, Acezehâne, Vilâdethâne vesâir bunlara mümâsil birçok müessesât-ı hayriye te’sîs ve inşâsı, mevcûd hastahânelerin bir hâl-i mükemmeliyete ifrâğı ve mahz-ı şefkat ü merhamet-i seniyye-i mülûkâneleri eseri olarak Hamidiye Etfâl Hastahânesi misillü şân-ı âlîye muvâfık ve gâyet mükemmel bir dârülhayr binâsı, sıhhat ve menâfi‘-i umûmiyenin emr-i hüsn-i muhâfazası **[b]** zımnında devâir-i belediyede hey’et-i tıbbiye ve vezâif-i mahsûsa ve mertebeleri hasebiyle fevkalâde hâiz-i ehemmiyet bulunan Mecâlis-i Sıhhiye teşkîli gibi âsâr-ı muvaffakiyât-ı celîle-i cenâb-ı pâdişâhîyi hâkîdir. *Nevsâl-i Âfiyet*'in mükemmeliyet-i tertîb ve mündericâtına pek ziyâde i‘tinâ olunmuşdur. Fakat ilk defa sâha-i temsîle konulan bir eserde olsa olsa bir mükemmeliyet-i nisbiye bulunabileceğinden bu nüshamızın emelimizce mükemmel olduğunu iddi‘â edemeyiz. Şu kadar ki, nakâyıs-ı vâkı‘anın hüsn-i niyetimize bağışlanacağına ve kâriîn-i kirâmın mu‘âvenetiyle eserin sene be-sene mükemmel bir hâle ifrâğ olunacağına ümîdimiz ber-kemâldir. Binâenaleyh kitâbımızın rehîn-i tekemmül olmasını te’mînen vârid-i hâtır olacak efkâr ve mütâla‘âtın taraf-ı kemterânemize ihtâr u iş‘ârı temenniyât-ı mahsûsamızdandır. İsâbet-i re’y ve mütâla‘alarından emîn olduğumuz kâriîn-i kirâm hazerâtının inzimâm-ı efkâr-ı şâibeleriyle eser-i âcizânemizin se-

neden seneye bir başka safha-i terakkî ve tecedddüdde iktirân edeceğinde şübhe edilemez ki, Fransa'da her sene ibtidâsında neşrolunan *Almanach Hachette* nâmındaki takvîmin tedrîcen irâe eylediği eser-i terakkî buna güzel bir misâldir.

Nevsâl-i Âfiyet'in mündericâtını teşkîl etmek üzere mevâdd-ı tıbbiye tetebbu‘una ibtidâr etdiğimiz zamân en evvel tabâbet-i İslâmiye ve şarkiyeye âid ve fünûn-ı hâzıra-i tıbbiyeye muvâfık husûsât, hikemiyât, felsefiyât gibi şeylerin yazılması vârid-i hâtır olmuş ise de bu maksadı istihsâl için tedkîkât ve taharriyât-ı mahsûsa icrâsına zamân ve husûsiyetimiz müsâ‘id olmadığından bu bâbda ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin te’sîsinden mukaddem memleketimizde fenn-i celîl-i tabâbetin ne yolda ve nerede ve kimler tarafından tedrîs olunmakda bulunduğuna ve âsâr-ı **[p]** matbû‘a ve gayr-ı matbû‘a-i müfîdenin esâmîsine dâir tedkîk ve tetebbu‘da bulunan mütâli‘în-i kirâm tarafından ma‘lûmât-ı sahîha i‘tâ buyurulacağına emîn olarak o yolda ma‘lûmâtı bilâhare "Târîh-i Tıbb-ı Osmanî" bahs-i mühimmine ilâveten derc etmek üzere kendilerinden isti‘âne eyleriz.

Bir de memleketimizin medâr-ı iftihârı olan ma‘rûf ve mütehassıs kâffe-i etıbbânın tesâvîri ve muhtasar birer terceme-i hâllerinin derci ile *Nevsâl-i Âfiyet*'in tezyîni fevkalâde arzu edilmiş ise de eserin ilk defa tertîb ve neşri, bu bâbda bir hayli masraf ihtiyârı, bâ-husûs resimlerin hakkına zamânın adem-i müsâ‘adesi kesret-i meşgûliyetimize inzimâm ederek bu arzumuzun defaten tamâmî-i icrâsına mâni‘ oldu. Bu cihetle hasbe'z-zarûre resimleri tedârük ve derc olunamayan rüfekâ-yı kirâmdan taleb-i afv ile erbâb-ı mütâla‘adan, etıbbâ-yı Osmaniye'den göreceğimiz rağbet ve mu‘âvenete göre eserin devâm-ı intişârıyla tekemmülü husûsunda elden gelen gayreti, fedâkârlığı ihtiyârdan çekinmeyeceğimizi va‘d ederiz.

Bir sene zarfında vukû‘a gelecek keşfiyât ve ihtirâ‘ât-ı tıbbiyeyi "Nevsâl-i Tıbbî" bahsinde zikredeceğimiz gibi tabâbete ta‘allük ve te’sîrâtı fennen müsbet edviye ve müstahzarât-ı tıbbiye ile sıhhat-ı umûmiye nokta-i nazarından muvâfık göreceğimiz makâlât ve i‘lânâtın da ayrıca bir kısım dâhilinde derci cümle-i mukarrerâtımızdandır. Cenâb-ı Şâfî-i hakîkî bizleri de ni‘met-i âfiyetden hisseyâb eyledikçe tekemmülât-ı mutasavvere sâha-zîb-i husûl olmak musammemdir.

Ve minallahi't-tevfîk.

Bin üç yüz on dört sene-i Mâliyesi Mart'ından Şubat'ı nihâyetine kadar [Mart 1898-Mart 1899] bir senelik Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de vukû‘ bulan vefeyât-ı sülüsân üzerine taksîminde:

	Zükûr	İnâs
Bir yaşına kadar	976	1.022
İkiden dört yaşına kadar	386	449
Beşden on dokuz yaşına kadar	596	701
Yirmiden otuz dokuz yaşına kadar	929	984
Kırkdan elli dokuz yaşına kadar	1.260	1.306
Altmışdan yüz yaşına kadar	1.720	1.787
Yekûn	5.867	6.249

Milliyet Üzerine

İslâm		Hıristiyan		Musevî	
Zükûr	İnâs	Zükûr	İnâs	Zükûr	İnâs
3.285	3.774	2.217	2.167	365	308

Vefeyât-ı Şehriye

Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos
1.275	1.016	872	761	878	795

Eylül	Teşrîn-i Evvel	Teşrîn-i Sânî	Kânûn-ı Evvel	Kânûn-ı Sânî	Şubat
764	792	900	1.274	1.426	1.363

Fusûl-i Erba‘ada Vefeyât

İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
3.163	2.434	2.456	4.063

Yekûn-ı Umûmî: 12.116

[1] Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Zilka‘de	Mart-ı Rumî	Mart-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû‘-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Pazartesi	2	1	13	127	6	12	10	6	22	10	
Salı	3	2	14	128	3		8		20		
Çarşamba	4	3	15	129	1		7		17		
Perşembe	5	4	16	130	58	11	6		14		
Cuma	6	5	17	131	56		4		11		
Cumartesi	7	6	18	132	53		3		8		
Pazar	8	7	19	133	51		2		5		
Pazartesi	9	8	20	134	49		00	6	2		Mebde’-i fasl-ı bahâr
Salı	10	9	21	135	46		59		59	9	
Çarşamba	11	10	22	136	43		57		56		
Perşembe	12	11	23	137	40		56		53		
Cuma	13	12	24	138	37		55		50		
Cumartesi	14	13	25	139	35		53		47		
Pazar	15	14	26	140	33		52		44		
Pazartesi	16	15	27	141	30		51		41		Çaylakî fırtınası
Salı	17	16	28	142	26		49	5	38		
Çarşamba	18	17	29	143	23		48		35		

Perşembe	19	18	30	144	21		47		32		
Cuma	20	19	31	145	18		45		29		
Cumartesi	21	20	1	146	16		44		26		Nisan-ı Efrencî
Pazar	22	21	2	147	12		43		23		İnkişâf-ı ezhâr
Pazartesi	23	22	3	148	11		41		20		
Salı	24	23	4	149	8		40		17		
Çarşamba	25	24	5	150	6		39		14		
Perşembe	26	25	6	151	3		37		11		
Cuma	27	26	7	152	1		36		8		Kırlangıç fırtınası
Cumartesi	28	27	8	153	58	10	35		5		
Pazar	29	28	9	154	55		33		2		
Pazartesi	30	29	10	155	53		32		59	8	
Salı	1	30	11	156	50		31		56		Gurre-i Zilhicce
Çarşamba	2	31	12	157	48		29		53		

Latîfe-i Tıbbiye: Sâfdil bir zât bir mikdâr akçe ikrâz etmiş olduğu tabîbinin bir hayli borç bırakarak vefât etdiğini haber almasıyla haremine hitâben:

"-Gördün mü, bizim de paramız gidecek idi? Bereket versin ki, iki ay evvel hasta oldum da kendimi tedâvî etdirdim, alacağım da kalmadı" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Sağlık varlıkdan yeğdir.*

[2] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899

Eyyâm	Zilhicce	Nisan-ı Rumî	Nisan-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Perşembe	3	1	13	158	43	10	28	5	50	8	
Cuma	4	2	14	159	41		27		47		Evvel-i mevsim-i lâle
Cumartesi	5	3	15	160	38		25		44		
Pazar	6	4	16	161	36		24		41		
Pazartesi	7	5	17	162	34		23		38		
Salı	8	6	18	163	31		22		35		
Çarşamba	9	7	19	164	29		20		32		Kuğu fırtınası
Perşembe	10	8	20	165	26		19		29		Evvel-i sitte-i sevr
Cuma	11	9	21	166	23		18		26		
Cumartesi	12	10	22	167	21		17		23		
Pazar	13	11	23	168	18		15		20		
Pazartesi	14	12	24	169	16		14		17		
Salı	15	13	25	170	13		13		14		
Çarşamba	16	14	26	171	10		12		11		Âhir-i sitte-i sevr
Perşembe	17	15	27	172	9		10		8		Kemâl-i lâle
Cuma	18	16	28	173	5		9		5		
Cumartesi	19	17	29	174	3		8		2		
Pazar	20	18	30	175	1		7		59	7	
Pazartesi	21	19	1	176	58	9	6		57		Mayıs-ı Efrencî
Salı	22	20	2	177	56		5		54		
Çarşamba	23	21	3	178	54		3		51		
Perşembe	24	22	4	179	52		2		48		

Cuma	25	23	5	1	49		1		45		Rûz-ı Hızır
Cumartesi	26	24	6	2	47		00	5	42		Çiçek fırtınası
Pazar	27	25	7	3	45		59	4	39		
Pazartesi	28	26	8	4	43		58		37		
Salı	29	27	9	5	41		57		34		
Çarşamba	30	28	10	6	39		56		31		
Perşembe	1	29	11	7	36		55		29		Gurre-i Muharrem
Cuma	2	30	12	8	34	9	54	4	26	7	

Latîfe-i Tıbbiye: Bir tabîb hasta bulunan bir kız nezdine gidip nabzına bakmak ister. Kız, tabîb kolunu görmesin diye gömleğinin yenini tırnağına kadar indirdikden sonra elini uzatır. Tabîb de kendi parmaklarını setresinin eteğiyle sardıkdan sonra nabzını tutarak:

"-Bezden bir nabza bakmak için çukadan bir tabîb lâzım" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Bir insân kendinin hekîmi olmalıdır.*

[3] Sene-i Hicriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Muharremü'l-Harâm	Mayıs-ı Rumî	Mayıs-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Cumartesi	3	1	13	9	28	9	53	4	25	7	
Pazar	4	2	14	10	26		52		22		Urûc-ı İsa aleyhisselâm
Pazartesi	5	3	15	11	24		51		19		
Salı	6	4	16	12	22		50		17		
Çarşamba	7	5	17	13	20		49		14		
Perşembe	8	6	18	14	18		48		12		
Cuma	9	7	19	15	16		48		9		
Cumartesi	10	8	20	16	15		47		7		Yevm-i âşûrâ
Pazar	11	9	21	17	13		46		5		
Pazartesi	12	10	22	18	12		45		3		
Salı	13	11	23	19	10		44		00	7	
Çarşamba	14	12	24	20	8		43		58	6	
Perşembe	15	13	25	21	7		42		54		
Cuma	16	14	26	22	5		42		52		Koyun kırkma zamânı
Cumartesi	17	15	27	23	4		41		50		Filiz kırma zamânı
Pazar	18	16	28	24	2		40		48		
Pazartesi	19	17	29	25	1		39		46		
Salı	20	18	30	26	59	8	39		44		
Çarşamba	21	19	31	27	58		38		42		
Perşembe	22	20	1	28	57		37		40		Haziran-ı Efrencî
Cuma	23	21	2	29	56		37		38		

Cumartesi	24	22	3	30	55		36		36		
Pazar	25	23	4	31	54		36		35		
Pazartesi	26	24	5	32	53		36		34		
Salı	27	25	6	33	52		35		33		
Çarşamba	28	26	7	34	51		35		32		
Perşembe	29	27	8	35	50		34		31		
Cuma	30	28	9	36	49		34		30		
Cumartesi	1	29	10	37	49		34		30		
Pazar	2	30	11	38	49		34		29		
Pazartesi	3	31	12	39	48	8	34	4	28		

[Latîfe-i Tıbbiye]: Fransa'da bir büyük piskoposun tasarruf ve himâyesinde bulunan bir köyde ebelik ve iktizâsına göre cerrâhlık etmekde bulunan bir kadın bir gün piskopos tarafından hizmetçilerine bakmak üzere köydeki sayfiyesine celb olunduğundan ertesi gün tefahhuran evinin kapısı üzerine bir levha asarak "Piskopos hazretlerinin ebesi filân" diye yazmış.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Derdini saklayan dermân bulamaz.*

[5] MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI

-1-

İlkbahâr

Şühûr ve kasabâtda iştigâli ne olur ise olsun ilkbahârda hiç olmaz ise bir gün kıra çıkıp seyr u temâşâya hâhişker, ovaya gidip tenezzühe arzudâr olmayacak hiç kimse yokdur.

Rebî'de âftâb-ı âlem-tâbın eşi'a-i hayât-bahşâsı her tarafda, her cihetde aks-endâz olmağa başlar. Rebî' hayâtın bir timsâl-i mücessemidir. Çimenler levn-i zümürrüdîni, yapraklar manzara-i hûb-terîni ile fikrimize vüs'at, vücûdumuza kuvvet, rûhumuza neşât, gönlümüze inbisât verir. Açıklık olan bir mahalde vücûda en ziyâde te'sîrât-ı nâfi'ada bulunan havâdır. Zîrâ tâze ve sâfdır. Esâs-ı ihtirâk ve gıdâ-yı hayât olan "müvellidü'l-humûza"yı ve nebâtâtın revâyic-i tayyibesini hâvî olan havâ-i sâfîden akciğerler (ri'eteyn) bi'l-istifâde vezâifini sûret-i mükemmelede icrâ ve îfâ etmekle beden âb-ı hayât-ı hakîkî olan kanın bu yolda bir intifâ'ından ihyâ olur. Havânın işbu te'sîr-i kesîrü'l-fevâidine ziyânın te'sîrât-ı nâfi'ası munzam olur. Ziyâ **[6]** her ne kadar cildi siyâha telvîn ederse de diğer cihetden sakıflar altında ve devâir-i râtıbede sâyebân etfâl ve nisânın yumuşak ve renksiz kalan etlerini sıkışdırır

ve elvân-ı tabî‘iyesini i‘âde eder. Adem-i ziyâdan insân çiçek gibi sararıp solar. Mahbûsîn göz önüne getirilsin. Ziyâ, küreyvât-ı demeviyeyi tezyîd eder. Ziyâsızlık gözleri pek fenâ it‘âb eyler.

Kırda, ovada, köyde insân daha bir sûret-i ahrârânede imrâr-ı evkât eder. Köylüler dâimâ mısır çapalamak, orak biçmek, lahana dikmek gibi a‘mâl-i şâkkayı mesâ‘î-i nâzike-i belediyeye tercîh ederler.

Mesâ‘î-i akliye ile yorulmuş kalmış olanlara ovalarda tenezzüh, köylerde ikâmet gâyet nâfi‘dir.

Piyasalarda toz ve duman içinde gezmek, kırâathânelerde laklakiyât ile bir-iki sâ‘at vakit geçirmekden ise beş dakîka kırda bulunarak menâzır-ı dil-güşâ ve havâ-i ra‘nâ ve ziyâ-ı hayât-bahşâdan istifâde daha evlâdır. Çünkü sokaklarda rüzgârlarla savrulan tozlar, bir takım sümûmdan, mikrobdan ârî olsa bile mecrâ-yı teneffüsden esnâ-yı mürûrda hancere ve kasabât ve hattâ ri’eyi tahrîş etmesiyle iltihâb-ı hancere, iltihâb-ı kasabât, nezle-i sadriye nâmlarındaki emrâzı bizzât veyâhûd sâir emrâz-ı vahîmeyi bi'l-isti‘dâd tevlîd eder.

Bir kır ki, vâsi‘ çayırları, sâyedâr ağaçları, berrâk ve cârî suları hâvîdir; kulakları araba gürültülerinden, gözleri yakın şeyleri görmekden halâs eder ve fikir ve zihni açar.

Vücûdları gâyet nâzik ve bünyeleri nahîf olan etfâle açık yerler, ziyâdâr mahaller pek ziyâde fâidelidir. Etfâli kırlara götürmelidir. Tâ ki, nefes alsınlar, oynasınlar, koşsunlar, gülsünler, sıçrasınlar. Büyükler ise kendilerini bir dereceye kadar düşünür ve eğlendirirler.

Lâkin şurasını bir an nazar-ı im‘ândan ayırmamak gerekdir ki, insân dâimâ bir takım müessirâtın taht-ı fâ‘iliyet ve te’sîrinde bulunmakdadır. Vücûdumuza bi't-te’sîr hayât-ı beşeri tenkîs eden emrâzın ekseri ya havâ-i nesîmîde münteşir bir takım büzûr-ı muzırradan veyâhûd hıfz-ı sıhhate adem-i ri‘âyetle ber-hayât bi'l-cümle mahlûkâta bilâ-tefrîk te’sîr eden kuvâ-i muhtelife-i hâriciyeden husûle gelir. Gök ile yer bazen beden-i insâna bi't-te’sîr emrâz-ı muhtelifeyi tevlîd eder.

[7] İnsânı tebdîl-i mevki‘ etmeksizin tahvîl-i iklîm ile husûle gelen

mehâlik ve muhâtarâta dâimî sûretde dûçâr eden teceddüd-i mevâsim ve pek çok ahvâlde melceimiz olan hâne, ma‘îşetimizi te’mîn eden san‘at, mesken ve murzi‘amız olan arz-ı vücûdu emrâz-ı kesîreye mübtelâ ve bazen pençe-i emrâza teslîm eder.

Bir sûret-i tendüristîde idâme-i hayât işte bu gibi te’sîrât-ı muzırrayı fehm ü idrâke ve onlardan ihtirâz u ictinâba sarf-ı makderet ve kavâ‘id-i hıfz-ı sıhhate ri‘âyet ile olur. İlim ve san‘at şehrâh-ı terakkîde hatve-endâz oldukça servet ü sâmân-ı beşer tekessür ve düşmenân-ı lâ-tuhsâya mukâbil esliha ta‘addüd eylemekdedir.

Kürre-i arzın tufeylâtı hükmünde olan insân havâya tâbi‘ bulunur. Gökde az bir inkılâb a‘zâ-i vücûdunda aks-endâz olur. Havâ soğudu mu, sadr bir hâl-i tehlikededir. Sıcak hükmünü icrâ ediyor mu, kanın başa hücûm eylemesi muhtemeldir. Havâ fırtınalı mı, a‘sâb bu zamân-ı kasvetden hissedârdır. Yağmurlu mu, romatizmadan (resye) korkmalıdır.

Vücûdumuzda velev cüz’î te’sîrâtı görülmeksizin bir mevsimden diğerine intikâl hemen adîmü'l-imkândır.

Bu zamân-ı inkılâbda esbâb-ı kesîre ilm-i hayât ve fenn-i hıfz-ı sıhhate muhâlif hareketde bulunanları derhâl yakalamak ve zâbıta-i emrâza teslîm etmek için dâimî sûretde tecessüs ve teftîş ederler.

İlkbahârda uzviyetimiz ziyâde bir intibâh ve fa‘âliyetdedir. Bu intibâh da havâ-i nesîmînin terkîbinde husûle gelen tahavvülden münba‘isdir. Sürmekde olan nebâtât ile tasfiye olunan havâ-i nesîmî gâyet ceyyid ve müteceddid olduğundan vücûdumuzu îkâz ve tenbîh, teneffüsümüzü tesrî‘ eyler, kanımızda mevcûd kırmızı kürrecikler ile havâdaki müvellidü'l-humûzanın tesâdüf ü tesâdümü daha tâm ve mükemmeldir. Bu sebebden fasl-ı rebî‘de cevelân-ı dem daha bir fa‘âliyet, hazım daha bir sühûlet, fi‘l-i temessül daha bir sür‘at, beden daha bir kuvvet ü şiddet, hattâ melekât-ı akliye daha bir vüs‘at kesb eder. Herkesin hissedebildiği bu tahavvülât bâ-husûs fasl-ı rebî‘ yâbis geçtiğinde gök kürre-i arzın şu ilk tebessümlerini gözyaşları ile o derece istikbâl eylemez ise daha âşikârdır.

İlkbahârda hissolunan intibâh-ı umûmî a‘zâ-yı bedeniyemizi enzifeye **[8]** (kan akması) müsta‘id kılar (burun kanaması, kan tükürmek, beyne

ve akciğerlere kan hücumu). Bu sebebden dolayıdır ki, Nisan ve Mayıs ayları emrâz-ı müzmineden muztarib olanlara, bâ-husûs meslûlîne gâyet vahîmdir.

Birçok üdebâ ve şu‘arânın bi-hakkın medhiyelerine girebilen fasl-ı rebî‘ gâyet mühlikdir. Çünkü derece-i harâret birdenbire tahavvül eder. Çünkü havâ-i nesîmîde birçok mevâdd-ı muzırra peydâ olarak insânı derhâl mevsim-i şitâ hudûdunda tevkîf eyler.

Büyük istatistikçilerden ma‘dûd olan Kettler'nin Fransa'da 1831'den 1841 senesine kadar tutmuş olduğu istatistiklerden anlaşıldığına göre fasl-ı rebî‘de, Mart'da aded-i vefeyât fusûl-i sâireden ziyâdedir. Vereme (sillü'r-ri’e) mübtelâ eşhâs için fasl-ı rebî‘ i‘tikâdât-ı umûmiye hilâfında olarak ziyâde vahîmdir. Hâlbuki fasl-ı harîfde illet-i müdhişe-i mezkûre için şu‘arânın dedikleri gibi vehâmet yokdur.

Emrâz-ı müstevliye ekseriyâ fasl-ı rebî‘de zuhûr eylemekde ve şiddetini bu zamânda göstermekdedir.

Sıcakdan Soğuğa İntikâl

Rebî‘de ne derece dûçâr-ı tehlike olduğumuzu gözden geçirirsek işbu faslın beden üzerine olan derece-i te’sîrini bi's-sühûle anlarız.

Bir gün âftâb-ı âlem-tâb arz-ı endâm eyler. Eşi‘a-i hayât-bahşâsı her ciheti ısıtmağa ve binâenaleyh havâ da sıcaklanmağa başlar. O hâlde her tarafda memnûniyet ve meserret alâmâtı görülür. Kış zamânından beri ağır elbise altında ezilip kalmış olan insân üzerinde bulunan esvâbı tahfîf eder.

Ertesi gün yâhûd üç-dört sâ‘at sonra havâ birdenbire tebeddül ve soğuk şiddetle hükmünü icrâ eyledikde tedbîrsizlik seyyiesiyle havânın muvakkat harâretine aldananlarda hafîf veya şedîd bazı ârızât ve hâdisât meydâna gelir. En evvel müteessir olacak a‘zâ, fi‘l-i teneffüse hâdim olanlardır. Nevâzil çoğalır, zâtü'l-hancere, hunnâk ve hâd, sûretde iltihâb-ı kasabât nâdir değildir. Nezle-i müstevliye bazen eşhâs-ı kesîreyi iz‘âc eder. Nezle-i sadriye çok kere **[9]** çocuk ve ihtiyârları ifnâ ve gençleri tedâvî olunmadığı ve isti‘dâdları bulunduğu hâlde vereme (sillü'r-ri’e) mübtelâ eyler.

Te’sîr-i bürûdet ile zuhûr eden ve hemen ekseriyâ kâbil-i tahammül olan öksürüğe kimse aldırmaz. Lâkin şurası ma‘lûm olmalıdır ki, bünyesi şübheyi dâ‘î olanlara "nezle-i gayr-ı mütekayyide" ve "hâl-i meşkûk" ta‘-bîrât-ı tıbbiyesi tahtında bulunan emrâz müstevlî olur. Binâenaleyh gâyet nâzik ve hassâs olan a‘zâ-i teneffüsiyeyi soğukdan muhâfaza etmelidir. Bâ-husûs mevsim-i şitâda hastalıkla vaktini geçirmiş olanlarda nezle-i ri’eviyenin belsemiyât vesâir edviye ile önünü almak elzemdir.

Soğukdan Sıcağa İntikâl

Şedîd soğukları müte‘âkib havânın birdenbire sıcağa dönmesi hüküm sürmekde olan hastalıkları tahvîl ve ta‘dîl ederse de sıhhat-i umûmiyeyi bir ıztırâb-ı cedîde ilkâ eder. Te’sîr-i bürûdetle husûle gelerek eskimiş (müzmin) emrâzda derhâl bir i‘tidâl görünürse de bazı eşhâs-ı nâzikede çat pat mevsim-i hârda mer’î emrâz-ı evveliye zuhûr eyler: Fesâd-ı mi‘de, fesâd-ı mi‘â, tuhme, baş sersemliği ve baş dönmesi ile müterâfık re’se doğru ihtikânât, burun kanaması, nezf-i enfî, kolerin, sekte-i ri’etân, sekte-i dimâğ. Emrâz-ı mezkûr zuhûra geldiğinde bile harâretin bu derece te’sîrine şaşıp kalırız.

Harâret-i havâ ile gayr-ı mütenâsib elbise-i şitâiyesini hâlâ taşımakda ve et‘ime-i yevmiyesine mikdâr-ı kâfi esmâr-ı mülattafe ve sebzevât-ı müleyyene ilâve etmemekde olan zevât harâret-i hâriciye ile muvâzenetde bulunamaz. Bir hareket-i gayr-ı ma‘kûle ve muhâlif-i hıfzıssıhha pek çok defa sûret-i nâgehânîde emrâz-ı sayfiyenin zuhûruna bir sebeb-i müessirdir.

Emrâz-ı Müstevliye

Fasl-ı rebî‘de harâretin işbu te’sîrât-ı evveliye-i mübremesiyle berâber ekseriyâ kızamık (hasebe), çiçek (cederî), boğmaca öksürüğü (su‘âl-i dîkî), difteriya ve kuşpalazı (zâbiha-i hânika) gibi emrâz-ı müstevliyenin zuhûr ve tekrâr nüksü görülmekdedir.

Harâret-i râtıbenin taht-ı te’sîrinde olarak husûsî bir takım muhammerâtın sûret-i serî‘ada tekessüründen ileri gelmesi muhtemel olan emrâz-ı muhtelife-i mezkûreye karşı ihtiyâten tedâbîr-i mahsûsada bulunmak elzemdir.

Meselâ aşılanmak (telkîh-i cederî) vesâit-i sâireden ziyâde çiçekden **[10]** vücûdu hıfz u vikâye eder. Boğmaca öksürüğüne karşı teceddüd-i havâya gâyet i‘tinâ etmek tedâbîr-i tahaffuziyedendir. Emrâz-ı müstevliye zamânında ve bilhâssa kolera vaktinde muzâdd-ı ta‘affünât kullanmak gâyet fâidelidir.

İlkbahâra Müte‘allik Tedâbîr-i Sıhhiye

Rebî‘de emtâr-ı kesîre ve riyâh-ı bârideden husûle gelen tebeddülât-ı havâiyeye mukâvemet için giyilecek elbisenin mutlakâ yünden olması şartdır.

Mevâsimin te’sîrât-ı muzırrasına ilk mevzû‘ olan fukarâ takımıdır ki, mezellet ü meskenet içinde imrâr-ı evkât ederek şitâ ve sayfda ve bahâr ve harîfde aynı elbise ile bulunurlar.

Derece-i harârete göre elbise taşımak hıfz-ı sıhhatin maksad-ı aslîsi ve gâye-i hakîkiyesidir.

İhtiyârlar [ve] çocuklar sühûletle teberrüde ve tahavvülât-ı havâiyeye meyyâl ü âmâde olduklarından onların daha kalın elbise giymeleri şerâit-i lâzımedendir. Sıracalı ve lenfevî mizâclı olanlar seyrek mensûc ve yünden ma‘mûl elbise giymelidirler. Demevî mizâcda bulunanların fanila gibi yünlü şeyler isti‘mâl etmemeleri daha hayırlıdır. Hulâsa, ilkbahârda ne Kasım ortasında giyildiği kadar çok ve ne Ağustos'daki kadar az ve hafîf elbise taşımalıdır; tebeddülât-ı havâiyeyi nazar-ı i‘tinâdan ayırmamalıdır.

Et‘imeye gelince; ilkbahârın yetişdirdiği sebzevâtdan enginarın hazmı kolaydır. Kerevizin hazmı da sehldir. Salatalar sû-i hazma mübtelâ olanlara muzırdır. Lâkin mi‘desi kavî olanlara müfîddir. Çünkü ağdiye-i hayvâniyenin hazmını teshîl eder. Yağlara dikkat etmelidir. Öyle çerviş ve kuyruk yağlarını aslâ kullanmamalıdır. İstanbul'da ekseriyâ fesâd-ı mi‘denin sebeb-i hakîkîsi yağlar olduğuna huzzâk-ı etıbbâ müttefik bi'r-re’ydir. Bu memleketde etden ziyâde yağ ekl ve sarf olunuyor. Etden ziyâde yağın fâideli olduğuna i‘tikâd ediliyor. Bu i‘tikâd-ı bâtıl sebebiyledir ki, kassâblardan etin yağlı taraflarını alıyorlar.

Portakal gibi tatlı ve sulu meyveler atş u harâreti teskîn etdiğinden esnâ-yı harâretde yemelidir. Lâkin hâm olmamalarına ve kesretle ekl edilmemelerine dikkat etmelidir. Zîrâ sû-i hazm ve ishâle bâdî olur.

Mesâ'î-i akliye bu zamânda insânı ziyâde it'âb eylediğinden mümkün mertebe **[11]** sık sık kırlara çıkarak tenezzüh eylemek ve harekât-ı bedeniyede bulunmak ve el işleriyle uğraşmak fâidelidir.

Çiçeğe karşı bu zamânda aşılanmak ziyâde nâfi'dir. Fasl-ı rebî'de muhammerât ve miyasmâta karşı hâmız-ı fenik, tenkâr, taht-ı kloriyet-i kils vesâir muzâdd-ı ta'affünât ve lenfevî bir mizâcı ve sıracalı bir bünyeyi ıslâh için iyod ve emrâz-ı cildiyeyi teşfîh için arsenik ve kükürt ve romatizma (resye) ve nıkrîs ve iltihâb-ı mefâsıla karşı esâsı südden ibâret kaleviyât isti'mâl etmek ve onun için de bir tabîb-i hâzıka mürâca'at etmek lâzımdır.

Hulâsa: Tedbîr ve ihtiyâtı bir an nazar-ı im'ândan ayırmamalıdır.

[13] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1277 - Sene-i Milâdiye 1899

Eyyâm	Saferü'l-Hayr	Haziran-ı Rumî	Haziran-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Salı	4	1	13	40	48	8	33	4	27	6	
Çarşamba	5	2	14	41	47		33		26		
Perşembe	6	3	15	42	47		33		26		
Cuma	7	4	16	43	46		33		25		
Cumartesi	8	5	17	44	46		32		25		
Pazar	9	6	18	45	46		32		24		

Pazartesi	10	7	19	46	46		32		24		Evvel-i rûz-ı yeldâ
Salı	11	8	20	47	46		32		24		Evvel-i fasl-ı sayf
Çarşamba	12	9	21	48	46		32		24		
Perşembe	13	10	22	49	46		31		24		
Cuma	14	11	23	50	46		31		24		
Cumartesi	15	12	24	51	46		31		24		
Pazar	16	13	25	52	47		32		25		Âhir-i rûz-ı yeldâ
Pazartesi	17	14	26	53	47		32		25		Yaprak aşısı zamânı
Salı	18	15	27	54	47		32		26		
Çarşamba	19	16	28	55	48		33		26		
Perşembe	20	17	29	56	48		33		27		
Cuma	21	18	30	57	49		33		27		Yaprak fırtınası
Cumartesi	22	19	1	58	49		34		28		Temmuz-ı Efrencî
Pazar	23	20	2	59	50		34		29		
Pazartesi	24	21	3	60	50		34		30		
Salı	25	22	4	61	51		34		31		
Çarşamba	26	23	5	62	52		34		32		
Perşembe	27	24	6	63	52		35		34		Âteş gecesi
Cuma	28	25	7	64	54		35		35		
Cumartesi	29	26	8	65	55		36		36		
Pazar	1	27	9	66	55		36		38		
Pazartesi	2	28	10	67	56		36		39		
Salı	3	29	11	68	57		37		41		Îd-i Havâriyyîn
Çarşamba	4	30	12	69	59		37		43		

Latîfe-i Tıbbiye: Meşâhîr-i etıbbâdan Démolins cân verir iken etrâfında bulunan etıbbâya hitâben:

"-Âlemde üç büyük tabîb bırakarak ölüyorum" deyince hekîmlerden her biri bu üç tabîbin biri mutlakâ kendisi olacağını me'mûl ederek kimler idüğini sormalarıyla:

"-Biri banyo, biri hareket, diğeri perhîzdir" cevâbını almışlar.

Emsâl-i Tıbbiye: *Her derdin bir devâsı vardır.*

[14] Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Rebî'ulevvel	Temmuz-ı Rumî	Temmuz-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Perşembe	5	1	13	70	00	8	38	4	45	6	
Cuma	6	2	14	71	1	9	38		47		
Cumartesi	7	3	15	72	3		39		49		
Pazar	8	4	16	73	4		40		51		
Pazartesi	9	5	17	74	5		40		53		
Salı	10	6	18	75	7		41		55		
Çarşamba	11	7	19	76	8		43		57		
Perşembe	12	8	20	77	9		43		59		Leyle-i Mevlidü'n-Nebî aleyhisselâm
Cuma	13	9	21	78	11		44		1		
Cumartesi	14	10	22	79	13		45		4		
Pazar	15	11	23	80	15		46		6		
Pazartesi	16	12	24	81	17		46		9		
Salı	17	13	25	82	19		47		11		
Çarşamba	18	14	26	83	21		48		14		
Perşembe	19	15	27	84	22		49		16		Humret-i ineb
Cuma	20	16	28	85	25		50		19		
Cumartesi	21	17	29	86	27		51		21		
Pazar	22	18	30	87	29		52		24		

Pazartesi	23	19	31	88	31		53		26		Evvel-i ey-yâm-ı bâhûr
Salı	24	20	1	89	33		54		29		Ağustos-ı Efrencî
Çarşamba	25	21	2	90	35		55		32		
Perşembe	26	22	3	91	37		56		35		
Cuma	27	23	4	92	39		57		37		
Cumartesi	28	24	5	93	41		58		40		
Pazar	29	25	6	94	43		59		44		
Pazartesi	30	26	7	95	46		00	5	45		
Salı	1	27	8	96	39		1		48		Nihâyet-i kuv-vet-i germâ
Çarşamba	2	28	9	97	41		2		51		
Perşembe	3	29	10	98	42		4		54		
Cuma	4	30	11	99	46		5		57		
Cumartesi	5	31	12	100	48		6		00	8	

Latîfe-i Tıbbiye: Bir teşrîh imtihânında mu‘allim, orada bulunan bir kalça kemiğini şâkirde irâe ile:

"-Bunun ne kemiği olduğunu söyler misiniz?" der. Şâkird kemiği evirip çevirdikden sonra kemâl-i itmi’nân ile:

"-Bu bir ölü kemiğidir" cevâbını vermiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Derdini veren dermânını da verir.*

[15] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Mîlâdiye 1899

Eyyâm	Rebî'ulâhir	Ağustos-ı Rumî	Ağustos-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Pazar	6	1	13	101	50	9	7	5	2	8	Evvel-i savm-ı Meryem
Pazartesi	7	2	14	102	52		8		5		
Salı	8	3	15	103	54		9		8		
Çarşamba	9	4	16	104	57		11		11		
Perşembe	10	5	17	105	59		12		14		
Cuma	11	6	18	106	1	10	13		17		
Cumartesi	12	7	19	107	4		14		20		
Pazar	13	8	20	108	6		15		23		
Pazartesi	14	9	21	109	8		17		26		Isfirâr-ı evrâk
Salı	15	10	22	110	11		18		29		
Çarşamba	16	11	23	111	23		19		32		
Perşembe	17	12	24	112	26		20		35		Âhir-i bâd-ı sümûm
Cuma	18	13	25	113	28		22		38		
Cumartesi	19	14	26	114	31		23		41		
Pazar	20	15	27	115	33		24		44		
Pazartesi	21	16	28	116	36		25		47		
Salı	22	17	29	117	38		27		50		
Çarşamba	23	18	30	118	41		28		52		
Perşembe	24	19	31	119	44		29		56		Cülûs-ı hümâyûn-ı mey-menet-makrûn
Cuma	25	20	1	120	46		31		59		
Cumartesi	26	21	2	121	49		32		2	9	
Pazar	27	22	3	122	52		33		5		

Pazartesi	28	23	4	123	54		35		8		
Salı	29	24	5	124	57		36		11		
Çarşamba	1	25	6	125	59		37		14		
Perşembe	2	26	7	126	2	11	39		17		Koç ayırma zamânı. Fırtına
Cuma	3	27	8	127	5		40		20		
Cumartesi	4	28	9	128	7		41		23		
Pazar	5	29	10	129	10		42		26		
Pazartesi	6	30	11	130	13		44		29		
Salı	7	31	12	131	15		45		32		

Latîfe-i Tıbbiye: Serîriyât mu‘allimlerinden biri bir hastaya:

"-San‘atınız nedir?" suâlinde sadran ma‘lûl olan hasta:

"-Muzıkacı efendim" cevâbını vermesi üzerine mu‘allim şâkirdânına:

"-İşte efendiler, dersde sizlere mükerreren söylediğim vechile şimdi şu hasta ifâdâtımı te’yîd ediyor. Âlât-ı musikiye üflemek ile cihâz-ı teneffüsî-de husûle gelen ta‘b ü za‘f bugün bu zâtın şikâyet eylediği illete başlıca bir sebeb olmuşdur" dedikden sonra hastaya dönerek:

"-Ne çalarsınız?" suâlini îrâd etmesi üzerine hasta:

"-Davul" cevâbını vermiş. Mu‘allimdeki hâl!

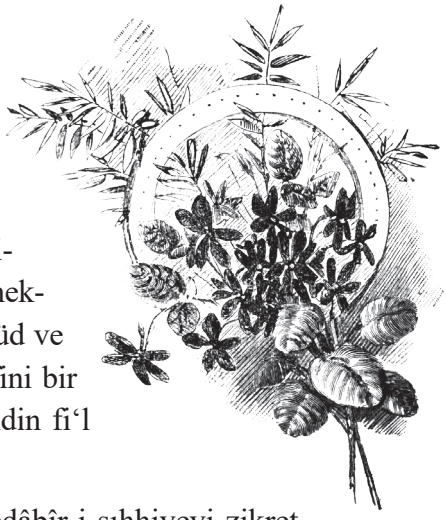
Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Hastalık, sağlık bizim için.*

[17] MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI

-2-

Yaz

Zu'afâ ve nukahâ ve ma'lûlîn ve şüyûh için pek güzel bir mevsim olan yaz, mi'de ve bağırsak hastalıklarına sebebiyet verdiği için etfâl ve şübbâna muzırdır. Vâkı'â hazım yolu râhatsızlıklarının çoğu ihtiyâtsızlık eser ve netîcesidir. Her şeyden mukaddem karnı üşütmekden vikâye ve harâretin te'sîriyle tezâyüd ve kesb-i fa'âliyet eden karaciğerin vezâifini bir hâl-i muvâzenete ifrâğ etmek üzere cildin fi'l ve vazîfesini îkâz eylemek gerekdir.

Mevsim-i sayfda ittihâz edilecek tedâbîr-i sıhhiyeyi zikretmezden mukaddem ziyâ ve harâretin te'sîrâtını mütâla'a edelim:

Ziyâ ve Harâret-i Şemsin Te'sîri

Şu'â'-i şems hem hâiz-i fevâid-i kesîre ve hem de câlib-i mazarrât-ı adîdedir.

Te'sîr-i şems sâ'ate ve şiddet-i harârete, sinne ve mizâca göre mütehavvil ve sıhhat-i eşhâsa nazaran mütebeddildir.

Vasat-ı yevmde yani vakt-i zevâlde âftâb-ı âlem-tâb amûden re'simizin fevkinde tâbân olmasıyla te'sîrâtı nev'-i beşer için fâide ve nef'den ziyâde câlib-i mazarrat olabilir. Subh u mesâda şu'â'ât münharif olmağla harâret ve ziyâ daha azdır. Ma'amâfîh za'îf ü nahîf, nâzik ü nârîn olan etfâle bâ'is-i nef'-i cesîm ve fazl-ı amîmdir. Vech u sîmâya revnak-bahş olur ve ensiceyi telvîn eyler. İhtiyârlara ve mübtelâ-yı sillü'r-ri'e olanlarla **[18]** fakrü'd-dem ve nahîfü'l-cism bulunanlara gâyet nâfi' olarak bedeni tenbîh ve takviye eder. Güneş karşısında bulunmak husûsan mevsim-i rebî'de gâyet fâide-bahşdır. Çünkü o zamân şu'â'ât-ı şems te'sîrât-ı müfîde ve kuvâ-

yı hafiyeyi câmi‘dir. Ziyâ ve harâret, hayât-ı nebâtâtı ihyâ ve mahlûkât-ı zevi'l-hayâtı îkâz ve tenbîh eyler.

Kâinâtda teneffüs eden, yaşayan her şey ziyânın te’sîrât-ı hayât-bahşâsı tahtındadır. Seyr-i şemsi ta‘kîb eden ve işbu âftâb-ı âlem-tâba bilâ-ârâm nikâh-ı âşıkânede bulunan bazı envâ‘-ı ezhârı bildiğimiz, tanıdığımız gibi ma‘deniyâtın hattâ ahcârın bile ziyâdan müteessir kaldıklarını ve bazı te‘âmülâta ve imtizâcâta dûçâr olduklarını görmekdeyiz.

Ziyâ, bir lahm-ı cârî hükmünde olan kanın kırmızı rengini (hemoglobin) ve nebâtâtda vücûdu sıhhate delâlet eden yeşilliği (klorofil) tezyîd eder.

Ziyâ, gıdâ ve havâ ile birlikde sehpâ-yı hıfz-ı sıhhati teşkîl etmekdedir.

Ziyâ ve harâretle insân kendisinde bir hüsn-i hâl hisseyler. Ziyâdan mahrûmiyet atâlet-i bedeniyeyi, ziyâde bir fakrü'd-demi, istiskââta isti‘dâdı tevlîd eyler. Ma‘amâfîh hangi mevsimde olursa olsun, şiddet-i harâret ve ziyâ marîzi it‘âb edecek kadar tûl-i müddet te’sîr eylememelidir.

Ziyâ rü’yete bir vâsıta-i münferidedir. Ziyânın göze lüzûm ve nisbeti ağdiyenin mi‘deye münâsebeti gibidir. Muhâfaza-i hayât ve sıhhat, ağdiye ile mümkündür. Lâkin onun da ifrât ve tefrîti sıhhati ihlâl ve hayâtı tehlikeye ilkâ edebilir. Hastalara bazen gıdâ-yı mukavvî ve bazen hımye tavsiye olunur. Göz için de böyledir.

Ziyâ fi‘l-i rü’yete elzemdir. Lâkin ziyâde şedîd olur ise gözü kamaştırır ve yorar. Gayr-ı kâfi olur veyâhûd hiç bulunmaz ise gözü bazı emrâza müsta‘id kılar. Bazı ahvâlde fenn-i tedâvî ziyânın tezyîd veya tenkîsını veyâhûd büsbütün ibtâlini tavsiye eder.

Bir müddet güneşe bakmak göze kara su (kemne) inmesine yâhûd ağşiye-i ayniyede âfât ve âlâm-ı şedîde-i sâirenin vukû‘una kâfi addolunur.

Dimâğ şiddet-i ziyâ ile teheyyüc edebilir. Humeyyât-ı indifâ‘iye ve iltihâbiyede hastagânı nısf zulmetde bulundurmak daha fâideli değil midir?

Şu‘â‘ât-ı Mülevvenenin Havâss-ı Mahsûsası

Şu‘â‘-i şemsin alâim **[19]** ve âsâr-ı ziyâiye ve hârresini yekdiğerinden

tefrîk etmelidir. Ziyâ-ı şemsin bir huzmesinde şu‘â‘ât-ı müsehhene ve münevvere mevcûddur.

Tenvîr eden şu‘â‘ teshîn edenden büsbütün ayrıdır. Ma‘lûmdur ki, ziyâ-ı şemsin bir menşûr ile elvân-ı seb‘aya (mor, lâciverd, mâi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı) tahlîl ve tefrîkinden daha sâde bir şey yokdur. Elvân-ı mezkûrenin bir huzmede ittihâdı, ziyâ-ı ebyazı teşkîl eder.

Şu‘â‘ât-ı mülevvene-i mezkûreden her birinin müstakillen havâss-ı mahsûsası vardır. Bir takımı tenvîr, diğerleri ecsâm üzerine husûsî olarak te’sîr eder. Tecârüb-i adîde sâyesinde hukemâ ziyâ-ı ebyazın bir huzmesinde hâlis şu‘â‘ât-ı kimyeviye keşf ve onları tefrîk ve te’sîrâtını tedkîk eylemeğe muvaffak olmuşlardır.

Tayf-ı şemse mor ve turuncu rengi i‘tâ eden şu‘â‘ en ziyâde müessirdir. Fotoğraf levhası üzerinde resmimizi hakkeden ve pencerelerimize asdığımız mülevven perdeleri solduran şu‘â‘ât-ı mezkûredir. Şu‘â‘ât-ı şemsiye kar gibi beyâz, gül gibi al olan sîmâyı tesvîd ve kırmızı lekeleri teksîr eder. Bu hâl melek-sîmâ kadınların fevka'l-had korkdukları şey ise de bi's-sühûle önünü almak ve toz hâlinde belsemiyât vesâir mâyi‘ât ile onu izâle eylemek mümkündür.

Lâkin ziyâ-ı şemsde acîb ü garîbü'l-havâs bir şu‘â‘ daha vardır; o da mordur.

Kâr-âzmûde hikmet-şinâsânın tecârüb-i adîdesine nazaran mor şu‘â‘ başlıca kuvvet ve şiddeti i‘tâ eyler.

Ma‘lûmdur ki, yeni bir filizden yetişen asma iki-üç seneden mukaddem bir küçük salkım üzüm bile vermez. Lâkin mor câmlarla mestûr bir sobada (limonluk) ekilmiş asmadan on yedinci ay bidâyetinde üzüm toplanmağa muvaffak olunmuşdur. Alınan üzüm pek ziyâde olmağla berâber asmada ziyâde kuvvet bulunmuşdur.

Kezâ üstü aynı renk ile mülevven câmlarla mestûr bir ahırda beslenilen koyun vesâir hayvânât altı ay zarfında beyâz câmlarla müsakkaf sâir bir mahalde tağdiye edilen aynı cins hayvânâtdan 25'den 30 livreye kadar ağır gelmişlerdir.

[20] Tecârüb-i mezkûreden bi'l-istintâc za‘f-ı nevmîdîye mübtelâ olan eşhâsın pencerelerine mor câmlar takılmış yâhûd aynı renkde perdeler asılmış bir odada ikâmetleri için bir fikir verilemez mi?

Güneş Vurması

Mor renkde olan şu‘â‘ ziyâde harâret neşretdiğinden güneş vurmasında, nüzûl (damla) ve teşemmüsde ziyâde müessirdir.

Güneş vurmasının hiçbir vehâmeti yokdur. Yalnız cildi yılancık gibi kızartır ve vücûdda oldukça şedîd bir yanma (hurkat) peydâ eder. Bu bâbda teskîn-i veca‘ için mürver suyu yâhûd pirinç unu tavsiye olunur.

Teşemmüs

Ale'l-husûs zevâlden iki sâ‘at mukaddem ve muahhar vasat-ı nehârda teşemmüs gâyet hatarnâkdir. Netâyic-i âdiyesi baş dönmesine (devâr) münhasır ise de bazen ihtikân-ı dimâğî ve nüzûl alâim ve emrâzı zuhûr edebilir. Cüsseli ve mizâcı demevî zevâtın teşemmüse pek ziyâde isti‘dâdları vardır.

Elbisenin darlığı, korse ve kuşağın beli ve boyun bağının unku ziyâde sıkması, tütünün ve muhaddirâtın sûisti‘mâli ve mesâ‘î-i akliyenin ifrât sûretde devâmı bu gibi ârızât ve hâdisâtın vukû‘unu teshîl eder.

İspirtolu içkilerin sûisti‘mâli ile hâsıl olan tesemmüm-i küûlî (alkolizm) sinîn-i ahîrede nüzûlün adedini gereği gibi tezyîd ü teksîr eylemişdir. Alkolizme âid olan nezf-i dimâğî Amerika'nın bazı şehirlerinde âdetâ bir maraz-ı müstevlî gibi hüküm-fermâdır. Hafîf bir teşemmüs yüze ziyâde bir sıcaklık getirir ve gözleri kamaşdırır. Şedîd olduğunda şaşkınlık ve dalgınlık vermekle berâber fikir ve şu‘ûru da izâle eyler. Böyle bir hâlde ekseriyâ hastanın kolları hâl-i atâlete rücû‘ eder. Lâkin bu ıztırâb ve hübût-ı kuvâ umûmiyetle muvakkatdir.

Nüzûl (Damla)

İhtikân-ı dimâğîyi müte‘âkib zuhûr eder. Uyûn-ı muhtelice tahte'l-cefn devr eyler, ağız bir tarafa eğrilir, dudaklar hasta pipo içiyormuş gibi birdenbire açılıp kapanır.

Hissiyetden ve hareketden mu‘attal kalan boğazdan meşrûbât pek su‘ûbetle mürûr eyler. Felc ekserî vücûdun tekmîl nısfını istîlâ eder. Yıldırım **[21]** ile vurulmuş gibi damla insânı birkaç dakîkada itlâf edebilir.

Franklin, Pensilvanya'da şu‘â‘ât-ı şems tahtında müddet-i medîde bulunan orakçıların füc’eten fevt olduklarını ihbâr ediyor. Bazen hasta derîn bir uyuşukluğa dalarak birkaç gün idâme-i hayât edebilir. Hafîf bir nüzûlde hastaya birkaç gün için kesl ü fütûr ve behîmiyet ârız olursa da yavaş yavaş hissiyet ve hareket ve kuvâ-yı asliye avdet eyler.

Tedâvî-i Teşemmüs

Mümteliyyü'd-dem ve binâenaleyh müsta‘iddü'l-ihtikânât olan zevât nüzûlden tehâşî için hıfz-ı sıhhate şiddetle tevfîk-i hareket eylemelidir. Tâze sebze ve meyveleri sıcak yemeklere tercîh etmelidir. Esnâ-yı ta‘âmda şarâb ve mâyi‘ât-ı küûliye ve kahve içmemelidir.

Her şeyde ifrâtdan ictinâb ve uzun uzadıya uyanık durmakdan, müddet-i medîde iştigâlât-ı fikriyede bulunmakdan, güneş altında gezinmekden ihtirâz etmelidir.

Teşemmüse dûçâr olmuş birinin imdâdına yetişmek için onu serîn, vâsi‘ ve havâdâr bir mahalle serî‘an nakil ile sert bir döşekde yatırarak başını yüksek bir yasdığa koymalı ve libâsını gevşetmeli, ba‘dehû alnına soğuk sular vurarak bacaklarıyla ayakları ve göğsü üzerinde hardal kâğıdları gezdirmeli, içebilir ise limonata ve frenk üzümü şurûbu verilmelidir.

Elektriğin Te’sîri

Harâret-i hafiyenin vücûd-ı insânîye icrâ edebildiği te’sîrât-ı vahîmeye havâdaki elektriğin, az muzır olmayan te’sîrini dahi zamm u ilâve etmelidir. İnsân bir elektrik havâsı içinde yaşamakdadır. Sath-ı arzda vukû‘a gelen tahallülât-ı kimyeviye-i adîde ve tabakât-ı havâiyedeki harekât-ı mütevâliye ve tenebbütât-ı dâime elektriğin menâbi‘indendir.

Mevsim-i sayfın fırtınalı ve havâsı gâyet sıcak olan bir gününde asabiyyü'l-mizâc olan zevât ve etfâl ve ale'l-husûs kadınlar, vücûdlarında büyük bir kırgınlık hissederler.

Bazılarında âlâm-ı asabiye ve baş ağrısı zuhûr eyler. Ârızât ve hâdisât-ı mezkûreye bâ‘is elektrikdir. Bir tarafdan kürre-i arzda menfî diğer cihetden havâda müsbet elektrik hâsıl olmakda ve insân ise bir cihetden yere, diğer cihetden havâya temâs eylemekde olduğundan bilâ-ârâm kendisi bir nâkil hizmetini görmekdedir.

Elektriğin en müdhiş ve müvahhaş vâsıta-i te’sîri yıldırımdır. **[22]** Yıldırım havâ ve sehâbda ve kürre-i arzda ifrât derecede olan elektriğin şiddetle ittihâdıdır.

Netîce-i ittihâd ra‘d u berkdir. Yıldırım ya sekte-i kalb ya ihtinâk veyâhûd recefân-ı dimâğî ile o anda insânı itlâf eder yâhûd şu‘ûruna halel getirir; meflûc, esamm, a‘mâ bir hâlde bırakır.

Yıldırımın en müdhiş te’sîrâtı insânların en ziyâde müctemi‘ bulundukları mahallerde görülmekdedir. Fırtınalı bir zamânda müctemi‘an ovada hareket etmek yâhûd hayvânât sürüsü yanında bulunmak ziyâde muhâtaralıdır. Gök gürültüsünden havf u telâş pek bîhûdedir. Çünkü insânı öldüren gürültü değil, şimşekdir. İnsân yıldırım ile vurulmaksızın şimşeği gördükden sonra uzakdan bir aksi's-sadâ netîcesi olan gürültüden artık korkmamalıdır.

Bu bâbda tedâbîr-i sıhhiye; ocak yanında durmamak, ağaç altına sığınmamak, ma‘den eşyâ yanında bulunmamak ve yüksek ebniyeye paratoner vaz‘ eylemekdir.

Paratoner yalnız bulunduğu mahal etrâfını yıldırımın te’sîrât-ı müdhişesinden muhâfaza etmeyip belki havâ-i nesîmîde mevcûd seyyâle-i elektrikiyenin bir kısmını bilâ-ârâm ahz ve sirkat eylemekdedir.

Yıldırımın önünü almak için şehirlerde paratonerleri tezyîd, köylerde, ovalarda ise ormanlar te’sîs eylemelidir. Bir mahalde ormanı harâb etmek, kat‘ edilen ağaç adedine müsâvî paratoner yıkmakdır.

Yaz Hakkında Tedâbîr-i Sıhhiye

Râtıb ve bârid ve havâsı gayr-ı muttarid olan fasl-ı rebî‘den sonra harâret-i bâhûriye-i şedîdenin vürûdu nâdir değildir. Bu hâlde hıfz-ı sıhhate tatbîk-i hareket eylemek lâzımdır.

Bu zamânda kettândan yâhûd pamukdan mensûc açık renkde hafîf libâs giymelidir. Bir de unku vesâir mahalleri aslâ sıkmamalıdır. Zîrâ deverân-ı deme sekte getirerek başa doğru ihtikâna bâdî olur. Şemsin doğrudan doğruya eşi‘ası altında çâr nâ-çâr bulunulduğu zamân fesi beyâz bir kettân mendil ile sarmak yâhûd şemsiye taşımak fâidelidir. Yazın ihtirâz olunacak bir cihet de terin birdenbire inkıtâ‘ına sebebiyet vermek ve terli iken cereyân-ı havâda bulunmakdır.

Saç ve fes bahsinde Fransa'da Meclis-i Sıhhiye a‘zâsından Mösyö **[23]** Monin diyor ki:

"-Şarklılar başlarını tıraş ederek ve sarık ile sarılmış yünden bir takye giyerek şu‘â‘ât-ı şemsiyenin te’sîrât-ı muzırrasını men‘ eylerler. Bu usûl baş derisini bilâ-ârâm serîn bırakacak sûretde terin muntazaman vukû‘una bâdî olur". Saçları kesdirmek ve gâyet dar potin yerine geniş ve ökçesi alçak kundura giymek gerekdir. Süs satacağım diye ayağı işkenceye sokmak ve evcâ‘ ile muztarib kalmak kâr-ı âkıl değildir.

Yazın gıdâ-yı yevmî hem hafîf ve hem de mugaddî olmalıdır. Öyle abur cubur şeyler yememelidir. Mi‘de ile şakâ olmaz. Çünkü *"el-mi‘detü beytü külli dâ‘in*[1]*"* buyurulmuşdur. Nişastalı şeyler yemekden ise balık eti ve âdî et yemelidir. Turfanda şeyler, sebze ve meyve ve ale'l-husûs kavun gıdâ-i yevmî addolunmayıp yalnız iştihâyı açmak ve kuvve-i câikayı tenbîh ve müddet-i medîde isti‘mâl-i lahmdan husûle gelen harâreti ta‘dîl için ara sırada yenmelidir. Yemek üzerine yemekden ictinâb etmelidir. Pek çokdan beri *"idhâlü't-ta‘âmi fi't-ta‘âmi*[2]*"* esbâb-ı emrâzdan ma‘dûddur. Kaysunîzâde merhûmun pek çok sene mukaddem te’lîf eylediği manzûm *Kitâbü't-Tıbb*'ında bu husûsda pek çok hakâyık mevcûddur.

Yemek yemek için insân ihtiyâc-ı tabî‘îyi (cû‘u) gözetmelidir. Sofrada serîn su içmeli, fakat buzlu olmamalıdır. Yazın ahâlînin isti‘mâl eylediği buzlarda muzır mikroblar bulunmadığına kanâ‘at getirmelidir. Suyu buz hâline getirecek olan bürûdet, mikrobları itlâf etmeyip bilâhare yine kesb-i hayât ve fa‘âliyet etmek üzere muvakkaten âdetâ mumyalaşdırıyor. Binâenaleyh öyle keyfe mettefak dereden, gölden toplanmış buzları, karları kul-

1 "Mide bütün hastalıkların evidir".

2 "Yemek üzerine yemek yemek".

lanmamalıyız. İcrâ edilen birçok tecrübelere nazaran yalnız dağ tepelerinden bir sûret-i fenniyede naklolunan yâhûd menba‘ veya mâ’-i mukattar ile bi's-sınâ‘a istihsâl kılınan buz, karahummâ gibi emrâz-ı müdhişe mikroblarından âzâdedir.

Buzun kesret-i isti‘mâli hazmı tevkîf ile mi‘de ve bağırsakda birçok teşevvüşâta bâdî olur. Bazılarının yapdığı gibi ba‘de't-ta‘âm birbiri ardı sıra üç-dört kadeh su[3] içip de karnı tulûm hâline **[24]** getirmemelidir. Ba‘-de't-ta‘âm kahvenin iyi cinsinden içilebilir. Lâkin kahve tiryâkisi olmamalıdır. Kudemânın:

Rû siyâhî ke nâm-ı u kahve
Mâni‘u'n-nevm ve kâtı‘u'ş-şehve[4]

beyti vird-i zebânı idi.

Ziyâde sıcak zamânlarda tezâyüd eden susuzluğu öyle meşrûbât-ı küûliye ile değil, sâf ve hâlis ve mikrobdan âzâde su ile teskîn eylemelidir.

Bu husûsda Zâtî merhûm *Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma‘rifeti'l-Anâsır* nâm risâlesinde nazmen pek güzel isbât-ı müdde‘â eyliyor.

İspirtolu şeylerin mazarratı derkâr ve bir mâdde-i nefîse ve müfîde olan suyun menâfi‘-i adîdesi âşikâr iken yine meşrûbât-ı küûliyeyi isti‘mâl etmek bilmem hangi akla hizmet eylemekdir?

Yazın gâyet ehemmiyetle nezâfete dikkat etmelidir. Vücûd dâimî sûretde terleyeceğinden havâda sebh eden tozlarla lâ-yu‘ad muhammerât-ı muzırra cild üzerine gelip konar ki sık sık istihmâm edilmeyerek beşere bu gibi mevâdd-ı muzırradan himâye olunmaz ise emrâz-ı kesîre zuhûr edebilir. Cild, makine-i hayvâniyenin bir emniyet sübabıdır. Terlemek sıhhat ü âfiyetde bulunmakdır.

Vücûd terledikden ve gömlek ıslandıkdan sonra çamaşır değişdirmemek ve fazla olarak serîn ve sâye ve havâdâr bir mahalde oturmak pek fenâdır.

3 Suyun menâfi‘ ve fevâidi ve husûsât-ı sâiresi ve bilhâssa tasfiyesi için ma‘lûmât-ı kâfiye almak isteyen kâriîn-i kirâma mukaddemâ birâder-i âcizî ile müştereken tertîb ve neşretdiğimiz *Su* kitâbını tavsiye eylerim.

4 *Kahve denilen o yüzü kara kahpe*
Uykuya engel, şehvet keser

Mösyö Bertrand *Hıfz-ı Sıhhat-i İslâmiye* nâmı tahtında bir tarafı Arabca diğer ciheti Fransızca olarak te'lîf eylemiş olduğu kitâbında diyor ki:

"-Ve iyyâküm en tetrukû alâ ecsâmikümü'l-kisvete'l-meblûlete ve'l-müvessahate'l-mencûset, li-enne zâlike yeclibü emrâze cild vesâire'l-eskâm elletî te'uddû ke'l-cerebi ve gayrihî[5]".

Akşâm üzeri güzel yerlerde azıcık gezinmek hem eğlencelidir hem de hıfz-ı sıhhate mutâbıkdır. Geceleri evde bulunmak gerekdir.

[25] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899

Eyyâm	Cemâziyelevvel	Eylül-i Rumî	Eylül-i Efrencî	Rûz-ı Hızır	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Çarşamba	8	1	13	132	18	11	47	5	35	9	
Perşembe	9	2	14	133	21		48		38		
Cuma	10	3	15	134	23		49		41		
Cumartesi	11	4	16	135	26		51		44		
Pazar	12	5	17	136	29		52		47		
Pazartesi	13	6	18	137	31		53		49		
Salı	14	7	19	138	34		55		46		
Çarşamba	15	8	20	139	37		56		45		Vilâdet-i Meryem
Perşembe	16	9	21	140	40		57		58		
Cuma	17	10	22	141	43		59		1	10	
Cumartesi	18	11	23	142	45		00	6	4		Re's-i sene-i Şemsiye 1278
Pazar	19	12	24	143	48		1		6		
Pazartesi	20	13	25	144	50		3		9		

5 Sakın üzerinize sidikli, kirli ve pis elbiseler giymeyin. Çünkü bu, cilt rahatsızlıklarına ve uyuz gibi bulaşıcı hastalıklara sebep olur.

Salı	21	14	26	145	53		4		12		
Çarşamba	22	15	27	146	56		5		15		
Perşembe	23	16	28	147	59		7		18		
Cuma	24	17	29	148	11	2	8		20		
Cumartesi	25	18	30	149	4		10		23		
Pazar	26	19	1	150	7		11		26		Teşrîn-i Evvel-i Efrencî
Pazartesi	27	20	2	151	9		13		28		
Salı	28	21	3	152	12		14		30		
Çarşamba	29	22	4	153	15		15		33		
Perşembe	30	23	5	154	18		16		36		
Cuma	1	24	6	155	20		18		38		
Cumartesi	2	25	7	156	22		19		41		
Pazar	3	26	8	157	26		20		44		Koç ayırma zamânı. Fırtına
Pazartesi	4	27	9	158	28		22		47		
Salı	5	28	10	159	31		24		49		
Çarşamba	6	29	11	160	34		26		52		
Perşembe	7	30	12	161	36		28		55		

Latîfe-i Tıbbiye: Operatörün biri mâlihulyâ hastalığına dûçâr olmağla bir gün tesâdüf etdiği ehıbbâsından birine:

"-Birâder kendimde dâimî bir mahzûniyet hissediyorum. Hiçbir şeyden mütelezziz olmuyorum. Bir kol, bayır, bacak kesmekden bile şimdi bir lezzet duyamıyorum!" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Göz yumulunca kıymeti bilinir.*

[26] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1317 - Sene-i Milâdiye 1899

Eyyâm	Cemâziyelâhir	Teşrîn-i Evvel-i Rumî	Teşrîn-i Evvel-i Efrencî	Rûz-ı Hızır	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Cuma	8	1	13	162	39	12	28	6	57	10	
Cumartesi	9	2	14	163	42		30		00	11	
Pazar	10	3	15	164	44		31		2		
Pazartesi	11	4	16	165	47		32		5		
Salı	12	5	17	166	50		34		8		
Çarşamba	13	6	18	167	53		35		11		
Perşembe	14	7	19	168	55		36		14		Kırlangıç fırtınası
Cuma	15	8	20	169	58		38		17		Ağaç dikimi mevsimi
Cumartesi	16	9	21	170	00	1	38		19		
Pazar	17	10	22	171	3		39		22		Bâğ bozumu
Pazartesi	18	11	23	172	5		40		24		
Salı	19	12	24	173	8		41		27		
Çarşamba	20	13	25	174	11		43		29		
Perşembe	21	14	26	175	13		44		32		
Cuma	22	15	27	176	16		45		34		
Cumartesi	23	16	28	177	18		47		36		
Pazar	24	17	29	178	21		48		39		Balık fırtınası
Pazartesi	25	18	30	179	23		49		41	7	
Salı	26	19	31	180	26		50		43		
Çarşamba	27	20	1	181	28		52		46		Teşrîn-i Sânî-i Efrencî
Perşembe	28	21	2	182	30		53		48		

Cuma	29	22	3	183	33		54		50		
Cumartesi	1	23	4	184	35		55		52		
Pazar	2	24	5	185	37		56		55		
Pazartesi	3	25	6	186	39		57		57		
Salı	4	26	7	1	41		59		59	12	Rûz-ı Kasım
Çarşamba	5	27	8	2	43		00		1		
Perşembe	6	28	9	3	45		1	7	3		
Cuma	7	29	10	4	47		2		5		
Cumartesi	8	30	11	5	49		3		7		
Pazar	9	31	12	6	53		4		9		

Latîfe-i Tıbbiye: Şaşının biri hekîme gidip:

"-Biri iki görüyorum. Bu sebeble hâlim müşevveş oluyor. Buna bir çâre" dedikde kehhâl:

"-Sizin dördünüz de mi bu illete mübtelâsınız?" suâlini îrâd etmiş ve şaşı:

"-Tamâm, hekîmi buldum. Ben biri iki görüyorum, kehhâl efendi biri dört" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Hastaya bakmakdan hasta olmak yeğdir.*

[27] Sene-i Hicriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Receb	Teşrîn-i Sânî-i Rumî	Teşrîn-i Sânî-i Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû‘-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Pazartesi	10	1	13	7	58	1	6	7	13	12	
Salı	11	2	14	8	00	2	7		15		
Çarşamba	12	3	15	9	2		8		17		
Perşembe	13	4	16	10	4		9		19		
Cuma	14	5	17	11	6		10		20		
Cumartesi	15	6	18	12	7		11		22		Koç katımı
Pazar	16	7	19	13	10		12		24		
Pazartesi	17	8	20	14	11		13		25		
Salı	18	9	21	15	13		14		27		
Çarşamba	19	10	22	16	15		15		29		
Perşembe	20	11	23	17	16		16		30		
Cuma	21	12	24	18	18		17		32		
Cumartesi	22	13	25	19	19		18		33		
Pazar	23	14	26	20	21		19		45		
Pazartesi	24	15	27	21	23		20		36		
Salı	25	16	28	22	25		20		37		
Çarşamba	26	17	29	23	26		20		38		Mi‘râ-cü'n-Nebî aleyhisselâm
Perşembe	27	18	30	24	27		21		39		
Cuma	28	19	1	25	29		22		40		
Cumartesi	29	20	2	26	30		22		41		
Pazar	30	21	3	27	31		23		42		
Pazartesi	1	22	4	28	32		23		43		
Salı	2	23	5	29	34		24		44		
Çarşamba	3	24	6	30	35		24		45		

Perşembe	4	25	7	31	36		25		46		
Cuma	5	26	8	32	37		25		47		
Cumartesi	6	27	9	33	38		26		48		
Pazar	7	28	10	34	39		26		49		Fırtına
Pazartesi	8	29	11	35	40		27		50		
Salı	9	30	12	36	40	2	27	7	50	12	Kara kış fırtınası

Latîfe-i Tıbbiye: Humakâdan biri bir tabîb celb eder ve:

"-Doktor efendi, yanımın ağrısından bu gece uyuyamadım" der. Tabîbin:

"-Efendim ağrınız hangi tarafınızda idi?" suâline:

"-Yatağa girdiğim zamân kal'a kapısına gelen tarafda idi" demişdir.

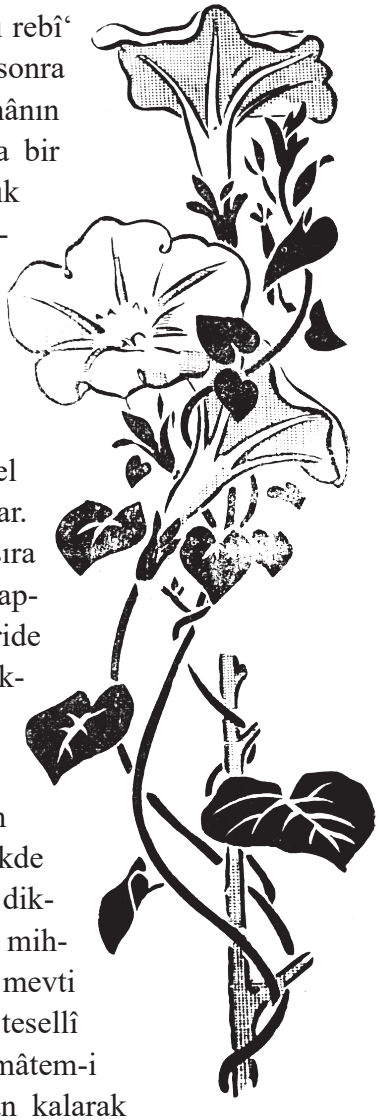
Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye:

Bilmedin zevk-i visâlin çekmedikçe firkatin
Olmayınca hasta, kadrin bilmez âdem sıhhatin

[29] MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI

-3-

Sonbahâr

Bir zamân bedî'-i ıtlâkına sezâ olan fasl-ı rebî' geçtikden ve mevsim-i sayf-ı latîf girdikden sonra hengâm-ı hazân erişiyor. Hazân, zevâl ü fenânın bir timsâl-i mücessemidir. Bahâr ve sayfda bir manzara-i rûh-efzâ almış olan nebâtât artık hadd-i kemâle ermiş ve zevâl ü fenâya yaklaşmışdır.

Vâdîler, sahrâlar, ormanlar kisve-i mâtemlerine bürünmekde ve havâ da eski letâfet ü tarâvetini zâyi' etmekdedir.

Sayf ve ibtidâ-i harîfde mevcûd bu güzel renkler hazânda solmağa, sararmağa başlar. Nebâtâtın a'zâ-yı teneffüsü olan ve ara sıra bâd-ı nesîm ile ihtizâz etmekde bulunan yapraklar artık rîh-ı bârid ve havâ-i gayr-ı muttaride gerden-[dâ]de-i teslîmiyet olarak dal ve budakdan cüdâ, vâdîleri imlâ ve bu vechile mahv u fenâ olmakdadır.

Bu sükût-ı evrâk pek çoklarına dâ'î-i vehm ü merâkdır. Lâkin zevâl ü fenâyı îmâ etmekde olan bu manzara hakîkaten câlib-i nazar-ı dikkatdir. Her lahzada temennî-i mevt eden bir mihnetzede **[30]** bu zamân-ı kasveti temâşâ ile mevti pîş-i nazarında tecessüm etdirerek bir derece tesellî bulur. Çünkü fenâ-yı tabî'atı temâşâ ile mâtem-i hüzn-engîzini ferâmûş ve bu cihetle hayrân kalarak hâmûş olur.

Sonbahârda zürrâ' semere-i sa'yinin mükâfâtını görür. Bunca müşkilât

ile tarlasını sürmüş, tohumunu saçmış olan zürrâ‘ bu zamânda mesâ‘îsini toplayarak: *"-Eken biçer"* kavl-i hikmet-beyânını bilfi‘l ve: *"-Bir köy çiftçilerinin etdiği hizmeti bir devlet ibrâz edemez; bir ma‘mûr çiftliğin havâyı tathîr ile hıfz-ı sıhhatçe hâsıl etdiği fâideyi bir eczâhâne hâsıl edemez* (Kemal Bey merhûm)" kelâm-ı âlîsini bi't-tecribe tasdîk ve isbât eder. Sonbahâr yazın harâretini, kışın bürûdetini câmi‘ bir mevsimdir. İbtidâ-i harîfde harâret, nihâyet hazânda ise bürûdet mütezâyiddir. Mevsim-i harîfde havâlar mu‘tedil ve mehmâ-emken yâbis gider ise bu zamân senenin hıfz-ı sıhhate muvâfık en güzel bir mevsimi olmuş olur.

Sonbahârda en ziyâde dikkat olunacak husûsât ilk soğuklardan tevakkî ve tahaffuzdur. Zîrâ şu münâsebetsiz bronşit, göğüs nezlesi pusuda gizlenmişdir. Her hastalıkda bir mikrob, tufeyl kabûl eden ehl-i meslek bir gün olup da bronşitin, göğüs nezlesinin mikrobunu bulursa hiç şübhe etmeyiniz ki, bunu ya bir cereyân-ı havâda veya rüzgârın tebeddülât-ı âniyesinde yâhûd kâfi derecede olmayan esvâbdan geçen yağmurda keşfedecekdir!

İcrâ-yı te’sîrde olan harâret def‘aten bürûdete tebeddül etmez ise emrâz-ı iltihâbiye hemen zuhûr eylemez. Havâ-i nesîmîde sebh u temevvüc etmekde olan muhammerât ve huveynât-ı muzırra, te’sîrâtını öbür mevsimlerde icrâ etdiklerinden mahv u helâke yüz tutar.

Havâda huveynât mı var? Evet. Vâkı‘â insân görmediği şeyi (bazıları da gördüklerini!) inkâra pek mâil ise de akl-ı insânın büyük gözü olan hurdebîn isbât-ı müdde‘âya hâzır u âmâdedir. Görünmez, tutulmaz, şeffâf olan bir havâda -ki bunca asırlar tuyûr ve haşarâtdan başka bir şey görünmemiş idi- hurdebîn bugün bize bilâ-ârâm hareket ü temevvüc ve her cihete seyr u sefer etmekde bir başka âlem keşfeylemişdir. Bir damla suda tortular, nakî‘iyeler, yosunlar bulunduğu gibi toprağa yakın alınmış olan havânın küçük bir hacminde de hurdebîn ile enkâz-ı **[31]** nebâtât böyle bir mahalde yaşar, neşv ü nemâ bulur, tekessür eder envâ‘-ı huveynât ve uzviyât görülmekdedir. Bugün Mösyö Pasteur ve tarafgîrâni nev‘-i beşere musallat olan emrâzın esbâbını tahammürât ve ta‘affünâta bâdî mahlûkât-ı müdhişeye atfeylemekdedir.

Sonbahârda bataklıklardan tasa‘ud u tebahhur etmekde olan encerenin mazarratı ziyâdedir. Çünkü yazın harâreti bataklıklardaki suyun kısm-ı

küllîsini tebahhur etdirdiğinden bataklığın dibinde mevcûd çamur ve ecsâm-ı uzviye bu zamânda doğrudan doğruya harâret ve ziyâ-ı şemse arz-ı vücûd eyler.

Sonbahârda bir tarafdan hâm meyvelerin kesret-i ekliyle cihâz-ı hazmînin ihlâl ü ifsâdı, diğer cihetden ebhire-i merzagiyenin kesreti herkesi bâhusûs bataklıklara civâr mahallerde sâkin ahâlîyi pek fenâ iz‘âc etmekde ve hayâtlarını bir hâl-i hevl-nâke ilkâ eylemekdedir. Bîçâre ahâlî bî-karâr sıtmaya tutulur ve bu cihetle gece ve gündüz bîtâb ve tüvân kalarak ta‘cîz olur. Lâkin sebebi de kendilerince mechûl kalır. Böyle bir mahalde dalağı (tıhâl) büyümemiş hemen hiç kimse yokdur. Bazen uzv-ı mezkûr o kadar büyür ki, bütün batnı istîlâ eder.

Vatanımızda bazı yerlerde[6] hasır ve şapka için ince sâz çıkar. Ahâlî bunları terbiye etmek üzere gündüz güneşde kurudur ve gece ise yatmakda oldukları kulübelere alır. Böyle kulübelerde yatmakda olanlar, âdetâ bir maraz-ı müstevliyeye tutulmuşlar gibi hep birlikde hummâ-i mütekattı‘aya giriftâr olurlar. Bu yolda bir hâbgâhın mazarratı kendilerine mehmâ-emken ifhâma çalışılmış ise de bir tarafdan para kazanmak hevesi, diğer cihetden cehâlet ve fukarâlık belâsı sâikasıyla söz dinletdirilememişdir. Hâlâ *"eski tâs eski hammâm"*dır.

Sonbahârda bilakis havâlar râtıb ve hâr giderse ilkbahârda hüküm süren emrâz-ı müstevliyenin yeniden zuhûr etmesi me’mûldür. İbtidâ-i harîfde tabî‘atın bir mahsûl-i kıymetdârı olan meyveler sûret-i mu‘tedilânede ekl olunmazsa şiddetli ishâller zuhûr eder. Bazen bu türlü ishâller kolera illet-i müdhişesini hâtıra getirecek kadar şedîd olabilir. Fakat koleranın a‘râz u alâimi başkadır.

[32] *Sonbahâra Müte‘allik Kavâ‘id-i Sıhhiye*

Bâlâda mezkûr mahzûrlara mukâbil sonbahâr ale'l-ekser bir zamân-ı ta‘tîl ü istirâhat, bir vakt-i seyr u seyâhatdir.

Senenin mevâsim-i sâiresinde ziyâdece iştigâlât-ı akliyede bulunarak yorulmuş, uyuşmuş olan tullâb ve şâkirdânın bu zamânda istirâhatleri, tenezzühleri, hareketleri hıfz-ı sıhhatçe lâzımdır. Çünkü zihin ile vücûdu bir

6 Arnavudluk'un kısm-ı cenûbîsi.

arabaya koşulmuş bir çift bârgîre teşbîh etmişlerdir ki, arabanın sûret-i muntazamada hareketi hayvânların bir ayakda gitmelerine vâbestedir. Zihni vücûdsuz kullanmak yani riyâzât-ı bedeniyeye ri'âyet etmeyerek iştigâlât-ı akliyede bulunmak pek muzırdır. Kezâ vücûdu zihinsiz yormak da iyi şey değildir. Zamân-ı atîkden kalmış olan pehlivân heykellerine mümkün olsa da atf-ı nazar etsek, başlarının vücûdlarıyla nisbetsizliğini görürüz. Bunların hamâkatini târîh gösteriyor. Hepsi akılsızlıklarının kurbânı oluyordu.

İnsân ne sâf bir hayvân, ne hâlis bir rûhdan ibâretdir. Belki revâbıt-ı kaviye ile merbût ve devâm-ı irtibâtı hayâtla meşrût vücûd ve rûhundan müteşekkildir. Vücûd ile rûh arasında âheng ve muvâzenet bulunmalı ki, sıhhat ü âfiyet ve bi'n-netîce hayât devâm eylesin.

Etıbbâ-yı meşhûre-i efrencden Bruce hâlet-i nez'de şu sözle tekmîl-i enfâs eylemişdir:

"-Ben, benden sonra size üç hekîm bırakıyorum: Su, harekât ve riyâzât, hımye".

Mebâhis-i mezkûreden anlaşılıyor ki, harekât ve riyâzât bâ-husûs bu zamânda pek nâfi' ve lâzımdır. Şehirde envâ'-ı mefrûşât vesâir levâzım-ı ihtişâmât ile müzeyyen kâşâneye köyde hıfz-ı sıhhate mutâbık bir ikâmetgâh her hâlde müreccahdır. Çünkü ötede atâlet ve sefâlet, beride ise fa'âliyet ve kanâ'at icrâ-yı ahkâm etmekdedir.

Deniz hammâmlarının mevsimi bu zamândadır. Lâkin bunların herkese fâidesi yokdur. Demevî mizâcda olanlara muzırdır.

İnsânın yuvası, maskatı evidir. İnsân orada zulmet-i rahmden tahlîs-i girîbân ve yine orada pençe-i mevte tevdî'-i cân eyler. Binâenaleyh bütün ömrünü geçireceği böyle bir ikâmetgâhı hıfz-ı sıhhatine muvâfık inşâ eylemek lâzım değil midir?

[33] İstanbul'da hemen umûmiyetle evlerin inşâsı hıfz-ı sıhhate mugâyirdir. Odaları teksîr etmek fikrine ittibâ'an hânenin alt katına odalar yapıyorlar. İşte bundan evin altından havâ cereyân edemiyor. Cereyân edemeyince rutûbet belâsından kurtulunamıyor. Hânenin altı boş olmalı

ve mümkün mertebe her odaya güneş girmeli. Bataklıkların te'sîrâtı bu zamânda şedîd olduğundan her husûsda tevakkî ve ictinâb gerekdir. Onun için bataklığa civâr mahallerde sabâh tulû'dan evvel, akşâm gurûbdan sonra dışarıda bulunmamalı. Bir de içilecek sulara dikkat etmeli.

Meyvelerin kesret-i eklinden husûle gelen ishâllerin önünü almalı. Onun için de muhtelif kâbızât ve bâ-husûs taht-ı azotiyet-i bizmut tavsiye olunur.

Hulâsa sonbahârda vücûdu tahrîk ve dağların ve ovaların havâ-i sâfîsiyle infâs ü infâk etmeli. Ta ki, beden her mevsimden şedîd olan şitânın bürûdetine, rutûbetine, i'tidâlsizliğine mukâvemet eylesin.

Hukemâ-i meşhûreden Çiçeron hıfz-ı sıhhat üzerine efkârını şu yolda netîcelendirdiğinden biz de onun fikr-i hakîmânesiyle bu mebhase hitâm veririz:

"-İnsân sıhhatini, mizâcını güzel mütâla'a ve kendisine müfîd ve muzır olan eşyâyı derk ü mülâhaza ve dâimâ telezzüzâtdan mübâ'adet ve ağdiye husûsunda ifrâtdan mücânebet ederek san'at-ı tıbba mürâca'at ile muhâfaza eder".

[35] Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Şa'bânü'l-Mu'azzam	Teşrîn-i Sânî-i Rumî	Kânûn-ı Evvel-i Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Çarşamba	10	1	13	36	38	2	27	7	50	12	
Perşembe	11	2	14	37	39		28		51		
Cuma	12	3	15	38	39		28		51		
Cumartesi	13	4	16	39	39		28		51		
Pazar	14	5	17	40	40		28		52		
Pazartesi	15	6	18	41	40		28		52		

Salı	16	7	19	42	40		28		52		Yevm-i vilâdet-i hümâyûn
Çarşamba	17	8	20	43	40		28		52		
Perşembe	18	9	21	44	40		28		52		
Cuma	19	10	22	45	40		28		52		Evvel-i Erba‘în
Cumartesi	20	11	23	46	40		28		52		
Pazar	21	12	24	47	40		29		52		
Pazartesi	22	13	25	48	39		28		52		
Salı	23	14	26	49	39		28		51		
Çarşamba	24	15	27	50	39		28		51		Gündönümü fırtınası
Perşembe	25	16	28	51	39		27		51		
Cuma	26	17	29	52	39		27		50		
Cumartesi	27	18	30	53	38		27		50		
Pazar	28	19	31	54	37		27		49		
Pazartesi	29	20	1	55	37		26		49		
Salı	1	21	2	56	36		26		48		Gurre-i Ramazân
Çarşamba	2	22	3	57	35		25		47		
Perşembe	3	23	4	58	34		25		46		
Cuma	4	24	5	59	33		34		45		
Cumartesi	5	25	6	60	32		24		44		
Pazar	6	26	7	61	31		23	5	43		
Pazartesi	7	27	8	62	30		23		43		
Salı	8	28	9	63	28		22		41		
Çarşamba	9	29	10	64	27		22		40		
Perşembe	10	30	11	65	26		21		29		Zemherîr fırtınası
Cuma	11	31	12	66	24		20		28		

Latîfe-i Tıbbiye: Hikmet imtihânında hoca:

"-Harâretin hâssaları nedir?" Talebe:

"-Harâret ecsâmın tevessü‘üne, uzamasına; bürûdet takabbuzuna, kısalmasına bâdî olur". Hoca:

"-Bir misâl îrâd ediniz". Talebe:

"-Meselâ harâretin te’sîriyle yazın günler uzar, kışın kısalır" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi.*

[36] Sene-i Hicriye-i Kameriye 1317 - Sene-i Mâliye 1315 [1899]

Eyyâm	Ramazânü'l-Mübârek	Kânûn-ı Sânî-i Rumî	Kânûn-ı Sânî-i Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû‘-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Cumartesi	12	1	13	67	23	2	20	7	37	12	
Pazar	13	2	14	68	21		19		36		Re’s-i sene-i Mîlâdiye 1278
Pazartesi	14	3	15	69	20		18		34		
Salı	15	4	16	70	18		17		33		Ziyâret-i Hırka-i Sa‘âdet
Çarşamba	16	5	17	71	17		16		31		
Perşembe	17	6	18	72	15		16		30		
Cuma	18	7	19	73	13		15		28		
Cumartesi	19	8	20	74	11		14		27		
Pazar	20	9	21	75	10		13		25	9	
Pazartesi	21	10	22	76	8		12		24		
Salı	22	11	23	77	6		11		22		
Çarşamba	23	12	24	78	4		10		20		
Perşembe	24	13	25	79	2		9		18		

Cuma	25	14	26	80	00		8		17		
Cumartesi	26	15	27	81	58	1	7		15		
Pazar	27	16	28	82	56		6		13		Leyle-i Kadr
Pazartesi	28	17	29	83	54		5		11		
Salı	29	18	30	84	52		4		9		Âhir-i Erba‘în
Çarşamba	30	19	31	85	50		3		7		Evvel-i Hamsîn
Perşembe	1	20	1	86	48		7		5		Salât-ı Îd-i Fıtr, sâ‘at 7, dakîka 25
Cuma	2	21	2	87	46		00		2		
Cumartesi	3	22	3	88	44		59	6	1	11	
Pazar	4	23	4	89	41		58		59		
Pazartesi	5	24	5	90	39		57		57		
Salı	6	25	6	91	37		56		54		
Çarşamba	7	26	7	92	34		55		52		
Perşembe	8	27	8	93	32		52		50		
Cuma	9	28	9	94	29		57		47		
Cumartesi	10	29	10	95	27		51		45		
Pazar	11	30	11	96	24		50		43		
Pazartesi	12	31	12	97	23		48		40		

Latîfe-i Tıbbiye: Ayyâşın biri mi‘desinden şikâyet eder. Hekîm:

"-Yemekden evvel a‘lâsından bir-iki mastika içerseniz medâr-ı hazm olur" deyince ayyâş:

"-Ben onu vaktiyle okkalarla içdim de bir fâidesini göremedim. İki kadehin lakırdısı mı olur?" demiş.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Hekîm kim? Başına gelen.*

[37] Sene-i Hicriye-i Şemsiye 1277 - Sene-i Milâdiye 1899

Eyyâm	Şevvâlü'l-Mükerrem	Şubat-ı Rumî	Şubat-ı Efrencî	Rûz-ı Kasım	Tulû'-ı Âftâb		Zuhr		İmsâk		Mülâhazât
					S	D	S	D	S	D	
Salı	13	1	13	98	19	1	47	6	7	11	
Çarşamba	14	2	14	99	17		46		36		
Perşembe	15	3	15	100	14		45		34		
Cuma	16	4	16	101	12		44		31		
Cumartesi	17	5	17	102	9		42		29		Ağaç dikmesi
Pazar	18	6	18	103	6		41		27		
Pazartesi	19	7	19	104	4		40		24		Cemre-i ûlâ
Salı	20	8	20	105	1		38		22		
Çarşamba	21	9	21	106	59	12	37		19		
Perşembe	22	10	22	107	56		36		17		
Cuma	23	11	23	108	53		34		14		
Cumartesi	24	12	24	109	50		33		11		
Pazar	25	13	25	110	48		32		9		
Pazartesi	26	14	26	111	45		30		6		Âmeden-i laklak
Salı	27	15	27	112	42		29		3		
Çarşamba	28	16	28	113	40		28		1		
Perşembe	29	17	1	114	37		26		58		
Cuma	1	18	2	115	34		25		56		
Cumartesi	2	19	3	116	32		24		53		
Pazar	3	20	4	117	35		22		50		Ağaçlara su yürümesi
Pazartesi	4	21	5	118	36		21		48		
Salı	5	22	6	119	34		29		45		

Çarşamba	6	23	7	120	11		18		42		Bâğ budaması
Perşembe	7	24	8	121	19		17		39		
Cuma	8	25	9	122	15		15		37		
Cumartesi	9	26	10	123	13		14		34		
Pazar	10	27	11	124	10		13		31		
Pazartesi	11	28	12	125	9		11		28		Berd-i acûz

Latîfe-i Tıbbiye: Ekûl olmak üzere şöhret-şi‘âr olan kardinallerden birisi halkın kendisini lisân-ı mezemmete dolamasından papaya şikâyet edince:

"-Çok yiyen, hazmeylemelidir" cevâb-ı zarîfânesini almışdır.

Emsâl-i Hikemiye ve Tıbbiye: *Gençliğin kıymeti bilinse kocalığın şikâyeti az olur.*

[39] MEVÂSİMİN TE'SÎRÂTI

-4-

Kış

Seyyâre-i arz etrâf-ı şemsde seyr u sefer ve tayy-i merâhil etdiği esnâda bir noktaya, bir vaz'iyete gelir ki âftâb-ı münîrin şu'â'ât-ı hayât-bahşâsı meskûn olduğumuz nısf kürreye mâilen te'sîr ve bu vechile şitâyı tevlîd eder.

Hengâm-ı hazân bir mevsim-i hüsn-efşân olduğu gibi şitâ dahi mevtden bir nişândır.

Bahâr ve sayf bir mevsim-i güzîn, harîf ve şitâ bir vakt-i hazîndir. Bir hengâme-i sürûr u hubûr olan sayf u bahârın bir zamân-ı mâtem addolunmağa şâyân olan şitâ ve harîfden elbette daha latîf olacağı âşikârdır.

Yer ve havâdan tegaddî ile neşv ü nemâ bulan eşcâr, evrâkdan mu'arrâ kadîd şekline girmiş, her tarafı revâyih-ı tayyibesiyle ta'tîr eden ezhâr kuruyup çürümüş, zümürrüd gibi toprak taşa dönmüş, dâimâ akmağa mâil su bile hareketsiz kalarak mecrâsında donmuş, nagamât-ı tuyûr ile aks-endâz olan ormanlar şimdi samt u sükûta varmış, berri kefen-âsâ beyâz kar setr eylemişdir.

Biz tavsîf-i şitâyı şu'arâ ve üdebâya terk ile burada bürûdetden tevakkî ve tahaffuzu zikr u beyân edeceğiz.

Sâlimü'l-vücûd, kaviyyü'l-beden olanlara muvâfık düşen kış ihtiyârlarla za'îflere ve'l-hâsıl kuvve-i hayâtiye ve mukâvemeleri tenâkus edenlere muzırdır. Bürûdet sefâletin bir timsâl-i mücessemidir.

[40] Zamân-ı şitâda vücûd-ı beşere îrâs-ı zarar u ziyân eden yalnız derece-i harâretin netîce-i tenezzülü olan havâ-i bârid olmayarak şark ve

şimâlden hübûb eden riyâh-ı müncemide ile mütehassıl harekât-ı dâime-i havâiyenin de te'sîr-i küllîsi vardır. Yâbis ve râtıb havâ-i bârid teneffüs edildikçe a'zâ-i teneffüsiyenin vech-i dâhilîlerini setr eden ve ev'iye-i kesîreyi hâvî bulunan cild-i rakîki (gışâ-i muhâtî) tahrîş ve kanı cezb ü da'vet ile orasını telhîb eder. İltihâb, meûf olan a'zâya göre esâmî-i muhtelife ahz eder: İltihâb-ı hancere, iltihâb-ı kasabât, zâtü'r-ri'e. İltihâb eğer burnun içerisine (hufreteyn-i enfeteyn) münhasır ise âdî bir nezleden ibâret kalır. Lâkin netîce-i iltihâb olarak gışâ-i muhâtînin intifâhıyla insidâd etmiş olan enfden teneffüs adîmü'l-imkân olacağından insân ağzıyla solumağa mecbûr olur ki, bu hâlde havâ-i bâridin doğrudan doğruya a'zâ-i teneffüsiye-i bâtıniyeye muvâsalatıyla orasını iltihâblandıracağında iştibâh yokdur. Emrâz-ı mezkûrenin bürûdetin şiddetiyle mütenâsib bir sûretde kesretli görüleceğini zannetmemelidir. Şimâl cihetine, kutub tarafına seyâhat edenler mîzânü'l-harârenin aşağı bir derecede kaldığı zamân herkesin sıhhatde bulunduğunu ve kimsenin öksürmediğini ve hâlbuki sıfır dereceyi gösterdiğinde nezlelerin iltihâbât-ı kasabiyenin zuhûr eylediğini görmüşlerdir.

Havâ-i bârid ve râtıbın sıhhati ber-kemâl olan zevât-ı sâlimeye bu derece şedîd te'sîri mer'î ise, ya evvelden beri az veya çok şiddetli bir maraz-ı sadrîye mübtelâ marzâya artık vech-i te'sîri ne derece mühlik olduğu düşünülsün! Sillü'r-ri'eye mübtelâ marzâ hafîf bir bürûdet ile müteessir olur. Mevsim-i şitâ onlar için büyük bir belâdır. İhtiyârlar için de sermâ bir hengâme-i dehşet-efzâdır ki, çoklarını zâtü'r-ri'eden ihlâk eyler.

Havâ-i bârid ve râtıb yalnız a'zâ-i teneffüsiyeye te'sîr etmeyip umûm bedeni sarsarak romatizmayı da'vet ve îkâ' eyler. Maraz-ı mezkûr ehemmiyetsiz değildir. Çünkü iyi olup geçtiğinde bile vücûdu zî-hayât bir barometre hâline koyar ki, havânın küçük bir tebeddülünü tuhaf bir ihtisâs ile ihbâr eyler. Yağmurlu ve rutûbetli bir mevsimde ayaklar, bilekler sızlamağa başlar.

[41] Bârid ve râtıb havânın umûmî te'sîrâtından başka mevzi'î olarak te'sîri de vardır. Ekseriyâ el ve ayak parmakları ile burun ve kulak gibi kıta'ât-ı mekşûfe bürûdetden müteessir olarak kesb-i intifâh ve iltihâb eder. Etfâl ve nisâ, zu'afâ ve nuhafâ dâimâ bu gibi ârızalara mübtelâ olur.

Bürûdet-i şedîde deverân u cevelân-ı demi o derece te'hîr u ta'tîl eder

ki, ekseriyâ mühlik bir baygınlık vücûdu istîlâ eyler. Ovada, sahrâda bu gibi müdhiş bir baygınlığa dûçâr olan yolcuya yazık! Çünkü bir an tevakkuf eder ve hâcet-i nevme galebe edemeyerek uyursa artık kalkamaz. Damarlarında cereyân u cevelân eden dem sadrına hücûm ederek ri'elere toplanmasıyla fi'l-i tahammuzu yani siyâh kanın kırmızıya tahavvülünü men' ve bu vechile mevt bi'l-ihtinâkı da'vet eyler.

Mevsim-i Şitâya Müte'allik Kavâ'id-i Sıhhiye

Kış ne kadar sert olursa olsun, kavâ'id-i sıhhiyeye güzelce tatbîk-i hareket olunur ise te'sîrât-ı muzırra-i havâiyeden tevakkî ve tahaffuz mümkündür. Bürûdetin idâre-i bedeniyeye olan te'sîrât-ı muzırrasından tevakkî için beyân olunan vesâit ve usûlden en iyisi vücûdumuzu bi's-sınâ'a istihsâl kılınan harâret ile değil, uzviyetimizde mevcûd harâret-i tabî'iye ile müdâfa'a eylemekdir. Harekât ve idman, bâ-husûs mevsim-i şitâda vazîfe-i cildiyeyi îkâz ve demin muhîte celbi için lâzımdır. Vâkı'â bürûdetin vücûdumuza sûret-i te'sîri, fa'âliyet-i deverâniye ve iğtidâiyeyi dâhile sevk eylemek ve bu vechile muhît-i bedende cildde fakrü'd-demi hâsıl etmekdir. İşte bu sebebden kışın akciğerlerde vesâir ahşâda terâkümât-ı demeviye ziyâde müşâhede olunmakdadır.

Kal'a-i bedenin silâh-ı bürûdete en emniyet-bahş istihkâm-ı metîni yündür. Nahîfü'l-bünye ne kadar eşhâs-ı za'îfe varsa cümlesinin ayakdan başa yâhûd başdan ayağa kadar yün ile mensûc elbise ile tesettürü lâbüddür. Yün mensûcâtı ara yerlerinde sıcak havâyı habs etmesiyle vücûdu bürûdetden himâye eyler. Gerek fanila gerek çorab yıkana yıkana seyrekliğini gâib etmesiyle vücûdu o derece ısıtamaz.

Sakoları kaplamak ve paltoların kenârına bâ-husûs yakasına geçirmek için kürk zamân-ı şitâda tavsiye olunur. Fakat her hâlde vücûdu bâ-husûs yüz ve boynu soğuğa alışdırmak hepsinden münâsibdir. **[42]** Zîrâ bu mahallerde bürûdete karşı mevcûd hissiyeti ibtâl sâyesinde nezleden, hunnâkdan, boyun tutkunluğundan, ve'l-hâsıl ale'l-ekser mevsim-i şitâda rü'yet olunan hâlât ve emrâzdan tevakkî mümkündür. Dublin'de Mekteb-i Tıbbiye mu'allimlerinden Graw isminde bir zât burnunu, boğazını sararak hastahâneye gelen şâkirdânı kabûl etmemekde ve hıfz-ı sıhhatin pek umûmî bir kânûnunu ayaklar altına alanların tabîb olamayacağını beyân etmekde idi.

Lâkin bazı kimseler evde sıcak oda içerisinde kürk giyiyor da dışarıda şıklık taslamak üzere üstüne yalnız ince bir palto alıyor. Bu âdet pek fenâdır. Sıhhatden sonra süsü nazar-ı dikkate almak gerekdir. Şiddetli havâlarda yünden bir boyun atkısı iyi ise de bazıları gibi ağzı, burnu kapamamalıdır. Bu bâbda süsü sevenlere çeneye kadar boynu setr edebilecek ipekden büyücek bir boyun bağı tavsiye olunur.

Bürûdete tâb-âver-i mukâvemet, oldukça mugaddî ve mukavvî et‘imeyi tenâvüle müdâvemet ile olur. Makine-i hayvâniyenin kazanı, beden kimyâhânesinin kornası hükmünde olan mi‘de kışın en mugaddî et‘imeyi hazmedecek iktidâra mâlikdir.

Bürûdet iştihâyı tezyîd eder. Bu zamânda vücûdun harâret hâsıl edici ağdiyeye ihtiyâcı şedîddir.

Güzel terbiyelenmiş ve bahârlanmış etler, nişastalı ve yağlı yemekler, iyi pişmiş börekler, şekeri yerinde tatlılar hep bu zamân içindir.

Sokakdan li-ecli't-tahaffuz evde, odada âteş karşısında oturup kurulmak hepsinden iyidir, öyle mi? Dumanı güzel çeker, derûnunda odun yakılır bir ocak aynı zamânda teceddüd-i havâyı da te’mîn eylediği cihetle hıfz-ı sıhhatçe vesâit-i teshîniyenin hemen hepsine müreccah ise de usûl-i mezkûrun icrâsı büyük şehirlerde çoğu durmakdadır. Memleketimizde en ziyâde kullanılan soba ile mangaldır. Dökme sobalar sühûletle ısınıp sür‘atle soğuduklarından, ondan başka ziyâde yakılmasıyla kızardığında humz-ı fahm gibi bir mâdde-i semmiye ihrâc eylediklerinden bâ-husûs odalarda kullanılmamalıdır.

[43] Doktor Carré 1865'de Ulûm ve Fünûn Akademiyası'nda mazarrât-ı mesrûdeden uzun bahseylemişdir.

Bu sebebden çini sobalar mücerrahdır. Be-şart-ı ân ki, dumanı çekmekde olan borunun kutru büyük ola, borudaki anahtar çevrilmeye. Ve'l-hâsıl az çok mevcûd olan teceddüd-i havâya mâni‘ olunmaya. İçerisi sıvalı demir sobaların da o kadar zararı yoksa da havâya mikdâr-ı kâfi rutûbet i‘tâsı için üzerlerine biraz su koymalıdır.

Mangallarla tesehhunda kömürün iyi yanmasını ve oda ile mütenâsib olmak üzere âteşin mikdârını da nazar-ı dikkatden bir an dûr etmemeli. Fa-

kat hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından gerek mangal gerekse hâric ile iştirâki olmayan borusuz havâgazı sobası vesâire pek fenâdır. Zîrâ zâten havâ almayan odanın havâsını bir kat daha fenâlaşdırır.

Her ne usûl ile teshîn olunursa olunsun, odanın derece-i harâretini sâbit kılmalı. Onun için de odada duvara asılı bir mîzânü'l-harâre bulundurmalı; derece-i harâret 18-20 olmalı.

Bazı hanımların el-ân kullandıkları tandır pek fenâdır. Ayakları gâyet hassâs kılarak birçok emrâza müsta‘id kılar.

Mevsim-i şitâda ısınmağa en kolay bir vâsıta seyr u hareketdir. Ellerin çatlamaması için iğtisâle mahsûs suya bir-iki kahve kaşığı timol ile onun fikdânında biraz kurşun sirkesi karışdırılır yâhûd çatlayan mahalleri gülsuyu ve gliserin (her birinden 100 gram) ve mazı tuzundan (asit gallik, 5-10 gram) ibâret bir mahlût ile ovmalıdır.

Mevsim-i şitâda izdihâmdan pek çok ictinâb eylemelidir. Sâ‘atde adam başına on iki metre mik‘ab havânın lüzûmunu zihin ve fikirden çıkarmamalı.

Fakr u zarûret gibi esbâb-ı mücbireden nâşi kavâ‘id-i sıhhiye-i mesrûdeye tatbîk-i hareket edemeyecek ne kadar eşhâs-ı za‘îfe mevcûddur!

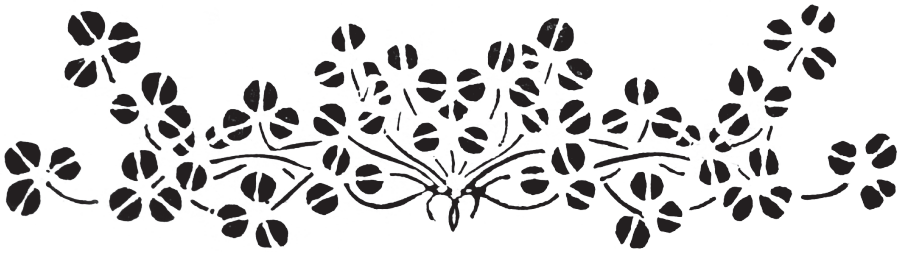
Fakr u sefâlet bir kânûn-ı tabî‘îdir ki, her zamân görülmüş ve her vakit de görülecekdir.

Ashâb-ı servet ve ehl-i zarûret evvelden beri var idi. Şimden **[44]** sonra da bulunacakdır. Dünyâ ashâb-ı gınâ ve bîçâre fukarâdan hiçbir zamân hâlî kalmayacakdır. Nev‘-i benî beşerde za‘îf yanında kavî, ukalâ yanında humakâ, kanâ‘atkâr yanında tama‘kâr, çalışkan yanında tenbel görülür.

Medeniyet hiçbir zamân bu gibi ihtilâfâtı bertaraf edemeyecekdir. Kuvvet ve iktidâr-ı beşer yalnız fukarânın ahvâl-i zarûriyesini tahfîf ve pek çoklarının ahvâl-i esef-iştimâlini ve tâli‘-i nâ-hem-vârını ta‘dîlden ibâretdir.

"-*Te‘âvenû*[7]..." fermânı ve uhuvvet-i İslâmiye'nin şânı acezeye mu‘âveneti, marzâya müdâvâtı, şer‘î olarak tesviye-i hâcâtı, felâketzede ve musâbîne imdâdı, ma‘lûlîni himâyeye cehd ü gayreti âmirdir.

7 "-Birbirinize yardım edin" (*Kur’ân-ı Kerim*, Mâide suresi, âyet 2).

[45] RUTÛBET

Kürre-i arzı her tarafdan 65-80 kilometre tahtında bir tabaka-i gaziye ile ihâta eden ve esâsen bir mâdde-i seyyâleden ibâret olan havâ-i nesîmînin terkîbinde müvellidü'l-humûza, azot, hâmız-ı karbon vesâire ile berâber bir de su buhârı bulunur. Havânın en ziyâde yâbis olduğu zamânlarda bile mevcûd olan bu buhârın mikdârı külle yevm tahallüf eylediği gibi gündüze nisbetle gece daha ziyâdedir. Havâ gâyet hâlis ve sâf olduğu zamân sath-ı arzda suya tahavvül eden buhâr mevsime göre çiy ve kırağı nâmını aldığı gibi sath-ı arza gâyet yakın olarak tekâsüf eylediği vakit sis, havânın üst tabakalarında mütekâsif olduğu zamân bulut ismiyle yâd olunur. Buhârın mikdârı hadd-i vasatîyi tecâvüz eylerse rutûbet meydâna gelir. Su kenârlarında, göl ve deniz civârında, yağmurlu zamânlarda, tahte't-türâb su tabakası sath-ı arza ziyâde yakın bulunduğunda, ormanlık ve ağaçlık mahallerde havâ râtıbdır. Bu hâlde serbest olan rutûbet-i havâ mesken derûnuna girebilir. Meğerki bu hücûm ve dühûle karşı tedâbîr-i mahsûsa ittihâz edilmiş ola.

Rutûbet ile Ale'l-ekser Zuhûr Eden Emrâz

Bir tarafdan romatizma ve âlâm-ı asabiye, diğer cihetden akciğerlere vâsıl olmak için havânın ta‘kîb eylediği turuk-ı teneffüsiye iltihâbâtı iltihâb-ı hancere ve kasabât, zâtü'l-cenb ve zâtü'r-ri’e, hattâ sillü'r-ri’edir.

Ondan başka havâ-i râtıbın hâvî olduğu su buhârı bazı emrâz tohumlarının intişârına başlıca bir vâsıta olup onları bir mahalden diğer bir mahalle nakleyler. Arâzî-i râtıbede hummâ-i nâibenin kesreti, hâr bir rutûbetin **[46]** te’sîriyle karahummâ ve ihtimâl ki, koleranın bile zuhûru, harâretin yağ-

mur sularını ziyâde tebhîr eylediği zamân emrâz-ı mezkûrenin tevellüdü işte esbâb-ı mesrûdeden ileri gelir.

Bu hâlde rutûbetden li-ecli'l-ihtirâz, evvel emirde sadr ve mefâsılı nâzik ve hassâs olanların rutûbetli mahalleri terk ile yüksek yerlerde ve toprağı kireçli arâzîde oturmaları münâsibdir.

Sâniyen, mesâkinin rutûbetden ârî bulunmasına dikkat etmekle berâber sabâh ve akşâm dışarıya çıkmakdan, su kenârında uyumakdan, yaş otlar üzerinde durmakdan, bataklık yerlerde avlanmakdan, ayakları sıcak tutmağla berâber çamurlar içinde çok gezmekden kaçınmalıdır. İşte pek ibtidâî gibi görülen tedâbîr-i mesrûde sâyesinde her nev‘ âlâm u evcâ‘dan, nevâzil ve emrâz-ı teneffüsiyeden tahaffuz mümkündür.

Sis

Havânın hâvî olduğu buhâr kısmen bi't-tekâsüf arza gâyet yakın sebh eylemek ve havânın şeffâfiyetini izâle etmek üzere gâyet ince katrecikler şekline girerse sis nâmını ahz eder.

Bazı memleketlerde sis gâyet kesîfdir. Londra'da katarât-ı kömür, zerrâtı ve dumanı ile karışdığından sis karacadır. Sis sıhhate gâyet muzırdır. Adem-i rü’yet hasebiyle denizlerde vapur, şehirlerde araba müsâdemelerine sebeb olmağla berâber temâsda bulunduğu ecsâmı pek çabuk tebrîd eylediğinden sisli bir havâda soğuk alma, nezleye tutulma tabî‘î gibidir.

Ağız açık olduğu hâlde teneffüs edilirse sis doğrudan doğruya boğaza, hancereye, nefes borularına gireceğinden boğaz ağrılarına, ses kısıklığına, iltihâb-ı kasabâta bâdî olur. Böyle bir **[47]** havâda ağızdan nefes alınmayarak dolaşılsa bile sisin ayakları üşütmesi ve esvâb arasından sath-ı cilde kadar girip ârızât-ı mesrûdeyi intâc eylemesi ve hattâ zâtü'l-cenb ve zâtü'r-ri’eye bile bâdî olabilmesi karîbü'l-ihtimâldir. Sis bataklık yerlerde hummâ-i nâibe, şehirlerde tifo ve çiçek vesâir hastalıkların mikrob ve miyasmalarına vâsıtalık eylediğinden temâsda bulunduğu eşhâsa emrâz-ı mezkûreyi nakleder.

En iyisi havâ sisli olduğu zamân bâ-husûs az bir şey öksürülürse evden çıkmamalıdır. Zîrâ aks-i hâlde boğaz ağrıları, ses kısıklıkları hâzırdır.

Eğer çıkılmak mecbûriyeti var ise zevâli beklemek, sokakda ağzı açıp lakırdı söylemekden ictinâb etmek, dışarıda bulundukça dudaklar üzerine bir mendil tutmak, hiç durmaksızın yürümek, esvâbı iyice kavuşdurup düğümlemek kavâ'id-i sıhhiyedendir.

Soğuk Almak

Harâret-i bedeniyenin sür'atle az veya çok bir sûretle tenâkusuna ve bunun da hâl-i sıhhatde îkâ' eylediği "ihtilâlâta "soğuk alma", "üşütme" denir.

Bedenin harâreti evvelce ne derece ziyâde ise derece-i tenâkus da o kadar ziyâde hissolunur. Cihât-ı şimâliyede gâyet şedîd ve dâimî bir bürûdetin te'sîri ile donma çok ise de üşütme, soğuk alma nâdirdir. Hâlbuki memâlik-i mu'tedilede tahavvülât ve tebeddülât pek ânî ve daha şedîd olduğundan burada üşütme ziyâde ise de donma seyrekdir.

Bazen vücûd dâhilden üşür. Meselâ soğuk yâhûd buzlu bir su içdiğimizde mâyi'-i mezkûr geçtiği a'zânın husûsuyla mi'de ve bağırsağın derece-i harâretini birdenbire tenzîl edeceğinden hazımsızlığı, kulunçları, ishâl ve kay'ları ve hattâ iltihâb-ı peritonu mûcib olur.

[48] Lâkin ale'l-ekser vücûd hâricden cilde vuran havânın te'sîriyle soğuk alır. Bu yolda üşütmenin şiddeti cildin rutûbetine ve ter ile nemli olduğuna tâbi'dir. Zîrâ terin birdenbire tebahhuru derece-i harâretin tenezzülünü mûcib olur ki, bu hâl havâ-i bâridin te'sîr-i muzırrına inzimâm eyler. İşte bu sebebden her mevsimde, kışdan ziyâde yazın fanila giymek fâidelidir.

Soğuk aldıran esbâb pek çokdur. Ziyâde sıcak bir salon yâhûd odadan dışarıya çıkış, muhtelif cihâtdan esen rüzgâra mevzû' bir sokak köşesinde duruş, uzun uzadıya yürüyüp yoruldukdan sonra cereyân-ı havâda kalış çok kere nâhoş bu gibi râhatsızlığı ve hattâ bazen müdhiş bir hâl alan keyifsizliği intâc eder. Açıklık bir yerde mükâleme ve musâhabe zevk u safâsına kapılmamağla berâber bu gibi tedbîrsizliklerin netâyic-i müellimesi derpîş-i mülâhaza edildiği sûretde esbâb-ı teberrüdden tevakkî pek kolaydır.

Teberrüdü müte‘âkib zuhûr eden âsâr u alâim-i marziye bir uzvun diğerinden daha nâzik olduğuna ve eşhâsa nazaran tahallüf eder. Tabâyi‘-i emrâz ve ihtilâlât şahs-ı müteessirin mizâc u isti‘dâd-ı zâtîsine tâbi‘dir. Romatizmaya mübtelâ bir şahısda ağrılar derhâl zuhûr eder. Âlâm-ı asabiyeye giriftâr olan, ağrılardan müteezzî olur. Lâkin bu gibi ahvâlde en kesîr olan emrâz nezle, hunnâk, iltihâb-ı kasabât, iltihâb-ı hancere, zâtü'r-ri’e, zâtü'l-cenb vesâiredir. Hafîf bir soğuk almanın bir nezleye bâ‘is olduğu ve bir nezlenin bir zâtü'r-ri’eyi ve bunun da bazı zevâtda veremi intâc eylediği düşünülürse üşütmenin ne derece cây-ı ihtirâz olduğu anlaşılır.

Ahvâl-i âdiye ve basîtada soğuk alma yalnız bir kırgınlık, bir titreme ve bir-iki gün devâm eden ve hattâ bazen derhâl yatıp sıcakça örtülmek ve hatmi ve çay vesâire gibi sıcak menkû‘ât ve meşrûbât da içmek gibi tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunduğu takdîrde bir gecede sönen hafîf bir hummâ ile netîcelenir.

Bunun için terli iken yatakdan kalkmamağla berâber îcâbında hiç olmaz ise kürk ve gecelik ve uzun hırka vesâireyi arkaya almak, her mevsimde evden çıkarken fazla bir libâs taşımak ve bunu kapalı ve sıcak bir mahalle girildikde çıkarmak gibi tedâbîrde bulunmak lâzımdır.

[49] Havâ-i râtıba karşı gâyet hassâs olanların tramvay dışarılarında ve üstlerinde bulunmamaları, araba ile gezerken iki tarafdan pencereleri açık bulundurmamaları ve sokakda tevakkuf etmeyerek cereyân-ı havâdan kaçınmaları, sabâh akşâm sokağa çıkmak mecbûriyetinde bulunanların ipekden bir boyun atkısı kullanmaları ve kışın mümkün ise hânenin her tarafını bir derecede teshîn eylemeleri tedâbîr-i mukteziyedendir. Kavâ‘id-i sıhhiye-i mesrûdeye ri‘âyet ile berâber yine vücûd üşüdülür, soğuk alınırsa gûyâ hiçbir şey olmamış gibi yine iştigâlât-ı yevmiye devâm ederek velev hafîf olsun bu hâl-i marazîyi ihmâl ve istihfâf eylemek hıfz-ı sıhhat ve mantık fenlerine aslâ muvâfık değildir. Bidâyetde istirâhat ve harâret, bir nezleyi teşfiyeye, vücûdu birçok emrâz-ı vahîmeden vikâyeye kâfidir.

[51] MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ASKERİYE-İ ŞÂHÂNE

Hicret-i Nebeviyenin 957 [1550] sâlinde cennet-mekân Kânûnî Sultân Süleyman Hân nâm-ı ulviyet-ittisâmıyla şöhret-gîr olan câmi‘-i şerîfe yakın Tiryaki Çarşısı'nda -ki sonraları dârülhadîs ittihâz olunan mahaldir- bir medrese-i tıbbiye te’sîs ve küşâd buyurmakla fezâil-i nâ-ma‘dûde-i tâcdârânelerinden bir numûne-i şeref ü ma‘rifet daha ızhâr buyurmuşlardır.

Cedd-i emced-i hazret-i hilâfet-penâhî Sultân Mahmud Hân-ı Adlî hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında ve Seretıbbâ-yı Cihânbânî Behçet Efendi merhûmun üçüncü defa hekîmbaşılık me’mûriyetleri hengâmında Şehzadebaşı civârında Acemoğlukolluğu nâm mahal kurbunda Tulumbacıbaşı Konağı 1242 sene-i Hicriyesi Şa‘bânü'l-mu‘azzam'ında [Şubat 1827] "Tıbhâne-i Âmire" unvânıyla küşâd olunmuş ve başka bir mahalde de "Cerrâhhâne" te’sîs buyurularak her ikisinde de Avrupa'da tahsîl-i fünûn-ı tıbbiye ve cerrâhiye eyleyen etıbbâ ve mu‘allimler vâsıtasıyla tedrîsâta başlanmış ve bir tarafda tedârük-i malzeme ve tanzîm-i tahsîl ile uğraşılarak yetişdirilen etıbbâ hizmet-i askeriyeye verilmiş ise de Tıbhâne-i Âmire'nin Galata Sarâyı'na nakliyle orada tedrîsâta devâm olunduğu sırada ser-nümâ-yı zuhûr olan harîk-ı hâilede o zamâna âid kuyûdât ve evrâkın kısmen mahv u muhterik olmasına mebnî üçüncü devre-i teessüsüne yani 1254 [1838] senesi nihâyetine kadar ne kadar etıbbâ yetişmiş olduğu anlaşılamamışdır.

Galata Sarây-ı Hümâyûnu 1254 senesinde bazı ilâveler ile ta‘mîr ve Avrupa'dan âlât-ı hikemiye ve tıbbiye ve cerrâhiyeyi müstashiben hocalar celb edilerek fünûn-ı tıbbiye ve ispençiyâriye ve cerrâhiyenin sene-i mezkûre evâhirinde yeniden ta‘lîm ü ta‘allümüne ibtidâr ve sâlifü'z-zikr Tıbhâne ve

Cerrâhhâne birleşdirilip müessis-i dârü'l-feyz-i âlî cedd-i emced-i hazret-i tâcdârî cennet-mekân **[52]** Sultân Mahmud Hân-ı Adlî hazretlerinin nâm-ı ma‘âlî-ittisâmına izâfetle "Dârü'l-Ulûmi'l-Hikemiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne" unvân-ı âlîsiyle tevsîm olunarak kadr ü şerefi bir kat daha rehîn-i i‘tilâ olmuş ve 1255 [1839] târîhiyle müverrah hakketdirilen mühür Seretıbbâ-yı Cenâb-ı Cihânbânî Abdülhak Monlâ'ya tevdî‘ ve i‘tâ buyurulmuşdur.

1255 senesinde câlis-i evreng-i hilâfet ü saltanat olan peder-i vâlâ-güher-i cenâb-ı hilâfet-penâhî Sultân Abdülmecid Hân-ı Gâzî hazretleri dahi eser-i pedere imtisâlen bu dârü'l-feyz-i âlînin istikmâl-i esbâb-ı terakkî ve intizâmı husûsunda ibzâl-i inâyet ü âtıfet buyurarak bir mükemmel nizâmnâme kaleme alınmışdır.

Bi'l-cümle âlât-ı hikemiye ve cerrâhiye gibi nevâkıs u ihtiyâcâtının tanzîm ü ikmâl ve tedrîsâtın bir intizâm-ı fevkalâdede icrâsı sûretiyle bidâyet-i teessüs sayılmağa elhak sezâ görülen 1254 senesinde bu mekteb-i âlînin küşâdı münâsebetiyle bilâhare mekteb-i mezkûr nezâretini de ihrâz eylemiş olan şu‘arâ-yı asrdan Ziver Paşa'nın tanzîm eylediği âtîdeki târîh-güzîn şu intizâm u tekemmülün derecesini ta‘yîn ü ızhâra bir burhân-ı metîndir:

Hazret-i Mahmud Hân-ı saltanat-pîrâyenin[8]
Eylemiş zâtın şiifâ-yı sadr-ı millet Kirdgâr
Vaz‘ edip dest-i himem nabz-ı nizâm-ı âleme
Âfiyet-bahş oldu cism-i mülküne ol tâcdâr
Ol şehin kânûnudur sâhib-i şifâ-yı ma‘dilet
Etme kânûn ve şifâ-yı bû-alîye i‘tibâr
Sâye-i adlinde ol hâkân-ı hikmet-sîretin
Buldu emrâz-ı mezâlimden rehâ ehl-i diyâr
Unsur-ı ahvâl-i dehri eyleyip teşrîh-i tâm
Rub‘-ı meskûn içre illet koymadı ol şehriyâr
Zât-ı pâkidir ilâc bür’-i sâ‘a âleme
Hüsn-i tedbîriyle dermân geldi dehre âşikâr
Sarf edip ol mâh-ı şevket akçeler encüm-i kadr

8 *Âsâr-ı Ziver Paşa*, sahîfe 98.

[53] *Kıldı bu Tıbhâneyi mânend-i gerdûn-ı üstüvâr*
Öyle bir Tıbhâne kim Bokrat-ı üstâd-ı hek[î]m
Görse şâkird olmağa eylerdi onda intizâr
Hastagâna ta etıbbâ ede tertîb-i devâ
Ta ki, âlemde ola sıhhatle illet pâydâr
Haşre dek olsun şifâ-bahş-ı cihân ol pâdişehe
Eylesin dünyâ devâ-yı şevketiyle iftihâr
Âleme oldukça terkîb-i müferrih nusreti
Ûd-ı kahr-âsâ adûsu ola meshûk-ı dimâr
İki târîh-i mücevher söyledim itmâmına
Ol sebebden oldu Ziver mısra'ını tâbdar
"Mevki'inde kıldı ihyâ pâdişeh Tıbhâneyi"
1245 [1254]
"Fenn-i ebdân sâye-i şâhîde bulsun iştihâr"
1245 [1254]

Şu vechile bidâyet-i teessüsünde vezâif-i tedrîsiye ve ta'lîmiyenin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi derecesine îsâli emrinde ittihâz ve icrâsı muktezî tedâbîr ve ıslâhâtın mevki'-i fi'l-i tatbîke konulması için Viyana'dan "emrâz-ı dâhiliye ve serîriyât-ı dâhiliye ve hâriciye" nâzır ve mu'allimi unvânıyla celb edilmiş olan Doktor Bernard'ın ıslâhât-ı mukteziye husûsunda pek çok hidemât-ı ber-güzîdesi meşhûd olmuşdur.

Doktor Bernard 1256 [1840] târîhinde Bursa kaplıcalarının menâfi' u fevâid-i tıbbiyesi hakkında bir risâle ile 1258'de [1842] teşhîs-i emrâza dâir *Usûl-i Darb-ı bi'l-Yed ve Sem'-i bi'l-Vâsıta* nâm eserini ve 1258 târîhinde *Düstûr-ı Edviye* ve *İlm-i Nebâtât* nâm kitâblarını tab' u temsîl etdirmiş ve binâenaleyh hidemât ve vezâif-i fevkalâdesi arasında kalemen de ibrâz-ı hüsn-i hizmet ve gayretde bulunmuşdur.

Şu intizâm-ı tedrîs ve tekemmülden semerât-ı nâfi'a iktitâf olunmağla 1259 târîhinde ilk defa olmak üzere huzûr-ı lâmi'u'n-nûr-ı cenâb-ı pâdişâhîde bi'l-cümle vükelâ-yı kirâm ve vüzerâ-yı izâm hâzır olduğu hâlde imtihân-ı resmî icrâ ve fünûn-ı tıbbiyede "doktorluk" ve ulûm-ı ispençiyâriyede "üstâdiyet" **[54]** unvânıyla îcâb eden diplomalar tevzî' ve i'tâ ve cem'an 67 şâkirdden üçüne "merâtib-i kalemiye"den münâsib rütbeler, on

ikisine mîralâylık ve kâimmakâmlık, otuz bir neferine binbaşılık, on beş neferine yüzbaşılık rütbeleri tevcîh ve ihsân ve sırmalı elbiseler iksâ buyurularak kadr ü menziletleri i‘lâ buyurulmuşdur.

Mektebin bir müddet-i kalîle zarfında gösterdiği âsâr-ı terakkî ve emr-i tahsîlde meşhûd olan intizâm u tekemmül firdevs-âşiyân-ı müşârunileyh hazretlerinin mahzûziyet ve memnûniyet-i tâcdârîlerini müstelzim bulunmuş ve ordu-yı hümâyûnların ihtiyâcâtını kâfil ve fünûn-ı tıbbiyenin her kısmında ihtisâs-ı tâm hâsıl etmiş etıbbâ-yı askeriye yetişdirilmek âmâl-i kudsiyet-iştimâl-i şehinşâhîlerinden olduğundan 1262 [1846] târîhinde Viyana'dan Doktor Spitzer celb buyurularak Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne mu‘allim-i evveli unvânıyla istihdâm olunmuş ve muahharan Viyanalı Rigler ve teşrîh mu‘allimliğinde Parpoluk?! nâmında bir mu‘allimin yerine Wartbichler celb ü ta‘yîn kılınmışdır. Antoine Calleja, Serandi, Stefanaki Kostantin, Gaspar, Laheille Vanzaknova vesâire de Mekteb-i Tıbbiye mu‘allimliğinde bulunmuşlardır.

Bir müddet sonra işbu mekteb-i âlî Sütlüce'de kâin Humbarahâne'ye naklolunarak tedrîsâta orada devâm edilmiş ve 1264 senesi Nisan'ında iki sene Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye devâm ile fenn-i kıbâle tahsîline mecbûr olan kâbilelerden bi'l-imtihân isbât-ı ehliyet edenlerine icrâ-yı san‘ata me’zûniyetlerini müş‘ir şehâdetnâmeler i‘tâsına başlanmışdır. Târîh-i mezbûrdan i‘tibâren memâlik-i ecnebiyede tahsîl edip de Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de icrâ-yı tabâbet eyleyecek etıbbânın "kollegyum" denilen ve fünûn-ı tıbbiyenin kâffe-i şu‘abâtını hâvî olup teşrîh ve fenn-i vilâde ve tecârüb-i serîriye-i dâhiliye ve hâriciye ve fenn-i tedâvîye dâir mesâil üzerine icrâ kılınan "müşâvere-i tıbbiye" ve eczâcıların da fünûn-ı ispençiyâriyeye müte‘allik kimyâ ve usûl-i tertîb-i edviye ve müfredât-ı tıbdan ibâret "müşâvere-i ispençiyâriye" imtihânını vererek isbât ve iktidâr edenlerine ruhsatnâme verilmişdir.

1281 târîhinde zuhûr eden kolera hengâmında hasbe’l-îcâb Humbarahâne'nin tahliyesiyle kolera hastahânesi hâline ifrâğına mecbûriyet hâsıl olmağla Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne İ‘dâdiyesi Gülhane'de vâki‘ kırmızı kışlaya ve sunûf-ı **[55]** harbiyesi de Hasköy'de kâin Gergeroğlu Konağı'na nakil ve ikâme olunarak târîh-i mezbûrda çıkan doktor şâkirdânının diplo-

maları mahall-i mezbûrda tevzî‘ ve i‘tâ buyurulmuş ve kolera illet-i müdhişesi mündefi‘ oldukdan sonra sunûf-ı i‘dâdî kemâkân kırmızı kışlada kalarak sunûf-ı harbiye-i tıbbiye de el-yevm Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin bulunduğu Demirkapı'da kâin kışla-i hümâyûna naklolunmuşdu.

Demirkapı'da kâin Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne
Faculté Impériale Militaire de Médecine

1278 senesinde cedd-i emced-i hazret-i hilâfet-penâhî firdevs-âşiyân Gazi Sultân Mahmud Hân hazretlerinin:

“-Gerek asâkir-i şâhânemiz ve gerek Memâlik-i Mahrûsemiz için etıbbâ-yı hâzika yetişdirmeğe âcilen ihtiyâcımız olduğundan şimdi bir taraftan muhtâc olduğumuz etıbbâyı yetişdirip hidemât-ı lâzımede istihdâm ve diğer tarafdan dahi fenn-i tıbbı kâmilen lisânımıza alıp kütüb-i lâzımesini Türkçe tedvîne sa‘y ü ikdâm etmeliyiz” kelâm-ı hikmet-beyânıyla vukû‘ bulan arzu ve fermân-ı hümâyûnlarına iktifâen ve Mekteb-i Tıbbiye-i

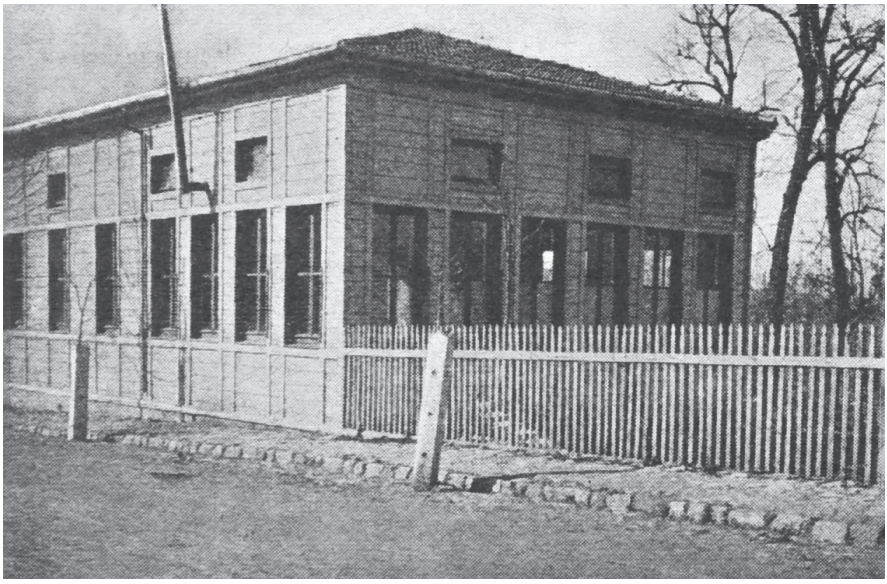
Şâhâne'de tedrîs olunan fünûn-ı tıbbiyenin kâmilen Türkçe takrîr u tedrîs olunması ile berâber terceme işinde ve hocalıkda **[56]** istihdâm kılınmak üzere beher sene neş'et eden müsta'iddândan ve lisân-ı azbü'l-beyân-ı Osmanî'ye vukûf-ı tâmmı bulunan etıbbâdan ikişer kişinin iki sene müddetle Avrupa'ya gönderilmesi hakkında şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdîşâhîye imtisâlen derhâl îcâbı icrâ kılınmış ve lüzûm eden kütüb-i tıbbiyeyi Fransızcadan Türkçeye terceme edenlere kitâbın cesâmetine ve hâvî olduğu fennin su'ûbetine göre mükâfât-ı nakdiye ihsân buyurulacağı va'd ü tebşîr buyurulması sâyesinde birçok kütüb-i cesîme-i tıbbiyenin tab' u temsîli teysîr-nümâ-[yı] husûl olmuşdur.

Fünûn-ı tıbbiyenin Türkçe takrîr u tedrîsi sâyesinde bir lisân-ı fennî-i Osmanî meydâna gelmiş ve bu vechile birçok [kütüb-i] tıbbiye ve fenniye meydân-ı intişâra vaz' olunmuşdur. Bugün kütüb-i tıbbiye ve fenniyenin sühûlet-i nakil ve tercemesi velev noksân olsun, vaz' edilen ıstılâhât sâyesindedir.

1289 târîhine kadar tedrîsâta Demirkapı'daki kışlada devâm olunmuş ve bilâhare mekteb Galata Sarây-ı Hümâyûnu'na nakledilerek iki sene müddet kadar orada kaldıkdan sonra 1291 târîhinde tekrâr sunûf-ı Harbiye-i Tıbbiye-i Şâhâne Demirkapı'da vâki' şimdiki kışlaya nakledilmiş ve sunûf-ı i'dâdî bi't-tevhîd Kuleli'deki kışla-i hümâyûna gönderilmişdir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin bidâyet-i teessüsünden beri ân be-ân meşhûd-ı bâsıra-i iftihâr u mübâhât olan terakkiyât-ı mütetâbi'a cümlesinden olarak Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de meskûn bi'l-cümle teba'a ve zîr-i destân-ı mülûkânenin "çiçek illeti" gibi bir maraz-ı müstevlî-i dehşet-nâkden hıfz u sıyâneti esbâb u vesâili ancak telkîh-i cederî ameliyâtının icrâsına ve binâenaleyh her ferdin aşılı bulunmasına muhtâc olmağla husûs-ı mezbûr hakkında bi't-ta'lîm kesb-i ma'lûmât edenlere 1290 târîhinden i'tibâren bi'l-imtihân "aşıcılık" şehâdetnâmesi ve 1296 târîhinde mine'l-kadîm Dersaadet'de icrâ-yı san'at eden on nefer kırıkçıya me'zûniyeti müş'ir bi'l-imtihân ruhsatnâme verilmişdir. 1295 târîhinde hâricden dişçilik san'atının icrâsı hakkında mürâca'at edenlere bi'l-imtihân şehâdetnâme verilmişdir.

[57] Şehriyâr-ı felâtûn-hikmet pâdişâh-ı bû-alî sîret velî-ni‘met-i bî-minnetimiz şevketlü kudretlü efendimiz hazretlerinin ahd-i güzîn-i hilâfet-penâhîlerinde tabâbet emr-i mühimmine fevkalâde ehemmiyet verilerek ordu-yı hümâyûnları ihtiyâcâtını kâfil ve tabâbetin şu‘abât-ı adîdesinde ihtisâs ve rüsûh-ı tâmmı hâiz etıbbâ yetişdirilmiş ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânece bir hayli ıslâhât ve terakkiyât husûl bulmuşdur. Mektebimizin Avrupa mekâtib-i tıbbiyesi derecesine îsâli matlûb-ı âlî olmağla bilâhare mu‘allimlik vazîfe-i mu‘tenâsında istihdâm olunmak üzere ezkiyâ ve müsta‘iddân-ı etıbbâdan bir haylisi ikmâl-i tahsîlât ve ameliyât ve iktisâb-ı husûsiyet için Avrupa'ya i‘zâm kılınmış olduğu gibi kâffe-i teba‘a ve zîr-i destân-ı hümâyûnlarının sıhhat ü selâmetlerini vikâyeye kâfil Mecâlis-i Sıhhiye, hey’et-i teftîşiye-i sıhhiye te’sîs buyurulmuşdur.

Serîriyât-ı Hâriciye ve Cerrâhiye

Clinique Chirurgicale

Bin üç yüz on üç senesi nihâyetine kadar yani hemen dört sene zarfında bu görülen barakada 758 ameliyât-ı mühimme icrâ kılınmışdır.

1302 senesinde o zamâna kadar ilâcı, devâsı bulunamamış olan kuduz illet-i müdhişesinin Pasteur usûlünce tedâvîsi için Paris'de te’sîs kılına-

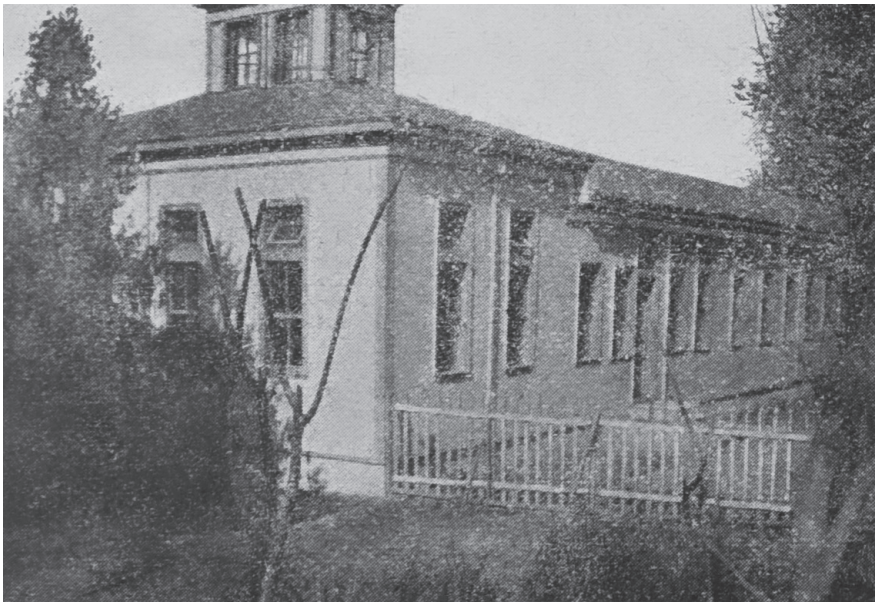
cak Dârülameliyât'ın emr-i inşâsına medâr olmak üzere ihsân buyurulan meblağı ve mesâ‘î ve ikdâmât-ı mütevâliye ve keşfiyât-ı fenniye-i adîdesiyle cümle erbâb-ı fenni kendisine minnetdâr bırakan Mösyö Pasteur'e li-ecli't-teşvîk ve't-taltîf i‘tâ buyurulan nişân-ı âlîyi bizzât teslîm **[58]** eylemek ve şu usûl-i tedâvîyi tahsîl ve iktisâb etmek üzere Serîriyât-ı Dâhiliye Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü Zoéros Paşa'nın riyâsetinde bir hey’et-i tıbbiye i‘zâm olunmuş ve hey’etin avdetinde Dâülkelb Ameliyâthânesi te’sîs ve idâresi Mu‘allim Zoéros Paşa'nın iktidâr ve hazâkatine tevdî‘ buyurularak bunca marzâ bir müddet-i hevl-nâkdan tahlîs kılınmışdır.

Gerek hâricden idhâl olunup gümrüklerden geçen ağdiye ve edviyenin gerekse dâhil-i memleketde istihsâl kılınan mevâddın sâf u hâlis olup olmadığını meydâna koymak ve bu vechile tağşîşâtın önünü alarak sıhhat-ı umûmiyeye bir hizmet eylemek ve îkâ‘ olunan cinâyâtın tedkîkinde bazı eşyâ ve mevâddın tahlîli ile cihet-i adliyeye bir meş‘ale-i hakîkat ibrâz u irâ’e etmek üzere mükemmel bir Kimyâhâne te’sîs buyurulmuşdur.

Serîriyât-ı Dâhiliye
Clinique Interne

Tabâbetin muhtâc olduğu vesâil-i terakkiyâtın başlıcası tedrîsât-ı ameliye, serîriyât olduğundan [1]308 senesinde mekteb civârında yeniden mükemmel bir Serîriyât-ı Hâriciye ve Dâhiliye ve Ayniye inşâ kılınmış velev küçük, ilk olmak üzere bir Serîriyât-ı Vilâdiye te'sîs olunmuşdur. Cerrâh-ı şehîr Ferîk sa'âdetlü Cemil Paşa hazretlerinin iktidâr ve hazâkatlerine tevdî' olunan Serîriyât-ı Hâriciye'de Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de icrâ **[59]** edilmek şöyle dursun, şimdiye kadar ismi bile işidilmeyen ameliyât-ı mühimmede bulunulmuş ve bu sâyede bir hayli operatörler yetişmiş olduğu gibi Mu'allim-i Fenn-i Kehhâlî rif'atlü Esad Bey'in zîr-i idâresinde bulunan Serîriyât-ı Ayniye'de her gün bir eser-i terakkî müşâhede edilmiş ve bu muharrir-i âcizin (Doktor Besim Ömer) me'mûr buyurulduğu Serîriyât-ı Vilâdiye'de de -vüs'ati ile gayr-ı mütenâsib bir sûretde- tevlîdât vukû'a gelmiş ve ameliyât-ı vilâdiye icrâ olunmuş ve bu sâyede şimdiye kadar tullâb-ı tıbbın mahrûm bulunduğu şu'be-i tıbbiye-i kıbâlede nisbeten âsâr-ı terakkî gösterilmişdir.

Serîriyât-ı Ayniye
Clinique Ophtalmologique
[1]314 senesi Şubat nihâyetine [12 Mart 1899] kadar 3.577 hasta tedâvî edilmişdir.

Mine'l-kadîm telkîh-i cederî ameliyâtı insândan insâna nakil usûlü ile icrâ kılınmakda ve îcâbında Avrupa'dan aşı tüpleri celb olunmakda iken 1310 senesinde ihtiyâca kâfi buzağı mayası aşısı istihsâl kılınmak üzere bir telkîh[h]âne te'sîsi emr u fermân buyurulmuş ve bugün bu sâyede kâffe-i nüfûs-ı Osmaniye çiçek gibi bir maraz-ı müdhişeden halâs olmakda bulunmuşdur.

Etfâle bir sûret-i hûnrîzânede savletle şu'le-i hayâtlarını bilâ-emân şimdiye kadar itfâ eden kuşpalazına karşı keşfolunan serumun memleketimizde istihzârı ve bu sâyede evlâd-ı vatanın te'mîn-i sıhhat ü âfiyeti maksad-ı **[60]** hayr-mersadı ile Paris'de Pasteur Dârülkeşfiyâtı'nda yetişen erbâb-ı ihtisâsdan Doktor Mösyö Nicolle celb olunmuş ve mûmâileyhin taht-ı müdîriyet ve nezâretinde Bakteriyolojihâne te'sîs edilerek kâfi derecede serum istihzâr kılınmakda ve müsta'iddân-ı etıbbâdan bakteriyoloji fenninde bir hayli mütehassıs yetişdirilmekde bulunmuşdur.

Memâlik-i ecnebiyenin her tarafından gümrüklere mevrûd eşyâ ve mevâddın bir sûret-i muhakkıkânede mu'âyenesi için gerek evvelce te'sîs buyurulmuş olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Kimyâhânesi'nde çalışmak gerekse gümrüklerde tahlîlât-ı basîta ve evveliyede bulunmak üzere fenn-i kimyâ tahsîli için İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya'ya müsta'iddân-ı etıbbâdan bazıları gönderilmişdir.

Ordu-yı hümâyûnlarda veya müte'addid hastahânelerde "tımârcılık" hizmetinde bulunup bi'l-imtihân "cerrâhlık" şehâdetnâmesi ahzı için mürâca'at edenlerin 1265 târîhinden beri istid'âları vechile imtihânları icrâ ve isbât-ı ehliyet ve kifâyet edenlerine "küçük cerrâhlık şehâdetnâmesi" i'tâ kılınmakda iken sâye-i ma'âlî-vâye-i hazret-i tâcdârîde günden güne etıbbâ-yı mülkiyenin tezâyüd ü terakkîsi ile vilâyât-ı şâhânenin her mahalline belediye etıbbâları ta'yîn kılınmış ve etıbbâ-yı askeriye meyânında da muktedir operatörler yetişmiş olmağla müktesebât-ı ilmiyeleri pek mahdûd olan âdî cerrâhların icrâ-yı imtihânlarıyla is'âf-ı mes'ûlleri cihetine gidilmesi muvâfık olmadığından 1311 senesinden i'tibâren müddet-i medîde hastahânelerde tımârcılık ile îfâ-yı hüsn-i hizmet etmiş ve okuyup yazma öğrenmiş olanların imtihânına ve ibrâz-ı iktidâr edip şehâdetnâme ahz edenlerin hizmet-i askeriyede istihdâmına makâm-ı Ser'askerî'den tevârüd eden tezkere üzerine karâr verilmişdir.

El-yevm Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne ittihâz olunan kışlanın kifâyetsizliği ve bu fenn-i celîlü'l-kadr ile nisbetsizliği cihetiyle Haydarpaşa'da gâyet mükemmel ve metîn ve memâlik-i sâirede bile emsâli ender bir mekteb inşâsına mübâderet edilmiş ve inşâallah bir-iki seneye kadar itmâmı me'mûl-i kavî bulunmuşdur.

1312 senesinde tedrîsât-ı tıbbiyenin bir kat daha ıslâh ve tanzîmi **[61]** ve fünûn-ı mühimme-i tıbbiyenin teshîl-i ta'allümü ile şâkirdânın bi-hakkın iktisâb-ı ma'lûmât etmeleri için doktorlarca bazı ta'dîlât icrâ edilmiş ve tabâbetin erkân-ı esâsiyesinden ma'dûd olan teşrîh ve fizyoloji gibi bazı derslere daha bir dikkat ve ehemmiyet verilmişdir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne civârında Vilâdethâne ittihâz olunan binâ
Clinique Obstetricale

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin ıslâh ve ikmâl-i tedrîsâtıyla memâlik-i ecnebiyede itmâm-ı ma'lûmâta istiğnâ-bahş olacak bir sûretde vaz'ı zım-

nında Almanya'dan Robert Rieder nâmında bir mu‘allim ve Doktor Deycke isminde bir mu‘âvin **[62]** celb edilmiş ve Gülhane'de vâki‘ Rüşdiye-i Askeriye binâsının hastahâne hâline tahvîli ve Tıbbiye-i Şâhâne'den neş’et eden etıbbâya tatbîkât-ı ameliye için mekteb ittihâzıyla mu‘allim-i müşârunileyhin uhde-i ehliyet ve idâresine tevdî‘i ve kendisinin "Gülhane Serîriyât Hastahânesi mu‘allim ve müdürü" ve "Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne müfettişi" unvânıyla tevsîmi husûsuna irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sânih buyurulmuşdur ki, işbu hastahâne Avrupa hastahâneleri derecesinde mükemmel ve muntazamdır.

Ameliyât Mektebi ittihâz olunan Gülhane Hastahânesi
Hôpital Gulhané

Telkîh-i cederî ameliyâtının esâsen tabîbler tarafından icrâsı muvâfık-ı maslahat ise de etıbbânın mikdârı Memâlik-i Şâhâne'nin ihtiyâcât-ı sıhhiyesi ile mütenâsib ve binâenaleyh bu gibi teferru‘ât ile uğraşacak derecede bulunmamasına mebnî Memâlik-i Mahrûse'nin her tarafına "aşı me’mûrları" i‘zâm kılınmakda ise de bunların müktesebât-ı ilmiyeleri pek mahdûd olduğundan mukaddimât-ı ulûmu tahsîl etmiş olanlardan senevî on beş,

yirmi şâkird alınarak üç-dört mâh devâm ve tahsîl eylemek ve taleb olundukça cihât-ı muhtelifeye i‘zâm kılınmak üzere telkîhhânede bir dershâne küşâdı husûsuna 7 Mayıs sene [1]314 [19 Mayıs 1898] târîhinde irâde-i inâyet-âde-i pâdişâhî şeref-sudûr buyurulmuşdur.

[63] MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞÂHÂNE NEZÂRETİ'Nİ İHRÂZ EDEN ZEVÂT-I KİRÂM

Abdülhak Efendi

Defa-i sâniye olmak üzere 1255 târîhinde seretıbbâ-yı cenâb-ı cihânbânî ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne nâzırı unvân-ı mefharetini ihrâz eylemişdir.

İsmail Efendi

İlk defa olarak 1261 târîhinde makâm-ı nezâreti ihrâz eylemiş ve unvân-ı âlî-i mezbûru hâiz bulunmuşdur.

Abdülhak Efendi

Defa-i sâlise olarak 1263 târîhinde makâm-ı nezârete geçmişdir.

Salih Efendi

Seretıbbâ-yı hazret-i pâdişâhî olduğu hâlde 1265 târîhinde mekteb nezâretine ta‘yîn kılınmışdır.

Ziver Efendi

Rütbe-i bâlâ ile ve yalnız Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne nâzırı unvânıyla makâm-ı nezâreti ihrâz eylemişdir.

İsmail Paşa

Yukarıda zikri sebkat eden İsmail Efendi olup 1268 târîhinde ikinci defa rütbe-i vezâreti hâiz olarak makâm-ı nezârete gelmiş ve infisâlinde vilâyât-ı şâhânede vâlîliklerde bulunmuşdur.

Cemaleddin Efendi

Seretıbbâ-yı cenâb-ı cihânbânî ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne nâzırı unvânıyla 1269 târîhinde makâm-ı nezârete geçmişdir.

Hayrullah Efendi

Üç defa makâm-ı nezâreti ve seretıbbâ-yı hazret-i şehriyârî mesned-i celîlini ihrâz eylemiş olan Abdülhak Efendi hazretlerinin mahdûmudur. 1275 târîhinde makâm-ı nezârete seretıbbâlık mesned-i celîlü'l-kadrini de hâiz olduğu hâlde ta‘yîn buyurulmuşdur. Her fendeki müktesebât-ı tâmmesinin ta‘yîn-i derecâtı hakkında tatvîl-i makâle lüzûm görülmeyip yalnız 18 cildden müteşekkil yazdıkları *Târîh-i Devlet-i Aliyye* ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de ders nezâretinde bulundukları zamân kütüb-i Franseviyeden bi't-terceme tab‘ u neşr eyledikleri *Makâlât-ı Tıbbiye* unvânlı eserini zikrederiz.

[64] Arif Efendi

Hayrullah Efendi'nin vukû‘-ı infisâliyle 1277 târîhinde makâm-ı nezârete ta‘yîn buyurulmuşdur. Tabîb mîralâyı rütbesini hâiz olduğu hâlde müddet-i medîde nâzır mu‘âvinliğinde bulunmuş idi. Mekteb nezâretinden hîn-i infisâlinde biraz müddet evvel teşkîl ve ihdâs kılınan Karantina Sıhhiye İdâresi riyâsetine ta‘yîn ve mekteb nezâretini hâiz olduğu zamân rütbe-i askeriyesine mukâbil olmak üzere uhdesine rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveli tevcîh u ihsân buyurulmuşdu.

Salih Efendi

İkinci defa olmak üzere 1281 târîhinde makâm-ı nezâreti ihrâz eylemişdir.

Marko Paşa

Ferîklik rütbesini hâiz olduğu hâlde 1287 târîhinde makâm-ı nezârete geçmişdir.

Sâib Paşa

Nâzır-ı mekteb olan Marko Paşa'nın uzunca bir müddet devâm eden hastalığı esnâsında yani 1303 senesinden 1304 senesi Teşrîn-i Evvel'ine [1887-Teşrîn-i Evvel 1888] kadar vekâleten makâm-ı nezâretde bulunarak Marko Paşa'nın vukû‘-ı irtihâliyle yerine ihâleten ta‘yîn buyurulmuşdur. Kendisi ferîk idi.

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne, Bâb-ı Ser‘askerî'ye merbût başlıca bir nezâret iken 1310 sene-i Hicriyesinde [1892-1893] bâ-irâde-i isâbet-âde-i hazret-i hilâfet-penâhî Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nezâret-i Celîlesi'ne rabt edilmişdir.

Ahmed Hilmi Paşa

Bir müddetden beri ders nâzırlığını îfâ etmekde iken fî 20 Temmuz sene [1]308 [1 Ağustos 1892] târîhinde ders nezâreti kemâkân uhdesinde kalmak üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâreti'ne ta‘yîn ve 1311 senesinde ferîklik rütbe-i refî‘asıyla tesrîr buyurulmuşdur. Sene-i mezbûre Teşrîn-i Sânî'sinde münhal olan makâm-ı vâlâ-yı Ser‘askerî **[65]** Sıhhiye Dâiresi Riyâset-i Sâniyesi'ne ta‘yîn buyurulmağla mekteb nezâretinden infisâl etmişdir.

Ahmed Şükrü Paşa

Erkân-ı harbiye mîrlivâlarından olup Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne ders nezâretinden Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâreti'ne ta‘yîn buyurulmuş ve 1313 senesi Haziran'ında [Haziran 1897] bi'l-infisâl makâm-ı Ser‘askerî Erkân-ı Harbiye Dâiresi Beşinci Şu‘besi'ne me’mûr buyurulmuşdur.

Mehmed Avni Paşa

Erkân-ı harbiye mîrlivâlarından olup fî 20 Haziran sene 1313 [2 Temmuz 1897] târîhinde makâm-ı nezârete ve ders nezâretinde bulunan Tabîb Mîrlivâ sa‘âdetlü Mahmud Paşa da ders nâzırlığıyla nezâret-i sâniyeye ta‘yîn buyurulmuşlardır.

[66] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Tedrîs Olunan Fünûn

	Ders	Mu‘allim	Mu‘âvin
Birinci Sene	Kimyâ-yı Gayr-ı Uzvî	Binbaşı Vasil Efendi, Kâimmakâm Şükrü Bey	Kolağası Hulusi Raif Efendi
	Hikmet-i Tabî‘iye	Kolağası İsmail Ali Efendi	Yüzbaşı Esad Feyzi Efendi
	İlmü'l-Arz ve'l-Ma‘â-din	Mîrlivâ İbrahim Lütfi Paşa	Binbaşı Ali Efendi
	Akâid-i Dîniye	Hüsnü Efendi	
	Fransızca	Hüsnü Bey	

	Ders	Mu‘allim	Mu‘âvin
İkinci Sene	Nebâtât	Mîrlivâ Ali Paşa	Kolağası Esad Şerefeddin Efendi
	Kimyâ-yı Uzvî ve Fenn-i İspençiyârî	Kolağası Mustafa Efendi	Yüzbaşı Fehmi Rıza Efendi
	Fenn-i Teşrîh	Ferîk Rasim Paşa hazretleri	Binbaşı İsmail Besim Efendi
	Akâid-i Dîniye	Hüsnü Efendi	
	Fransızca	Mösyö Bareille	

[67] Üçüncü Sene	Ders	Mu‘allim	Mu‘âvin
	Fenn-i Teşrîh	Mîrlivâ Mazhar Paşa	Binbaşı Yusuf Rami Efendi, Yüzbaşı Hikmet Emin Efendi
	Tahlîlât-ı Kimyeviye	Binbaşı Ali Rıza Bey	
	İlm-i Hayvânât	Kolağası Hulusi Raşid Efendi	Yüzbaşı Hasan Efendi
	Akâid-i Dîniye	Hüsnü Efendi	
	Fransızca	Mösyö Jules Faure	

Dördüncü Sene	Ders	Mu‘allim	Mu‘âvin
	Hıfz-ı Sıhhat	Mîrlivâ Ferdinand Paşa	Kâimmakâm Fahri Bey
	Fenn-i Tedâvî ve Müfredât-ı Tıb	Kâimmakâm Tevfik Vacid Bey	Yüzbaşı Mehmed Refi Efendi
	Ameliyât-ı Cerrâhiye	Mîralây Osman Beyefendi	Kâimmakâm Nureddin Bey, Kolağası Halid Şazi Efendi
	İlm-i Ensâc	Mîralây Haydar Beyefendi	Mîralây Cemal Beyefendi
	Emrâz-ı Umûmiye	Ferîk Hacı Nafiz Paşa hazretleri	Yüzbaşı Neşet Efendi
	Akâid-i Dîniye	Hüsnü Efendi	
	Fransızca	Mosaço Efendi	

[68] Dördüncü ve Beşinci Sene	Ders	Mu‘allim	Mu‘âvin
	Emrâz-ı Dâhiliye	Ferîk Feyzi Paşa hazretleri, Kâimmakâm Salih Bey	
	Emrâz-ı Hâriciye	Mîrlivâ Hayreddin Paşa, Binbaşı Ahmed Fehim Efendi	
	Fenn-i Kıbâle ve Serîriyât-ı Vilâdiye	Mîralây Besim Ömer Beyefendi	Kolağası Mustafa Efendi
	Teşrîh-i Marazî	Binbaşı Rıfat Hüsameddin Efendi ve Mösyö Frederick Mühlig	
	Emrâz-ı Etfâl	Kâimmakâm Salih Bey	
	Emrâz ve Serîriyât-ı Üzniye	Mîrlivâ Şefik Paşa, Kâimmakâm Civani Bey	Yüzbaşı Midhat Efendi
	Emrâz-ı Asabiye	Kolağası Raşid Tahsin Efendi	
	Bakteriyoloji	Mîrlivâ Hamdi Paşa	
	Tıb Kânûnu	Mîralây Ali Rüşdü Beyefendi	
	Dâülkelb	Mîrlivâ Zoéros Paşa	Kolağası Sadi Efendi
	Emrâz ve Serîriyât-ı Ayniye	Binbaşı Esad Bey	Kolağası Tevfik Efendi
	Serîriyât-ı Dâhiliye	Mîrlivâ Zoéros Paşa	Kâimmakâm Celâl İsmail Bey
	Serîriyât-ı Hâriciye	Ferîk Cemil Paşa hazretleri	Kâimmakâm Cemil Bey
	Serîriyât-ı Mütenevvi‘a-i Dâhiliye	Horasancıyan Efendi hazretleri	Kâimmakâm Vahan Bey
	Serîriyât-ı Mütenevvi‘a-i Nisâiye	Mîralây Besim Ömer Beyefendi	Kolağası İsmail Derviş Efendi
	Serîriyât-ı Mütenevvi‘a-i Ayniye	Mösyö Eissen	
	Serîriyât-ı Cildiye ve Efrenciye	During Paşa hazretleri ve Kâimmakâm Celâl Muhtar Bey	

[69] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Mu‘âyenehânesi'ne Müdâvim Mu‘allimîn ve Etıbbâ

Cumartesi	Horasancıyan Efendi hazretleri	İsmail Derviş Efendi	Fahri Bey, Sadi Efendi
	Zeki Bey	İsmail Derviş Efendi	Midhat Efendi, Mösyö Eissen
	Yusuf Rami Efendi	Sadi Efendi	

Pazar	Hulusi Raşid Efendi	Hasan Efendi	

Pazartesi	Cemal Beyefendi	Celâl Muhtar Beyefendi	Nureddin Bey, Mustafa Efendi
	During Paşa	Besim Ömer Beyefendi	İsmail Derviş Efendi

Salı	Feyzi Paşa hazretleri	Şefik Paşa	Civani Bey, Mösyö Lambini ve Eissen
	Midhat Efendi	Raşid Tahsin Efendi	Hulusi Raif Efendi

Çarşamba	Horasancıyan Efendi hazretleri	Vahan Bey	Hâfız Hilmi Efendi
	Zeki Bey	During Paşa	Tevfik Hasan Efendi, Mösyö Eissen
	Mustafa Efendi	Mehmed Refi Efendi	

Perşembe	Şefik Paşa	Civani Bey	Rıfat Hüsameddin Efendi
	Cemal Beyefendi	Hulusi Raif Efendi	Midhat Efendi
	Hikmet Emin Efendi	Neşet Efendi	

[70] Mu‘âyenehâneye Müdâvim Tımârcı, Aşıcı, Kâbile

	Tımârcı	Aşıcı	Kâbile
Cumartesi	Rıfat Efendi	Âlim Efendi, Sadberk Hanım	Hacı Azime Hanım, Madam Mari, Haydarlı Zeliha Hanım, Emine Hanım
Pazar	Rıfat Efendi	Subhiye Hanım	Sıdıka ve Fatma Hanımlar
Pazartesi	Rıfat Efendi	İsmail Efendi, Sadberk Hanım	Madam Torasi, Ziyneti Hanım, Hayriye Hanım, Ayşe Hanım
Salı	Rıfat Efendi	Hristaki Efendi, Subhiye Hanım	Vefalı Zeliha Hanım, Servet Hanım, Faika Hanım
Çarşamba	Rıfat Efendi	Ahmed Efendi, Sadberk Hanım	Tevhide Hanım, Eda Hanım, Lütfiye Hanım
Perşembe	Rıfat Efendi	İsmail Efendi, Subhiye Hanım	Hacı Nesibe ve Hafide ve Emine Hanımlar, Madam Lize

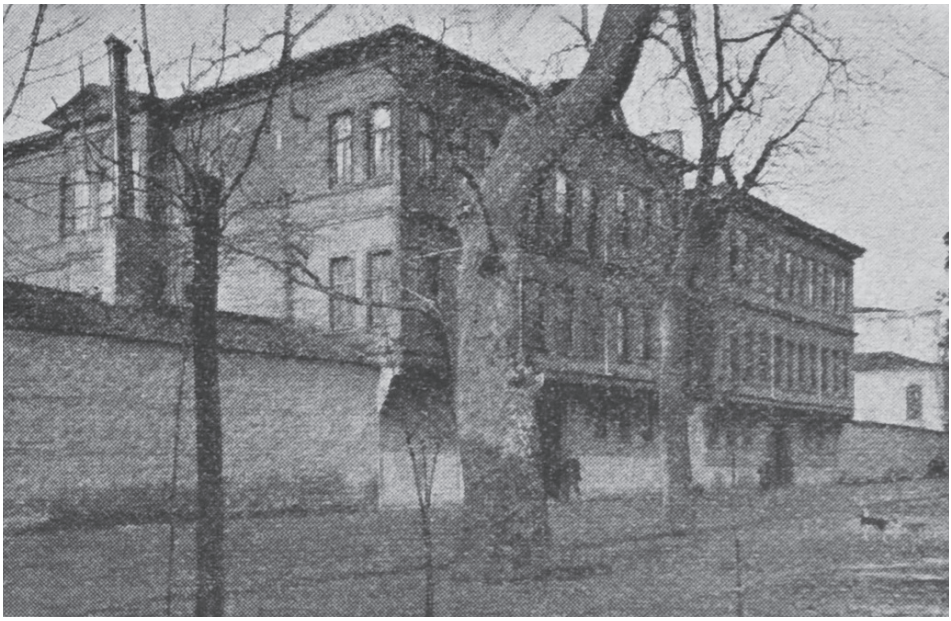
[71] MEKTEB-İ TIBBİYE-İ MÜLKİYE-İ ŞÂHÂNE

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne ahâlîsi öteden beri ekserîsi mechûlü'l-efkâr ve tabâbetden bî-haber bir takım etıbbâ-yı ecnebiyeye muhtâc olageldiklerinden şu ihtiyâcât-ı vahîmi bertaraf etmek ve lisân-ı Osmanî ile tahsîl-i fenn-i tabâbet etdirmekdeki fikr-i âlîyi mevki‘-i icrâya koymak maksad-ı hayr-mersadıyla ma‘a-hâzâ hazîne-i celîleye masârıf-ı kesîre ihtiyâr etdirmemek şartıyla mülkiye etıbbâsı yetişdirmek için bir Mekteb-i Tıbbiye teşkîli hakkındaki tasavvur 1282 [1866-1867] senesi şeref-sâdır olan irâde-i pâdişâhî ile imkân-ı husûle gelmişdir.

Bunun üzerine seksen üç senesi Mart'ında [Mart 1867] Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne nâmıyla müddet-i tahsîliyesi beş sene olmak ve Türkçe tedrîs-i fünûn olunmak üzere mekteb-i mezkûr küşâd edilmiş ve birinci sene için müstakil bir dâire tahsîs olunmayarak Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye derûnunda bir mahal dershâne ittihâzıyla tedrîse başlanılmış ve rağbet-i umûmiyeyi celb için şâkirdân Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye talebesinin vermeğe mecbûr oldukları doktor imtihânlarından ve mektebe dâhil olan taşralılar kur‘adan mu‘âf tutulmak ve diploma alanlar rütbe-i sâlise ile taltîf ve biner kuruş ma‘âşla belediye etıbbâsı ta‘yîn kılınmak gibi teşvîk-âmîz i‘lânât ile talebe celb ve kaydına ve bir tarafdan tedrîs kılınacak kitâbların büyük mükâfâtlar va‘diyle erbâb-ı hamiyet tarafından terceme edilmesine bezl-i gayret edilmişdir.

Seksen sekiz senesinde [1872] müddet-i tahsîliyenin beşinci senesini ikmâl edenlere diploma verilmeğe karâr verilmiş iken tahsîlin noksânı ve serîriyât hastahânelerinde mümâresenin lüzûmu anlaşıldığından fî 16 Cemâziyelâhir sene [1]287 [16 Temmuz 1870] senesi mekteb nizâmnâmesi zeylen

neşrolunmuş **[72]** ve Tıbbiye-i Askeriye'den tahsîlce fark olmamak üzere bir sınıf daha ilâve kılınıp mekteb-i mezkûr talebesi gibi beş aded doktor imtihânı da taht-ı mecbûriyete konulmuş ve rağbet-i umûmiyenin artdığı görüldüğünden mürâca‘at edenlerden rüşdiye şehâdetnâmesini hâiz olmayanlarla ulûm-ı âliyeden tahsîl görmeyenlerin reddolunmaması için ulûm-ı riyâziye ve kitâbet ve coğrafya gibi i‘dâdî derslerinin tedrîsine mahsûs bir de sınıf-ı i‘dâdî ilâvesiyle müddet-i tahsîliye yedi seneye iblâğ edilmişdir.

Kadırga'da kâin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne
Ecole Impériale Civilede Médecine à Cadirga

Bu esnâda Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'de de tabâbetin lisân-ı Osmanî üzere tahsîli mümkün olacağı Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin te’sîsiyle hâsıl olan tecrübe ile meydân-ı bedâhete çıkdığından Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de de ol vechile tahsîl olunması hakkında irâde-i pâdişâhî şeref-pîrâ-yı sudûr olmağla erbâb-ı ulûmun kalbleri meserretle dolmuş ve her iki cihetde tedrîs-i fünûna isimleri ilâ âhiri'z-zamân lisân-ı hürmetle yâda sezâ olan etıbbâ-yı Osmaniye'nin ser-efrâzânından bir takım

zevât-ı hamiyet-simât tarafından sarf-ı mesâ‘î ile berâber tıbbın Türkçe tahsîli aleyhinde bulunan bir takım menâfi‘-perestâna ihrâz-ı galebeye gayret edilmişdir.

Bundan sonra mektebin sunûf-ı mecmû‘asını teşkîl eden iki yüzü mütecâviz şâkirdânın gerek Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye gerek Mekteb-i İ‘dâdî-i Tıbbî derûnunda müteferrikan bulunması artık münâsib olmayarak bir mahall-i müstakillin **[73]** tahsîsi lüzûmu anlaşılmağla Ahırkapı'da Mekteb ve Serîriyât Hastahânesi olmak üzere iki dâire inşâ ve doksan senesi oraya nakledilmiş ve sene-i mezkûre zarfında ikmâl-i tahsîl ve son sınıfı teşkîl eden yirmi beş talebe serîriyât derslerine devâm ve doktora imtihânlarını itmâm etmekle 28 Haziran'ında diploma almağa muvaffak olmuşdur.

Ba‘dehû görülen lüzûm üzerine bir sınıf-ı i‘dâdî daha ilâve ve ulûm-ı âliye tahsîline daha ziyâde i‘tinâ edilmiş ise de muahharan sâye-i ma‘ârif-vâye-i cihândârîde tahsîlât-ı evveliyenin ikmâli maksadıyla mekâtib-i âliyeye mahrec olmak üzere Ma‘ârîf Nezâret-i Celîlesi taht-ı idâresindeki i‘dâdî mektebleri birleşdirildiğinden Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den de sınıf-ı i‘dâdî ayrılmışdır.

Sâye-i kemâlât-vâye-i hazret-i zıll-i mennânda bi'l-cümle ulûm ve fünûnun devre-i tekemmüle vâsıl olduğu şu zamân-ı mes‘adet-iktirânda Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne de günden güne hisseyâb-ı terakkî olmağla mürâca‘at eden tullâbı mevcûd mekteb binâ ve dâiresi istî‘âba kâfi gelmediğinden 1310 senesinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Kadırga Meydânı'nda iştirâ kılınan dâire-i mahsûsaya nakledilmiş ve işbu dâireye ilâveten inşâsına teşebbüs olanarak bu sene sâye-i velî-ni‘met-i a‘zamîde ikmâl ü itmâm kılınan Serîriyât-ı Dâhiliye, Hâriciye, Kehhâliye, Efrenciye ve Cildiye, Üzniye ve Hanceriye, Bakteriyolojihâne ve erbâb-ı ihtiyâc için Mu‘âyenehâne gibi serîriyât-ı mütenevvi‘a hastahâneleri ve müştemilât-ı sâiresiyle bugün el-hak Avrupa mekâtib-i tıbbiyeleri mertebesinde hâiz-i nisâb-ı kemâl olmuşdur.

Bidâyet-i küşâdında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye mülhak olan mekteb-i mezkûr birkaç defalar Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den ayrılarak Mâliye ve Dâhiliye ve Ma‘ârif Nezâretleri taht-ı idâresine verilmiş ise de mu-

ahharan nezâret-i ilmiyesi Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de kalarak nezâret idâresi Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi'ne tevdî‘ kılınmışdır.

Bir aralık ulûm-ı hikemiye ve fünûn-ı tıbbiye tahsîlinde lüzûmu derkâr olan bazı âlât ve edevâtın tedârüküne sarf olunmak üzere mektebe **[74]** dühûl edenlerden ikişer mecidiye dühûliye ve diploma alanlardan beşer lira diploma harcı alınması tensîb olunarak mekteb-i mezkûra bir menba‘-ı vâridât te’mîn edilmiş ve çend sene zarfında bir hayli akçe tedârük olunmuş ise de bilâhare şu usûl terk edilmişdir.

Mekteb-i mezkûra el-yevm dühûl edecek şâkird Mekâtib-i İ‘dâdiye şehâdetnâmesini hâiz olmak veyâhûd o derece ma‘lûmâtı bulunduğunu bi'l-imtihân isbât etmek lâzım gelir. Bu vechile dühûl edenler altı sene müddet tahsîl-i tabâbetde bulunurlar. Mektebin bidâyet-i küşâdından biraz sonra eczâcılık tahsîlini arzu edenler de kabûl edilerek üç sene müddet tahsîlden sonra kendilerine diploma verilmiş ve el-hâletü hâzihî usûl-i mezkûra ri‘âyet edilmekde bulunmuşdur. Ancak bunlar için rüşdiye şehâdetnâmesini veyâhûd o derece ma‘lûmâtı hâiz bulunmak mektebe dühûl için kâfi addolunuyor.

Mekteb-i mezkûrdan 1290 senesinden 1315 sene-i Rumiyesine [1874-1899] kadar yirmi beş sene zarfında 584 tabîb ile 422 eczâcı diploma almışdır. El-yevm mevcûd olan şâkirdânın adedi 348'dir. Bunlardan 142'[si] tabâbet ve 206'[sı] saydele tahsîli ile meşgûldür. Tıb talebesini teşkîl eden mikdârın 62 adedi müslim, 80 adedi gayrimüslimdir ki, bunlardan 62'[si] İsevî ve 18'[i] Musevî'dir. Eczâcı talebesini teşkîl eden mikdârın 52'[si] müslim, 124'[ü] İsevî, 30'[u] Musevî'dir.

Mekteb-i mezkûrda tedrîs olunan ulûm ve fünûn ile mu‘allim ve mu‘âvinlerin esâmîsi cedveli âtîde gösterilmişdir:

[75] Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'de Tedrîs Olunan Fünûn

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
Birinci Sene	Hikmet-i Tabî‘iye	Fütüvvetlü İsmail Ali Efendi	Fütüvvetlü Ömer Reşad Efendi
	Kimyâ-yı Gayr-ı Uzvî	İzzetlü Nişan Efendi	İzzetlü Arif Bey
	İlmü'l-Arz ve'l-Ma‘âdin	Sa‘âdetlü İbrahim Lütfi Paşa	Rif‘atlü Ali Haydar Bey
	İlm-i Fıkıh	Mekremetlü Mehmed Efendi	
	Lisân-ı Fransevî	Armaon Efendi	

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
İkinci Sene	İlm-i Teşrîh	Rif‘atlü Yusuf Rami Efendi	Rif‘atlü Ferid Bey
	İlm-i Nebâtât	Sa‘âdetlü Hacı Ali Paşa	Fütüvvetlü Esad Şerefeddin Efendi
	Kimyâ-yı Uzvî ve Fenn-i İspençiyârî	Rif‘atlü Ali Rıza Bey	Oseb Efendi
	Kitâbet	Rif‘atlü Nihad Bey	
	İlm-i Fıkıh	Mekremetlü Mehmed Efendi	
	Lisân-ı Fransevî	İzzetlü Tevfik Daniş Bey	

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
[76] Üçüncü Sene	İlm-i Teşrîh	Sa‘âdetlü Mazhar Paşa	Rif‘atlü İsmail Besim Bey
	Fizyoloji	Sa‘âdetlü Behçet Paşa	Talha Efendi
	İlm-i Hayvânât	İzzetlü Ahmed İhsan Efendi	
	Kitâbet	Fütüvvetlü Vahîd Bey	
	İlm-i Fıkıh	Mekremetlü Mehmed Efendi	
	Lisân-ı Fransevî	Hristo Foridi Efendi	

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
Dördüncü Sene	Emrâz-ı Umûmiye	Sa‘âdetlü Nafiz Paşa hazretleri	İzzetlü Sıddık Bey
	Müfredât-ı Tıb	Sa‘âdetlü Andreyadis Efendi	Rif‘atlü Server Bey
	Hıfz-ı Sıhhat	Sa‘âdetlü İlyas Matar Efendi hazretleri	İzzetlü Yusuf Ziya Bey
	Ameliyât-ı Cerrâhiye	Sa‘âdetlü Hayreddin Paşa	
	İlm-i Ensâc	İzzetlü Haydar Beyefendi	
	İlm-i Akâid	Mekremetlü Mehmed Efendi	

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
[77] Beşinci Sene	Emrâz-ı Dâhiliye	İzzetlü Salih Bey	Sa‘âdetlü Derviş Beyefendi
	Emrâz-ı Hâriciye	Rif‘atlü Ahmed Fehim Efendi	
	Fenn-i Kıbâle	Sa‘âdetlü Mustafa Münif Beyefendi	Sa‘âdetlü Memduh Beyefendi hazretleri
	Emrâz-ı Asabiye	Sa‘âdetlü Derviş Beyefendi	
	Teşrîh-i Marazî	Rif‘atlü Rıfat Bey	İzzetlü İzzet Bey
	Bakteriyoloji	Sa‘âdetlü Hamdi Paşa	Fütüvvetlü Refik Efendi
	Serîriyât-ı Dâhiliye	Sa‘âdetlü Feyzi Paşa hazretleri	Rif‘atlü Rıza Nuri Bey
	Serîriyât-ı Hâriciye	Mösyö Sarèll ve izzetlü Nureddin Bey	Rif‘atlü Rıza Nuri Bey
	Serîriyât-ı Kehhâliye	Sa‘âdetlü Behçet Paşa	
	Serîriyât-ı Hanceriye ve Üzniye	Sa‘âdetlü Şefik Paşa	
	Serîriyât-ı Cildiye ve Efrenciye	İzzetlü Celâleddin Muhtar Bey	
	İlm-i Akâid	Mekremetlü Mehmed Efendi	

	Ulûm ve Fünûn	Mu‘allimîn	Mu‘âvinîn
Altıncı Sene	Tıb Kânûnu	İzzetlü Rüşdü Beyefendi	Rif‘atlü Esad Bey
	Emrâz-ı Dâhiliye, Hâriciye		
	Serîriyât-ı Dâhiliye, Hâriciye, Kehhâliye, Efrenciye ve Cildiye, Hanceriye ve Üzniye		
	Emrâz-ı Etfâl	İzzetlü Salih Bey	
	Müdâv[â]t-ı Sıhhiye	İzzetlü Fahri Bey	

[79] MÜESSESÂT-I SIHHİYE

El-Mülûkü Mülhemûn

Cenâb-ı Hak bâ‘is-i ihyâ-yı mülk ü millet ve revnak-bahş-ı tâc-ı hilâfet olan vücûd-ı şifâ-bahşâ-yı hümâyûnlarını ilâ âhiri'd-deverân erîke-pîrâ-yı saltanat ve pertev-nisâr-ı şân u şevket buyursun, âmin; bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

Cülûs-ı meymenet-me’nûs-ı hümâyûnları herkes için ve ale'l-husûs ümmet-i nâciye-i Muhammediye'nin mebde’-i refâh u sa‘âdeti ve adâlet ü celâletidir. Devr-i dil-ârâ-yı hilâfet-i uzmâlarının gıbta-fermâ ve hayret-bahşâ bir asr-ı ma‘ârif-hasr olduğunu irâe güneşi isbât kabîlindendir.

Ez-cümle *"el-ilmü ilmân*[9]*"* kelimât-ı hakîkat-âyâtın[ın] tazammun etdiği ma‘ânîyi fikr-i felâtûn-pesendâneleri bi-hakkın ihâta ve takdîrindendir ki, ulemâ-yı âbidân olan etıbbâ kullarının lütfen ve tenezzülen ez-her cihet görmüş oldukları bunca rağbet ü ehemmiyetin binde birini beyân etmek benim gibi âciz bir kalem-şikeste ve dem-bestenin iktidârından gerçi hâric ise de tahdîs ve şükrâne-i ni‘met olmak ümniyesiyle on seneyi mütecâviz bir müddetden beri uhde-i mûrâneme muhavvel Hıfzıssıhha-i Umûmiye Sermüfettişliği münâsebetiyle pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'nin icrâât-ı sıhhiye-i hasenesinden bir nebze bahsetmek farîza-i zimmet ve ubûdiyetdir. Şöyle ki, hâmî-i sıhhat-i umûmiye olan meşrû‘-ı müfahhamımız kâffe-i teba‘a ve zîr-i destân-ı hümâyûnlarının sıhhat ü selâmetlerini vikâyeye kâfil olmak ve ecdâd-ı şehinşâhîlerine bu müsâbakada da tekaddüm etmek üzere üç yüz senesinde Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi riyâsetinde Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânelerinde "Meclis-i Sıhhiye-i Umûmiye" nâmıyla **[80]** bir meclis ihdâsını emr [u] fermân-ı hikmet-beyânlarıyla te’sîs buyurmuşlardır. İşte

9 "-İlim ikidir…" (Hadis-i şerif)

şu nev-îcâd-ı Hudâ ve Peyâm-ber-pesendânelerinin her şeyde olduğu gibi hayât nokta-i nazarından da âlem-i hayâtı zât-ı akdesiyet-penâhîlerine ile'l-ebed minnetdâr ve medyûn-ı şükrân eylemişlerdir.

Meclis-i Hıfzıssıhha-i Umûmiye'nin cümle vezâifi ayrıca ta‘lîmât-ı sıhhiye-i seniyye ile müeyyed ü müveşşah olmasından bi-hamdillah rızâ-yı meyâmin-irtizâ-yı hümâyûnları dâiresinde mevki‘-i tatbîk u icrâya konulmuşdur.

Üç yüz yedi senesinde memâlik-i ecnebiyeden gelen ve dâhilde i‘mâl ve "spesyalite" ta‘bîr olunan bi'l-cümle "edviye-i müstahzara" ile mâhiyeti mechûl "edviye-i hafiye"nin terkîbce muzırr-ı sıhhat olup olmadığı fennen tebeyyün ü tahakkuk etmedikçe gümrüklerden imrâr u idhâlleri kat‘iyen men‘ edilmek üzere *Bandrol Nizâmnâme-i Hümâyûnu* neşr u i‘lân olunmuşdur ki, ahkâm-ı münîfesi harfiyen mevki‘-i icrâya konmuşdur.

Cenab-ı Hâfız-ı hakîkî tekerrüründen muhâfaza buyursun. Son defa olarak [1]309 senesinde serzede-i zuhûr olan kolera illet-i müdhişe-i zâilesi esnâsında eb-i eşfakımız zât-ı hilâfet-penâh efendimiz hazretleri bilâ-ifâte-i vakt Şehremânet-i Celîlesi riyâsetinde ve merkez-i emânetde etıbbâ-yı Osmaniye ve ecnebiyeden muhtelit bir sıhhiye komisyonunun teşkîli ile Fransa ve Almanya fenn-i mikrob âlimlerinin celbini ve devâir-i belediye hey’et-i sıhhiyesi nâmında da seksen-yüz etıbbânın nasb u ta‘yînini emr u fermân buyurmakla berâber gece ve gündüz huzûr u hâb u istirâhat-i hümâyûnlarını terk ederek hâl-i hâzır-ı fenne tatbîkan maraz-ı bî-emânın indifâ‘ına her ne lâzım ise dakîkası dakîkasına irâdât-ı mülhem-âyâtlarıyla az zamân zarfında külliyen indifâ‘ı müyesser olmuşdur.

Pençe-i zehr-i bî-emânıyla hulkûm ve hancere-i etfâle hûnrîzâne bir sûretde savletle şu‘le-i hayâtlarını itfâ eden kuşpalazı denilen illet-i hânmân-sûza karşı şimdiye kadar etıbbânın yed-i hazâkatinde bir salâh-ı müdâfa‘anın bulunamamasından hem etıbbâ ve hem evliyâ-yı etfâl ciğer-sûz olmakda iken kâşif-i mikrob Pasteur'ün Dârülkeşfiyât'ında yetişen Fransa'da Mösyö Roux ve Almanya'da Behring nâmân natâsîn-i meşhûrenin kuşpalazına giriftâr olan hastagân-ı çârecûyân etfâlin yüzde yüz şifâ-yı tâmla tedâvîsi için aynı zamânda keşfetdikleri serumdan etfâl-i vatan-ı mukaddesimizin hissemend-i âfiyet **[81]** olmaları maksad-ı hayr-mersad-ı şehinşâhîleri olduğu cihetle bunca masârıf ihtiyârıyla yine Pasteur'ün Dârülameliyât'ında yetişen Doktor Mösyö Nicolle'ün taht-ı müdüriyet ve

nezâretinde etıbbâ-yı Osmaniye'den mürekkeb bir hey'et-i fenniyenin Şişli'de akdemce te'sîs buyurulan Bakteriyolojihâne-i Şâhâne'de istihzâr eyledikleri difteri serumu devâir-i belediye merkezlerinde mevcûd bulundurularak sadaka-i âfiyet-i cihân-kıymet-i hümâyûnları olmak üzere bi't-ta'mîm meccânen isti'mâline emr u fermân buyurulmasından sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i pâdişâhîde maraz-ı mezkûrdan aslâ ve kat'â havf u hirâs kalmamışdır.

Çehre-i letâfet-i ebnâ-yı beşeri delik deşik ederek güç hâl ile tahlîs-i girîbân veyâhûd diyâr-ı ademe pûyân eden çiçek illet-i cân-hırâşına karşı Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhânelerinde te'sîs buyurulan Telkîhhâne-i Şâhâne'de yine Pasteur'ün Dârülkeşfiyât'ında ikmâl-i tahsîl ederek kesb-i temeyyüz etmiş olan Binbaşı Doktor Rıfat Bey'in taht-ı müdüriyet ve nezâretinde şürût-ı fenniye ile istihzâr olunan cederî-i bakarî aşısı gerek merkez-i saltanatda ve gerek Memâlik-i Şâhâne'de yine sadaka-i ser-efser-i hümâyûnları olmak üzere meccânen ta'mîm buyurularak illet-i mezkûreden vehâmet ve endişe kalmamışdır.

Kuduz illet-i müdhişesine karşı Pasteur'ün keşfetdiği devâ-yı dâülkelbin sûret-i istihzâr ve tatbîkini tahsîl zımnında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâneleri huzzâk ve kudemâ-yı mu'allimîninden Mirlivâ Doktor Zoéros Paşa'nın riyâsetinde zevât-ı ma'lûmeden mürekkeb bir hey'et-i fenniye-i muktedire Paris'e i'zâm ve usûl ve teferru'ât-ı tedâvîyi tamâmen bi't-tahsîl avdetden sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de kâffe-i malzemesiyle bir Dârüttedâvî küşâd buyurularak gerek merkez-i Saltanat-ı Seniyye'de ve gerek Memâlik-i Şâhâne'de illet-i mahûfe-i mebhûseye musâb olanlar sadaka-i sermu'allâ-yı hazret-i hilâfet-penâhîleri olmak üzere meccânen birkaç defa şırınga ile tedâvîden sonra şifâ-yı tâm ile avdet eylemekdedirler.

Kâffe-i emrâz-ı sâriyenin zuhûr u sirâyetine bir sedd-i sedîd olduğu memâlik-i mütemeddinede fennen tahakkuk ederek ale'l-umûm kabûl olunan etüvlerin tebhîrhânelerin pâyitâht-ı Saltanat-ı Seniyye'de de üç mevki'de yani Gedikpaşa'da, Tophane'de, Üsküdar'da inşâ ve te'sîs ve kâffe-i malzemesinin **[82]** tedârükü ve me'mûrîninin Şehremânet-i Celîlesi'nden intihâbı ve merkez-i emânete irtibâtı ve *Tebhîrhâneler Nizâmnâme-i Hümâyûnu* nâm-ı ulviyetinde ayrıca bir nizâmla müeyyeddir ki, işbu tebhîrhâneler devâir-i belediye dâhilinde sârî hastalığın zuhûr-yâfte olduğu mahal ile eşyâ-yı mülevveseyi bilâ-ifâte-i vakt meccânen tebhîr u tathîr eder.

Birinci, Altıncı, Dokuzuncu Devâir-i Belediye merkezlerinde dâimî sûretde bulunmak ve îcâbında etıbbâ-yı Sıhhiye Nezâreti'nde hân ve bekâr oda ve dükkânlarıyla esvâkı usûl-i mahsûsasına tatbîkan tathîr u tebhîr etmek üzere bâ-irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî otuz itfâiye efrâd-ı şâhânesiyle üç zâbitden mürekkeb ve Şehremânet-i Celîlesi'ne merbût bir hey'et-i mu'allime teşkîl buyurulmuşdur.

Hıfzıssıhha Meclisi'nin nizâmnâme-i hümâyûnunda görüleceği vechile merkez-i ma'dilet-i seniyyenin ahvâl-i sıhhiyesini teftîş etmek üzere teşkîl buyurulan Teftîş Komisyonu etıbbâdan üç sıhhiye müfettişi ile bir baytar sıhhiye müfettişinden mürekkeb bir hey'et-i fenniyeden ve diyâr-ı ecnebiyeden gümrüklere gelen eczâ ve me'kûlât ve meşrûbâtın mu'âyene ve tahlîli vazîfesiyle mükellef bir kimyâger ve iki müfettiş tabîbden ibâret iken irâde-i kerâmet-mu'tâde-i cenâb-ı hilâfet-penâhî ile Dâhiliye Nezâreti Riyâset-i Celîlesi'nden teşekkül eden Islâhât-ı Sıhhiye Komisyonu'nda merkez-i Saltanat-ı Seniyye ile Memâlik-i Şâhâne ihtiyâcât-ı sıhhiyesince görülen lüzûm-ı hakîkî ilcââtıyla kaleme alınan mazbata arz-ı atebe-i felek-mertebe-i velî-ni'met-i a'zamî kılınarak sâye-i mükemmeliyet-vâye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîde el-yevm refâkat-i âcizânemde bulunan Hıfzıssıhha-i Umûmiye müfettişleri ve Gümrük Hey'et-i Teftîşiye-i Sıhhiyesi ona ve Devâir-i Belediye Hey'et-i Sıhhiye Müfettiş-i Umûmîsi Ferîk sa'âdetlü Ömer Paşa hazretlerinin ma'iyyet-i hazâkatinde bulunan Devâir-i Belediye Hey'et-i Sıhhiyesi kırk dört tabîbe iblâğ buyurularak tevsî'an bir hey'et te'sîs buyurulmuşdur.

El-hâsıl eb-i eşfak u erhamımız olan zât-ı firişte-sıfât efendimiz hazretlerinin mahzâ sâye-i hümâ-vâyelerinde gülşen-sarây-ı sıhhate ve ravza-i cennete dönen mülk-i hümâyûnlarının her kangı noktasına çeşm-i insâfla atf u nasb u hasr-ı nazar kılınsa her husûsda şâhid-i âsâr-ı muvaffakiyet-nisâr-ı hazret-i hilâfet-penâhîlerinden başka bir şey görülemeyeceği bir kazıye-i gayr-ı münker olduğunu **[83]** lâzım-ı fâide ve ma'lûmu i'lâm kabîlinden olarak ma'a'l-iftihâr arz u iş'ârla hatm-i güftâr eylerim.

An-Kadıköy, Cevizlik

19 Nisan sene [1]315 [1 Mayıs 1899]

Hıfzıssıhha-i Umûmiye Sermüfettişi
Doktor Ferîk
Rasim

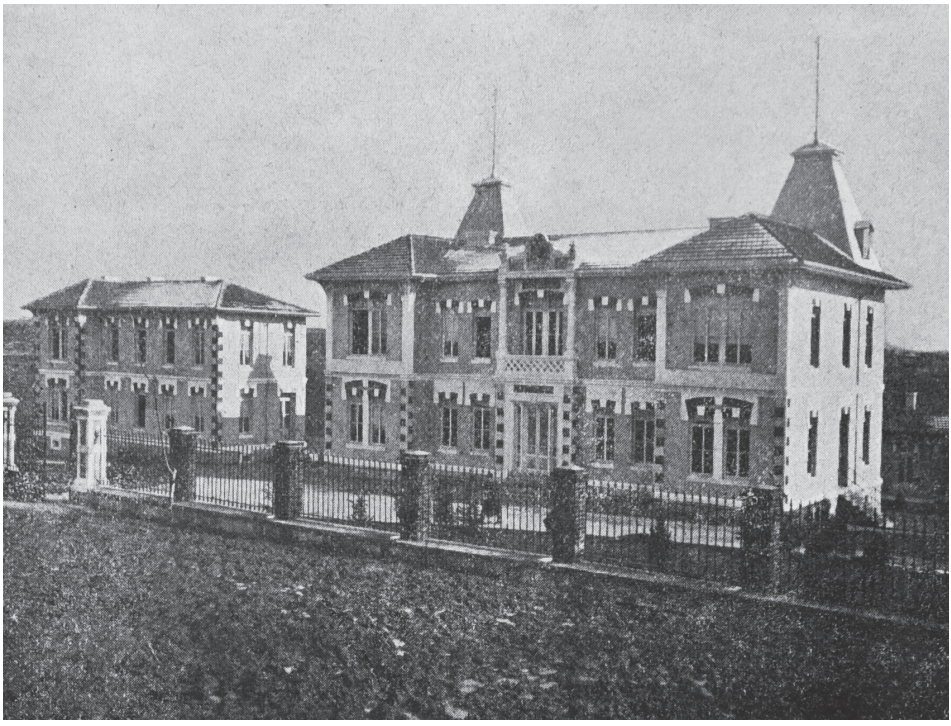
[84] HAMİDİYE ETFÂL HASTAHÂNESİ

Kâffe-i müessesât-ı mühimme-i nâfi‘a ve emâkin-i sıhhiye-i mevcûde meyânında gerek ümîd-i istikbâl olan etfâlin sıhhatine edeceği hidemât-ı lâ-tuhsâ cihetiyle ve gerekse sûret-i inşâsındaki mükemmeliyet hasebiyle bi-hakkın birinciliği ihrâz eden firdevs-âşiyân merhûme Hadice Sultân hazretleri nâmına inşâ buyurulan Hamidiye Etfâl Hastahânesi'dir.

Beşeriyetin en ziyâde câlib-i rahm ü şefkat ve hilkaten muhtâc-ı mu‘âvenet bir kısm-ı mühimmini teşkîl eden etfâlin te’mîn-i sıhhat ü âfiyeti mesâil-i esâsiye-i sıhhiye ve kesret-i nüfûs nokta-i nazarında ve mevâdd-ı mühimme-i siyâsiyeden olduğu ve tevellüdât en ziyâde fakîr âilelerde görüldüğü hâlde her nasılsa şimdiye kadar bu husûs düşünülmemiş ve bu cihetle hastalanan etfâl gerek husûsî bir hastahânenin fikdânından gerekse lâzım olduğu kadar etıbbâ-yı mütehassısa bulunmamasından dolayı her türlü takayyüdâtdan mahrûm kalmış idi. Uyûn-ı yâr u ağyârı tenvîr eden bunca müessesât-ı nâfi‘a ve hayrât u hasenât-ı şâhâne ıdâdına dâhil olmağa bi'l-vücûh lâyık u ahrâ olan bir etfâl hastahânesinin emr-i te’sîsi de muhît-i ilhâmât-ı rabbâniye olan kalb-i pür-rahm ü şefkat-i hümâyûnlarına en evvel vârid olmağla terakkiyât-ı ahîre-i fenniyeye tevfîkan mükemmel bir dârülhayr meydâna getirilmesi emr u fermân buyurulmuş ve bu bâbda sarf olunan himemât ve inâyât-ı celîle-i mehâm-âgâhî semerâtıyla resimde görülen hastahâne teyessür-nümâ-yı husûl olmuşdur. Bu bâbda ne kadar şükür ve du‘â ve arz-ı minnet ü mahmidet-i bî-intihâ edilse yine azdır. Hemen Cenâb-ı Hak ebu'l-hayr ve'l-hasenât pâdişâhımız efendimizi dâimâ bu gibi umûr-ı hayriyeye muvaffak buyursun, âmîn.

Dersaadet'de Şişli'de terakkiyât-ı ahîre-i fenniyeye tevfîkan bir sûret-i mükemmele **[85]** ve nefîsede inşâ olunan işbu dârülhayra cebheden bakı-

lacak olursa bir sıra teşkîl etmek üzere üç aded binâya tesâdüf olunur ki, vasatdaki merkez kısmı olup iki aded kule ile tezyîn edilmişdir. Bu kuleler debboy hizmetini görmekdedir. Merkez binâsı, husûsî ve gâyet mükemmel bir salon ile me'mûrîn-i sıhhiyenin ikâmetleri için odaları ve câmi'-i şerîf ile kütübhâne ve eczâhâneyi şâmildir.

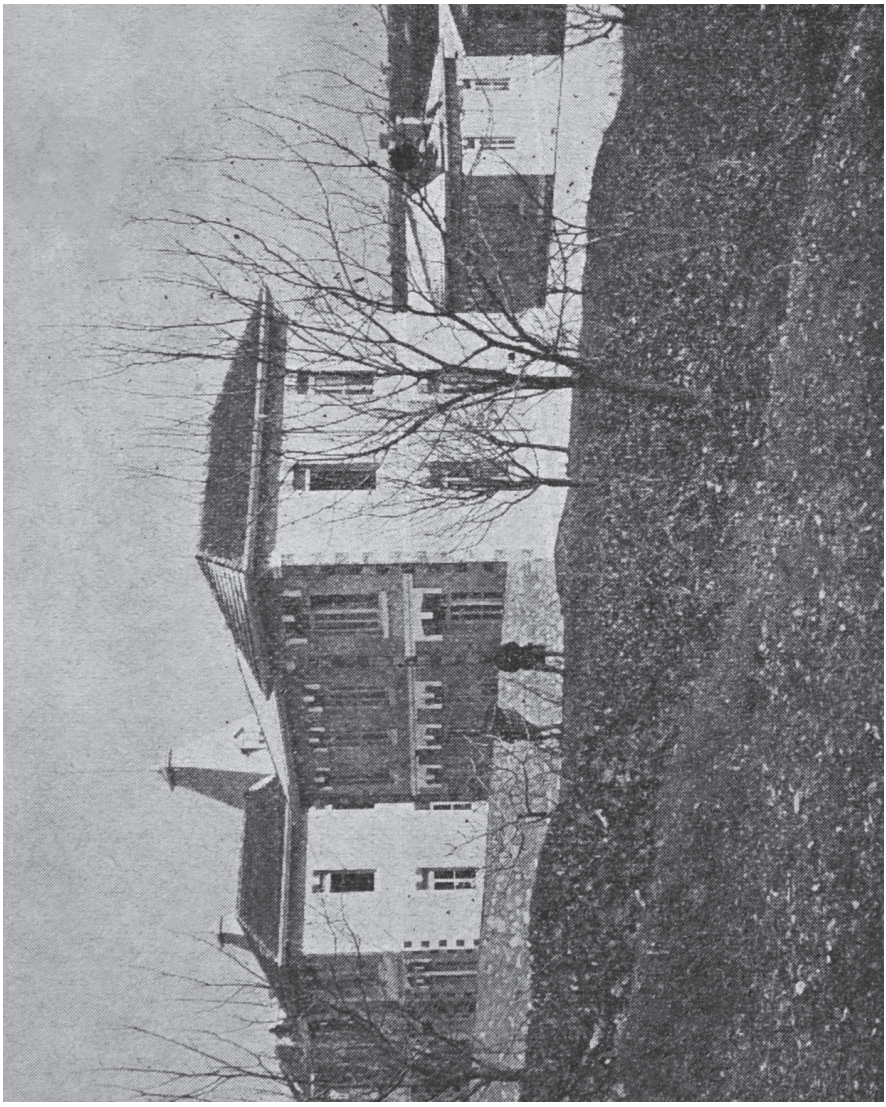
Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Cebheden görünüşü

Hôpital des enfants malades Hamidié: Façade

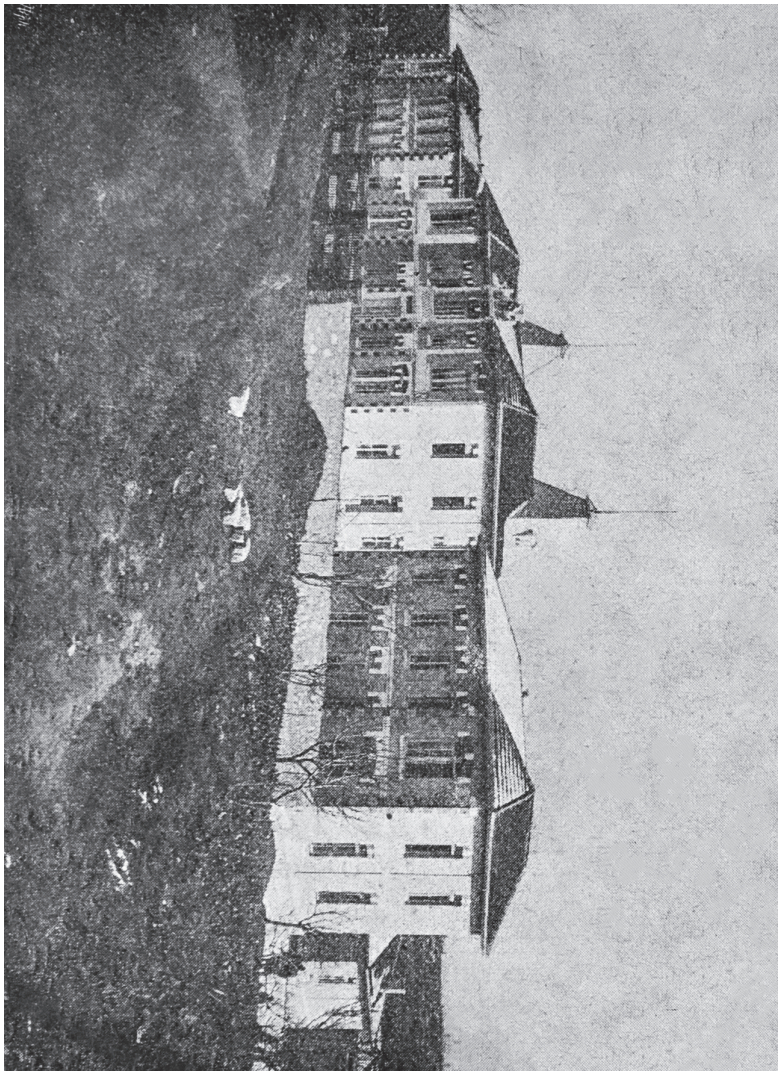
Sağ tarafdaki binâ ise iki katlı olup üstü bakteriyolojihâne **[86]** ve kimyâhânedir. Sol tarafdaki binanın üst katı taht-ı müşâhededе bulundurulması lâzım gelen hastagâna mahsûs bir dâireden -karantina koğuşu- ve alt katı da çocuk ve kadın hastalıklarıyla göz ve kulak ilh. emrâzına müte'allik mu'âyenehânelerden -poliklinik- ibâretdir.

İşbu kısm-ı merkezînin arka tarafında sıra ile sağda ve solda üçer aded binâ, pavyon vardır ki, usûl-i hâzıra-i mi'mâriyeye muvâfık olarak **[87]** alt

katları havâ cereyânına elverişli olmak üzere gâyet mu‘tenâ bir sûretde yapılmışdır. Bu pavyonlar altı aded olup yekdiğerine mütenâzır ve müteselsildir. Beşi kızıl, kızamık, çiçek ve difteriye mahsûsdur. Her bir pavyonun içi beş dâireye münkasem olup dâirelerden biri banyolukdur. Ale'l-umûm pavyonlar altmış hasta istî‘âb eder. İstenilirse daha ziyâde alır. Çünkü pek muntazam bir sûretde taksîm edilmişdir.

Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Yandan görünüşü
Hôpital des enfants malades Hamidié

Hamidiye Etfâl Hastahânesi: Yandan görünüşü
Hôpital des enfants malades Hamidié

Altıncı pavyon iki kat olup üstü hizmetçilere mahsûs, **[88]** altı ise matbah ve çamaşırhanedir. Ayrıca kalorifer ve etüv dâireleri vardır. Hastahânenin hey'et-i mecmû'ası on dört bin metre murabba'ı vüs'atinde, muntazam bir bâğçenin içinde ve duvarlarla muhâtdır. Teshînâtı kalorifer usûlü, tenvîrâtı havâgazı iledir.

DÂRÜLACEZE

Mahallât arasındaki arsalarla bir takım vîrâneler ve tenhâ sokaklarda birer pelâs-pâreye sarınmış te'sîrât-ı havâiyeye ma'rûz yazın harâret-i şedîdeden, kışın bürûdetden muztarib hâmîsiz, mu'âvenet-i ciddiyeden mahrûm, bir hâl-i mezellet ü sefâletde mârrîn ü âbirînin enzâr-ı dehşeti önünde celb-i merhamet eden bir gürûh-ı bîçâregân var idi. Öyle bir gürûh ki, bunlarda insân, hasâis-i beşeriyenin kâffesiyle mütehassis yalnız tâli'-i nâ-sâzlarının hedef-i gadri olmakdan başka bir kusûrları bulunmayan bir takım zavallılardır. Bunların çoğunun ihtiyâr ve ilel ü emrâz-ı mütenevvi'a ile ma'lûl ve nâ-tüvân bulunmaları levhanın şiddet ü dehşetini artdırarak gâyet acıklı manzaralar teşkîl ediyordu. Melce vü penâhdan, insânlara lâyık bir tarz-ı ma'îşetden mahrûm, her dem hazîn hazîn sadâ-yı istimdâd ızhâr eyledikleri hâlde bu mesâibhâne-i âlem gûyâ erbâb-ı imdâddan hâlî imiş gibi hiçbir tarafdan kendilerine cenâh-ı himâye açacak bir sâhib-i lütf u merhamet görünmüyordu. Vaktâki şu bîçâregânın şu sefâlet-dîdegânın âvâze-i istimdâd-ı müterahhimânesi vâsıl-ı bârgâh-ı merâhim-penâh-ı hazret-i zıllullah oldu; sâye-i ulviyet-gâyesi envâr-ı şefkat ile tahmîr ve her zerre-i zamîr-i hümâyûnu bir başka şems-i merhamet ile müstenîr edilmiş bulunan masdar-ı rahm ü mürüvvet ve müessis-i bünyân-ı âtıfet ü mekremet efendimiz hazretlerinin deryâ-yı merâhim-celîle-i hazret-i pâdişâhîleri derhâl feyezân ile şimdiye kadar ecdâd-ı izâmlarından hiçbirisine müyesser olmamış bir eser-i aliyyü'l-âl-i merhamet vücûda getirilmesini emr u fermân buyurmuşlardır ki, bu eserin vücûdu ilâ kıyâme ensâk-ı ulviyet-merâhim-i hazret-i tâcdârîlerinden **[89]** nişân ve sümüvv-i tevfîkât-ı feyz-âyât-ı cenâb-ı pâdîşâhîlerine burhân olacak idi.

Her bir emr u fermân-ı hayriyet-beyân-ı hazret-i tâcdârîleri bir feyz-i muvaffakiyete iktirân etmek büyük sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin muzafferiyât-ı celîle ve melce-i hazret-i gîtî-sitânîlerinden olmasıyla ahvâl-i sefâlet-iştimâlleri merâhim-i insâniyet-perverâneye sür'at-i mazhariyetlerini müstelzim bulunan bîçâregân ve bî-vâyegânın melce-i istirâhat-âveri olmak üzere az zamânda Dârülaceze gibi bir binâ-yı âlî vücûda geldi.

Dârülaceze
Asile des pauvres

Bu binâ-yı âlînin te'sîsindeki makâsıd-ı celîle-i şefkat-güsterînin ulviyetini tasvîr u beyân için hiçbir kalemde kuvvet-i kâfiye bulunamaz.

İhyâ-yı binâ-yı şefkatde bile hikmet-i âliye muktezâsına tevfîk-i hareket etmek büyüklüğünü hâiz bulunan zât-ı melekût-simât-ı hazret-i zıllullahî Dârülaceze'nin hey'et-i celîle-i Osmaniye'yi teşkîl eden cemâ'ât-i muhtelife bîçâregânının umûmuna bir melâz-ı merhamet olacak sûretde tertîb edilmesini de emr u fermân buyurmuş olduklarından bugün Dârülaceze'yi uhuvvet-i Osmaniye'nin en ulvî bir menba' ve masdarı addetmek zarûrîdir. Şefkat-i insâniyenin şümûlünde dîn ü mezheb farkına bakmamak ve muhtâc-ı himâye ve mu'âvenet olanlar müslümân olsun, Hıristiyan olsun herhangi millete mensûb bulunursa bulunsun, insân olmaları haysiyetiyle bir feyz-i himâyeye mazhar edilmek fütüvvet-i Osmaniye'nin pek kadîm mukteziyâtından olmasıyla Dârülaceze'de bugün her millete mensûb bîçâregân nâil-i ni'met ü refâhiyet oluyor. Dârülaceze a'sâr-ı âtiyenin enzâr-ı şükrânına karşı te'sîs **[90]** edilmiş bir heykel-i insâniyetdir ki, insâniyet bâkî oldukça nâm-ı mukaddes-i pâdişâhînin ârâyiş-i elsine-i tebcîl ü ta'zîm olmasına hizmet edecekdir. Bu binâ-yı âlînin hey'et-i mecmû'asından istifhâm olunan bir ma'nâ-yı âlî vardır ki, o da "insâniyet"dir. Merâhim-i insâniye kavânîninin tatbîkât-ı mükemmelesi orada görülür. O binâ-yı âlîye kadem-nihâde olanlar sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i gîtî-sitânîde kendilerini cennet-i refâhiyete girmiş addediyorlar. Hani vaktiyle ölüm derecesinde esîr-firâş-ı ıztırâb olsa âvâze-i istimdâdına karşı bir sadâ-yı mürüvvet işitmek ihtimâli olmayan bîçâregân bugün Dârülaceze'de cüz'î bir edâ-yı istimdâd ızhâr eder etmez semere-i eltâf-ı ma'âlî-ittisâf-ı cenâb-ı cihânbânî olarak hâzır bulunan müte'addid tabîbler derhâl kendisinin tedâvîsine şitâb ediyorlar. Yiyecekden, giyecekden bir şeye ihtiyâcları bulunsa bu ihtiyâcın lüzûm u beyânı henüz kuvveden bulunur iken ihtiyâcın tesviye edildiği görülür. Bî-vâyegân ve bîçâregân öyle bir ni'met-i azîmeye nâil olmuşlardır ki, onun hakk-ı şükrânı kıyâmete kadar çalışılmış olsa ödenilemez. Mürekkeb olduğu sekiz dâire ile zükûr ve nisâya mahsûs iki hastahânenin vüs'ati iki bin acezeyi istî'âb edecek sûretdedir. İnâyât-ı celîle-i cenâb-ı pâdişâhî sâye-i celîlinde Dârülaceze acezehâne değil, belki mükemmel i'mâlâthânelerine nazaran bir dârütta'lîm-i sanâyi'dir. Böy-

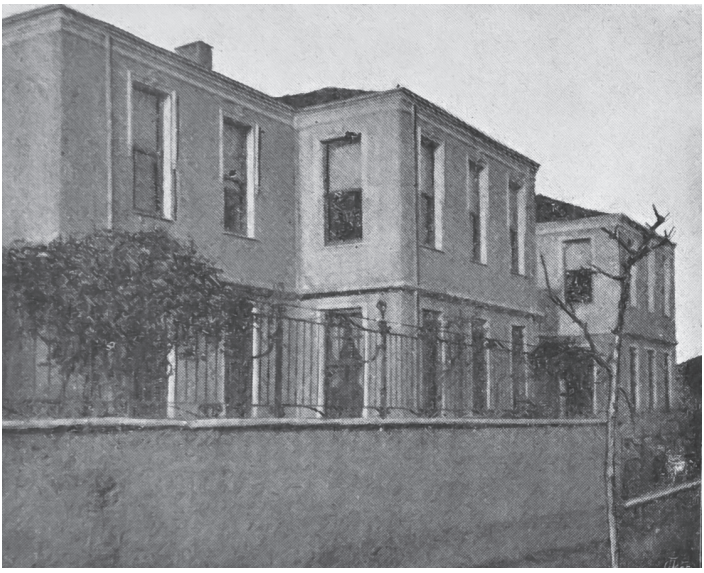
le bir eser-i âlü'l-âli ancak himmet-i kudsiye-i cenâb-ı pâdişâhî vücûda getirebilirdi. El-minnetullah ki, vücûda geldiğini çeşm-i memnûniyetle gördük. Cenâb-ı Hâk sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretlerini bu gibi meâsir-i cesîme ve hayriyenin yüzlercesini ihyâya muvaffak ile nâm-ı âlî-i cenâb-ı mülûkânelerini dâimâ nakş-pezîr-i hâtıra-i şükrân ü minnet buyursun, âmîn.

Dârülaceze Sertabîbi

Ali Derviş

HASEKİ NİSÂ HASTAHÂNESİ

Müessesât-ı merâhim-gâyât-ı hazret-i pâdişâhî meyânında bi-hakkın şâyân-ı zikr u inbâ olan Haseki Hastahânesi bundan takrîben yirmi sene mukaddem **[91]** Haseki Mahbesi tesmiye edilen mahalde mevkûf kadınlardan hasta olanlarla hâricden vürûd eden hasta kadınların tedâvîsine mahsûs olmak üzere mezkûr hapishânenin bir tarafında te'sîs olunmuş ve umûr-ı idâresi ol vakitler Zabtiye Müşîriyet-i Celîlesi'ne ve tedâvîsi de Bâb-ı Zabtiye etıbbâsına âid bulunmuş idi. Muahharan ayrıca bir tabîb ve eczâcı da ta'yîn olunarak 1296 senesine kadar idâre edilmiş ve mevcûd hastalar kırk-elliyi bulmuş idi. Sene-i mezkûrede hastahânenin umûr-ı idâresi Şehremâneti'ne havâle buyurulmuş ve mevcûd mevkûfeler hapishâneden kaldırılıp yerlerine aceze ikâme ve 1300 senesine kadar bu vechile idâre olunmuş ise de mürâca'at eden hastaların kesreti ve hastahâne ittihâz edilen mezkûr mahbesin hıfzıssıhhaya münâfî olması cihetleriyle şimdiki yeni binânın mebnî bulunduğu mahalde mevcûd Taş Konak ta'bîr olunan konak bi'l-mübâya'a ta'mîr u tanzîm ve hastahâne hâline ifrâğ ve hastalar buraya nakledilmiş idi.

Haseki Nisâ Hastahânesi
Hôpital des femmes musulmanes Hasséki

1306 senesinde harâb olan ve inşââtı terakkiyât-ı cedîde-i fenniyeye muvâfık görülmeyen mezkûr Taş Konak'ın hedmiyle baraka tarzında her maraza mahsûs ayrı koğuşlar, bir ameliyâthâne, bir hammâm ve çamaşırhâne **[92]** inşâsına ve mevcûd yatakların iki yüze iblâğına irâde-i merâhim-âde-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr buyurulmuş ve akabinde ber-mûceb-i emr u fermân-ı hümâyûn inşââta bi'l-mübâşere ikmâline muvaffak olunmuşdur.

Bu vechile yeniden inşâ olunan Haseki Hastahânesi, Haseki Câddesi ile ayrılmış iki kısımdan ibâret olup eski binânın bağçesi olan tarafın orta yerinde ameliyât odasıyla cânibeyninde biri ameliyât-ı cerrâhiye ve diğeri vilâdiye ve rahmiye icrâ edilenlere mahsûs barakalar mevcûddur. Ameliyât odasının tavanı kubbeli ve yağlıboya ve duvarları billûr câmlardan yapılmışdır. Câddenin diğer tarafında olan kısımda da hasta koğuşları bulunup bunlar câddeden muhâfaza duvarı ve me'mûrîn dâiresi vâsıtasıyla ayrılmışdır. Me'mûrîn dâiresi kârgîr ve iki katlı olup alt katı esvâb ve erzâk anbârını ve eczâhâneyi ve her gün berây-ı mu'âyene ve tedâvî mürâca'at eden hastaların oturmasına mahsûs bir büyük odayı ve tabîblerle kâbilenin

hastagânı mu‘âyenesine mahsûs ayrıca iki odayı şâmildir. Üst kat câmi‘-i şerîf ile me’mûrîn odalarından mâ‘adâ kırk metre tûlünde bir koridoru hâvîdir ki, bunda birçok âlât dolâblarıyla kütübhâne mevcûddur. Hastahânede 15 koğuş, bir etüv, bir hammâm vardır.

Hastahânenin ehemmiyetini göstermek için bin üç yüz on dört senesi istatistiğini zikreylemek kâfidir.

Hastagân (Aded)
Dühûl eden: 1.769
Hurûc eden: 1.457
Vefât eden: 312

Bir Sene Zarfında Ayakda Tedâvî Olunan (Hasta)
4.789

DERSAADET'DE KÂİN ASKERÎ HASTAHÂNELER

Yıldız Hastahânesi

Bâb-ı Ser‘askerî Hastahânesi

Haydarpaşa Hastahânesi

[93] Beylerbeyi Hastahânesi

Maltepe Hastahânesi

Zeytinburnu Hastahânesi

Gümüşsuyu Hastahânesi

Kavak Hastahânesi

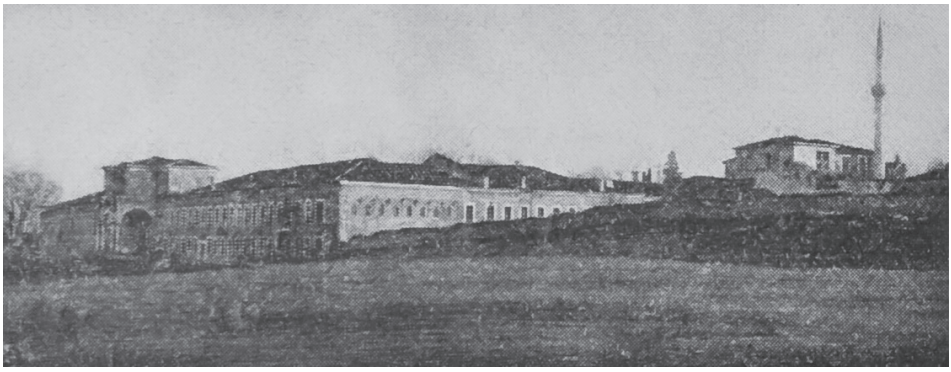
Humbarahâne Hastahânesi

Büyük Liman Hastahânesi

Zabtiye Hastahânesi

GUREBÂ-YI MÜSLİMÎN HASTAHÂNESİ

Cedde-i mâcide-i hazret-i pâdişâhî cennet-mekân Bezmiâlem Vâlide Sultân hazretlerinin ihyâ-kerdesidir.

Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi
Hôpital des musulmans pauvres Validé Sultane

Hastahâne müstatîle karîb şekl-i murabba‘da olup kapıları koridorlara açılmak üzere büyük ve küçük, tahtânî ve fevkânî yirmi iki koğuşu ve ortasında gâyet büyük ıhlamur ve kestâne ağaçlarıyla müzeyyen ve bir tarz-ı dil-firîbde tarh edilmiş bir bâğçeyi, me’mûrîne mahsûs bir dâireyi, eczâhâne ve çamaşırhâneyi, matbahı ve hâsılı bu defa inşâ edilmiş bir ameliyâthâneyi ihtivâ eder. Müştemilât-ı sâiresi de hastahâne dâhilinde bulunmakdadır. Ancak sonradan inşâ olunduğu cihetle tebhîrhânesi binâ hâricindedir.

[94] Hastahâne üç yüz yatak üzere müretteb ise de marzâ-yı müslimînin yegâne ilticâgâhı bulunması ve bi'l-husûs esnâ-yı şitâda kesretle vürûd eden hastaların cümlesini reddetmek kâbil olamaması hasebiyle yer yatakları da yapılmak sûretiyle bu mikdârın bazen üç yüz elliye kadar bâliğ olduğu vardır.

Beheri on sekiz yatak istî‘âb eden büyük koğuşlar sobalarla ve küçükleri mangallar ile teshîn ve koridorlarıyla berâber bi'l-umûm hasta koğuşları hâlâ zeytinyağı kandîlleriyle tenvîr olunmakdadır. Ma‘a-hâzâ yarım asırdan beri bu hastahânenin, bu mahall-i mübârekin yüz binlerce bîçâregâna

melce vü makar olması ve sokak ortalarında ve hân köşelerinde esîr-firâş-ı ıztırâb olarak muhtâc-ı merhamet bir hâle gelmiş gurebâ-yı milleti âğûş-ı şefkatine almakda bulunması cihetiyle hizmeti hakîkaten dâire-i hadd ü ihsâdan bîrûndur.

Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi'nin Dört Senelik Muhtasar İstatistiğidir.

1311 Senesi	
1310 senesinden kalan	247
1311 senesi dühûlü	5.983
Yekûn	**6.230**
Hurûc	5.099
	1.131
Taht-ı tedâvîde vefât eden	749
	382
Esnâ-yı râhda veya dühûlü anda irtihâl eden	97
1312 senesine kalan	**285**

1312 Senesi	
1311 senesinden kalan	285
1312 senesi dühûlü	5.851
Yekûn	**6.136**
[95] Hurûc	5.073
	1.063
Taht-ı tedâvîde vefât	674
	389
Dühûlü anda fevt	117
1313 senesine kalan	**272**

1313 Senesi	
1312 senesinden kalan	272
1313 senesi dühûlü	6.880
Yekûn	**7.152**
Hurûc eden	5.913
	1.239
Taht-ı tedâvîde fevt	862
	377
Esnâ-yı râhda ve dühûlü anda fevt	78
1314 senesine kalan	**299**

1314 Senesi	
1313 senesinden kalan	299
1314 senesi dühûlü	6.128
Yekûn	**6.427**
Hurûc eden	5.232
	1.195
Taht-ı tedâvîde vefât	797
	397
Esnâ-yı râhda ve dühûlü anda vefât eden	89
1315 senesine kalan	**308**

[96] DÂÜLKELB AMELİYÂTHÂNESİ

Dersaadet'de Dâülkelb Ameliyâthânesi 1302 senesi nihâyetine doğru (1887 sene-i Mîlâdiyesi Kânûn-ı Sânî'sinde) te'sîs buyurulmuşdur. Mesâ'î-i ilmiye ve ikdâmât-ı fenniye ve terakkiyât-ı medeniyeyi bir sûret-i serî'ada teşvîk u tergîbe her zamân hâzır u âmâde olan velî-ni'met-i bî-minnetimiz efendimiz hazretleri tarafından Mösyö Pasteur'e ihsân buyurulan nişân-ı zîşânı ve Paris Dâülkelb Ameliyâthânesi'ne verilen meblağı li-ecli't-teslîm ve'l-i'tâ 1302 senesinde Paris'e azîmet eylemiş ve avdetimde şehr-i mezkûrda bulunduğum sırada mütâla'a ve tahsîl etdiğim mesâ'î ve keşfiyâtdan ve o zamân gâyet mühim görülen mesâil ve husûsâtdan bâhis olmak üzere bir lâyiha takdîm etmiş idim.

Bir zamân sonra Dersaadet'de dâülkelb tedâvîsi için bir ameliyâthâne te'sîsine dâir emr-i kat'î ahz eyledim.

İdâresi âcizlerine muhavvel olan Dâülkelb Ameliyâthânesi, Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezâret-i Umûmiyesi'ne ve büdcesinden dolayı Dâhiliye Nezâreti'ne merbûtdur.

Sâye-i hazret-i veliyyü'n-ni'amîde teessüs eden ameliyâthânede evvel emirde yalnız dâülkelb tedâvîsiyle değil, bakteriyoloji fenni ile iştigâl eylemekde ve bu dârülfenne Dersaadet'de Dâülkelb ve Bakteriyoloji Ameliyâthânesi nâmını vermekde ve gerek Paris'de gerekse memâlik-i sâirede te'sîs olunan bu nev' ameliyathânelerin ekseri ile keşfiyâta dâir muhâbere eylemekde idik. Yalnız Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de değil, umûmiyetle şarkda ilk olarak te'sîs buyurulan bu ameliyâthânede dâülkelbe âid husûsâtdan gayrı bakteriyoloji fennine dâir mesâ'îde bulunduk. Ez-cümle Dersaadet sularını, bâ-husûs bend ve Terkos sularını ve gerek İstinye'de i'mâl olunan sınâ'î buzları gerekse civâr dağlardan naklolunan kar ve buzları bakteriyoloji nokta-i nazarından ilk defa olarak mu'âyene eyledik.

İşbu ameliyâthânede şehrimizde zuhûr eden influenza hastalığına ve İzmid ve civârında zuhûr eden vebâ-i bakarîye dâir taharriyât-ı bakteriyolojiyede bulunduk. Taharriyât-ı mezkûrenin kâffesi neşrolunmuş ve hattâ

[97] bazıları Avrupa cerâid ve resâil-i fenniyesine nakledilmişdir[10]. Bu küçük Bakteriyoloji ve Dâülkelb Ameliyâthânesi'nden dört-beş sene sonra sırf bakteriyoloji taharriyât ve tedrîsâtına münhasır olmak üzere Mösyö Nicolle'ün idâresi tahtında bir Dârülameliyât te'sîs buyurulmuşdur.

Dâülkelb Ameliyâthânesi'nin hîn-i teessüsünde birçok müşkilâta tesâdüf eylemiş isek de sabr u sebât ve velî-ni'metimiz efendimizin fermân ve arzû-yı hümâyûnlarına inkıyâd u mutâva'at ve böyle bir dârülhayrın memleketimize ve Hükûmet-i Seniyye'ye edeceği hidemât-ı mühimme husûsunda vicdânımızda hâsıl olan kanâ'at sâyesinde her nev' tas'îbâta göğüs verdik ve nihâyet sâye-i hazret-i pâdişâhîde muvaffak olduk.

Dârülameliyât'ımız on iki seneden beri teessüs eylemiş ve bu zamân zarfında kudurmuş hayvânât (köpek, kurd, çakal, kedi, bârgîr, öküz vesâire) tarafından ısırılıp tedâvî olunan hastagânın adedi bu sene Mart'ın bidâyetine kadar 2.359 kişiye bâliğ olmuştur. Dârülameliyât'ın henüz teessüs eylediği zamânlarda, ilk senelerde mürâca'at eden hastagân pek mahdûd idiyse de gitdikçe ve ahâlî ve bu dârülhayrın etdiği hidemât-ı insâniyeyi bizzât gördükçe mürâca'at edenlerin adedi çoğalmakdadır.

Meselâ 1303'den 1304 senesi nihâyetine kadar Dârülameliyât'a li-ecli't-tedâvî mürâca'at edenlerin adedi 39 idi.

1305'de	37
1306	77
1307	112
1308	223
1309	252
1310	254
1311	329
1312	266
1313	339
1314	419

10 *Gazette Médicale d'Orient*, 1888-89, 190; *Bulletin de l'Académie de Médicine de Paris*, 1899; *Revue d'Hygiène*; *Annales de l'Enstitu de Pasteur* ilh.

[98] Dârülameliyât'ımızda tedâvî olunan 2.359 hastadan ahz eylediğimiz ma‘lûmât-ı mevsûka ve resmiyeye nazaran 40-45 kişi bilâhare kuduz illetinden rehâyâb olamayarak vefât eylemişdir. Lâkin bu 40 yâhûd 45 kişiden 24 yâhûd 26'sını tarh u tenzîl etmelidir. Çünkü bunlar daha tedâvî esnâsında iken ve tedâvînin ardı alınmaksızın vefât eylemişlerdir. Çünkü Ameliyâthâne'ye pek geç, ısırıldıkdan 30, 35, 40 gün sonra mürâca‘at etmişlerdir. Bu hâlde tedâvîden istifâde eylemek ve tamâmıyla şifâyâb olmak için ısırıldıkdan i‘tibâren yirmi günü geçirmeden mürâca‘at eylemelidir. Tedâvîye ne kadar erken başlanır ise o kadar iyidir.

Bâkî kalan yirmi kişiye gelince; bunlar vaktiyle geldikleri ve mürâca‘at etdikleri hâlde bilâhare yine kudurmuşlardır. Lâkin bu bâbda görülen vefeyât 100'de 1 nisbetinde olmadığı hâlde Pasteur usûlünce tedâvî edilmeyen hastalarda müşâhede olunan vefeyât yüzde 76-78 kadar ve hattâ memlekete ve ısırılan hayvânın cinsine göre daha ziyâdedir.

Bu hâlde Ameliyâthâne'mize li-ecli't-tedâvî mürâca‘at eden bu 2.359 kişiden 1.700 yâhûd 1.800 kişi kuduz illetinden vefât edecek idi ki, cümlesi avn ü inâyet-i Bârî ile şifâyâb olmuşdur. Tedâvî olunan hastagânın cümlesi İstanbullu olmayıp Memâlik-i Mahrûse'nin her cihetinden; Yanya'dan, Kosova'dan, Manastır'dan, Şam'dan, Sayda'dan, Antalya'dan, hattâ Muş'dan, İzmir ve Selanik'den geldiğini de nazar-ı dikkate almalıdır. Dârülameliyât'ımıza Sırbiye'den, Bulgaristan'dan, Yunanistan'dan da hastalar mürâca‘at eylemişlerdir.

İşte Dârülameliyât'ımızın velî-ni‘metimiz pâdişâhımız efendimizle Hükûmet-i Seniyyelerine min gayrı haddin eylediği hidemât-ı nâfi‘a!

Dârülkelb Ameliyâthânesi Müdürü ve
Serîriyât-ı Dâhiliye Mu‘allimi Mîrlivâ
Zoéros

[99] BAKTERİYOLOJİHÂNE-İ ŞÂHÂNE

Üç yüz dokuz senesinde Dersaadet'de zuhûr eden kolera illet-i müdefi‘asının bakteriyoloji fenni nokta-i nazarından tahkîk mâhiyetiyle fennen ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i ihtiyâtiyenin ta‘yîni zımnında Pasteur Dârülameliyâtı'ndan bir tabîb mütehassısın celbi merhamet-efzâ-yı sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî muktezâ-yı celîlinden bulunmağla Doktor Chantemesse nâm zât buraya celb olunmuş ve kolera basillerinin tefrîd ve zer‘i için mükemmel bir laboratuvar bulunmamasından nâşi bir Bakteriyolojihâne'nin inşâsı ol vakit tasavvur buyurulmuş idi.

Nişantaşı'nda kâin Bakteriyolojihâne-i Şâhâne
Institut bacteriologique dirigé par Mr. Le Dr. Nicolle

Doktor Chantemesse'in gösterdiği lüzûm üzerine mezkûr Bakteriyolojihâne Müdüriyeti'nin Pasteur Ameliyâthânesi müstahzırlarından birisinin uhdesine tevdî‘i takarrür eylemekle Doktor Mösyö Nicolle üç yüz on se-

nesi evâilinde Paris'den bi'l-celb Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne kurbunda inşâ kılınan Ameliyâthâne'nin müdüriyetine ta‘yîn buyurulmuş idi.

Mûmâileyh orada iki sene kadar îfâ-yı vazîfe eyledikden sonra **[100]** kuşpalazı serumunun keşfi münâsebetiyle mezkûr serumun buraca istihzârı cümle-i fermân-ı hikmet-beyân-ı mülûkâneden olduğu ve Mekteb-i Tıbbiye kurbunda te’sîs olunan mahallin kifâyetsizliği cihetiyle Nişantaşı civârında büyük bir hâne istîcâr edilerek derûnunda laboratuvarlar tanzîm ve kuşpalazı ameliyâthanesinin küşâdına teşebbüs olunmuş idi.

El-hâletü hâzihî Bakteriyolojihâne mahall-i mezkûrda bulunmakdadır.

Bakteriyolojihâne-i Şâhâne'nin taksîmâtı ber-vech-i âtîdir: Kısm-ı tahtânîsinde müdüriyet odasıyla ameliyathâne ve karşısında umûr-ı tahrîriye ve hesâbiye dâiresiyle kütübhâne ve teneffüshâne mahalleri mevcûd olduğu gibi kuşpalazı serumunun istihzârı için de bir dâire-i mahsûsa vardır.

Binânın kısm-ı fevkânîsinde gâyet vâsi‘ ve yirmi beş talebenin istî‘âbına kâfi bir tedrîsât salonu, dershâne vardır.

Mezkûr salonda her talebenin iştigâli için lâzım gelen âlât ve edevâtı hâvî müte‘addid dolâblar ve ta‘kîm âletleriyle bakteriyoloji istihzârâtına mahsûs etüv makineleri mevcûddur.

Âlâtın cümlesi havâgazıyla ve tazyîk tahtında bulunan su ile işledilir.

Salonun etrâfında mu‘âvinlerin iştigâli için dört laboratuvar mevcûddur ki, bunların üçünde askerî tabîbler ve birinde bir baytar çalışmakdadır.

Mikrobların neşv ü nemâsı için bodrum katında her dâim teshîn âleti vâsıtasıyla otuz yedi derece-i harâretinde sâbit bir etüv odası ve yanında bir hayvânât teşrîhhânesi ve büyük bir ta‘kîm makinesi vardır. Bakteriyolojihâne'nin işbu büyük binâsından başka vebâ-i bakarî serumunun istihzârına mahsûs bir dâire mevcûd olup müte‘addid taksîmâtı müştemildir.

Orada hem serum istihzâr edilir ve hem de vilâyât-ı şâhâneye gönderilmek üzere ayrıca şişelere taksîm olunur.

Bakteriyolojihâne binâsı dâhilinde vebâ-i bakarî serumu istihsâl olunan on beş öküze mahsûs cesîm bir ahır ve kurbunda hayvânâtdan kan almak için bir ameliyâthâne vardır.

Bundan mâ‘adâ bağçe derûnunda yedisi kebîr ve beşi sagîr hayvân ahırları mevcûd olup üzerlerinde fennî tecrübeler yapılan ve hastalığa tutulan hayvânât orada bulundurulur.

[101] Bakteriyolojihâne binâsından hâric iki dâire daha vardır ki, biri laboratuvarda yapılan ameliyâta lâzım dana, koyun, tavşan, kobay, maymun vesâire gibi sâlim hayvânâtı beslemeğe ve diğeri kuşpalazı serumu istihsâli için mevcûd olan bârgîrlerin ikâmesine mahsûsdur.

Bakteriyolojihâne'de şimdilik altısı tabîb ve dördü baytar olmak üzere on mu‘âvin vardır.

Bakteriyolojihâne'nin başlıca hizmeti bakteriyoloji tedrîsâtıdır.

Mukaddemâ bu fennin tahsîli için birçok etıbbâ Avrupa'ya i‘zâm olunduğu hâlde şimdi sâye-i hazret-i pâdişâhîde Bakteriyolojihâne'de tedrîsât-ı mükemmelede bulunulmakda ve ikdâmât ve mesâ‘î-i mütevâliyesi bi-hakkın şâyân-ı zikr olan Mösyö Nicolle'ün halka-i tedrîsinden geçip tahsîl ve iktisâb-ı fen eylemiş yüz elli talebeden ziyâde görülmekdedir. Devâm eden talebeler Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'den me’zûn etıbbâ ile Mekteb-i Harbiye'den me’zûn baytarlardır.

Bakteriyolojihâne'nin diğer bir mühim hizmeti de her nev‘ tahlîlâtın icrâsıdır.

Kuşpalazı Serumunun Sûret-i İstihzârı

Serum istihzârı ameliyâtı iki kısma tefrîk olunur: Birincisi "toxine diphtérique" ta‘bîr olunan mâdde-i mülhikaya, ikincisi de demi alınacak olan bârgîrlere âid ü râci‘dir.

Evvelen mâdde-i mülhika (toxine diphtérique) kâbiliyet-i tekessür ve semmiyeti ziyâde olan difteri basilleri yüzde iki pitonlu ve hadd-i zâtında hâvî olduğu mâdde-i sükkeriyeden tecrîd edilmiş dana eti suyuna tebzîr edilerek, ekilerek 37 derece-i harâretde kültür yapılır, yani örtdürülür. Böylece örtdürülen difteri basillerinin ifrâz etdikleri mâdde-i semmiye-i münhalle mezkûr basillerin bulundukları et suyunda mahlûlen mevcûddur.

İmdi mâdde-i semmiyenin kuvveti derece-i matlûbeye vusûlünde et suyunu **[102]** mezkûr difteri basillerinden tecrîd için mikrobların geçemeyerek yalnız et suyu ile mahlûlen hâvî olduğu mâdde-i semmiyenin teraşşuh edebileceği Chamberland süzgecinden süzülür.

O hâlde mâdde-i müteреşşeha bittab‘ mahlûlen difteri mikroblarının mâdde-i semmiyesini hâvî ve difteri mikroblarından kâmilen mücerred bir et suyundan ve toxine diphtérique ta‘bîr olunan mâdde-i mülhikadan ibâretdir.

Mezkûr toksinin bir santimetre mik‘abının onda biri mikdârı beş yüz gramlık kobayı (Hind domuzu) kırk sekiz sâ‘at zarfında itlâf edebilir ise kuvveti bârgîrlere mu‘âfiyet vermek için zerkıyâta, şırınga etmeğe kâfi addolunur.

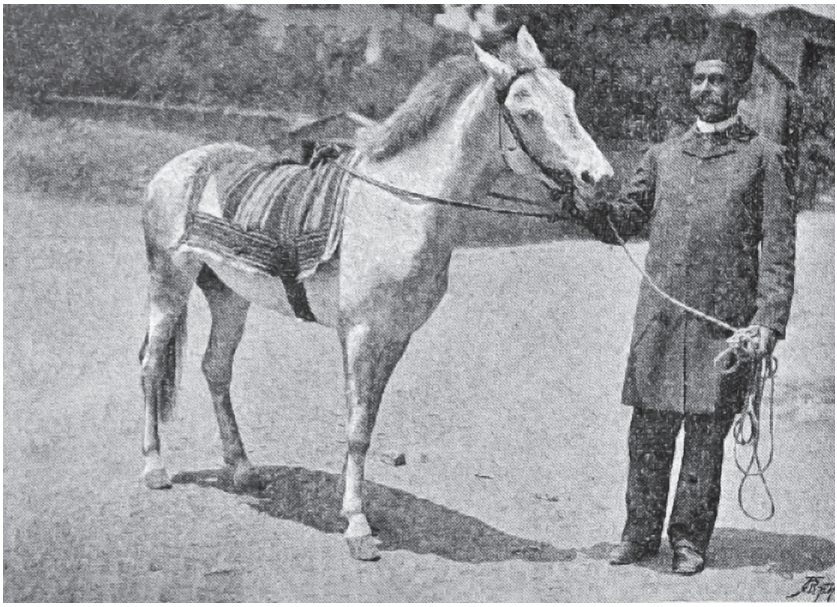
Kuşpalazı serumu istihsâli

Préparation du serum antidiphtérique

Sâniyen, bârgîrlerin ilel ü emrâzdan sâlim ve ale'l-husûs sakâve marazından sâlim olduğu tahakkuk etdikden sonra mâdde-i mülhika zerkine ibtidâr olunur.

Sâniyen, bârgîrlerin ilel ü emrâzdan sâlim ve ale'l-husûs sakâve marazından külliyen berî, genç ve tüvânâ olmaları meşrûtdur. Bârgîre usûl-i fenniyesi vechile mallein tecrübesi icrâ edilerek ru‘âm (sakâve) marazından sâlim olduğu tahakkuk etdikden sonra mâdde-i mülhika zerkine ibtidâr olunur.

Bârgîrlerin nâhiye-i ketfiyelerine, omuz başlarına tahte'l-cild yarım santimetre mik‘ab mikdârı toksin zerk edilir ve mezkûr toksin te’sîriyle bârgîrde **[103]** hâsıl ve iki-üç gün zarfında zâil olan a‘râz-ı maraziye tamâmıyla mündefi‘ olunca santimetre mik‘abı toksin daha zerk olunur ve bu vechile şırınga edilen toksinin mikdârı tedrîcen tezyîd edilir ve artık defaten iki yüz santimetre mik‘abı mikdârına kadar zerk edilmeğe başlanılır.

Deminden bin sekiz yüz şişe kuşpalazı serumu istihsâl kılınan ve bunca etfâlin hayâtını bir mevt-i muhakkakdan tahlîse tavassut eden beyâz at
Cheval blanc qui a faurni 1.800 flacons de serum antidiphtérique

Böylece bârgîre bidâyet-i zerkıyâtdan i‘tibâren şırınga edilen toksinin cem‘an yekûnu bir buçuk litre mikdârına vâsıl oldukda hayvânın kanında anti-toksin hâssası peydâ olmağla gerek bi'n-nefs bârgîr ve gerek mezkûr

bârgîrin serumuyla şırınga edilmiş insân difteri toksininin te'sîrât-ı muzırrasından müteessir olmaz.

Bu tarzda mu'âfiyet kesb etdirilmiş bârgîrin deminde hâssa-i semmiyeden eser kalmamak üzere son defa icrâ olunan toksin zerki târîhinden i'tibâren yirmi gün hayvân istirâhat etdirilir. Ba'dehû asepsi usûlüne yani tahâret-i fenniyeye ri'âyet ile bârgîrin verîd-i vidâcîsinden fasd ameliyâtı icrâ olunarak dört litre kadar dem çıkarılır ve ta'kîm edilmiş kablar derûnuna alınır.

Bu sûretle alınan dem kırk sekiz sâ'at kadar alâ hâlihî serin bir mahalde bi't-terk tahassür etdirildikde kanın alekasından ayrılan serum tefrîk **[104]** olunur ve hastagâna isti'mâl edilmek üzere onar santimetre mik'ablık mu'akkam şişelere taksîm olunur ki, bu hâlde ameliyât-ı istihzâriye hitâm bulur.

Serumun bidâyet-i istihzârından üç yüz on beş senesi Mart'ına kadar tevzî' edilen mikdârı 13.390 şişeye bâliğ olup bunun 6.159 şişesi meccânen devâir-i belediye ile askerî hastahânelerine ve muhtâcîne verilmişdir.

Serumun muhassenâtı umûmca musaddak olmakla bu bâbda fazla îzâhât i'tâsına lüzûm görü[l]memişdir.

Vebâ-i Bakarî Serumu

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de birçok hayvânât-ı bakariyenin telefini mûcib olmakda bulunan vebâ-i bakarî illeti üç yüz on senesi Teşrîn-i Sânîsi evâilinde [1894 Kasım ortaları] Çatalca kurâsı hayvânâtında da zuhûr etmesiyle indifâ'ı için bir çâre taharrîsi Bakteriyolojihâne-i Şâhâne Müdürü Doktor Mösyö Nicolle'e tevdî' olunmuş idi. Mûmâileyh kurâ-yı mezkûreye bi'l-azîme o zamândan i'tibâren icrâ eylediği tedkîkât ve tecârib-i fenniye semere-i hasenesi olmak üzere illet-i mezkûreye karşı müessir bir serum istihzârına muvaffak olmuşdur.

Vebâ-yı bakarî yalnız sığır ve mandalara sirâyet eder.

A'râzı: İltihâb-ı mültehime, nezle-i enf, iltihâb-ı fem ve ishâldir. Müddet-i maraz beş-altı gündür. Yüzde 30-90 telefât verir.

Musâb hayvânâtın bir katre demi (virüs) bir danaya tahte'l-cild zerk edilirse bu dana da vebâ-yı bakarîye mübtelâ olur. Marazdan şifâyâb olanlar mu'âfiyet kesb ederler. Yani musâb hayvânın bir katre demi sıhhatde olan

bir hayvânı telef etmeğe kâfi iken bunlar, yani şifâyâb olanlar birkaç litre virüse mukâvemet ederler.

Bu şifâyâb olan hayvânların kendileri mu‘âfiyet kesb etdikleri gibi serumları da diğer hayvânâta mu‘âfiyet verir. Şöyle ki, bir dananın bir tarafına tahte'l-cild bunların serumu, diğer tarafına virüs zerk edilse **[105]** mezkûr dana gâyet hafîf sûretde maraza musâb olur, telef olmaz. Şifâyâb olan hayvânâtın serumu bu hâssa-i vâkıyeyi ancak bir müddet-i kalîle zarfında hâizdir ve bir de bu serumun derece-i te’sîri az olduğundan ziyâde mikdâr zerk edilmesi iktizâ eder.

Binâenaleyh sâdece illetden şifâyâb olmuş hayvânât serum istihzârına elverişli değildir.

Mu‘âfiyet kesb etmiş hayvânâta hasta hayvânâtın birkaç litre demi yani virüsü tahte'l-cild zerk edilerek ifrât derecede mu‘âfiyet husûle getirilir ve o hâlde bunlardan serum istihzâr olunursa gâyet müessir olur.

Mösyö Nicolle tarafından keşfolunan veba-yı bakarî serumu istihsâli
Resmin sağ tarafından durup lastik boruyu tutan, bu husûsda hidemât-ı mühimmede bulunan Doktor Kolağası Refik Bey'dir.
Préparation du serum contre le peste bovine

İşte bu esâsa tevfîkan vebâ-i bakarî serumu istihzâr edilir. Bundan anlaşılıyor ki, bu serumu istihzâr etmek için ziyâde mikdârda virüse ihtiyâc vardır. Virüsün istihzârı için gâyet az bir mikdâr virüs ile bir dana tahte'l-cild telkîh edilerek hastalandırılır. Marazın müterakkî devrinde şiryân-ı sübâtî bi't-teşrîh meydâna çıkarılarak mu‘akkim enbûbe **[106]** vâsıtasıyla dem doğrudan doğruya limoniyet potas mahlûlünü hâvî kezâ mu‘akkim şişelere alınır.

Limoniyet-i potas mahlûlü, demin tahassürüne mâni‘ olur. Bu usûl ile bir danadan üç-dört litre virüs alınır. Dana da telef olur.

Çok mikdâr virüsün, demlerinden serum istihzâr olunacak, hayvânât-ı bakariyeye şırınga ile zerki müşkil olduğundan bu husûsda tazyîk tulumbasıyla işleyen âlet-i zerk kullanılır.

Dört litre virüs bir günde zerk olunabilir. Bu hayvânâtda derece-i harâretin tereffu‘undan ibâret aksü'l-amel husûle gelir ve birkaç gün sonra fasd ameliyesi icrâ edilir, yani kan alınır.

Fasd verîd-i vidâcîden yapılır. Ameliye-i mezkûre, virüs istihzârında olduğu gibi mu‘akkim bâzile ve enbûbe vâsıtasıyla bir defada dört litre mikdârında dem doğrudan doğruya mu‘akkim kavanozlar derûnuna alınır.

Her beş günde bir bu ameliyâta mürâca‘at ile bir mâh zarfında hayvânın sıhhatine halel gelmemek üzere yirmi dört litre kan alınmış olur.

Bir-iki gün sonra bu kavanozlarda olan dem bi't-tahassür aleka ve seruma ayrılır. Serum kısmı cezb olunarak şişelere taksîm olunur.

Bu serumun 5-25 santimetre mik‘abı bir hayvâna mu‘âfiyet vermek için kifâyet eder.

Muhtasaran sûret-i istihzârı beyân olunan vebâ-i bakarî serumu birinci defa üç yüz on dört senesi Haziran'ında [Haziran 1898] Halkalı Zirâ‘at Mektebi Çiftliği'nde zuhûr eden vebâ-i bakarî hastalığına karşı tatbîk olunmuş ve netâyic-i hasenesi görülmesi üzerine bir hey’et-i fenniye muvâcehesinde tatbîkâtın icrâsı Orman ve Ma‘âdin ve Zirâ‘at Nezâret-i Celîlesi tarafından taleb edilmiş olduğundan nezâret-i müşârunileyhâdan Askerî Baytar Mektebi mu‘allimlerinden Kâimmakâm Galib Bey ve Zirâ‘at Be-

şinci Şu‘be Müfettişi Abdullah ve Mülkiye Baytar Mektebi mu‘allimlerinden Mösyö Nicolle'ün mu‘âvini Kolağası Doktor Refik Bey'den ibâret intihâb ve teşkîl olunan komisyon bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî geçen Teşrîn-i Sânî evâilinde [1897 Kasım ortaları] hastalığın kemâl-i şiddetle icrâ-yı ahkâm etdiği Yozgad sancağına azîmet etmiş ve bini mütecâviz hayvânât telkîh edilerek serumun "vâkî" ve "şâfî" sûretiyle te’sîri kat‘iyen tasdîk edilmişdir.

[107] Bundan mâ‘adâ Bakteriyolojihâne-i Şâhâne mu‘âvinlerinden Baytar Adil Bey tarafından Dersaadet'de Küçükçiftlik'de ve kezâ Bakteriyolojihâne mu‘âvinlerinden Baytar Refik Bey tarafından Çorlu'da Kırım ineklerine serum zerkiyâtı icrâ edilmiş ve bunlardan da netâyic-i müfîde istihsâl edilmişdir.

El-yevm Bakteriyolojihâne'de serum istihzârâtına devâm edilmekde ve Zirâ‘at Nezâret-i Celîlesi tarafından lüzûm görülen vilâyât-ı şâhâneye peyderpey irsâl edilmekdedir.

Bugüne kadar serum dört bine karîb hayvânât-ı bakariyeye telkîh edilmiş ve serum zerk edilen hayvânâtdan vasatî olarak yüzde altmış telef olmakda iken vâkî sûretde telkîh olunan hayvânlardan ancak binde biri veya ikisi telef olmuşdur.

Şâfî cihetiyle ise, hastalığın birinci devrinde şırınga yapıldığı hâlde telefât yüzde ona, ikinci veya üçüncü devirlerinde icrâ edilir ise yüzde yirmi beşe tenezzül etmekdedir.

ÜSKÜDAR'DA ZEYNEB KÂMİL HASTAHÂNESİ

Âsâr-ı mebrûre-i milliyeden biri de Zeyneb Hanımefendi merhûme[ni]n bundan yirmi beş sene akdem hâl-i hayâtında Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda inşâ etdirmiş oldukları Zeyneb Kâmil Hastahânesi'dir ki, Çamlıca gibi mükemmel bir sayfiyeye civar, mürtefi‘ bir dağ eteğinde, muntazam çam ağaçları ile muhât, bir sûret-i dil-firîbde mutarrah, müzeyyen ve müretteb gâyet havâdâr bir bâğçe ortasında müstatîlü'ş-şekl demir potreller ve güzel

mermer taşları ve paket tahtalarıyla inşâ olunmuş tâm kârgîr bir binâ-yı âlîdir.

Hastahânenin dış kapısından girilince sol tarafda kapıcı ve bağçevân odaları ve sağ tarafda karantina dâiresiyle çiçeklik ve limonluk vardır. Birkaç adım ilerleyince serâpâ mermer ile te'sîs ve duvarları envâ'-ı levâyih-i atîka ile tezyîn ve zemîni kıymetli halılarla tefrîş **[108]** olunmuş bir türbe görülür ki, derûnunda sağ tarafda merhûme Zeyneb Hanımefendi, solunda Kâmil Paşa medfûndur. Cenâb-ı Hak her ikisinden râzı olsun, kendilerini garîk-ı lücce-i rahmet eylesin.

Gerek hastahâne ve gerekse türbe rengârenk çiçekler ile gâyet müzeyyen büyük bir bâğçe ortasında vâki'dir.

Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda Zeyneb Kâmil Hastahânesi

Hôpital de Zeyneb-Kamil à Scutari

Bilhâssa hastahâne dâiresi bodrumdan mâ‘adâ iki kat olup alt katın bir kısmı kalorifer ile teshîn ve havâgazıyla tenvîr olunmuş ve burada etıbbâ ve me’mûrîn dâireleri, eczâhâne ve mu‘âyenehâne ve îcâbında erkek hastaların ameliyât ve tedâvîlerine mahsûs odalar vardır. Üst kat bilhâssa kadın hastalara tahsîs olunmuşdur ki, sağ tarafda emrâz-ı dâhiliyeye mübtelâ hastagân koğuş ve odaları, sol tarafda ise ahîren müceddeden inşâ edilen ameliyât salonuyla emrâz-ı hâriciyeye mübtelâ marzânın tedâvîlerine mahsûs oda ve koğuşlar vardır. Hastahânenin idâresi ve nezâretiyle birlikde operatörlüğü 1312 senesinden beri Operatör Ferîk sa‘âdetlü Cemil Paşa hazretlerinin yed-i hazâkatine tevdî‘ kılınmışdır. El-yevm hastahâne altışar yataklı, altı koğuşu ve ikişer yataklı sekiz aded **[109]** husûsî odayı, yani elli iki yatağı hâvî ise de îcâbında yüz yatak istî‘âb etmek üzere binâ olunmuşdur.

İşbu dârülhayrın idâre ve nezâreti Mısırlı merhûm Halim Paşazâde sa‘âdetlü Said ve Abbas Paşalar hazerâtının tensîb-i musîbleriyle Operatör sa‘âdetlü Cemil Paşa hazretlerinin yed-i hazâkat ü istikâmetine tevdî‘ olunmuş ve müşârunileyhimânın tahsîsât-ı mevkûfe hâricinde binlerce liralar sarfıyla ibrâz eyledikleri âsâr-ı insâniyet ve hamiyeti ve tabîb-i müşârunileyhin gayret ü hazâkati sâyesinde hastahânede birçok ıslâhât ve terakkiyât teyessür-nümâ-yı husûl olmuşdur. Şöyle ki, hastahâneye süzülmüş ve ta‘kîm olunmuş kumpanya suyu tevzî‘ ve derûnu kâmilen havâgazıyla tenvîr ve binânın alt ve üst katında vâki‘ bazı devâir kalorifer usûl-i müstahseni ile teshîn ve Avrupa'dan dört-beş yüz lira sarfıyla birçok âlât ve edevât-ı cerrâhiye ve hasta bakmak san‘atına bi-hakkın vâkıf soeur de charitéler celb olunmuş ve ahîren gâyet mükemmel bir ameliyâthâne de inşâ kılınmışdır.

Hastahânenin üst katında ve sol tarafda vâki‘ resimde büyük pencereleri müşâhede olunan ve iki kısımdan ibâret olan ameliyât salonu altı, yedi yüz lira sarfıyla son sistemde ve fenn-i hâzır-ı cerrâhîye tamâmıyla muvâfık bir sûretde inşâ olunmuşdur. Bilhâssa ameliyâthânenin zemîn ve duvarları kebîr mermerler ile yapılmış, duvar ve tavanları yağlıboya ile tılâ olunmuşdur. Ameliyâthâne gâyet havâdâr ve ziyâdâr olup kalorifer ile teshîn olunmakda ve ortasında gâyet zarîf bir ameliyât masası bulunmakdadır. İttisâlindeki dâire ise kezâ yağlıboya ile boyanmış ve gâyet temiz olup burası âlât ve edevât-ı cerrâhiyenin ta‘kîbine mahsûs üç aded mü-

kemmel etüv makinelerini ve âlât ve edevât-ı cerrâhiye konmağa mahsûs büyük câmlı dolâbı ve hastaların kable'l-ameliyât tenvîmine mahsûs sâbit bir yatak ile hasta nakline mahsûs müteharrik son sistem bir yatak vesâireyi muhtevîdir.

Yaralı hastaların yaraları koğuşlarda ya odalarda değişdirilmeyip ayrıca üst katda bir oda tefrîş ve tertîb olunmuş ve burada yaralılardan yürüyebilecek hastagân kendiliklerinden ve yürüyemeyecekler husûsî yatak arabalarıyla kat'iyen sarsılmayacak sûretde naklolunarak **[110]** tımâr edilir. Bundan mâ'adâ hastahânenin üst katında ve sağ tarafda bir büyük salon yemekhâne hâline ifrâğ olunarak yürüyebilecek ve gelebilecek marzâ bu salonda ta'âm etmekdedirler. Gerek yaralıların koğuş ve odalarda değişdirilmemesinden ve gerekse bir kısım marzânın ta'âm salonunda yemek yemelerinden ve hastahânenin tahâret ve nezâfeti iki Müslüman hizmetçiden mâ'adâ altı aded soeur de charité taraflarından îfâ edilmesinden nâşi koğuşların içi pek temiz olup aslâ ta'affün vesâireden eser bile yokdur. Bu usûl pek yeni ve nâfi' olduğu cihetle sâir hastahânelerde de an-karîb kabûl edilmesiyle Zeyneb Kâmil Dârülhayrâtı'nın bu husûsda da diğerlerine güzel bir numûne olabileceğinde şübhemiz yokdur. Hastaların yaralarının ayrı bir odada değişdirilmesinde birçok muhassenât mevcûddur. Bu usûlün hem nezâfet ü tahârete yardımı olur hem de diğer marzâ, sâirlerinin yaralarını görerek ve bazen evcâ' hasebiyle bağırmalarını işiderek müteessir olmazlar.

1311 senesinde yani hastahânenin idâresi ve nezâreti ile birlikde operatörlüğü sa'âdetlü Cemil Paşa hazretlerine tevdî'inden mukaddem bir sene zarfında hastahâneye emrâz-ı dâhiliyeden muztarib 162 hasta dâhil olarak bunlardan 36'sı vefât eylemiş ve 126'sı şifâyâb olmuş iken bir sene sonra yani paşa-yı müşârunileyhin ta'yîninde, 1312 senesinde 193 hasta kabûl olunmuş ve bunlardan yalnız 25'[i] vefât edip kusûru yani 168'i kâmilen şifâyâb olmuşdur. 1314 senesi Mayıs ibtidâsından [1898 Mayıs ortaları] sene nihâyetine kadar [Mart 1899] yani dokuz ay zarfında haza'-ı batn, haza'-ı rahm vesâire gibi 72 aded ameliyât-ı mühimme-i cerrâhiye icrâ kılındığı hâlde bunlardan beş hasta vefât eylemiş ve 68'i kesb-i şifâ eylemişdir.

Hastahâneye yatırılan hastalardan mâ'adâ alt katda ve sağ tarafda vâki' olup hâricden mürâca'at eden mu'âyenehâneye yevmiye, emrâz-ı hâriciye ve dâhiliyeye mübtelâ yirmiyi mütecâviz hasta gelmekde ve bunlar Ope-

ratör sa‘âdetlü Cemil Paşa hazretleriyle mu‘âvinleri Kâimmakâm Cemil ve Kolağası Lebid Beyler ma‘rifetiyle mu‘âyene olunmakda ve ilâcları hastahâne dâhilinde vâki‘ eczâhâneden bi't-tertîb meccânen tevzî‘ olunmakdadır.

[111] Ve'l-hâsıl bu hastahâne şu bir-iki sene zarfında kâmilen değişmiş ve âdetâ Avrupa'da yeni usûlde inşâ olunan ve idârece onlardan aşağı kalmayan dârüttedâvîler sırasına geçmişdir. Yağlıboya vesâire gibi bazı gûnâ ta‘mîrât-ı esâsiye ile hastahânenin diğer aksâmına da kalorifer vaz‘ olunur ise Dersaadet'de ve belki Avrupa'da bile misli nâdir bulunur en mükemmel bir hastahâne olacakdır ki, bu gibi ıslâhâtın da hastahânenin terakkîsi husûsunda her an ve zamân ibrâz-ı âsâr-ı fütüvvet eden Halim Paşazâde sa‘âdetlü Said ve Abbas Paşalar hazerâtının mu‘âvenât-ı hamiyet-perverâneleri sâyesinde an-karîbi'z-zamân husûle geleceğinden ümîdvârız.

TELKÎHHÂNE-İ ŞÂHÂNE VE BUZAĞI AŞISI

Teba‘a ve zîr-i destân-ı şâhânelerinin huzûr u râhatı ve sıhhat ü âfiyeti için bunca eltâf u inâyâtı bî-dirîğ buyuran pâdişâh-ı merâhim-güster efendimiz hazretlerinin cümle-i icrâât-ı mehâsin-gâyât-ı tâcdârîlerinden biri de Telkîhhâne-i Şâhâne'nin te’sîs ve buzağı aşısının yetişdirilmesidir. Telkîhhâne'nin te’sîsinden evvel etfâl yine insândan, diğer bir çocukdan alınan aşı ile telkîh olunuyordu ki, bu usûlde en büyük mahzûr bazen îcâb eylediği gibi defaten birçok aşı tedârük edilememesi ve en büyük fenâlık da üzerinden aşı alınan çocuğun yâhûd şahsın hasta bulunması ve hastalığın bu vâsıta ile diğerlerine de sirâyet edebilmesidir. Frengi, sıraca, verem vesâir emrâz-ı müdhişenin bu sûretle sirâyet eylediği birçok defalar görülmüşdür. İşte bu mahzûru, bu tehlikeyi bertaraf eylemek üzere insândan alınan değil, buzağı üzerinde yetişdirilen aşı ile telkîhâta başlandığı ve buzağı aşısının her cihetle fennen makbûl bulunduğu mesmû‘-ı âlî-i hazret-i Hilâfet-penâhî oldukda derhâl memleketimizde de bir nev‘ aşı yetişdirilmesini **[112]** emr u fermân buyurmalarıyla dâülkelb illetinin tahsîl-i tedâvîsi için Paris'e, Pasteur Dârülameliyâtı'na i‘zâm buyurulup henüz avdet eden Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne kudemâ-yı mu‘allimîninden Mîralây

Hüseyin Remzi Bey merhûm bu vazîfe ile mükellef kılınmış ve [1]308 senesi Ağustos'unda Telkîhhâne-i Şâhâne te'sîs ve [1]310'da bir hâl-i mükemmele ifrâğ ve telkîhâtın mecbûriyetine dâir *Aşı Nizâmnâmesi* neşr ve [1]312'de husûsî olarak inşâ edilmekde olan binâ hüsn-i hitâma ermişdir.

Telkîhhâne'nin asıl mebde'-i terakkîsi 1313 senesi Eylül'ünden [Eylül 1897] idâre ve nezâreti Pasteur Dârülameliyâtı'nda hayli zamân bulunarak fenn-i bakteriyolojide iktisâb-ı ma'lûmât eden Binbaşı Doktor Rıfat Bey'e tevdî' olunduğundan i'tibârendir. Zîrâ evvelce istihsâl edilen aşıların her nev' mikrobdan ârî olup olmadığı bilinememekde ve ne kadar buzağıdan ne kadar tüp istihsâl olunacağına ve bir sene zarfında ne kadar etfâl aşılandığına dâir istatistikler tutulmamakda idi. Hâlbuki bugün ahz olunan buzağı aşısından tamâmıyla emîn olduğumuz gibi bir sene zarfında ne kadar aşı tüpü sarf olunduğu ve ne kadar etfâl aşılandığı da bir sûret-i sahîha ve muntazamada mukayyeddir. El-yevm aşı bir sûret-i fenniyede istihzâr olunmakda ve buzağının ahvâl ve şerâit-i sıhhiyesine fevkalâde i'tinâ edilmekdedir. Ber-vech-i âtî derc eylediğimiz istatistik cedvelinden iki netîce istihsâl eylemekdeyiz ki, biri sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde 1311 senesinden beri istihsâl olunan aşı tüplerinin adedce tezâyüd eylemesi ve o nisbetde evlâd-ı vatanın ziyâde telkîh olunması, diğeri yerliden ziyâde Kırım buzağılarının aşı vermesidir.

Üç yüz on bir senesinden üç yüz on dört senesine değin tutulan istatistiğin hulâsasıdır.

Sene	Mübâya'a Edilen Buzağı	Buzağının Cinsi		Hâsılât	Sarfiyât	Telkîh Olunan Etfâlin Mikdârı
		Kırım	Yerli			
1311	166	-	166	48.356	48.356	135.839
1312	159	-	159	54.183	54.183	201.728
1313	131	15	116	76.456	75.517	415.538
1314	72	50	22	145.125	139.677	403.662

[113] CEDERÎ (ÇİÇEK)

Cederî (çiçek) ta‘bîr olunan maraz hâd ve indifâ‘î ve hummavî, kâbil-i telkîh, sârî ve müstevlî olup bir daha nüksetmez. Evsâfı cümlenin bildiği gibi on ikiden on güne kadar bir devr-i tefrîhî bulunup indifâ‘ât-ı besreviye-i cildiye, yani çıbanımsı kabarcıklarla mevsûfdur. Devr-i savleti ikiden dört gün kadardır. Beserâtın kışrlarının sükûtunu müte‘âkib nedebât-ı sâbite kalır. Esbâbı, idâre-i bedeniyede neşv ü nemâ bularak tekessür eden beserâtın kıhında yani çıbanların cerâhatinde bulunan ve el-ân tecrîd edilemeyen bir mâdde-i hayâtiyedir.

Maraz-ı cederî eski zamândan beri nev‘-i beşere müstevlî ise de mevki‘-i zuhûru ile ezmine-i kadîmede mezkûr maraz hakkındaki ma‘lûmâtın derecesine pek ol kadar vukûfumuz yokdur. Lâkin hukemâ-yı Arab'dan Râzî'nin tedrîsâtında Calinos'un maraz-ı mebhûsa dâir ma‘lûmât verdiği zikrolunmuş ise de Calinos'un tedvînâtında mezkûr hastalığa dâir ma‘lûmât olmadığı gibi sâir tedvînât-ı kadîme-i Yunaniye'de dahi gerek nedebât-ı cederiye gerek maraz-ı cederîye dâir hiçbir ma‘lûmât yokdur. İhtimâl ki, âsâr-ı kadîmenin Arabcaya tercemesinde bir sehv olmak üzere Calinos'un maraz-ı cederîye dâir mübâhasâtı zikr olunmuş olsun.

Altıncı târîh-i Mîlâdîde Gaule memleketi bulunan Fransa'da hastalık müstevlî hâlinde icrâ-yı hükmetmeğe başlamağla Marius nâm hekîm, Fransızca "variyole" nâmını ibtidâ isti‘mâl etmişdir. Târîh-i mezkûrdan Sydenham zamânı bulunan on yedinci asr-ı Milâdîden i‘tibâren maraz-ı cederînin evsâfı ve seyri hakkında ma‘lûmât kayıd ve tedkîk olunmağa başlanmışdır.

Lâkin maraz-ı mezkûrun menba‘ı Çin ve Hindistan ve Arabistan ile Mısır olduğu ve nev‘-i benî beşerin ezmine-i kadîmede en ziyâde hüküm sürdüğü işbu mahallerde hastalığın kadîmen mevcûd bulunması ve muhâceret-i umûmiye ile kürre-i arzın nikât-ı muhtelifesine yayılması muhtemeldir. Asya akvâmı meyânında maraz-ı cederî müstevlî hâlinde bulunduğu anda hafîf bir hastalığa mensûb beserâtın kışrlarını alarak el-ân cârî olan aşı usûlünde olduğu gibi sıhhatde olanlara telkîh edilmesi keyfiyeti maraz-ı cederînin menşei Asya **[114]** bulunduğuna delâlet eylemekdedir.

El-ân hayme-nişîn akvâm ve hattâ Anadolu köylerinin yakın zamâna kadar ve belki el-hâletü hâzihî usûl-i mezkûru icrâ etdikleri melhûzdur.

İngiltereli Jenner nâm zât 1798 sene-i Mîlâdiyesine tesâdüf eden 1213 sene-i Hicriyesinde ezmine-i târîhiyeden mukaddem İran'da ve Hindistan'da ve Humboldt'a nazaran Amerika-yı Cenûbî'de icrâ olunan usûl-i telkîhi îcâd ve tesâdüfî olarak keşfeylemişdir. Jenner'den mukaddem memâlik-i mesrûdede icrâ olunan telkîhâtın telkîh-i cederî-i beşerî mi yoksa hayvânât-ı bakariyede indifâ'ât-ı cildiye ile mevsûf bulunan maraz-ı cederî-i bakarî mi, buna dâir ma'lûmât-ı vâzıha yokdur. Jenner'in keşfinden 74 sene mukaddem yani 1717 sene-i Mîlâdiyesinde Memâlik-i Osmaniye'de İngiltere Devleti sefirinin madamı Madam Montagu Edirne'den bir Nisan târîhiyle İngiltere'ye bir mektûb yazıp şehr-i mezkûrda icrâ-yı telkîh-i beşerî olunduğunu beyân eylemişdir. Jenner'in telkîh-i cederîyi keşfetmesi tesâdüfdür.

Cederî-i Bakarî: Mâdde-i Mülhika, yani Aşı

Cederî-i bakarî, İngilizce "cowpox" ta'bîr olunan maraza musâb olan ineklerin memelerinde hâsıl olan beserâtın yani çıbanların maslından alınan mâdde-i mülhika yani aşının insâna telkîhiyle zuhûr-nümâ bir hâl-i marazîdir. Virüs-i mezkûru ameliyât ile insânlara nakil yani telkîh ederek cederî-i beşerî maraz-ı vahîmine karşı gayr-ı mu'ayyen bir zamân için "mu'âfiyet" tevlîd eylemek kâbildir. Virüs-i cederî-i beşerî yani çiçek virüsü ile virüs-i maraz-ı cederî-i bakarînin aynı tabî'atda bulunmaması evsâf-ı maraziye ile müsbetdir. Her ikisinin cürsûmeleri, mikrobları keşf olunmamışdır.

Hayvânât-ı bakariyede indifâ'ât-ı cildiye yani deri kabarcıkları şeklinde zuhûra gelip tabî'atı maraz-ı cederî-i beşerî yani insân çiçeği nâm hastalığa müşâbih olmadığı hâlde Jenner'in keşfi üzerine maraz-ı cederî-i **[115]** beşerîye karşı mu'âfiyet veren cederî-i bakarî virüsünün tabî'atı ile sûret-i istihsâli ve neşv ü nemâsı hakkındaki husûsâtdan en mühimleri muhtasaran beyân olunur.

Cederî-i bakarî virüsü nev‘-i benî beşere telkîh maksadıyla cild[e] ba‘de'ş-şak idhâl edilir ise zamân-ı telkîhden i‘tibâren üçüncü günü neşv ü nemâ bulmak üzere mahall-i telkîhde bir kızartı ve cüz’î bir kaşıntı zuhûr eyler. Hastalık beş gün zarfında neşv ü nemâsının derece-i kusvâsına vâsıl olur ki, bu hâlde mahall-i telkîhde teşekkül eden beserât yani çıbanlar servi kabarcıklar şeklinde olup bu kabarcıkların derûnu şeffâf bir mâdde-i lenfeviye ile doludur. İşte bu mâdde-i lenfeviyeyi mukaddemâ aşı mayası olmak üzere ba‘de'l-ahz fildişinden ma‘mûl kalemler üzerinde kurudarak isti‘mâl ederlerdi. Beserât dokuzuncu gününden sonra kurumağa mübâşeret ve yirmi veya yirmi beş günde iltiyâ[m]-pezîr olarak yerinde beyâz ve çukur bir nedebe terk eder. Virüs-i cederî-i bakarî, etfâlin beserâtından ahz ile tedârük olunmakda iken muahharan usûl-i mezkûr ber-vech-i âtî beyân edilen mahzûrlardan dolayı terk olunmuşdur. Mâdde-i mülhikanın aşılanmış etfâlden ahzı aşının çokça tedârüküne ve cem‘iyet-i beşeriyenin her ferdine usûl-i telkîh-i cederîyi ta‘mîmine mâni‘ olduğu gibi aşı virüsü için intihâb olunan etfâlin dâü'l-hanâzir ve dâü'l-efrenc gibi emrâz-ı redî’e-i müzmineden âzâde olmaları lâzım idüği ve hâlbuki emrâz-ı mezkûrenin vücûdunu tahkîk ve tedkîk etmek bazı hâlâtda pek müte‘assir ve belki gayr-ı mümkin olduğu ve binâenaleyh ilel-i redî’e-i mezkûrenin telkîh-i cederî ile nakledilebileceği ve dâü'l-efrenc-i irsînin zuhûru ale'l-ekser vilâdetden i‘tibâren üç mâh kadar ve bazı defa daha ziyâde gecikeceği ve mutlakâ dört-beş aylık tüvânâ etfâl intihâbı müte‘assir olmağla telkîhin teehhurundan dolayı etfâli maraz-ı cederî-i beşerîye müsta‘id ve ma‘rûz kılacağı cihetle mâdde-i virüsiyenin aslı bulunan hayvânât-ı bakariyeden ahzı ile nev‘-i benî beşere nakil ve telkîhi bugün umûmen kabûl olunmuşdur ve Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de dahi etfâlden etfâle telkîh-i cederî usûlü bâ-irâde-i seniyye men‘ buyurulmuşdur.

Virüs-i cederînin hayvânât-ı bakariyeden sûret-i istihsâli ile **[116]** bu bâbda ittihâzı lâzım gelen kavâ‘id ve şerâit-i sıhhiye ber-vech-i âtî beyân olunur.

Evvelâ, mâdde-i mülhika istihsâli için hayvânât-ı bakariyenin intihâbı lâzımdır. Bunun için dişi genç danalar, buzağılar nisbeten mâdde-i mülhikayı az telvîs etmelerinden nâşi müreccahdırlar. Cins nokta-i nazarından

Kırım ve İsviçre ile Fransa'nın tüyleri gâyet az sarı tonda tüvânâ bulunan buzağıları yerli cinsin Rumeli ve Anadolu ırklarına nisbeten verdikleri mâdde-i mülhikanın keyfiyet ile kemmiyetlerinin fevkalâdeliğinden dolayı tercîh edilmekdedir ki, husûs-ı mezkûr Telkîhhâne-i Şâhâne'nin istatistiklerine nazar olundukda pek vâzıhan anlaşılır. Hayvânât-ı bakariyenin sinleri altı aydan i‘tibâren nihâyet sekiz veya dokuz-on ayı tecâvüz etmemeleri, sinîn-i mesrûdede hayvânât-ı bakariyede edrânın [evrâmın] yani verem hastalığının fevkalâde nedreti cihetiyle lâzımdır. Pek tüvânâ olanların sinleri ziyâde ise tüberkülin zerk edildikden ve derece-i harâretleri ta‘yîn olundukdan sonra intihâbında be’s yokdur.

Hayvân intihâb olundukdan sonra husûsî bir masaya yatırılır ve batnının taraf-ı eymeni güzelce kırpıldıkdan sonra kaynanmış su ve sabun ile yıkanarak iyice tırâş olunur ve ba‘dehû birbirine müvazî hutût-ı mevhûme istikâmetinde amûdî şaklar icrâ edilip cederî-i bakarî mâdde-i virüsiyesi hıfz olunduğu enbûbların tüp uçları kırılarak şukûk-ı mezkûreye konulur. İşte bu sûretle ameliyât-ı lâzıme icrâ edildiği günden i‘tibâren beşinci günü hayvândan ahz olunan mâdde insâna doğrudan doğruya telkîh edilmeğe başlanır. Beşinci gün mâdde-i mülhikanın tamâm neşv ü nemâ bulduğu zamândır. Altıncı gün aşı usûl-i mahsûsası ile toplanarak ba‘de'l-ihzâr enbûbelere, tüplere konulur ve bu sâyede aşı muhâfaza ve mahâll-i ba‘îdeye sevk olunur. İyi bir danadan iki bin ve belki dört bin kişi aşılanabilir.

Mâdde-i Mülhikanın Sûret-i İsti‘mâli

Aşılanmış ve aşılandığı târîhden beri beş veya altı gün mürûr eylemiş buzağıların karınları üzerinde icrâ edilen şukûkda hâsıl **[117]** olan kabuklar kazınarak bir sâ‘at câmında muhâfaza olunur ve ba‘dehû besereler yani çıbanlar tazyîk edici milkatlar (cınbız) ile sıkışdırılır. Tazyîk-ı beserâtdan lenfâ ile mâdde-i lübbiyeyi yani özü sızdırdığı gibi bilâhare küret vâsıtasıyla kazınır. Gerek öz ve gerek kabuk ya ayrı ayrı veya berâber ta‘kîm olunmuş havânda veya buna mahsûs elektrik veya her türlü gaz ile müteharrik bir âlet-i mahsûsada gliserin ile karışdırılıp müstahleb kıvâmına getirilir ve muhtelif kutrda enâbîbe (boru) çekilerek müberred bir mahalde, mahsûs bir buzlukda muhâfaza olunur. Aşı eğer memâlik-i hârreye sevk

olunacak ise tecfîf edici tennûra konularak kurudulur ve ba‘dehû gubâr hâline kalb edilir ki, sevk olunacak mahallerde gliserin ile karışdırılarak hayvân telkîh edilir ve bu sâyede bir mâdde-i virüsiye elde edilmiş olur. Kuru aşı altı ay, mâyi‘ aşı bir veya iki ve belki üç mâh kadar ziyâ ve harâretden masûn kalarak bulundurulur ise muhâfaza olunabilir. Aşılanan hayvânlar yevmiye iki yumurta ve dört veya yedi kıyye süd ve yonca ve yulaf ve kepek ile beslenir. Derece-i harâretleri her gün alınarak bir hâl-i hummavînin bulunup bulunmadığı tedkîk olunur. Harâreti kırk dereceyi bulan ve beserâtı takayyuh eden yani çıbanları cerâhate binen hayvânların mâdde-i virüsiyesinde nev‘-i benî beşere kâbil-i intikâl marazî bir mikrobun bulunmadığı tebzîr-i sınâ‘î yani mikrobların usûl-i mahsûsası ile zer‘ ve hurdebîn ile iyice tedkîk ve mu‘âyene edilmelidir.

Telkîhhâne-i Şâhâne Müdürü ve
Mekâtib-i Seniyye-i Şâhâ[ne]'de
Teşrîh-i Marazî Mu‘allimi Binbaşı Doktor
Rıfat Hüsameddin

CEM‘İYET-İ TIBBİYE-İ MÜLKİYE

Cem‘iyet-i mezkûre Dersaadet ve taşra devâir-i belediyesine tabîb, eczâcı, aşıcı, kâbile gibi me’mûrîn-i sıhhiye intihâb ve ta‘yîni ve bunların lüzûmuna göre becâyiş ve tebdîl-i me’mûriyetleri ve taltîf ü tesrîrleri ve memâlik-i ecnebiyede tahsîl **[118]** ile Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de icrâ-yı san‘at arzusunda bulunan etıbbâ, eczâcı, aşıcı vesâirenin imtihânları ve'l-hâsıl tabâbet ve şu‘abâtı ile eczâcılar hakkındaki nizâmât-ı vâridât-ı seniyye ahkâmının Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de harfiyen mevki‘-i tatbîke vaz‘ı ve mehâkim-i nizâmiye taraflarından cerâim ü cinâyâta müte‘allik olarak gönderilen mesâil-i mühimme-i tıbbiyenin tedkîki ve mesmûmen vefât edenler ahşâsının teşrîhiyle sem taharrîsi ve tekâ‘üde istihkâkını istid‘â edenlerin bizzât mu‘âyeneleri ve bu bâbda taşradaki etıbbâ tarafından verilen raporların tedkîki ve buna mümâsil vezâif-i müte‘addide ve mühimme ve nâzikenin îfâsı ile mükellef olmak ve Cumartesi ve Çarşamba günleri Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de in‘ikâd etmek üzere bin iki yüz seksen altı târîhinde teşkîl buyurulmuşdur. Muahharan 1 Mayıs sene [1]314 [13 Mayıs 1898] târîhinde şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî mantûk-ı münîfince in‘ikâd haftada bire, Cumartesi gününe tenzîl edilmişdir.

Cem‘iyet-i mezkûrede eczâhânelerin küşâdıyla sedd ü bendine dâir olan mesâlih on beş günde bir defa rü’yet olunur. Mesâlih-i mebhûsenin hîn-i tedkîk ve müzâkeresinde her sene eczâcılar tarafından tecdîden *İspençiyâr Nizâmnâme-i Hümâyûnu*'na tevfîkan intihâb edilen üç zât delege sıfatıyla beyân-ı re’y edebilmek salâhiyetini hâiz olarak hâzır bulunurlar.

Müzâkerât evvelce Fransızca cereyân ediyor idiyse de bu sûretin tas‘îb-i mu‘âmelâtdan başka bir netîceyi intâc etmediği görüldüğünden 1 Temmuz sene [1]308 [13 Temmuz 1892] târîhinden i‘tibâren bâ-emr-i sadâret-penâhî lisân-ı resmî üzeredir.

El-yevm Mîralây sa‘âdetlü Ferdina[n]d Paşa'nın riyâseti altındadır.

A‘zâ	Mîrlivâ sa‘âdetlü Zoéros Paşa
	Mîrlivâ sa‘âdetlü Hayreddin Paşa
	Mîrlivâ sa‘âdetlü Mazhar Paşa
	Mîrlivâ sa‘âdetlü İbrahim Paşa
	Mîrlivâ sa‘âdetlü Pavlaki Paşa
	Mîralây Besim Ömer Beyefendi
	Kâimmakâm Aristidi Bey
	Binbaşı Vasil Naum Bey
	[119] Binbaşı Esad Bey
	Binbaşı Ali Rıza Bey

Ve etıbbâ-yı mülkiyeden Rıza Tevfik ve fahrî olarak Fuad Süreyya Beyler. Vazîfe-i kitâbeti Kâimmakâm izzetlü Salih ve arşivistliği Sami Bey tarafından îfâ olunmakdadır.

MECLİS-İ SIHHİYE-İ UMÛMİYE

Meclis-i Sıhhiye-i Umûmiye, Dersaadet ve vilâyât-ı şâhânenin ahvâl-i sıhhiyesi hakkında tahkîkât icrâsı ve Hudâ-negerde sârî ve müstevlî bir hastalık zuhûrunda indifâ‘ı esbâbının müzâkeresiyle ittihâzı lâzım gelen tedâbîr-i fenniye ve tahaffuziyenin teblîğ ve ihtârı ve gümrüklere vürûd eden ve dâhil-i beldede fürûht edilen me’kûlât ve meşrûbât ve eczâ-yı tıbbiyeden dolayı tahaddüs eyleyen münâza‘âtın fasl u halli ve teferru‘âtı gibi mesâlih-i mühimmenin rü’yetiyle mükellef olmak üzere bin iki yüz doksan dokuz târîhinde haftada bir defa ictimâ‘ etmek üzere bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nin riyâseti tahtında teşkîl buyurulmuşdur.

Meclis-i mezkûrun riyâset-i sânîliğini Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne ve Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezâreti'nde bulunan erkân-ı harbiye mîrlivâlarından sa‘âdetlü Avni Paşa îfâ eylemekdedir.

A‘zâ	Ferîk sa‘âdetlü Nafiz Paşa
	Ferîk sa‘âdetlü Cemil Paşa
	Mîrlivâ Ferdina[n]d Paşa
	Mîrlivâ Mahmud Paşa
	Mîrlivâ Zoéros Paşa
	Mîrlivâ Hayreddin Paşa
	Mîrlivâ Mazhar Paşa
	Mîrlivâ Salim Paşa
	Mîrlivâ Pavlaki Paşa
	[**120**] Mîrlivâ İbrahim Lütfi Paşa
	Mîralây Besim Ömer Beyefendi

Kâimmakâm Aristidi Bey ve fahrî olarak etıbbâ-yı mülkiyeden Fuad Süreyya Bey. Vazîfe-i kitâbeti rif‘atlü Sami Bey îfâ etmekdedir.

Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umûmiye'ye Merbût Hıfzıssıhha Müfettişleri

Sermüfettiş Ferik Rasim Paşa hazretleri	
Müfettiş Mîralây Osman Beyefendi	Birinci Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Kâimmakâm Tevfik Vacid Bey	İkinci Dâire'ye me’mûr
Müfettiş-i Mülkiyeden Server Hilmi Bey	Üçüncü Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Mîralây Vahan Beyefendi	Dördüncü Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Kolağası Halid Şazi Bey	Beşinci Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Kâimmakâm Reşad Bey	Altıncı Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Mîrlivâ Halim Paşa	Yedinci Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Mîralây Cemal Beyefendi	Sekizinci Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Mîralây İzzet Beyefendi	Dokuzuncu Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Kolağası Hayreddin Bey	Onuncu Dâire'ye me’mûr
Müfettiş Baytar Kâimmakâm Hüsnü Bey	Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse Baytar Müfettişi

Müfettiş Mîralây Haydar Beyefendi	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Mîrlivâ Hamdi Paşa	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Kâimmakâm Arif Bey	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Kâimmakâm Şükrü Bey	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Binbaşı Zühdü Bey	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Binbaşı Ali Bey	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Müfettiş Kolağası Mustafa Efendi	Galata Gümrüğü'nde tahlîlât icrâsına me'mûr
Mülkiyeden Nuri Bey	Zahîre mu'âyenesine me'mûr
Mülkiyeden Arif Bey	Zahîre mu'âyenesine me'mûr
Mülkiyeden Abdurrahim Bey	Eczâhânelerin küşâd ve sedd ü bendine me'mûr

[121] Şehremânet-i Celîlesi'nde Müteşekkil Hıfzıssıhha Komisyonu Erkân-ı Kirâmı

Şehremâneti'nde mün'akid olup isimleri ber-vech-i âtî cedvelde muharrer zevât-ı kirâmdan ibâret Sıhhiye Komisyonu Reîs-i Evvel devletlü Rıdvan Paşa ve Reîs-i Sânî sa'âdetlü Doktor Salih Paşa hazerâtının taht-ı riyâsetlerinde Cuma ve Pazar'dan mâ'adâ her gün in'ikâd ederek devâir-i belediyeye âid bi'l-cümle husûsât-ı sıhhiyeyi tedkîk ve sıhhat-i umûmiyeyi muhâfaza ve zuhûr edecek her nev' emrâz-ı sâriyenin tevessü' ü intişârını men' ve esbâb-ı indifâ'ı taharrî gibi vezâif ile mükellefdir.

Her dâire-i belediyede birer hey'et-i sıhhiye mevcûd olup bunlar da cedvelde gösterildiği vechile dâirenin derece-i vüs'at ve ehemmiyeti nisbetinde müte'addid etıbbâ-yı askeriye ve mülkiyeden ve bir reîsden teşekkül eder.

Hey’et-i sıhhiyeler dâireleri dâhilinde ahvâl-i sıhhiyeyi hüsn-i muhâfazaya sa‘y ü gayret eyler. Vefeyâtın ba‘de'l-mu‘âyene defnine ruhsat i‘tâsı ve marzânın mu‘âyene ve tedâvîsi ve mugâyir-i sıhhat-i umûmiye olan hâlâtın men‘ u ref‘i cümle-i vezâiflerindendir. Bunların icrâât-ı sıhhiyelerini teftîş ü tedkîk ve lâzım gelen evâmir-i sıhhiyeyi teblîğ ve ihtâr eylemek gibi vezâif de Şehremâneti'nde bulunan Hey’et-i Sıhhiye Müfettiş-i Umûmîsi sa‘âdetlü Doktor Ömer Paşa hazretlerinin uhde-i kâr-âgâhîlerine tevdî‘ kılınmışdır. Bundan başka cedvelde isimleri muharrer beş aded seyyâr sıhhiye müfettişi daha vardır ki, bunlar da yine devâirin ahvâl-i sıhhiyesini ve hey’et-i sıhhiyenin icrââtlarını kontrol ile müfettiş-i umûmîliğe ma‘lûmât vermek vezâif-i mühimmesiyle mükellefdir.

Şehremîni devletlü Rıdvan Paşa hazretleri	Reîs-i Evvel
Tabîb sa‘âdetlü Salih Paşa hazretleri	Reîs-i Sânî
Tabîb sa‘âdetlü İlyas Paşa hazretleri	A‘zâ
Tabîb sa‘âdetlü Feyzi Paşa hazretleri	A‘zâ
Tabîb sa‘âdetlü Nafiz Paşa hazretleri	A‘zâ
Tabîb sa‘âdetlü Horasancı Efendi hazretleri	A‘zâ
Tabîb sa‘âdetlü İspiraki Paşa hazretleri	A‘zâ
[122] Tabîb sa‘âdetlü Zambako Paşa	A‘zâ
Tabîb izzetlü Corci Beyefendi	A‘zâ
Tabîb Mösyö Stecoulis	A‘zâ
Tabîb Mösyö Vitalis	A‘zâ
Tabîb izzetlü Naum Efendi	A‘zâ
Tabîb sa‘âdetlü Ömer Paşa hazretleri	Hey’et-i Sıhhiye Müfettiş-i Umûmîsi
Tabîb sa‘âdetlü Rasim Paşa hazretleri	Müfettiş
Tabîb sa‘âdetlü Hayreddin Paşa	Müfettiş
Tabîb izzetlü Fano Beyefendi	Müfettiş
Tabîb izzetlü Mustafa Bey	Müfettiş
Tabîb rif‘atlü Esad Bey	Müfettiş

Birinci Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Kolağası rif'atlü Abidin Bey	Reîs
Mülkiyeden rif'atlü Asım Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Ali Minhac Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü İsmail Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü İbrahim Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Edhem Efendi	
Mülkiyeden izzetlü Sıddık Bey	
Kolağası fütüvvetlü Nazif Efendi	

İkinci Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden Hafız Yusuf Efendi	Reîs
Mülkiyeden Mehmed Faruk Efendi	
Mülkiyeden Şemseddin Efendi	
Mülkiyeden İbrahim Efendi	
Mülkiyeden Nesim Efendi	

[123] Üçüncü Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mîrlivâ sa'âdetlü Süleyman Paşa	Reîs
Binbaşı rif'atlü Süleyman Bey	
Mülkiyeden izzetlü Cemal Bey	
Mülkiyeden izzetlü Neşet Bey	
Mülkiyeden rif'atlü Subhi Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Şevket Efendi	

Dördüncü Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mîralây izzetlü Vahan Bey	Reîs
Kolağası fütüvvetlü Nuri Efendi	
Kolağası fütüvvetlü Mehmed Ali Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Sami Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Petro Efendi	

Beşinci Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden izzetlü İzzet Bey	Reîs
Mülkiyeden rif'atlü Mehmed Ali Efendi	
Mülkiyeden izzetlü Hacı Hüsnü Bey	

Altıncı Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Kolağası rif'atlü Abidin Bey	Reîs
Mülkiyeden rif'atlü Remzi Bey	
Mülkiyeden rif'atlü Hikmet Bey	
Mülkiyeden rif'atlü İsmail Bey	
Mülkiyeden rif'atlü Samuel Efendi	
Mülkiyeden Mösyö Firid Efendi	
Mülkiyeden Papakosti Efendi	
Mülkiyeden izzetlü Ahmed Receb Efendi	

[124] Yedinci Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden izzetlü Esad Arif Bey	Reîs
Mülkiyeden rif'atlü François Efendi	
Mülkiyeden Sotiraki Efendi	

Sekizinci Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mülkiyeden sa'âdetlü Hâfız Nuri Bey	Reîs
Mülkiyeden izzetlü Leon Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Kapril Efendi	

Dokuzuncu Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Mîralây izzetlü İstirati Beyefendi	Reîs
Kâimmakâm izzetlü Todoraki Bey	
Kolağası fütüvvetlü Nikolaki Efendi	
Mülkiyeden izzetlü Lütfi Bey	
Mülkiyeden izzetlü Hüsnü Efendi	
Mülkiyeden izzetlü Menahem Efendi	

Onuncu Dâire Hey'et-i Sıhhiyesi

Yüzbaşı fütüvvetlü Fehim Efendi	Reîs
Mülkiyeden rif'atlü Mustafa Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Zeki Emin Efendi	
Mülkiyeden rif'atlü Cevad Efendi	

Bendlerin Umûr-ı Sıhhiyesine Me'mûr

Mülkiye'den rif'atlü Cemil Efendi

[125] Kâğıdhane ve Civârının Umûr-ı Sıhhiyesine Me'mûr

Mülkiye'den izzetlü Hüseyin Şaban Efendi

Altıncı Dâire'de Umûmhânelere Me'mûr Etıbbâ

Ahmed Receb Efendi	
Ayvazyan Efendi	
Yovanidis Efendi	
Abidin Efendi	
Anastasyos Efendi	
Celâl Muhtar Bey	Müfettiş
Kilaidis Efendi	Müfettiş
Fuad Bey	
İhsan Bey	

MECLİS-İ UMÛR-I SIHHİYE

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'ye bahren tevârüd eden sefâin ve yolcu ve emti‘a ve eşyâ haklarında karantina usûlünün ticâret-i bahriyeye halel getirilmeksizin bir sûret-i hasenede icrâsıyla sıhhat-i umûmiye-i memleketin vikâyesi zımnında teşekkül eden "Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye", "Sıhhiye nâzırı" unvânını da hâiz olan bir reîs-i evvel ile bir reîs-i sânîden ve her biri ayrıca müfettişlik, muhâsebecilik, müdürlük veya kitâbet gibi bir hizmeti îfâ etmekde olan sekiz a‘zâdan mürekkebdir. Meclisin mukarrerâtı düvel-i sâirenin de menâfi‘-i ticâriyesine ta‘alluk etmek hasebiyle Dersaadet'de mukîm düvel-i mütehâbbe süferâsı taraflarından da on üç kadar tabîb işbu meclise me’mûrdur.

Şimdi yeni hâlde Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye, Hâriciye ve Sıhhiye Nâzırı devletlü Ahmed Tevfik Paşa hazretlerinin taht-ı riyâsetlerinde olmak üzere Reîs-i Sânî atûfetlü Ahmed Midhat Efendi hazretleriyle a‘zâ sıfatını hâiz olmak üzere Karantinalar Müfettiş-i Umûmîsi Doktor Koçoni Efendi hazretleri ve muhâsebecilik vazîfesini de îfâ eden Hacı Hurşid **[126]** Efendi hazretleri ve Karantinalar Başkâtibi ve Sicill-i Ahvâl Müdürü Hacı Ragıb Bey ve Müfettiş Doktor Vitalis Efendi ile Said ve Arif ve Doktor Lütfi Beyefendilerden ve Fransızca Meclis Kâtibi İstapoviç Efendi'den mürekkebdir.

Meclis-i Mezkûra Devâm Eden Düvel-i Ecnebiye Me’mûrîni

Almanya Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Mortman
İngiltere Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Dickson
Avusturya Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Haeckel
İtalya Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Zeri
İspanya Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Gapoçi
Amerika Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Zaviçyano
İran Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Panayot Bey
İsveç ve Norveç Sefîr Vekîli	Mösyö Fredholm
Belçika Sefîr Vekîli	Mösyö Hubsch
Rusya Sefîr Vekîli	Mösyö Karkanoskie

Fransa Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö de Lacour
Felemenk Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Stecoulis
Yunan Sefîr Vekîli	Doktor Mösyö Vafyadis

Düvel-i mütehâbbe süferâsı tarafından meclis-i mezkûra nasb u ta‘yîn olunan me’mûrlar ile müttefikan bir *Karantina Nizâmnâmesi* tanzîm ve neşr olunmuşdur ki, *Düstûr*'un ikinci cildinin 825'inci sahîfesinde mufassalan mezkûrdur. İşbu *Karantina Nizâmnâmesi* mûcebince Osmanlı limanlarından herhangi birine gelen sefâyin kapudanları hâmil oldukları patenteyi tahaffuzhâne me’mûrînine ibrâza mecbûrdurlar. İşbu patente "temiz", "meşkûk" veya "bulaşık" olmak üzere üç kısma ayrılmakda ve her biri hakkındaki nizâmât-ı sıhhiye bittab‘ tahallüf etmekdedir. Bir mahalde hastalığın vukû‘undan otuz gün sonra verilmiş olan patente temiz ve on beş gün sonra verilen meşkûk addolunur.

Ma‘lûm olduğu üzere karantinada olan sefâyin karantinada bulunduğunu müş‘ir olarak her türlü ihtilât ve takarrübü men‘ zımnında başdireklerine sarı bandıra ve filikalarının görünür tarafına sarı bir flandra **[127]** çekerler. Âsitâne-i Devlet-i Aliyye ve Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de ahz olunacak karantina rüsûmu sefâinin hacm-i istî‘âbîsine göre ta‘yîn ve tahdîd olunmuşdur. Beylik sefineleri te’diye-i rüsûmdan mu‘âf olup karantina çıkarmaları îcâb etdikde yalnız derûnlarına ta‘yîn olunacak gardiyan yevmiyelerini i‘tâ eyleyeceklerdir.

Eşya ve emti‘a tathîri için ahz olunacak rüsûm sıklet ve tathîrdeki derece-i usrete göre tahdîd olunmuşdur. Öküz, inek, at, deve, katır, hımâr, dana ve emsâlinin beherinden seksen para; koyun, keçi, kuzu, oğlak ve emsâlinden yirmişer para tavuk, kaz, ördek ve emsâlinden de bir para resm alınır.

Memâlik-i Osmaniye'de karantina hizmetine ta‘yîn olunan me’mûrîn ve etıbbâya dâir *Düstûr*'da münderic ayrıca bir tenbîhnâme olduğu gibi Bahr-ı Sefid ve Siyah boğazlarından mürûr u ubûr eden sefâyin haklarında icrâ olunacak mu‘âmelât-ı sıhhiyeye dâir de altı bendden ibâret bir nizâmnâme mevcûddur.

Karantinalar bir memleketin sıhhat-i umûmiyesini emrâz-ı sâriye ve müstevliyeden vikâye maksadına mebnî vaz‘ edilmiş olmak hasebiyle birinci faslı ilel-i sâriyenin usûl-i i‘lânı ve ahkâm-ı umûmiyeyi şâmil olmak ve ikinci faslı da ahkâm-ı cezâiyenin derecâtını mübeyyin bulunmak üzere üç yüz senesi Haziran'ında [Haziran 1880] neşrolunmuş bir de *Cerâim-i Sıhhiye Kânûnu* vardır. İşbu nizâmnâme mûcebince gerek Memâlik-i Osmaniye ve gerek diyâr-ı ecnebiyede sıhhat-i umûmiyeyi ihlâl edecek bir illet-i sâriyenin zuhûru tahakkuk eyledikde Devlet-i Aliyye Dersaadet'de bulunan Meclis-i Sıhhiye'nin inzimâm-ı re’yiyle derhâl i‘lân-ı keyfiyet eyledikden sonra bulaşık olan mahall-i memleket-i ecnebiye ise onunla kendi memâliki beyninde ve Memâlik-i Osmaniye'nin bir vilâyetinde ise o mahal ile sâir mahaller arasında cârî mevâridâtı nizâmât-ı mer‘iyye-i sıhhiye ahkâmına ittibâ‘a mecbûr eder ve illet-i sâriyenin zuhûru bilâ-te’hîr i‘lân olunmağla berâber me’mûrîn-i âidesine ihbâr-ı keyfiyet edilir.

İşbu nizâmnâmede ilel-i sâriyenin usûl-i i‘lânına âid olan birinci faslın kâriîn-i kirâma o derece ta‘alluku yok ise de ikinci faslı olan ahkâm-ı cezâiyenin derecâtı karantina nizâmâtına ri‘âyetin derece-i lüzûm ve ehemmiyetini ve bu bâbdaki ahkâm-ı nizâmiyenin şiddetini mübeyyin olmağla zikri fâideden hâlî değildir.

[128] *Altıncı Mâdde*- Her kim Memâlik-i Osmaniye'den bir mahalli nizâmât-ı mevzû‘a-i sıhhiyeye ri‘âyet etmeyerek gerek doğrudan doğruya ve gerek bi'l-vâsıta yolcu ve hayvân ve sefîne veyâhûd bulaşık patenteli mevâridât ahkâmına tâbi‘ eşyâ ile münâsebâtda bulundurur ve bu münâsebâtdan ol mahalde illet-i sâriye zuhûr eder ise müebbeden küreğe konulur.

Yedinci Mâdde- Her kim illet-i sâriye esnâsında ta‘yîn olunan tahaffuzhânede karantina müddetini ikmâl etmeksizin firâra ve berrî ve bahrî mu‘ayyen olan sıhhiye hatt-ı tahaffuzunu cebren mürûra tasaddî edip de verilecek tevakkuf emrine ri‘âyet ü inkıyâd etmez ve kuvve-i cebriye isti‘mâliyle tevkîfine imkân bulunamaz ise hatt-ı tahaffuza me’mûr kuvve-i askeriye veya zâbıtanın ol şahsı silâh ile i‘dâma salâhiyeti vardır.

Sekizinci Mâdde- Bir sefîne kapudanı veyâhûd yolcu, râkib olduğu geminin patentesi temiz olsa bile nizâmât-ı sıhhiyece lâzım olan mu‘âmelâtı

icrâ etmeden ve gemiye pratika verilmeden evvel sâhil ile muhâbere eder ise bir seneden üç seneye kadar hapis veyâhûd beş Osmanlı altınından beş yüz Osmanlı altınına kadar nakdi alınır ve esbâb-ı müşeddidede bu cezâların ikisi[ne] birden hükmedilebilir.

Dokuzuncu Mâdde- İşbu mâddelerde beyân olunan cerâyimin icrâsını teshîl eden me'mûrîn-i mülkiye ve askeriye cerâyim-i mezkûre fâ'illeri için mu'ayyen olan mücâzât ile mahkûm olurlar.

On Beşinci Mâdde- Her kim olur ise olsun illet-i sâriye hengâmında idâre-i sıhhiyenin ta'yîn ve teklîf eylediği her türlü hidemâtı icrâdan imtinâ' eyler veyâhûd illet-i sâriye vukû'âtına ma'lûmâtı var iken îcâb edenlere haber vermez ise on beş günden altı aya kadar hapsolunur. Eğer ketm-i ma'lûmât eden tabîb ise cezâ-yı mezkûr iki kat olarak hükmedilip bir seneden üç seneye kadar icrâ-yı tabâbetden dahi men' olunur.

On Altıncı Mâdde- Esbâb-ı mücbire haylûletiyle veyâhûd tehlikede bulunanlara bilâ-ifâte-i vakt imdâd u mu'âvenet tarîkıyla sıhhiye nizâmâtını ihlâle mecbûr olanlar evvelce hükûmete ihbâr-ı ma'zeret etmiş bulunurlar ise cezâdan ma'füv olurlar.

[129] *Cerâim-i Sıhhiye Kânûnu*'nun ahkâm-ı cezâiye derecâtını mübeyyin olan işbu ikinci faslının mevâdd-ı sâiresi sırf me'mûrîn-i sıhhiyenin vezâif ve mes'ûliyetlerine âid olduğu ve husûsât-ı mezkûre bittab' onlarca ma'lûm bulunduğu gibi kâriîn-i kirâma da o derece ta'alluku görülmediği cihetle derc edilmemişdir.

CEM'İYET-İ TIBBİYE-İ ŞÂHÂNE

Cem'iyet-i Tıbbiye-i Şâhâne 1272 Hicriyesinde [1855-1856] Kırım Muhârebesi esnâsında te'sîs olunmuşdur. Bu esnâda Dersaadet'de bulunan asâkir-i müttefika etıbbâsından İngiliz Ordusu Tabîbi Doktor Pincoffs'un teklîf ve teşebbüsü üzerine haftada bir defa in'ikâd eylemek ve müzâkerât-ı tıbbiye ve mübâhasât-ı fenniye, mülâhazât-ı şahsiye ve müşâhedât-ı yevmiyede bulunmak ve asâkir-i muhtelife etıbbâsı beyninde mu'ârefe ve münâsebete vesîle olmak üzere bir cem'iyet te'sîsine karâr verilmişdir.

Memleketimizden mürûr eden İngiliz ve Fransız etıbbâ-yı askeriyesine etıbbâ-yı meşhûre-i mahalliyeden bazıları da iltihâk etmiş ve böylece Dersaadet Cem‘iyet-i Tıbbiyesi teessüs etmişdir. Cem‘iyet müzâkerât ve muhâberât için lisân-ı resmî olmak üzere Fransızcayı kabûl etmişdir.

İlk ictimâ‘dan pek az bir zamân sonra cem‘iyetin müessisleri ve bilhâssa Fransa Sefâreti Tabîbi müteveffâ Doktor Fauvel ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne mu‘allimlerinden Kostantin Efendi Karatodori ve Serviçen Efendi vesâirenin delâlet ve teşebbüsü üzerine keyfiyet cennet-mekân Abdülmecid Hân hazretlerinin atebe-i şâhânelerine lede'l-arz o zamâna kadar Memâlik-i Mahrûse'de ilk olarak teessüs eden işbu cem‘iyet lütfen taht-ı himâye-i müfahhama-i hazret-i şehriyârîye alınmağla berâber "şâhâne" unvânıyla nâmı i‘lâ edilmiş ve şehrî elli lira-yı Osmanî muhassesât ihsân kılınmışdır.

İşbu cem‘iyetin in‘ikâdına mahsûs olmak üzere mu‘ayyen esâslı bir mahal yokdur. A‘zâ dâimâ Beyoğlu'nda her sene istîcâr edilen husûsî **[130]** hâne, otel veya gazino gibi mahallerde ictimâ‘ eylemekdedir. Elyevm cem‘iyetin in‘ikâd mahalli Bonmarşe yanındaki bir hânedir. Yavaş yavaş cem‘iyet a‘zâsı tezâyüd eylemiş ve Avrupa ve Amerika etıbbâ-yı meşhûresinden bir haylisi fahrî a‘zâ veya muhâbir sıfatıyla cem‘iyete dâhil olmuşdur.

Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Şâhâne'de bir hayli husûsât-ı mühimme-i fenniye ve mevâdd-ı esâsiye-i sıhhiye mevki‘-i müzâkereye konmuş ve müzâkerât-ı mühimmenin pek çoğu memâlik-i ecnebiyede de nazar-ı dikkate alınmışdır. Hükûmet-i Seniyye tarafından işbu cem‘iyete lütfen ve âtıfeten tahsîs kılınan mebâliğ sinîn-i ahîrede hayli tenzîl olunmuş ve hâne kirâsı ve teshîn ve tenvîr masârıfı ve hademe ma‘âşı ve târîh-i teessüsünden beri neşredilen cerîde-i tıbbiye muhassesâtı olmak üzere şehrî i‘tâ kılınan elli lira-yı Osmanî senevî 270 liraya bi't-tenzîl umûr-ı tıbbiye-i mülkiye büdcesine idhâl ve ahîren mikdâr-ı mezkûr da külliyen kat‘ edilmişdir.

Cem‘iyetin Fransızca neşredilmekde ve bir hey’et-i müntehabe tarafından tahrîr ve idâre olunmakda olan gazetesi *Cerîde-i Tıbbiye-i Şarkiye* muhtelif zamânlarda gâyet mühim ve şâyân-ı istifâde neşriyâtda bulunmuşdur.

İşbu cerîde-i tıbbiye mukaddemâ beş günde bir neşredilmekde olduğu hâlde şimdi ayda bir defa intişâr etmekde ve mebâhisi sırf tabâbet ile sıhhat-i umûmiyeye münhasır bulunmakdadır. Her türlü mesâil-i siyâsiye cem‘iyetin müzâkerâtıyla gazetesi muhteviyâtına kat‘iyen dâhil olamaz.

Cem‘iyetin bin cild kadar fennî kitâbı hâvî bir kütübhânesi vardır ki, cem‘iyet müessislerinin ve bazı müellifînin teberru‘âtıyla ve kısmen de cem‘iyet muhassesâtından icrâ edilen tasarruf ile bi'l-iştirâ meydâna gelmişdir. Cem‘iyetin hey’et-i idâresi bir reîs ve iki reîs-i sânî ile iki kâtib ve bir sandıkkârdan mürekkebdir.

Bundan başka hâfız-ı kütüb ile cerîdenin bir hey’et-i tahrîriyesi vardır ki, bunlar her sene 15 Şubat'daki in‘ikâdda kur‘a ile tecdîd olunur.

Şimdiye kadar cem‘iyet riyâsetini der‘uhde eden zevât meyânında işbu cem‘iyetin müşevvik ve müessisi Mösyö Pincoffs, Fransa Ordusu etıbbâ-yı esâsiyesinden Mösyö Budin, altı defa makâm-ı riyâseti ihrâz eden Mösyö Fauvel, üç defa mevki‘-i riyâsete geçen Kostantin Efendi Karatodori, Serviçen Efendi, Mösyö Mühlig, Mösyö Barozzi Bartoletti, Gaspar Bey, Millingen (pederi), Zoéros Paşa, Mavroyani **[131]** Paşa, Kastaldi, Hubsch Sarèll, Vuccino, Ferîk Cemil Paşa hazretleri vesâire zikrolunabilir.

TIMÂRHÂNE

Cümle-i emâkin-i sıhhiye ve ıdâd-ı hayrât ve müberrât-ı cemîleden bulunan Bîmârhâne'nin derece-i ehemmiyet ve lüzûmu ta asr-ı Hazret-i Sultân Süleyman-ı Kânûnî'de tamâmıyla anlaşılarak diğer memâlik-i mütemeddinenin daha hiçbirisinde bîmârhâne mevcûd olmadığı ve Avrupalılar hastaları "karakoncolos" ve "cadı" unvânıyla yâd ederek tedâvîye bedel yakmak gibi bi'l-vücûh insâniyete gayr-ı muvâfık harekât-ı ta‘addiyâtkârâne icrâ eylemekde oldukları bir zamânda 964 senesinde Süleymaniye Bîmârhânesi inşâ etdirilmişdir. Bîmârhâne hîn-i te’sîs ve küşâdında otuz kadar ma‘lûlü hâvî olduğu hâlde bilâhare hastagânın adedi üç yüze bâliğ olmasına ve mezkûr hastahâne ise ancak iki yüz ma‘lûlü istî‘âba kâfi bulunmasına mebnî husûle gelen izdihâmın def‘ u izâlesi için Nurbanu Vâli-

de Sultân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri tarafından 991 senesinde Üsküdar'da vâki‘ Toptaşı Bîmârhânesi te’sîs ve küşâd buyurulmuş ve bilâhare 1289 senesinde bunun iktizâ eden mahalleri ta‘mîr ve derûnunda müceddeden dâireler inşâ ve Süleymaniye Bîmârhânesi'ndeki ma‘lûlîn buraya nakletdirilmiş ve o zamândan beri illet-i dimâğiyeye mübtelâ olan hastagân yalnız işbu Toptaşı Bîmârhânesi'nde tedâvî edilmekde bulunmuşdur.

Bîmârhânenin Hey’et-i Hâzırası

Toptaşı Bîmârhânesi başlıca iki dâireye münkasem olup bunlardan biri erkeklere ve diğeri kadınlara mahsûsdur. İşbu iki dâire arasında debboy ve matbah ile istihmâm ve banyo ve duş için bir de hammâm vardır.

Erkeklere mahsûs dâire iki kısım olup biri eski ve diğeri yenidir. Eski Dâire, iki katlı olarak alt katı beş oda ve bir de câmi‘ avlusu gibi cihât-ı erba‘ası kubbelerle sâyegîr olan bir meydândan ibâret olup bu dâirenin meydâna nâzır büyük bir yemekhânesi **[132]** vardır. Dâire-i mezkûrenin üst katı küçük bir meydân ile büyücek olarak dokuz odayı müştemildir. Mezkûr odaların üstüne görülen lüzûma mebnî bu kere yüz kişi istî‘âba kâfi büyük bir koğuş inşâ olunmakdadır.

Yeni Dâire, zikrolunan Eski Dâire gibi iki katlı olup alt katı biri yemînî ve diğeri yesârî olmak üzere iki cihetlidir. Bunların her ikisinde ayrı ayrı olarak yatak ve teneffüs koğuşlarıyla yemekhâne ve meydân ve çeşme mevcûddur. Mezkûr dâirenin üst katı da iki ciheti hâvî olarak, biri zikrolunan alt katın cihet-i yemînini[n] üzeridir ki, üç taraflı vâsi‘ bir koğuşdan ibâret olup bunun fevkinde de hastagânın tedâvîsine mahsûs büyük bir koğuş vardır. Cihet-i diğeri de sâlifü'z-zikr alt katın cihet-i yesârîsinin üzeridir ki, burada etıbbâ ve me’mûrîne mahsûs iki oda ile bir eczâhâne ve ma‘lûlînin yatmasına mahsûs biri büyük ve diğeri küçük iki koğuş bulunmakdadır.

Kadınlara Mahsûs Dâire

İşbu dâire de iki katlı olup alt katı geniş bir meydân ile dört büyük koğuşdan ibâretdir. Mezkûr koğuşlardan biri yemekhâne ve ikisi teneffüshâne ve

diğer biri de ma‘lûlînin tedâvîsine mahsûs hastahânedir. Üst katı sonradan müceddeden inşâ edilmiş olan gezinti mahalleri ile berâber ma‘lûlînin yatmasına mahsûs dâiren mâ-dâr dört büyük koğuşdan ibâretdir.

Bîmârhânenin vâsi‘ bir bâğçesi de bulunup bunun münâsib mahallerinde tathîrât-ı fenniye icrâsına mahsûs bir tebhîrhâne ve mevsim-i şitâda çamaşır kurutmağa mahsûs geniş bir kafes ve mevtâ gasl olunmak için bir gasilhâne ve çamaşır yıkamak için büyük bir çamaşırhâne vardır.

Bîmârhânede Bulunan Ma‘lûlîn Mikdârı

Erkekler dâiresinde bugün üç yüz yatak ve o mikdâr hasta bulunmakda olup henüz inşââtı ikmâl edilmemiş olan yüz yataklık koğuş açıldığı hâlde ma‘lûlîn-i zükûrun mevcûdu dört yüze bâliğ olacakdır.

Kadınlar dâiresinde ise yüz elli yatak ve hemen o kadar da yani yüz kırk iki hasta bulunmakdadır. Bin üç yüz on dört senesi zarfında dühûl ve hurûc ve vefât eden ma‘lûlînin mikdârı ber-vech-i âtîdir:

	[133] İslâm		**Hıristiyan**		**Musevî**		**Yekûn**
	Zükûr	**İnâs**	**Zükûr**	**İnâs**	**Zükûr**	**İnâs**	
1313 senesinden bâkî kalan	267	119	2	-	14	18	418
1314 senesinde dühûl eden	273	120	17	-	11	8	429
Yekûn	540	239	19	-	25	24	**847**
1314 senesinde hurûc eden	189	79	16	-	8	4	296
	351	160	3	-	17	20	**551**
Sene-i mezkûre zarfında vefât eden	77	41	2	-	5	3	128
1315 senesine devreden	274	119	1	-	12	17	**423**

DERSAADET VE BİLÂD-I SELÂSE'DEKİ ECZÂHÂNELER

Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de 1.252 eczâhâne mevcûddur. Bunların bulunduğu mahaller hakkında ma‘lûmât-ı muhtasara alınır ise inde'l-hâce "bâ-husûs merkez-i beldeden uzak olan yerlerde" mürâca‘atda sühûlet olacağı cihetle ber-vech-i zîr zikr u beyân olunur:

İstanbul'da Köprübaşı'ndan (Eminönü'nden) Eğrikapı ve oradan Yedikule ve sâhil-i bahrdan yine köprüye kadar muhtelif mahallerde 90, Eyübsultan'da iki, Makriköyü'nde beş, Ayastefanos'da bir, Büyükada'da dört, Heybeliada'da iki, Kartal'da iki, Maltepe'de bir, Erenköyü'nde iki, Kızıltoprak'da bir, Kadıköyü'nde on dört, Selimiye'de bir, Tophanelioğlu'nda bir, Üsküdar'da on üç, Beykoz'da bir, Paşabahçesi'nde bir, Anadoluhisarı ve Kandilli ve Beylerbeyi'nde birer, Çengelköyü [ve] Kuzguncuk'da ikişer ki, Boğaziçi Anadolu sâhilinde cem‘an 9 eczâhâne vardır. Rumeli cihetine gelince; Sarıyer'de iki, Büyükdere'de üç, Tarabya'da iki, Yeniköy'de iki, Boyacıköyü'nde bir, Rumelihisarı ve Bebek'de birer, Arnavudköyü'nde üç, Kuruçeşme'de bir, Ortaköy'de dört, **[134]** Beşiktaş ve Fındıklı ve Tophane'de dokuz, Galata ve Azabkapısı ve Beyoğlu [ve] Pangaltı ve Nişantaşı ve Tatavla'da 63, Kasımpaşa'da dört, Halıcıoğlu'ndan Hasköy'e kadar 7 ki, cem‘an iki yüz elli iki eczâhâne vardır. Fakat bunlardan bazıları sedd ü bend ve bazı mahallerde müceddeden küşâd olunduğundan dâimâ az çok tebeddülâta uğramakdadır.

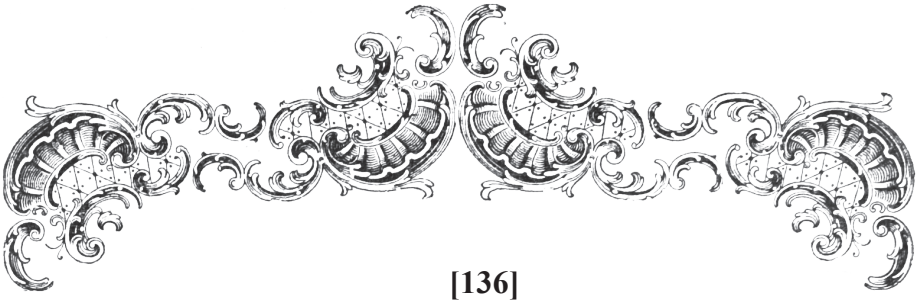
Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de mevcûd 252 eczâhâneden yedisi İslâm, iki yüz otuzu Hıristiyan, on beşi Musevî eczâcı efendiler tarafından idâre edilmekdedir. Bunların beş-altısı mekteb görmemiş "pratik" ve on beş, yirmisi ecnebi diplomalı ve kusûru Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin yetişdirdiği mütefennin ve san‘atın bi'l-cümle dakâyıkına vâkıf ve ulûm-ı ispençiyâriyenin terakkiyât-ı hâzırasını ta‘kîbe muktedir eczâcılardır. Bundan başka sâye-i şâhânede Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin yetişdirdiği eczâcılar Memâlik-i Mahrûse'nin her cihetine yayılmakda ve pratik eczâcılar ile ecânibe olan ihtiyâc mündefi‘ olmakdadır.

Arsası taraf-ı hazret-i mülûkâneden ihsân buyurulan Taksim'deki Fransız Hastahânesi
Hôpital français à Taksim

Şehrimizde bâlâda mezkûr hastahânelerden mâ‘adâ Rum, Ermeni, Yahudi cemâ‘âtine mahsûs dârüttedâvîler bulunduğu gibi Alman, Fransız, Rus ve İtalyanların da ayrı ayrı hastahâneleri vardır.

Bunlardan en yenisi ve sûret-i inşâsı cihetiyle en ziyâde nazar-ı dikkati **[135]** câlib bulunanı son zamânlarda 1896'da itmâm olunan Taksim'deki Fransız Hastahânesi'dir. Beyoğlu Câddesi'nin en mu‘tenâ bir mahallinde, Taksim Çeşmesi karşısında inşâ olunan işbu dârüttedâvînin arsası taraf-ı hazret-i hilâfet-penâhîden ihsân buyurulmuşdur. Yüz yatak istî‘âb eden ve ayrı ayrı odaları ve mükemmel bir ameliyâthâneyi hâvî olan işbu hastahâne hayrât u hasenâta sarf olunmak üzere Paris şehrine bir milyon frank terk eden Mösyö Henry Giffard'ın i‘tâ eylediği 150.000 frank ile teessüs eylemişdir.

[136]
MAKÂLÂT-I SIHHİYE VE ETIBBÂ-YI MÜTEHASSISA
KIRIK VE ÇIKIKÇILARIMIZ

Refîk-i muhteremim, Doktor izzetlü Besim Ömer Beyefendi şu eser-i güzîni tertîbe başladıkları zamân etıbbâ-yı Osmaniye'nin tesâvîrini ihtivâ etmesini ve bu meyânda resm-i âcizânemin de bulunmasını ve meslek ve husûsiyetime âid bir makâle yazmaklığımı arzu buyurmuş idiler. İhtisâsımın cerrâhlık, operatörlük olmasına nazaran o vâdîde bir şey yazmak tabîb olmayan kâriînim için semeresiz emek sarf edilmek olacağından bir yandan dâire-i ihtisâsım hâricine çıkmamak, diğer tarafdan umûmun nazar-ı mütâla'asına arz edebilmek üzere uzun uzadıya düşündükden sonra hayât ve sıhhat-i âmmeye fâide-bahş olması emeliyle sernâmeyi zemîn-i makâle ittihâz eyledim.

- 1 -

Bizde 1278 senesine gelinceye kadar bütün şu'abâtıyla berâber fenn-i celîl-i tıb ya "ocak" nâmıyla babadan evlâda intikâl eden ma'lûmâta ya hurâfât-ı Yunaniyeyi fersah fersah geçen gayr-ı ma'kûlâta veyâhûd kifâyetsiz tecrübelere müstenid idi. Fi'l-hakîka o târîhden epeyce zamân evvel Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne te'sîs olunmuş ve pek muktedir etıbbâ da yetişmiş idiyse de halkın bir türlü nazar-ı emniyetini kazanamamış ve her derd için ocaklara, her devâ için de kökçülere mürâca'atdan kimse geri durmamış idi.

Tabâbetin ocaklara, dişçiliğin berberlere, cerrâhlığın tımârcılık etmesini bile bilmeyen bir takım pis nâ-ehl kimselere, kıbâlenin hammâm ustalarıyla ihtiyâr kadınlara inhisâr etdiği o vakitlerde Vezîr Hânı dahi kırık

ve çıkıkçılara makar olmuş idi. 1278 senesi evâilinde neşrolunan tabâbet-i belediye hakkındaki nizâmnâme birinci ve on ikinci mâddesiyle (*Düstûr*, **[137]** cild 2, sahîfe 815) hayât ve sıhhat-i umûmiyenin vesâil-i muhâfaza ve sıyânetini mühim bir esâsla tesbît etmişdir. O zamândan beri Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den diploma ve ruhsatnâme istihsâl etmeyenler fenn-i tabâbeti yâhûd şu‘abâtından birini icrâ edemez. Şâyed eder ise cezâ-yı nakdî alınır. Tekerrür eder ise mücâzât-ı nakdiye iki kat alındıkdan başka altı aya kadar da hapis olunur. Sebebiyet verdiği zararın cezâ-yı kânûnîsini dahi ayrıca görür. Bu nizâmnâmenin bahşetdiği salâhiyet üzerine devâir-i müte‘allikası diplomasız ocaklardan tabâbeti, kökçülerden eczâcılığı, hammâm ustalarıyla ihtiyâr kadınlardan kıbâleyi, berberlerden kerpeteni nez‘ etmiş hattâ sünnetçi ve aşıcıları bile şehâdetnâmesiz icrâ-yı san‘atdan men‘ eylemiş iken bi'n-nisbe ehemmiyeti âşikâr olan kırık ve çıkıkçılar her nasılsa icrâ-yı san‘atda devâm edebilmişlerdir. Bu târîhlerde Avrupa dahi raboteur (reddâd) denilen şarlatanlar elinden kurtulamamış ve fenn-i cerrâhînin kırık çıkık misillü sargı ile tedâvî olunabilecek kısmı onların elinde kalmış idi. Bunlara karşı ahâlînin gösterdiği rağbet fenn-i cerrâhînin terakkiyât-ı mütemâdiyesi netâyiciyle gitdikçe azalmış ve nazar-ı halkda bunların mâhiyeti anlaşılarak bilâhare hükûmetin himemât-ı masrûfesi ile icrâ-yı san‘atdan men‘ edilerek devâm edenler şedîden dûçâr-ı mücâzât olmuş ve bu tedbîr ile artık kırıkçıların kökü kesilmişdir.

- 2-

Kırık ve çıkıkçılarımız sûret-i neş’etleri i‘tibârıyla iki kısımdır.

Bir kısmı, bu san‘atı ocak hakkına mâlikiyet veya onlardan birine mülâzemetle icrâ eder ki, birincileri şâh-nazar familyası gibi âbâ ve ecdâdından tevârüs sûretiyle, ikincileri ömrünün hemen kısm-ı a‘zamını kendileri arasında "üstâz" sayılan birinin çıraklık hizmetinde geçirmekle elde eder.

Diğer kısmı yâverî-i tâli‘ine güvenir. Bir-iki muvaffakiyetini sermâye-i san‘at eder. Bunlar ekseriyetle gümrük, rıhtım, mahalle hammâlları gibi kırık ve çıkık tehlikesine herkesden ziyâde ma‘rûz olanlar meyânından yetişir. **[138]** Bunların sûret-i neş’etleri mûcib-i hande olduğu kadar müstelzim-i telehhüfdür. Meselâ sırık hammâllarından birinin yük taşırken ayağı burkulur, süreksiz bir veca‘ o an için bîçâreyi müteezzî eder, biraz da ayak

şişmek isti‘dâdını gösterir. Ekseriyetle müddet-i kalîle zarfında bi-nefsihî zâil olacak bu gibi a‘râza fennen edilecek tedâvî tabî‘ata terkle istirâhat ve masaj tavsiyesinden ibâret iken o bîçârenin yanındaki arkadâşı ya başından yemenîsini yâhûd belinden çevresini çıkarır ve refîkinin ayağını lüzûmsuz yere pek çok tartakladıkdan sonra sarar ve arkasına alıp odasına getirir. Bu insâniyetine hiçbir diyecek yok ama böyle kazâların tab‘an intâc edeceği muvaffakiyet bir-iki tesâdüfle daha rûy-ı iltifât gösterince zavallı hammâl kırık ve çıkık tedâvîsinde fart-ı mahâreti olduğuna kendi bile inanır. Gitgide bunun sît u şöhreti, âvâze-i muvaffakiyeti mübâlağalarla dalgalana dalgalana, evden eve, mahalleden mahalleye aks-endâz olur. Nihâyetü'l-emr bütün bu şehrin dilinde o mâhir çıkıkçı(!) destân olur. Artık o da erbâb-ı mürâca‘atdan baş alamaz. Herkes bu feyz ü hüneri takdîrle lüzûmunda derhâl ondan istimdâd eyler.

Kırık ve çıkıkçılıkda cüssenin pek büyük dahli vardır. Elinde, bileğinde kuvveti fazla olan bu san‘atda en mâhir olurmuş! Güya bir çıkığı yerine koymak ve kırık bir kemiği kaynatmak elin ve bileğin kuvvetine muhtâc imiş! Zehî gaflet! Bunların bu derece iştihârlarına bir zamân etıbbâmız bile hizmet etmişdir. Fenn-i cerrâhînin Avrupa'da bile lâyık olduğu mevki‘-i terakkîye hatve-zen olamadığı elli sene evvelleri Memâlik-i Şâhâne'de de iktidârlarıyla teferrüd etmiş pek çok etıbbâmız vardı. Fakat bunlar sırf emrâz-ı dâhiliye ile iştigâl etdiklerinden böyle kırık ve çıkıklar ile sâir emrâz-ı cerrâhiyeyi köşe başı cerrâhlarıyla kırık ve çıkıkçıların eyâdî-i cehâletine teslîme mecbûr olmuşlardır ki, bu hâl onlara diğerlerinin pek fevkinde kıymetler vermiş ve âdetâ halka:

"-Filân çıkıkçı en hâzık zannetdiğimiz filân tabîbin tedâvî edemediği çıkığı bir ayda iyi ediyordu" dedirmişdir. İşte o iştihâr netâyiciyle bugün kırık ve çıkık ve buna mümâsil emrâzda servet, iktidâr, derece-i ma‘lûliyete göre marzâ hemen Vezîr Hânı'na koşar veya oradan birini celb eder. Bidâyet-i kazâda tabîbe, cerrâha mürâca‘at **[139]** eden ender olmağla berâber bir kırık veya çıkığı bir cerrâhın, bir operatörün tedâvî etdiği duyulsa hısım ve akrabâ hattâ komşular bile hemen koşar gelir, bunun tabîb ve cerrâh işi olmadığını, behemehâl bir çıkıkçı celbi lâzım geldiğini bin türlü hikâyeler nakliyle söyler ve ısrâr ederler. Isgâ olunmaz ise derece-i nüfûzlarına göre

bizzât çıkıkçıyı getirir, mu‘âyene etdirirler. Bittab‘ bunun ilk mu‘âyene ve tedâvîsi tabîbin kavâ‘id-i fenniye dâhilindeki müdâvâtını ta‘tîle sebeb olur.

- 3 -

Bir kere insâf edelim. Bir dikiş makinesini terkîb eden âlât ve takımlar bilinmez ise ta‘mîri âsân mıdır? Âdî bir kilidin bile şekil ve intizâmı ma‘lûm değil ise bozulduğu vakit düzeltilebilir mi? Vücûd-ı beşer de öyledir. Bir makineden hem en mu‘tenâ ve dakîk ve nârîn bir makineden farkı yokdur. Bir yeri kırılsa, çıksa tedâvîsi için fünûn-ı sâireden kat‘-ı nazar hiç olmaz ise a‘zâ-yı mürekkebesi ile vezâifi -ki teşrîh ve menâfi‘u'l-a‘zâ fenleridir- bilinmedikçe nasıl tedâvî edilir? Diz kapağından aşağı "sâk" isminde iki kemik olduğunu bilmeyen, şekil ve istikâmet ve vaz‘iyetinden haberdâr olmayan, hangi kemiklerle mafsallandığına vukûfu bulunmayan onun tagayyürâtını nasıl anlayıp da teşfiyesine çâresâz olabilir? İzâm-ı tavîleden bâzû ve uyluk kemikleri kırılınca ikide bir hareket etdirilir, vakitsiz sargılar çözülür ise vaz‘iyet-i tabî‘iyede yerine konulmuş iken kırık parçaların kapayacağı ve bilâhare kaynasa da kırık olan taraf-ı mukâbile nisbetle kısa kaldıkdan başka aylarca da ızdırâbı mûcib olacağını ve bil‘akis oynak yerlerine yakın kırıklarda harekât-ı lâzıme icrâ olunmaz ve masaj yapılmayıp da bir müddet sarılı bırakılır ise evvelâ gerginlik sonra iltisâk-ı mafsal vukû‘a gelerek kol veya ayak harekât-ı tabî‘iye icrâsından [mahrûm] kalacağını bilmeyenlerin müdâvâtı netâyic-i ma‘kûse hâsıl etmez mi? Bazı kırıklar vardır ki, büsbütün zıddına olarak sarmak, hareketden men‘ etmek îcâb etmez. Meselâ ihtiyârların kalça kemiği (uyluk kemiği) kırılınca hasta müddet-i medîde yatakda kalsa mevzi‘î ve umûmî bir takım emrâz u avârız-ı mühlike zuhûruyla o kırığı iyi etmeğe vakit kalmadan mevt **[140]** vukû‘a gelir.

Bunun için bir an evvel hastayı yürütmek lâzım geldiğini ve hele kesr-i muhtelit denilen yara ile müterâfık kırıklarda kemiğin havâ ile temâsı ve daha doğrusu hâricle münâsebâtı hâlinde "gangren taraf" veya "intân-ı kîhî ve afenî" dedikleri mühlik hastalıkların kesretle zuhûrunu ve bu hâlin havâ ve hâricde bulunan mikrobların dâhil-i cerha olmalarından ileri geldiğini ve def‘-i ta‘affün (antisepsi, asepsi) usûlüyle buna meydân verilmeyerek

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Dâhiliye Mu‘allimi Ferîk sa‘âdetlü Feyzullah Paşa hazretleri
S. E. Le Prof. Feyzoullah Pacha, Général de division

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Mütenevvi‘a-i Dâhiliye (Poliklinik) Mu‘allimi sa‘âdetlü Mikail Horasancıyan Efendi hazretleri
S. E. Le Prof. M. Khorassandjian

Usûl-i Teşhîs-i Emrâz (Racle), *Emrâz-ı Dâhiliye* (Strümpell) nâmında iki eser-i mütercemi mevcûddur.

marzânın kâmilen şifâyâb olabileceğini ve kezâ bazı kırıklarda marîzin frengi, şeker, albüminori vesâire gibi fâsidü'l-bünye emrâza mübtelâ olması iltiyâma hâil olduğunu yâhûd avârız-ı mühlikeye sebebiyet verdiğini ve bunun için de aynı zamânda marîzi dâhilen tedâvî eylemek muktezî bulunduğunu bilmeyen ve bilse de fenn-i tıbba adem-i intisâbı cihetiyle tedâvî **[141]** edememesi tabî‘î ve zarûrî bulunan kimsenin mu‘âlecâtından, tedâbîrinden istifâde olunur mu?

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Umûmiye Mu‘allimi Ferîk sa‘âdetlü Nafız Paşa hazretleri
S. E. Le Prof. Nafiz Pacha

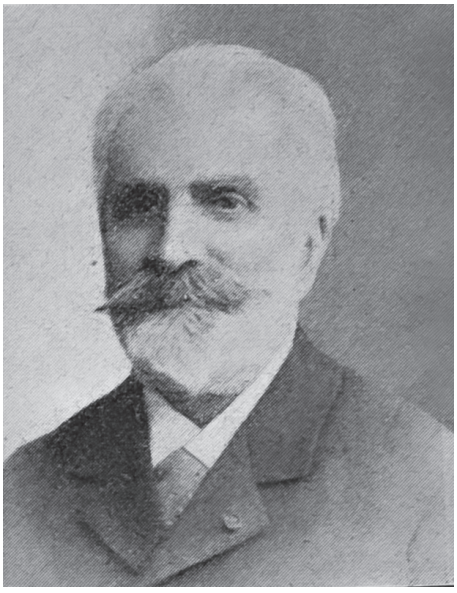
Âsârı: *Emrâz-ı Dâhiliye* (Tardieu), *Emrâz-ı Dâhiliye* (Niemeber, beş cild), *Hıfz-ı Sıhhat*, *Emrâz-ı Umûmiye* (Hallopeau), *Emrâz-ı Etfâl* (Despine - Picot) vesâire

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Dâhiliye Mu‘allimi ve Dâülkelb Ameliyâthânesi Müdürü Mîrlivâ sa‘âdetlü Zoéros Paşa
S. E. Le Prof. Zoéros Pacha, Général de brigade, Directeur de l’Institut antrabique

Çıkıklar da aynıyla böyledir. Kesret-i vukû‘u, sühûlet-i teşhîsi i‘tibârıyla omuz başı çıkıklarını ele alalım. Bunda bâzû kemiği azm-i kitfin cevf-i unnâbî denilen çukur mahallinden çıkar. Bu çıkıklarda öne doğru vukû‘a gelirse çıkıkçılar bildikleri eski bir usûl ile yani hastanın kolunu tedrîcen aşağı doğru çekerek ve dirseği bükerek bedene şiddetle yaklaşdırılmakla yerine korlar. Hâlbuki çıkık her dâim öne doğru vukû‘a gelmez. Arka, yukarı, aşağı taraflara doğru da vukû‘ bulur. Hattâ öne doğru çıkdığı zamân bile köprücük kemiğinin altına kadar girdiği olur. Bu sûretde o usûl müsmir olmaz. Bunlar diğer usûle tâbi‘dir. Kavâ‘id-i fenniyeye ri‘âyet edildiği

ve güzelce teşhîs olunduğu **[142]** takdîrde sühûletle yerine getirilir. Bazen de mürâca‘at olunan cümle vesâit-i ma‘lûmeye rağmen çıkık bir türlü reddolunamaz. Bu hâlde hastayı uyutarak çıkığı reddetmeğe yani kloroform isti‘mâline mecbûriyet görülür. Bunda kırık ve çıkıkçılar ne yapabilecekler? Hiç. Birçok uğraşıp da çıkığı reddedemeyeceklerini anlayınca bazı şarlatanlıklardan sonra kemiği yerine koyduklarından bahisle taraf-ı meûfu sıkça sararlar. Bilâhare hastanın ya kolu çolak veya ayağı topal kalır ki, bu hâlde aradan vakit geçeceğinden bilâhare marîz cerrâha mürâca‘at etse de hiçbir fâide hâsıl olmaz.

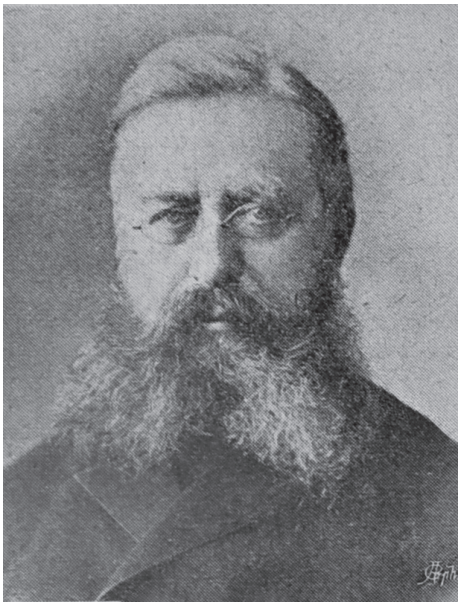
Fransa Encümen-i Dâniş-i Tıbbîsi a‘zâ-i muhâbirinde[n] sa‘âdetlü Doktor Zambako Paşa hazretleri
S. E. Le Dr. Zambaco Pacha

Cüzâm, *Eski Mısrîlerde Frengi*, *Morfin ile Tesemmüm* hakkında Fransızca kaleme alınmış âsâr-ı mu‘teberesi vardır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Mütenevvi‘a-i Dâhiliye Mu‘allim Mu‘âvini Mîralây izzetlü Vahan Beyefendi
Mr. Le Dr. Vahan Bey Colonel
Prof. Agrégé

Bugün kırık, çıkık ve emsâli emrâzın usûl-i teşhîs ve tedâvîsi de hemen büsbütün değişmişdir. Elli sene evvelinden beri günden güne eser-i terakkî **[143]** gösteren fenn-i cerrâhî zâten nazariyâtdan ziyâde kavâ'id-i sâbite-i fenniyeye müstenid olmakdan nâşi ihtirâ'ât ve keşfiyât-ı mühimme ile de sûret-i teşhîs ve tedâvîsi kat'iyet kesb etmişdir. Kloroform isti'mâli gibi marîze ağrı, sızı hissetdirmeden vücûd-ı beşerin en derîn ve en mahfî köşelerine kadar ameliyât icrâsı imkânının meydân alması, asepsi ve antisepsi usûlünün îcâdıyla emniyet-bahş bir hâle gelmiş ve hele röntgen şu'â'ı, teşhîsde zühûle aslâ imkân bırakmamışdır.

Tabîb-i Müşâvir-i Hazret-i Pâdişâhî
Doktor Mösyö Mühlig
Mr. Le Dr. Von Mühlig (le père).
Médecin consultant de Sa Majesté
Impériale Le Sultan

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Serîriyât-ı Dâhiliye Mu'allim
Mu'âvini Kâimmakâm izzetlü Celâl
İsmail Bey
Mr. Le Dr. Djélal Ismaïl Bey.
Lieutenant Colonel Prof. Agrégé

Artık röntgen şu‘â‘ı elde oldukça beden-i insânîdeki kırık, çıkıkları ıyânen görüyoruz, teşhîsde güçlük çekmiyoruz. Bir zamânlar kolu kırık, ayağı çıkan aylarca eziyet çeker, ağlar, inler de yine hâl-i sâbıkını i‘âde edemezdi. Çünkü kırıkları muhâfaza etmek ve çıkıkları îcâbında reddetmek için âlât ve edevât-ı cerrâhiye muntazam değil idi. Şimdi gâyet muntazam cihâzlar, **[144]** âletler, alçılı sargılar îcâd edildi. Bunlar sâyesinde kırıklar, çıkıklar vaz‘iyet-i tabî‘iyede ağrısız, sızısız ve müddet-i kalîle zarfında iltiyâm-pezîr oluyor. Âdetâ marzâ kolunun veya ayağının kırıldığına inanmıyor. Hattâ pek çokları yatakdan kalkarak yürümek istiyor. Ve'l-hâsıl eskiden nasılsa yine öyle kolunu, ayağını kullanıyor, hiçbir kusûru görülmüyor.

Bu âlâtdân mâ‘adâ usûl-i tedâvî de teceddüd etdi. Ez-cümle uyluk kemiğinin orta yeri kırılsa, değil kırık ve çıkıkların tahta parçaları en mükemmel eczihe ile sarılmış olduğu hâlde bile bilâhare kırılan kemiğin her iki ucu kayarak vaz‘iyet-i ma‘yûbede kaynar ve binâenaleyh hastanın bir ayağı diğerinden üç-dört parmak kısa kalır. Bunun için hastanın ayağı güzelce çekilmeli ve karyoladan aşağı birkaç kıyye sıkletinde bir cisim ile asılmalıdır. Bu hâlde mahall-i meksûr kaymaz ve ayak da bilâhare kısalmaz. Böyle tedâvî olunanlar kat‘an ağrı hissetmekden mâ‘adâ ayağının kırık olduğunu bile hissedemiyorlar. Acabâ bu usûlü kırıkçılarımız biliyorlar mı?

- 5 -

Kırık ve çıkıkçılarımız şu gavâmız-ı fenniyeye adem-i vukûfları, bu ihtirâ‘dan aslâ habîr olmamaları seyyiesiyle sebebiyet verdikleri sakatlıklara, irtikâb etdikleri hatîâta tesâdüf etdikçe sâika-i cehâlet olduğu için müteessif, müteessir olmamak elden gelmiyor.

Bunlar hastalık ne olursa olsun anlamadan tedâvîye koyulmakdan çekinmezler. Kırık çıkık bulamazlar ise "incik, berelenmiş" derler. O da olmazsa "kıl kaçmış" derler ki, fenn-i tıbda böyle bir hastalık yokdur. Bunların hepsini oğmakla, sarmakla teşfiyeye çalışırlar. Hastalığı anlamaksızın tedâvîye başlarlar. Bunun hâsıl edeceği netâyic-i vahîmeyi aslâ düşünmezler ve her mürâca‘at edende behemehâl bir hastalık keşfederler. İster iseniz

nefsinizde de tecrübe ediniz. Hiçbir ârıza-i vücûdiyeniz yok iken Vezîr Hânı'na gidiniz. O yâdigârlardan birinin alçak tavanlı, pis, havâsı muhtel, ziyâ almaz, karanlık odasına giriniz. Yolda gelir iken ayağınızın burkulduğunu, biraz zahmet çekmekde **[145]** olduğunuzu söyleyiniz. Bakınız kırılmış ya çıkmış olduğuna sizi bile inandıracak vesâile teşebbüs etmez mi? En insâflısı topuğunuzun yerinden oynadığına kadar ileri gider. Eğer etvârınızda eser-i sükûnet görürse "topuğunuz incinmiş, birkaç defa bağlayıp sarmak lâzım" der. Kendisine bırakırsanız tedâvîye başlar ve hândan ayağınızda koskocaman bir sargı ile çıkarsınız. Size çekdireceği eziyet de caba!

Usûl-i tedâvîleri mürâca‘at eden hastaya lüzûmlu, lüzûmsuz, münâsebetli, münâsebetsiz birçok harekât icrâsıyla ezâ ve cefâ etmekden; *vesâit-i tedâvîleri* bir-iki tahta parçasını amerikan beziyle sarmakdan; *devâları* "arslan yağıdır" dedikleri havâ civa ile mahlût çerviş yağından ibâret bulunan bu gürûh-ı cehele medâr-ı ma‘îşetini âlemin çolak, topal kalmasında buldukları için hastalarını gün aşırı mu‘âyene ve tedâvîye lüzûm gösterir. Zâten gayr-ı muvâfık sûretde sarıldığı için ya o akşam ya ertesi gün gevşeyip tedrîcen çözülen sargıyı bin türlü ezâ ve işkencelerle tekrâr sararlar. Emekleri az görünmemek için her sargıyı çözdükçe öyle meûf olan mahalli bazen bî-lüzûm oğarlar ki, acısına tahammül tâkati kalmaz. Bîçâre marîz böyle kırıklar ve çıkıklarda bu türlü âlâm u evcâ‘ı tabî‘î addeder, mümkün mertebe tahammüle çalışır. İçin için ağlar ve inler. Tahammül-güzâr bir dereceye varınca artık bu işkenceden kurtulmak için kıvranır. Mümkün mü? Etrâfındakiler hattâ familya halkı bile bîçârenin elini, ayağını hareket meydân vermeyecek sûretde zabt etmişler! Kırıkçı da bir yandan oğalar durur. Zavallı marîz kımıldanmak imkânını bulamayınca ıztırâbdan defa‘âtle bayılır, ayılır.

Aylarca bu tahammül-güzâr tedâvî iki günde bir tekerrür eder. Bin türlü ezâdan, cefâdan sonra tedâvî biter. Sargı büsbütün çözüldüğü vakit hasta kol ve ayağının gayr-ı muntazam bir vaz‘iyetde tutmuş olduğunu, bundan böyle topal ya çolak kaldığını görür. Ekseriyetle bununla da kalmıyor; bazen tıbben iktizâ eden dâhilî tedâvînin noksânıyla kırılan kemiğin her iki ucu aslâ kaynamıyor. Hasta da kol veya ayağını aslâ isti‘mâle muktedir olamıyor veyâhûd gâyet sıkı sarılan sargılar netîcesi hastanın kolu, ayağı şişiyor.

[146] Kırıkçıbaşı hâlâ bunu sıkı sarmakla tedâvî etmek sevdâsına düşüyor. Bîçâre marîzin kolu veya ayağı gangren oluyor. Tehlike baş gösterince kırıkçı savuşup def‘ olup gidiyor. Nihâyet bir cerrâhın hazâkatine ilticâ olunuyor. Mümkünse o tehlike bertaraf oluyor, değilse hayâtı kurtarmak için kol veya ayak kırık ve çıkıkçının kurbân-ı seyyiâtı olarak fedâ ediliyor.

İşte bir cerrâhın, bir operatörün ağrı hissetdirmeden reddedip sarabileceği ve müddet-i kalîle zarfında büsbütün şifâyâb edebileceği bir kırık veya çıkık böyle nâ-ehiller elinde aylarca eziyetler, cefâlar çekilerek sakat bazen de kolsuz ve ayaksız kalmağla netîceleniyor.

Fi'l-hakîka kâriîn arasında bunlardan birinin bir-iki kırık ya çıkığı reddedip muvaffakiyet hâsıl etdiğini görenler tafsîlât-ı mebsûtada mübâlağa etdiğime zâhib olurlar. Evet, bazen öyle kırık ve çıkıklar olur ki, bu san‘atla hiç iştigâl etmeyenler bile onları anlar, hisseder. Bu nev‘leri güzelce sarılıp hastaya bir müddet istirâhat tavsiyesiyle şifâyâb olan basît ve nâtamâm kırıklar ile yukarıda söylediğimiz basît ve teşhîsi kolay ve cüz’î bir dikkatle reddolunabilen çıkıklardır veya birkaç gün zarfında hattâ bilâ-tedâvî kendiliğinden teşfiyesi kâbil olan ve kırık ve çıkıklar tarafından ya kasden veyâhûd teşhîsde aldanmalarından kırık ve çıkık deyü hastaya ve etrâfına bildirilen bereler ile inciklerdir. İşte bu gibi vekâyi‘ kırık ve çıkıkların iştihârına bâdî olmakdadır.

Kırık ve çıkıkçılarımızın eser-i hatâları olan seyyiâta hasbe'l-meslek her gün kesretle tesâ[dü]f etmekdeyiz. Meşhûdât-ı âtiye bunların ta‘yîn-i mâhiyetlerine kifâyet eder:

1-Serîriyât-ı hâriciyeye mu‘âyene olunmak üzere ara sıra gelen Yüzbaşı M… Efendi bir sene akdem sol omzu üzerine düşer ve doğruca bir çıkıkçıya mürâca‘at eyler. Çıkıkçı, mu‘tâdı olan şarlatanlıklarla bin türlü eziyet, işkence çekdirerek güya kolunu yerine getirir, sarar. Âkıbet hastanın kolu oynamaz olur. Haftalarla, aylarla gider, gelir. Çıkıkçı altı ay devâm eden bu tedâvî sırasında birçok da parasını aldıkdan sonra bir gün kemiğin tekrâr yerinden kaydığını **[147]** ve binâenaleyh bir konsülteye (!) ihtiyâc görüldüğünü söyler. Buna da muvâfakat edilir. Ertesi günü dört çıkıkçıdan mürekkeb bir konsülte yapı[lı]r. Her biri zavallının kolunu eğer, büker, oynatır, çeker. Bin türlü eziyetler, işkenceler ederler. O da cân acısından

bayılır. Ayıldığı vakit etrâfında kimseyi bulmaz. Hepsi kaçmış. Kolu da tulum gibi şişmiş! Nihâyet serîriyât-ı hâriciyeye gelir. Mu‘âyene etdiğimde sol omzu aşağı doğru çıkmış ve yerine konulamadıkdan mâ‘adâ bîhûde cebr u şiddetlerle sinirleri ezilerek kolunda felc vukû‘a sebebiyet verilmiş ve binâenaleyh isti‘mâlden iskât edilmiş olduğunu gördüm. Mülahham, hoş sohbet olan bu zât şimdi o kolunun hammâllığını îfâ ediyor.

2-Geçen gün li-ecli't-tedâvî mu‘âyenehâneme gönderilen dört aylık bir çocuk da bu yâdigârlardan birinin pençe-i gadrine uğramışdır. Bu çocuk sol omzundan muztarib olması cihetle ebeveyni hemen bir çıkıkçıya mürâca‘at eder. Çıkıkçı çocuğun kolu çıkdığından yerine koymak lüzûmunu söyler ve tedâvîye de başlar. O ma‘sûm birçok eziyetler çekdikden sonra kolu sıkı sıkı sarılır. İki gün sonra sargılar çözülüp tekrâr sarılır. Bir hafta sonra çocuğun ıztırâbı tezâyüd eder. Omuz başı şiş olan çocuk uyku uyuyamaz, feryâda başlar. Çıkıkçıbaşı bu sefer de çocuğun parmaklarından başlayarak birer birer ta omuz başına kadar sarar. Üç gün sonra tekrâr gelmelerini söylerse de yirmi dört sâ‘at bile tahammüle ihtimâli kalmayan çocuğu nihâyet bir cerrâha göstermeğe karâr verirler ve mu‘âyenehâneme getirirler. Sargıları çözdüğüm sırada bîçârenin kolunun morardığını, şişdiğini âdetâ gangren olmak isti‘dâdını gösterdiğini, şâyân-ı merhamet bir hâlde bulunduğunu gördüm.

Omuz başını mu‘âyene edince çıkık, kırık gibi bir şey olmayıp derisi altında bir bardak dolusu cerâhatin vücûdunu ve gâyet sıkı sargı ile kolu morarıp şişdiğini anladım. Hemen bir neşterle cerâhati aldım. Çocuk gözünü açdı. Tedrîcen bir-iki gün zarfında da şiş olsaydı, değil kolunu, hayâtını kurtarmak bile güçleşecekdi. Bu yâdigârların hemen her dâim incik, çıkık diyerek kemik hastalıklarını ve kol ve **[148]** ayakda vukû‘a gelen hurâcâtı yani çıbanları, cerâhatleri, âdî romatizmayı ve'l-hâsıl akla gelmeyecek ve aslâ sargı sarmakla ve oğmak ile tedâvîsi lâzım gelmeyen birçok ilel ü emrâzı tedâvî eylediklerini müşâhede eylemekde ve bundan dolayı birçok vukû‘ât-ı müteessifeye her gün rast gelmekdeyiz. Tesâdüf eylediğim bu gibi vekâyi‘i bir gün bi'l-münâsebe mu‘allim-i muhteremim sa‘âdetlü Hayreddin Paşa hazretlerine nakletdiğim sıra kendileri de vak‘a-i âtiyeyi hikâye buyurdular:

3-Paşa hazretlerini bir gün Paşabahçesi'nde dokuz yaşlarında pek güzel bir kız çocuğunun mu‘âyenesi için celb ederler. Kendileri, hastayı mu‘âyene eder. Ayağının kâmilen gangren olduğunu görür. Esbâbını sorar. Çocuğun bir hafta evvel ayağı incindiği için kırıkçının birine mürâca‘at edildiğini ve güzelce sardığı için ayağının siyâhlandığını söylerler ki, işte o tedâvî (!) bîçârenin ayağını kesmekle hayâtını kurta[r]mağa ancak zamân bırakabilmişdir.

Demek oluyor ki, paşa-yı müşârunileyh hazretleri yetişerek bîçârenin ayağını vaktiyle kesmemiş olsa idiler, gangren te’sîriyle çocuğun artık hayâtını kurtarmağa imkân bulunamayacakdı.

İşte kırık ve çıkıkçılarımızın mahâretleri uğruna yalnız kolunu, ayağını fedâ edip de hayâtını kazanabilenler kendilerini bahtiyâr saysınlar!

Bugün Memâlik-i Şâhâne'nin her tarafında o derece mâhir etıbbâ, cerrâh, operatörler yetişmişdir ki, artık ne ocaklar[d]a, ne köşe başlarında ve sokak ortalarında, mahalle aralarında pis merhemlerle ve hasta arkalarından çıkmış gömleklerden müstahzar tiftiklerle marzâ tedâvî eden cerrâhlara ihtiyâc kalmadığı gibi yine o mâhir cerrâh, operatörler sâyesinde her şeyden bî-behre ve mürâca‘at edenleri ma‘lûl bırakmakdan gayrı fâideleri olmayan ve menfa‘at-i şahsiyelerini mazarrat-ı umûmiyede arayan bu gibi kırık ve çıkık ta‘mîrcilerine ihtiyâcımız kalmamışdır. İşte bunun netâyic-i hasenesinden olarak el-yevm etıbbâmız da az çok emrâz-ı cerrâhiyeye vukûf kesb etmiş olduklarından artık marzâya öyle köşe başı cerrâhlarını, kırık ve çıkıkçıları tavsiyeden külliyen ictinâb etmekde oldukları gibi ahâlîmizin **[149]** bu cihetlere vâkıf olan bir kısm-ı a‘zamı da birkaç seneden beri bu yâdigârlara ehemmiyet vermemekdedirler. Bundan dolayı bu son zamânlarda çıkıkçı ve kırıkçıların işlerine yine kendi ta‘bîrleri üzere kesâd (durgunluk) ârız olmuşdur. Daha doğrusu günden güne rağbetden düşmekdeler ise de avâm takımı el-ân eyâdî-i cehlî altında nükûd ve vücûdlarını izâ‘a ve imhâ etmekde olduklarından ve bunun sıhhat ve hayât-ı umûmiyeye derece-i te’sîri pek bedîhî bulunduğundan artık bu yâdigârların icrâ-yı san‘atdan men‘ ile ortadan kaldırılmaları zamânı gelmişdir. Makâlemizin bidâyetinde zikreylediğimiz iki mâdde-i nizâmiye hükmü zâten bunlara da şâmil olduğu hâlde şimdiye kadar hiçbir teşebbüsde bulu-

nulmaması mûcib-i teessüf olmağla berâber hiç olmaz ise bundan böyle o salâhiyet-i nizâmiyeden istifâde edilmesi ve bu gibi diplomasız icrâ-yı tabâbet eden kimselerin kat‘iyen icrâ-yı san‘atdan men‘ ve mütecâsirlerinin şedîden dûçâr-ı mücâzât edilmesi Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Hıfzıssıhha-i Umûmiye Müfettişliği'nin en mühim vezâifinden biridir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Serîriyât-ı Hâriciye Mu‘allimi
Ferîk Cemil

[150] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Hâriciye Mu‘allimi Operatör Ferîk sa‘âdetlü Cemil Paşa hazretleri
S. E. Le Prof. Djémil Pacha, Général de division

Âsârı: *İbtâl-i His*, *Serîriyât-ı Hâriciyede İcrâ Olunan Ameliyât* nâmlarında iki mükemmel Türkçe kitâb ile *Ameliyât-ı Kayseriye*, *Tasnî‘-i Bevvâb-ı Mi‘de* isimlerinde Fransızca bazı resâil vesâire.

Bahriye Hastahânesi Seroperatörü Mîralây izzetlü Fikri Beyefendi
Mr. Le Dr. Fikri Bey Colonel. Operateur en chef de l’hôpital de la Marine Impériale

HASTAHÂNELER

Bunca ahvâl-i tabî‘iyenin mahkûm-ı tehdîdâtı bulunan, kâinâtın hâdisâtın her gün diğer-gûn olan bin türlü tecâvüzât ve ta‘arruzât-ı hayât-sûzânesine karşı hiçbir kudreti hâiz olmayan insânlar yalnız akl u iz‘ân ve bu hâssa-i celîleye şeref-bahş olan ilm ü irfân ile hayât-ı mu‘azzezlerini muhâfaza edegelmişler ve bu bâbda her asır ve dehrin terakkiyâtı nisbetinde bir takım vesâit-i tahaffuziyeyi istihsâl ü istikmâle mecbûr olmuşlardır ki, ser-levhamız olan hastahâneler dahi işte bu ihtiyâc-ı mübrem ü mücbirin cereyân-ı tabî‘îsiyle husûle getirdiği hayrât u müberrâtın başlıcası ve âlem-i insâniyet ve medeniyetin en şerefli bir netîcesidir.

[151] Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Hâriciye Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü Hayreddin Paşa

S. E. Le Prof. Hayreddin Pacha. Général de brigade

Âsârı: *Ameliyât-ı Cerrâhiye* (Guérin), *Emrâz-ı Hâriciye* (Moynac), *Zübdetü'l-Kimyâ* vesâire.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Ameliyât-ı Cerrâhiye ve Tıbbiye-i Mülkiye'de Serîriyât-ı Hâriciye Mu‘allimi Kâimmakâm Nureddin Bey

Mr. Le Dr. Noureddin Bey. Lieutenant Colonel Prof. Agrégé

Ezvâk-ı hayâtiye ve eşvâk-ı zâtiyesini bin türlü müstahzarâtıyla te'mîn edebilen erbâb-ı yesâr firâş-ı bîmârîye düşdükleri anda da birçok vesâit-i tahaffuziye ve müdâvâta mazhar oldukları hâlde sıcak bir çorbaya, üzerlerine örtecek bir yorgana ve cism-i âteş-bârını soğuk rüzgârdan muhâfaza edebilecek bir meskene, bir hücre-i fakîrâneye mâlik olmayan bîçâregân gurebânın, o zavallı fukarânın hâl-i küdûret-iştimâli göz önüne getirilir ve bir de farkları müsâ'ade-i tâli'den ibâret olan işbu iki sınıf halkın cismen hiçbir farkları olmadığı nazar-ı dikkate alınır ise sınıf-ı fukarâ için hastahânelerin îfâ etmekde bulunduğu hidemâtın ne kadar azîm olduğu bedâheten görülür. Bir hastahânenin mütâla'a-i gavâmızından hâme-i bahs ü beyân şikeste-lisân olsa yeridir. Hakîkat! Kuvâ-yı mâddiye ve ma'neviyesi **[152]** rehîn-i nefâd olmuş, gözleri görmekden, dili söylemekden, kulakları işitmekden, mi'desi hazımdan ve ayakları yürümekden mahrûm kalmış →

Almanya Hastahânesi Operatörü sa'âdetlü Kanburoğlu Efendi hazretleri
S. E. Le Dr. A. Cambouroglou. Opérateur de l'Hôpital Allemand

Gümüşsuyu Hastahânesi Operatörü Kâimmakâm izzetlü Hâzım Bey
Mr. Le Dr. Hazim Bey. Lieutenant Colonel. Opérateur de l'Hôpital Gumuch-Souyi

bir bîçâre tasavvur buyurulsun ki, dünyâ ve mâ-fîhâda en başlıca emeli, ümîdi, bir dakîkalık sıhhatden ibâret iken bir nazar-ı şefkat ona in‘itâf etmez, bir dest-i himâyet cism-i bîmârını ohşamaz ise o bîçârenin hâli neye müncer olur? Ya pederden, mâderden mahrûm, sefâletin her türlü ıztırâbâtına mahkûm olan bir perîşân-ı âfiyeti düşünülmeğe, leyâl-i hayâtı ümîdsizlikler, **[153]** kimsesizliklerden mütevellid bir figân-ı diğer altında zebûn ve tengnâ-yı azâbda nefes-i vâpesîninde ağzına bir yudum su verecek kimse bulunmasın. Bu kabîl sefâlet-zedegânın mürâca‘atgâh-ı yegânesi neresi olur? Hastahâne değil mi? Öyle ise te‘âvün ü tenâsur farîzası erbâb-ı iktidârın birinci vazîfesidir. Milel-i mütemeddine bu dârüssıhhaları âdetâ emâkin-i husûsiye derecesinde tezyîd ile binlerce bîçârelere ârâmgâh-ı râhat ve sıhhat olan o muntazam hastahâneleri vücûda getirmişlerdir ki, her memleketin küberâsından ve ashâb-ı servet ü yesârından pek çokları hâl-i bîmârîde muhtâc oldukları intizâm-ı tedâvîyi vüs‘at ü refâhları arasında bulamayarak hastahânelere mürâca‘at eyledikleri müşâhedât-ı nâdireden değildir.

Yıldız Hastahânesi Operatörü
Kâimmakâm izzetlü Nazım Bey
Mr. Le Dr. Nazim Bey. Lieutenant
Colonel. Opérateur de l’Hôpital Yildiz

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı
Hâriciye Mu‘allim-i Sânîsi Binbaşı
rif‘atlü Ahmed Fehim Bey
Mr. Le Prof. Ahmed Bey Major

Lehü'l-hamd mülkümüzde bu misillü müessesât-ı hayriyeden hâlî olmayıp bir tarafdan vaktiyle inşâ edilmiş hastahâneler, **[154]** sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i tâc-dârîde ikmâl ü ıslâh olunmakda ve diğer tarafdan da yeni başdan en mükemmel ve en muntazam hastahâneler vücûda getirilmek sûretiyle şu dârülemân-ı bîçâregânın adedi teksîr edilmekde olduğu manzûr-dîde-i iftihâr olmakdadır. Ancak hâtime-i makâl olarak şunu da ilâve edelim ki, terakkiyât-ı fenniye her şeyin şâyân olduğu bir mükemmeliyeti hâiz olmasını îcâb etdirip aksi hâl bir meşgale-i bîmeâl hükmünde kalacağından hastahânelerin de fünûn-ı hâzıranın îcâb etdirdiği kavâ'id ü şerâiti muhtevî bulunması kat'iyen îcâb eder. Mevki'i, binâsı, hârici, dâhili, müştemilâtı ve istî'âb edeceği hastalarla vüs'atinin derecesi, âlât-ı tıbbiye ve cerrâhiyesinin mükemmeliyeti, usûl-i tebhîr ve ta'kîmin tamâmî-i icrâsı gibi kavâ'id-i esâsiye, hastahânelerde en ufak görünen hurdelerine varıncaya kadar nazar-ı dikkatden dûr tutulmamalıdır ki, zikrolunan hastahânelerin mevcûdiyetinden muntazar olan fevâid tezâhür eylesin. Yoksa bazı hastahâneler gibi şerâit-i fenniyeden mahrûm kalanlar bittab' bu gavâmızı bilemeyerek hastahâne olduğu için ilticâ eden bîçâregânın dârülmemâtı olmakdan başka bir işe yaramayacağında şübhe yokdur.

Operatör Doktor Kudret Raif Bey
Mr. Le Dr. Coudret Bey Opérateur

17 Nisan 1315 [28 Nisan 1899]

Emrâz-ı Hâriciye Mu'allimi Mîrlivâ
Hayreddin

[155] GÖZ HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Havâss-ı hamsemizden biri ve şübhesiz en mühimi olan fi‘l-i rü’yetin kıymet ve ehemmiyeti, birkaç dakika gözlerini kapamak gibi ufak bir tecrübe ile her ferd için takdîr ve tahmîn edilebilecek pek basît ve müstağnî-i îzâh bir keyfiyet olup ancak bu fi‘le yani ni‘met-i rü’yete vâsıta olan uzvun nezâketiyle emrâza müsta‘id kılan esbâb ve ri‘âyet olunması lâzım gelen tedâbîr-i sıhhiye hakkında bir nebze ma‘lûmât edinmek fevâid-i azîmeyi te’mîn edebilir.

Göz, hacminin küçüklüğüne ma‘kûsen gördüğü hizmet o kadar büyükdür ki, ufuklara kadar bir mesâfe-i vesî‘ayı havsala-i müşâhedesine sığdırır ve nâ-mütenâhî ile kendi arasında mevcûd eb‘âd-ı lâ-yuhsâda bulunan bi'l-cümle ecsâmın şeklini, rengini resm ederek âdetâ bir fotoğraf altı hizmetini görür. Hem öyle bir âlet ki, san‘at i‘tibârıyla gâye-i kemâle varmışdır. Zîrâ mevcûd olan en müterakkî fotoğraf âletleriyle nisbet kabûl etmediği gibi, fotoğraf husûsunda muktezî bi'l-cümle teferru‘âtı küçücük hacmine sığdırmış, hele icrâ-yı ef‘âldeki sür‘atleri nisbet edilecek olursa bir sür‘at katarıyla bir öküz arabası beynindeki fark gibi kalır. Şimdi böyle mühim vezâifi bir sür‘at-i fevkalâde ile sûret-i mükemmelede îfâ ve icrâ eden şu uzv-ı mühim, göz, gâyet rakîk ve hassâs birkaç tabakadan mürekkeb bir zarf derûnunda mahfûz billûr gibi şeffâf bir mikdâr mâyi‘i muhtevî ve kan damarlarıyla a‘sâb-ı hissiye ve muharrikeden pek zengin olmasından ve merkez-i hayât olan dimâğa pek yakın bulunmasından [dolayı] hârikulâde bir nezâkete mâlikdir.

Göz hastalıklarını tevlîd eden esbâba gelince; bunlar üç sınıfa taksîm olunur: Birincisi, esbâb-ı hâriciyedir ki, hekîm olmayanlar için en ziyâde bilinmesi lâzım gelen bu sınıf esbâb-ı marazdır. Göz te’sîrât-ı hâriciyeye karşı her ne kadar kapaklarıyla muhâfaza olunmuş ise de mikrob ve ecsâm-ı ecnebiye-i sâireyi hâmil ve tebeddülât-ı azîme-i hikemiye ile muttasıf havâ-yı nesîmînin, bürûdet ve rutûbetin harâret-i şedîde ve eşi‘a-i şemsiyenin temâs u te’sîrinden büsbütün hâlî kalamaz. Husûsuyla havâ derûnunda bulunan toz zerrâtı gözün sathında gâyet küçük cerhalar hâsıl ederek mikrobların **[156]** sühûletle nüfûzuna sebeb olurlar. İşte bu se-

bebledir ki, mevâsim-i sâireye nisbeten yazın sıcak ve tozlu zamânlarda memâlik-i hârre ve mu‘tedilede göz hastalıkları teşeddüd ve tezâyüd eder. Nitekim ekâlîm-i hârreden Mısır'ın kumsal bir memleket olması ve ahâlînin de nezâfet ü tahârete adem-i ri‘âyeti sebebiyle bu havâlîye mahsûs bir nev‘ göz hastalığı -koleranın Ganj havâlîsine mahsûs olduğu gibi- maraz-ı beledî şeklini almış ve sârî olmasından Avrupa'da intişâr etmiş ve mahalline nisbet olunarak "Mısır göz hastalığı" nâmı verilmişdir. İbtidâları pek ehemmiyetsiz sûretde başlayan şu Mısır göz hastalığının teşfiyesi oldukça uzun ve ez-cümle bi-hakkın tedâvî edilmediği takdîrde husûle getirdiği ihtilâlât pek vahîm ve tabî‘î gâyet sârî olup husûsuyla Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de dâire-i intişârı günden güne tevessü‘ etmekdedir. İşte bu hastalığın mikrobları ekseriyetle sokaklarda rüzgârla havâya karışıp gözlere dâhil olan toz zerrâtı vâsıtasıyla veya bu hastalığa mübtelâ olan eşhâs ile münâsebetde bulunarak mendil, havlu vesâire gibi eşyâyı müştereken isti‘mâl etmekle sirâyet eder. Nitekim mekâtib, medâris, kışlalar gibi kalabalık olan emâkinde bu hastalık sühûletle müstevlî şeklini alır. Yine aynı vasıta yani toz mikroblarla mahmûl olmadığı hâlde bile bir takım avârızı husûle getirebilir. Nasıl ki, sokakda râhatça yürürken sağanak şeklinde esen bir rüzgârın defaten tozları havâya kaldırmasıyla gözlere dâhil olan zerrât ekseriyâ kapakların sath-ı dâhillerine ve bazen gözün şeffâf olan tabaka-i sathiyesine saplanarak göz kapaklarının harekâtıyla mütezâyid evcâ‘-ı elîme husûle getirdiği herkesçe, bilhâssa memleketimizde yaşayanlarca ma‘lûm bir keyfiyetdir. Bu vukû‘âta köprü üzeriyle şimendiferlerde hemen dâimâ tesâdüf olunur. Zîrâ şirket vapurlarıyla lokomotiflerin bacalarından çıkan duman henüz ihtirâk etmemiş kömür parçalarını hâmil olmağla bacalarından çıkar çıkmaz rüzgârın şiddet ü istikâmetine tâbi‘ olarak eşhâsın gözlerine dâhil olur. Mâdde-i mezkûre kavî bir sûretde bir noktaya mürtekiz olmamışsa gayr-ı ihtiyârî icrâ edilen harekât-ı cefniye ve ifrâz olunan gözyaşlarıyla hârice def‘ edilir. Ancak serî‘u'z-zevâl bir kırmızılık kalır. Hâlbuki böyle sühûletle **[157]** tard edilemeyecek sûretde cism-i ecnebî bir noktaya irtikâz eder ve vaktiyle tedâbîr-i tıbbiyeye mürâca‘at olunmazsa netâyic-i müessife tevlîd edebilir. Esbâb-ı hâriciye meyânında şiddet-i ziyâ ve harârete ma‘rûz olmak, mevsim-i şitâda kara veya kar gibi parlak ve beyâz kâğıda müddet-i medîde bakmak ve bil‘akis

karanlık veya loş mahallerde ikâmet etmek husûsuyla -gaz ziyâsı gözlere ziyân verir imiş kavl-i bâtılıyla- mum gibi ziyâsı kırâatına gayr-ı kâfi vesâit-i tenvîriye ile iştigâlât-ı tahrîriyede bulunmağı i‘tiyâd edinmek gözleri yorucu ve muhtelif avârıza dûçâr edici esbâbdandır.

Bu sınıf esbâbdan zikre şâyân diğer bir cihet var ki, a‘zâ-yı tenâsüliyenin ifrâzât ile muttasıf emrâzında adem-i dikkat ve tahâret netîcesi olarak mikroblarla mülevves el veya mendil, havlu gibi bir nescin göze temâs etmesiyle hastalığın göze sirâyet etdirilmesi keyfiyetidir. Bu sebeb-i marazdan tevakkî etmek fevkalâde i‘tinâya lâyıkdır. Zîrâ az bir zamân içinde gözü tahrîb ve tedâvîsi gayr-ı kâbil olacak sûretde ni‘met-i nûr-ı basarı mahv edici bir marazı tevlîd eder. Hurkatü'l-bevl ve remed-i nevzâdda olduğu gibi.

İkinci sınıf, esbâb-ı maraziye-i mevzi‘iyedir. Birinci sınıf kadar vâsi‘ olmakla berâber oldukça muhtelif ve müte‘addid esbâbı hâvî olan bu sınıfdan fenn-i tıbba yabancı olanlar için bilinmesi elzem “gözlük mes’elesi”-dir. Efkâr-ı âmme gözlük isti‘mâli aleyhindedir. Bu, i‘tikâd-ı bâtıl olmamakla berâber min cihetin doğrudur. Zîrâ şimdiye kadar gözlük isti‘mâl edenlerin husûsuyla gençlikde gözlük kullananların bilâhare mazarrat gördükleri meşhûddûr. Ancak bu mazarrat acaba gözlük isti‘mâlinden midir yoksa gözlüğün keyfe mâ-yeşâ alınmasıyla ihtiyâcın keyfiyet ve kemmiyetine tevâfuk etmemesi ve şerâit-i isti‘mâli hakkında muktezî ma‘lûmâta mâlik olunmamasından mıdır? Hiç şübhe yok ki, gözlük isti‘mâlindeki mazarrat gözlüğün hüsn-i intihâb edilememesinden ve kavâ‘id-i fenniyesine ri‘âyet olunmamasından ileri gelir. Yoksa sinn-i sabâvetden şeyhûhete kadar her bir sinde tesâdüf olunan ihtiyâca karşı isti‘mâl edilecek gözlük fennî olur ve şerâit-i isti‘mâline ri‘âyet edilirse sûret-i kat‘iyede bir mazarrat görülmeyeceği gibi bil‘akis fevâid-i adîde ve azîme te’mîn edileceği müşâhedât-ı fenniye ile **[158]** sâbitdir. Gözlük en yakından göremeyenlere pek uzakdan gösterir, kırâata muktedir olamayanları okutur. Hâl-i hâzırda noksân görüp âtîde hiç göremeyeceklerin rü’yetini tezyîd ve te’mîn eder, muzâ‘af görmeğe mübtelâ olanlara “rü’yet-i basît” bahşeder. Bazı nev‘ şaşılıkları düzeltir. Adalât ve a‘sâb-ı ayniyeye kuvvet verir. Gözlüğe muhtâc olup da isti‘mâl etmeyenlerin dûçâr oldukları tagayyürât-ı uzviye netîcesi

hâsıl olan a‘mâlıkların ve şu‘â‘-ı şedîdin te’sîrine mâni‘ olur. Görülüyor ki, birçok fevâidi hâiz olan gözlük âdetâ bir devâ-yı şâfîdir. Ancak bunun isti‘mâline ihtiyâc olup olmadığını ve o ihtiyâcın nev‘ini, derecesini, bi-hakkın ta‘yîn etmek ve ona göre “muvâfık ve fennî bir gözlük” tertîb eylemek ve usûl-i isti‘mâli hakkında lâzım gelen kavâ‘id-i sıhhiyeye ri‘âyet olunmak şartdır. Aksi hâlinde yani serd olunan şerâit hâricinde isti‘mâl olunan gözlükler fâide yerine mazarrat tevlîd etdiği gibi rü’yetin külliyen ve ebediyen itfâsına da sebeb-i müstakil olabilir. İşte bu hikmete mebnîdir ki bugün Avrupa'da ibtidâî mekteblerden mekâtib-i âliyeye kadar bi'l-cümle şâkirdânın gözleri mektebin mütehassısı tarafından senede bir kere mu‘âyene edilip tesâdüf olunan lüzûma göre şâkirdâna gözlük ta‘yîni veya tebdîli vesâire gibi tedâbîr-i tahaffuziye icrâ edilir. Bu husûsâtı nazar-ı dikkate alarak fennî bir gözlük ta‘yîni ma‘lûmât-ı tıbbiye ve husûsiyeye mütevakkıf olduğundan ancak bir tabîb-i mütehassıs tarafından mümkün olabilir. Bir gözlükçü her ne kadar mütefennin de olsa fennî gözlük ta‘yîn edemez. Nitekim Avrupa'da da böyle bir gözlükçü mevcûd değildir. Gözlükçüler eczâcılar gibidir. Doktor tarafından tertîb edilen reçeteye tatbîkan gözlük i‘mâl edebilirler. Bunun hilâfında hareket edenler doktorluk eden eczâcılar kabîlinden vazîfeleri hâricine çıkmış olurlar. Bugün terakkiyât-ı fenniye gözlük mes’elesini ol kadar ta‘mîk etmişdir ki, her ne kadar basît gözlükler “müstahzar edviye” kabîlinden her gözlükçüde bulunabilirse de havâss-ı muhtelife-i hikemiyeyi câmi‘ mürekkeb gözlük âdetâ tertîbi gibi reçeteye nazaran ancak fabrikada istihzâr edilebilir. Memleketimizde ise henüz böyle bir fabrika da mevcûd olmadığından bu yolda tertîb edilen **[159]** reçete gözlükçüler tarafından Avrupa'ya gönderilerek i‘mâl etdirilmekdedir. Hâl bu merkezde iken doğrudan doğruya bir gözlükçüden bâ-husûs köprü üzerinde, vapurlarda, şurada, burada câmlı kutular derûnunda satılan gözlüklerden birini gözüne uydurarak alıp kullanmak veyâhûd "filân zâtın gözlüğü gözüme iyi geldi" diye bir aynını alıp takmadan ne gibi netâyic-i elîme zuhûr edebileceği ednâ bir mülâhaza ile tezâhür eder. Pek çok ahvâlde husûsuyla genç yaşlarda gözlüğe olan ihtiyâc hissedilmez. Zîrâ sekiz-on yaşından yirmi ilâ otuz yaşlarına kadar a‘zâ-yı sâire gibi gözlerin de kuvveti ziyâdedir. Bu cihetle gençler rü’yetdeki noksânlarını telâfi etmek üzere mâlik oldukları kuvvetden fazla sarf ederler ve bu fi‘l-i tabî‘î ihtiyâr

hâricinde vukû‘ bulduğu için hissedilmiz. Ancak birkaç sâ‘at okumak, yazmak veya tarama yapmak, dikiş dikmek, nakış işlemek gibi ince işlerle meşgûl oldukları zamân gözlerinde bir yo[r]gunluk, yanmak, batmak, kamaşmak veya nazarını işgâl eden hurûfât veyâhûd nakışlar yekdiğerine karışmak, gözlerin civârında veya kaşların üzerinde ağrı duymak gibi bazı alâim hissederler ve gözler kızararak ihtikân-ı dem görülür. Ancak bu a‘râzın neye delâlet etdiğini bilmediklerinden kol ve bacak gibi a‘zâ-yı sâirenin âdî yorgunluğa tatbîkan bunları da ta‘b-ı rü’yete atfederek ve hiç ehemmiyet vermeyerek geçerler. Hâlbuki kayıkçılar ile hammâllarda olduğu gibi kol ve bacakların fa‘âliyet-i fevkalâdesi a‘zâ-yı mezkûrenin kudret ü kuvvetini tezyîd ederse de ihtiyâc olmağla berâber gözlük takılmamasından dolayı gözlerin fazla kuvvet sarf etmesi aksi netîce hâsıl eder. Yani gitdikçe rü’yeti za‘îflendirir ve bir takım ilel ü emrâza müsta‘id kılar. Ekseri "medîdü'l-basar"lar, yani pek uzakdan görenler şu serd olunan avârıza ma‘rûzdurlar. Gözleri hâl-i tabî‘atda bulunanlar da sinleri kırk beşe vâsıl oldukda iştigâlât-ı tahrîriyede gözlük kullanmak mecbûriyetindedirler. Bu kâ‘ideye ri‘âyet etmeyenler gözlerini yorarak bâlâda zikrolunan sınıfa dâhil olurlar. Ve'l-hâsıl gözlüğe muhtâc olup da kullanmayanlar i‘tikâd-ı âmme hilâfında olarak gözlerini tehlikeye ilkâ etmiş olurlar. Binâenaleyh her şeyde bir usûl olduğu gibi gözlük isti‘mâlinde de ri‘âyeti lâzım gelen şerâit şunlardır:

[160] *İbtidâ*, ihtiyâc tahakkuk etmeli.

Sâniyen, isti‘mâl olunacak gözlük fennî olmalı.

Sâlisen, gözlüğü ta‘yîn edecek tabîb tarafından dermeyân olunacak şerâit-i isti‘mâle harfiyen ri‘âyet etmeli. Meselâ lüzûm-ı fennîsine göre ta‘yîn olunan gözlük yalnız okuyup yazmak ve yalnız uzakdan görmek veyâhûd sûret-i dâimede kullanmak, bazı kere de iki çift gözlük isti‘mâl etmek lâzım gelir. Eğer bunların biri diğerinin yerine kullanılır, yani tabîbin irâe etdiği şerâit[e] müsâmaha edilirse gözlükden intizâr edilen fâide yerine mazarrat hâsıl olur. Demek ki, gözlüğe muhtâc olup da kullanmamak muzırdır. Fakat kullanılan gözlük fennî olmamak veya şerâit-i isti‘mâline ri‘âyet etmemek muzır kere muzırdır.

Üçüncü sınıf, esbâb-ı maraziye-i dâhiliyedir. Cihâz-ı basarî fi‘l-i rü’yeti icrâya vâsıta-i müstakil bir uzuv olmağla berâber vücûd-ı beşeri teşkîl ü terkîb eden a‘zâ-yı sâire, husûsan kalb ve dimâğ ile mütenâsib-i tâmmesi vardır. Emrâz-ı dimâğiye hemen ale'l-umûm ve emrâz-ı kalbiye de ekseriyetle gözlerde âsârını gösterir. Hattâ bazı ahvâlde bu uzv-ı mühimmin emrâzını keşfetmek için ka‘r-ı aynın mu‘âyenesinden isti‘âne edilir. İşte bu sebebledir ki, dimâğda ve kalbde zuhûr eden âfât ekseriyetle fi‘l-i rü’yeti müteessir eder. Bundan başka daha uzakda bulunan a‘zânın emrâzından da gözler dûçâr-ı teessür olur. Nitekim mi‘de, karaciğer, böbrek, rahim hastalıklarında, bâ-husûs kızıl, kızamık, çiçek, kuşpalazı, seyelân-ı ebyaz gibi emrâz-ı intâniye ve ale'l-husûs şeker ve albümin, romatizma, frengi, hattâ sar‘a ve ihtinâk-ı rahm gibi asabî hastalıklara göz iştirâk ederek husûsî birçok avârız husûle getirir ki, derecesine, şekline, mevzi‘ine göre derece-i fi‘l-i rü’yeti tenkîs hattâ ma‘dûm eder. Bu husûsâtı ale'l-infirâd zikretmek saded hâricine çıkmak demek olacağından hekîm olmayanlar için bilinmesi lâzım olan cihet ancak yukarıda ta‘dâd olunan ve daha sâir birçok hastalıkların esnâ-yı seyrinde ve bazen ibtidâ-yı zuhûrunda ihtikân, yani kırmızılık, göz kapaklarında şişlik ve şaşılık ve müsâfir ta‘bîr olunan lekeler gibi zâhiren görülen, veca‘ ve havf-ı ziyâ (aydınlığa bakamamak), **[161]** dumanlı görmek ve göz önünde uçan siyâh veya şeffâf muhtelifü'ş-şekl noktalar müşâhede etmek ve bir cismi iki veya müte‘addid görmek ve renkleri tefrîk edememek, eşyânın nısfını görüp diğer nısfını görememek gibi hasta tarafından hissolunan bir takım a‘râz zuhûr eder ki, bunlar hastalığın göze sirâyetini işrâb edici emârât olduğunu bilerek ve vakit zâyi‘ etmeyerek tedâvîsine teşebbüs etmelidir.

Tedâbîr-i Sıhhiye- İbtidâ yeni dünyâya gelmiş çocuklarda tesâdüf olunur bir hastalık vardır ki, göz kapakları şişer ve kızarır. İlk evvel çapak ve sonraları cerâhat hâsıl ederek çocuğun gözleri kapanır. Ara sıra kapaklar açılacak olursa dışarı cerâhat fışkırır. Bu hastalığın yegâne sebebi ebelerin cehâletidir. Zîrâ çocuk dünyâya gelirken mürûr edeceği mahal ekseriyetle mikrobların makarrı olduğundan kable'l-vilâde bu mahallin temizlenmesi, yani mikrobları öldürücü mahlûlât vâsıtasıyla şırınga edilmesi lâzımdır. Hattâ Avrupa'da ebelerin bu vazîfesi kânûnen te’mîn edilmişdir. Buna ri‘â-

yet etmeyen ebeler şedîden dûçâr-ı mücâzât olurlar. Memleketimizde ise kâbilelerimiz henüz cehâletden kurtulamadıkları gibi bu bâbda mevzû‘ bir kânûn dahi olmamasından dünyâya ilk hatve atan bîçâre nevzâdlar böyle mühlik maraza dûçâr olmağla besmele-i felâketi çeker ve ekserîsi yine o ebelerin mümâna‘at-ı câhilânesiyle "çocuğun başı üşümüşdür", "kalın takye giydirmeli", "anasının südüyle yıkamalı" gibi âmiyâne birçok tedâbîr ile vakit geçirilip zamânıyla tedâvî edilemediklerinden gözlerini zâyi‘ ederek ömürlerini a‘mâlık ile geçirirler. Buna karşı ittihâzı lâzım gelen tedbîr ebenin ma‘lûmâtlısını intihâb ederek bu maraz-ı müdhişin tekevvününe sebebiyet vermemek, şâyed bu hastalık zuhûr edecek, yani çocuk doğduğu andan i‘tibâren on günlük olana kadar gözlerinde velev ki ufak bir ârıza görülecek olursa izâ‘a-i vakt etmeden bir tabîb-i mütehassısa mürâca‘at etmekden ibâretdir. Çocuk beşik ve kundakdan kurtulana kadar ri‘âyeti lâzım gelen tedâbîr-i sıhhiye çocuğun beytûtet etdiği odanın ziyâsı derece-i ifrât ile tefrît arasında, yani mu‘tedil olması ve ziyânın istikâmeti beşiğin ayak ucundan ve mümkün olduğu kadar yüksekden gelmesi ve eğlendirmek maksadıyla çocuğa pek yakından nazarını işgâl edici **[162]** parlak eşyâlar gösterilmemesi gibi husûsâta ri‘âyet edilmesi lâzımdır. Zîrâ husûsât-ı mezkûrede vâki‘ olan sû-i dikkat ekseri şaşılık tevlîdine sebeb olur. Çocuklar yürüdükden okumağa başlayana -bir buçukdan beş yaşına- kadar oyuncağa pek düşkün olduklarından vukû‘u ekser olan cerhî kazâlardan gözleri muhâfaza etmek için ellerine verilecek oyuncakların sivri ve keskin olmamasına fevkalâde dikkat lâzımdır. Bu sinlerde ve mevsim-i şebâbete kadar çocuklarda tesâdüf olunan göz ağrıları ekseriyetle bünyevîdir. Buna da sebeb gerek irzâ‘da ve gerek sonraları hıfzıssıhha-i etfâle ri‘âyet olunmamasından çocuklar beslenemeyip lenfeviyyü'l-mizâc olurlar. Neşv ü nemâ bulamazlar. Sık sık nezle olup burunları yara olur. Burun deliklerinin, göz kapaklarının etrâfında, kulaklarının arkasında, saç diplerinde temriye şeklinde küçük küçük kabarcıklar ve bilâhare yaralar hâsıl olur. Dişler gayr-ı muntazam çıkar ve çabuk çürür. Bu meyânda göz ağrıları da eksik olmaz. Tedâvîsi geç olur ve kolaylıkla nükseder. Bu gibi ahvâle karşı yegâne tedbîr çocuğun ağdiyesini tanzîm ederek bünyesini ıslâha çalışmakdır.

Kasru'l-basarî ve bu kabîlden mevcûd olan envâ‘-ı galat ve atâlet-i rü’yet ve onların tevâbi‘inden olan şaşılık mevsim-i şebâbetde zuhûr ve terakkî eyler. Bu ahvâle dûçâr olan çocuklar okurken veya uzağa bakarken göz kapaklarını kısarlar ve kırâatda ziyâde devâm edecek olurlarsa gözlerinde yorgunluk hissederler. Ara sıra gözleri kayar, yani muvakkat şaşılık hâsıl olur, uzakdan iyi göremezler veyâhûd okurken kitâbı gözlerine pek çok yaklaşdırırlar. Bu gibi a‘râz u alâmât müşâhede olunduğu vakit ittihâz edilecek tedbîr ârızanın mâhiyetini anlamak ve ona göre ta‘yîn olunacak fennî gözlüğü usûlüne tatbîkan isti‘mâl etmekdir. Yirmiden kırka, sinn-i vukûfa kadar mevsime mahsûs ârızât mesleğe, meşrebe ve sûret-i hayât-ı şahsiyeye göre tahavvül edeceğinden onları tahdîd ederek tedâbîr-i tahaffuziye tavsiyesi şu makâlenin havsala-i vüs‘atine sığamayacağından ancak bu mevsimde "emrâz-ı sâriyeden ictinâb etmeli" demekle iktifâ ederiz. Sinn-i vukûfdan şeyhûhete kadar ve oradan daha ilerlendikçe a‘zâ-yı sâire-i beden gibi gözler de yavaş yavaş kuvvetini **[163]** zâyi‘ etmeğe başladıklarından onları gençlikdeki kadar it‘âb etmemeli. Husûsuyla sin kırk beşe vâsıl olur olmaz mütâla‘a için mutlak gözlük takmalıdır. Buna ri‘âyet edilmezse gözler lüzûmundan ziyâde kuvvet sarf eder ve belki dâü'z-zerka ta‘bîr olunan maraz-ı mühlike dûçâr olur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Emrâz-ı Ayniye Mu‘allimi Binbaşı
Esad

VÜCÛD-I BEŞERE ÂİD İSTATİSTİK

Bir adamın sıklet-i mütevassıtası 70 kilogram takdîr olunabilir. (154 ratl-ı İngilizî = 69,762 kilogram)

1-Umûmî İstatistik

Bu vezinde bir adam şunlardan mürekkebdir:

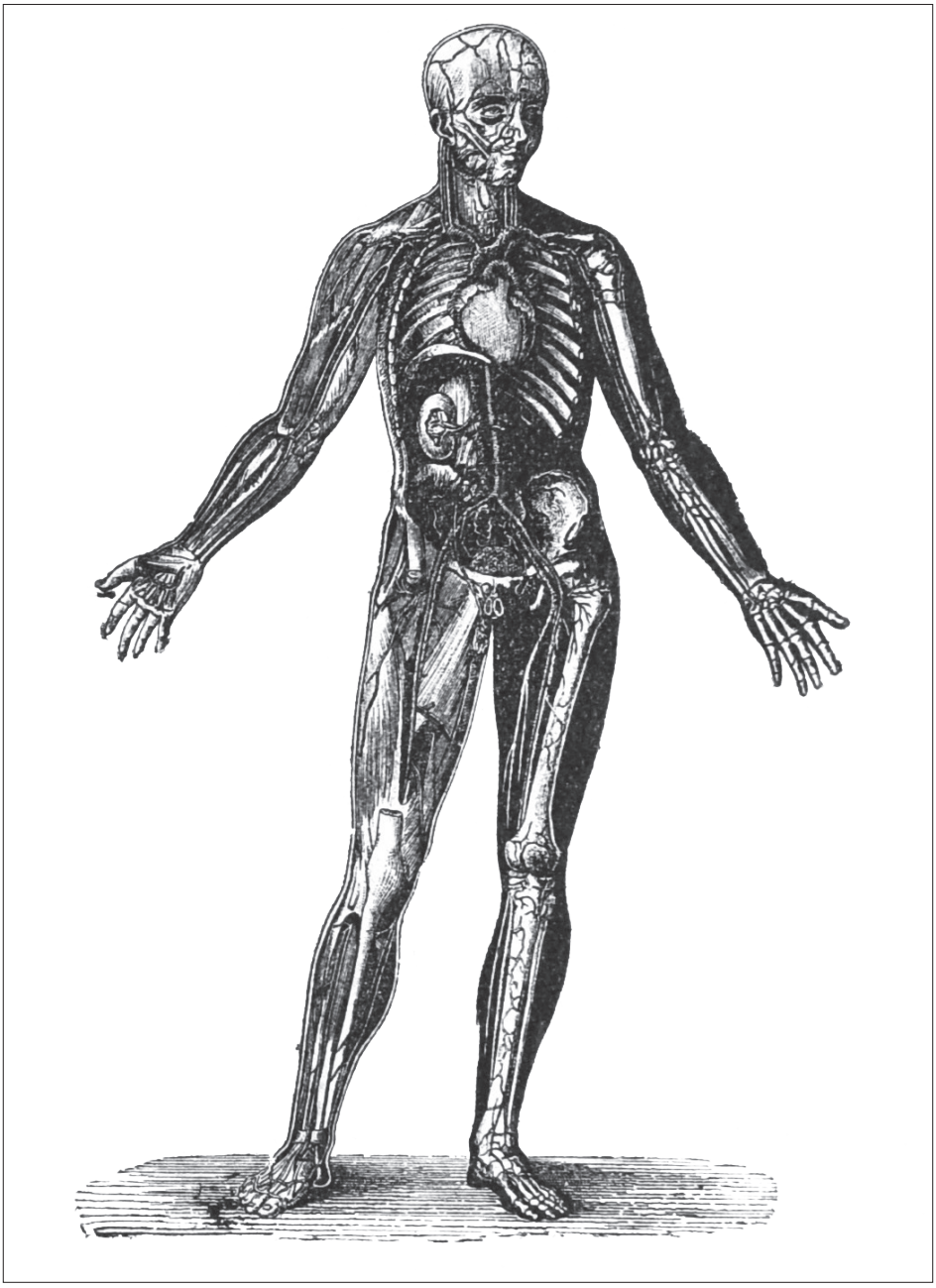
Adalât ve teferru‘âtı	31 kilogram
İskelet	12,40 kilogram
Şahm	12 kilogram
Dimâğ	1,40 kilogram
Ahşâ-i sadriye	1,20 kilogram
Ahşâ-i batniye	4 kilogram
	6,700 kilogram[11]

[164] yâhûd

Mâyi‘âtın vezni	40 kilogram
Mevâdd-ı sulbenin vezni	30 kilogram
	70 kilogram

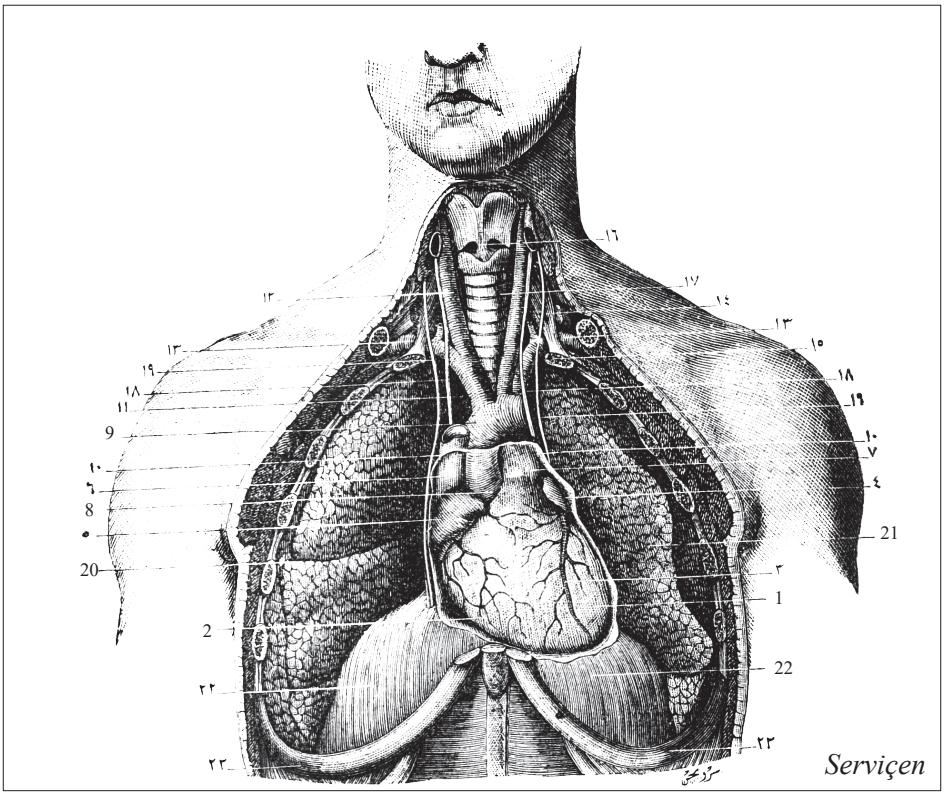
Mevâdd-ı sulbe, ecsâd-ı basîtada müvellidü'l-humûza, müvellidü'l-mâ’, karbon, azot, fosfor, kibrît, silis, klor, flor, potasyum, sodyum, kalsiyum (lityum), magnezyum, hadîd (manganez), nühâs, üsrübden ibâret olup proteinler, şibh-i neşâlar, şuhûm, ma‘deniyât sınıflarına ayrılırlar.

11 Vücûddan sühûletle ihrâc olunabilen 3 kilogram kanın zamm u ilâvesiyle veznin yekûnu 7 kiloya bâliğ olacakdır. Ma‘a-hâzâ kanın bir mikdâr-ı azîmi dâimâ ev‘iye-i şa‘riye ve ev‘iye-i demeviye-i sagîre derûnunda kaldığından bir mikdâr muhtelif ensicenin veznine şâmil olmak lâzım gelir. Şu hâlde bedende bulunan kanın mikdâr-ı mecmû‘u bedenin 1/13'ü, yani takrîben 6 kilogram tahmîn edilmişdir.

Vücûd-ı beşer

Kemikleri (iskelet), etleri, kalbi, damarları, böbrekleri gösterir.

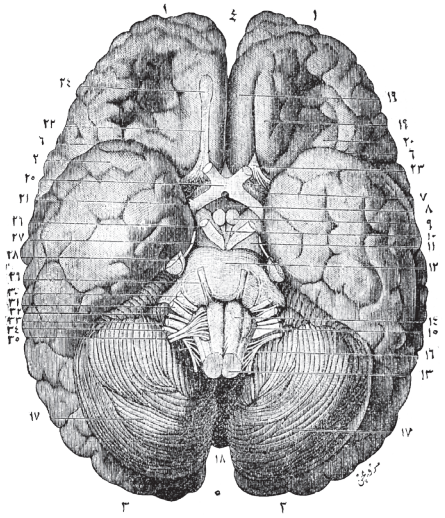

[165] Bu şekil, Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Teşrîh Mu'allimi sa'âdetlü Mazhar Paşa hazretlerinin te'lîf-kerdesi olan *Teşrîh-i Tavsîfî* nâm eserden ahz olunmuşdur.

Kalb ve akciğerleri ve kavs-i ebher nâmında kırmızı kan damarlarının mebde'ini irâ'e eder.

1-Sol yürek
2-Sağ yürek
8-Menşe'-i kavs-i ebher
9-Kavs-i ebher
20-Sağ akciğer
21-Sol akciğer
22-Sadrı batından ayıran et perdesi (hicâb-ı hâciz)

Bu vechile eylediğimiz cism-i beşer yirmi dört sâ‘at zarfında takrîben 2.700 gram su ve diğer mevâddan takrîben 900 gram gayb eder. Bu sonraki yekûnda takrîben 250 gram karbon, 25 gram mevâdd-ı ma‘deniye bulunur. Bu vücûd günde 2.000 gram suyu **[166]** sıfırdan bir dereceye kadar terfî‘ etmek için kifâyet eden bir harâret hâsıl eder. Bu ise takrîben üç milyon gram bir sıkleti 30 santimetre irtifâ‘a kaldırmak için iktizâ eden kuvvete mu‘âdil gelir.

Teşrîh-i Tavsîfî kitâbından me’hûz insân beyni (dimâğ). Merkez-i melekât-ı akliye Rakamlarla işâret olunan mahallerin cümlesinin ıstılâhât-ı teşrîhiyesi mevcûddur.

Zâyi‘ât muhtelif tarîklerle vukû‘ bulur. Şöyle ki:

Vâsıtasıyla	Su	Mevâdd-ı Muhtelife	Azot	Karbon
	(Gram)	(Gram)	(Gram)	(Gram)
Akciğerler	320	770	-	210
Böbrekler	1.500	65	16	10
Cild	650	45	6	6
Mevâdd-ı gâita	130	50	2	30
Yekûn	2.600	930	24	256

[167] Bir günlük matlûbât ile te'diyât yâhûd me'hûzât ile sarfiyât ber-vech-i âtî vezn olunur:

Me'hûzât	Me'kûlât-ı sulbe-i yâbise	500 gram
	Müvellidü'l-humûza	650 gram
	Su	2.300 gram
		3.450 gram

Sarfiyât	Su	2.600 gram
	Mevâdd-ı sâire	850 gram
		3.450 gram

2-Hazm

Cism-i beşerin bâlâda farz u beyân olunan gıdâ-yı yevmîsi için 250 gram karbon, hayâtı muhâfazaya muktezî olan erkân-ı sâire ile birleşmiş 20 gram azot îcâb eder ki, mevâdd-ı âtiye sûretinde ve mûcib-i menfa'at bir tarzda münkasemdir.

Mevâdd-ı proteiniye	125 gram
Mevâdd-ı şibh-i neşâiye	280 gram
Mevâdd-ı şahmiye	25 gram
Su	2.340 gram
	2.850 gram

Erkân-ı mugazziye-i mezkûre ez-cümle me'kûlât-ı âtiye i'ânesiyle istihsâl olunabilir:

Lahm-ı bakarî	350 gram
Ekmek	370 gram
Süt	400 gram
Patates	200 gram
Tereyağı	30 gram
Kâbil-i şürb su	1.500 gram
	2.850 gram

Her gün fazalât 1.800 grama kadar çıkar ve lâ-ekal 50 gram mevâdd-ı sulbeyi hâvî bulunur.

[168] Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne'de Fenn-i Kıbâle Mu‘allimi ve Emrâz-ı Hâriciye Mu‘allim Mu‘âvini sa‘âdetlü Mustafa Münif Beyefendi
S. E. Le Dr. Moustafa Munif Bey, Prof. à l’Ecole Civile de Médécine

Âsârı: *Dâü'l-Hafr*, *Kolera*, *İsti‘mâl-i Mir’âtü'l-Ayn*, *Muhtıra-i Kehhâl* risâleleri.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Fenn-i Kıbâle Mu‘allim Mu‘âvini sa‘âdetlü Memduh Beyefendi
S. E. Le Dr. Memduh Bey, Prof. agrégé à l’Ecole Civile de Médécine

3-Deverân

Cism-i beşerde kalb dakîkada 75 defa darb eder ve her darbede her batîn 8 ilâ 10 santimetre mik‘ab yâhûd takrîben 95 yâhûd 100 gram kan sevk eder.

Cesîm şiryânlarda kanın hareketi sâniyede 30 santimetre ev‘iye-i şa‘riyede 5 yâhûd 40 milimetre sür‘atle vukû‘ bulur. Bir devr-i tâmmın vukû‘u için zamân-ı lâzımın takrîben 30 sâniye olması ihtimâlâtdandır.

Batîn ister bir santimetre murabba‘ satıh üzerine icrâ eylediği tazyîke müsâvî bir tazyîk icrâ eder yâhûd 25 santimetre irtifâ‘ında bir **[169]** sütûn-ı

zîbakın 6,47 santimetre murabba‘ bir satıh üzerine icrâ eylediği tazyîke müsâvîdir. Fenn-i mihanikîce bu tazyîk 30 bin kilogram bir sıkleti 10 santimetre irtifâ‘a kaldırmak için iktizâ eden kuvvete mu‘âdil bir te’sîr ibrâz eder. Kalbin bütün sa‘y ü ameli takrîben 40 bin kilogramdır.

Etıbbâ-yı müvellid-i meşhûreden Mösyö Doktor Triandéfilidès
Mr. Le Dr. Triandafilides. Accoucheur distingué

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Serîriyât-ı Vilâdiye Mu‘allim Mu‘âvini Kolağası rif‘atlü İsmail Derviş Bey
Mr. Le Dr. Ismaïl Dervich Bey. Prof. agrégé à l’Ecole Militaire de Médécine

4-Teneffüs

Mevzû‘-ı bahis olan vücûd dakîkada 15 defa teneffüs eder. Akciğerler takrîben 1.600 santimetre mik‘ab havâ-yı rüsûbîyi hemen müsâvî mikdâr havâ-yı mütemmimi ve 320 ilâ 480 santimetre mik‘ab havâ-yı cârîyi hâvîdir[12].

12 Teneffüs-i âdîde akciğerlere girip çıkan havâya havâ-yı cârî denir.

[170] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Kıbâle ve Serîriyât-ı Vilâdiye ve Ebeler Mu‘allimi Mîralây izzetlü Besim Ömer Beyefendi

Mr. Le Dr. Bessim Omer Bey, Colonel Prof. d’asscouchements à la Faculté de Médécine. Chirurgien en Chef de la Maternité

Doktor Besim Ömer Bey'in Âsârı:

Serîriyât-ı Vilâdiye (Budin). Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de tedrîs olunmakdadır.

Emrâz-ı Nisâ (Lutaud). Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından takdîr ve tahsîn edilmişdir.

Hıfz-ı Sıhhat. Umûm Mekâtib-i İ‘dâdiye'de tedrîs olunmak üzere Ma‘ârif Nezâret-i Celîlesi tarafından kabûl buyurulmuşdur.

Tabîb-i Etfâl yâhûd Ebeveyne Yâdigâr. Ahâlînin anlayacağı sûretde yazılmış bir emrâz-ı etfâl kitâbıdır.

Sıhhat-nümâ-yı İzdivâc (Resimli)

Sıhhat-nümâ-yı Etfâl (Resimli)

Sıhhat-nümâ-yı Âile

Sıhhat-nümâ-yı Tenâsül. Kütübhâne-i Âfiyet'de.

Sıhhat-nümâ-yı Nevzâd yâhûd Beşik, Emzik, Kundak

Ukm ve Anânet

Müskirât ve Seyyiâtı

Mükeyyifât: Afyon, Esrâr, Kahve ve Çay

Denizde Banyo, Su ile Tedâvî

Göz. Gözlerin hıfz-ı sıhhati.

Dişlerin Hıfz-ı Sıhhati

Kendini Bil. Vücûd-ı beşerden ve vezâifinden bâhisdir. Kütübhâne-i Âfiyet'den

Üzüm ve Üzüm ile Tedâvî. Kütübhâne-i Âfiyet'den.

Mi'de. Kütübhâne-i Âfiyet'den.

Tenâsül. Kütübhâne-i Âfiyet'den.

Çocuklara Aş yâhûd Vâlidelere Hediye. Kütübhâne-i Âfiyet'den.

Verâset, Meme Verme

Emzirme, Çocuk vesâir resâil.

[171] Sadrın si'a-i hayâtiyesi yani nefes ile alınabilen yâhûd verilebilen havânın mikdâr-ı a'zamı takrîben 3.680 santimetre mik'abdır.

Her gün ri'eden takrîben 110 metre mik'ab hacim havâ mürûr eder.

Bu kitle-i havâ ri'eden geçerken kendi hacminden 100'de 4 ilâ 6 müvellidü'l-humûza gayb edip 100'de 4 ilâ 5 hâmız-ı karbon kazanır.

Yirmi dört sâ'at zarfında takrîben 650 gram müvellidü'l-humûza sarf u istihlâk ve takrîben 800 gram hâmız-ı karbon hâsıl eder ki, bunun terkîbinde 210 gram karbon vardır. Müddet-i mezkûre zarfında akciğerlerden 325 gram su münfezıc olur.

Böyle bir vücûd yirmi dört sâ'atde 50 metre havâ-yı sâfı 100'de 1 nisbetinde ve 500 metre havâ-yı sâfı 1.000'de 1 nisbetinde ifsâd eder. Eğer havâ-yı cevvîde hâmız-ı karbonun nisbeti 10.000'de 3 kısım takdîr edilirse akciğerlerden çıkan havâ da 10.000'de 470 kısım olur. Vücûd her gün havâ-yı cevvî 1.000'de 1'den ziyâde hâmız-ı karbonu hâvî olmamak için 700 metre mik'ab hacim havâ-yı âdîye muhtâc bulunur. Havâ zevi'l-hayât

tarafından 1.000'de 1'den ziyâde hâmız-ı karbonu hâvî olacak sûretde ifsâd edildiği zamân bu tagayyür ile refâkat eden adem-i sâfiyet kuvve-i şâmme ile kâbil-i takdîr olur. Binâenaleyh vezni ma‘lûm olan bir adamın 70 kilogram, hiç değilse havâsı lâyıkıyla teceddüd eder 27 metre mik‘ab bir mahalde bulunması lâzım gelir.

5-İfrâğât-ı Cildiye

Vücûddan 24 sâ‘atde cild vâsıtasıyla 650 gram su, 20 gram mâdde-i sulbe, 25 gram hâmız-ı karbon münfezıc olur.

6-İfrâğât-ı Kilyeviye

Vücûd yirmi dört sâ‘atde böbrekler vâsıtasıyla 1.500 gram su, 300 gram üre (cevher-i bevl), 300 gram sâir mevâd ifrâğ eder.

[172] 7-Ef‘âl-i Asabiye

Kurbağada nâkiliyet-i asabiye sâniyede 25 metre seyreder. İnsânda nâkiliyet-i asabiyenin seyri sâniyede 30, 60 yâhûd 90 metre hesâb edilmişdir.

8-Ensice

Kan derûnunda bulunan kırmızı kürecikler takrîben bir milimetrenin onda biri kutrundadır. Elyâf-ı melsâ 6 milim milimetre kutrundadır. Küreyvât-ı beyzâ 8 milim milimetredir.

Elyâf-ı adaliye-i muhattıta takrîben 15 ilâ 50 milim milimetre kutrundadır.

Elyâf-ı asabiye 4 milim milimetreden noksân bir kutr ile dokuzda bir milim milimetre kutrunda tahallüf eder.

Elyâf-ı nesc-i munzam takrîben 5 ilâ 10 santim milimetre kutrundadır.

Harâşif-i beşeriye-i cild takrîben 5 milim milimetre arzındadır.

Ev‘iye-i şa‘riye-i demeviye 7 milimden 12 santim milimetre kutrundadır.

Ehdâb-ı mütehezzize-i turuk-ı havâiye takrîben 5 ilâ 50 milim milimetre tûlündedir.

Gözün tabaka-i şebekiyesindeki şell-i asferin mahrûtları takrîben 2 yâhûd 3 santim milimetre kutrundadır.

***

FRENGİ TEDÂVÎSİ

"-Beş-altı defada dâü'l-efrenci tedâvî ederim" diyen şarlatanlara:

Frengi denilen illet-i müdhişe eğer mukârenet-i gayr-ı meşrû'adan başka sûretle âhara sirâyet eylememiş ve evlâd u ahfâda bi'l-intikâl nüfûs-ı memleketi taklîl ederek günden güne dâire-i tahrîbâtını tevsî' etmemiş **[173]** olaydı o zamân cehâlet ve vicdânsızlıkların bir nişâne-i alenîsi olan mevâ'îd-i hatarnâkınıza belki ehemmiyet verilmez idi. Fakat vâ esefâ ki, kazıye ber-akisdir. Frengi illeti umûmun ma'lûmu olduğu vech ile sirâyet etdiği vücûdu tedâvî edilmediği takdîrde esâsından sarsarak berbâd eder. Ağızda, boğazda, burunda, yüzde, kafada, cildde, batnda birçok lekeler ve yaralar ve karhalara ve bunların netâyic-i müessifesinden olarak birçok tahrîbât ve ma'lûliyete bâdî olur.

Ey denîler! Bir kere de hüküm ve vicdâna mütâba'at ederek sözlerime havâle-i gûş-ı insâf ediniz! Bu alâim-i müdhişenin izâle-i tahrîbâtı sizin gazete sütûnlarında kemâl-i cür'et ve mübâhât ile sâde-dilân halka karşı neşr u i'lân etdiğiniz gibi üç-beş günde değil, medîd hem cidden medîd bir zamân zarfında fen dâiresinde tedâvî edilmekle mümkün olabilir. Sâhib-i vicdân bir tabîbe bir hasta ve ale'l-husûs dâü'l-efrence mübtelâ birisi mürâca'at etdiği zamân maraz-ı mezkûrun melhûz olan sademât-ı müdhişesinden hastayı vikâye etmek için hiç şübhe yokdur ki, o tabîb ma'lûmât-ı müktesebe-i fenniyesini meydân-ı tedâvîye vaz'a gayret ve yoluyla hastayı tedâvîye bezl-i himmet eder.

Böyle bir bîçâreden her ne sûretle olursa olsun mücerred istihsâl-i nükûd ve gasb-ı mevcûd emelinde bulunan edânî ise cem'iyet-i beşeriyenin en büyük düşmânlarıdır ki, halkı iğfâlden başka elde sermâyeleri mefkûddur.

Dâhil-i vücûd olan frengi mikroblarının dem-i vâpesîn-i hayâta kadar bedenden ayrılmadığını kabûl etdirecek vekâyi'i derpîş-i çeşm-i intibâh ederek yirmi yaşında frengiye mübtelâ bir gencin yetmiş-seksen yaşına

geldiğinde de vücûdunda alâim-i efrenciye rû-nümâ olduğu tesâdüf olunur ahvâlden bulunduğunu tasdîkinde iken bugün Avrupa kıt‘asında bu bâbdaki vukûf ve hazâkat-i fevkalâdesiyle müşâr bi'l-benân ve umde-i frengi-şinâsân-ı zamân olan üstâd-ı muhteremim Mösyö Fournier'nin bile veremediği müjde-i halâs u selâmeti siz hangi ma‘lûmâta istinâden ve ne cesâretle halka i‘lâna kalkışıyorsunuz? Gerçi ahâlîmizin kısm-ı ekseri tedvîr etdiğiniz dolâb-ı **[174]** hiyel ü desâisi pek a‘lâ anlayıp mâhiyet-i menfa‘at-perestânenizle mütenâsib takdîrât-ı aleniyede bulunmakdan çekinmeyerek şu son zamânlarda bazılarınızın i‘lânâtına derc etdirdikleri:

"-Sıhhati vikâye etmek isteyenler bana gelsinler, ben frengi illetini beş-on defada kâmilen ve bir daha nüksetmemek üzere tedâvî ederim. Sakın şarlatanlara kapılmayınız" zemînindeki da‘vet-i küstâhâne ve vicdân-şikenâneyi firâr etmekde bulunan yankesiciyi ta‘kîb eden polis me’mûrunun:

"-Tutun, tutun!" sadâlarını taklîden merkûmun dahi:

"-Tutun, tutun!" na‘rasıyla ta‘kîb edilen şahsın diğeri olduğu fikr ü zehâbını etrâfdakilere ilkâ ile tahlîs-i girîbân etmesine mu‘âdil bularak bunlara da kapılmıyorlar ise de gazetecilerin mu‘âvenet-i bî-haberânelerriyle kurduğunuz dâm-ı hîleye düşüp hastalıkdan kurtulacakları yerde keselerindeki nükûdu kapdıran sâde-dilâna dahi ma‘atteessüf nâdiren tesâdüf edilememekdedir.

Ey mutatabbibler! Gazetelerdeki i‘lânâtınızla celb edip paralarını aldıkdan sonra:

"-Artık kat‘iyen iyi oldunuz" te’mîniyle salıverdiğiniz bedbahtân memleketlerine gidip familyası efrâdından bulunan bî-günâhân ve ma‘sûmânın frengi mikroblarıyla bilmeyerek hayâtlarını tesmîm ediyorlar. Küçük bir sivilceyi dehşetli bir şîrpençeye, bir katreyi koca bir ummâna tahvîl ediyorsunuz. Tabâbet perdesi arkasında irtikâb etdiğiniz bu fâci‘ ve müdhiş cinâyâtı düşününüz! Sıhhat ü sa‘âdetini imhâ etdiğiniz bu bîçâregânın âvâze-i ıztırâb u nedâmeti eğer gazete idârehânelerine aks-endâz olsa pek değersiz bir ücret mukâbilinde derc-i sütûn etdikleri mevâ‘îd-i ebleh-firîbâne ile mâlî olan i‘lânâtınızı kat‘iyen reddedecekleri derkâr ise de ne gibi

denâet ve cinâyete âlet olduklarını bittab‘ bilemediklerinden kabûl ediyorlar. Hattâ ahkâm-ı gaybiyeden haber vermek zu‘m-ı fâsidinde bulunan ve i‘lânları gazetelere kabûl olunmayan hacı babalar size nisbetle ehven-i şer addolunabilir. Çünkü onlar mürâca‘atkârânın yalnız keselerini tahliye ile iktifâ etdikleri hâlde siz hem paraya hem sıhhat-i nesl-i beşere tasallut ederek işi katmerlendiriyorsunuz. Şurası da var ki, hacı babaların hud‘a-i şeyt[â]netkârâneleri erbâb-ı mürâca‘at için mâdâmü'l-hayât mûcib-i intibâh ve sizin verdiğiniz ders ise câlib-i mahv **[175]** ü tebâh olmakdadır. Nasıl olmasın ki, doğrudan doğruya frengi alan bir vücûda illet-i mezkûrenin îrâs etdiği te’sîrât-ı muhribe bir vâhid-i kıyâsî addolunursa bunun nesliyle mensûb olduğu hey’et-i ictimâ‘iyeye îrâs eylediği mazarrat yüz ve belki bin derecede addolunabilir. Frengililerin zevcelerinde sebebli sebebsiz sakat cenîn vâki‘ oluyor. Doğan çocukların ekserîsi hemen ölmek üzere doğmuşdur, denilebilir. Bir kısmının vücûdlarında doğar doğmaz frengi âsârı rû-nümâ olur. Bazıları hîn-i tevellüdlerinde frengiden sâlim zannolundukları hâlde beş, on, yirmi yaşlarında vücûdlarında frengi çıbanları ve birçok âlâm-ı asabiye zuhûr eder. Frengililerin çocuklarının birçokları cismen ve aklen kasîr kalır. Bazısı hâricen tüvânâ görünür. Ekserîsi za‘îf, soluk benizli, cüce, kanbur, abdâl, hâsılı kemik, dimâğ, sinir hastalıklarıyla ma‘lûl olarak meydâna gelir ve birçoklarının dahi o zamân esbâbı ta‘yîn edilemeyen havâle, ıspazmoz, iltihâb-ı sehâyâ gibi emrâz-ı mühlike ile helâkine müeddî olur. Ve'l-hâsıl frengi illeti girdiği vücûdu her bir marazın tekevvün ü tevessü‘üne müsâ‘id bir gübreliğe döndürür. Frengi[li]nin çocuklarından bâkî kalanlarda verem gibi hastalıklara mübtelâ olanlar da çok bulunur ve frengiden sâlim çocukların tahammül edebilecekleri birçok hastalık bunları alır götürür. Kızamık, kızıl, kuşpalazı gibi illetlere daha sühûletle tutularak emsâlinden ziyâde vefeyât verirler. Frengili çocukların pederleri bir marazdan veya sakat cenîn vukû‘uyla çocuklarını gâib etdikleri zamân:

"-Her türlü tedâvî ve ihtimâmâtı yaptırdım. Hiç noksân bir şey bırakmadım. Ama evlâdım gitdi" derlerse de vaktiyle her nasılsa aldıkları frengiyi tedâvî etdirmemiş veya noksân tedâvî etdirmiş olduklarını der-hâtır etmezler. Bu hâllerden dolayı biz en ziyâde pederleri şâyân-ı muâhaze görüyo-

ruz. Çünkü üstâdım Fournier'nin Paris beldesine dâir tanzîm etdiği istatistikde bile beş yüz âileye frengi idhâl eden 487 erkeğe mukâbil 13 kadın gösterilmişdir. Paris nisvânının oldukça açık olduğu cümleye ma‘lûm iken o hâlde bile âilelerine nihâyet yüzde iki buçuk nisbetinde frengiyi idhâle sebeb oluyorlar. Bizde bu nisbeti bulmak muhâldir. Demek ki, bizde kabâhat hep pederlerdedir.

[176] Frengi illetinin nüfûs-ı memleketi müdhiş bir sûretde taklîl etdiğinden bahsetmiş idik. Bu bâbda tutulan istatistiklerden bir küçüğünü beyân edelim. Bu istatistikler sizin gibi vicdânsızlarca mechûl olabilirse de ciddî ve memleketinin selâmetini düşünen frengi mütehassıslarıyla fenn-i vilâde erbâbınca aslâ mechûl olamaz. Bu istatistikleri tanzîm eden Mösyö Fournier gibi erbâb-ı fennin medâr-ı iftihârı bir zât olduğu için şâyân-ı nazar-ı i‘tibârdır.

Frengisini tedâvî etdirmemiş on dört kişinin semere-i teehhülleri olan kırk beş çocukdan:

Ölü doğmuş veyâhûd cenîn iken sâkıt olmuşdur.	29
Doğar doğmaz vefât etmişdir.	8
Ber-hayât fakat frengi ile ma‘lûldür.	6
Zâhiren sıhhat-i tâmme göstermekdedir.	2
	45

Bu hesâba nazaran frengililerin çocuklarından yüzde 82'si vefât ederek 18 ber-hayât ve bu 18'in de 14'ü frengi illetiyle ma‘lûldür. Ne dehşetli bir yekûn değil mi? Vâ esefâ ki, bu hâl Avrupa'da olduğu gibi bizde de görülmekdedir. Maksadım frengilileri tedhîş değildir. Belki mensûbiyetiyle müftehir olduğum hey’et-i milliyenin devâm-ı sıhhat ü selâmetini cân u gönülden arzu etdiğim ve ahâlî-i ma‘sûmemizin bir takım şarlatanlara kapıldıklarını yakînen bildiğim cihetle kemâl-i hulûs ve ciddiyetle bu satırları yazıyorum. Frengi illetinin dâire-i tahrîbât ve te’sîrâtı tahdîd olunamaz değildir. Fakat bunun için çok zamân ve yoluyla tedâvî ister. Bakınız yine o koca Fournier uzunca bir tedâvînin şu hâl-i harâbiyet-iştimâli ne derecelere kadar ta‘dîl eylediğini ne sûretle göstermişdir? Bunu gören kâriîn-i kirâm "üç günde tedâvî ederim" iddi‘âsıyla meydân alan şarlatanların

mâhiyet-i denâetkârânelerini bittab‘ kendileri ta‘yîn ederler. İşte hekîm-i müşârunileyhin bu bâbdaki istatistiğini kemâl-i meserretle derc ü tezyîl ediyorum.

• Frengisini tedâvî etdirmeyenlerin çocuklarının yüzde 82'si vefât etdiği,

• Az bir müddet tedâvî etdirenlerin çocuklarının yüzde 58'i vefât eylediği,

[177] • Vasatî olarak tedâvî etdirilenlerin çocuklarının yüzde 36'sı vefât etdiği,

• Müddet-i medîde tedâvî etdirilenlerin çocuklarının kâffesi yaşadığı görülüyor.

İşte bu istatistik tamâmıyla muvâfık-ı hakîkatdir. Tedâvîye muhtâc olduğu iknâ‘ edilinceye kadar çocukları perîşân olan ebeveynin ba‘de't-tedâvî çocukları yaşamakda olduğuna dâimâ tesâdüf olunmakdadır. Bu bâbda bir-iki misâl serd edelim:

Doktor Nota?!'ya mürâca‘at eden bir kadın tedâvî olunmadan evvel sekiz çocuk düşürmüş ve ba‘de't-tedâvî doğurduğu çocuk frengiden sâlim ve ber-hayât kalmışdır. Frengili bir zevc birçok evlâdı vefât etdikden sonra Mösyö Fournier'ye mürâca‘at etmiş ve bu mütehassıs-ı şehîrin tedâvîsinden sonra ise doğan çocukları kâmilen sâlim ve ber-hayât kalmışdır. Bunun daha pek çok emsâli vardır. Bu bâbdaki müşâhedât-ı âcizânemi tatvîl-i kelâmdan ihtirâzen tahrîrden sarf-ı nazar eyledim. Nâkıs ve yanlış tedâvînin tevlîd edeceği mazarrât-ı müdhişe ve netâyic-i müessife hakkında sevk-i hamiyetle yazdığım şu makâleden maksad-ı kemterânem tedennî-i nüfûsun en müessir esbâbından olan frengiyi tedâvî etdirmek husûsunda kâriîn-i kirâmı kendim düşündüğüm gibi düşündürmek ve hayât-ı umûmiyeye ta‘alluk eden böyle bir mes’ele-i mühimmede rast gelen şarlatanın dest-i tahrîbine teslîm-i vücûd eylemekden tahzîrden ibâret olmağla makâle-i âcizânem ümîd etdiğim netîceyi husûle getirirse vazîfe-i vatanperverânemi îfâ eylemiş olurum.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Emrâz-ı Cildiye ve Efrenciye Mu‘allimi
Kâimmakâm Celâleddin Muhtar

MİZÂC

"Bünye" ve "mizâc" ale'l-ekser müterâdifü'l-ma‘nâ iki ıstılâh ise de tabâbetde aynı maksadı müfîd olmayıp birincisi ikincisinden daha çok umûmîdir.

[178] Bünye her şahsın hey’et-i umûmiye-i bedeniyesinin sûret-i teşekkülüdür. Lugât-ı tıb sâhibi Littre diyor ki: Bünye öyle bir hâl-i umûmîdir ki, bundan kuvve-i bedeniyenin derecesi, vezâif-i fizyolojiyenin az çok muntazaman ve mükemmelen sûret-i cereyânı, esbâb-ı emrâza karşı derece-i mukâvemet, kudret-i hayâtiye vesâire istintâc olunur.

Mizâc, bir şahısda meselâ karaciğer gibi bir uzvun yâhûd cümle-i asabiye misillü bir cümlenin a‘zâ ve cümle-i sâire-i bedeniyeye galebesiyle meydâna gelen bir hâldir. Kanın, a‘sâbın vesâirenin te’sîriyle husûle gelen işbu hâlet-i mahsûsadır ki, bir şahsı diğerinden ziyâde bir nev‘ hastalığa müsta‘id kılar.

Emzice-i erba‘a

Asabî, lenfevî, demevî, safravî

Bu hâlde bünye ve mizâcın sıhhate te'sîri ziyâdedir. Te'sîrât-ı mezkûre birinde umûmiyet diğerinde vücûdun yalnız bir kısmı, hususiyet i'tibârıyladır.

İyi, kuvvetli, muktedir bir bünyede a'zânın, cümlelerin kâffesi mütesâviyen neşv nü nemâ bulduğu gibi kemâl-i râhat ve fa'âliyet ile ve müsâvî bir kuvvet ile îfâ-yı vazîfe eylemekdedir. İyi bir bünyede olanlar diğerlerinden daha nâdir olarak hastalanırlar. Çünkü müessirât-ı muzırra-i hâriciyeye daha ziyâde mukâvemet ederler. Hastalandıklarında âfât u emrâzın seyri daha serî', intihâsı daha muvâfık ve selîm ise de aksi olarak şiddeti daha ziyâde, şekli daha hâd ve iltihâbîdir. Ve'l-hâsıl bunlar hastalığa daha iyice **[179]** "yakalanmış" olduklarından kendilerine ale'l-ekser şiddetli müshilât, fasd gibi müessir mu'âlecât daha münâsibdir. Za'îf ve nâzik bir bünyede emrâz daha az hâd bir sûretde, daha az şiddetde ve betâet ile ve gürültüsüz seyreder. Lâkin kül altında örtülü gâyet muharrik bir âteş mevcûddur. Böyle za'îf bir bünyede olanlar her şeye ziyâde müsta'iddirler. Bunlarda emrâz çabuk müzminleşdiği gibi birçok ahvâl-i vahîme ile ihtilât eyler. Kuvâ-yı bedeniye pek çabuk gayb olduğundan netîce ale'l-ekser meş'ûmdur. Şerâit-i mezkûre dâhilinde her nev' mu'âlecât-ı müessire, kan alma muzır olup mukavviyât ve münebbihâta mürâca'at edilir. Bu hâlde za'îf bünyede olanlar dâimâ müessirât-ı muzırra taht-ı te'sîrindedirler.

Mizâca gelince; bunun sıhhate te'sîri a'sâ[b] ve cümle-i gâlibenin nev' ve tabî'atına göre tahallüf eder. Mukaddemâ safravî, demevî, balgamî, merâkî nâmlarıyla dört mizâc ta'dâd olunmakda idi. Hâlâ bugün de safravî, demevî, lenfevî, asabî ismiyle dört mizâc ve her iki mizâcın iştirâkiyle meselâ safravî-i demevî, asabî-i demevî gibi emzice-i tâliye ve muhtelita kabûl edilmekdedir.

Görülüyor ki, bu bâbda tasnîfât ve taksîmât az tahavvül etmiş ve emzicenin adedi dâimâ aynı hâlde kalmışdır. Bunlardan ikisi aynı isimde zikrolunmakda ise de balgamî nâmı lenfevîye ve mevcûd olmayan siyâh bir hıltın galebesi ile husûle geldiği farz olunan mizâc-ı merâkî zamânımızda pek çok ta'ammüm eden mizâc-ı asabîye tahavvül eylemişdir.

Mizâc-ı safravîde olanlar kavî çatılı, iri adaleli, siyâh saçlı, çevik vücûdlu, parlak gözlü, âkil sîmâlı, şedîd hayâlli, sarı benizli, kuru adamlar olup esbâb-ı hâriciyeye, emrâza, ilel-i sâriyeye az çok mukâvemet ederler ise de inkıbâza, safravî ishâllere, iltihâbât-ı hâdde ve müzmine-i em‘âya, bevâsîre, karaciğer hastalıklarına ziyâde müsta‘iddirler.

*Lenfevî mizâcda olanlar*ın şekli müdevver, cildi ince ve beyâz ve gülgûnî, saçları kumral, adalâtı porsuk ve şişkin, sîmâsı tatlı, diş etleri soluk, üst dudağı kalın ve çıkıkdır. Bu mizâcdakiler emrâz-ı müzmineye, baş nezlesine, göz ve boğaz ağrılarına, ishâle, **[180]** tuzlu balgama (egzama) ve'l-hâsıl sıraca ve vereme müsta‘iddirler.

*Asabî olanlar*ın vücûdları za‘îf, benizleri soluk, bakışları keskin, hareketleri ânî, kuvve-i fikriyeleri ziyâdedir. Ahvâl-i mezkûre hâl-i sıhhatde olduğu gibi emrâza da bir manzara-i mahsûsa verir.

*Demevîler*in cildi gülgûnî, adalâtı kavî, ihtirâsâtı şedîd ve kâffe-i alâmât-ı hâriciyeleri kanlıdır. İşte bilhâssa bu mizâcdakilerde emrâz kavî bir bünyede olduğu gibi hâd ve iltihâbî bir şekil alır ise de en ziyâde muhâtara burun kanaması gibi hâricî yâhûd nüzûl (sekte) gibi dâhil nezflerdir.

Bünye ve mizâc mevrûs olup ebeveynden evlâda ya öylece veya hafîfçe bi't-tahavvül intikâl eyler ise de hıfz-ı sıhhat daha beşikden i‘tibâren emzice ve bünyeyi tahvîle ve nâzik bir bünyedekilere mevcûd olmayan kuvveti i‘tâya ve meselâ mizâc-ı lenfevînin müsta‘id kıldığı emrâzın mukavvî bir tegaddî ve sâf ve ceyyid bir havâ ile önünü almağa, mizâc-ı asabînin tedâvî bi'l-mâ’ ve jimnastik ve harekât-ı bedeniye-i muntazama ile mehâzîrini azaltmağa muktedirdir. Bu hâlde aynı bir tabîbin bir âilede ensâl-i müte‘âkibeyi tedâvî eylemesi bu cihetle de fâidelidir. Çünkü ebeveyn ve ecdâdın bünye ve mizâcına vâkıf olduğu hâlde evlâd u ahfâdın seyyiât-ı cismâniyelerini ıslâha daha kolay muktedir olabilir.

HALECÂN-I KALB, YÜREK ÇARPINTISI

Kalb içi boş mahrûtî bir adale, bir etdir. Adalâtın kâffesi gibi büzülerek, sıkışarak îfâ-yı vazîfe eder. Kalbin her büzülüş ve sıkılışında hacmi ve şekli ve istikâmeti tahavvül eyler. Ucu, zirvesi sadra takarrüb eder ve âdetâ cidârına çarpar. Ba‘dehû büzülme geçtiğinde kaburgalardan uzaklaşır ve sıkışdığında tekrâr gelerek sadra çarpar ve böylece devâm eyler. İşte kalbin böyle mütevâliyen çarpmasına kalbin darabât-ı tabî‘iyesi denir ki, hâl-i tabî‘îde dakîkada 65-75 defa vukû‘ bulmakda ve vücûdu ancak elimizi sol mememiz hizâsına koyduğumuz yâhûd nabzımızı tutduğumuz sûretde hissedilmekdedir.

[181] Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Teşrîh Mu‘allimi Ferîk sa‘âdetlü Rasim Paşa hazretleri
S. E. Le Prof. Rassim Pacha. Général de division

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de İlmü'l-Arz ve'l-Ma‘âdin Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü İbrahim Lütfi Paşa
S. E. Le Prof. Ibrahim Lutfi Pacha. Général de brigade

Âsârı: *İlmü'l-Arz ve'l-Ma‘âdin, İlmü'l-Arz* vesâire.

Lâkin bazı ahvâlde kalbin işbu harekâtı göz ile görülecek yâhûd temâs ile bi's-sühûle hissolunacak ve ziyâde bir ıztırâbı îkâ‘ edecek derecede kesîr u şedîd olur ki, bu hâlde darabân-ı kalbden ziyâde hafakân ve halecân-ı kalb nâmını ahz eder.

Hafakân nâdiren mütemâdî olup ale'l-ekser birkaç dakîkadan bir çâryek sâ‘ate yâhûd daha ziyâde imtidâd ve günde birkaç defa tekrâr edebilmek üzere nevbet sûretinde vukû‘a gelmekdedir. Bu zamânda darabân, kalbin bulunduğu mahallin şiddetle hareketi göz ile görülecek ve işbu mahalle konulan elin hâl-i tabî‘îdekinden çok şiddetle kaldırıldığı hissolunacak derecededir. Ondan başka kesreti, adedi gâyet ziyâde olup darbelerin **[182]** her biri o kadar yekdiğerine yakındır ki, bu hâlde nabzı saymak gâyet güç yâhûd imkânın hâricindedir. Bazen darabât-ı gayr-ı muntazam, kuvvet ve müddetçe yekdiğerine müsâvî darabât arasında biri gâyet za‘îf ve kısa his-

[182] Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Teşrîh Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü Mazhar Paşa
S. E. Le Prof. Mazhar Pacha. Général de brigade

Fenn-i Teşrîh (Jamin), *Teşrîh-i Tavsîfî* gibi âsâr-ı mühimme-i tıbbiyesi vardır.

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fizyoloji Mu‘allimi Mîrlivâ izzetlü Şakir Beyefendi
Mr. Le Prof. Chakir Bey. Colonel

Âsârı: *Dürûs-ı Hayât-ı Beşeriye, Ameliyâthâne-i Fizyoloji* vesâire

solunur. Hafakân-ı kalbe mübtelâ olan zât bir boğulma, sadrında bir sıkışma hisseder. Yüzü solar yâhûd az çok şiddetle kızarır.

Çarpıntı insâna bir dereceye kadar ye’s ü keder, istikbâl için havf u endîşe verir ve âdetâ merâkı intâc eyler. Çünkü çarpıntı ale'l-ekser kalb hastalığının sahîh bir alâmeti zannolunur. Vâkı‘â bazen mevcûd olan bu münâsebeti inkâr eylemek çocukluk ise de birçok ahvâlde cümle-i asabiyenin bir teşevvüş ve ihtilâli netîcesi olarak meydâna gelen hafakân-ı asabîler bulunduğu ve sinirden gelen bu halecânların kalbin **[183]** bir hastalığından ileri gelen çarpıntılardan pek çok ve daha sık olduğu da pek doğrudur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Müfredât-ı Tıb ve Fenn-i Tedâvî Mu‘allimi Kâimmakâm izzetlü Tevfik Vâcid Bey
Mr. Le Prof. Tévfik Bey. Lieutenant colonel

Âsârı: *Gençlere Nasîhat, Küçük Cerrâhlık*

Umûm Eczâhâneler Müfettişi izzetlü Abdurrahim Beyefendi
Mr. Le Dr. Abdurrahim Bey. Inspecteur des phrmacies

Sıhhatde olan bir zât koşduğu, ziyâde yürüdüğü, çokça yorulduğu, yokuş çıkdığı, harekât-ı anîfede bulunduğu zamân çarpıntı hisseylediği gibi ziyâde bahârlı yemeklerle ziyâde mikdâr çay ve kahve ve bâ-husûs meşrûbât-ı küûliye halecân getirir. Henüz i‘tiyâd etmeyenlerle ziyâde edenlerde tütün darabât-ı kalbi tezyîd eder. İşte size aslâ hasta olmadıkları hâlde çarpıntısından muztarib zevât! Bu bâbda tedâvî, ârızayı intâc eden sebebi def‘ eylemekdir ki, bu sâyede râhatsızlık pek çabuk mündefi‘ olur.

Kan za‘fı çarpıntının başlıca sebeblerindendir. Fakrü'd-dem olanların **[184]** çoğu hafakândan muztaribdir. Bunlar hasta iseler de emrâz-ı kalbiyeye mübtelâ değildirler. Ma‘amâfîh kendilerince böyle bir zan eksik olmaz. Çünkü küçük bir hareket ile bi's-sühûle nefesleri tutulur ve za‘f hissederler.

Fakrü'd-deme mübtelâ olanlar gâyet mugaddî et‘imeye devâm ederler ve kınakına alırlar ve açıklık bir yerde harekât-ı bedeniyede bulunurlar ve cimnastik ve tedâvî bi'l-mâ’ yaparlar ise dûçâr oldukları halecân ihtilâlât-ı sâire gibi zâil olur.

Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi Tabîb-i Sânîsi sa‘âdetlü Doktor İhsan Beyefendi

Mr. Le Dr. Ihssan Bey. Médécin de l’hôpital des musulmans pauvres

Dârülaceze Sertabîbi Kâimmakâm izzetlü Derviş Bey

Mr. Le Dr. Dervich Bey. Lieutenant colonel. Mé[dé]cin en chef de l'Asile des pauvres

Bizzât bir maraz-ı kalbîden ileri gelen çarpıntıya gelince; bu nev‘ zannolunduğundan çok hem de pek çok seyrekdir. Halecânın bir maraz-ı kalbîden ileri gelip gelmediğini anlamak için mu‘âyene ve mu‘âyene için ma‘lûmât-ı teşrîhiye ve fizyolojiye lâzımdır. İşte bu sebebden çarpıntının sebebini **[185]** taharrî ve bu bâbda beyân-ı tedâvî tamâmıyla tabîbe âiddir. Yoksa ulu orta yüksükotu, bromür dö potasyum vesâire kullanmak muvâfık-ı akıl ve hikmet değildir. Tedâvî kâffe-i ahvâlde bir olmayıp sebebe tâbi‘ tutulmalıdır.

Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Mülkiye a‘zâsından izzetlü Doktor Rıza Tevfik Bey

Mr. Le Dr. Riza Tévfik Bey. Membre du conseil Médicale civil

Etıbbâ-yı askeriye-i hâzıka ve mümtâzemizden Kolağası rif‘atlü Doktor Bafralı Yanko Efendi

Mr. Le Dr. Yanco Bafrali

HAYÂT HAREKETDİR.

Hayât bir fa'âliyet-i mütemâdiyedir. Vücûd sağ oldukça bir sâniye, bir an meşgûliyetden fâriğ olmaz. En derîn uykuda bile deri ve ri'eler vâsıtasıyla teneffüs eder. Kalb çalışır ve deverân sâyesinde temiz kan bedenin her tarafına giderek keyfiyet-i tegaddîyi idâme etmeğe hizmet eder.

Hayât tegaddî ile kâimdir. Tegaddî ise gıdâ sûretinde idâre-i bedeniyeye idhâl olunan mevâdd-ı uzviyeyi temsîl etmek, yani kendi vücûdumuzun **[186]** terkîbâtına benzeyecek bir hâle getirip benimsemekdir. Fakat bu insânlar elinde değildir. İnsân ve hayvânât ancak mevâdd-ı uzviye-i müşkileyi temsîl edebilirler. Nebâtâtda olduğu gibi mevâdd-ı ma'deniyeyi temsîl edemezler. Nebâtât doğrudan doğruya anâsır-ı ma'deniye ile beslenir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Fenn-i Teşrîh Mu'allim Mu'âvini Binbaşı rif'atlü İsmail Besim Bey

Mr. Le Dr. Ismaïl Bessim Bey. Prof. agrégé

Sıhhat ile fa'âliyet-i uzviyenin münâsebâtı pek samîmîdir. Çünkü fa'âliyet-i uzviye ne kadar mihver-i lâyıkında cereyân ederse a'zâ-yı vücûdun her tarafında deverân dahi lâyıkıyla vâki' olacağından ensicenin hemen her noktası müvellidü'l-humûzadan hissedâr-ı istifâde olur ve tegaddî eder. Ale'l-husûs vücûdun yıpranmasından hâsıl olan fazalât, yani artık kalan lüzûmsuz mâddeler kolaylıkla idâre-i bedeniyeden çıkıp mündefi' olur. Fazalât vücûdumuz için yalnız fâidesiz değil, hattâ pek muzırdır. Zîrâ sem gibi te'sîr ederek hayâtı tehlikeye koyar. İdâre-i bedeniyede şeker, bevle vesâir mahsûlâtın deverâna karışmış olarak fazlaca bulunması veyâhûd mündefi' olamaması bazı tehlikeli hastalıklara sebebiyet verir ki, bu husûsları ilme bîgâne olanlar da bilirler. Demek olur ki, vücûdun vâridât ve masârıfâtça muvâzenesini bozmamağa çalışmalıdır. Sıhhat dediğimiz hâl-i i'tidâl o muvâzeneden ibâretdir. İşte bu nokta-i nazardan cimnastiğin hizmeti pek büyükdür.

Jimnastik ve idman beşeriyet kadar eski bir terbiye-i cismâniyedir. Yaşamak için mübârezeye kendini mecbûr görmüş olan insân dâimâ akrânına ve rakîblerine galebe çalacak bir hâl-i tefevvukda bulunmak için bir meyl-i cebelîye mâlik olagelmişdir. Onun için güleşmek, dövüşmek, silâh **[187]** kullanmak insânların en eski merâkıdır, en ciddî oyunudur. Vâkı'â bugün sahne-i medeniyetde mübâreze-i hayâtda muvaffak olmak için yalnız vücûdun sıhhat ve kuvveti kifâyet etmez, dimâğın mükemmeliyeti lâzımdır deniliyor. Bu doğru olmakla berâber muvaffakiyet için de sıhhat ve kuvvetin akıl ve ma'rifetden evvel lâzım bir şart-ı mühim olduğunu unutmamalıdır. Büyük bir kudret-i ma'neviye ve zihniye ile doğmuş birçok dâhiler hastalıkların esîri oldukları için muvaffak olmadan ölmüşlerdir. Onun için başlıca te'mîn-i muvaffakiyet edebilecek olan kudret, sıhhatdir. Maraz haksızlık etmez, müstahık olanlara tasallut eder. Bu sebeble jimnastik terbiye-i cismâniyenin esâsı, hıfz-ı sıhhat da rükn-i aslîsi olmalıdır ki, hastalıklara mukâvemet edecek sûretde vücûda kuvvet versin.

Akvâm-ı sâlifede cimnastik ve idman oyunları pek ziyâde mergûb u mu'teber imiş. Hattâ hurâfât-ı selefde kahramânların vukû'ât-ı hârikulâdesinden ziyâde dikkate şâyân garâib ü rivâyât yokdur. Medh olunanlar hep pehlivânlardır, âlim ve feylesoflar değildir. Kurûn-ı vüstâya gelinceye

kadar idman ale'l-umûm mergûb u mu‘teberdi ve insânın kadr ü haysiyeti sâir fezâilinden ziyâde kahramânlığı ve pehlivânlığı ile mütenâsib idi.

Eski Yunanlılar taş atarlar, koşarlar ve kılıç kalkan oynarlar ve güleşirlerdi. Eski Acemler aynı vechile idman ederler, at koşdururlar ve ağır şeyler kaldırarak cimnastik yaparlardı. Hâlâ zûrhâneleri meşhûrdur. Romalılar araba yarışları yaparlar, at koşdururlar, kılıç kalkan oynarlar ve güleşirlerdi. Fıtraten zûrbâz olan Türklerin ise güleş ve kılıç ve at oyunlarına merâkı ma‘lûmdur. Pek tabî‘î olan şu terbiye-i cismâniye yalnız kurûn-ı vüstâda târik-i dünyâlık münâsebetiyle tahrîb-i vücûd etmek fikr-i bâtılına mebnî Avrupa'da zelîl oldu. Hüsn-i sûretle tegaddî edip idman ta‘lîmleriyle vücûdun kuvvet ü tenâsübünü artdırmak terbiyesine bedel günlerce aç kalmak, dikenler üzerinde çıplak yatmak, vücûdunu kamçılatarak çürütmek gibi gayr-ı ma‘kûl hareketler riyâzet-i ma‘neviye gibi addedilerek şiddetle eski cimnastiği sahne-i âdâtdan tenkîl edip yerine kâim oldu. Bunun Hindistan fakîrleriyle ne derece münâsebeti olduğunu ta‘rîfe hâcet messetmez.

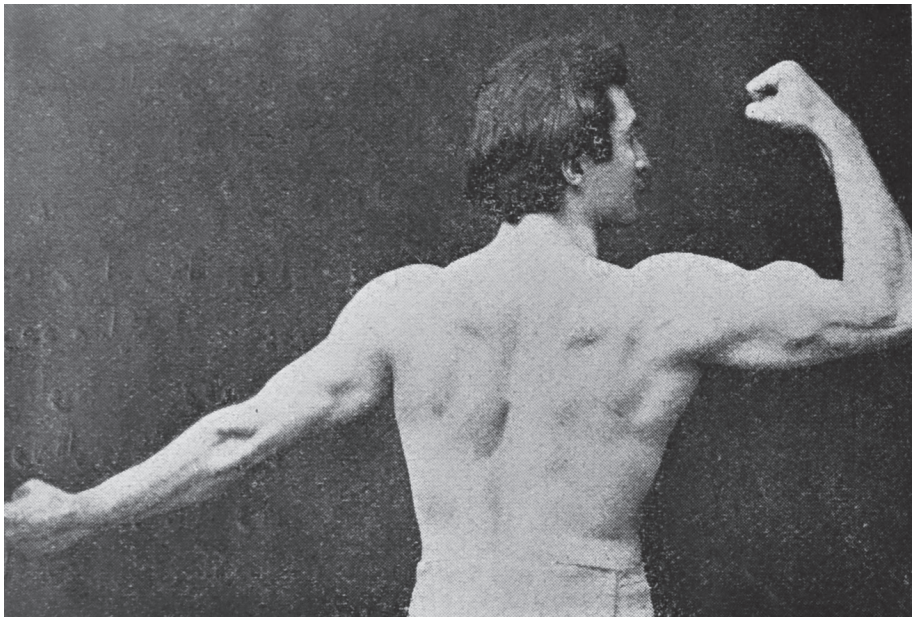
[188] *Cimnastiğin tekrâr zuhûru ve tekâmülü* şu nihâyet bulmakda olan asrın evâilinde 1804 sene-i Mîlâdiyesinde tab‘ olunan bir mühim eser ile başlar. Bu eserin ismi *Gençler İçin Cimnastik*'dir. Müellifi de Gutsmuths isminde bir zâtdır. Bugün Almanlar bu zâtın hizmetini o derece büyük bilmişler ve kendi nâmına gâyet büyük ve ma‘bed kılıklı bir binâ te’sîs etmişlerdir ki, mezârı içindedir. İşte Alman cimnastiğinin pîri bu zâtdır. Bugün Almanlar mâddî kuvvetlerini, tenâsüb-i vücûdlarını bu zâtın ma‘kûl nasîhatlerine atfederler.

Bundan sonra İngiltere'de, İtalya'da, Fransa'da bazı mühim eserler daha vücûda getirilerek bu riyâzet-i bedeniye mes’ele-i mühimmesi lâyıkıyla bast ve hüsn-i sûretle mülâhaza olunmuşdur. Zamânımızda ise cimnastik dahi sâir şu‘abât-ı ilmiye gibi tecrübe ve fen üzerine müesses olabilmişdir. Hareketin ve fa‘âliyet-i uzviyenin sıhhat ile münâsebâtı etrâfıyla tedkîk ve tecârüb-i mütenevvi‘a ile bazı kavâ‘id-i husûsiye ve umûmiye tahkîk u tensîk olunmuşdur.

Serbest oyunlar ve usûl-i cimnastik uzv-ı beşer için mümkün olan bi'l-cümle harekâtı câmi‘ ve şâmildir. Serbest oyunlar eşkâlce pek çok ise

de cümlesi de koşmak, tutmak, bir şey atıp yuvarlamak gibi umûmî hareketlere müncer olur. Usûl-i cimnastik ise vücûd-ı beşerin aksâm-ı teşrîhiyesi ile vezâif-i husûsiye ve umûmiye-i a'zânın ma'rifetine vâbeste ve bir takım usûl ve kavâ'id-i ma'neviyeye mebnî olan idman ta'lîmidir. Serbest oyunlar tabî'îdir, usûl-i cimnastik ise sun'îdir. Oyunlar pek çokdur. En meşhûru İngilizlerin futbol dedikleri şiddetli top oyunu ve yine onların kriket, lavn tenis ve golf oyunlarıdır. Fakat bunlardan mâ'adâ her kavmin kendine mahsûs olmak üzere meşhûr oyunları vardır. Memâlik-i müncemidede kızak kaymak, patinajın envâ'ı vardır. İngilizler boks, yani yumruk döğüşünden, İspanyollar boğa dövüşünden hazzederler. Biz Osmanlılar da cirîd oyunundan ve güleşden hazzederiz. Fakat güleş merâkı bilâ-istisnâ her kavimde tabî'îdir.

Cimnastikde usûl-i muhtelife, aksâm ve şu'abât-ı mütenevvi'a vardır. Bilhâssa iki ma'rûf usûl var ki, biri Alman, diğeri İsveç usûlleri diye meşhûrdur. Alman usûlü atletik, pehlivân cimnastiği **[189]** diye de ma'rûfdur.

Doktor Rıza Tevfik Bey'in "Hayât Hareketdir" makâlesine âid Cimnastik sâyesinde adalâtın sûret-i neşv ü nemâsı

Le développement des muscles par l'exercice

Ziyâdesiyle zorlu harekât icrâsıyla meşrûtdur. Menkûl âletleri başlıca ağır gülleler, ağır çomaklar vesâir şeylerdir. Âlât-ı sâbite de vardır. Onlar üzerinde kollar vâsıtasıyla vücûdu idâre etmeğe çalışılır. Bunların en meşhûrları sâbit ve ufkî demirler, müvâzî direkler, çifte halkalar, ipler, trapezler ve nerdübânlardır. Ufkî demir bazı harekât-ı mahsûsaya müsâ'iddir ki, o sâyede amûd-ı fekarî ve sırt adalâtı ve kolların etrâfındaki adalât (zâtü'r-ruûs-ı selâse) kuvvet bulur. Müvâzî direkler başlıca göğsü büyütür ve menkib, koltuk ve omuz başı adalâtına ve adalât-ı münharife-i batniyenin ziyâdesiyle neşv ü nemâsına hizmet eder. Alman cimnastiği ziyâdesiyle anîf harekât icrasıyla hizmeti bir kısım mahsûs adalâta hasretdiği cihetle adalâtın fevkalâde hacmini büyütmeğe müsâ'iddir. Onun için erbâbı pek kuvvetli olur ve adalâtı ziyâdesiyle kabarık görünür. Fi'l-hakîka bu cimnastik ile yüz, yüz elli kiloyu bir kol ile havâya kaldıranlar olmuşdur. Fakat ancak bu sebebe mebnî otuz beş yaşından sonra dahi kazâlıdır. Zîrâ kalb râhatsızlıklarına sebebiyet veriyor.

[190] Kürek çekmek, koşup yarışmak, boks ve maç yapmak gibi idmanları bu Alman cimnastiği sınıfına idhâl etmelidir. Frost ile velosped dahi ziyâdesiyle kuvvet istilzâm eder ve birincisi bilhâssa amûd-ı fekarîye, ikincisi dahi bacaklara ziyâde kuvvet verir.

İsveç usûlü yâhûd lig sistemi diye ma'rûf olan tarz büsbütün başkadır. Lig isminde bir zât tarafından vaz' ve te'sîs olunmuş olan bu usûl vücûd için zâten tabî'î olan harekâtı i'tidâl ve lütuf ile icrâ etmek ve icrâsında da bir maksad-ı sıhhî gözetmekdir. Buradan anlaşılır ki, bu usûl Alman usûlünün tamâmen zıddıdır. Alman usûlünde cimnastiğin gâyesi pek kuvvetli olmak, hâlbuki lig usûlünde tûl-i müddet harekât-ı tabî'iye icrâsına muktedir olarak sıhhati muhâfaza etmekdir. Bu nokta-i nazar ise pek mühimdir. Zîrâ bir eliyle yüz kilo kaldıracak kadar kuvvetli olan bir adamın ancak on beş kilo kaldıran bir diğer adamla bazı şeylerde müsâbaka edemediği anlaşılmışdır. Meselâ müddet-i medîde kollarını ufkî tutmakda çok za'îf adamların çok kuvvetli adamlardan pek sonra yoruldukları bi't-tecribe sâbit olabilmişdir. Demek kuvvet başka, tâkat başka. O hâlde İsveç usûlü kuvvetin i'tidâli ile berâber devâm-ı sıhhati ister ve tâkat-i vücûdu artırır. Alman usûlü ise kuvvetin mikdârını artırmağa çalışır. İsveç usûlü adalâtı büyüt-

mez ise de alîl olanlara dahi muvâfık gelir bir cimnastik olduğundan ona tıbbî riyâzet dahi denilmişdir. Sağlam adamların buna pek ihtiyâcı olmasa bile marîz u alîl olanlara hizmeti pek büyük olduğundan asrımızın cimnastik bahsinde fennin en mühim fütûhâtından sayılır. Hele en ma‘kûl bir tarz olduğunda şübhe yokdur. Bu cimnastikde harekât, a‘zâ-yı mahsûsaya göre ta‘yîn olunmuş ve hizmet ve fâidesi teşrîh ve fizyoloji nikât-ı nazarından düşünülmüşdür. Masaj bunun bir şu‘besi hükmündedir. (Masaja bakınız.)

Bu usûl tarafdârânı vücûdun kusûrlarını, bazı çarpıklarını ma‘kûl bir takım harekât ile tashîh u ıslâh etmek imkânını bulmuşlardır. İsveçli Profesör Nicandre'ın ihtirâ‘-kerdesi olarak pek meşhûr bazı cimnastik âlâtı vardır ki, amûd-ı fekarînin her türlü inhinâsını tashîhe hizmet eder.

[191] Lâkin neşv ü nemâ-yı beden ve kuvvet ve tenâsüb için en mükemmel cimnastik i‘tikâdımızca güleşdir. Hattâ her kavimde pek eski zamânlardan beri ma‘rûf olduğuna göre:

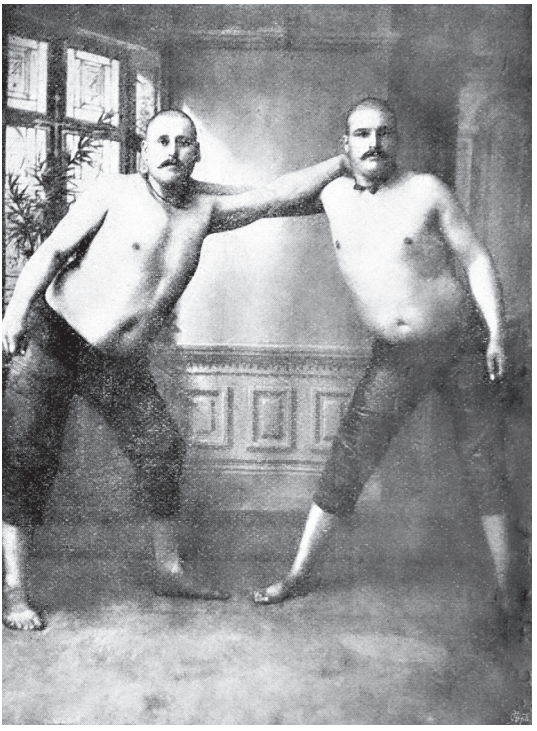
"-En tabî‘î ve en umûmî jimnastik güleşdir" demekde tereddüd etmeyiz. Güleş a‘zâ-yı vücûdun bi'l-cümle adalâtının tecâvüz ve müdâfa‘a emrinde yardımını istilzâm etdiği cihetle bütün vücûdun neşv ü nemâsına ve adalât-ı mütenâzıranın tenâsüb-i endâm ve vücûdu ikmâl ve muhâfaza edecek bir sûret üzere tekemmülüne hizmet eder.

Her yerde güleş ederler. Fakat en şedîd ve tâkat-fersâ olan güleş Türk güleşi ve bilhâssa Pomakların tarzıdır.

Avrupa'da "kol kıvırmak", "boğmak" gibi hareketler icrâsı memnû‘ olmakla berâber "çelme" ve "tırpan atmak" ve belden aşağı tutmak dahi merdûddur ve birkaç dakîkada bir-iki dakîkalık bir vakfe-i istirâhat vardır. Hâlbuki bizim güleşlerde evvelâ müddet-i müsâra‘a güleşenlerin tâkat ve muvaffakiyetine tâbi‘ olduğu gibi vakfe-i istirâhat dahi resmen mu‘ayyen değildir. Pehlivânlar bir müddet ayrılıp dolaşmakla kanâ‘at ederler. Bazen de iki kişinin mütemâdiyen altı sâ‘at hasmâne güleşdiği olur. Ondan mâ‘adâ bizim güleşde vücûdunu zeytinyağıyla yağlamak bir âdetdir ki, ellerin hizmetini pek müte‘assir kılar ve her türlü hareket-i şedîde icrâsı hasmâne güleşlerde memnû‘ değildir. Çok defa bir tırpan atmakla bir bacak kırıldığı, bir "kazkanadı" vurmakla dirsek mafsalının kayıp çıkdığı,

"boyunduruk"da kalan pehlivânın morarıp bayıldığı, hattâ bazı defalarda füc'eten öldüğü görülmüşdür. Lâkin bu türlüsü az olur ve ahâlî sevmez, "tatlı güleş" ister. İşte Türk güleşinin yegâne mahzûru budur. Fakat bundan büyük mahzûr da olamaz. Onun için Türk pehlivânlarıyla başa çıkmış bir Avrupalı pehlivân görülmüyor.

Her türlü güleşin bazı kavâ'idi ve oyunları olması zarûrîdir. Türk güleşinin kavâ'idini sâir güleş usûllerinden esâsen ayıran Türk pehlivânlarının kisvetidir. "Kispet" denilen şey telatinden ma'mûl bir nev' pantolondur ki, pehlivânlar giyerler. Bu kispetin bazı nikât-ı mühimmesi vardır ki, ekser mühim oyunlar o noktalara müte'allik hareketlerdir. Hâlbuki bu hareketleri kispet giymeyenlerde icrâ etmek mümkün değildir. Beli ihâta eden yerine **[192]** "kasnak" derler. Kasnağın ön tarafına "pîş-i kabza" derler. Baldırların üzerine bağlanan paçalarına "şîrâze" derler. Dizlerin geleceği yerde bazı keçeler mevzû'dur ki, onlara "kîse-bend" derler. Kispetin bacaklarının mültekâsında bir mahall-i mahsûs vardır ki, "hazîne" derler. Daha bazı nikât-ı ma'rûfesi varsa da en mühimleri zikretdiklerimizdir.

"Hayât Hareketdir" makâlesine âid.
Pehlivânlarımızdan Kurtdereli Mehmed ve Katrancı
Mehmed Courtdéréli, Katrandji. Célèbres lutteurs turcs

Türk güleşinin oyunları içinde en meşhuru "sarma"-dır. **[193]** Bundan birçok oyunlar hâsıl olur. Ale'l-husûs "künde" sarmadan bozulur. "Sarmayı çözdü, kündeyi doldurdu" ta'bîri meşhûr güleş ıstılâhâtındandır.

Türk güleşi teşrîfât-ı mahsûsa ile icrâ olunur. Evvel emirde bakraçlarla su ve ibriklerle zeytinyağı getirilir. Pehlivânlar usûlü vechile yağlanırlar. Sonra bir dizleri yerde dayalı, bir dizleri de hemen kalkacak gibi bir vaz'iyetde bulunduğu hâlde cazgır (cihâz-ı gîr?!) gelir. Bu zât ekseriyâ ihtiyâr bir pehlivândır. Du'â eder, nasîhat okur. Başlıca nasîhati:

"-Pehlivân, pehlivân! Üste çıkdım diye sevinme, alta düşdüm diye yerinme!" tenbîhidir. Sonra pehlivânlar el ele tutunmuş oldukları hâlde bir koşarlar ve ellerini kispetlerinin dizlerine vururlar ve nihâyet bir yerde yine diz çöküp temennâ ederler, geri geri birkaç adım yürürler ve "haydi!" diye güleşe başlarlar. Bunun tekellüflüsü de vardır ki, "huzûr-ı peşrevî" derler.

Mukaddemâ memleketimizde hem pek çok pehlivânlar vardı, hem de pek kuvvetli ve mütenâsib adamlar vardı. Şem'dâncıbaşı İbrahim Pehlivân, Bekir Pehlivân, Pançooğlu Halil, Kara İbo, Aliço, Arnavudoğlu Osman Pehlivân ve ale'l-husûs Keçeci gibi hârikulâde kuvvetli adamlar vardı.

Bugün ise meşhûr pehlivânlarımız Koca Yusuf, Kurtdereli Mehmed, Yenişehirli Rüstem, Adalı Kara Halil, Hergeleci İbrahim, Kara Ahmed vesâir pehlivânlardır. Fakat en hârikulâdesi Yusuf idi. Avrupa'nın her tarafında ve Amerika'da mühim güleşler etmiş ve cümlesini yenmişdir. Paul Pons (Fransız) gibi, Robert (Amerikalı) gibi birinci derecede pehlivânları az bir zamân zarfında devirmişdir. Zamânımızın en büyük pehlivânı olan Yusuf, Bourgogne vapurunun kazâya uğradığı esnâda mağrûkan vefât etmişdir. Şimdi ber-hayât olan pehlivânlarımızdan en kuvvetli ve güzel olanı Kurtdereli Mehmed Pehlivân'dır. Kendisi pek büyük ve henüz pek gençdir.

Dünyâda ber-hayât olan meşhûr pehlivânlar şu saydıklarımız:

Paul Pons (Marsilyalı), Pytlasinski (Rus), Vetaza?! **[194]** (Avusturyalı), Garik (İngiliz), Şakman?! (Alman), Robert ve Pillig?! (Amerikalı) nâm zâtlardır. Cimnastikde ise Sandor?! (Alman) hârikulâdedir. Elli santimetre bâzûlarının muhîti ve elli sekiz pus göğsünün muhîti.

Cimnastik harekâtını müte'assir ve müte'azzir kılan hâlât evvel emirde hâlât-ı marziyedir. Nevbet hâlinde zâten vücûdun kuvvet ü tâkati külliyen tenâkus etdiği cihetle öyle bir zamânda hareket icrâsı fevkalâde muzır-

dır. Kalb râhatsızlıkları, ev‘iye hastalıkları, avort hastalıkları, anevrizmalar tamâmen mâni‘dir ve mehâzîr-i mühimmedendir. Hasta olmamakla berâber tok karnına cimnastik sû-i hazm ile tevessü‘-i mi‘de ve ihtikân-ı dimâğî ve ri’evîyi da‘vet edeceği için muzırdır. Bu husûslara ri‘âyet etmek en fâideli ihtiyâtkârlıklardandır. İdman günü az ve fakat mugaddî yemeklerle iktifâ etmeli ve iyi bir çorba ile başlamalı. Dokuz sâ‘at uyku lâzımdır.

Tedâvî bi'l-mâ’ ve banyoların cimnastikle büyük ve samîmî bir râbıtası vardır. (Tedâvî bi'l-mâya bakınız.) İspirto ve içki kullanmak cimnastik erbâbı için evvel emirde fâidesizdir. Çok ecnebî pehlivânlar kullanmıyorlar. Bizim pehlivânların durûb-ı emsâl sûretiyle nakletdikleri sözler pek doğru ve mantıkîdir. En meşhûrlarını arz ediyoruz, bunlar felsefesidir:

"-Cân boğazdan gelir". Bu söz tegaddînin ehemmiyetini söyler.

"-Zor, oyunu bozar". Bismarck'ın meşhûr olan sözünü andırır:

"-Kuvvete karşı hîle dayanmaz" demekdir.

"-Üç yüz dirhem yerini bulunca mandayı olsa kündeden atar". Manivela kuvvetini gösterir.

"-Ekmeğin büyüğü hamurun çoğundan olur" demek:

"-Pehlivânın iyisi, büyüğü iri yarı adamdan olur" demekdir.

Bunların ne doğru sözler olduğunu söylemek zâiddir.

Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Mülkiye a‘zâsından
Doktor Rıza Tevfik

[195] TEDÂVÎ Bİ'L-MESH

Usûl-i müdâv[â]tın mühim bir şu‘besini teşkîl eyleyen tedâvî bi'l-mesh nev‘-i benî beşerin zuhûruyla mu‘âsırdır. Zîrâ benî beşer ilm-i tıbdan ve fenn-i tedâvîden henüz hiçbir şey ihtirâ‘ına muktedir olamadığı bir zamânda usûl-i meshden başka kendisi için bir tedâvî-i tabî‘î tasavvur edilemez. Usûl-i mesh akâid-i kadîme erbâbınca bir mezheb-i mahsûs gibi telâkkî edilir idi. Tedâvî bi'l-meshin, mensûbiyetiyle dünyâ ve âhiretde hâiz-i nisâb u necât olduğumuz İslâmiyet nokta-i nazarında ehemmiyet-i mahsûsası olduğu birçok ehâdîs-i nebeviye ile müsbet olduğu erbâb-ı vukûf nazarında ma‘lûm u müsellem olmakla meşrû‘iyeti dahi derkârdır. Sadr-ı İslâm'dan sonra asran ba‘de asrin mesh ile tedâvî usûlü inde'l-İslâm icrâ olunagelmiş ise de edvâr u a‘sârın îcâbât-ı müessifesinden olmak üzere ulûm ve sanâyi‘in birçoğu gibi tedâvî bi'l-mesh dahi bir takım koca karılar ile cehhâl ellerine kadar inmişdir. El-yevm memâlik-i hârrede, ale'l-husûs Mekke-i Mükerreme'de bu usûlü icrâ eden kimselere yerliler ta‘bîrince "kabz" ta‘bîr edildiği elbette erbâb-ı vukûfun ma‘lûmudur. Fransızca masaj ta‘bîr olunan usûl-i müdâvât hakkında ma‘lûmât-ı ibtidâiyeyi Avrupa erbâb-ı fünûnu ilk evvel Arablardan almışlar, Arablar ise Çin ve Japonya memâlikinden ahz u iktibâs etmişlerdir. Husûsan Japonyalılar sâir akvâm-ı medeniye gibi ulûm ve fünûn ve sanâyi‘de müterakkî olduklarından Japon etıbbâ-yı hâzırasının usûl-i mesh hakkında kesb etmiş oldukları derece-i terakkiyâtı akla hayret verecek sûretde mu‘annid birçok emrâzın tedâvîsi husûsundaki muvaffakiyetleriyle müsbet ü müberhendir.

Avrupalılar usûl-i tedâvî bi'l-meshi Arablardan alarak ve kavâ‘id-i fenn-i tıbba tatbîk ve tecârüb-i mütevâliye ile fevâidini tahkîk ederek âlem-i tabâbete büyük ve ciddî hizmetler ibrâzıyla hayli terakkî eylemişler. Asr-ı hâzır ibtidâlarında Fransa'da tedâvî bi'l-mesh usûlü çıkıkçılar tarafından icrâ edilir idi. Bundan yarım asır mukaddem Toulon şehrinde tevellüd eden Mejer?! nâm zât ilk defa olarak usûl-i meshi fenn-i tıbba tatbîk ve idhâl ederek ameliyâta başlamışdır. Ale'l-husûs on seneden beri Avrupa etıbbâsı usûl-i mesh ile pek çok emrâz-ı mu‘annidede hüsn-i netâyic-i azîmeye destres olduklarından tedâvî bi'l-mesh usûlü Avrupa'da ta‘ammüm ü intişâr **[196]** etmişdir. Memleketimiz etıbbâ-yı hâzıka ve meşhûrelerinden ekserî-

si usûl-i meshin en müessir ve nâfi‘ bir usûl-i tedâvî olup fakat sûret-i icrâ ve ameliyesi başka bir tetebbu‘ u tevaggule ve husûsuyla bir mümârese-i kâmileye mütevakkıf olduğu ve ale'l-husûs mâsihin mutlakâ doktor olması lâzım geleceğini zâten bildiklerinden câbecâ âcizlerine hastayı ve hastaya âcizlerini tavsiye husûsunda dirîğ-i himmet buyurmakdadırlar. Hâl-i hâzırda bulunan usûl-i sâire-i tedâvînin şifâyâb edemeyeceği bazı emrâz-ı mu‘annide usûl-i tedâvî bi'l-mesh sâyesinde şifâ-pezîr olmuşdur.

"Tedâvî bi'l-Mesh" makâlesine âid
İltisâk-ı mafsala mübtelâ Madam Elénie'de tedâvî bi'l-mesh sâyesinde istihsâl olunan hüsn-i muvaffakiyât
Mme Elénie atteinte d’ankylose du coude et guérie par le massage fait par Mr. Le Dr. Izette Bey

Ez-cümle elli yaşlarında Madam Elénie'nin bundan bir sene mukaddem nerdübândan inerken düşerek dirseği kırılmış, her ne kadar çıkıkçılara bi'l-mürâca‘a tedâvî etdirilmiş ve resimde görüldüğü vechile kırılan dirsek kemiği şifâ-pezîr olmuş ise de bunun netîcesi olarak ankilos, yani bir iltisâk-ı mafsal-ı mirfak hâsıl olup bu da mürûr-ı zamânla tedrîcen parmakları mafsalına kadar sû-i te’sîr göstererek ve adalâtı dumûr hâlini ik-

tisâb **[197]** ederek kol ve parmaklar bütün bütün icrâ-yı hareketden sâkıt olmuş idi. Madam Elénie'nin vukû‘ bulan mürâca‘atı üzerine bazı doktorlar ve siyemmâ bunca ameliyât-ı cerrâhiyesi hayret-efzâ-yı ukûl-i etıbbâ olan refîk-i şehîr-i muhteremim Operatör sa‘âdetlü Cemil Paşa hazretleri mûmâileyhâyı tedâvî bi'l-mesh usûlüyle icrâ-yı tedâvî için nezd-i âcizîye göndermişlerdi. Refîk-i muhteremim Operatör-i şöhret-şi‘âr Mîralây izzetlü Fikri Bey ve etıbbâ-yı hâzıka-i Osmaniye meyânında bir mevki‘-i temeyyüz kesb etmiş olan refîk-i mükerremim rif‘atlü Doktor Bafralı Yanko Efendi ile vâki‘ olan istişâre-i tıbbiye netîcesinde Madam Elénie'ye masaj icrâ edilmesi üzerine kolu resimde görüldüğü üzere her türlü harekâta müsâ‘id sûretde şifâyâb olmuşdur. Burada Madam Elénie'yi zikr ve ihtâr edişim masajın âsâr-ı muvaffakiyeti mûmâileyhâdan ibâret olduğu için değildir. Geçen sene peder-i azîzim atûfetlü Ahmed Midhat Efendi hazretleri tarafından kaleme alınıp bazı resimlerle berâber *Servet-i Fünûn* cerîde-i mu‘tebere-i musavveresine derc edilmiş bulunan bir makâle-i mufassalada daha birçok ümîdsiz sakatların bu usûl ile şifâyâb oldukları meydâna konulmuş olduğu gibi o zamândan beri daha bir hayli zevât üzerinde sebk eden tecârüb-i âcizânem dahi hakîkaten derece-i hayret-fermâda muvaffakiyetler göstermiş ve cümlesinin birkaç hâldeki fotoğrafları da nezd-i âcizânemde mahzûz bulunmuşdur. Tedâvî bi'l-mesh usûlünün merkez-i Saltanat-ı Seniyye'de mevki‘-i icrâ ve tatbîke konulması pâdişâh-ı celîlü'l-kadr veliyyü'n-ni‘metimiz şevketlü efendimiz hazretlerinin muvaffakiyât-ı mütetâbi‘a-i hümâyûnlarına bir zamîme-i fâika olduğu bedîhî vü âşikâr ve bunun ilk defa taraf-ı âcizânemden pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de icrâsına muvaffak oluşumdan nâşi ne sûretle îfâ-yı vecâib-i şükr ü mahmidet edeceğim âzâde-i beyân u tezkârdır. Tedâvî bi'l-mesh usûlünün yukarıdan beri verilen mücmel ü muhtasar îzâhdan anlaşılacağı üzere zâten kânûn-ı fıtrat dâhilinde bir şey olduğu, meselâ bir adamın vücûdunun bir kısmına bir veca‘ ârız olsa sâika-i tabî‘iye ile hemen elini oraya götürüp oğuşdurmak gibi bir hâlde bulunmağla istidlâl olunacağından tedâvî bi'l-mesh tabî‘î ve fennî bir usûl-i tedâvî olup az vakit zarfında pek çok marzânın bu sâyede kesb-i âfiyet etdiklerini zikr u beyân ile hatm-i kelâm eylerim.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de
Teşrîh-i Marazî Mu‘allim Mu‘âvini
Doktor İzzet Şahin

[198] KADIN VE HIFZ-I SIHHAT

Antropoloji ve fizyoloji fenlerinde "insân dişisi" diye ta‘rîf edilegelmekde olan kadın birçok evsâf-ı teşrîhiye ve alâim-i fizyolojiye ve bunların uzviyet üzerindeki te’sîrâtı ile erkekden tefrîk olunmakdadır. Tâife-i cemîlenin cem‘iyet-i beşeriyede lâyık u müstahık olduğu derece-i hürmetde kusûr ve erkek üzerine olan hükm ü nüfûzunu inkâr eylememek şartıyla teşrîh nokta-i nazarında kadının erkek kadar neşv ü nemâ bulmadığı ve ensicede mevcûd idüği beyân ediliyor. İzâm ve adalâtda mevcûd işbu ihtilâf kıhf ve a‘sâbda daha ziyâde zâhirdir. Kadının başı erkeğinkinden daha küçük olduğu gibi hacmen müsbet işbu fark, terakkiyât-ı medeniye ve ırkiye nisbetinde âşikârdır. Çünkü erkeğin başı hissedilecek derecede büyüdüğü hâlde kadınınki küçük kalıp aynı nisbetde büyümediği ve bu hâlde tâife-i muhteremenin medeniyetin fevâid ve muhassenâtından o derece istifâde eylemediği ve erkek kadar tekemmül edemediği görülür.

Dimâğ erkekde daha ziyâde neşv ü nemâ bulduğu gibi üzerinde mevcûd telâfîf ve te‘ârîc (kıvrıntı ve girinti) de daha ziyâdedir. Ondan başka icrâât-ı akliye ve vezâif-i rûhiye-i ulviye merkezi hükmünde olan dimâğın alın tarafı erkekde daha gâlib. Hâlbuki infi‘âlât ve ihtisâsâta makar olan başın arka ciheti kadında daha ziyâde hacimlidir. İşbu hâl erkekde melekât-ı akliyenin daha vâsi‘ ve kadında infi‘âlât ve ihtisâsâtın daha serî‘ olduğunu gösterir.

Kadın ile erkek arasında mevcûd mâddî işbu fark, efkâr ve tasavvurât ve cinsiyete mahsûs olan temâyülât ve hissiyât ve teessürât gibi ahvâl-i ma‘neviyenin de ihtilâfını mûcib olmuşdur. Bu hâlde kadın erkekden daha za‘îf ve nâzik, sabır ve tahammülü daha az, teessürü daha ziyâde, akıl ve zekâsı o derece vâsi‘ değil ise de ondan daha nâfiz ve daha ziyâde serî‘dir.

[199] Kadının uzviyet-i dimâğiyesi erkeğin akıl ve dimâğı kadar it‘âb-ı zihni mûcib olacak kadar ulûm u fünûna ve ciddiyâta müsâ‘id olmadığı meydânda ise de bundan kadının hiçbir ilm ü fen ile iştigâl etmemesi lüzûmu istintâc edilemez. Zamânımızdaki nûr ve terakkî-i ma‘ârife karşı amâ ve istibdâd-ı câhilâneden başka bir şeye atf olunamayan işbu fikir bizden çok uzakdır. Kadın, hâl-i hâzırda ne ma‘nen ne de mâddeten erkeğe müsâvî değildir. Erkeğin dimâğı ile kadınınki arasında fark küllîdir. Burası gayr-ı kâbil-i inkârdır. Lâkin kadının bu hâl-i tufûliyetde kalması, daha aşağı teşekkülât-ı uzviyenin tevârüs ü intikâlinden ziyâde bugüne kadar

terbiye-i ma‘neviyesinde edilen kusûr u ihmâlden ileri gelmişdir. Hâlbuki işbu kusûr netîcesi yalnız kadınlarda kalmayıp tekmîl cem‘iyet-i beşeriyeye te’sîr eylemekdedir. Çünkü kadınlar nüfûs-ı beşerin nısfını teşkîl etdikleri gibi istikbâli de der‘uhde ve der-âgûş eylemişlerdir. Çünkü sülâle-i âtiye ve müstakbele onların âgûş-ı terbiyetindedir.

Kadınların terbiye-i bedeniye ve ma‘neviyesine hizmet, hidemât-ı medeniyenin en müstahseni, vezâif-i vatanperverânenin en mukaddesi, terakkiyât-ı milliyenin en ziyâde şâyân-ı hürmetidir. Çünkü kadın beşerin mezra‘ası, âile nâmındaki râbıta-i mukaddesenin ukdesi, cem‘iyet-i beşeriyenin esâs-ı metîni, beşer-i vâlidesi, insâniyet bâğçesidir.

Temeddün ve terakkînin birinci dersi terbiye-i nisvândır. Kadın ancak iktisâb edeceği kemâlât ile zevci hizâsında bulunabilir. Evlâdın ilk ve esâslı terbiyesi vâlidelere âiddir. İlk terbiye âgûş-ı mâderde tahsîl edilir. Kadınları terbiye, evlâd u ahfâdı ve hattâ ensâli, cem‘iyet-i beşeriyeyi terbiyedir.

İnsânın rahm-ı mâderde bulunduğu dokuz ay zarfında anası kanı ile beslendiği ve onun hayâtıyla yaşadığı gibi ba‘de'l-vilâde yine onun südüyle ta‘ayyüş eylediği ve ba‘dehû bir hayli zamânlar arkasından ayrılmayıp bî-karâr ta‘kîb etdiği cihetle ilk ve en esâslı terbiye-i mâddiye ve ma‘neviyeyi vâlidesinden ahz edeceği tabî‘îdir. Etfâlin binâenaleyh cem‘iyet-i beşeriyenin sıhhati, bünyesi, mizâcı vâlidelerin takayyüdâtına merbûtdur. Etfâlin ahlâkı ve müddet-i hayâtlarındaki etvâr u harekâtı vâlidelerinin verdikleri **[200]** terbiye netîcesidir. İrâdesiz, idrâksiz dünyâya gelen insân işte o âgûş-ı şefkatde temeddün eylemeğe, insânlaşmağa başlar.

Genç bir kızın terbiye-i bedeniye ve ma‘neviyesine hizmet, iyi bir vâlide istihzârına himmetdir. Çünkü işbu terbiye-i bedeniye ve ma‘neviye yalnız o kızın şahsında kalmayıp vâlide olmak hasebiyle çocuklarına da intikâl edeceği ve âilesini de mes‘ûd bırakacağı vâreste-i arz u beyândır. Âile demek kadın demekdir. Cem‘iyet-i beşeriyenin sa‘âdeti âile sa‘âdetine ve âilelerin sa‘âdeti kadınların terbiyesine mütevakkıfdır.

İyi bir vâlide olmak için kızın mâddî ve ma‘nevî iyi bir terbiye görmesi lâzım olduğu gibi işbu terbiye-i müstahseneyi de evlâd u ıyâline vermek için kendisinin ma‘lûmâtlı bulunması muktezîdir. Evlâd u ıyâle verilecek ilk terbiye, terbiye-i bedeniyedir. Çünkü terbiye-i ma‘neviye, terbiye-i bedeniye sâyesinde istihsâl olunur.

Terbiye-i bedeniye hattâ bi'l-vâsıta terbiye-i ma‘neviyeyi bile der‘uhde

eden "hıfz-ı sıhhat"dir. Bu sebebden dolayı hıfz-ı sıhhat fenninin kız mekteblerine idhâlini ve öyle sathî bir sûretde ve "ma‘lûmât-ı nâfi‘a" meyânında değil, mühim bir ders sûretinde ta‘mîmini ve işbu vazîfe-i tedrîsiyenin erbâbına tevdî‘ini arzu pek tabî‘îdir. Zîrâ her yerden ziyâde vatanımızda hıfz-ı sıhhate ihtiyâc ziyâde. Çünkü her mahalden ziyâde memleketimizde efkâr-ı bâtıla ve i‘tikâdât-ı sakîme münteşirdir.

Terakkiyât-ı hâzıranın bir mihveri hükmünde olan fenn-i hıfz-ı sıhhate kadınların intisâbı lüzûmu memâlik-i mütemeddinenin her tarafında nazar-ı dikkate alındığından bu bâbda hidemât-ı ciddiyeden bir an hâlî kalınmıyor.

İngilizler her milletden ziyâde hüsn-i ma‘îşete ehemmiyet verdiklerinden çokdan beri hıfz-ı sıhhat dersini terbiye-i nisvâniyeye idhâl eylemişlerdir. Hemen kırk seneden beri Prens de Gaulle'ün taht-ı riyâsetinde a‘zâsı kâmilen kadından ibâret Cem‘iyet-i Sıhhiye-i Nisvâniye îfâ-yı vazîfeden bir an hâlî kalmayıp beyne'n-nisâ hıfz-ı sıhhate ri‘âyet eylemek maksadıyla sıhhate, idâre-i beytiyeye, san‘at-ı tabha, terakkiyât-ı sıhhiyeye, terbiye-i etfâle dâir konferanslar vermekde ve hıfz-ı sıhhat sâyesinde refâh-ı hâl-i umûmîyi te’mîn eylemek fikriyle anlaşılması kolay risâleler tahrîr ve meccânen neşr ve tevzî‘ etmekdedir. **[201]** Yine işbu cem‘iyet-i sıhhiye ve hayriye sâyesinde fukarâya melce, terakkiyât-ı sıhhiyeye nümûne hastahâne, ucuz lokanta te’sîs olunmuşdur.

Netâyic-i mâddiye ve ma‘neviyesi pek zâhir olan işbu terakkiyât-ı nisvâniyeden memleketimiz de hissedâr-ı menfa‘at olmalıdır. Kadına hıfz-ı sıhhat tedrîsi lüzûmundan bahis zâiddir. Ma‘lûmât-ı teşrîhiye ve fizyolojiyeye, beden-i insânîye te’sîrât-ı dâimede bulunabilen mevâd ve müessirâta vâkıf olan kadın idâre-i beytiyesini sıhhate muvâfık bir sûretde gösterebileceği gibi çocuklarına da matlûb bir derece terbiye-i bedeniye ve ma‘neviye verebilir. Kadın ma‘lûmât-ı sıhhiyesi sâyesinde birçok hastalıklardan kendisini ve evlâd u ıyâlini vikâye eder. "Tedâbîr-i sıhhiye-i cebriye" yerine kâim olan "tedâbîr-i ihtiyâriye"nin ne derece müsmir ve müessir olabileceği vâreste-i arz u beyândır.

Hıfz-ı sıhhate vâkıf bir kadın hânesinden, meskeninden yalnız havâ-i fâsidi ve emrâz-ı müstevliye ve sâriyeyi değil, belki daha müessir ve cem‘iyet-i beşeriyeye daha muzır olan efkâr-ı bâtılayı ve hâlât-ı asabiyeyi ve sû-i ibtilâ gibi sıhhatimize karşı her gün icrâ edegeldiğimiz cinâyâtı def‘ u izâle eyler. Su ve havânın en müessir ve hayât-bahşâ devâ olduğunu

nazar-ı dikkate alarak sâf ve ceyyid bir havâda ta‘ayyüşün ne derece müfîd ve bir havâ-i mahsûrda ikâmetin ne kadar muzır olduğunu bittab‘ daha iyi derk edecek ve sirâyet ü intikâlin sûret-i husûl ve vukû‘una vâkıf olacağından emrâz-ı sâriyenin önünü alabilecekdir.

Suyun adem-i sâfiyeti, mevâdd-ı gâitanın tereşşuhâtı karahummâ ve kolera hastalıklarını tevlîd ve îkâ‘ edebildiğini nazar-ı dikkate alarak hânesini hıfz-ı sıhhate tamâmıyla mutâbık bir sûretde bulunduracakdır.

Harekât-ı bedeniyenin te’sîrât-ı hayât-bahşâsını tamâmen bileceğinden mütekâ‘id ve ma‘lûl değil, sahîh ve sâlim insân yetişdirmesine çalışacak ve hîn-i tevlîdinde, efkâr-ı bâtıla-i münteşire aleyhinde hıfz-ı sıhhate ri‘âyet ile emrâz-ı nefsâniyeden kendisini vikâye eyleyeceği gibi daha memede iken çocuğunu hıfz-ı sıhhatin irâe etdiği tarzda büyüderek bir sûret-i vahîmede etfâli ihlâk eden ve ma‘lûl bırakan hastalıkların önünü alabilecekdir. Mevrûs yâhûd vilâdî olarak mevcûd hâlât-ı marziyeyi takayyüdât-ı sıhhiye sâyesinde izâle edecek ve lüzûmundan fazla ihtiyâtlardan ictinâb ile çocuklarını zahmet ü meşakkate katlanmağa âmâde kılacakdır.

[202] Hıfz-ı sıhhate vâkıf olan bir kadın ağdiye-i muhtelifenin vücûdumuza te’sîrini ve derece-i hazmiyetini bileceğinden ona göre usûl-i tegaddîye ri‘âyet eyleyecekdir.

Kadın hıfz-ı sıhhate vukûfu sâyesinde etrâfına sıhhat ü âfiyet neşredecekdir. Ma‘lûmâtı sâyesinde iyi havâlanan, ziyâlanan, pâk ve tâhir hânesi oturanlara mukaddes bir mahal olacakdır. Kadın bu sûretle sıhhat-i şahsiyeyi ıslâh ve refâh-ı hâl-i zâtîyi te’sîs ve bu cihetle hey’et-i ictimâ‘iyeye müte‘allik şerâit ve ahvâli de tedrîcen ta‘dîl edecekdir. Çünkü sıhhat-i umûmiye bir hayli eşhâsın sıhhatleri netîcesidir.

Ve'l-hâsıl kadın teşekkülât-ı mâddiyesi cihetiyle daha hassâs, daha şefkatli olduğundan cem‘iyet-i beşeriye işbu fezâil-i nisvâniyeden istifâde eylemelidir. Birçok husûsâtda akıl ve zekâdan ziyâde şefkat ü merhamet ile meşhûn kalbden istifâde olunur. Islâhât-ı sıhhiye-i umûmiyenin kemâl-i germî ile tatbîk edildiği işbu zamân-ı terakkîde kadının mu‘âvenetinden, hissiyâtından istifâdeye kalkışmamak aynı hatâdır. Zîrâ erkekden ziyâde kadın âilenin kemâlâtına, cem‘iyetin refâh u sa‘âdetine, beşeriyetin idâme-i hayâtına hâdimdir.

151, Divanyolu, İstanbul

İNSÂN VE İNSÂN YAVRUSUNUN HASTALIKDAN VİKÂYESİ

İnsânın gerek bizzât kendi sıhhatinin emr-i muhâfazası gerekse yavrusunun hastalıkdan vikâyesi, her bir hastalığın zuhûruna bâdî olan esbâb-ı muhtelife-i maraziyenin te'sîrâtından evvelce ictinâb ile hâsıl olacağından evvel emirde mümkün olduğu mertebe sebeb-i marazın ne gibi şeylerden ibâret bulunduğunu ve ondan ne yolda sakınmak îcâb eyleyeceğini bilmek lâzım gelir.

Öteden beri zannolunduğu vechile ekser-i emrâzın meselâ zâtü'l-cenb, zâtü'r-ri'e, yılancık ve bu gibi pek çok hastalıkların sebeb-i yegânesi bürûdet **[203]** veya rutûbetdir diyerek yalnız soğukdan veya rutûbetden tevakkî etmekle insân her hastalıkdan kurtulamaz.

Fi'l-vâki' bürûdet vahîm veya hafîf bazı emrâzın zuhûruna sebebiyet veren avâmil-i maraziyenin vücûda te'sîr-i marazîsini teshîl etmekle esbâb-ı müheyyi'eden ma'dûd olup bu nev' sebeblerden sakınmaklığın dahi fâide-i azîmesi âşikâr olduğunu ve nâdirâtdân olarak bazı kesânın yaradılışı iktizâsı bir-iki hastalığa mübtelâ olmakdan zâten âzâde kaldığını bilmekle berâber diğer esbâbdan mütehassıl muhtelif ve mütenevvi' bir takım hastalıklardan da mu'âf kalınılamayacağını unutmamak lâzımdır.

Her kangı bir hastalık olur ise olsun, ona mübtelâ olmamak ve savlet ü istîlâsından halâs olmak için fenn-i celîl-i tıbbın irâ'e eylediği üzere o marazın müsebbibine daha bidâyetde ma'rûz bulunmakdan ihtirâz ile hâsıl olur. Hattâ dûçâr olunagelen ekser-i emrâzdan şifâyâb olmak için dahi tabâbetde en esâslı ve en muvâfık tedbîr ve tedâvî evvel emirde sebeb-i marazı def' eylemekdir.

İmdi sûret-i muhtasarada olarak denilebilir ki, hemen kâffe-i emrâz u âfâkın teşeddüdü insâna savleti ve hurdebîn vâsıtasıyla vücûdu rü'yet olunabilen ve dâimâ tahâret ü nezâfetden ârî mahallerde bulunarak tekessürle icrâ-yı mazarrata kesb-i iktidâr eyleyen ve avâmil-i maraziye "bakteri, mikrob, basil, kokus" ta'bîr olunan uzviyât-ı sagîreden ileri gelir.

Demek ki, insân yavrusunun hastalıkdan muhâfazası için en evvel ri'âyet edeceği bir vâsıta var ise o da *"en-nezâfetü mine'l-îmân*[13]*"* hükm-i celîlince her husûsda nezâfet ü tahârete fevka'l-gâye i'tinâ etmekdir.

Eğer insân nezâfet ü tahârete hasr-ı ihtimâm ederek vücûdunu avâmil-i

13 "Temizlik imandandır" (Hz. Muhammed).

muhtelife-i maraziyenin yani esbâb-ı maraziyenin te'sîrâtına karşı besili ve mukâvim bulundurur ise o şahıs müddet-i hayâtınca hastalıkdan sâlim olarak râhat yaşar. Hastalığın tevellüd veya tahassulüne şedîden mâni‘ olan sâlifü'z-zikr nezâfet ü tahârete dikkat eden ve avâmil-i maraziyeye müdâfa‘a için vücûdunu esâsen kuvvetli bulunduran bir adam bi'l-farz sebeb-i maraza tesâdüf eylese ya ondan hiç müteessir olmaz veya olsa bile ahz-ı mu‘âleceye bazen lüzûm kalmayarak pek hafîf ve sehîl bir sûretde def‘-i ıztırâb eyler.

[204] Bâb-ı Ser‘askerî'de Sıhhiye Dâiresi Birinci Şu‘be Müdürü ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Fizyoloji ve Emrâz-ı Ayniye Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü Behçet Paşa

S. E. Behdjette Pacha. Général de brigade, Prof. à l'Ecole civile de Médécine

El-hâsıl nezâfet ü tahâretden berî olan kâffe-i eşyâ elbise, eşhâs, havâ, su, dükkân, sokak, hâne, lokanta, kahvehâne, hammâm, kırâathâne, izdihâm, edevât-ı tıbbiye ve cerrâhiye bile bâdî-i maraz olabilmeleri hasebiyle tıbben mülevves sayılır.

Tıbben mülevves ta‘bîr olunan ânifü'l-beyân her bir mevâd tohum-ı marazı hâmil olacağından bunun tarîk-ı hazmı ve cildi teneffüsü ile idâre-i bedeniye-i insâniyeye ekilmesine ve hâsılât-ı maraziye vermesine vaktiy-

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz ve Serîriyât-ı Ayniye Mu‘allimi, Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Mülkiye a‘zâsından Binbaşı rif‘atlü Esad Bey

Mr. Le Prof. Essad Bey. Oculiste. Major

nın emrâz-ı dâhiliyeye nisbeten daha sehîl bulunmasından münba‘isdir.

Tohum-ı marazın icrâ-yı mazarratına karşı vücûdun besili ve kuvvetli bulunması bahsine gelince; bunun için evvelâ vücûdun mukâvemetsizliğini mûcib metâ‘ib-i zihniye ve cismâniyeden sakınmakla berâber *"cân boğazdan gelir"* kavl-i kadîmine ri‘âyet ederek me’kûlâtın ve meşrûbâtın temiz olmasına ve et ve süd ve yumurta gibi esâsen vücûdu besleyici olmasına sarf-ı ihtimâm eylemelidir.

le müsâ‘ade i‘tâ etmemek insânın hastalığa tutulmamasına dikkat ve gayret eylemesi demek olacağından bu hâlde ilm-i tıbbın mülevves tanıdığı her bir şeyi isti‘mâl ve temâsdan kat‘iyen hazer eylemekliğin ne kadar nef‘-i azîmî olacağını düşünmelidir.

Bugün fenn-i cerrâhînin pek büyük ameliyât icrâsındaki muvaffakiyetiyle müsellem **[205]** olan terakkîsi hep nezâfet ü tahârete dikkatle tatbîk-i hareket olunması-

Haydarpaşa ve Haseki Nisâ Hastahânelerine me’mûr Kehhâl Mîralây izzetlü Dikran Acemyan Beyefendi

Mr. Le Dr. Dicran Adjémian Bey Colonel. Oculiste de l’hôpital de Haïdar Pacha

Tıflın hastalıkdan vikâyesi ise kâmilen ebeveynine, südninesine ve çocuğa bakana muhavveldir. Çünkü etfâl derd ü elemini ancak feryâd etmek ve gözyaşı dökmek gibi bir tavr-ı ma‘sûmâne ahzıyla tefhîm eylemekden başka bir şeye muktedir olamadıklarından bittab‘ nezâfet ü tahâretden ve ağdiye-i muvâfıka ne demek olduğunu tefrîkden bî-haberdirler.

Etfâlde vukû‘a gelen vefeyâtın kısm-ı küllîsi ağdiye-i muvâfıka isti‘mâl olunmamasından neş’et eder. Hayâtının birinci ve ikinci senelerinde bulunan bir tıfl için muvâfık-ı gıdâ cû‘u teskîn ve harâreti tenkîs eden süddür.

Eğer emzik vâsıtasıyla tıflın tağdiyesine mecbûriyet hâsıl olmuş ise ibtidâ südü ahz olunan hayvânın hasta olmamasına, sâniyen emziğin nezâfetine ve inde'l-îcâb tıfla i‘tâ kılınacak ve süde konulacak suyun temiz olmasına ve irzâ‘ın mu‘ayyen zamânlarda icrâ edilmesine ve emzik derûnunda bulunan südün harâretinin otuz sekiz derecede bulunmasına ve'l-hâsıl irzâ‘-ı sınâ‘înin her hâlde irzâ‘-ı tabî‘îye tevâfuk etdirilmesine be-gâyet i‘tinâ eylemelidir.

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Emrâz-ı Dâhiliye ve Etfâl Mu‘allimi
Kâimmakâm
Salih

[206] FENN-İ TEDÂVÎNİN MERTEBE-İ EHEMMİYETİ VE EDVİYENİN İKLÎM-İ BEDENDE SEYÂHATİ

İlm-i tıb evvel ve âhir birçok ta‘rîflerle vasfedilmiş ise de bence "binâ-yı bedenin ahkâm-ı tabî‘iyesiyle müessirât ve mezâhim-i hâriciyeden sûret-i vikâyesini ve hâl-i aslîlerinden udûl eyleyen a‘zânın hâlât-ı evveliyelerine ircâ‘ı için bi't-tedâvî tashîh u ta‘mîrini nâtık olan bir ilm-i celîlü'l-kadrdir" deyü ta‘rîf etmek ilm-i mezkûrun maksadını iş‘âra daha elverişlidir. Şu hâlde tabâbet sıhhat-i beşeriyenin tamâmiyetini te’mîne ve nükûl ile dûçâr-ı maraz olan a‘zânın vezâif-i asliyesine ircâ‘ına hâdim olmağla nev‘-i beşerin sa‘âdetini tezyîne sâ‘î olan bir hümâ-yı girân-kıymetdir. Hak Te‘âlâ ve Tekaddes hazretlerine ibâdât ve tâ‘ât, sünnet-i Ahmediyeye tevessül ile rûhâniyet-i peygamberîden istimdâd, halîfe-i rûy-ı zemîn olan pâdişâh-ı ma‘ârif-perver ve şehinşâh-ı ma‘dilet-güster efendimiz

hazretlerine sıdk u hidemât mücerred sıhhatin tamâmiyetiyle daha ziyâde ızhâr-ı revnak eyleyeceği bedîdârdır.

Devr-i saltanat-ı hümâyûnlarında nice ulûm ve sanâyi‘in terakkiyâtı dîde-i meserretle görülmekde olduğu gibi şu âlem-i medeniyetde tabâbetin nâil olduğu tekemmülâtdan tabâbet-i Osmaniye dahi bir hatve geri kalmamakda ve her ne ki ihtirâ‘ ve ihdâs olunursa belki dakîkasıyla Memâlik-i Şâhânelerinde tatbîk olunmakda bulunduğu dahi çeşm-i şükrân ile görülüyor. Cenâb-ı ma‘bûd-ı kâinât mülk ü devlete ni‘met-i uzmâ olan şevket-meâb efendimizin vücûd-ı akdes-i hümâyûnlarını evsâf-ı sıhhatde dâim ve ilhâmât-ı mütevâliyeleriyle bizleri mütena‘im buyursun.

Tabâbetin ve ale'l-husûs tedâvî kısmının edvâr-ı mâziyesine kısa bir nazarla bakarsak şimdiki terakkiyâtıyla kâbil-i kıyâs olmayan fark-ı azîm tezâhür eder.

İnsânlar mebde’-i hilkatlerinde dahi hastalanmak, mecrûh ve muhtâc-ı tedâvî olmak zarûretlerine tâbi‘ bulundukları me’mûldür. Kable't-târîh olan vekâyi‘ bi-hakkın mazbût olmadığından tarz-ı müdâvât pek de bilinemiyor. Sâde ve mahdûd olması muhtemel olan bu tarz-ı tedâvî Mîlâddan on iki asır evveline gelinceye kadar devâm etmiş ve ondan sonra milel-i kadîmeden ez-cümle Mısırlılar, Hindliler, Çinliler, Yahudiler arasında tabâbete dâir bazı mesâil kabaca îzâh edilerek başlıca va‘z u telkînât ve bazı tütsüler **[207]** ve müsekkin ve meşrûbât kullanılmakda idi. Mecma‘-ı nâs olan ma‘âbidin havâsını tasfiye için yakılan asel-bend, günlük vesâir buhûrlar ezmine-i kadîme âdât-ı mevzû‘a ve câriyesinden olup o menşeden rivâyât-ı müteselsile ile ta zamânımıza kadar mer‘î tutulmakdadır. Hakk-ı müdâvât dahi ol vakit kâhinler ve rehâbîne münhasır idi. Bu misillü müdâvât usûllerini en evvel zabt u kayd ile târîh-i tıbba geçirmiş olan kavim eski Mısırlılar olup kendi zamânlarında daha ileriye vardırmışlar.

Eski Yunanlılar Eskülâb ismindeki ilâh-ı tabâbet nâmına birçok ma‘âbid te’sîsiyle buraları dârüttedâvî ittihâz etmişlerdir. Hasta olanlar güya Eskülab'dan istimdâd etdiklerinde her ne gûnâ mâddelerle gerek hâricen gerek dâhilen tedâvî îcâb ediyorsa menâmî olarak telkînât ve tenbîhâtı ahz etmekle mûcebince amel etmek gereği gibi i‘tibâr peydâ etmiş, bunlar da

başlıca sirke ile ovmak, hardal tozunu sıcak suya koyup ayakları sokmak, maydanoz yemek, sıcak şarâb içmek, sıcak su ile istihmâm etmek, salıncakda sallanmak, südün içine bal katıp içmek kabîlinden bazı müdâvât olduğu ve bu yolda i‘âde-i âfiyet edenler rüyâdaki telkînâtı teberrüken bir taş üzerine yazdırıp ma‘âbid-i Eskülâbiyeden birine nezr etdikleri târîh-i tıbda mastûrdur. Târîh-i Mîlâddan dört yüz altmış sene evvel dünyâya gelmiş ve sinn-i kemâle geldikde ârâ-yı tıbbiyesiyle iştihâr etmeğe başlamış olan yine eski Yunanlılardan Bokrat nâm tabîb sırf telkînî olan müdâvât-ı Eskülabiyenin pek esâslı bir usûl olmadığını fârık olup bazı nebâtâtın havâssını mütâla‘a ederek arpa, bal, sikencübîn, ıhlamur, mürver ve daha bazı serinledici, lînet verici edviye-i nebâtiye ile perhîz usûlü mûmâileyhin âsârında muharrerdir. İşte asıl edviye isti‘mâli şu târîhden âşikâr olduğuna binâen bu zâta "pîr-i tabâbet" nâmı verilmişdir. Bundan sonra Andromaque isminde bir tabîbin esâsı afyon olmak üzere birçok ecsâmdan ibâret tertîb eylediği "tiryâk" fenn-i tedâvîye bir sermâye olmuş ve Mîlâddan sonra a‘sâr ve kurûn-ı müte‘addidede ekser-i nebâtın havâssı pîş-i nazar-ı mütâla‘aya alınmışdır. Mîlâddan iki asır sonra bir mevki‘-i mümtâz ihrâz etmiş olan Calinos bazı nebâtât-ı ıtriye ve müsekkine **[208]** ile tiryâkın hâssaları hakkında ma‘lûmât-ı ispençiyâriye ve tıbbiyeyi nâtık *Edviye-i Basîta-i Fâ‘ile* ismiyle bir risâle neşretmişdir. El-yevm bu hekîmin usûlüne ittibâ‘an tekessür etmiş olan tertîbler "müstahzarât-ı Calinosiye" nâmıyla tanınmakdadır. Buraya kadar "tıbb-ı kadîm" devridir. Bu devrin nihâyetlerinde tabâbet-i kadîme dahi Roma süfehâsının âmâl-i gayr-ı meşrû‘alarıyla (şehvet ve bâha hizmet etmek, iskât-ı cenîn için manevralar kullanmak) enzâr-ı âmmede câlib-i nefret olup i‘tibârdan düşmüşdür.

Şu hâli müte‘âkib şevket-i İslâmiyenin mebde’-i zuhûru olan asr-ı sa‘âdet-i Nebeviyeden bed’ ile Devlet-i Emeviye ve Abbasiye zamânlarında kabâil-i necîbe-i İslâmiye tıbbın ve ez-cümle "mebhasü'l-edviye"nin terakkîsini cidden iltizâm eyleyerek yeniden müdâvâta bir devr-i rağbet ü ikbâl küşâd eylemişlerdir. Eczâcı mekteblerini ilk te’sîs eden ve kimyâda anâsır-ı basîtayı haber veren ve ma‘lûmât-ı ibtidâiye-i kimyeviyeyi iş‘âr eden Arablardır. İbn Sina, Ebu'l-Kasım, İbn Cabir, İbnü'l-Hasan ve daha sâir meşâhîr-i etıbbâ-yı Arab'ın âsâr u ârâsı el-yevm müdevvenât-ı cedîde-de lisân-ı hürmetle yâd olunmakdadır.

Alkol el-küûlden, sirop şurûbdan, arsenik ez-zırnîhden, jüleb halebden me'hûz olarak muharref kelimeler olduğunu yine Frenkler kitâblarında söylüyorlar.

Bilâhare İtalya ve Fransa'ya intikâl etmiş olan tıbb-ı Arab pek çok seneler aynıyla rahlelerde tedrîs olunmuş ve sonraları bazı gûnâ ilâvelerle Avrupalılar âsâr te'lîfine başlamışlardır. Bu devir dahi "tıbb-ı atîk"i teşkîl eder.

Mevzû'-ı bahsimiz târîh-i tıb olmayıp fenn-i tedâvî şu'be-i mühimmesinin şimdiki mevki' ve menâfi'i olmağla tıbb-ı hâzırın cümle-i terakkiyâtı meyânında fenn-i tedâvînin resîde olduğu mertebe-i ehemmiyetine girişelim. Tıbb-ı hâzır şu son elli sene zarfında ol kadar sür'atle kat'-ı merâhil etmiş ve hâlâ etmekdedir ki, ta Bokrat zamânından bundan elli sene evveline gelinceye kadar yirmi iki asır müddetçe husûle gelmiş olan ma'lûmât-ı fenniye bu son yarım asır zarfındaki terakkiyât mahsûlüne kıyâs edilecek olursa daha azdır. Bu devrin mebde'i Claud Bernard'dan başlıyor. Fizyoloji, kimyâ, fenn-i mikrobî, teşrîh-i hurdebînî ve marazî ilimleri birdenbire kat'-ı menâzil etmesinden nâşi **[209]** tabâbet ve husûsuyla fenn-i tedâvî mesâil-i mühimmesinden pek çokları az vakitde büyük inkılâb ve tekemmülâta mazhar olmuşdur.

Tabâbetden maksad hastalığı teşhîs etmek mahâretinden ibâret değildir. Eğer bu ilmin fazîleti bu noktada tahdîd edilecek olur ise hastalara ne menfa'at intikâl edebilir? Tabâbet lafzının delâlet etdiği ma'nâ tahlîl edilecek olursa bu bâbda birçok ma'lûmât edinerek binâ-yı bedenin teşkîlât-ı tabî'iyesine ve dûçâr olduğu tagayyürâtına kesb-i ıttılâ' ile mâhiyet-i marazî bi-hakkın ta'yîn ve teşhîs etmekde netîcelenmeyip ta'ayyün eden hastalığı şifâ edebilmeğe sâ'î olmağla gâye-i maksad tamâm oluyor. Ulûm-ı maraziyeyi etrâfıyla bilmek bir tabîb için kat'iyen lâzım olduğu gibi ilm-i tedâvînin dahi bi-hakkın hâfızı olmak mertebe-i elzemiyetde olduğu umûmiyetle kabûl olunmuşdur.

Vâkı'â evvelâ maraz teşhîs edilip de tedâvî ona istinâd etdirilecek ise de tabîbin hazâkatinden hastaya intikâl edecek olan istifâde şifâ kazıyyesidir. Usûl-i müdâvâtda behredâr olmayan bir tabîbin emr-i teşhîsdeki kuvveti hastaya fâide-bahş olamaz. Binâenaleyh teşhîsdeki behre ve hazâkat

şâyân-ı takdîr fezâilden olduğu dahi erbâb-ı fence münker değil ise de bu cihet hasta için bir fi‘l-i lâzım, tertîb-i müdâvât bir fi‘l-i müte‘addî mertebelerinde mevki‘ler işgâl eder.

Artık tabîb olmayan şartalanların eyâdî-i câhilâneleriyle tedâvî edilenlere ve eski bir takım indî tıb kitâblarının mündericâtından iktibâsen Mısır Çarşısı'ndan kökçülerden, attârlardan ilâc tertîb etdirip o hayât-ı mu‘azzezlerini ta‘mîre kalkışanlara nakl-i kelâm edilecek olursa hâllerine "vâ esefâ!" hitâbı hayli ma‘nîdâr cevâb olur. Fenn-i tedâvînin terakkiyât-ı hâzırası etıbbâya ne kadar dakâyık bildirmiş olduğunu aşağıda zikredeceğim. O havâdislerim dahi ta‘mîr-i beden kazıyyesinin mücerred etıbbâ ma‘rifetiyle olabileceğini kâriîne bildirecekdir. Fenn-i tedâvî yakın vakitlere kadar "tıbbın tedâvî-i emrâzdan bahseden bir şu‘be-i fenniyesidir" zemîninde ta‘rîf edilmekde ve bu da ilk nazarda muvâfık-ı nefsü'l-emr gibi görünmekde ise de bu misillü ta‘rîf yalnız emrâzın mevcûdiyetini ve her hastalığın birer tedâvî-i mahsûsu bulunduğunu îmâ edebilip yoksa bir tabîbin tarîk-ı tedâvîde iltizâm **[210]** edeceği tedâbîr ve kavâ‘ide dâir def‘aten bir fikir i‘tâ edemedikden başka tabâbete âşinâ olmayan ekser kimselerin zannetdikleri gibi fenn-i mezkûr gûyâ emrâzı bir silsile-i intizâmda vasf u tertîb ve beherine muktezî olan edviyeyi karşılaşdırarak beyân ve tahrîr etmekden ibâret bir ilim gibi telâkkî edilmesine bâ‘is olur. Hattâ el-yevm Avrupalıların *Formulaire Thérapeutique* ismiyle neşretmekde oldukları risâleler dahi şimdi söylediğim fikr-i nâ-sevâbın birer numûnesi addolunur. Zîrâ bu risâleler sırf reçete tertîblerini hâvî olup beherinin üzerinde "filân emrâza karşı filân hâssayı hâvî ilâcdır" diye yazar. Bir maraza tesâdüf edildikde onun beyân etdiği tertîbi vâkı‘â hadd-i zâtında bir maraz-ı nev‘-i vâhidden ibâret olsa bile bu marazın her hastada irâ’e eylediği hey’et-i mecmû‘a-i alâimin siyâk-ı vâhid üzere olmadığı külle yevm hastahânelerde, serîriyâtlarda ve pratik sivilde görülüyor. Hekîmler yalnız hastaların hastalıklarını nazar-ı i‘tibâra alıp da tedâvî etmezler. Hastaların bizzât bünye, sin, cins, mizâc ve suver-i sâiresini dahi pîş-i nazara alarak tedâvîlerini şu dakâikin hey’et-i umûmiyesine dahi tevfîk ve tevcîh ediyorlar. İlm-i edviye ile ilm-i tedâvî yekdiğeriyle iltibâs olunmamalıdır. Birisi ilâcların evsâf-ı hikemiye ve kimyeviyesini ve safvetini bildirir, diğeri de şu ta‘rîfin mutazammın olduğu ma‘nâyı bildirir:

"-İlm-i tedâvî ma‘lûmât-ı tıbbiyenin gâye-i maksadı olup vezâif-i a‘zânın intizâm-ı tabî‘îsi hilâfında vukû‘a gelen teşrîhî veya vazîfevî bir takım tebeddülât ve teşvîşâtı iktizâsı vechile tashîh ve ta‘mîr etmekdir". İlm-i emrâz bilinir ve ayrıca edviye de öğrenilirse bunlar bedende matlûb olan hedeflere isâbet etdirilemez.

Devâ, şifâya destres olmak niyetiyle isti‘mâl olunan bi'l-cümle mâddelere şâmil bir kelimedir. Daha vâzıh olmak üzere şöylece dahi ta‘rîf edilebilir:

"-Vezâif-i hayâtiye-i beden sûret-i hafîfe veya şedîdede muhtel oldukda onu tashîh u tanzîm eden nesnelere devâ ıtlâk olunur". İlâc (remède) kelimesi gerçi devânın (médicament) müterâdifi ise de devâiyûn, çiçek hastalığından tahaffuz için yapılan aşıyı ve daha bu kabîlden olanları ilâcdan addedip "devâ değildir" diyorlar. Fakat her ikisi de âfiyetin tamâmiyetine hâdim olmağla pek de şâyân-ı tefrîk görülmemekdedir.

[211] Edviyeyi diğer iki şeylerden fark u temyîz etmeliyiz. İnsânların bedenine ekl ve şürb ve teneffüs ve gerek cildinden nüfûz etmekle üç cins nesne dâhil oluyor. Bunlar da ilâc, gıdâ, semdir. Gıdâ beden-i mâ-yetehallelde lâ-yenkatı‘ vukû‘a gelen zâyi‘âtı tazmîn ve kuvve-i hayâtiyeyi ikmâl ve te’mîn edebilen mâddelerdir. Sem ise bedene herhangi tarîk ile nüfûz eder ise etsin, a‘zâ ve ahlâta bi't-te’sîr ahkâm-ı hayâtiyeyi ya muvakkaten ihlâl veya müebbeden ibtâl eden mâddelerdir. Ekser-i sümûm edviyenin gayrı olmayıp ancak mikdâr-ı mu‘ayyen-i tıbbîsinin fevkinde ahz olunmasından ibâretdir. Afyon, kargabüken, aksülümen çokça ekl olunan şeftâli çekirdeği ve daha sâire hayâtı def‘aten itfâ edebilir. Hattâ tedrîcen ülfet ü i‘tiyâd edilen afyon, morfin, esrâr, tütün, tönbeki, müskirât-ı mütenevvi‘a ve aksülümen misillü mâddeler dahi âheste âheste cibilliyet-i hatîresini meydâna koyarak âfiyeti batîen tesmîm ederler.

Mâdemki sümûm ekser-i edviyenin ziyâde mikdârına denilir, ilâcların hâssalarına verilmesi mücâz olan mikdârlarına âşinâ olmayan berbere, kassâba vesâir şarlatanlara hayât-ı beşeri ta‘mîr etdirmek dehşet-engîz olduğunu daha ziyâde îzâh etdi demekdir.

Bakalım fenn-i tedâvînin terakkiyâtı şimdileri ne gibi usûller ihdâs etmişdir? Bunların kârilerimize fâide-bahş olabilecek bazı parçalarını alâ vechi'l-icmâl ityân edeyim.

Hekîm hastasını yalnız i‘tâ-yı devâ etmekle şifâ edemez. Ancak tedâvî etmekle buna müyesser olur. Tedâvînin mürâdifi müdâvât ve mu‘âlece kelimeleridir. Traitement, médication, remèdier, soigner bir marazın vukû‘a getirebilmesi muhtemel olan şu avâkıba mâni‘ olmak ve maraz-ı mezkûru isti‘mâlini ta‘rîf ve perhîz ile vesâyâ-yı sıhhiye-i mukteziyeyi tavsiye ve inde'l-hâce ameliyât-ı cerrâhiye icrâ edilmesinin hey’et-i mecmû‘asına "müdâvât", "tedâvî" veya "mu‘âlece" denilir. Şu hâlde tedâvî, edviye ahz etmek ve kavâ‘id-i sıhhiye-i lâzımeye tâbi‘ bulunmak ve bazen cerrâhlığın mu‘âvenetine de muhtâc bulunmak demek oluyor.

Tabîbden reçete alıp eczâhâneden yaptırmak ve onu isti‘mâl etmekle **[212]** bir hastanın iyileşemeyeceği dahi şu ta‘rîfden ra‘nâ istidlâl olundu. Zîrâ tedâvî bir husûsa münhasır olmadığı için tabîbin bi'l-cümle vesâyâyı şifâhiye-i fenniyesi dahi ilâc diye telâkkî edilecek olursa hasta taht-ı tedâvîde bulunmuş olur. Sıtma nevbetlerine mübtelâ olan kimseye sulfato vermekle berâber ikâmetgâhı bataklık civârında ise orayı terk eylemek lüzûmunu, romatizmalılara edviye tertîb edilmekle berâber rutûbetli mahalde ömür-güzâr olmamasını etıbbâ tavsiye eder. Bu vesâyâyı ehemmiyetle telâkkî etmeyip de yalnız ilâcını alan hastanın i‘âde-i âfiyet edemeyeceğini her fikr-i selîm sâhibi tasdîk edebilir. Hîn-i tedâvîde etıbbânın iktizâ-yı hâle göre duş ve cimnastik ve mesh vesâireyi tenbîh eylemesini sem‘-i ihtimâm ile dinleyip harfiyen tatbîke çalışmak marzâ için bir emr-i mu‘tenâdır. Binâberîn "mu‘âlece tahrîri" şifâhî ve amelî vukû‘ bulan manzûmesini teşkîl etmiş oluyor.

Edviyenin iklîm-i bedende ne gibi hükümler sürmekde olduğuna ve sûret-i seyâhat ve müsâferetine ve nihâyetü'l-emr vücûddan nasıl çıkıp gitdiğine dâir biraz havâdis verir isem usûl-i müdâvâta kemâ hiye hakkıhâ münkâd olmak muktezî olduğu teeyyüd eder.

Nice nebâtât, ma‘deniyât, hayvânâta Cenâb-ı Hâlık-ı mükevvenâtın bahşetmiş olduğu havâss-ı müte‘addide nüsha-i kübrâ olan insânlara birer

gûnâ ikrâm-ı ilâhiyedir. Şâfî-i hakîkî hazretleri şifâyı bu eşyâ vâsıtasıyla ikrâm eder. Edviye dahi başlıca bu üç menba‘dan tevârüd eder. Ancak cem‘iyet-i beşeriyenin kâffe-i ihtiyâcâtına lâzım olan fünûn ve sanâyi‘ bir kafada cem‘ edilemeyeceği cihetle beherinin erbâbı birer meslek teşkîl ediyor. Etıbbâ dahi âfiyet-i beşerin hüsn-i muhâfazasına ve hastalığı vukû‘unda onların ta‘mîr ve eşfâsına bezl-i efkâr etmiş olan ashâb-ı meslekden bulunduğuna binâen hadd-i zâtında sem olan ecsâmın mûcib-i menfa‘at olabilen derecât ve makâdîrini ve âsâr-ı devâiyesini ancak etıbbâ mütâla‘adan geçirmiş oldukları cihetle gayrısı bu ta‘bîrciliğe kendisini yabancı bilmek muvâfık-ı insâf olmakla berâber hem-cinsinin sıhhat ü âfiyetine dahi hürmet ü ri‘âyet etmiş olur.

Yirmi dört sâ‘at zarfında bir hastaya i‘tâsı câiz olan makâdîr-i tıbbiye-i yevmiye *Kitâbü't-Tedâvî*'de asgarî ve a‘zamî nâmlarıyla iki hudûd ile mahdûddur. **[213]** Bir ilâcın tertîb edilen mikdârı bu iki hudûd arasında tahallüf etmekle havâss-ı tıbbiyesi dahi değişir. Meselâ herkesçe müshil olduğu ma‘lûm olan İngiliz tuzu, râvend, magnezyanın mikdârları asgarı tarafından i‘tâ edilecek olursa biri kâbız ve musahhih ve mi‘devî, diğeri dâfi‘-i riyâhdır. Sulfatonun sıtmayı kesmekde şöhreti var. Fakat mikdârının tahallüfüne göre mukavvî-i kalb, müştehî, dâfi‘-i elem, muzâdd-ı sudâ‘, kâtı‘-ı dem, mütlif-i mikrob, şeker illetini dâfi‘ olur. Ekser-i edviye mikdâr-ı tıbbîsinin tahallüfüyle böyle yekdiğerine ma‘kûs olan hâssalar ızhâr eder. Bunlardan kat‘-ı nazar hastalar çocuk ve büyük, kadın ve erkek, za‘îf ve kavî, asabî ve demevî, balgamî ve safravî oluşuna ve oturmak veya gezmekle imrâr-ı vakit edişine ve sıcak veya soğuk memleketde mukîm bulunmalarına göre edviyenin mikdârını onlara tevfîk etmek dahi bir mahâret ve rüsûha vâbestedir. Bu mahâret dahi ancak etıbbânın hazâkat ü irfânında aranılmalıdır.

Yirmi dört sâ‘atlik bir ilâcı birden veya bir defa ahz etmek dahi te’sîrini değişdirir hâlâtdandır. Evcâ‘-ı asabiye, sıtma nevbetleri, lohusaların nifâs hummâsı ve daha birçok emrâz-ı müz‘ice veya mühlikede edviyenin sür‘at-i te’sîri matlûb olduğundan aç karnına i‘tâsı münâsibdir. Lâkin boş mi‘de ve bağırsaklara ve medâhil-i sâireye ilk temâsında muharriş olandan da verilmesi îcâb edenler de vardır. Bunlar fenn-i tedâvî ve

ispençiyârî san‘at ve ma‘lûmâtıyla kuvve-i muharrişeleri ta‘dîl edilerek verilir. Fakrü'd-dem, iskorbüt, sıraca, kloroz, şeker illeti, emrâz-ı cildiye vesâire-i müzminede serî‘an te’sîri matlûb olmayan ilâclar müdâhile ilk temâslarında ekseriyâ muharriş olduklarından ve kuvve-i muharrişeleri de ancak bir dereceye kadar kâbil-i ta‘dîl bulunduklarından tok karnına ahz edilmeleri cümle-i kavânîn müdâvâtındandır. Nitekim çelik, iyod, arsenik, civa tertîbleri ve balık yağları bu kabîldendir. Eğer bunlar aç karnına alınırlar ise iştihâsızlık, ishâl ve bazen kabız, bağırsaklarda sancıyı mûris olurlar ki, bünyeyi takviye etmeye me’mûr iken bilakis hastaların mûcib-i za‘fı olurlar. Perhîz, hastalığın ve mi‘denin ahkâmına mugâyir →

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Mu‘allimi Mîrlivâ sa‘âdetlü Şefik Paşa
S. E. Le Prof. Chéfik Pacha. Général de brigade

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz ve Serîriyât-ı Üzniye ve Hancereviye Mu‘allimi Mîralây izzetlü Civani Ananyan Beyefendi
Mr. Le Prof. Djivani Ananian Bey Colonel

olan me’kûlât ve meşrûbâtdan tevakkî demek ise de me’kûlât ve meşrûbât hastalığa ve mi‘denin hâl ü şânına muhâlif olmadığı hâlde i‘tâ edilen **[214]** ilâclarla bedende birleşerek mâhiyeti tebeddül etmekle ya bilâ-te’sîr kalır

ya muharriş veya sem tekvîn ederek mûcib-i muhâtara olur. İşte etıbbâ bu i‘tibâr ile dahi bazı şeylerden ictinâb edilmesini tavsiye ederler ki, bunu ısgâ etmemek şu vâdîde mazarratları da celb ü da‘vet demekdir. Hattâ bu yolda bir hayli kazâzedeler kütüb-i tıbbiyede misâl-i intibâh olmak üzere mukayyeddir.

Halk kendiliğinden veya ahâlî elinden isti‘mâl etmekde olduğu ilâcları yalnız ağızdan ve mak‘addan vücûdlarına sokar. Hekîmler ise edviyenin pek çok dakâikını teemmül etdikleri gibi hastanın hâl ü şânını dahi düşünerek ilâcların bedene infâz için birçok kapılar bilir ve mevki‘-i tatbîke korlar. Deri altı, deri üstü (ufak şırınga ile sokulur), nefes boruları, ince zârlar, damarlar, yaralar, mi‘de, mak‘ad edviyeye **[215]** medhaldirler. →

Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Tabîb-i Mütehassısı Doktor Mösyö Fotyadis

Mr. Le Dr. Photiadès. Spécialiste pour les Maladies des Oreilles et du larynx

Hamidiye Etfâl Hastahânesi etıbbâsından Emrâz-ı Üzniye ve Hancereviye Mütehassısı Kolağası Muhyiddin Bey

Mr. Le Dr. Mouhyeddin Bey. Spécialiste pour des Maladies des Oreilles

Bu tarîklerin kâffesinden ekseriyâ edviye kana karışır, vücûda yayılır. Cilde hâricen müessir bir ilâc sürülmekle ve ilâclı banyolara girmekle kanda onların âsârı bulunur. Göze damlatılan, kulağa, buruna, rahme şırınga edilen ilâclar dahi kezâlik kısmen vücûda yayılabilir. Bunlardan semdâr olanlar tabîbin yed-i mahâretiyle tertîb olunur da kullanılır ise kavâ'id-i fenn-i müdâvâta tatbîkan mu'âmele eyleyeceğine mebnî mazarrâtdan vârestedir. Fakat isti'mâlât-ı hâriciyeden ma'dûd olduğuna mebnî zararı me'mûl değil zannıyla âmiyâne kullanılan merhemler, banyolar, şırıngalar, tıbkı dâhilden ahz olunmuşçasına âsâr-ı semmiye husûle getirirler.

Bir de ekser kimseler:

"-Nebâtî ilâclar kimyevî değildir. Etıbbâ kimyevî **[216]** ilâclar tertîb ederler. Bu cihetle mürâca'atdan hazer ediyoruz" gibi vâhî fikirlerde bulunurlar. Bu fikir külliyen hilâf-ı hakîkat olup fenn-i tedâvîye aslâ tevâfuk etmemekdedir. İlm-i Kimyâ-yı Tıbbî ve siyemmâ ilm-i edviyenin ne demek ve nelerden bahseder olduğunu bilmemekden neş'et eden şu zehâbı da tashîh edelim. Kimyâ, mevâlîd-i selâseden bâhis Şibh-i Ma'âdin, Ma'âdin, Uzvî nâmlarıyla münkasem olup Kimyâ-yı Uzvî nebâtât ile hayvânâtın mahsûlât-ı devâiyesini câmi'dir. Umûm edviye şu menşelerden fenn-i tedâvîye tevârüd eylediği hâlde garîbi şurasıdır ki, hemen yüzde yetmiş kadarı mahsûlât-ı nebâtiyeden olmakla berâber ilâcların en semdâr olanları da ekseriyetle nebâtâtdan istihsâl olanlardır. Nebâtî edviyenin kimyevî zannolunmaması ve semli farz olunan hekîm ilâclarından hâric addolunması ve bunlarda tehlike bulunmaması i'tikâdları cây-ı tahayyürdür!

Nebâtâtın hâvî oldukları mevâdd-ı müessirenin ekserîsi kadar mikdâr-ı tıbbîsi az olan hiçbir semm-i ma'denî yokdur. Bakınız, arsenikli ve civalı ilâclar hâtırı sayılır sümûm-ı şedîde-i ma'deniyeden oldukları hâlde biri yevmiye tedrîcen bir santigrama, diğeri ez-cümle aksülümen kezâlik tedrîcen üç santigrama kadar dâhilen i'tâ edilebiliyor. Nebâtî olanlara gelince; kurdboğanın aconitum, güzel avrat otunun atropin, baldıranın cicutine, ban otunun hyoscyamus ve hiposyamin, yüksükotunun digitalis, çavdar mehmûzunun ergotamin, tatulanın daturin ve kargabükenin striknin misillü daha sâir pek çok nebâtâtın cevâhir-i müessirelerinden bazıları bir-üç ve bazıları ancak on-yirmi miligrama kadar verilebilir. Nebâtât-ı mezkûre bu

gibi şedîdü't-te'sîr cevherleri hâvî olmakdan nâşi bizzât kendilerinin hattâ cevâhir-i mezkûrenin bir takımları ol kadar müessirdir ki, bir miligramın ona taksîmiyle onda bir cüz'ünü hâvî ufak cirmde hablar i'mâl edilerek ibtidâları ancak bir dânesi verilmek üzere ale't-tedrîc mikdâr-ı a'zamîsine çıkılmak iktizâ eder. Bu kadar takayyüdât sümûm-ı ma'deniyenin hemen hiçbirisinde îcâb etmiyor. Hele şeftâli çekirdeğinin hîn-i eklinde hâsıl olan ve *Kitâbü'l-Edviye*'de "semm-i fecî'" nâmıyla benâm olan hâmız-ı kiyanus-ı mâ' kadar bir semm-i şedîd ne edviye-i ma'deniye ve ne de hayvâniyede tesâdüf olunmuşdur. Karın ağrılarını teskîn **[217]** için ziyâdece şeftâli çekirdeği çiğnenip ekl etmekdeki muhâtara ifâde-i ânifenin tahtında müstetirdir.

Zikri sebk eden müdâhilden biriyle edviye bedene girdikde iklîm-i vücûdda nasıl iş görüyor? Ya alâ hâlihî veya bi'l-kimyâ tebeddül ederek deme cezb olunmağla diyâr-ı bedende seyr ü seyâhat etmeğe başlıyor. Te'sîrâtı dahi o esnâda meydâna çıkıyor. Mevzi'î olanlar müstesnâdır. Devâ bedene ba'de'n-nüfûz a'zâ-yı muhtelifesinden veya ahlâtdan bir veya birkaçını intihâb ederek âsârını oralarda gösterir. Meselâ afyon başlıca dimâğa ve hisse me'mûr olan a'sâba bi't-te'sîr fâ'iliyet-i tabî'alarını ta'dîl, kargabüken nuhâ'-ı şevkîye (murdâr ilik) te'sîr ederek fâ'iliyet-i tabî'asını tezyîd, fosfor ve çelik ve sodyum ve potasyum nev'inden olanlar demin anâsırını kendilerine makar ittihâz ederler. Umûm edviyenin müddet-i seyâhati bir siyâk üzere olmayıp bazıları ahzından üç-dört dakîkada, diğer bazıları ise on ilâ kırk sekiz sâ'atde ikmâl eder ve bir takımları dahi iki-üç sene sonra henüz bakıyye-i âsârını bedende tevkîf eylediklerinden müddet-i seyâhatleri dahi uzun olur. Bir devâ er geç seyâhatini ikmâl etdikden sonra bermuktezâ-yı kânûn-ı tabî'at mecârî-i müferriğadan ifrâzât ile hârice çıkıp gider. Bir devânın mikdâr-ı yevmîsi bedenden müddet-i kalîle zarfında mündefi' olmak hâssasını hâiz değil ise birçok günler muttasılan ahz olunmağla vücûdda mikdâr ale'l-mikdâr telâkî ve terâküm ederek güya mecmû'u def'aten bir günde alınmış gibi âsâr-ı semmiye husûle getirebilir. Bu dakâika da ancak etıbbâ vâkıfdır. Bir mahalle seyâhat edecek olan yolcu oraların ahvâline vâkıf kılavuza mürâca'at eder. İklîm-i bedeni seyâhat edecek olan ilâclar gerçi nerelere seyâhat ve nerelerde meks ü ârâm edeceklerini ve ne tarîk ile o seyâhatden fâriğ olacaklarını ta'lîm-i ilâhî ile bi-

lirler ama onlardan hangisi dostâne hangisi düşmânâne dolaşacağını ve ne gibi mehâsin ve seyyiât icrâ eyleyeceğini ne hasta bilir ve ne mutatabbibler. Keyfe mettefak ilâc almak dostunu, düşmânını tanımayan sâde-dillerin mu‘âmelesine benzer. Ve'l-hâsıl iklîm-i bedende seyâhat etdirilecek ilâclara hem kılavuzluk etmek ve hem de hastalığa karşı dost olan misâfirlere gezdirici mü’temen bir mihmândâr hizmetini edâ etmek ancak tabîb olmağa mütevakkıfdır. Şu hâlde **[218]** etıbbânın gayrı kimseler ilâcların emîn bir mihmândârı olmadıklarından hastalar âfiyetlerini sahte mihmândârlarda aramamalıdırlar. Etıbbâ müddet-i seyâhat ve müsâfereti uzun süren ve bedende ziyâde tevakkuf eden ve mikdâr-ı mu‘ayyeninin fazlasını düşmân bilen ilâcları ona göre hüsn-i idâre ederek âfiyet-i marzâya hizmet ederler.

Turuk-ı müte‘addide vâsıtasıyla dâhil-i beden olan ilâclar ba‘de't-te’sîr ve's-seyâha vücûddan hârice çıkmak için bir takım mecrâlara muvâsalat ve oralardan da güzerân ederek tarh u def‘ olurlar. Böbreklerden idrâr, cildden ter, nefes borularından dışarı verilen havâ-yı müsta‘mel, ağızdan salya, emzikli kadınların memelerinden süd, mak‘addan kâzûrât ve dâhil-i bedende karaciğer ve pankreas denilen bezler ve sutûh-ı muhâtiye denilen ince zârların ifrâzât-ı tabî‘iyesiyle ve oradan da kezâlik kâzûrât ilâclara mahrecdirler. Bedeni terk edecekleri sırada kimisi bir uzvu kimisi birkaç a‘zâyı intihâb edip çıkarlar. Bir devâ zâtında vücûddan serî‘an mürûr ve âcilen hurûc etmek hâssasıyla muttasıf olsa bile mahrecleri hasta ise çıkmasına hâil olarak yine terâküm ü tevakkuf edeceğinden bu sebebden nâşi yine bazı gûnâ muhattaraları mûcib olurlar. Bu mes’eleyi müsbet pek çok emsâl var ise de Dujardin-Beaumetz 'in *Kitâbü't-Tedâvî*'sinden iki vukû‘âtı mücmelen tezkâr edivermek kifâyet eder. İnfluenceye mübtelâ bir hastaya hekîmin biri terlemek için klormait pilokarpin denilen ilâc mahlûlünü nisâbı dâiresinde deri altından şırınga etmiş ve her nasılsa hasta terlememiş. Terlemiş olsaydı bu ilâc da hükmünü icrâ ederek vücûddan mündefi‘ olacak idi. Ter ile çıkamayınca ikinci mahreci olan böbreklere doğru azîmet etmiş ise de hayfâ ki hîn-i teşhîsde nazar-ı im‘âna alınmamış olan böbreklerdeki eski bir hastalığa, tebevvül-i zülâl[e] tesâdüf edince bu süzgeçleri gayr-ı müsâ‘id bulduğundan oradan da mündefi‘ olamamış, diğer mahreci olan salyadan çıkıncaya kadar beş sâ‘at sonra hastanın vefâtını mûcib olmuşdur. Kızıl hastalığına musâb bir ufak çocuğun nezle-i

sadriye için bir tabîbe mürâca‘at etmeden âile tarafından göğsüne sürülen tentürdiyodlar cildden kana nüfûz ve bedende seyâhat ederek başlıca mahreci olan böbreklere geldikde müsta‘id olan böbrekleri tahrîş etmiş, kezâlik tebevvül-i zülâl illetini **[219]** ve mükerreren sürülmekle bedende olan iyod kendisine mahsûs tesemmüm alâimini ızhâr ile bîçâre çocuğu zehirlemişdir.

Hîn-i tedâvîde şu mahzûrların pîş-i nazara alınması fenn-i tedâvînin teblîgât-ı mühimmesinden olduğu yine ancak etıbbâca ma‘lûmdur. Muhassenâtı rivâyet ve mesmû‘âta müstenid bulunan ale'l-husûs nebâtı ve zararsız zannolunan ilâc tertîbleri ahz edenlerde böyle hasta ve tıkalı mahreclere tesâdüfünden nâşi tesemmümât vukû‘u veya o misillü ilâclar muharriş ve müheyyic ise mütevâliyen kullanmağla mahreclerini iltihâblandırarak zâtü'l-kasabât, zâtü'r-ri’e, ihtikân-ı kebed, iltihâb-ı mesâne ve rahm-i mi‘de, bağırsak nezleleri misillü hastalıklara ve iskât ârızalarına uğrayanlar da nâdir değildir. Şu emsâl ve ihtimâlât istib‘âd olunmasın. Etıbbâya mürâca‘atdan evvel yolsuz ilâc isti‘mâl edenlerin hîn-i mürâca‘atlarında kirâren mirâren tesâdüf olunuyor. Bu zümreden olup da hastalıkları teşeddüd etdikde yine kendilerini nâ-ehiller eline teslîm edenlerin hâline acımak vâcibdir. Şu mev‘izem fenn-i tedâvînin mertebe-i ehemmiyetini anlatdığı gibi hastaların iklîm-i vücûdlarına ayak basarak bir müddet seyâhat ve müsâferet etdikden sonra çıkıp gidecek olan edviyeye vukûflu kılavuz ve emniyetli mihmândâr ancak etıbbâ olduğu dahi isbât eyler. İlm-i teşhîsin lüzûmu münker olmamağla berâber etıbbânın min külli'l-vücûh hâiz olduğu kemâlât-ı ilmiyesinden hastaları istifâde etdirmeğe vâsıta-i mutlaka olan ilm-i tıbbın ancak fenn-i tedâvî şu‘besidir. Erbâb-ı fen nazarında dahi kavâ‘id-i müdâvâtın hüsn-i tatbîki bir emr-i mühim olduğu hâlde nâ-ehillere beden ta‘mîr etdirmek sıhhat ü âfiyetinde adem-i hürmet demek olduğu da derkârdır. Garîbdir ki, çilingire çerçeve kapı, marangoza anahtar kilid, terziye potin kundura, kunduracıya elbise câmeşûr sipâriş eden işidilmediği hâlde makâlenin başında söylediğim gibi min külli'l-vücûh şâyân-ı hürmet ü ri‘âyet olan o kıymetli binâullahı rastgele berber, kassâb, marangoz vesâir esnâflardan bir takım mutatabbiblere li-ecli't-ta‘mîr tevdî‘ edenlere ve kendi kendilerine semâ‘î olarak iltizâm-ı tedâvî edenlere pek çok tesâdüf olunmakdadır. Ebnâ-yı cinsimin ahvâl-i sıhhiyeleri mübeddel-i emrâz oldukda velev cüz’î bir râ-

hatsızlık bile hissetseler beden ta‘mîrcileri olan etıbbâya mürâca‘atlarıyla nâ-ehillerden ictinâb etmek lüzûmunu zihinlerde tahkîm için şer‘-i şerîfe muvâfık ve akl-ı **[220]** selîme mülâyim ve mesleğime âid olan şöyle bir mev‘ize-i fen yazmağı vezâif-i insâniyeden add ve bunda menâfi‘-i etıbbâ iltizâm olunmayıp tamâmen hastaların sa‘âdet ü sıhhat ve istifâde-i hayâtiyelerine bir hizmet maksadını esâs ittihâz eyledim. Fukarâ ve bî-vâyelerin emr-i tedâvîsi dahi sâye-i şâhânede ez-her cihet te’mîn buyurulduğu da ma‘a'l-hamd ve'l-mesâr herkese ayândır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'de
Müfredât-ı Tıb ve Fenn-i Tedâvî Mu‘allimi ve
Sıhhiye Müfettişi
Tevfik Vâcid

KORSE

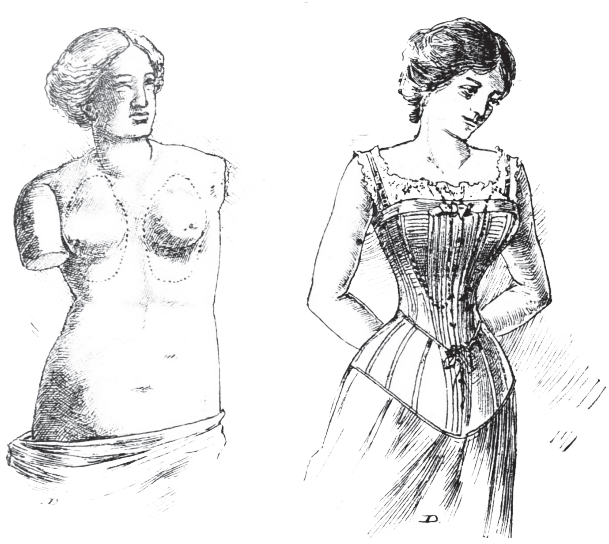
Beli, karnı, göğsü tutmak bahânesiyle kadınların çelik çubuklu yâhûd balinalı taşıdıkları işkence âletine "korse" nâmı verilmekdedir.

Asırlardan beri etıbbâ ve hukemâ ve hattâ üdebâ korse aleyhinde hâmerân-ı bahs ü makâl olmakdadır. Çünkü asırlardan beri nev‘-i beşerin nısf-ı ahseni a‘zâ-i bedeniyesini alâ hâlihî neşv ü nemâya terk edeceğine çelikden ve balinadan ma‘mûl gâyet katı makine isti‘mâli ve bu vechile iktisâb-ı letâfet edileceği zehâbı ile eşkâl-i tabî‘iyeyi tağyîre tehâlük göstermekdedir ki, birçok defalar tekrâr edildiği ve her defadaki tekerrür ise hakîkati zikr u beyândan ibâret olduğu cihetle bu âlet-i muzîka ve mu‘azzebenin fenâlıklarını yine ta‘dâd edelim:

Katı ve ziyâde sıkılmış bir korse sadrı tazyîk ve akciğerin aşağı tarafını îfâ-yı vazîfeden men‘ ile yalnız uzv-i mühimm-i mezkûrun yukarı ucunu serbest bırakdığından teneffüsü ihlâl eyler ve bu vechile nefes darlığına ve hattâ vereme müsta‘id kılar ve eğer evvelce mevcûd ise emrâz-ı mezkûrenin teşeddüd ve iktisâb-ı vehâmetine sebebiyet verir.

Korse kalbin vazîfesini sektedâr ederek çarpıntılara ve âdetâ bu uzv-ı mühimmin ziyâde büyümesine bâdî olur.

[221] Mi‘de ve karaciğer gibi a‘zâ-i hazmiyenin bi't-tazyîk vaz‘iyet ve mevki‘-i tabî‘îlerini tahvîl edeceğinden hazma mâni‘ olur. İşte bu sebebden kadınlar ziyâfetlerde yâhûd da‘vetlerde bulundukları zamân yemek nihâyetinde yüzleri kızarmamak ve ziyâde sıkıntıda kalmamak üzere hafîf ve az yemekde ve oturdukları zamân pek ziyâde tazyîk altında kalan mi‘delerini râhatlandırmak üzere ba‘de't-ta‘âm hemen ayakda bulunmağa mecbûriyet hisseylemekdedirler. Kırk senelik karnını korse ile tazyîke kalkışan bir kadının yemekdeki hâli hakîkaten şâyân-ı merhametdir! Bu âlet-i mu‘azzebe içinde boğulmakda, sık sık gürültülü nefes almakda, yüzü kâh kızarmakda kâh solup sararmakdadır.

Sağdaki resim: Korse vâsıtasıyla belin uzadığını ve sû-i teşekküle dûçâr olduğunu gösterir. Sadr üzerindeki noktalar ile işâret olunan çizgi sıkışdırılan ve başka bir şekil almağa vazîfesi muhtel olan akciğerleri irâ’e eder.

Soldaki resim: Korse taşımayan kadının gövdesini gösterir. Louvre Müzesi'ndeki Venüs heykeli. Noktalı çizgiler akciğerlerin yerini irâ’e eder.

Bağırsakları tazyîk etmek üzere karna ziyâde basdığından erkekden ziyâde kadında görülen bağırsak gurultularına bâdî olur.

[222] Harekât-ı tabî‘iyeye mâni‘ olduğundan hiç de hoş olmayan tavr u hareketlere bâdî olur. Genç kızlarda, tazyîk etdiği kâffe-i kıta‘ât ve a‘zânın neşv ü nemâsını ihlâl ve eşkâlini tagyîr ve binâenaleyh tabî‘atın istilzâm eylediği vezâifi sektedâr eyler.

Bir zerre gibi a‘zâ ve bedeni tazyîk eden ve her ciheti ziyâde sıkışdıran korselerden bahsediyoruz. Yoksa eşkâl-i bedeniyeye tevfîkan i‘mâl edilen ve vücûddaki çıkıntı ve girintileri ta‘kîb eden küçük, hafîf, yumuşak, ince bir korse muzır olmadıkdan sarf-ı nazar belki müfîddir. Büyük memeler zabt edilmelidir. Lâkin onları toplayıp hemen alt çeneye kadar kaldırmak vücûda bir letâfet vermekden başka sıhhate de muzırdır.

Sinn-i bülûğa kadar hattâ bu zamânın ilk senelerinde ne nev‘ olursa olsun korse fâidesizdir. Bel eğriliğinin önünü almak için en iyi ve hakîkî usûl genç kızın oturup çalışdığı ve sofrada bulunduğu ve yürüdüğü zamân ve'l-hâsıl kâffe-i harekâtında vaz‘iyâtına nezâret eylemekdir. Böyle bir nezâret-i ma‘kûle ve dikkat-i mütemâdiye ne kadar iyi i‘mâl edilir ise edilsin bir mengeneden elbette evlâdır.

Bilâhare a‘zânın daha ziyâde büyüdüğü, eşkâlin daha ziyâde meydâna çıkdığı zamân ekseriyetle korse lâzımdır. Bu hâlde korse ancak bedene bir nokta-i istinâd vazîfesini îfâ edecekdir ki, bunun için korsenin karın üzerine inen kısmı kaldırılacak ve işbu libâsa zırh ve bir âlet-i tazyîk vazîfesini gördüren çelik ve balina çubukları aslâ konulmayacak, yukarı kısmının koltuklara kadar çıkmamasına ve hiçbir uzvu ezmemesine ve'l-hâsıl kâffe-i a‘zânın serbestçe îfâ-yı vazîfe eylemesi için gâyet gevşek ve yumuşak olmasına dikkat edilecekdir. Zırh-âsâ korse beli inceltmek maksadıyla isti‘mâl edilmekdedir. Hâlbuki belin ziyâde inceliği, letâfeti ise bir "dalâlet-i his" netîcesidir. Korse yalnız memeleri tutmalıdır. Yoksa göğse karşı bir "kundak" vazîfesini görmemelidir.

İşte bu vechile korse eski hâline, âdetâ bir kuşak şekline ircâ‘ ve ifrâğ olunur ise muzır olmadıkdan başka birçok ahvâlde müfîddir.

Yalnız bel eğrilmeğe başladığında yâhûd hafîf sûretde eğrildiğinde korseye çelik çubuk ve levha değil, hattâ vida vesâir **[223]** diğer katı şeyler ilâve etmek lâzımdır ki, bu sûretde korse ancak bir tabîbin tavsiyesine tevfîkan ölçü üzerine ve kemâl-i dikkatle i‘mâl edilmek şartıyla ve bir hastalığı tedâvî maksadıyla isti‘mâl olunmakdadır.

RÖNTGEN ŞU‘Â‘ÂTININ SÛRET-İ İSTİHSÂLİ, HAVÂSSI, MÂHİYETİ, TATBÎKÂT-I TIBBİYESİ

-1-

Elektrik - Cereyânlar - Müsbet, menfî kutublar - Borularda halâ - Gessler borusu - Anod ve katod - Crookes borusu - Doktor Röntgen - Platinli kiyanus baryum parçası - Leme‘ân - Tefekkür ve ihtirâ‘ - Edison muhteri‘ değil, san‘atkârdır - Röntgen ise dâhi ve kâşifdir - Şu‘â‘ât-ı mechûle - Anti-katod - Platin levhası

Elektrik asrında bulunuyoruz. Fikr-i beşer bir zamân-ı behâim ve hayvânâta tahmîl eylediği, yakınlarda ise makinelerin şiddet-i kuvveti altına verdiği ahmâl ve eşkâli bugün elektriğe yükletmek istiyor. On dokuzuncu asır elektriği tedkîk etdi. İstifâde damarlarını arayıp buldu. Girmek üzere bulunan yirminci asır ise bu kuvve-i garîbeyi istediği noktalara tatbîk edecek birçok havâyic ve levâzımı tehyi’eye vâsıta eyleyecekdir.

Elektriğin en çok istifâde edilen kısmı ccereyân-ı elektrikîdir. Cereyân-ı elektrikîde iki cihet nazar-ı i‘tibâra alınır: Biri, cereyânın girdiği, göründüğü cihet ki, buna "kutb-ı müsbet", diğeri çıkdığı göründüğü cihet ki buna "kutb-ı menfî" denir.

Röntgen şu‘â‘âtı tatbîkâtında kuvvetli bir "elektrik-i sâkin" altından veyâhûd "Ruhmkorff veşî‘ası"ndan istihsâl olunan mutakattı‘ cereyânlar kullanılır.

[224] Havâsı boşa[l]dılmış borular derûnundan ma‘denî bir tel geçirilerek telin uçları veşî‘anın iki kutublarıyla birleşdirildikde halânın derecesine göre bir takım alâmât görülür. Evvelâ telin uçlarında uzun şerâreler ve şerârelerden de kendine mahsûs bir sedâ tekevvün eder. O esnâda borunun havâsı daha ziyâde boşaltılacak olursa şerâreler kesilir. Cereyân-ı elektrikî pembemsi mor renginde bir huzme şeklini alarak geçmeğe başlar. Tahliye temâdî etdikçe bu mor ziyâ dahi artar, boruyu tamâmen doldurur. Nihâyet borunun iki nihâyetlerinden ziyâ karanlıkça dâireler şeklinde nümâyân olur. İşte bu borulara gessler borusu (tube de gessler) diyorlar. Bundan sonra yine boruyu tahliyeye devâm edecek olursak kutb-ı menfî ile iştirâki olan cihet muzlim olmağa yüz tutar. Mukâbil ciheti ise parlak bir ziyâ

neşreder. O zamân boruya crookes borusu (tube de crookes) derler. Hâl-i hâzırdaki crookes borularında tahliye, tazyîk havâ-yı nesîmînin milyonda birine kadar temdîd edilir. Bu borularda cereyân-ı elektriğin geldiği cihete, yani mahrec-i müsbete anod (anode) ve çıkdığı cihete yani mahrec-i menfîye katod (cathode) diyorlar.

İşte Almanya hikmet-şinâsânından Bavyera'da Würzburg Dârülfünûnu Hikmet-i Tabî'iye Mu'allimi iken ahîren terfî'an diğer bir dârülfünûn mu'allimliğine naklolunan Doktor Röntgen ma'melinde (laboratoire) böyle bir crookes borusundan cereyân-ı elektriği geçirirken bir hâilin öte yüzünde bulunan platinli kiyanus baryum parçasının parlak ve mâvice bir ziyâ neşreylediğini görmüşdür ki, bu ziyâya leme'ân diyorlar.

Röntgen âdî bir zekâ sâhibi olsa böyle bir müşâhedeye aslâ ehemmiyet vermez yâhûd verse de nereden neş'et etdiğini bulmaya muvaffak olamazdı. Fakat o dâhî-i mütefennin kuvve-i dehâiyesi ile bu mu'ammâ-yı mübhemiyet-intimâyı âtiyen halle muvaffak olarak bu leme'ânın borularda husûle gelen bir müessirin eseri olduğunu bulmuş ve meşhûdâtını uzun uzadıya tedkîk ederek "röntgen şu'â'âtı" nâmıyla hikmet-i tabî'iyenin ziyâ bahsini tevsî' eden şu'be-i mühimme-i ziyâyı keşf ve îzâh eylemişdir.

Bu zekâ-yı hârika-nümâyı nazar-ı i'tibâra alan bir Fransız müellifi, Edison **[225]** ile Röntgen arasında şu yolda bir mukâyese yürüdüyor:

"-Röntgen hem âlim hem mütefekkirdir. Büyük bir kuvve-i fikriyeye menşe olan dehâsı sâyesinde daha birçok şeyler keşfedebilir. Mâddî ve ma'nevî vesâiti efkâr-ı fenniyesini îzâha kâfidir. Edison ise esâbi'-i mâhirâne, efkâr-ı san'atkârâne sâhibi bir üstâd-ı kâmildir. Muhteri'ler çalışır, çabalar, ihtirâ' vücûda getirir. Edison âlât ve vesâiti sâyesinde, bunlardan istifâde yolunu ve tatbîkât-ı ameliyeyi arayıp bulur, cem'iyet-i medeniyeyi kendisine minnetdâr eder".

Şu tarz-ı teşekkülden anlaşılıyor ki, röntgen şu'â'âtı, crookes borularının cereyân-ı elektrik taht-ı te'sîrinde bulundukları zamân tekevvün eden ve alâmât-ı ziyâiye göstermeyen bir nev' şu'â'âtdır ki, görünmeyişini, keşfolduğu zamân tamâmıyla bilinemeyişini nazara alarak kâşifi kendisine "şu'â'ât-ı mechûle" (rayons X) unvânını vermişdir.

Mâhiyeti- Halânın edvâr-ı müteʻâkibesinde kutb-ı menfîden tevellüd eden şuʻâʻât-ı gayr-ı muzîʼeye "şuʻâʻât-ı katodiye" denilir. Bu şuʻâʻât borunun cidâr-ı mukâbili üzerine gelip çarpıyor. Bu çarpmadan orada bir fosforlanma husûle geliyor. Nokta-i mütesâdimeye de "anti-katod" diyorlar. İşte röntgen şuʻâʻâtı, anti-katod noktasındaki teʼsîrât-ı hikemiyeden tevellüd ediyor. Borunun bu kıtʻasında mürûr-ı zamânla aşınma eseri olarak hurdebînî delikler peydâ oluyor. Oralardan giren havâ halâyı bozarak şuʻâʻât-ı mechûlenin kesilmesine sebeb oluyor. Elektrik cereyânı ziyâde bırakılırsa burası zevebân bile ediyor. Bu mahzûru defʻ için anoda şuʻâʻât-ı katodiye istikâmetine 45 derece mâil bir platina levhası konulur. Anti-katod hizmeti gören bu levhadan intişâr eden şuʻâʻât borunun tarz-ı iʻmâline, elektrik makinesinin kuvvetine göre muhtelif şiddetler kesb ediyor.

[226] Mecrûh gâzîlerden Boyabadlı Mehmed'in kolunda röntgen usûlüyle kurşun taharrîsi

Le recherche d'une balle perdue par les rayons X à l'Hôpital de Yildiz

-2-

Şu‘â‘ât-ı mechûlenin en mühim vasıfları - Fosforlanma - Röntgen şu‘â‘âtına göre kesâfet ve şeffâfiyet başkadır - Şeffâf cisimler - Nîm şeffâf cisimler - Kesîf cisimler - Röntgen şu‘â‘âtına göre sıklet-i ecsâmın kesâfeti artıyor - Levha-i leme‘ân - Zıll-bînî - Zıll-nüvîs

Röntgen şu‘â‘âtındaki "şu‘â‘" lafzına bakılıp da bunun şemsin **[227]** şu‘â‘âtına benzediği tahattur edilmesin. Bu şu‘â‘ât, şu‘â‘ât-ı şemsiyeye hiç benzemiyor. Şu‘â‘ât-ı şemsin görünen ve görünmeyen kısımları, kimyevî, ziyâî, harûrîden ibâret olmak üzere üç nev‘ tayfı vardır. İşte bunlardan kimyevî ve harûrî tayfları görünmediği gibi röntgen şu‘â‘âtı da görülmez. Görünmesi tesâdüf eylediği ecsâm üzerinden in‘ikâs edememesinden neş’et eder.

Mecrûh gâzînin röntgen usûlüyle resmi çıkarılan eli ve kemik derûnunda kurşunun görünüşü

L'épreuve de la main d’un blessé, obtenue avec les rayons X

Hikmet-i tabî‘iyede mâhiyeti tafsîl edilen inkisâr, istiktâb ve tedâhül-i hâdisât-ı mühimmesini de vücûda getiremez. Sâde şu var ki, bu şu‘â‘ât kendisine ma‘rûz bulunan bazı mâddelerde veya o mâddeleri muhtevî cisimlerde bir nev‘ parıltı, yani fosforlanma vücûda getiriyor. Bu mâddeler platinli kiyanus baryum, tonfşit **[228]** kalsiyum ile bir-iki uzvu ve terkîbi karışık cisimlerden ibâretdir. İşte bu mâddelerden birisi bir mukavvâ levhaya sürülüp de levha şu‘â‘ât-ı mechûleye karşı tutulursa sarı yeşilimtırak, parıltısı gâyet latîf bir ziyâ tekevvün eder. Bu gibi levhalar çerçeveye konularak "levha-i leme‘ân" nâmıyla kullanılmakdadır [ve] röntgen şu‘â‘âtının tatbîkâtına bir vâsıta-i mühimmedir.

Zerrât-ı ecsâm, şu‘â‘ât-ı mechûleye karşı bambaşka bir vaz‘iyet alıyor. Meselâ bizim nüfûz-ı ziyâ-yı âdî nokta-i nazarından şeffâf, nîm şeffâf ve kesîf bildiğimiz cisimler bu şu‘â‘âtın nüfûzuna göre değişirler. Billûr ziyâyı âdîye göre şeffâf iken bu şu‘â‘âtın nüfûzuna karşı bayağı kesîf oluyor.

Kütleleri derûnundan röntgen şu‘â‘âtı tamâmıyla geçebilen ecsâm kâğıd, mukavva, meşîn, kösele, tahta, su, şibh-i kaleviyât, uzvî hâmızlar, cevher-i bevl, alüminyum, akciğer, cild, damarlar, a‘sâb, sıfâkât, tırnaklar, kıkırdaklar, etler, evtâr, murdâr ilik, bedendeki mâyi‘ât, ekmek, fasulye, bakla, hâsılı mâdde-i fahmiyenin müvellidü'l-mâ’ ve müvellidü'l-humûza ve azot unsurlarıyla birleşerek meydâna getirdiği mürekkebâtın hemen cümlesi bu şu‘â‘âta karşı şeffâfiyet-i tâmme ibrâz ederler. Fakat bu şeffâfiyet vasatî sihanlara âiddir. Kalınlık hadd-i ma‘rûfu tecâvüz etdikçe mevâdd-ı mezkûre de nîm şeffâf görünmeğe başlar. Kalb, dimâğ, gözün cism-i billûrîsi, ale'l-umûm kemikler, evrâm-ı azîme, terkîbinde fazla mikdârda ma‘den veya şibh-i ma‘den bulunan cisimler, kükürt, iyod, fosfor, âdî câm, röntgen şu‘â‘âtına göre nîm şeffâfdırlar. Yani şu‘â‘ât-ı mezkûre kütleler derûnundan kısmen geçer.

Billûr, tutya, gümüş, altın, kalay, bakır, demir, civa, kurşun, platin vesâir ma‘deniyât şu‘â‘ât-ı mechûleyi ya kütleleri derûnundan hiç geçirmezler veya pek az mikdârda geçirirler. Sâde şurası unutulmamalı ki, ma‘âdinin sıklet-i izâfeleri röntgen şu‘â‘âtının nüfûzuna gösterdikleri mukâvemetlerle hemen mütenâsibdir.

Karanlık bir odada röntgen şu‘â‘âtı, rehgüzârına tutulan bir levha-i leme‘ânı müteessir eylediği zamân, levha ile müvellid şu‘â‘ arasına gayr-ı şeffâf **[229]** bir cisim konulursa levhanın o cismin işgâl eylediği kısmı karanlık kaldığı vesâir noktalar ise eskisi gibi lem‘a-nisâr olduğu görülür. Cismin gölgesinden ibâret olan o karanlık kısım, cisme verilen vaz‘iyetlere göre değişir. İşte bu cismin muhtelif vaz‘iyetlerdeki gölgeleri iyiden iyiye tedkîk edilerek şekli ve ahvâl-i sâiresi hakkında bir fikr-i muvazzah edinilebilir. Adalâtına bir iğne batıp da gâib olan bir kolu bu usûlle mu‘âyene eder isek deri, etler, sinirler, kıkırdaklar, ev‘iye şeffâf olduklarından bunların gölgeleri hafîf görülür. Kemikler nîm şeffâf olduklarından daha koyu bir gölge verirler. Hadîd ise gayr-ı şeffâf olduğundan iğne simsiyâh görülür. İşte bu usûlle levha-i leme‘ân üzerinde ecsâmın gölgelerini mu‘âyene etmeğe "zıll-bînî" denilir.

Bu usûllerde levha-i leme‘ân yerine ziyâ-yı âdî için şeffâf olmayan bir mahfaza derûnuna yerleşdirilmiş bir fotoğraf levha-i hassâsesi konulur ve bilâhare bu levha banyo edilirse istenilen iğne bembeyâz, kemikler biraz koyuca, cild, a‘sâb, etler, damarlar, kıkırdaklar daha koyu ve hâricde kalan boş nâhiye ise simsiyâh bir sûretde âşikâr olur.

Bu mu‘âyeneye de "zıll-nüvîs" denir.

-3-

Vücûdumuza girip gâib olan kurşun ve buna mümâsil ecsâm röntgen şu‘â‘âtıyla bulunur - Mi‘de veya havâ borusuna kaçan ecsâm-ı ecnebiye görülür - Kemiklerin kırıkları, ezikleri meşhûd olur - Ekser-i emrâz-ı azîme teşhîs olunur.

Zıll-bînî ve zıll-nüvîsînin keşfolunmasını müte‘âkib a‘zâ-i muhtelife-i bedende zâyi‘ olarak mevki‘i mechûl kalan kurşun ve kumbara parçalarının taharrîsi tarîkı vârid-i hâtır olmuşdur. Tarîk-ı mezkûrun semere-bahş olduğu Yunan mes’ele-i zâilesinde Osmanlı gâzîleri üzerinde yapılan ameliyât ile teeyyüd etmiş ve umûm etıbbânın taht-ı tasdîkinde bulunmuşdur.

Vücûdun herhangi bir noktasına batan ve kırılıp kısmen derûn-ı ensicede kalan iğne, tığ, câm parçası gibi ecsâm, röntgen şu‘â‘âtıyla görülüp çıkarılır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Serîriyât-ı Hâriciyesi'ne mürâca‘at eden dört zât üzerinde bu usûl tatbîk olunarak ensice derûnunda zâyi‘ olan iğneler kemâl-i sühûletle çıkarılmışdır.

[230] Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Etfâl Mu‘allimi Kâimmakâm Salih Bey
Mr. Le Prof. Salih Bey. Lieutenant Colonel Pédiatre

Galata'da Saint George Çocuk Hastahânesi etıbbâsından Doktor izzetlü Rauf Bey
Mr. Le Dr. Réouf Bey. Médecin attaché à l’hôpital St. George

Kazâen boğaza kaçan kemik, para gibi cisimlerin etıbbâ tarafından çıkarılması bulundukları noktanın bilinmesine tevakkuf eder. İşte o gibi noktaların mevki‘-i teşrîhîsi zıll-bînî ve zıll-nüvîsî sâyesinde kolayca ta‘yîn olunur. Geçen sene üç yaşında bir çocuğun mi‘de borusunda bir metelik kalmış ve etıbbâ-yı muktedire tarafından ihrâc olunamadığından ebeveyni Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Serîriyât-ı Hâriciyesi'ne mürâca‘at etmişdi. Zıll-bînî mu‘âyenesini müte‘âkib Operatör Cemil Paşa hazretleri beş dakîkalık bir ameliyât ile mezkûr parayı çıkarmışlardır.

[231] Galata'da Saint George Hastahânesi Sertabîbi Doktor Violi
Mr. Le Dr. Violi. Médecin en chef de l'hôpital des enfants malades St. George

Göz içinde kalarak cism-i billûrînin kesâfet peydâ etmesinden dolayı mu‘âyenesi mümkün olmayan ecsâm-ı ecnebiyenin mevki‘leri de bir dereceye kadar röntgen şu‘â‘âtıyla kâbil-i ta‘yîndir.

Bir darbe netîcesinde kemiklerde ezilme ve kırılma gibi âfetler hâsıl olup olmadığını anlamak için icrâ edilen acıklı mu‘âyenelere birçok hastalar dayanamadıklarından kloroform ile tenvîme ihtiyâc görülürdü. Bugün röntgen şu‘â‘âtı bu ihtiyâcâtı bertaraf etmekle berâber darbın derecesini, gerek nev‘ini ve vüs‘atini kat‘î olarak ta‘yîn ediyor.

Bir de kırıkları tesbît ameliyesinde kırılan evcler yekdiğeri karşısına iyice konulamadığından kırıntılar kaynadıkdan sonra uzv-ı gayr-ı tabî‘î bir vaz‘iyetde kalarak ikinci bir ameliyâta mecbûriyet hâsıl olurdu. Şimdi röntgen şu‘â‘âtı cerrâhları bu gibi hatâlardan müberrâ kılabiliyor.

Küsûr-ı muhtelitada kemik parçalarının bir kısmı bulunup çıkarılamadığından o parçalar ecsâm-ı ecnebiye gibi te’sîr ve fistül denilen yaraları tekvîn ederek hastaları senelerce muztarib eder dururdu. Bugün en küçük kemik parçaları bile mu‘âyene-i şu‘â‘iye sâyesinde görülüp çıkarıldığından avârız-ı mezkûre sâha-nümâ-yı zuhûr olamamakdadır.

Emrâz-ı izâmı teşhîsde röntgen şu‘â‘âtıyla mu‘âyeneyi tatbîkden pek mühim istifâdeler edilir: İltihâb-ı simhâk-ı azm, iltihâb-ı azm, iltihâb-ı muh-ı azm, iltihâb-ı azm-i derenî, nuhre-i azm, verem-i azm, verem-i zamkî, ekyâs-ı azm, verem-i adalî, seratân-ı izâm, istirhâ-yı **[232]** izâm, teleyyün-i izâm gibi emrâzın her birisinde kemikler az çok tahavvülât-ı sathiye

veya amîka ibrâz edeceklerinden röntgen şu‘â‘ı ensice-i mütegayyereden daha sühûletle mürûr etmek ve aksâm-ı zâide ve şazıyeleri irâ’e eylemek sûretiyle tabâbete pek büyük hizmetler etmekdedir.

-4-

Emrâz-ı mefâsıl - İltisâk-ı mefâsıl - İnhirâf-ı yed ve kadem mu‘âyeneleri - Husât-ı külliyenin bilâ-ameliyât ta‘yîn-i şekil ve mevki‘leri mümkündür - Usret-i vilâdetde röntgen şu‘â‘ıyla mu‘âyene çocuğun rahimdeki vaz‘iyâtını iş‘âr edebilir - Zıll-bînî usûlüyle cevf-i sadr ve muhteviyâtının mu‘âyenesi - Harekât-ı kalbiyeyi levha-i leme‘ânda tedkîk edebiliriz - Zâtü'l-cenb hastalığında cevf-i sadrda birikecek suyun hudûdu bulunuyor - Hastalığın sûret-i seyri de anlaşılıyor.

İltihâb-ı mafsal-ı zâtî, iltihâb-ı mafsal-ı resyevî, iltihâb-ı cerhî, iltihâb-ı mafsal-ı hurkatü'l-bevl, iltihâb-ı mafsal-ı dâü'l-efrencî vesâir mafsal iltihâblarında ekîsâs-ı zülâliye ve kıkırdakların tagayyür-i neshi ve insıbâbât husûlü zıll-bînî ve zıll-nüvîsî usûlleriyle fark olunabilir. Burkulma, mafsalların cürûh ve çıkıklarında, mafsal satıhlarında kemiklerin alabilecekleri gayr-ı tabî‘î evzâ‘, oralarda husûle gelebilecek iltihâb ve şiş sebebiyle âdî mu‘âyenelerde anlaşılamadığı hâlde röntgen şu‘â‘ıyla mu‘âyene bunları tafsîlen irâ’e eder.

İltisâk-ı mafsal, inhirâf-ı yed ve kadem, temâyül-i amûd-ı fekarî zıll-bînî usûlüyle edilecek mu‘âyeneden alınan ma‘lûmâta göre tesbît ve tanzîm âletleriyle hâl-i tabî‘îye ircâ‘ edilebilir.

Kilye ve mesânede husûle gelebilecek taşların zıll-bînî ve zıll-nüvîsî mu‘âyeneleriyle mevki‘, şekil ve cesâmetleri ta‘yîn olunur ve bu vechile alınacak ma‘lûmâtın delâletiyle îcâb eden ameliye kemâl-i sühûlet ve muvaffakiyetle icrâ edilir.

Havsalanın hemen kâffesi teşekkülâtı zıll-bînî, zıll-nüvîsi usûlleriyle görüldüğü gibi cenînin rahim ve mâderde kable'l-vilâde veya zamân-ı vilâdetdeki vaz‘iyâtı da ta‘yîn edilir. İşte bu sâyede usret-i vilâdeti müeddî hâlâta karşı îcâb eden çârelere vaktiyle mürâca‘at olunabilir.

Hâl-i sıhhatdeki bir şahsın sadrı zıll-bînî usûlüyle mu‘âyene edilirse **[233]** sadrın ön tarafına temâs etdirilen levha-i leme‘ân üzerinde amûd-ı fekarînin gölgesine tevâfuk eden uzun bir şerît ve bu şerîtin iki cânibinde açık renkde ve eğri büğrü şerîtler sûretinde ızlâ‘ın gölgeleri görülür. Kalbin zılli de amûd-ı fekarînin bir yanına düşeceğinden her istirhâ ve inzibâz-ı kalb zamânında zıllin büyüyüp küçüldüğü müşâhede olunur. Kısm-ı ulvîsi muhaddeb bir gölge şeklinde görülen kebedin karaciğer gölgesi dahi harekât-ı teneffüsiye ile hem-zamân olarak cevf-i sadra doğru çıkıp tekrâr aşağıya iner. Hayyiz-ı müselles ise amûd-ı fekarî ile azm-i kas arasına düşeceğinden görülemez. Azm-i ketiflerin gölgeleri belli belirsiz görülür.

Kalbin, kebedin, amûd-ı fekarî ile ızlâ‘ın gölgeleri hâricinde kalan aksâm-ı sadriyenin gölgesi iki tarafda da aynı nisbetde bulunur.

Zâtü'l-cenb hastalığının esnâ-yı seyrinde cevf-i sadra biriken mâyi‘ hangi tarafda ise o cihet bi'n-nisbe az ziyâdâr görülür. Mâyi‘in sihanı zirve-i cevf-i cenbden kâ‘ideye doğru artacağından yukarıdan aşağı inildikçe ziyâ daha azalır. Hattâ karaciğerin gölgesiyle mâyi‘in gölgesinin temâdî eder gibi göründükleri vâkı‘âtdandır.

Biriken mâyi‘ cevf-i sadrı tamâmen doldurmamış ise üst tarafda kalan boş mesâfe sâlim taraf gibi ziyâdâr görüneceğinden mâyi‘in üst hudûdu da ayırd edilir. Mâyi‘ tarafından hayyiz-ı müsellese edilecek tazyîk bu kıt‘a meûf olmayan tarafda bulunmak ve zıll-i kalble mütemâdî olmak üzere bir gölge i‘tâ eder. Biriken mâyi‘ massedildikden sonra hasta mu‘âyene edilirse musâb tarafın ağşiye-i kâzibe ile inkimâşından levha-i leme‘ân üzerinde görülen hayyiz-i müsellesin zılli cihet-i meûfda rû-nümâ olur.

Biriken mâyi‘ azalıp çoğaldıkça yukarı kısımdaki ziyâdâr mesâfe artıp eksilir ve bu sûretle hastalığın sûret-i seyri de ta‘kîb edilir. Cenblere biriken sular "kar‘ ve ısgâ" usûlleriyle teşhîs ve tahdîd olunabilirse de zıll-bînî usûlüyle mâyi‘in bulunduğu yer, vüs‘ati, umku ilk bakışda belli olur. Beyne'l-fassîn birikecek mâyi‘ mahdûd ve mütekeyyis olsa da tabîb bilâ-müşkilât bu husûslara ıttılâ‘ kesb eder.

[234] -5-

Sillü'r-ri'e mu'âyenesinde de röntgen şu'â'ından istifâde olunur - Kıta'ât-ı mütederrineyi nikât-ı sâlimeden ayırabiliriz - Kühûf-ı ri'eviyeyi göreceğiz - İnsıbâbât-ı şeffâf-ı kalb, ümmü'd-dem gibi hastalıkların mu'âyenesine röntgen şu'â'ı kâbil-i tatbîkdir - Emrâz-ı kalbiye teşhîsine şu'â'ât-ı mechûlenin tamâmî-i tatbîkini bekleyelim.

Sillü'r-ri'enin teşhîsi husûsunda da röntgen şu'â'âtı mu'âyenesinden istifâde olunur. İrtişâhât-ı dereniyeye makar olan aksâm-ı ri'e bu mu'âyenede nüfûz-ı şu'â'âta aksâm-ı sâireden daha ziyâde mümâna'at etdiğinden zıll-bînî mu'âyenesinde mütederrin kıt'aları sâlim noktalardan ayırmak kolaydır.

Kühûf-ı ri'eviye teşekkül etmiş ise şu'â'ât oradan kolayca geçeceğinden aksâm-ı mürteşihanın gölgesi derûnunda ziyâdâr lekeler görülür. İnsıbâbât-ı şeffâf-ı kalb, dıhâme-i kalb ve ümmü'd-demler zıll-bînî ve zıll-nüvîsî usûlleriyle teşhîs ve tahdîd edilebildiği gibi ale'l-umûm emrâz-ı kalbiye teşhîsine röntgen şu'â'âtı mu'âyenesinin âtiyen pek büyük ve mühim hizmetler etmesi me'mûl-i kavîdir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Hikmet-i Tabî'iye Mu'allim Mu'âvini
Esad Feyzi

KULAK HAKKINDA BAZI VESÂYÂ-YI SIHHİYE

Her yerde, her iklîmde âilenin idâre-i sıhhiyesi eyâdî-i nisâya mevdû'dur. Erkekler bunu kısmen düşünmelidir. Onların hâricdeki meşgûliyeti bu sûretle zâyi' edilmemelidir. Gerçi bizim de mütefennin, münevver fikirli kadınlarımız vardır. Lâkin pek çoğu cehl içinde pûyândır. Ne böyle bir cehâlet ne de felsefe derecesine varan münevveriyetden hiçbir şey istifâde olunamaz. Bir kadının erkeklere bile binde beş derecesinde lâzım olan edebiyât ile iştigâli, musikinin zirve-i kemâline varması neye yarar?

Kadınlarımız, ifrât ile tefrîtden kurtulmalıdırlar. Kadınlarımızın en ziyâde bilmesi lâzım gelen **[235]** bir fen var ise o da hıfzıssıhhat-i etfâl ve âile ve umûr-ı beytiyeye ta‘alluk eden husûsât ile evlâdına ilk terbiye ve tahsîli verecek olan bir ilm-i mu‘tedildir.

***

Henüz Doğmuş Çocukların Kulakları Hakkında Edilecek Takayyüdât

Bazen çocuk, kulağı kir ile memlû olduğu hâlde tevellüd eder. Kirin orada bırakılması muzır olduğundan onları temizlemeli.

Etfâl-i nevzâdda kulağın aksâm-ı muhtelifesi henüz kemikleşmemiş olduğu için zâr (gışâ-i tabl) sühûletle ufûnetlenmeğe müsta‘id olduğundan kulağı soğuk ve rutûbetden korumalıdır.

Kulağa kadar sımsıkı geçirilen takyeler bi't-tazyîk onu biçimsiz bir şekle kor ve derisini tahrîş ederek sivilceler ve kaşınmalar husûlüne bâ‘îs olur. Kulağın arka tarafı bâ-husûs sıcak zamânlarda temiz bir tülbend ve sabunlu su ile yıkanarak pişik husûlüne meydân verilmemelidir. Kulağın yanında hızlıca bağırmak, güya eğlendirmek maksadıyla südninelerin iki elini birbirine vurması gibi şeylere dikkat etmek bir vâlidenin borcudur. Böyle gürültülerden zâr patlar ve kulağa kan hücûm eder. Tedâvî maksadıyla sıcak bâdem yağı damlatmak ve kulağın içine südninenin memesinin südünü sıkmak dahi hiç câiz olamaz. Bunlar kulağın içinde mantarların, küflerin husûl ve tekessürüne bâ‘is olur ki, bilâhare emrâz-ı muhtelifeye bir zemîn hâzırlanmış olur. Ebeveynin en ziyâde dikkat edeceği zamân, çocuklarının iki yaşından on beş yaşına kadar güzerân eden zamânlarıdır.

Bir küçük çocuk, kulağı ile oynarken yâhûd yerde yuvarlanırken her kangı bir cism-i ecnebî kulağına kaçar. İnci, elmâs, tesbîh, taş ve kâğıd parçaları, nohud ve leblebi gibi hubûbât, hilâl, kibrît, kalem ucu ilh. Böyle bir kaza vukû‘unda onları firkete vesâire ile çıkarmağa teşebbüs etmek pek fenâdır. Yalnız lastikden bir şırınga vâsıtasıyla ılık su şırınga etmekle iktifâ olunmalıdır ve şırınga ederken kulağı üstünden tutup hafîfçe yukarıya çekmelidir ki, kulak açılmış bulunsun.

El ve ayak parmaklarında olduğu gibi kulakda da "soğuk ısırması" **[236]** denilen hâl kesîrü'l-vukû‘dur ki, bu hâlde çocuk parçalarcasına kulağını kaşır. Bu ârıza bir kere de yol edinirse bülûğa kadar her sene soğuklarda tekerrür eder. Soğukdan muhâfaza için çuhadan kulaklık geçirmek ve mahall-i meûfa gliserin sürmek sûretiyle fâide husûle gelir.

Genç kızlarda ağır küpeler, kulağın şeklini bozar ve ekseriyâ kirli olarak takılan küpelerden kulak memesinde ufûnet peydâ olur. Bu hâlde bir kahve kaşığı asid borik bir bardak suda eridilerek iltihâblanan yeri pamuk ile yıkamalıdır. Kulağı çekmek ve çocuğu kulağından tutup havâya kaldırmak ne kadar fenâ bir âdetdir. Bu gibi şeyleri müte‘âkib ekseriyâ nezf ve mühlik emrâz-ı üzniyenin zuhûra geldiği görülmekdedir. Kulak tozuna vurmak, kulak için sadme-i sâ‘ikavî kadar müessirdir. Âlât-ı mühimme-i sem‘iyede tezelzül-i azîmi müeddî ve def‘aten sağırlık bile hâsıl olur. Etfâle giydirilen kapelâlar, bir tarafdan boğaza merbût olduğu için kulağı dâimâ aşağıya doğru iterek henüz neşv ü nemâda bulunan kulağın yaygın ve çirkin bir vaz‘iyet almasını intâc eder.

Burun ve boğazın nezlelerinde ve ufûnetlerinde kulağa da bir hisse-i maraziye terettüb eder. Çünkü kulak ile boğaz arasına nefîr-i östaki isminde bir kanât mevcûd olup sirâyet-i maraz işte bu kanât vâsıtasıyla vukû‘a gelir. Elbette dikkat olunmuşdur ki, hunnâka dûçâr olunulduğu zamân kulakda bir uğultu ve sancı peydâ olur.

Şiddetli öksürükler ve aksırmalardan sonra yine bu tarîk ile havâ kulağa giriverir ki, böyle zamânlarda tıkalı kulakların birdenbire açıldığı çok kere hissolunmuşdur ve eğer cereyân-ı havâ pek şiddetli ise kulak zârının çatlaması da melhûzdur.

Kızıl, kızamık, tifo, kuşpalazı gibi bir illetin esnâ-yı seyrinde kulağın cerâhatlandığı ve nekâhetinde dahi sağır kaldığı emrâz-ı mezkûreye dûçâr olan âilelerce ma‘lûmdur. Binâenaleyh böyle hastalıkların esnâ-yı seyrinde kulağın mu‘âyene ve tedâvîsi elzemdir.

Bağırsaklarında solucan olan çocuklarda bir nev‘ sağırlık peydâ olur (asamiyet-i dûdiye).

Mekteb Sağırlığı (Asamiyet-i Şâkirdân)

Kulak, terbiye-i fikir ve **[237]** vüs‘at-i zihniye için vâsıta-i yegânedir. Tabî‘îdir ki, iyi işitmeyen etfâl bu fezâilden mahrûm kalır.

Bakteriyolojihâne Müdürü Doktor Mösyö Nicolle
Mr. Le Prof. Nicolle. Directeur de l’Institut Bactériologique

Bir çocuk, ne kadar işidirse o nisbetde ef‘âl-i akliyesinin neşv ü nemâsına müsâ‘id ma‘lûmât-ı vesî‘a edinebilir. Dershânelerde bazı çocuklar tenbel görünürler. Alık alık bakınıp mu‘allimin sedâsını işitmezler. Derslerindeki kusûr u tekâsülden dolayı bi-gayrı **[238]** hakkın tevbîh u tekdîre uğrarlar. Bu hâlin neden ileri geldiğine ne vâlideyni ne de mu‘allimîni, hattâ çocuk kendisi bile vâkıf değildir. Mekâtib-i İbtidâiye talebesinin yüzde on beşi, altı metreden ileri hocalarının takrîrlerini işidemezler.

Müdür ve müdîreler[e] belki şimdiye kadar hâtırlarından bile geçirmedikleri bu nokta-i mühimmeyi nazar-ı dikkate alıp kuvve-i sem‘iyenin mesâfesini mesâha ve ta‘yîn etmelerini tavsiye ederiz. Bunun için müdürün kendi sâ‘ati kifâyet eder. Çocuğun kulağı hizâsından tutup ne kadar mesâfeden işitdiğini anlamak pek kolaydır. Çocuk sessiz bir mahalde on santimetreden ziyâde işidemiyorsa rahle-i tedrîsiyenin yakınında oturtulmalı; eğer bir mektebde iyi işidemeyenlerin adedi çok ise onlara husûsî bir dershâne tahsîs olunmalıdır. Bunun içindir ki, çalışmaz bir çocuğun kulağını mu‘âyene etmeden gabâvetine hükmetmek muvâfık olamaz. Şimdiye kadar nice etfâl, böyle bir dikkatsizlik yüzünden sersem addolunarak geride kalmışlardır.

"-Hım, hım" söyleyen çocukların bir kısmı kulaklarından müştekîdirler. Kulağın geniz ile büyük bir râbıtası olduğunu vâlideler bilmelidirler.

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Teşrîh-i Marazî Mu‘allimi ve Telkîhhâne-i Şâhâne Müdürü ve Fenn-i Bakteriyoloji Mütehassısı Doktor Binbaşı Rıfat Hüsameddin Bey
Mr. Le Prof. Rıfat Bey Major. Directeur de l’Institut Vaccinogène

Büyük Adamlardaki Takayyüdât-ı Üzniye

A‘mâlar, mâddiyâta bîgânedirler. Sağırlar ise ma‘neviyât içinde garîbdirler. A‘mâlar arasında ulûm u fünûn müntesibîni pek çokdur. Körlerde şâ‘ir, edîb yetişdiği hâlde sağırlarda bu gûnâ nâdiren tesâdüf olunur. Binâenaleyh insâniyet nokta-i nazarından sağırlık körlükden daha girândır. Nitekim hayvânâtda sağırlar hidemât-ı beşeriyede kullanılıp kör olanlar ise **[239]** mu‘attal bırakılıyor. Demek isterim ki, cem‘iyet-i beşeriye, hayvânların ef‘âl ü harekâtından insânların ise

daha ziyâde a‘mâl-i fikriye ve ma‘neviyâtından bir eser, bir burhân-ı terakkî, bir yâdigâr bekler ki, bu fezâilin çoğunu körlerde bulduğu târîh ile de müsbetdir. A‘mâlar ünsiyet ve cem‘iyetden hoşlanırlar. Çünkü işidirler. Hayât-ı ictimâ‘iyeye alâkadâr bir his ile (hiss-i sem‘) iştirâk ederler. Sağırlar, dâimâ kalabalıkdan kaçarlar. İşitmedikleri için mahcûb olmakdan ise bir hayât-ı tenhâî içinde imrâr-ı vakit etmeği tercîh ederler ki, terakkîleri için bir izmihlâl demekdir. Görüşdükleri zamân ma‘lûliyetlerini dâimâ hâtırlamağa mecbûr olurlar. Şu noksâniyet-i his, infi‘âl-i vicdânlarına bâ‘is olur ki, hakîkaten sağırlık ashâbınca sûzinâkdır. El-hâsıl sağırlar a‘mâlardan ziyâde mükedder ve bir bedbahtî içinde me’yûsen daha ziyâde vukû‘a geliyor. Diyebilirim ki, a‘mâlarda yalnız ziyâ mefkûddur. Sağırlarda ise bir sahîfe-i vicdâniye tarh edilmişdir. Hulâsa sağırlık, körlükden de fenâdır, bir mevt-i ma‘nevîdir. Binâenaleyh hiss-i sem‘in tagayyürünü mûcib olan esbâbdan tevakkî ile berâber ârıza vukû‘unda hemen tedâvîsine şitâb olunmalıdır. Sağırlık bidâyetinde kolaylıkla tedâvî edilir. Müzmin olursa pek müşkildir.

Mecâlis-i Sıhhiye-i Umûmiye
ve Tıbbiye-i Mülkiye a‘zâsından
Bakteriyolojihâne Müdür Mu‘âvini
Doktor Kâimmakâm izzetlü
Aristidi Bey
Mr. Le Dr. Aristidis Bey.
Lieutenant colonel

Bürûdet ve Rutûbetin Büyük Te’sîri Vardır.

Arabacılar, köylüler, bekçiler, duvarcılar, şimendifer me’mûrları gibiler soğuk ve rutûbete ve şiddet-i cereyân-ı havâya ma‘rûz olduklarından onlarda kulak çatlaklığı, hattâ incimâd dahi husûle gelir. Mehmâ-emken kulağı soğuk **[240]** ve rutûbete karşı korumalıdır. Bazı kimseler kulağına pamuk tıkamayı âdet edinmişdir ki, fazla ve muzır bir tedbîrdir. Kanât-ı üzniye, eğri büğrü olduğu

ve kıllar ile mestûr bulunduğu için şu tedbîre zâten lüzûm bırakılmamışdır. Ma‘amâfîh soğuk ve rutûbetli zamânlarda kulağı kukuleta, başörtüsü, yaşmak ve çarşaf ile setr etmek fâideden hâlî değildir. Çarşafdân kulağı hâric tutmak âdâb-ı İslâmiyet'e yakışmayacağı gibi şu nokta-i nazardan da sıhhate muzırdır. Tazyîk-i havânın ihtilâfı, cihâz-ı sem‘îyi tagayyüre dûçâr eder. Balon ile su‘ûd edenlerde yüksek mahallerde tazyîk-i havânın azlığı münâsebetiyle zârın iki tarafında tazyîk-i havâînin ihtilâfından nâşi zâr patlar, kan boşanır. Bunun gibi derîn ma‘den kuyularında çalışan amelelerde, dalgıçlarda yine aynı ahvâl-i maraziye vücûda gelir. Yalnız burada tazyîk-i hâricî ziyâdedir.

Deniz Banyoları

Hemen umûmiyetle kulak hastalıklarında deniz banyosundan istifâde eden bir marîz yokdur diyebiliriz. Hele uğultu ve hışıltılar ile müterâfık emrâz-ı üzniye de muzırdır. Kulağından cerâhat gelen kimseler deniz banyosundan ictinâb etmelidirler. Denize girmeden evvel âdî yâhûd balmumu sürülmüş pambuk ile kulağı tıkamalı ve başdan atlamamalıdır. Burundan, ağızdan su yutmamalı. Çünkü su kulağa kaçar. Eğer kulağa ağızdan kaçmış ise aksırmalı, mükerreren yutkunmalı ki, bu sûretle nefîr-i östaki açılacağından kaçan suyun avdet etmesi muhtemeldir. Eğer su doğrudan doğruya kulağa kaçmış ise bir kalem ucuna temiz bir pamuk sarıp bir buçuk santimetre kadar yavaşça kulağa idhâl eylemeli ve kurulayıp bir parça asid borik üflemelidir.

Kulakdaki ecsâm-ı ecnebiye iki sınıf olup bir takımları tabî‘î kulak kiri, bir takımları da ârızîdir. Ârızî olanlar etfâl kısmında söylediğimiz üzere mevâdd-ı muhtelifeden ve tohum hâlinde kulağa girip de muahharan filizlenen mevâdd-ı nebâtiyeden ve cânlı cânsız kurd ve böceklerden, tahtakurusu, pire vesâire ibâretdir. Sinekler uçarken kulağa konup tohumlarını terk ederler. İşte bu tohumlardan mürûr-ı zamânla kurdlar tevellüd eder. Ekseriyetle bu kurdların başları siyâh, bedenleri beyâzdır. Kulağın içine bakılsa âdetâ müteharrik bir dut tânesi konulmuş zannolunur.

Kulak Kiri

Kulakda dâimâ mâdde-i samlâhiye ifrâz olunur. **[241]** Lâkin husûl buldukça çıkar. Bazı kimselerde kir, gerek kanâtın eğri büğrü olmasından ve gerekse samlâhın kesâfetinden çıkamayıp birikdikçe birikir. Bir fındıkdan büyük hacim alır. Kirin terâküm etmeyerek kolaylıkla çıkmasını teshîl eden vesâitin en müfîdi, kulağın mesh edilmesidir. Nasıl ki, buruna su vermek (istinşâk) en güzel bir gasl-i enfîdir. Çünkü esnâ-yı meshde parmaklar, kulağın girintileri ve çıkıntıları arasından dolaşarak kanâta düzgün bir vaz‘iyet i‘tâ eder ki, mâdde-i samlâhiye de cereyânına açık bir yol bulmuş olur.

Ale'l-mu‘tâd kitle-i samlâhiye büyük dahi olsa yine kulağı tamâmıyla tıkayamayacağından emvâc-ı havâiye-i mütehizzize bir kenârdan girip cihâz-ı sem‘îyi ışıldır. Fakat biraz su kaçarsa hemen şişeceğinden kanât-ı üzniye büsbütün tıkanır. İşte hammâmlarda, denizde birdenbire sağır olmaklığın sebebi budur. Bittab‘ bu sağırlık muvakkatdir.

Her ne olursa olsun kulakda bir cism-i ecnebî mevcûd ise firkete, topluiğne, hilâl, kibrît ucu ile kurcalamak hiçbir fâide vermekden başka o cismin daha içeri kaçmasına bâ‘is olur. Bir kere lastikden bir şırınga vâsıtasıyla ılık su şırınga edilir, çıkarsa ne a‘lâ!

Ma‘denî yâhûd kemikden yapılmış hilâller ile bazı adamlar kulaklarını temizlemeği i‘tiyâd edinmişlerdir. Hilâl, kulak için en evvel men‘ edilecek şeylerdendir. Hilâl kullananlarda kanât-ı üzn ufûneti egzama, kaşınma hiç eksik değildir.

Kulakdan kir çıkarmak matlûb ise kalem ucuna biraz pamuk sarıp ılık suya batırdıkdan sonra yavaş yavaş kulağa sokmalı ve bir hareket-i devriye icrâsıyla temizlemelidir.

Kulağa aslâ soğuk su şırınga etmemelidir.

Kulakda çıban husûlünde, zâr ve aksâm-ı sâirenin ufûnetlerinde egzama gibi kaşınmalarda ve kabuklarda -ki bunların birçok nev‘leri vardır- evvelâ teşhîs iktizâ eder. Umûmî bir tedbîr tavsiyesi mümkün olamaz. Şu kadar ki, kulakda şiddetli bir sancı husûle gelmiş ise tabîbin vürûduna

değin birkaç defa kett[â]n tohumu lapasını kulak üzerine kumlu ve asid **[242]** borikli ılık suyu bir çaydanlığa koyup kulağa akıtmalı ve bunu her çâryekde bir yapmalıdır.

Kulakdan bazen birdenbire bazen tedrîcî sûretde kan gelir (nezf-i üznî). Bunun sebebi ne kadar çok ise tedâvîsi o nisbetde mütenevvi‘ olduğundan bu husûsda hemen tabîb-i mütehassısa mürâca‘at iktizâ eder. Tabîbin vürûduna değin fazla kan zâyi‘ etmemek için kulağa bolca pamuk tıkayıp sarmalıdır. Aslâ su vurmamalıdır. Bazen bülûğa yakın kızlarda kulakdan kan boşanır ki, âdet-i şehriyesini gördükden sonra kendi kendine kesilir. Kulak ile a‘zâ-i tenâsüliye beyninde büyük bir münâsebet mevcûddur.

Kulak Akıntıları

Kulakdan ahvâl-i maraziyede sarı, bazen kanlı bazen de sırf cerâhatli mâyi‘ akar. Eğer kan olursa içeride bir ahtapotun vücûdu istidlâl olunur. Uzun süren bu akıntılar, zârın delindiğini veya büsbütün mahv olduğunu da şübhelendirir. Ancak zâr olmamağla işitmemek lâzım gelmez. Zâr kâmilen gâib olsa da kulak işidir. Çünkü zâr, sedânın intikâline hizmet eden uzuvlardan biri olup gaybûbetiyle a‘zâ-i idrâkiye-i sem‘iye yani üzn-i dâhilî sâlim bulundukça hiss-i sem‘ tagayyür etmez. Hâl-i tabî‘îde ihtizâzât-ı sedâiye, zârı tahrîk etmek ve bu hareket-i tabliyede kulak derûnundaki ufak kemikleri müte‘âkiben ve müteselsilen ihtizâza getirmek sûretiyle emvâc-ı havâiye-i savtiyesinin sulb bir tarîk ile intikâl etmesi lâzım gelirken zârın mahvı hâlinde intikâl-i sedâ bir tarîk-ı havâî içinde olmuş olur. Akıntılar, sürekli ve ale'l-husûs müte‘affin olursa hastalığın kemiklere kadar sirâyet etmiş olduğu yakînen vârid-i hâtır olur. Asid borik mahlûlüyle günde birkaç defa kulağı yıkamak fâideyi mûcibdir. Eğer bu sûretle hafîflenmiyorsa bakdırmakda ihmâl etmemeli. Çünkü cerâhatli bir kulakda luhûm-ı zâide (ahtapot) sühûletle peydâ olur.

Menşei Kulak Olan Baş Dönmeleri (Devârü'l-Üzn)

Kulağın müntehâ-yı dâhilîsinde (üzn-i dâhilî) -ki bu kısım pek mühim ve nâzikdir- hücûm-ı dem gibi bir sebebin taht-ı te’sîrinde tazyîkin izdiyâdıyla deverân-ı demevînin muvâzenesinin ihtilâfından başda dön-

mek zuhûra gelir. Kulak kirinin **[243]** terâkümü, kulakda cânlı binâenaleyh müteharrik hayvânâtın bulunması, zârın cerhaları, usûlüne mugâyir olarak soğuk su şırıngası, muhtelif kulak hastalıkları, darb, sükût, esliha-i nâriye ve âlât-ı kâtı‘a ile kulakdan vurulmak, kulak frengisi başlıca sebeblerindendir.

Eğer devâr, gâyet şiddetli olur ve uğultularla sağırlık da iştirâk ederse artık bir alâmet-i maraziyeden ziyâde hey’et-i mecmû‘asıyla "maraz-ı meniere" tesmiye olunan ayrıca bir hastalığı teşkîl eder. Tütünü terk etmeli veya hiç olmazsa azaltmalı, meşrûbât-ı küûliye vesâir mükeyyifâtı büsbütün bırakmalıdır. Meşâgıl-i zihniye-i kesîre ve metâ‘ib-i azîme-i bedeniyeden mümkün mertebe tevakkî ile başı eğmelidir. Çok uyku imtilâ-yı mi‘dede (kabız) devârı tezyîd eder. Sulfatonun kulakda uğultu yapdığı herkesin bildiği bir şeydir. Hukemâ-yı mütekaddimîn, sulfatonun şu hâssasını nazar-ı i‘tibâra alarak bi'l-umûm uğultular ve baş dönmesine karşı bunu isti‘mâl ederlerdi. Lâkin bugün sulfatonun her uğultu ve devâra karşı fâide vermediği hattâ muzır olduğu tebeyyün eylemişdir. Onun içindir ki, devâ-i mezkûrun mevki‘-i isti‘mâli pek ziyâde tahdîd edilmiş olduğundan sulfatonun i‘tâsında ihtiyâtı ve ne gibi hastalıklarda kullanıldığını bilmek lâzım gelir. İşte muzır olduğu emrâzda isti‘mâl edildiği için sulfatonun sağırlığa sebeb olduğunu görmekdeyiz.

Kulak Uğultuları

Asvât-ı musikiye, çan sedâları ve şimendifer gürültüsü gibi uğultular eskimiş hastalıklara delâlet eder. Deniz dalgaları, çağlayanın akması ilh. gibi hışıltılar nefîr-i östakinin emrâzını bildirir. Buhârlı düdük sadâsına müşâbih olan jüvi gibi gürültüler kulak kemiklerinin emrâzına karşı bir şübheyi da‘vet eyler. Bunlar için yapılacak takayyüdât ve tedâbîr sırf fennî ve amelî olduğundan başkaca şâyân-ı tavsiye bir şey yokdur.

Musikinin sıhhat-i umûmiyeye büyük te’sîri vardır. Hissiyât-ı muhtelife i‘tâsıyla doğrudan doğruya bünye-i insâniyeye te’sîr eder yâhûd zâten mevcûd olan hissiyât-ı beşeriyeyi uyandırarak bir takım efkâr ve âmâl hâsıl edip rûh ve kalb-i insâniyeyi müteessir kılar ki, bundan ya bir haz veya bir hüzün yâhûd bir infi‘âl-i nefsânî tevellüd eder.

[244] Musiki dimâğı kuvvetlendirir, vazîfesini artdırır. Hissiyât-ı mevcûde-i muhtelifeye, mizâc, meşreb, bünye, terbiye-i hulkiye ve bazı evsâf-ı husûsiye-i şahsiyeye göre muhtelif sûretde te'sîr eder. Musiki nabzı tesrî' eder, cildi kızartır, hazmı teshîl, kuvâ-yı adaliyeyi tezyîd eyler. Bazen bir heyecân ve ıztırâbı, şiddetle cevelân-ı dem ve bi'n-netîce cereyân-ı demi intâc eder. Kâhilde bütün adalâtda takallusât-ı teşennüciye (ıspazmoz) bütün iklîm-i vücûdda bir tezelzül, ra'şe-i etrâf, nihâyâtda bir uyuşukluk, kesiklik, butlân-ı his, devâr, gaşy hâsıl eder. Dimâğda ihtikân-ı şedîd, infi'âl-i azîmi müte'âkib intihâr dahi görülmüşdür. Verem[li]ler, latîf olsun, hazîn olsun musikiden müteellimdirler. Yüreklerine bir sıkıntı ârız olur. Ma'amâfîh şu te'sîrât-ı istisnâiye-i meş'ûmesinden sarf-ı nazar musikinin, sıhhat-i umûmiyeye büyük fâidesi vardır. Asvât-ı musikiye huzûrunda neş'eyâb ve hattâ ifâkatyâb olanlar da vardır. Musiki mâlihulyâya mâlik olanları haylice uyandırır.

Sağırlık birçok sebebden ileri gelir. Birçok envâ'ı da vardır. Bunların kimisi uzakdan kimisi yakından duyar. Kimisi ince kimisi kalın sedâları daha iyi işidir. Kimisi asvâtdan bazılarını duyamaz. Bazıları da kapalı mahallerde, açık yerlerde işidemeyeceği lakırdıları pek iyi işidir. Ez-cümle araba içinde, şimendiferin esnâ-yı seyrinde pencereler örtülü olduğu hâlde hiss-i sem' daha kuvvetlidir. Çünkü ufak sedâların tahrîk edemeyeceği derecede mu'attal olmuş olan cihâz-ı sem' büyük sedâlar ile hareket etmeğe başlar ki, o meyânda, o sâyede ufak sedâlar da duyulmuş olur. Bu sebebe mebnîdir ki, bazı sağırlar o büyük bandolardan ve top sedâlarından istifâde ederler. İşte bu sûretle cihâz-ı sem'îye bir nev' egzersiz tertîb edilmiş olur.

Zihni çok yormak, infi'âlât-ı nefsâniye, asab-ı sem'îyi zebûn düşürür. Toz peydâ eden san'atlarda meselâ kömür mağazalarında ameleler kulak ve burunlarını yıkayıp temiz tutmalıdır. Bazı sanâyi' de vardır ki, kulak sinirinin tesemmümünü mûcib olur. Kurşun mürekkebâtı ile meşgûl olan fabrika amelelerinde tedrîcî bir sûretde kulak sağır olur. Asamiyet-i üsrübiye, göz sinirinin (asab-ı basarî) şiddet-i ziyâdan **[245]** kesb-i za'f eylemesi gibi çok gürültü yapan san'atlarda asab-ı sem'i za'fa giriftâr olur: Kazancılar, makineciler, ma'denciler, topçular şiddetle bir top patlamasından sağır olanlar vardır. Tütünün kesret-i isti'mâli asab-ı mezkûra kesâlet verir. Meşrûbât-ı küûliye ise pek muzırdır.

Enfiye isti‘mâl edenlerde husûle gelen burun ve boğaz ufûneti nefîr-i östaki ile kulağa geçeceğinden onun isti‘mâli de kulak için muzırdır. Diş sancılarına karşı kulağa kolonya, lokman rûhu gibi şeyler korlar ki bu da muvâfık değildir.

Hamidiye Etfâl Hastahânesi etıbbâsından
Abdülhakzâde Doktor Muhyiddin

TÜTÜN VE BÜDCE

İdâre-i ictimâ‘iyeye âid işbu mes’eleden bahseylemek için herhangi fâideli bir şey âteş ile tahrîb ü ifnâ olundukda servet-i umûmiye işbu mâddenin kıymetine mu‘âdil zâyi‘âta uğrar. Esâsı vaz‘ olunmalıdır. Paris'de Tütünün Sûisti‘mâli Aleyhindeki Meclis Reîsi Mösyö de Croix diyor ki:

"-Tütün husûsunda içenlerin sebebiyet verdikleri zâyi‘âta mevâdd-ı âtiyeyi de ilâve etmelidir:

1-Tütün zer‘ine tahsîs olunan arâzînin ve bu husûsda çalışan zürrâ‘ın sebebiyet vereceği zâyi‘ât

2-Tütün îkâ‘ eylediği emrâza külle yevm devâm olunan tedâvîden mütehassıl sarfiyât yalnız nazar-ı dikkate alınmayıp hastaların çalışamamasıyla meydâna gelen zâyi‘ât da şâyân-ı zikir ve ehemmiyetdir.

3-Vâkı‘â doğru bir istatistik irâ’e olunamaz ise de **[246]** yangınlarla vukû‘a gelen zâyi‘âtın sülüsü ve istihlâk olunan kibrîtlerin onda dokuzu tütün içenlere âiddir".

İşbu esbâb-ı ziyâna gerek bahren ve gerek berren kaçakçılık icrâ edenlerin mesâ‘î-i yevmiyeleri, kaçakçılığı men‘ için istihdâm olunan me’mûrînin ma‘âşâtı, tütün satanların ve istihzâr edenlerin sarf eyledikleri zamân sâ‘atlerce içerek bîhûde istihlâk edilen vakit vesâire ilâve olunur ise Mösyö de Croix'ya göre senede servet-i umûmiyeden hemen bir milyarı mahv edilmekdedir. Bu hâlde büdcede tütünden dolayı vâridât kısmında görülmekde olan 370 milyon frank Fransa'da servet-i umûmiyeyi daha pek çok zarar u ziyâna uğratmakdadır.

Mösyö de Croix Fransa için şu yolda hesâb ediyor:

Tütün ile mütehassıl emrâz yüzünden	106.000.000 frank
Muhtelif yangınların hemen nısfı	60.000.000 frank
34 milyon kilo tütünün mahvı (1881 senesinde)	355.163,302 frank
Tütün yakmak için kullanılan kibrîtler (1882)	19.555.556 frank
20.000 hektar arâzîde zer‘ olunabilecek hâsılât-ı müfîde yüzünden	23.140.000 frank
Fabrikalarda işleyen amele ve zevâtın bîhûde mesâ‘î ile zâyi‘âtı	14.622.319 frank
Reji İdâresi için vaz‘ olunan sermâyenin fâizi	5.456.731 frank
Tütün zer‘ edenlerin mesâ‘î ile zâyi‘âtı	7.651.440 frank
Tütün satanların bîhûde mesâ‘î ile zâyi‘âtı	14.608.000 frank
Tütün kutusu, çubuk vesâir yapanların zâyi‘âtı	12.000.000 frank
Kolcular ve bazı gümrükçülerin ma‘âşâtı	12.600.000 frank
Tütün içenlerin sarf etdikleri zamânın kıymeti	300.080.000 frank
Mecmû‘-ı zâyi‘ât	**931.277.348 frank**

İşte böylece takrîbî olarak Fransa her sene tütün isti‘mâli ile servet-i umûmiyeden hemen bir milyar frank kadar zâyi‘ât-ı mâddiyeye uğramakdadır.

[247] Tütüne Şiddet-i İnhimâk (Nikotiyomani)

Doktor Diyeperis diyor ki[14]:

"-Tütüne şiddetle münhemik olan zât (nikotiyoman) mevcûdiyet-i umûmiyesini işgâl eden bir kuvve-i hâkimenin taht-ı esâretindedir. Dalâletde kalan iştihâsı tütünü en tabî‘î bir gıdâ kadar lâzım eylemişdir. Her günkü rızkını tehyi’eye çabaladığı gibi tütün tedârüküne fevkalâde bir tehâlük gösterir. Tütün her günkü sarfiyât-ı lâzımesi arasında şahsî büdcesinde görülür".

Doktor Besim Ömer Bey daha ileri giderek tütüne şiddetle münhemik olanlar, evlâdlarına tütüne karşı ziyâde bir temâyüle mâlik bir cümle-i asabiye ve bu şiddet-i inhimâke karşı mukâvemete gayr-ı muktedir bir kuvve-i za‘îfe nakledeceğini beyân ediyor.

14 *Nikotizm* nâmında Doktor Emile Lorant'ın neşreylediği kitâbdan.

"-Doktor Besim Ömer Bey diyor ki[15]:

Tütünün isti‘mâli ile husûle gelip medîd bir tesemmüm netîcesi olan emrâz ile tütüne şiddet-i inhimâki (nikotiyomani) karıştırılmamalıdır. Müşâhede olunan hâlât-ı maraziye tesemmüm netîcesi hâlbuki tütüne şiddet-i inhimâk (nikotiyomani) müstakil bir hastalıkdır.

Tütüne şiddet-i inhimâkin ibrâz eylediği a‘râz u alâimi uzun uzadıya beyân eyledikden sonra Doktor Besim Ömer Bey cümle-i asabiyenin adem-i muvâzeneti, makine-i dimâğiyenin adem-i intizâmı demek olan za‘f-ı asabî (nevrasteni) nihâyet tütüne şiddet-i inhimâke (nikotiyomani) müncer olur. Vilâdî olan bu za‘f-ı asabî-i duhânî, a‘sâbı za‘îf ve tütüne şiddetle münhemik ebeveynden intikâl eder.

İşbu za‘f-ı asabî-i duhânî, vilâdî olduğu zamân tütüne şiddet-i inhimâk (nikotiyomani) bir verâset-i maraziye olup hasta işbu âdet-i kabîhaya mütemâyil doğar ve istemediği hâlde bile bu hâlde kalır. Hâlbuki **[248]** kesbî olan işbu inhimâk sirâyet-i ahlâkiye netîcesi bir tesâdüf olup bunda hasta bi'l-ihtiyâr nikotiyomandır".

***

Paris'de tütün aleyhinde in‘ikâd eden kongrede:

"-İspirtonun ve tütünün gayr-ı kâbil-i iftirâk ve yekdiğerine lâzım olduğu umûmiyetle zikr u beyân edilmekdedir. Vâkı‘â ispirto ve tütün idâre, cem‘iyet, hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından te’sîrâtı bir dereceye kadar müşâbih ise de bu iki semmin memleketde, Türkiye'de ziyâde bir samîmiyetini, hattâ daha doğrusu adem-i iftirâkını benim için kabûl biraz güçdür. Kânûn-ı mütehammire tâbi‘ şekerli nebâtâtdan mütehassıl olan meşrûbât-ı rûhiyenin kâffesinde mâdde-i esâsiye olan ispirto dünyâ kadar eskidir. Her ne kadar gâyet eski ve meşrûbât-ı mütehammirede te’sîrâtı pek kadîm bir zamândan beri ma‘lûm ise de ispirto Arabların ihtirâ‘ eyledikleri inbik âletine kadar mechûl kalmış ve işbu kavm-i necîb onu bi't-tefrîk el-küûl ismiyle yâd eylemişdir.

15 *Tütünün Sûisti‘mâline Karşı* nâm Fransızca kitâbdan.

Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Cildiye ve Efrenciye Mu‘allimi Kâimmakâm Doktor Celâleddin Muhtar Bey
Mr. Le Prof. Djélaleddin Bey. Lieutenant Colonel. Dermatoloque et Syphilographe

Küremizde meskûn kâffe-i akvâm ve hattâ vahşîler nezdinde bile meşrûbât-ı rûhiye mevcûd olup onlar da diğerleri gibi sükre dûçâr olmuşlardır. Her millet gerek şarâbda ve gerek mâyi‘ât-ı mütehammirede gizli kalan ispirtoyu isti‘mâl ve sûisti‘mâl eylemişdir. Küûl her vakit îrâs-ı **[249]** zarar etmişdir. Pek çok zamândan beri a‘zâ-yı vücûd ve bilhâssa a‘sâb-ı küûlün isti‘mâliyle husûle gelen işbu tenbîhât-ı dâime, hummâ-i sınâ‘iye taht-ı te’sîrinde kalmışdır. İhtirâs-ı hamrî Baküs'e perestiş, bekrîliğe ve sû-i ahlâka ve envâ‘-ı cinâyâta sebebiyet vermekde idi. Her yerde olduğu gibi bilhâssa Arabistan'da sûisti‘mâl, adem-i i‘tidâl netâyic-i menhûsesini göstermekde idi. Bir tarafdan çölün harâret-i muharrikası, diğer cihetden müskirâtın sûisti‘mâli Arablarda ihtilâlât-ı cismâniye ve ahlâkiyeye bâdî olmakda idi. Mizâcda mevcûd intibâhiyet, etvâr u mişvârda iklîmin te’sîriyle mütehassıl fa‘âliyet, müskirâtın sûisti‘mâliyle meydâna gelen adem-i i‘tidâl ve teşevvüş-i zekâvet bu sahrâ evlâdını bir takım harekât-ı kabîhaya sevk eylemekde idi.

İşte bu zamân sû-i ahlâkda *Kur’ân-ı azîmü'ş-şân* âyât-ı müte‘âkibe ile İslâm'da müskirâtın adem-i isti‘mâli esâsını vaz‘ eylemişdir ki, bu sâyede bugün mü’minîn-i sâdıka meşrûbât-ı tabî‘iyenin en tabî‘îsi olan sudan başka bir şey içmemek[de]dir.

Tütün bundan üç asır evvel Memâlik-i Mahrûse'ye idhâl olunmuşdur. Tütün mes’elesi ile en evvel ulemâ-i kirâm iştigâle başlayıp bir takımı,

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Teşrîh-i Marazî Mu‘allim Mu‘âvini ve Tedâvî bi'l-Mesh Tabîb-i Mütehassısı Doktor İzzet Bey
Mr. Le Dr. Izette Bey Masseur. Prof. agrégé à l'Ecole Civile de Médecine

tütün aleyhinde olanlar işbu mâddenin îkâ‘ eylediği âlâm u ıztırâbâtı öne sürerek "i‘tiyâd-ı şürb-i duhânın harâm" olacağını beyân ve re'y ü fikirlerini İslâmiyet'de isti‘mâl-i müskirâtın men‘ u nehy olunduğu esâsı üzerine ibtinâen ityân eylemişlerdir. Tütüne muhib olan diğerleri ise daha lâkayd davranarak "kerâhet"i kabûl ile berâber **[250]** isti‘mâline müsâ‘id bulunmuşlardır. Bu ihtilâf daha o zamân tütün isti‘mâlinin ne kadar muzır ve sıhhate münâfî olduğu fennen isbât edilmemesinden ileri gelmişdir. Zîrâ İslâmiyet'de *"muzır olan her şey memnû‘dur"* esâsı mevcûddur.

Ulemâ-i kirâmın va‘z u nasîhati ile berâber tütün isti‘mâli gitdikçe ta‘ammüm eylemekde idi. Envâ‘-ı mücâzât ve hattâ tehdîd bu belânın intişârına mâni‘ olamamış ve işbu seylâbın önüne kimse geçememişdir.

İşte böylece memleketim üç asırdan beri bu nebât-ı muğfilin te'sîriyle müteessir olmakda ve hattâ tesemmüm eylemekdedir. Osmanlılar memleketinde sıhhati harâb, hayâtı taksîr, âileleri ifnâ eden dâ-i küûl değil, tütüne şiddet-i inhimâkdir ki, şahsı, umûmu ifnâ eylemekdedir ve zannıma göre şarka göre dâ-i afyon (morfinizm) mesâbesindedir. Tütüne şiddet-i inhimâk fukarâyı şarkda pek sâde olan rızkından yani ekmek ve tuzundan mahrûm eylemekdedir. Memleketimizde nikotizm âdetâ alkolizm kadar te'sîrât-ı muzırrada bulunmakdadır. Bu iki hâl-i marazî birleşmişdir. Bekrîlerin hemen kâffesi tütüne mübtelâdır. Lâkin aslâ müskirât kullanmayıp tütüne ziyâde mübtelâ birçokları da vardır. Lâkin bir tarafdan meşrûbât-ı küûliye-

nin harâm olduğu düşünülür ve diğer cihetden tütüne mübtelâ birkaç yüz kişide ancak birinin müskirât kullandığı nazar-ı dikkate alınır ise nikotizm mes'elesinin bizde alkolizmden ziyâde ehem olduğu anlaşılır.

Binâenaleyh bazı Avrupa hukemâsının iddi'âsı vechile müskirât ile tütün arasındaki münâsebât-ı samîme ve adem-i iftirâkın hiç olmaz ise memleketim için adem-i kabûlünde ma'zûrum".

151, Divanyolu

Tütün Hakkında Akvâl-i Muhtelife

Tütün inde'l-akl müstahsen midir? Şerâit-i müstahsene onda mefkûd ve istikbâhının esbâbı onda mevcûddur. Nef' ve zarûrete gelince; zarar-ı mâlîsinde şübhe yokdur. Nihâyet mübtelâya havâyic-i asliyeden olur. Zararına nazar eylemez. Zarar-ı bedenîsi de mukarrerdir. Zîrâ umûm üzere duhân cevher-i havâyı mükedder kılmakla tıbben muzırdır.

[251] Takrîben iki buçuk asır mukaddem merhûm Kâtib Çelebi tütünün bu yoldaki intişârını ve men'-i isti'mâlindeki adem-i kâbiliyeti görerek demişdir ki:

"-Bundan sonra hükkâm-ı İslâm'a lâzım ve enfa' olan budur ki, Memâlik-i Mahrûse'de her yerde varak-ı duhân için ağır mukâta'a bağlayıp emînler nasb ederler ve kıyye başına yarımşar kuruş mîrî bağlama tahammülü vardır ve her şehirde bir mahsûs mekânda bey' olunup sokaklara yayılmadan men' oluna".

Her kim şürb eyler duhân *Alır cehennemden nişân*
Ta'zîr ile olur mihân *Öz cânına eyler ziyân*

Esad bin Sadeddin

Emr ile men' oldu şürb-i duhân *Emre lâzım imtisâl-i ricâl*
Bulunur anda devr ile hürmet *Ânı terk et ki oldur akl u ıkâl*

Esad bin Sadeddin

***

"-Ehl-i hibreden suâl etdim: Memâlik-i Osmaniye'de duhâna isrâf olunan mâl ne mikdâr ola? Cümlesi ittifâk edip eyitdiler: Götürü isrâf olunan mâl günde yüz bin kuruş olur. Cenâb-ı Hak müsrifleri sevmez".

Şeyh Mehmed er-Refii el-Hüseynî

***

Enfiye çekmek on iki hareketi istilzâm eder:

1-Kutuyu sağ el ile almak

2-Sol ele geçirmek

3-Kutuya vurmak

4-Kapağı açmak

5-Hâzırûna arz u takdîm etmek

6-Tekrâr nezdine çekmek

7-Kutuya yandan vurarak enfiyeyi ortaya toplamak

8-Sağ el ile enfiyeyi almak

9-Buruna götürmezden mukaddem enfiyeyi parmaklar arasında bir müddet tutmak

[252] 10-Buruna götürmek

11-Enfiyeyi menâhirden içeri çekmek

12-Kutuyu kapamak, aksırmak, sümkürmek, silmek

***

Enfiye Tiryâkisi Ne Kadar Zamân Sarf Ediyor?

Enfiye çekmeği ülfet ve i‘tiyâd etmiş bir tiryâki hiç olmaz ise sâ‘atde altı defa me’lûf olduğu âdet-i kerîheyi icrâ eder. Her çekiş mendil isti‘mâlini, onun devşirilmesini ve tekrâr ceybine konulmasını, kutunun açılıp kapanmasını ve bâlâda mezkûr olduğu üzere on iki ameliyâtı istilzâm eder ki, hepsi bir buçuk dakîkadan eksik bir zamânda olamaz. Bu cihetle sâ‘atde dokuz dakîka ve günde iki sâ‘at yirmi dört dakîka, yani bir günün onda

biri, on günde bir gün enfiye çekmeğe hasredilmiş olur. Senede enfiye ameliyâtına sarf olunan bu zamân otuz altı buçuk gün etmekle kırk senede -ki ömr-i vasatî demekdir- tamâmen dört sene etmiş olur. Bu hâlde bir tiryâki ömrünün dört senesini enfiye çekmekle geçiriyor.

"Fa'tebirû!"[16]

***

Victor Hugo diyor ki:

"-Tütün fâideli olmakdan ziyâde muzır olup fikir ve zihni rüyâya, hayâlâta tahvîl eder. Pek çok tahayyülât da maksadı gats u ihnâk eyler. Fikir ve zihnini tamâmıyla hayâlâta kapdıran ne bedbahtdır? Zihin ve fikir bir sa'y-i zekâvet, hayât ise bir şehvetdir. Fikri hayâlât gibi kabûl etmek zehir ile gıdâyı karışdırmakdır".

***

Doktor Fleury'nin *Tütünün Fransa Edebiyâtına Suver-i Te'sîri* hakkında kaleme aldığı kitâbda bugün Fransız edebiyâtında ziyâde ma'rûf bazı zevâtın mektûbları vardır ki, ber-vech-i âtî bazı parçalarını terceme eyleriz.

[253] Emile Zola:

"-Sorduğunuz mes'ele hakkında hiçbir re'y-i vâzıhım yokdur. Kendi payıma, ben on yâhûd on iki sene evvel bir maraz-ı kalbîye uğradığımı zanneylediğim bir zamânda doktorun tavsiyesi üzerine tütünü terk eyledim. Lâkin tütünün Fransız edebiyâtına te'sîrini zanneylemek o kadar büyükdür ki, bu bâbda isbât-ı müdde'â için elde delâil-i fenniye lâzımdır. Pek çok büyük muharrirler gördüm ki, tütün içiyorlardı ve bunların zekâları da fenâ değil idi. Dehâ, bir maraz-ı asabî ise onu niçin teşfiye eylemek istemeli? Kemâl, o kadar usandırıcı bir şeydir ki, çok defa tütünden kendimi ıslâh eylediğime pişmân oluyorum".

***

16 "-İbret alın!" (*Kur'ân-ı Kerim*, Haşr suresi, âyet 2)

Duma fils:

"-Ben pek çok geç tütün içmeğe başladım ise de her nev‘ i‘tiyâdât-ı kabîha gibi tütüne alışdım. Lâkin bu nebâtın baş dönmesi verdiğini gördüğümde derhâl terk eyledim ki, işbu ârıza iki-üç sene sürdü. Çünkü fi‘l-i tesemmüm mükemmel ve tâm idi. Bana göre tütün, ispirto ile birlikde akıl ve zekânın en müdhiş düşmanıdır".

***

Emile Auzias:

"-Size diyebileceğim şey, kırk sene tütün içdikden sonra beni hendek kenârına götürmekde olan bu tatlı zehirlenmekden vazgeçmeğe mecbûr olduğumdur".

***

Octave Vauvillé :

"-Fevkalâde bir tütün tiryâkisi idim ve işbu âdet-i kerîheyi terkde pek ziyâde müşkilât çekdim ise de birkaç sene var ki, bir hayli zamânlar nikotine atfetmek istemediğim ve hakîkat-i hâlde başka bir sebebi bulunmayan avârız-ı asabiyenin kesb-i vehâmet eylemesinden ve bâ-husûs mi‘deye mensûb baş dönmesi mütevâlî ve tahammül-fersâ bir hâle müncer olmasından dolayı hakîkat-i hâli nazar-ı dikkate alarak tütünü terke mecbûr oldum.

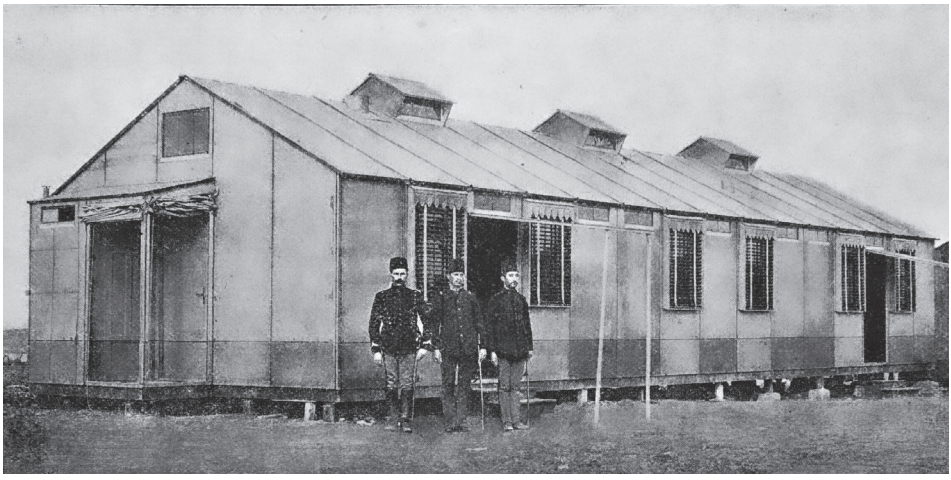
[254] Bence tütün bâ-husûs asabî olanlara gâyet muzır olup evvel emirde za‘îf bir intibâh meydâna getirir ise de bilâhare bu hâl sekr u hadra müncer olur".

HURKATÜ'L-BEVL, YANİ BELSOĞUKLUĞU HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Belsoğukluğu mecrâ-yı ihlîlin seyelânlı bir iltihâbıdır. Tabî‘atı sârî, nev‘i mikrobîdir. Evvelâ mecrâ-yı ihlîlin uzv-ı ma‘yûb dâhilindeki kıt‘asının ucundan başlayıp bilâhare dâhiline doğru sirâyet eder. Mikrobunu 1879 sene-i Mîlâdiyesinde Neisser nâmında bir doktor keşfetdiğinden kâşifinin nâmına nisbetle "Neisser mikrobu" veya "gonokok" denir. Belsoğukluğunu tevlîd eden yine belsoğukluğundan başka bir şey değildir. Yani belsoğukluğu uzv-ı ma‘yûbun mutlakâ belsoğukluğu akıntısıyla temâsda bulunarak aşılanmasıyla vukû‘a gelir. Yoksa sâir hastalıkların akıntısıyla belsoğukluğu alınmaz. Meselâ hayız kanı veya sâir bir iltihâb netîcesi olarak rahim yolundan gelen diğer akıntılar erkeğin mecrâ-yı ihlîlinde belsoğukluğu iltihâbını vücûda getiremez. Bu kabîlden esbâbın te’sîriyle mecrâ-yı ihlîlde iltihâb husûlü için esnâ-yı cimâ‘da zorlamak veya mecrâda evvelce bir yara bulunmak gibi diğer esbâbın inzimâmı dahi şartdır. Bir de bu sûretle tevellüd eden iltihâblar birkaç gün zarfında bilâ-tedâvî veya tedâbîr-i âdiye ile mündefi‘ olur. Hâlbuki belsoğukluğu mikrobunu hâvî bulunan bir akıntı uzv-ı ma‘yûbun ucuna bulaşmış olsa bilâ-esbâb-ı munzamma o anda belsoğukluğu tevellüd edip nâdirâtdan olarak aşılandıkdan yirmi dört sâ‘at sonra bazı tedâbîr ile önü alınan yüzde biri istisnâ edildiği hâlde hiç olmazsa bir ve bir buçuk ay kadar devâm eder. Mecrâ-yı ihlîlî gonokoka hiç mukâvemet edemeyerek aşılandığı hâlde diğer esbâb u şerâit mevcûd olmazsa sâir bazı **[255]** emrâzın mikroblarından o derecede müteessir olarak hastalanmaz. Meselâ böbrek ve mesânede bir hastalıkdan dolayı husûle gelen irin idrâr ile mahlût bulunduğu hâlde mecrâ-yı ihlîlîden cereyân eder ise de buna mahsûs olan mikroblar mecrâ-yı mezkûru aşılayıp iltihâblandırmaz. Kezâlik rahim kanserine (seratân) mübtelâ kadınlardan zevclerine hastalığın sirâyet etdiği işidilmiş şey değildir. Şu kadar ki, bunda ihtiyât lâzımdır. Hulâsa mecrâ-yı ihlîlin iki-üç gün zarfında mündefi‘ olan iltihâbât-ı basîtasını belsoğukluğu farz etmek hatâ olacağı gibi belsoğukluğunun frengiye tahavvülü ihtimâline inanmak da derece-i nihâyete abes bir hatâdır. Belsoğukluğunun esbâb-ı sirâyetini bu sahîfelerde uzun uzadıya îzâh etmek kâbil olamayacağından bunlardan şâyân-ı istifâde ve istiğrâb olanlarının zikriyle iktifâ olunacakdır.

Fuhuşhâneler suver-i muhtelifede birer menba‘-ı sirâyetdirler. Belsoğukluğuna mübtelâ olan kadınlar şöyle dursun, mu‘âyene-i tıbbiye ile illetsiz addolunanlar dahi birer vâsıta-i sirâyet olabilir. Meselâ kendisinde bu illetden eser olmayan bir kadın belsoğukluğuna uğramış olan bir erkekle münâsebetde bulunur ve rahim yolu belsoğukluğu akıntısıyla mülevves olur ise sathî bir tuvalet ile bunun sapa yerlerinde akıntının eseri büsbütün zâil olamayacağından birkaç sâ‘at sonra münâsebetde bulunacağı diğer bir erkeğe evvelkinden aldığı marazı sirâyet etdirir. Evvelce belsoğukluğuna mübtelâ olan bir kadının rahim yolunda hastalık ve akıntıdan eser olmadığına bakıp da sathî bir mu‘âyene ile kâmilen şifâyâb olduğuna hükmetmemelidir. Çünkü bu kabîlden temiz farz olunan kadınlardan hastalık alındığı pek çokdur. Rahim yolu kuru görünür. Hâlbuki hastalık mevcûd olduğundan içeride hâsıl olan akıntı yolun gavrında ve rahim deliğinde damla şeklinde zuhûr eder ki, tuvalet ile zâil olacağından sathî bir mu‘âyenede hastalıkdan eser görülemez.

Aradan bir müddet geçince bu damla orada yine husûle gelir ve o aralık kadınla mukârenetde bulunan erkeği aşılar. Belsoğukluğunun en garîb ve şâyân-ı hayret olan sirâyeti zevc ile zevcenin kendilerinde hastalık olmadığına kat‘iyen emîn bulundukları hâlde birbirini aşılamalarıdır. Hiç belsoğukluğuna mübtelâ olmayan ve bunun nasıl bir şey olduğunu bilmeyen pek çok

[256] Sâye-i şâhânede tedârük olunan askerî seyyâr hastahânelerinden biri

[257] nâmûslu kadınlar vardır ki, zevclerinden aldıkları belsoğukluğundan hâsıl olan ve mübhem bir sûretde devâm eden rahim yolu ve rahme mahsûs hastalıkların farkına bile varmazlar. Vücûduyla müftehir bulunduğumuz tabîb-i mütehassıs hazâkat-mend Besim Ömer Beyefendi'ye mürâca‘at eden birçok nâmûslu kadınlarda mîr-i mûmâileyhin âdetâ keşfetme derecesindeki dikkatleri eseri olmak üzere bulduğu mübhem rahim hastalıklarının hikâyâtı pek garîb ve şâyân-ı dikkatdir. Bazı kadınlar kocalarında öyle bir illetden eser olmadığında ısrâr ederler. Hâlbuki bunu gösterecek dikkatli bir mu‘âyene-i tıbbiyedir. Böyle meşkûk addolunan kadınların zevclerinden ekserîsini mu‘âyene etdiğim sırada hastalığın vücûdunu görerek Besim Ömer Beyefendi'nin teşhîsdeki dikkat ü hazâkatine hayrân oldum. Bunlardan bazıları beş veya on sene evvel her ne kadar böyle bir hastalığa uğradıklarını i‘tirâf ediyorlar ise de o zamândan beri kendilerinde hastalıkdan hiçbir eser görmediklerini zevceleri gibi ısrârda bulunuyorlar idi. Fi'l-hakîka sathî bir mu‘âyene ile bir şey anlaşılamıyorsa da âlât-ı mahsûsa ile mu‘âyene edildiği zamân akıntının uzv-ı ma‘yûbun ucunda zuhûr etdiği görülüyordu. Bu da pek tabî‘î bir hâldir. Lâyıkıyla tedâvî edilmeyen belsoğukluğu netîcesi olarak mecrâda, idrârın serbestî-i cereyânına mâni‘ olmayacak derecede bir darlık husûle gelse dahi bunun arkasında mevcûd olan iltihâbın az mikdârda terâküm eden akıntısı bu darlığı tecâvüz ederek kendi kendine hârice doğru cereyân etmeyip idrâr ile mahlûtan hurûc edeceğinden zâhiren hastalık âsârı meşhûd olmaz ve hasta da kendisinde belsoğukluğu olduğunun farkına varamaz. Farz edelim ki, bu hâl dikkatli bir mu‘âyene ile anlaşılıp bi't-tedâvî izâle edilsin. Fakat bu adam evvelce hastalığını zevcesine sirâyet etdirmiş olduğundan bî-haber ise mu‘âmele-i zevciyede ekdiği tohumu yine kendi biçer. Yani hastalığa tekrâr tutulur. Bu hâl ma‘âzallah talâka bile sebebiyet verebilir!.. Hâsılı zevc ile zevce bî-haber olarak birbirine vâsıta-i sirâyet olabilirler. Gulâm-perestlik âdet-i ma‘neviye ve mekrûhesi dahi cinseyn yani iki zükûr beyninde hastalığın te‘âtîsine bâdî olur.

Bilâ-mücâma‘at belsoğukluğu intikâl edebilir mi? Umûmî âbdesthânelerin **[258]** duvarlarına istibrâ etmek ve pis hammâmlara gidip şübheli peştemâl tutmak ve belsoğukluğu mikrobuyla âlûde olan bir bez ile tahâret etmek nâdiren hastalığın esbâb-ı sirâyetinden olabilir. Hattâ böyle mikrob-

la mülevves bezlerle tahâret eden küçük kız çocuklarda hastalığın zuhûr etdiği görülmüşdür. Bazı i‘tikâdât-ı bâtıla dahi belsoğukluğunun sirâyet ü intişârına sebeb olmakdadır. Birçok kimseler vardır ki, "kanı tasfiye için insân ömründe bir defa belsoğukluğu olmalıdır. Hattâ Avrupa'da belsoğukluğuyla aşılanırlarmış" derler… Heyhât! Ne bâtıl i‘tikâd!.. Belsoğukluğunun hayâtı zehirlediği ve ne derecelerde mazarrat verdiği ve bazı ahvâlde mevti bile intâc etdiği bilinmiş olsa insân böyle zunûn-ı bâtıladan sarf-ı nazar ederdi. Belsoğukluğunun üç günde tedâvî edildiğine dâir bazı şarlatanlar tarafından gazetelere derc etdirilen i‘lânlar da bu müdhiş hastalığın esbâb-ı sirâyetinden berîdir. Çünkü hastalığı ehemmiyetsiz gösteren bu nev‘ i‘lânlar tecrübesiz gençlerimizin fuhuş ve menhiyâta olan meyl ü cesâretlerini artdırıyor. Bazı vesâit-i mahsûsa isti‘mâliyle "hastalıkdan berî olurum" cesâretinde bulunanlar da pek çokdur. Onlar da buna pek ziyâde emniyet göstermeseler daha iyi olur.

Belsoğukluğu mikrobuyla temâs vukû‘ bulduğu anda hastalık tevellüd etmez. Şahsa göre iki gün veya bir hafta ve nâdiren on ve on beş gün sonra hastalığın ilk âsârı meşhûd olur. Bu zamâna "devr-i teferrüc" denir. Bu hastalığa musâb olan adam evvelen uzv-ı ma‘lûmun ucunda hafîf bir kaşınma ve bi't-tedrîc yanma derecesine kadar artan bir veca‘ hisseder ve el ile sıkıldığı hâlde yalnız bir damla bir akıntı zâhir olur. Bu müddet yirmi dört, nihâyet kırk sekiz sâ‘at devâm eder ki, hastalığın bidâyet devridir. İşte yüzde bir olmak üzere bu zamânda tedâvî ile hastalığın önü alınabilir. Bundan sonra hiçbir sûret kârgîr-i te’sîr olmaz. Şarlatanların i‘lânlarına bîhûde inanılır ve akıntı bir tarafdan tezâyüd eder. Evvelce beyâz olan rengi sarımtırak, sarı ve nihâyet yeşil olur ve hastalık kuddâm-ı ihlîlin bütün tûlünü istîlâ eder. Bu aralık ıztırâb kesb-i şiddet eyler. Bu hâl on ikiden on beş gün[e] kadar devâm eder ki, **[259]** buna da "devr-i tevakkuf" denir. Bundan sonra hastalık tedrîcen iyileşmeğe ve akıntı azalmağa başlar ve rengi tekrâr beyâza münkalib olur. Bu müddet de iki-üç hafta sürer ki, bu da hastalığın "devr-i inhitât"ıdır. Şu kadar ki, yanlış tedâvî ve sûisti‘mâl ile bu müddet daha ziyâde imtidâd edebilir. İşte şu tavsîf olunan müddet kadar devâm eden belsoğukluğuna "hurkatü'l-bevl-i hâd" yani "yeni belsoğukluğu" denir. Hastalığın yalnız kuddâm-ı ihlîlde bulunmasına kuddâm ve ihlîlin hurkatü'l-bevli ta‘bîr olunur. Fakat hastalık dâimâ burada kalmaz.

Ekseriyâ ilk haftalarda veyâhûd bir müddet sonra ve hattâ ifâkat bulacağı hengâmda bile half-i ihlîle geçer. Buna da half-i ihlîlin hurkatü'l-bevli denir. Zâhirî bir sebebiyet olmaksızın iltihâbın kendi kendine half-i ihlîle sirâyet ü intişârı kesîrü'l-vukû‘ olduğu gibi şırınga suyu hârice çıkmamak maksadıyla uzv-ı ma‘lûmu sıkarak kuvvetli icrâ olunan şırınga, çok yürümek ve zamân-ı mu‘ayyeninden ziyâde müdirr ilâclar almak dahi hastalığı half-i ihlîle sevk eden esbâbdan ma‘dûddurlar. Hastalık half-i ihlîle geçtikden sonra çok defa yumurtalara, mesâneye, prostata ve muhâfaza-i menviyelere, böbreklere bile sirâyet ederek tehlikesi artar. Belsoğukluğu evkât-ı mu‘ayyenesinde zâil olmazsa ona "müzmin" yani eski belsoğukluğu nâmı verilir. Bu da nâdiren yalnız kuddâm-ı ihlîlde ve ekseriyâ kuddâm-ı half-i ihlîlde bulunur ve mesâne ve prostat ve böbreğin müzmin hastalıklarına ve bunların netîcesi olarak hâlât-ı maraziye-i vahîmeye bâdî olur.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Ameliyât-ı Cerrâhiye Mu‘allim
Mu‘âvini ve Diş Hastalıkları
Tabîb-i Mütehassısı Kolağası
rif‘atlü Halid Şazi Bey
Mr. Le Dr. Halid Chazi Bey. Prof.
agrégé. Médecin Dendiste

Müzmin belsoğukluğunda akıntı pek cüz’îdir. Sabâhleyin veya ara sıra **[260]** bir damla hâlinde görünür. Müzmin belsoğukluğu ekseriyâ mecrânın darlığından ileri geldiği gibi bu darlıkda belsoğukluğunu müzmin bir hâlde takarrür etdirir. Darlığın arkasında cüz’î mikdârda terâküm eden akıntıyı hasta bizzât görüp anlayamaz. Ancak mu‘âyene ile akıntının vücûduna hükmolunur. Bir de mecrâ-yı ihlîlin civârı semekinde "gudde" ta‘bîr olunan bir takım ufak bezler vardır ki, bunların ifrâz etdiği gâyet cüz’î bir nev‘ lüzûcetli mâyi‘ât ince bir yol vâsıtasıyla mecrâya akar. Ekser müzmin belsoğukluklarında bu ince yollar vâsıtasıyla hastalığın guddelere sirâyet etdiği görülmüşdür ki, buna hurkatü'l-bevl-i gudevî nâmı verilir. Nihâyet derecede mu‘annid bir hastalıkdır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Kimyâ-yı Uzvî Mu‘allimi Ferîk sa‘âdetlü Della Suda Faik Paşa hazretleri
S. E. Le Prof. Faïk Pacha Della Suda
Général de Division

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Kimyâ-yı Ma‘denî Mu‘allim-i Evveli Binbaşı rif‘atlü Vasil Naum Efendi
Mr. Le Prof. Vasile Naum Major

Bu şekil belsoğukluğunda mecrâ-yı ihlîl zâhiren kuru göründüğü hâlde guddelerden çıkan ve belsoğukluğuna mahsûs gonokokları hâvî **[261]** bulunan mâyi‘ hastalığın vâsıta-i sirâyeti olur da insân farkına varamaz, darlık ile birlikde bulunan ve sûret-i hafiyede devâm eden müzmin belsoğuklukları gibi hurkatü'l-bevl-i gudevîye mübtelâ olan zevclerin, farkında olmadıkları hâlde hastalığı zevc[e]lerine sirâyet etdirdikleri defa‘âtle görülmüşdür.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Kimyâ-yı Ma'denî Mu'allim-i Sânîsi
Kâimmakâm izzetlü Şükrü Bey
Mr. Le Prof. Chukri Bey Lieutenant Colonel

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Tahlîlât-ı Kimyevî Mu'allimi Binbaşı
rif'atlü Ali Rıza Bey
Mr. Le Prof. Ali Riza Bey Major

Belsoğukluğunun müzmin hâline geçmesine sebebiyet veren ahvâl fenâ tedâvî, vakitsiz copahue gibi ilâclarla lüzûmundan fazla alınan müdirr ilâclar, yakıcı ve keskin sularla bolca şırıngalar, copahue ve ayrık kökü gibi te'sîrleri muhtelif iki ilâcı aynı zamânda kullanmak, tamâmen şifâyâb olmadan evvel ispirtolu ve kana harâret veren meşrûbât ve me'kûlâta devâm etmek, pek çok yürümek, istimnâ bi'l-yed, mücâma'at ve her nev' sûisti'mâlâtdır ki, **[262]** bunlar marazın nüksetmesine ve müzmin olmasına bâdî olmakdadır. Şu makâlemizde yeni ve eski belsoğukluklarının tedâvîlerine dâir ma'lûmât vermeğe lüzûm görmüyorum. Bu cihet, tabîbe âiddir. Burada yalnız esnâ-yı tedâvîde hastaların bilmesi iktizâ eden cihetleri söyleyeceğim. Bir hasta tabîbin ta'yîn etdiği perhîz ve tedâvîye dikkat, ebnâ-yı cinsini sirâyetden vikâye etmeklik niyet-i insâniyetkârânesinde bulunarak akıntıyla mülevves bezleri yakıp büsbütün mahv etmeli. İşbu bezleri sık-

ça sıkça değiştirmeli, belsoğukluğu akıntısına sürülmüş parmakları hemen yıkamalı. Çünkü akıntıyla mülevves parmağı bir insân gözüne sürse ne‘ûzü billah kör olur. İşte nefs-i emmâreye teba‘iyetle pis ve netîcesi vahîm olan bir hastalığa dûçâr olmak kâr-ı akıl olmasa gerekdir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de
Ameliyât-ı Cerrâhiye Mu‘allimi
Kâimmakâm Operatör Nureddin

AĞZIN HIFZ-I SIHHATİ

Hazm, yani ekl edilen et‘imenin mi‘de ve bağırsaklar (em‘â) derûnunda maksad-ı tabî‘îye muvâfık bir sûretde istihzârı, biri kimyevî diğeri mihanikî iki fi‘l te’sîriyle vukû‘-yâfte bir keyfiyetdir.

Ağdiyenin mürekkebâtından olan mevâdd-ı nişâiyenin salya (lu‘âb) derûnunda bulunan bir muhammirin (pityalin) te’sîriyle maltuz ve üzümşekerine (glukoz) tahavvülü, ifrâzât-ı mi‘deviye te’sîriyle mevâdd-ı albüminiyenin hallolması, safrâ ve ifrâzât-ı mi‘âiyenin mevâdd-ı şahmiyeyi sübye hâline vaz‘ etmesi gibi sırf kimyevî olarak ağdiyenin tahavvülü keyfiyetine "hazm-ı kimyevî" denip enbûb-ı hazmînin kıta‘ât-ı muhtelifesinden münferiz olan bu mübâya‘âtın mevâdd-ı me’kûle üzerine lâzım olan fi‘l-i kimyevîyi icrâ etmesi ise kıta‘ât-ı mezkûrenin kendilerine mahsûs olan mihanikiyetlerin tavassutuna vâbestedir. **[263]** Ağızda lu‘âbın, mi‘de usâre-i mi‘deviyenin, bağırsaklarda ifrâzâtın, et‘imenin her zerresiyle temâsda bulunarak öylece icrâ-yı te’sîr-i kimyevî etmesi için cümleden akdem et‘imenin aksâm-ı sagîreye inkısâmı veya tahnı ve ba‘dehû fi‘l-i kimyevî-i matlûbun hitâmına değin lâ-yenkatı‘ müteharrik bir hâlde bulunması îcâb eder ki, bunlardan en evvel lâzım olan inkisâm ve tahnı esnân (lisân ve yanaklar mu‘ayyen olmak şartıyla), ikinci derecede olan mihanikiyetleri de mi‘de ve em‘ânın kendilerine mahsûs ve gayr-ı irâdî olan harekâtı îfâ eder.

Şu mesrûdâtımıza misâl olmak üzere aynı mikdârda suyu hâvî iki kap derûnuna aynı vezinde ve fakat biri toz ve diğeri topak hâlinde şeker vaz‘ edip aynı şiddetle suyun her ikisini de karışdırsak her hâlde toz hâlinde bulunan şekerin diğerinden pek çok evvel eridiği görülüp ki, bu misâldeki tozşeker çiğnenmiş, topak çiğnenmemiş olarak mi‘deye idhâl edilen ağdiyeye teşbîh olunmuşdur. Tozşeker usâre-i mi‘deviye makâmında olan su derûnunda nasıl sür‘atle eridi ise çiğnenmiş et‘ime de mi‘de ve bağırsaklardaki mâyi‘ât derûnunda çiğnenilmeyerek yutulmuş et‘imeden pek çok evvel erir, yani hazm olur.

Vesâit-i hayâtiyenin başlıcalarından biri olan fi‘l-i iğtidânın tâm olması için hazmın mükemmelen vukû‘u lâzımdır. Hazmın sûret-i mükemmelede vukû‘u ise bunu icrâ ile mükellef olan a‘zânın tâm ve sûret-i tabî‘iyede icrâ-yı vazîfe etmekde bulunmasına vâbeste olduğundan buna hâdim olan a‘zâdan biri marîz veya sûret-i matlûbede îfâ-yı hizmete gayr-ı muktedir olduğu takdîrde hazm da bittab‘ dûçâr-ı su‘ûbet ü betâet ve bilâhare aynı fi‘le hâdim olmayan diğer a‘zâlar da kendilerine mahsûs olmayan vazîfeyi icrâya sa‘y ede ede nihâyet dûçâr-ı ta‘b ü rehâvet olacağından fi‘l-i hazm tamâmıyla vâki‘ olmamağa ve bi'n-netîce hayât dahi dûçâr-ı tehlike olmağa başlar. İmdi hazmın bir kısm-ı mühimmi olan taksîm ve tahn-ı et‘imeyi icrâya mahsûs olan dişler bozuk, yani hakkıyla icrâ-yı vazîfeye gayr-ı müsâ‘id oldukları takdîrde bunların vazîfesi de a‘zâ-yı sâire-i hazmiye tarafından îfâ olunmağa başlarsa da pek az bir zamân zarfında vazîfeleri olmayan bir fi‘li îfâya sa‘y eden bu a‘zâ bozulup dûçâr-ı atâlet olur ve sû-i hazm ve emrâz-ı mi‘deviye ve mi‘âiye-i **[264]** mütenevvi‘a ve bilâhare teşvîşât-ı amîka-i bedeniye husûle gelir.

Şu mütâla‘âtdan ağız ve dişlerin hazm ve sıhhat-i beden nokta-i nazarından ne derece hâiz-i ehemmiyet olduğu ve hıfz-ı sıhhat-i umûmiye için bu a‘zâ hakkında icrâ-yı takayyüdâtın derece-i vücûbu sühûletle ta‘yîn olunabilir.

Ağız ve dişler hakkında lâzım olan kavâ‘id-i sıhhiyeye ri‘âyetden maksad mutlakâ dişlerin mükemmel ve muntazam olmasının vücûbu derecesinde hâiz-i ehemmiyet ikinci bir husûs daha vardır ki, o da cevf-i femin ecnâs-ı muhtelifede olan müte‘addid mikroblara makar olması ve bunların

ef‘âl-i muzırrasının çâre-i indifâ‘ının bilinmesidir. Acabâ bu mikrobların ef‘âli ve sıhhat-i insân üzerine olan te’sîrâtı nasıldır? Cevf-i femde mevcûd olan mikrobları, sıhhat-i bedene olan te’sîrâtının mütâla‘asını teshîl için iki sınıfa taksîm etmekliğimiz lâzım gelir. Birinci sınıfdan olan mikroblar "gayr-ı mevlid-i maraz"dırlar, yani bir hastalık tevlîd etmeyerek cevf-i femde neşv ü nemâ bulurlar. Bunlardan bazıları ağzın kokmasına ve dişlerin yeşil bir renk ahz etmesine sebeb oldukları gibi bazıları da "mevlid-i maraz" mikrobların neşv ü nemâsına elverişli mahal istihzâr ederler.

Mevlid-i maraz mikrobların başlıcaları zâtü'r-ri’e ve verem ve tifo gibi emrâz-ı mühlikenin mikrobları olup bunlar havâ veya et‘ime vâsıtasıyla cevf-i feme bi'd-dühûl dişlerin diplerine ve çürükleri derûnuna sokularak ağzın rutûbet ve harâreti ile diş çürükleri ve dişler arasında bulunan müte‘affin ve münkasem et‘ime parçaları ile tegaddî ve tekessür ederek şerâit-i münâsibeyi buldukları gibi bi'l-muhâcere turuk-ı havâiye vâsıtasıyla ri’elere (akciğerlere) ve enbûb-ı hazmîden em‘âya intikâl ederek kendilerine mahsûs olan emrâz-ı mühlikenin tekevvününe sebeb olurlar ise de ale'l-ekser buralara vâsıl olmazdan akdem lâzım olan şerâiti bulmak için bir müddet ağız derûnunda temekkün etdikden sonra tekvîn-i emrâz için kendilerine elverişli olan a‘zâlara hicret ederek icrâ-yı tahrîbâta mübâşeret eylediklerinden buna meydân vermemek için daha ağızda bulundukları esnâda bir takım edviye vâsıtasıyla onları tahrîb etmek vesâitine tevessül eylemek lâzımdır. Zîrâ bunlar cevf-i femde iken ne kadar kolay mahv edilirse ri’eye veya vücûdun sâir mahallerine dâhil **[265]** olduklarında itlâfları ol derece kesb-i su‘ûbet eder.

Şu serd olunan esbâba mebnî sûret-i dâimede ağız için mevcûd olan şerâit-i sıhhiyeye ri‘âyet edildikde bedenin birçok emrâzdan vikâye olunabileceği tezâhür eder. Şerâit-i sıhhiye-i mezkûre ise başlıca iki nev‘ vâsıta ile îfâ olunur ki, bunlardan biri ağız derûnunda ve dişler arasında kalan ve mikrobların neşv ü nemâsına elverişli bulunan aksâm-ı ta‘âmiyeyi def‘ u ref‘e hâdim fırça ve kürdan gibi vesâit-i mihanikiye ve diğeri mevcûd olan mikrobları mahva ve tekessürlerini men‘e elverişli muzâdd-ı ta‘affün edviyeyi hâvî gargara ve tuzlardır.

Tedâbîr-i Sıhhiye

Tedâbîr-i sıhhiye-i femde başlıca iki nokta olup birincisi tathîr-i esnân, ikincisi def‘-i netânet-i cevf-i femdir, yani ağız kokusunu gidermekdir.

Tathîr-i Esnân

Tathîr-i mihanikî, aşağıda envâ‘ ve mahall-i isti‘mâllerini muhtasaran zikr u beyân edeceğimiz vechile fırçalar isti‘mâli ve bunlara ilâve edilmesi lâzım gelen muhtelif diş tozları vâsıtası ile icrâ olunur. Dişler lâ-ekal yevmiye bir defa fırçalanmalı ve her defada dişler arasına idhâl edilen ipek iplik veya sûret-i husûsiyede i‘mâl edilmiş kavuçukdan kürdanlar vâsıtasıyla halâyâ-yı esnân dahi tathîr edilmelidir.

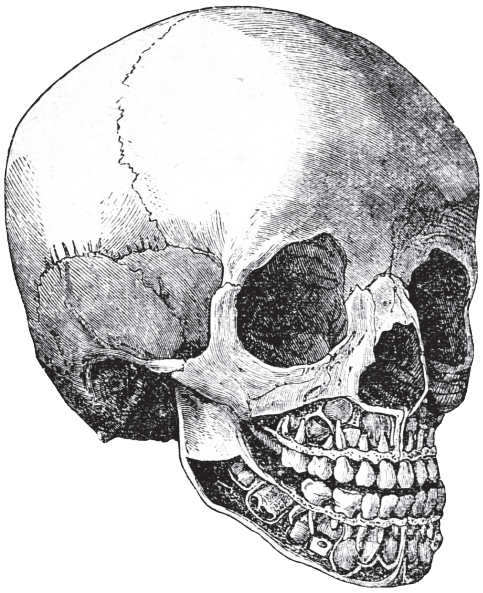
Def‘-i Netânet-i Fem

Tathîr-i esnân def‘-i netânet-i femin birinci devresini teşkîl eder. Yani dişleri setr eden muhât ile dişler arasında mevcûd olabilen ağdiye bakâyâsını ref‘, def‘-i netânet için isti‘mâl edilen muzâdd-ı ta‘affün-i mâyi‘in sûret-i matlûbede icrâ-yı te’sîr etmesini dâire-i imkâna idhâl eder.

Def‘-i netânet-i esnân için isti‘mâl edilecek muzâdd-ı ta‘affün-i edviyenin en müessiri süblime veya iyod-ı sânî-i zîbak gibi civa emlihası mahlûlleri ise de ba‘de'l-isti‘mâl yirmi dört sâ‘at kadar devâm eden nâhoş lezzetleri ve mevâdd-ı semmiyeden bulunmaları cihetiyle "vâsıta-i sıhhiye" gibi isti‘mâllerinden sarf-ı nazar edilerek ancak lüzûmu takdîrinde bir "vâsıta-i tedâvî" gibi kullanılmaları daha evlâdır.

Yüzde bir "hâmız-ı fenik" veya yüzde dört "hâmız-ı temyîk"li **[266]** (kekik otu rûhu) su, civa emlihasına ve hâmız-ı temyîk ise kâffesine müreccahdır.

Bâlâda zikrolunan mahlûllerden biri günde birkaç defa ve her defası beşer dakîka imtidâd etmek üzere gargara sûretinde isti‘mâl edildikde derûn-ı femde mevcûd mikrobların hemen kâffesi tahrîb edilmiş olur.

İlk ve ikinci defa diş sürmesi

Muvakkat dişler ve süt dişleriyle onun yerlerine kâim olacak olanların her ikisi başda, çenelerde mevcûddur. İlk zuhûr eden peynir dişleri bilâhare sürmekde olan diğer dişler tarafından def‘ u tard olunmakdadır.

Şu arz edilen tedâbîr-i sıhhiye her ne kadar ehemmiyet-i azîmeyi hâiz ise de dişleri çürümekden tamâmıyla berî kılmağa kâfi olamadığından senede bir kere olsun ağzı müdekkik bir mütehassısın teftîşine arz ile lâzım gelen vesâyâ-yı münâsibe ve ma‘kûleyi ahz ve telâkkî etmek dişlerinin ve sıhhat-i umûmiyesinin âfiyetde devâmını arzu eden her şahıs için elzemdir.

Etfâlde Hıfz-ı Sıhhat-i Fem

Bâlâda serd edilen mülâhazâta **[267]** esnân-ı sâbitede olduğu kadar esnân-ı muvakkatede dahi dikkat lâzımedendir. Bu dişler sükût-ı tabî‘î-leri zamânına değin kemâl-i ihtimâl ile muhâfaza edilmelidirler. Zîrâ bu dişlerin kable'l-vakt sükûtları çiğnemeğe ve esnân-ı sâbitenin istikbâline son derece sû-i te’sîri vardır. Kable'l-vakt işbu sükûtu müte‘âkib esnân-ı

sâbite ekseriyâ biraz daha erken zuhûr ederse de indifâ‘-ı tabî‘î zamânında olduğu derece kesb-i salâbet (tekellüs) edemeyeceklerinden çürümeğe ziyâdece müsta‘id olurlar. Bundan başka muvakkat dişlerin diğer bir takım hastalıkları daha olup bunların altlarında ve tarîk-ı teşekkülde bulunan sâbit dişlere sû-i te’sîri vardır. Muvakkat dişlerin çürümesi gâyet sür‘atle seyretdiğinden tedâvî için pek erken işe başlamak lâzımdır.

Diş Fırçaları

Diş fırçalarında birinci derece hâiz-i ehemmiyet nokta fırçaların sert veya yumuşak olmaları keyfiyetidir.

Sert ve yumuşak fırça intihâbı hâle göre mütebeddel olup bazen sert ve bazen yumuşak fırçaların isti‘mâli münâsibdir.

Dişleri kısa ve diş etleri sıhhat-ı tâmmede olanlar ve husûsuyla erkekler kâbil olduğu kadar sert fırça isti‘mâl etmelidirler. Dişlerinde sür‘atle pas teşekkül eden ve diş etleri muhtekan ve şişkin bulunan kesân dahi sert fırça isti‘mâl etdiklerinde birkaç gün diş etleri kanayarak ihtikânları mündefi‘ olur ve bilâhare kanamaz.

Sert fırçaların vehle-i ûlâda mînâ-yı sinni zedeleyeceği vârid-i hâtır olursa da bu gibi fırçaları senelerce isti‘mâl eden kimselerin mînâ-yı sinni harâb olduğu görülmemişdir.

Dişlerinin unku açılmış ve diş etleri çekilmiş eşhâs yumuşak fırçalar ile berâber kalevî bir diş tozu isti‘mâl etmelidirler. Zîrâ bu hastalığın hemen onda dokuzu lu‘âbın "hâmıziyet" kesb etmesinden ileri geldiği tebeyyün etmişdir.

Diş etleri ile köklerin arasından cerâhat (seyelân-ı kîhî-i sinnî) geldiği vakit dahi yumuşak fırça isti‘mâli münâsibdir.

Diş Tozları

Diş tozlarından başlıca iki sûretde yani hem mihanikiyet ve hem de muzâdd-ı ta‘affüniyetlerinden istifâde me’mûl olduğundan **[268]** kendilerini terkîb eden mevâd oldukça kuvvetli muzâdd-ı ta‘affün olmağla

berâber icrâ-yı mihanikiyet için dahi sert ve su‘ûbetle kâbil-i inhilâl olmaları lâzımdır. Zîrâ münhal bir diş tozunun zerrâtı dişlerin arasında terâküm ederek diş etlerinin taharruşunu ve nihâyet iltihâbını mûcib olur.

Diş tozları "kalevî" veya "hâmızî" olabilir. Bazı eşhâsın kalevî bir diş tozu isti‘mâli ve bir diğerin hâmız olanını isti‘mâl etmesi lâzım geleceğinden bu iki nev‘den kangısının isti‘mâlinin ancak bir tabîb-i mütehassıs tarafından ta‘ayyün olunması lâzımedendir.

Diş Suları

Bunlar müke’ilât ve züyût-ı tayyâre-i mu‘attaradan mürekkeb olup derûnlarına muzâdd-ı ta‘affün edviye ilâve olunur. Bunların hoş lezzetde ve mu‘attar ve muzâdd-ı ta‘affün olmak gibi üç hâssayı câmi‘ bulunmaları şartdır.

Diş Tabîbi
Doktor Halid Şazi

UYKU

Uyumağa olan ihtiyâc, yemek ve içmek kadar mübrem ve lâzımdır. Kâffe-i a‘zâmızın hayâtı fa‘âliyet ve istirâhatden, bu iki devr-i müte‘âkibden ibâretdir. Uzun bir idman ve ta‘lîmden sonra kollarımız, bacaklarımız inkıtâ‘-ı harekâtı istilzâm eyler. Uzun bir fa‘âliyet ile geçirdiğimiz günü müte‘âkib birkaç sâ‘atler istirâhat-i umûmiyeye muhtâcız ki, bunu vücûd uykuda bulur. Uyku iki sûretle vücûdun ta‘mîrine hizmet eyler. Bir cihetden havâssın fa‘âliyeti, dimâğın îfâ-yı vazîfesi, adalâtın harekâtı, ve'l-hâsıl vücûdumuzu yorup yıpratan ve eşyâ-yı hâriciye ile nisbetde bulunduran her şey uyku hâlinde zâil olur. Diğer tarafdan deverân-ı dem, teneffüs, hâricden dühûl eden mevâddın anâsır-ı bedeniyemizde temessülü gibi muhâfaza-i bedene hâdim vezâifin kâffesi uyanık bulunduğu zamândaki kadar ve belki de daha bir fa‘âliyet ile vukû‘a geldiğinden bu zamânda sarf eylemek, gayb etmek şöyle dursun kazanmakda devâm eyliyoruz. İktisâb-ı servete bundan daha iyi **[269]** bir vâsıta olmadığını anlamak için

büyük bir hesâb me'mûru olmak lâzım değildir. Uyku metâ'ib-i bedeniye ve cismâniyeden ziyâde mesâ'î-i akliyeden sonra vücûda lâzımdır. Köylü, bir şehirliden az uyur. Çünkü ondan az dimâğını yorar. Fâidesi bu derece olan uykunun: "-Ne zamân olması lâzımdır?" suâline şübhesiz gece olduğu cevâb-ı savâbı verilir. Zulmetin, meşâgıl-i hâriciyeyi ve bizden dışarı olan kâffe-i münâsebâtı kat' eylemesine binâen fa'âliyet-i yevmiyeyi ta'kîb edecek olan istirâhate bir zamân-ı muvâfık olması tabî'îdir. Akşam üstü, gece zuhûr eden baş sersemliği ve ağırlığı, esnemeler, göz kapaklarında kapanmağa inhimâk ve herkesin bildiği sâir alâmât uyku zamânının vürûduna delâlet etmez mi? İşbu kânûn-ı tabî'ata inkıyâd ü itâ'at şerâit-i sıhhiyedendir. Bazılarının yapdığı gibi geceyi gündüze tahvîl hayâtı tehdîddir. Geceleri uyanık kalan zevâtda görülen solukluk, za'f, çarpıntı, sinirlilik hâlleri tabî'atın ta'yîn eylediği kânûna karşı bilâ-mücâzât hareket edilemeyeceğini gösterir.

Büyük bir adamın alaturka sâ'at dörtde, beşde yatması münâsibdir. Akşam yemeğini bazı evlerde geç yemek âdetinden dolayı daha erken yatağa girmek sû-i hazmı da'vet eylemekdir. Vâkı'â bazı mekâtibde şâkirdân hemen yemeği müte'âkib yatıyorlarsa da bu yaşda her şeyi dâimâ iyi hazmetmek hemen kâ'ideden olduğundan biz istisnââtı taklîd etmeyip akşam yemeği ile uyku zamânı arasında hiç olmaz ise üç-dört sâ'at bırakmalıyız. Gece yarısından sonra yatmak iyi olmayıp böyle bir i'tiyâd ya vücûdu muhtâc olduğu istirâhatden mahrûm eyler yâhûd sabâhları geç kalkılmağa sebebiyet verir ki her iki hâlde de iyi değildir.

Lâkin arada bir tiyatroya gitmek yâhûd bir müsâmere-i musikiyede bulunmak ile istisnâ ve kâ'ide-i sıhhiye hâricinde hareketin o derece ziyâde muzır olamayacağı vâreste-i arz u beyândır. Zîrâ istisnâ başka, i'tiyâd başkadır. Ufkî bir vaz'iyetde ve sağa hafîfçe mütemâyil bir sûretde uyumalıdır. Zîrâ bu vaz'iyet hazma en ziyâde muvâfık olandır.

Çocuklar ne tiyatroya ne de müsâmere-i musikiyeye gitmez yâhûd gitmek lâzım gelmez. Her yaşdan ziyâde bu zamânda her şey gibi uykunun intizâma →

Bîmârhâne Tabîb-i Sânîsi ve Emrâz-ı Asabiye Mütehassısı sa‘âdetlü Avni Beyefendi
S. E. Le Dr. Avni Bey Aliéniste

[270] alınması elzemdir. Çocuklar sühûlet-i hazm cihetiyle yemekden kalkar kalkmaz hemen uyurlar. Ve'l-hâsıl etfâl erken ve her gün aynı sâ‘atde uyumalıdır. Çocuğun doğdukdan sonra vâlidesiyle birlikde değil, ayrı yatakda ve fakat nezâret-i mütemâdiye-i mâder altında yatması lüzûmundan bahis zâiddir.

Gündüz uykusuna gelince; yalnız küçük çocuklara, o da sıcak sâ‘atlerde olmamak şartıyla münâsibdir. Gündüz uykusu memâlik-i hârrede büyükler için münâsib ve lâzım bile olsa iklîmimizde bulunanlara müşkildir. Sıhhatde olanlar böyle bir uykuya muhtâc değil iseler de henüz hastalıkdan kalkan nukahâ gündüz uykusundan istifâde ederler. Fi‘l-i hazmın tevakkufunu, fikir ve zihnin betâetini arzu etmeyenler hemen yemeği müte‘âkib bâ-husûs yazın ziyâde sıcak zamânlarda uykuya koyulmazlar.

Uyku müddeti sinne göre muhtelif olup büyükler ve erkekler için 7, kadınlar için 8, çocuklar için 8-10 sâ‘at münâsibdir. Umûmiyetle mekteblerde şâkirdân ve hanımlar çok uyumakdadır. Uykunun kesreti fikre bir betâet getirdiği gibi vücûda ziyâde bir semen verir. Şişmanlar za‘îflerden ziyâde yatakda kalmağa mecbûrdurlar. Uykunun bilakis kılleti intibâhât-ı asabiyeye, za‘fa, ziyâ‘-ı kuvâya bâdî olur. Ziyâde uykusuz kalan gençlerin kuhûl (ziyâde bir za‘f) hâline düşdükleri görülmüşdür. Uyku müddeti için bâlâda arz olunan erkâm vasatî olup eşhâsın tarz-ı hayâtına, i‘tiyâdâtına, sarf olunan fa‘âliyete vesâireye göre tahallüf eyler. O derece fa‘âliyet ibrâz etmeyen bir kalem

[271] efendisi bütün gün ayakda çalışan birinden daha az uykuya muhtâcdır. Akşam yatıldığı sâ‘atden ve uyku müddetinden, sabâhları sâ‘at kaçda kalkmak lâzım geleceği istihrâc olunur. Yazın alafranga sâ‘at altıda, kışın yedide yatmak hepsinden münâsibdir. Bu sâ‘atler çok erken değildir. Çünkü yedi-sekiz sâ‘at uyunmuş olur ki, bu sâyede sabâhları lâzım gelen mesâ‘î icrâ edildiği gibi öğle ta‘âmına kadar iştihâ da gelir.

İnsân uyandığı zamân evvel emirde fikir ve zihni, harekâtı gibi vezâif-i muhtelife arasında muvâzenet teeessüs edinceye kadar batî bir hâldedir. İşbu betâete karşı hareket ve uykuyu birdenbire kat‘ etmemelidir. Çünkü inkıtâ‘-ı ânî-i nevm, şiddetli baş ağrıları, hazımsızlıklar tevlîd eder.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Emrâz-ı Asabiye Mu‘allimi Kolağası rif‘atlü Raşid Tahsin Bey
Mr. Le Prof. Rachid Tahsin Bey
Aliéniste

Uyku bazen tâm bazen cüz’î rüyâlarla mukatta‘dır. Tâm olan uykunun hepsinden ziyâde vücûdu râhatlandıracağına şübhe yokdur. Bazı hastalıklar insânı dâimî bir uyku içinde, hâl-i hazerde bırakır ki, ondan îkâz güçdür. İşbu hâl-i marazî bazen hafîf ve gayr-ı kâbil-i tefehhüm bir mırıldanma ile müterâfık ve beyne'n-nevm ve'l-yakaza olup "nü‘âs" ism-i fennîsiyle yâd edilir (ımızganma). Bazen ise uyku o derece amîkdir ki, hastaları en şiddetli teyakkuzât ile uyandırmak kâbil olamayıp marzâ bilâ-hareket yatakda kalırlar. Bu hâle beyne'l-etıbbâ "sübât" ismi verilir. Böyle uzun süren uykulardan çekinmelidir. Zîrâ ya bir ihtikân veya nezf-i dimâğîye veya iltihâb-ı sehâyâya (beyin hummâsı) **[272]** veyâhûd karahummâya delâlet eder ki, her hâlde vahîmdir.

UYKUSUZLUK

Gâyet sağlam bir zâtda muvakkaten zuhûr eden uykusuzluk bir maraz-ı asabî (nevroz) olmayıp az bir yorgunluk, kırgınlık veren ve ferdâsı mesâ'î-ye kâbiliyeti hemen ref' eden bir ârızadır. Lâkin işbu ârıza i'tiyâd ve tekerrür eyler ise âdetâ bir azâb-ı elîmdir. Uyuyamayan zât gecenin yaklaşdığını görerek ziyâde muztarib kalır. Yorgunluğunu gideren yatağı, işbu vâsıta-i istirâhati kendisi için bir mekân-ı azâb hükmüne girer ve nihâyetü'l-emr büsbütün mûcib-i nefreti olur.

Uykusuzluğu intâc eden esbâb ya "müsta'idde" yâhûd "mûcibe"dir.

Uykusuzlukda yaşın te'sîri ziyâdedir. Henüz doğan bir çocuğun hayâtı, bağırıp ağlamak, emmek ve uyumakdan ibâret olmak üzere üç büyük zamâna münkasemdir. İşte bu sebebden, dişleri sürmediği hâlde bir çocuğun uyuyamamasından ya kızıl ve kızamık ve çiçek hastalıkları gibi döküntülü hummâların birinden yâhûd adı batası, boncuk hastalığı ta'bîrât-ı âmiyânesiyle ma'lûm olan ihtilâcâtın zuhûrundan korkulur.

İhtiyâr ise aksine az uyur. Ehemmiyetsiz bir şey, pek âdî iştigâl ve tefekkür, hafîf bir râhatsızlık kendisinde uykusuzluğu intâc eder.

Kadının uzviyet-i asabiyesi, ifrât derecedeki hissiyeti, hayâtındaki edvâr-ı maraziye (tams, haml, vilâdet, sinn-i buhrân) erkekden ziyâde kendisinde uykusuzluğu kesîr kılar.

Asabî mizâcda veya bir sû-i verâset ile kazanılmış yâhûd envâ'-ı sûisti'mâlât ile meydâna gelmiş bir hâlet-i maraziye-i asabiyeye mübtelâ olanlar, sinirliler, dâimî bir merâk içinde bulunanlar demevî yâhûd lenfevî bünyedeki zevâtdan ziyâde uykusuzluğa münhemik iseler de işbu ârızanın alelâde sebebiyet verdiği za'fa bu sonrakilerden ziyâde mukâvemet ederler.

Dimâğlarını dâimî bir tevettür içinde bulunduranlar, ulemâ ve hukemâ ve şu'arâ ve siyasiyûn gibi çokça düşünenler, muharrirler ve ahvâl-i hâzırayı bir nazar-ı **[273]** mütemâdîde bulunduran gazeteciler uykusuzluğa müsta'iddirler. Hukemâdan biri diyor ki:

"-Îkâ'-ı efkâr ve tahrîr-i âsâr için fevkalâde arzu olunan işbu tevettür-i

dimâğî tenkîsına himmet ve ziyâde bir gayret edildiği hâlde bile devâm eyler ve nihâyetü'l-emr muhtel bir uykunun vürûdu ile yeniden sarf edilecek kuvve-i dimâğiyeyi telâfî eder ise de o da mükemmel ve tâm değildir". Bacon diyor ki:

"-Uykusuzlukla geçen geceler günleri kısaltır. Bu bir mes'ele-i hendesiye kadar sâbit bir hakîkatdir".

Kuvvet ve iktidâra vusûl için uzun düşünceler, rüteb ve menâsıb-ı âliyeye nâil olmak için bilâ-ârâm sarf-ı efkâr, her nev' infi'âlât, azl ü nasb vesâir ihtirâsât uykusuzluğu intâc eder. Fakat hıfz-ı sıhhat ile iştigâl ve bu bâbda neşr-i âsâr eden Michel Lévy diyor ki:

"-Aceze ve fukarânın pis ve murdâr döşeği ağniyânın ve ashâb-ı iktidârın gâyet müzeyyen ve mutantan yatağından daha az iç sıkıntılarına vâkıfdır".

Uykusuzluk

Kızıl ve kızamık ve çiçek hastalıklarında, dimâğın fakr yâhûd imtilâ-yı deminde, ihtilâlât-ı hazmiyede, müskirât ve afyon ve tütünün sûisti'mâlâtında, hevesât-ı şehvâniyenin kesretinde vesâir hâlât ve emrâzda müşâhede olunur. Uykusuzluk ihtilâlât-ı asabiyenin ve felc-i umûmînin en müdhiş bir alâmet ü arazıdır.

Doktorun biri diyor ki:

"-Dimâğın birçok hastalıkları gece oturmak yâhûd uykusuzluk netîcesidir. Newton'un parlak dehâsı hiç şübhe yok ki, büyük büyük keşfiyâtına bâdî olan o uykusuzluğu netîcesi meydâna gelen fecr-i inhitâtda sönmüşdür".

Sarfiyâta mukâbil ziyâde mukavvî ve mugaddî ve sinn-i ihtiyâc ile gayr-ı mütenâsib et'imeye müdâvemet, adem-i hareket, hemen yemekden sonra sarf-ı sa'y ü gayret, geceleri uzunca kırâat, rehâvet ü kesâlet de uykusuzluğu da'vet eder.

Bâlâda mezkûr esbâb-ı muhtelife nazar-ı dikkate alındığı hâlde uyuyamamakda olanların kâffesine bir türlü ilâcın nâfi' olamaması tabî'îdir. Bunun için evvel emirde ârıza-i mezkûrenin sebebini taharrîye cehd etme-

lidir. Sebeb bir kere keşfolunduğunda hastanın bünyesi kesb-i za‘f eylemeden evvel onun def‘ine çalışmalıdır.

[274] Uykusuzluk eğer fakrü'd-dem-i dimâğîden ileri geliyor ise işbu hâlet-i maraziyeyi idâme eden kâffe-i esbâbı; kan ziyâ‘ını, mesâ‘î-i müfrite-i akliyeyi vesâireyi def‘ eylemelidir. Eğer sû-i hazm uykusuzluğu intâc ediyor ise onu intizâm-ı ma‘îşet, kömür tozu ve pankreatinden bir tertîb-i kalevî ma‘den sularına (çitli) müdâvemet ile ıslâh ve tedâvî eylemelidir. Geceleri çok oturul[maya]cağını, yemek yenmeyeceğini ve yatakda mütâla‘a ve kırâat edilmeyeceğini beyân zâiddir. Hazımsızlıkdan ileri gelen uykusuzlukda papatya, ıhlamur gibi ıtrî ve sıcak bir menkû‘ yâhûd melisa ve çiçek suyu pek münâsibdir.

Uykusuzluk ihtilâlât-ı asabiyeden ileri geliyor ise hastaya bira gibi meşrûbât ile müsekkinât verilecekdir. Müskirâtın sûisti‘mâlinden ileri gelen uykusuzlukda morfin vesâir edviye ile biraya mürâca‘at olunur. Bu gibi ahvâlde mikdârını her gün azaltmak şartıyla meşrûbât-ı küûliyeyi def‘aten kesmelidir.

Mesâ‘î-i akliyede ifrât var ise hasta geceleri her nev‘ iştigâlden, uzun mütâla‘a ve kırâatdan men‘ edilecekdir. Su ile tedâvî, sükûnet, köyde ikâmet ve seyâhat şâyân-ı tavsiye husûsâtdan olup tedâbîr-i mezkûreye bazen afyon, bromür vesâire gibi muhazzirât ve müsekkinât ilâve olunur. Dâ-i merâka mübtelâ olanlara tedâbîr ve edviye-i mezkûre ile berâber ye’s ü kederlerini irâ’e edecek kelimât-ı tıbbiye ve tesliyet-âmîz nasîhatlerde bulunması tavsiye olunur.

Uykusuzluğa karşı gâyet sâde ve Mu‘allim Hop'un gâyet müessir olmak üzere beyân eylediği bir vâsıtayı ilâve ederiz ki, o da göz kapaklarını birbirini müte‘âkib 20-30 defa açıp kapamakdır. İşbu hareket, mu‘allim-i mezkûra göre göz kapaklarını indiren adaleye o derece bir yorgunluk getirir ki, az bir zamân zarfında tecrübe eden zâta gayr-ı kâbil-i mukâvemet bir uyku gelir.

Ne nev‘ uykusuzluk olur ise olsun hastanın çıkıp gezinmesi, tenezzüh eylemesi, husûsuyla günün diğer nısfında harekât-ı bedeniyede, el işleriyle meşgûl bulunması lâzımdır. Hasta akşam yemekden sonra yürüyecek ve yatağa girmezden mukaddem gezinecekdir. Bu sûret uykuyu da‘vet eyler.

Bir hekîm için hastasını teşfiye edememekden daha müessir, daha ye's**[275]-**engîz bir hâl yokdur. Lâkin bazı ahvâl ve emrâzı teşfiye edemiyor isek hiç olmaz ise âlâm u evcâ'ı tenkîs ve ıztırâbâtı tahfîf edebiliriz.

Uykusuzluk bâ-husûs çok uzadığı zamân cismânî en müdhiş ıztırâbâtdan daha müessir bir elem-i ma'nevîdir. En vahşî hayvânâtı uykudan men' ederek vahşetlerini azaltmağa muvaffak oluyorlar.

EBELERİMİZ

Ebeliğin ehemmiyetinden uzun uzadıya bahsetmek istemem. Çünkü ma'lûm olan bir şey üzerine kâriîne sudâ' vermek arzu etmem. Yalnız ebenin aynı zamânda iki hayâta birden hizmet eylediğini, tevlîd gibi bir zamân-ı buhrânda ittihâz edeceği takayyüdâtın seyyiât ve muhassenâtı bilâhare her iki vücûda aks-endâz-ı te'sîr olacağını ve meselâ ihmâl ve cehâlet-i seyyiesiyle bîçâre lohusa ve gebenin hayâtına sûikasd edebileceğini, tecrübe-dîde olmayan bir vâlideye çocuğun terbiye-i bedeniyesi ve ırzâ' ve infâkı hakkında nâ-be-mahal ve gayr-ı ma'kûl tavsiyeleriyle bîçâre ma'sûmun vefâtına sebebiyet vereceğini ve ömrü olsa bile ile'l-ebed nişâne-i cehâleti hâmil bulunacağını zikr u beyân eylerim. Bu cihetle ebeliğe, ebelere lüzûmundan ziyâde ehemmiyet vermek ferd, cem'iyet, hükûmet için elzemdir, ferd için lâzımdır. Çünkü yukarıda arz eylediğimiz üzere vilâdet gibi ale'l-ekser tabî'î olan bir fi'l ve keyfiyet ebenin cehâleti ve adem-i nezâfeti ile marazî ve vahîm bir sûret alıp kadının hayâtını ifnâ edebilir. Cem'iyet için de lâzımdır. Zîrâ cem'iyet-i beşer efrâddan teşekkül eylediğinden efrâdın, evlâdın te'mîn-i sıhhat ve hayâtı hey'et-i ictimâ'iyenin bir esâs-ı metînidir. Hükûmet ebelerin cehâletinden ahâlîyi halâs ve himâye etmelidir. Çünkü te'mîn-i sıhhat, vikâye-i hayât, men'-i cinâyet ile teksîr-i nüfûsa hizmet hükûmetin cümle-i vezâifindendir.

***

[276] Bizde menşe'leri nokta-i nazarından ebeler üç sınıfa ayrılırlar ki, birincileri vaktiyle müddet-i medîde icrâ-yı san'at etmelerinden sat-

hîce amelî bir imtihân ile ellerine bir ruhsatnâme verilenler, ikincileri ya vâlidelerinin yâhûd akrabâlarından birinin ebe olmasıyla bi'l-verâse kâbilelik taslayanlar, üçüncü takım da Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye iki sene devâm ile diploma ahz edenlerdir. Birinci sınıfdan olanların çoğu vefât eylediklerinden el-hâletü hâzihî mikdârları pek mahdûddur. İkinci takımda bulunanlar ise pek ziyâde olup Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de şimdilik icrâ-yı san‘at edenler hemen cümleten bu sınıfda olanlardandır denilebilir. Vâlidesi ebe olan kadının da mutlakâ cem‘iyet-i beşeriyenin başına kâbile kesilmesi şart imiş gibi der‘akab bir çanta tedârük ve hammâmlara gidip muvaffakiyâtından bahsedilmesi ve önüne gelene ilâc, sağlık vermesi âdât-ı câriyedendir. Bazen ebe kadının nesl-i necîbinde kâbileye teessüf olunmaz. Bunun ebe oluşu ne kadar gülünç ise o derece cây-ı teessüf ve dikkatdir. Otuz beş, kırk yaşına basmış bir kadın bir-iki vilâdetde -çünkü bizde esnâ-yı tevlîdde en aşağı altı-yedi kadın isbât-ı vücûd eylemekdedir- bulunur. Vilâdetin sûret-i vukû‘ ve cereyânına fikrince vâkıf oldukdan ve mahalle muhadderâtı tarafından "elinin ebeliğe pek iyi yakışdığı" hakkında bir mazbata-i şifâhiye aldıkdan sonra kâbileliğe başlar ve bi-nefsihî vukû‘a gelen bir-iki vilâdetin hüsn-i sûretle netîcelendiğinden cesâret alarak icrâ-yı san‘ata gereği gibi koyulur.

Hemen külliyen ni‘met-i ma‘ârifden daha doğrusu kırâat ve tahrîrden mahrûm olan üçüncü sınıf ebeler Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye devâm ile yapma çocuk ve vâlide (kukla) üzerinde tahsîl edenler ve bu müddet zarfında bilâ-tecrübe ve müşâhede papağan kuşu gibi ağızdan bazı ıstılâhât ve ta‘bîrât belleyenlerdir. Bu sınıf ebelerde hiç olmaz ise mu‘allimin tedrîsâtıyla az çok kulak dolgunluğu vardır.

***

Ebelik, ebelerimizin ta‘bîri vechile yalnız "kapı bekçiliği"nden ibâret olmayıp ciddi hem de tecrübî ve amelî bir fendir. Bünyesi kavî, vücûdu **[277]** sâlim bir kadının tevlîdi pek tabî‘î olmağla kâbilenin vazîfesi yalnız gelen çocuğu temizleyip sarmakdan ibâret kalabilir. Bu sûret ve hareket yalnız ahvâl-i tabî‘iyede değil, maraziyede de ebelerimizden intizâr olunur. Çünkü cehâlet sâyesinde hâsıl etdikleri cesâret-i seyyiesiyle pek tabî‘î olan bir vilâdeti müdâhalât-ı câhilâne ve gayr-ı tâhirâne taht-ı te’sîrinde

marazî ve pek vahîm bir şekle ifrâğ etdikleri gibi vilâdât-ı asîrede fikdân-ı ma‘lûmâtdan münba‘is adem-i teşhîs netîcesi ve etıbbâya mürâca‘at ile ziyâ‘-ı şöhret sâika-i menfa‘at-perestânesi ile ifâte-i vakt ederek envâ‘-ı ihtilâtât-ı vahîmeye sebebiyet verdikleri ve hattâ bazen her iki hayâta kasdeyledikleri müşâhedât-ı rûz-merredendir. Ahvâl-i asîreye tesâdüflerinde "otuz-kırk seneden beri ebelik etdiklerinden ve aslâ böyle bir vak‘a görmediklerinden" bahis ve ikinci hattâ üçüncü seferde aynı sûretde ifâde ederler. Müdâhalât-ı câhilânelerinden dolayı kendilerinin ta‘bîri vechile "kapı bekçisi" kalmaları ve aslâ bir müdâhalede bulunmamaları her sûretle ma‘kûl ve makbûldür. Çünkü ahvâl-i tabî‘iyede vilâdet bi-nefsihî vukû‘a geleceğinden mu‘âmelât-ı câhilâne ve muzırralarından âzâde kalınmış ve ahvâl-i asîrede de da‘vet edilen etıbbâ-yı mütehassısa hiç olmaz ise envâ‘-ı ihtilâtât-ı sınâiyeye tesâdüf etmemiş olur. Ebenin vazîfesi esnâ-yı hamlde tedâbîr-i fenniyede ve hıfz-ı sıhhate muvâfık bazı tavsiyelerde bulunmak ve vilâdet hengâmında "usûl-i def‘-i ta‘affün"e tatbîkan tathîrât-ı lâzıme icrâ eylemek ve vilâdetin tabî‘î bir sûretde cereyânında vaz‘iyât-ı cenîni teşhîs etmek ve ihtilâtât-ı maraziye ve ârızât-ı vahîme ve müte‘addideye vâkıf olmak ve ba‘de'l-vilâde gerek lohusa gerek çocuk hakkında lâzımü'l-icrâ tedâbîre kesb-i ıttılâ‘ eylemekdir. Yoksa bizde olduğu gibi "çene kavvâflığı" değildir. Sermâyesi gevezelik, icrâât bâtıl, harekâtı muzır olan ebelerimizin bazıları müstesnâ en büyük fenâlığı etıbbânın irâ’e ve tavsiye edeceği husûsâtı kabûl etmemek ve bu bâbda kendilerini fevkalâde muktedir bilmekdir. Hummâ-i nifâsînin fevkalâde intişâr etdiği ve ta‘ammümüne bâdî sebebin "sirâyet" olduğu anlaşıldığı bir zamânda kâbilât bu muharrir-i âcizin takrîri üzerine Meclis-i Sıhhiye-i Umûmiye karârıyla Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye da‘vet olunduğu ve kendilerine fenne muvâfık tathîrâta dâir sekiz-on ders verildiği ve lâzım gelen ve tavsiye edilen tanzîfâtâ **[278]** ri‘âyet etmedikleri sûretde mücâzâta dûçâr olacakları kirâren ve ekîden beyân edildiği hâlde acaba İstanbul'da tenbîhât-ı resmiyeyi ısgâ eden kaç ebemiz vardır? Bir ârıza zuhûrunda lohusaları nezdine çağırılacağımızı hissetdiklerinde lâzım gelen ve tavsiye edilen tathîrâtın tamâmıyla icrâ olunduğunu söylemesi için hastasına ibrâm u ilhâh eden ve âdetâ and veren veyâhûd "ben öyle yeni şeyler bilmem. (*Kayınvâlidesine yâhûd annesine hitâben*) Size öyle şırınga filân yapdılar mı?" gibi tefevvühât-ı ma‘tûhâne-

de bulunan ebelerimiz ma‘a't-teessüf daha çok, hem de pek çokdur.

***

Bir atâlet-i mevzi‘iye yâhûd za‘f-ı umûmî netîcesi olmak üzere vilâdetin teehhurunda bîçâre lohusaya "kelb yalağından" veya "zevcinin ayakkabından" su içiren, ocağın şiddetinden dolayı çorba hattâ et suyu ve süt hazmedemeyen kadına yedirmek için mevsim-i şitâda fırıl fırıl kavun aratdıran- ancak Afrika akvâm-ı vahşiyesi nezdinde cârî usûllere müşâbih sûretde lohusaya esnâ-yı vilâdetde envâ‘-ı vaz‘iyât-ı garîbe verdiren, Karagöz perdesi gibi hastanın dizleri üstünden sarkıtdığı peştemâl arkasında câhil elleriyle çimdik atarak a‘zâ ve ensiceyi tahrîb eden, kanât-ı tenâsüliyeyi vapur makinesi zannıyla çocuğu kapdırmak fikr-i bâtılına tevfîkan zeytinyağı şişeleri boşaldan, vilâdeti teshîl etmek ve çocuğun ta‘yîn edemediği vaz‘iyetini değişdirmek arzusuyla âlâm u ıztırâbât içinde bulunan kadını çarşaf içine koyup hoplatan yâhûd o mübârek elleriyle yırtılmasına sebebiyet vereceğini hiç nazar-ı dikkate almayarak karnı, rahmi iki tarafa sallayan, bugün etıbbânın bile vermek istemediği mengene tozunu (çavdar mehmûzu), vaktiyle her nasılsa bir tabîbden tedârük eylediği reçeteyi civârdaki eczâhânede yaptırarak i‘tâ ile çocuğun vefâtına, rahmin inşikâkına sebebiyet veren, vaktiyle husûle gelen kemik hastalığından dolayı a‘zâda ve bâ-husûs havsaladaki tazayyuka, darlığa vâkıf olmadığı cihetle etıbbânın re’yi hilâfına olarak kadını "inşâallah pek güzel doğurtacağını" **[279]** ve îcâb eder ise "kuyruk yok bilmem ne kemiğini kaldıracağını" idd‘â ile lohusa ve çocuğun hayâtına kasdeden, vaz‘iyât-ı tabî‘iye ile gayr-ı tabî‘iyeyi tefrîkden âciz bulunduğundan çocuğun sakîm bir sûretde ve aslâ tevellüd edemeyecek bir hâlde geldiğini nazar-ı dikkate almayarak "tepe elinde" olduğunu iddi‘â ile tabîb tarafından bir müdâhale-i mes‘ûdâne zamânını geçirip ta‘mîri gayr-ı kâbil felâkete bâdî olan, hummâ-i nifâsînin sirâyet ile intişârını takdîr edemediği cihetle hastalığın esvâbı eli (ma‘hûd çantası) ile intikâline vâsıta-i yegâne kesilen, ba‘de'l-vilâde uzv-ı mahmûlün ne yolda ve ne derece yavaş üzerine geldiğini, küçüldüğünü düşünmeyerek lohusayı bir-iki günde hattâ tevlîdi müte‘âkib ayağa ve mahzâ çâr-ı çeşmle intizâr eylediği "vergi"sini çabuk alıp gitmek üzere "yedi döşeğinden" kaldırıp ziyâde kan gelmesine, rahim çarpıklıklarıy-

la envâ‘ı- emrâza bâdî olan, gûyâ a‘zâyı yerine getirmek, yerleşdirmek üzere elleriyle lohusanın bacaklarını yakalayıp mesti ile "a‘zâ-yı tenâsüliye-i hâriciye"ye basıp aynı zamânda burnunu çeken, daha nifâs hâlinin sülüsünü geçirmeden yani on beşinci, yirminci günü lohusayı ve çocuğu âlây-ı vâlâ ile hammâma götürüp çarşaf ve bilmem kaç heyamola kuvvetiyle kadının karnını, kalçalarını sıkan, kırkkilid otu, silkinti otu, ayrık otu ve mîrâs altınından ibâret bir mahlûtu kırk bir defa kornaya batırıp o su ile lohusayı "kırklayan" ve çocuğu sâ‘atlerce hammâmda tutup "adı batasıca", "boncuk" hastalığına yakalatdıran, kanât-ı tenâsüliyede mevcûd bazı seyelânın esnâ-yı vilâdetde tıfl-ı ma‘sûmun gözlerine temâsıyla "remed-i nevzâd" nâmında ma‘lûm olan şiddetli göz ağrılarının önünü muzâdd-ı ta‘affün şırıngalar ile almak hemen hiçden bile değil iken "ben öyle yeni çıkma şeyleri yapmam" diye ta‘annüd ederek bunca etfâli ni‘met-i basardan mahrûm kılan, âdetâ kuru bir boynuz (hacamât) te’sîri gibi çocuğun esnâ-yı vilâdetde ilk gelen kısmında meselâ başında husûle gelen şişi ve hattâ bu kıt‘a-i nâzikeyi ve binâenaleyh makarr-ı melekât-ı akliye olan dimâğ gibi bir uzv-ı mühimmi o câhil elleriyle sıkışdırıp ıspazmozu da‘vet eden, ba‘de'l-vilâde istirâhate muhtâc ve şiddetli nezflere müsta‘id olan lohusayı hattâ Ağustos'da olsa bile **[280]** yorganlarla örterek "ter döşeğine" yatıran, kıta‘ât-ı tenâsüliye-i hâriciyede cenînin mürûruyla husûle gelen temezzükât ve âfâtı işbu "def‘u't-ta‘affün" devr-i terakkîsinde "kaygana" ve "maydanoz lapası" ile tedâvîye kalkışan, "sesi güzel olsun için" vilâdeti müte‘âkib çocuğun göbek bağırsağını bir karış ve daha ziyâde bırakıp tefessühâta ve binâenaleyh şiddetli ve mühlik sarılığa sebebiyet veren bağırsak düşmesiyle daha henüz iltiyâm bulmayan göbekdeki yarayı müte‘affin ve dişsiz mikrob yuvası kerîh ağzından çıkan tükürüğü ile tımâr eden, çocuğun küçük bir râhatsızlığında "çene ölmüş" diye alt çene mafsalı hizâlarına diri solucan bağlatan yâhûd başda daha kemiklerin adem-i ittihâd u iltisâkıyla tabî‘î olarak mevcûd aralık ve bıngıldakların ziyâde bir tevessü‘ünde:

"-Aa, çocuğun başı yarık!" diye bu uzv-ı mühim üzerine papadya tozu ile mahlûl-i bal sürerek "yakı" yapan ve bu vechile başı pislik içinde bırakan, vakitsiz bulamaç ve yemek yedirilmesini ve *"cân boğazdan gelir"*

diyerek tıka boğaz sokuşdurulmasını tavsiye edip çocuğu ihtiyarî hasta eyledikden sonra "kırba olmuş" diye Arpacılar'da ma‘hûd kadına gönderip şartlatan, "akromu kalkmış" diye çocuğun iki küreği arkasına çiğ et ile üzerine Kefe kimyonu koydurup bu mahlût-ı müstekrehi yirmi dört sâ‘at ve daha ziyâde bir zamân gâyet müte‘affin bir râyiha kesb edinceye kadar bırakdıran, arkasını nezle olmuş, sesi kısılmış diye bî-karâr kesen, "sarılık olmuş" diye çocuğun yüzünü içine bir-iki iğne atılmış sarı bir tâsa doğru tutan, "beli almak" için kâkûle ve hindistan cevizi ve peynir şekeri ve şeftâli çekirdeğinden ibâret mahlûtu çiğneyip bir çıkına koydukdan sonra çocuğun ağzına veren, nevzâdın ilk def‘-i tab‘ını, konağını kurutdurup bilâhare husûle gelecek indifâ‘ât (rûhiye) li-ecli't-tedâvî yanaklarına sürdüren ebeler daha çokdur.

***

Tevlîd husûsunda cehâletleri külle yevm görülmekde ve bunca fecâyi‘ ve cinâyâta sebebiyet vermekde olan bu ebe taslaklarının ya emrâz-ı nisâ **[281]** tedâvîsine kalkışmalarına ne denilir? Daha a‘zâ-i tenâsülün teşrîhine, fizyolojisine, vazîfesine vâkıf olmayanların işbu a‘zâya âid emrâzı tedâvî ve teşfiyeye yeltenmeleri ne derece mûcib-i hayret, aman yâ Rabbi, ne kadar cesâretdir! Mu‘âyene etdikleri a‘zânın daha ismini bile bilmeyip ancak burunlarını, ağızlarını gösterip maksad-ı câhilânelerini ifhâma savaşan işbu acûzelerin teşebbüsât-ı mütecâsirânelerine bir aralık etıbbâmız da sebebiyet vermiş ve ma‘atteessüf hâlâ bazıları vermekde bulunmuşdur. Ya emrâz-ı tenâsül-i nisâda husûsiyeti olmadığından veya hastasını erbâb-ı ihtisâsdan birine gönderip "elinden kaçırmak" istemediğinden yâhûd âilede mevcûd nâ-be-mahal bir kıskançlıkdan istifâde ile menfa‘at-i şahsiyesini te’mîn eylemek fikriyle tedâvîyi ebenin eyâdî-i câhilânesine terk veyâhûd lâzım gelen tedâbîr ve müdâvâtı bu acûzenin ağzını, burnunu gösterip verdiği îzâhâta, teşhîsine ibtinâen icrâ eden etıbbâ bugün bile yok değildir. Tecrübe-dîde bir tabîb-i mütehassısın bile bazen def‘aten teşhîsinden âciz kaldığı emrâzı "küpeli", "çakılı", "bilmem nereli", "ebe hanım" nasıl anlar?

Acaba onun icrâ edeceği tedâvî, yapacağı ilâc, vereceği "sağlık" ile hasta iyi mi olur yoksa fenâ mı? Burasını kâriîn-i kirâma terk ederim. Daha emrâzın elifini bilmeyen ve bilmek iktidârını da hâiz olmayan acûzele-

rin esbâb-ı müteʻaddide ve muhtelifeden münbaʻis akma, kısırlığa karşı ilâc yapmaları ne derece şâyân-ı taʻaccüb ise ahâlîmizin hattâ oldukça maʻlûmâtlı geçinenlerin bile haremlerini bu gibi câhilelerin ellerine tevdîʻ eylemeleri o kadar sezâ-yı teessüfdür. Hiçbir esâsa müstenid olmayıp "et kıymasından", "kırmızı biber ile mahlût bir mâddeden", "havâ, civa ve içyağı mumundan", "tavuk yağı ve kimyondan", yok bilmem "kırk dükkân süprüntüsünden" mürekkeb olarak kısırlığa karşı tertîb etdikleri "çıkın"ları ile ne kadar hastalıklara, kemâl-i iştiyâk ve hasret ile evlâd sâhibi olmasını arzu eden maʻsûmelerin ile'l-ebed akîm kalmalarına ne derece sebebiyet verildiği nazar-ı dikkate alınır ise artık ebelerin kânûna ve nizâma karşı harekât-ı mütecâsirânelerine sed çekmek zamânının gelip hattâ geçmekde olduğuna hükmedilir. Bu yolda her gün başka bir sûretle felâketler görülmekdedir. Lüzûmsuz bir manevra, **[282]** pis bir hareket ve muʻâyene, fenne ve kavâʻid-i sıhhiyeye münâfî bir tavsiye-i seyyiesi olarak her türlü rahim ufûnetlerine, iltihâb-ı peritona (iç gömleği ufûneti) dûçâr ve ömürleri oldukça âlâm u ıztırâbât içinde hayât-güzâr olanlar zannedildiğinden çok, hem de pek çokdur. Bu bâbda birçok misâllerim, müşâhedelerim var ise de zikrinden sarf-ı nazar eyledim. Bugün memleketimizde tâife-i cemîlenin muztarib olduğu emrâzın kısm-ı küllîsine ebeler sebebiyet vermekdedirler diyebiliriz. Mevcûd emrâzı tedâvî eylemek şöyle dursun, kendileri esbâb-ı mûcibe-i emrâzdan maʻdûddurlar. Bir hastalığı, bir illeti tedâvîde en evvel ittihâz olunacak tedbîr sebeb-i marazı defʻ u refʻ eylemekdir. Binâenaleyh emrâz-ı nisânın önünü almak için câhil ve mütecâsir ebeleri icrâ-yı sanʻat ve habâsetden menʻ eylemelidir. Harekât-ı câhilâneleri dâimâ nazar-ı tenkîd ve tekdîr altında bulunmalıdır. Yoksa adedi mahdûd ise de maʻatteessüf her hâlde mevcûd olan bazı etıbbânın te'mîn-i istifâde-i şahsiye maksadıyla ebenin harekâtını takbîh şöyle dursun, tahsîn eylemek ve hattâ ne derece şâyân-ı âferîn olduğunu li-ecli'l-ifhâm hemen görür görmez "vâlideciğinin" ellerini yakalayıp öpmek bu gibi câhil kadınları fenne gayr-ı muvâfık her nevʻ harekâta sevk u teşvîk eyler. Vâkıʻâ hürmet sırf şahsî bir hareket ise de bu bâbda nâ-be-mahal bir nümâyiş sıhhat-i umûmiyeye, cemʻiyet-i beşeriyeye muzırdır. Çünkü doktorların ebeye karşı hareket-i ihtirâmkârîsi bu iʻtikâdât-ı bâtıla ve iʻtiyâdât-ı sakîme "kumkuma"sının şevk u cesâretini artdıracağı ve binâenaleyh her nevʻ vekâyiʻ ve fecâyiʻe

sebebiyet vereceği ve zâten tefrîk u temyîzden âciz birçokları nezdinde böyle bir câhil ve cânîye hiç de lâyık olmadığı bir kadr ü haysiyet bahşedeceği ve bu sûretle fenâlığın devâmına bâdî olacağı tabî‘îdir.

***

Hulâsa, câhil ebelerimizin, bu ebe taslaklarının, bu acûzelerin sebebiyet verdikleri fecâyi‘ ve felâkât, tekessür-i nüfûsa en ziyâde muhtâc olduğumuz bu zamânda memleketimize karşı irtikâb etdikleri mazarrât ve ihânet son dereceyi bulduğundan bu bâbda bir çâre taharrîsi ehemm ü elzemdir. Her sene Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de ebelerin cehâleti yüzünden **[283]** telef olan kadın ve çocukların adedi mümkün olup da bir yere cem‘ edilse yekûnun ne müdhiş olduğu görülür. Telef olmayıp da sakat kalanlar, âlâm u ıztırâbât içinde ömür-güzâr olanlar size caba. Pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de ebeler yüzünden çekilen fenâlıklar her gün gözlerimize çarpdığı hâlde ya hiç mekteb yüzü görmeyen müstekreh acûzelerden taşra ahâlîsi ne çekiyor, artık düşünülsün!

Kadınlar ümm-i insâniyet, nısf-ı beşeriyet ve hasbe'l-hulka muhtâc-ı merhamet ü mu‘âvenet ve etfâl-i ümîd-i istikbâl-i cem‘iyet olmak cihetleriyle bu iki sınıf erkân-ı beşeriye esâsen şâyân-ı şefkat ü himâyet ve sahâbetleri her hâlde mûcib-i menfa‘at-i memleketdir. Çünkü kadınların tedennîsi tevellüdâtın ve tevellüdâtın tedennîsi nüfûsun ve nüfûsun tedennîsi terakkiyât ve ma‘mûriyet-i memleketin tedennîsini îcâb eyleyeceğinden kadınların ve çocukların muhâfaza-i hayâtlarına i‘tinâ elzemdir. Bu bâbda ittihâz olunacak tedbîr-i musîb ebelerimizin terakkiyât-ı hâzıraya tevfîkan ta‘allümü ve böylece az çok ma‘lûmâtlı yetişecek ebelerin tergîb ü teşvîki ve müstevfî ma‘âş ile taşraya i‘zâmı ve bunun için de merkez-i şehirde muntazam ve bu zamân-ı terakkî ile mütenâsib bir "vilâdethâne" inşâsıyla ebe şâkirdânının orada bilfi‘l tedrîsâtıdır. Vilâdethâne aceze-i hâmilât için en mukaddes bir "hayrâthâne" ve ebeler için en büyük bir "dershâne"dir. Vilâdethânesiz, mümâresesiz ebe yetişdirmek, tecârüb-i lâzımede bulunmaksızın diploma vermek keyfe mâ-yeşâ’ icrâ-yı habâsete, îkâ‘-ı mazarrâta sevk eylemekdir.

Gerçi sâye-i hazret-i pâdişâhîde Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne civârında sekiz-dokuz yataklık bir mahal vilâdethâne ittihâz olunmuş ve tullâb-ı tıb-

ba fenn-i vilâdenin bazı gavâmızı bi'l-amel irâ'e edilmekde bulunulmuş ise de bu binânın hâl-i hâzırı ne şâkirdânın ne de ebelerin tederrüsât ameliyesine kâfi değildir.

Binâenaleyh merhamet, insâniyet, şefkat, milliyet nokta-i nazarında en mühim bir mevki' işgâl eden böyle bir hayrâthânenin inşâsına kemâl-i tehâlül ile intizâr eylemekdeyiz. Vilâdethânenin lüzûm-ı te'sîs ü inşâsını li-ecli'l-irâ'e takdîm eylediğim lâyihalarımdan birinde şöyle diyor idim[17]:

[284] Vilâdetin ahvâl-i maraziyeye ne derece karîb bir fi'l-i tabî'î olduğu cümlenin ma'lûmu bulunduğundan evvel emirde fazla îzâhâta lüzûm messeylemez ise de noksân-ı ma'lûmât ve fikdân-ı esbâb sebebiyle memleketimizde ihtilâtât-ı maraziye ile müterâfık olan vilâdâtın intâc eylediği telefâtı ve bu hâlin nüfûsumuzca mûcib olduğu zâyi'âtı takdîr için henüz tevellüd eden bir kadının meydân-ı ma'rekedeki yaralıya müşâbehetini ve birinin cerîhası hâricî ve ârızî olup diğerininki ise dâhilî ve tabî'î olmasıyla mecrûhun kesb-i ber' ve âfiyet etmesinde ne mertebe dikkat ü ihtimâm ve tahâret ü nezâfet lâzım ise bilâhare envâ'-ı ilel ü emrâzdan tahaffuzu için bir lohusanın emr-i tedâvîsi de o derece mühim olduğu pîş-i nazar-ı dikkate aldıkdan sonra hâl-i tabî'îde vaz'-ı haml eden ve hücre-i muzlime ve sefîlelerine refâh u sa'âdetden bir zerre-i şu'â' bile fürceyâb-ı dühûl olamayan aceze ve bîçâregânın açlıkdan ve soğuk ve hastalıkdan mütevellid ahvâl-i elîmeyi ve her birinin dâhil olduğu âile efrâdıyla reîs-i âilenin ye's ü ıztırâbını ve bir de sûret-i tabî'iyede tasvîr edilen bu vaz'-ı hamller müdâhale-i tıbbiye ve vilâdiye iktizâ eylerse hânelerinde bir arşın bez ve mevsim-i şitâda bir kıyye kömür bulunmayan bu gibi fakîrlerin ahvâl-i hüzn-engîzini görerek bu zamân ve mekânda ameliyât-ı fenniye ve vilâdiyenin nasıl acıklı ve felâketli olduğunu ve böyle ahvâl-i elîmeye lede't-tesâdüf başka çârelerin adem-i vücûdundan dolayı zuhûr edebilecek kâffe-i emrâzdan sıyânetlerini hâfız ve şâfî-i hakîkatden temennî ile isti'mâl-i âlât-ı fenniyeye mecbûr olan etıbbâ-yı müvellidenin vicdânen ne kadar muztarib olacağını bi'l-mülâhaza vilâdethânelerin bu gibi ahvâlde yalnız gürûh-ı aceze ve fukarâya değil, hattâ ağniyâya bile ne vechile bir melce-i hayr u hasen olduğunu bilmek muktezîdir. Bir de

17 Vilâdethâne te'sîsi lüzûmuna dâir verdiğim lâyihamdan.

ebeler her çend bir dereceye kadar meslekdâşlarımız sayıldıklarından dolayı haklarında söz söylemekden müteessif isem de Avrupa'da olduğu gibi bizde vilâdethâneler bulunmadığından ale'l-ekser okuma, yazma meziyetinden mahrûm olan ve cümle-i tederrüsleri mu‘allimin ağzından belleyebildikleri fennî birkaç kelimeden ibâret bulunan ebelerimizin câhile olduklarını bir hakîkat-ı mahz olmak üzere arz ederim. Câhil ebeler ebeliğe âid vazîfeyi bittab‘ bilemezler. Basît ve tabî‘î bir vilâdet ile **[285]** behemahâl müdâhale-i tıbbiyeyi müstelzim bir hâli tefrîk edemeyeceklerinden ya tabîbi da‘vetde iltizâm-ı ihmâl veyâhûd salâhiyet ve iktidârları hâricinde an-cehlin müdâhalâta ictisâr etmekle birçok avârız husûlüne sebebiyet verirler. Hasbe'l-cehâle i‘tikâdât ve efkâr-ı bâtılaya meyyâl olduklarından ahâlîyi etıbbâya mürâca‘atdan tenfîr ve birçok "sağlık"ları ile "hâmilât ve nevzâdgânı" tesmîm ederler.

151, Divanyolu, İstanbul

***

MAHÂZ ÜZERE BULUNAN YANİ ÇOCUK AĞRISI ÇEKEN KADINLAR HAKKINDA İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT

Gebeliğin sonuna vâsıl olmuş bir kadında mahâz başladığı zamân -ki her 15, 10 yâhûd 5 dakîkada muntazaman vukû‘ bulan karın ağrılarıdır, aynı zamânda karın üzerine el konursa rahmin sertliği, renksiz yâhûd kanla karışık bir mikdâr suyun akması ile anlaşılır- mezbûrenin yanında hizmeti der‘uhde edecek kadının bir takım takayyüdâtda bulunması lâzım gelir. Doğurmak üzere bulunan bir kadının epeyce bir zamân saç ve başı ile uğraşmadan kalabilmesi için evvel emirde saçlarını örmekle işe başlamalıdır. Eğer birkaç sâ‘atden beri def‘-i tabî‘at olmamış ise çocuğun hîn-i hurûcunda gayr-ı ihtiyârî vâki‘ olacak indifâ‘ hem kadın hem de ebe yâhûd müvellid için nâhoş görüneceğinden şu hâlin vukû‘undan sakınmak için bir tenkıye yapılacak, ba‘dehû a‘zâ-yı tenâsüliye-i hâriciye güzelce tathîr edilecekdir.

Bundan sonra kadının, üzerinde doğuracağı yatağı hâzırlamalıdır. Mukaddemleri kadınlar iskemle denilen husûsî bir kürsü üzerinde doğururlar idi ve bunsuz doğurmak mümkün olmayacağı i‘tikâdında bulunulduğundan ebelerin yegâne vâsıta-i tevlîdi addolunur idi. Şimdiki hâlde metrûk hükmünde ise de bazı eski ebeler ve ceddelerinden tevârüs tarîkıyla ebelik eden bazı kadınlar gerek müşterîlerinin arzusuna teba‘iyet etmek gerek eser-i ceddeyi terk etmemek maksadıyla iskemlelerini mevki‘-i isti‘mâle **[286]** koymakdadırlar. Bu cihetle iskemlenin ayaklarını rabt eden civataların kurd yemesi ihtimâline mebnî isti‘mâl etmezden evvel metânetden olsun emîn olmak muvâfık-ı maslahatdır. Zîrâ bazıların başına geldiği vech ile vilâdetin son devrinde iskemle birdenbire kırılırsa bu kazânın mûcib olacağı herc ü merc ve heyecân ü telâşın derecesi ta‘rîfden müstağnîdir.

Fî yevminâ hâzâ birçok kimseler kadınları bir başka cins yatak üzerinde doğurtuyorlar. Bu ise demirden bir karyola üzerine ot, minder ve üstüne bir şilte konularak hâzırlanır ve işbu şiltenin üzerine de ikiye bükülmüş bir şilte konulur. Vücûdun yukarı kısmı ile mak‘ad ikinci şilte üzerine istinâd etdiği hâlde bacaklar altdaki şilteye müstenid bulunur. Her ne kadar vâlidin bu vech ile bulunduğu vaz‘iyet doğurtan kimseye a‘zâ-yı tenâsüliyeyi esnâ-yı hurûc-ı cenînde iyice taht-ı nezâretde tutmağa müsâ‘id bulunursa da vaz‘iyet-i mezkûre kadın için hoş değildir.

Kadının çocuğunu en güzel doğuracağı yatak kendi yatağıdır. Ancak bir takım tedâbîr-i ihtiyâtiye ittihâzına lüzûm vardır. Çünkü vaz‘-ı hamlini ta‘kîb eden zamânda işbu yatakda kalacağı için mahâz devâm ederken seyelân eden dem ve sularla kirlenmemek lâzımdır. Bu cihetle işbu yatağın ber-vech-i âtî hâzırlanması münâsibdir. Üzerine yatılacak şilte derece-i kifâyede mukâvim olmalı ve üzerine temiz bir çarşaf yayılmalıdır. Omuzlardan dizlere kadar vücûdun istinâd edeceği satıh ya bir muşamma‘ yâhûd zamglı tafta (canfes) ve birbiri üzerine mevzû‘ gazete kâğıdları yâhûd katrânlı bir tabaka kâğıddan ibâret gayr-ı kâbil-i nüfûz bir örtü ile setr olunmalıdır. Bunun üzerine dört kat edilmiş bir çarşaf yâhûd uçları şiltenin altına bükülmüş bir bez örtülür ve bu vech ile yapılan vilâdet yatağının esnâ-yı vilâdetde kirlenmesinden korkulmaz. Bir yorgan ile bir diğer çarşaf daha ihzâr ve bunlar birkaç kat bükülüp yatağın ayakucunda şiltenin

altına vaz‘ olunur. Vilâdetden sonra marîzayı örtmek için katlarını açmak pek kolaydır.

Eğer yatak duvara pek yakın ise uzaklaştırmak ve etrâfında dönmek mümkün olacak sûretde vaz‘ edilmelidir.

Vâlide için elzem olan yatak bu vech ile hâzırlandığı hâlde **[287]** hizmete me’mûr olan kadın ebe yâhûd müvellid iktizâ eden şeylerle meşgûl olacakdır. Bunlar da soğuk su, sıcak su, el havluları, sabun, tırnakların arasında kir kalmamak için yeni yâhûd gâyet temiz tırnak fırçalarından ibâretdir.

Ale'l-husûs sıcak suyun ihzârı lâzımedendir. Çünkü sıcak su ile eller yıkanır, a‘zâ-yı tenâsüliye-i vâlidenin tathîrine mahsûs mahlûller yapılır, ba‘de't-tedâvî der‘akab çocuğu yıkamak için kullanılır. Sıcak su kaynamakla dâfi‘-i intân olur. 48 ile 50 derece-i santigradda enzifeyi tevkîf etmek menâfi‘ini hâizdir. Binâenaleyh ziyâde bir mikdâr suyu ebe yâhûd müvellidin emrine âmâde bulundurmalıdır.

Bir mikdâr serâ yâhûd kaymak merhemi veya zeyt veya vazelin gibi bir cism-i desemî tedârük olunacakdır. Eller vazelinden gasl ile sühûletle temizlendiğinden diğerlerine müreccahdır. Şimdiki hâlde dâfi‘-i ta‘affün olan 100'de 1 nisbetinde aksülümenli vazelin isti‘mâl olunmakdadır.

Esnâ-yı vilâdetde lüzûmu görülebilen birkaç havlu yatakdan biraz ötede bulunan bir masa üzerine konulacakdır.

Bugünkü günde doğuran kadınlara mu‘âvenetde bulunacak kimselerin tahâret ü nezâfetine fevka'l-gâye ihtimâm etmeleri karârgîr olmuşdur. Vaz‘-ı hamli müte‘âkib görülen ve vahîm ve ekseriyâ mühlik olan hummâ-i nifâsîler dâimâ bir intânın netîcesidir ki, bu intân ekseriyetle yeni lohusaya îcâb eden takayyüdâtı icrâ eden kimselerle intikâl etmekdedir.

Vaz‘-ı haml edip de biraz hastalanmış bir kadının tathîrâtını icrâ eden bir hizmetçi yâhûd bir ebe kendisinin hâmil olduğu avâmil-i intânı def‘ u izâle etmek için tedâbîr-i ihtiyâtiyeyi kemâl-i dikkat ü i‘tinâ ile icrâ etmeden bir diğer kadının hizmetinde bulunursa onu da intâna şerîk kılar. Binâenaleyh hasta bir lohusaya hizmet eden bir kadın yâhûd ebeler sıhhat ü âfiyetde bulunan lohusalara hizmet ve mu‘âvenetden ihtirâz etmelidir.

Ma‘a-hâzâ menba‘-ı intân her dâim bizzât ufûnet-i dem-i nifâsînin intikâlinden ibâret değildir. Yılancığın menşe’-i avârız-ı nifâsiye olduğunu görmek ahvâl-i âdiyedendir. Kezâlik bir hurâc, bir flegmon, bir dolama, bir hunnâkın mevcûdiyetinde a‘zâ-yı tenâsüliye ile temâsa gelen kîh ufûnet-i demin sebebi olabilir.

[288] Bu husûs hakkında herkes, husûsuyla doğuracak kadınlara mu‘âvenet ve hizmetde bulunanlar ma‘lûmâtlı bulunmalı ve hasta bir lohusanın yâhûd zikreylediğimiz illetlerden birine mübtelâ bir kimsenin yanında bulundukdan sonra vaz‘-ı haml etmiş ve sıhhat ü âfiyetde bulunan bir kadının hizmetini der‘uhde etmekden kat‘iyen ihtirâz etmelidir.

Avârız-ı intâniyenin zuhûrundan sakınmak için hizmete me’mûr olan kadınların isti‘mâl edecekleri bi'l-cümle mevâddın fevka'l-gâye temiz ve intândan âzâde bulunması lâzıme-i hâldendir. Çünkü a‘zâ-yı tenâsüliye derûnuna nüfûz eden ziyânsız tohumlar intânın menşe’i olabilirler. İşte bunun için kablar, leğenler, tırnak fırçaları, masuralar, sondalar vesâire bilâ-mahzûr 100 derece-i harârete konulabildiklerinden bir müddet kaynar suya daldırılmalıdır. Sünger isti‘mâlinden sakınmalıdır. Çünkü süngerlerin deliklerinde istihlâsı gâyetle güç olan bir takım mevâd kalabilir. Onların yerine câzibü'r-rutûbet pamuk kullanılmalıdır.

Tathîrât için dâfi‘-i ta‘affün denilen yani mikrobları ve hastalık tohumlarını tahrîb edebilen mâddeleri hâvî sular isti‘mâl olunur. Bu husûsda isti‘mâl olunacak sular ale'l-husûs hâmız-ı fenik ile aksülümeni hâvî olmaları tavsiye olunmuşdur.

Hâmız-ı fenikli 100 gram su da 2 gram hâmız-ı feniki hâvî olacakdır. Bir kilo suya 20 gram hâmız-ı fenik konulur. Bunun için mikdâr-ı âtîyi hâvî şişeler evvelce hâzırlanır:

Hâmız-ı fenik, 20 gram

İspirto, 60 gram

Bu şişelerden bir dânesi bir kilo suya döküldükde fi'l-hâl 100'de 2, yani 50'de 1 nisbetinde bir mahlûl hâsıl olur. Eğer hâmız-ı fenikin kokusu lohusaya nâhoş gelirse zikrolunan mahlûl derûnuna iki gram kekik yağı ilâve olunur.

İspirto derûnunda yapılan ve zikrolunan hâmız-ı fenik mahlûlünün yakıcı ve zehir olduğunu unutmamalıdır.

Îcâb eden bir ameliy[â]tdan evvel âlât ve edevâtı yıkamak için gâyet kuvvetli bir mahlûl isti‘mâl olunur ve bunun için 20'de 1 nisbetinde **[289]** hâmız-ı fenik mahlûlü müsta‘meldir. Bir litre suya dökmek için mahlûl-i âtîyi hâvî şişeler evvelce hâzırlanmalıdır:

Hâmız-ı fenik, 50 gram

İspirto, 60 gram

Elleri yıkamak ve tathîrât icrâ etmek için bugünkü günde hâmız-ı fenik mahlûlü terk olunmuşdur. Ancak evvel emirde kaynar suya bırakılarak intândan âzâde kılınan âlât ve edevâtı daldırmak için hâzır bulundurulur.

Aksülümen hâmız-ı fenike nisbetle çok ziyâde müessirdir. Fransa'da Tıb Akademisi onun isti‘mâline ve reçetesini yazmağa ebelere müsâ‘ade göstermişdir. Akademiya 25 santigram aksülümen, 1 gram hâmız-ı tartar, biraz mâdde-i mülevveneyi hâvî paketler isti‘mâlinin def‘-i ta‘affün icrâsı için gâyet sâde ve gâyet idâreli bir vâsıta olduğuna karâr vermişdir. İşbu paketlerin bir dânesi bir kilo su içerisine konursa 4.000'de 1 nisbetinde bir mahlûl elde edilmiş olur. Hâmız-ı tartar, aksülümenin soğuk suda ve ale'l-husûs sıcak suda sür‘atle erimesine bâdî olur.

Aksülümen bir zehir olduğundan ancak ihtiyâc messeylediği zamân ondan mahlûller hâzırlanmalıdır. Mahlûller fi'l-hâl mevki‘-i istifâdeye konulacağından lohusanın ekârib ü hîşânından olan kimselerin onu gafletle isti‘mâl ederek muhâtaraya düşmesinden korkulmaz.

Hizmeti der‘uhde eden kadın, çocuk için iktizâ eden şeyleri de hâzırlamalıdır. Takrîben iki arşın tûlünde mümkün mertebe kuvvetli bir ipliği dört kat ederek nihâyetlerine bir düğüm yapacakdır. Aynı sûretle bir ikinci iplik daha hâzırlayacakdır. Tûlü 30 santimetre olan işbu iplikler habli yani göbek bağırsağını rabt etmek için isti‘mâl olunur ve bu ipliklerin yanına bir dâne mıkrâs konacakdır.

Ba‘dehû evvelce hâzırlanmış olan kundak bezlerini meydâna koyup tamâm olup olmadığına bakacakdır.

Çocuk alındığı zamân sarılmak üzere kuru ve sıcak bezler bulundurulacakdır. Derûnunda nevzâdın ilk istihmâmını icrâ edeceği bir leğen yâhûd bir büyük kabın ihzârını unutmayacakdır.

[290] Ebe yâhûd müvellid kadının mahâz zamânında yatıp kalkması mı yâhûd odasında gezinmesi mi lâzımdır, haber verecekdir. Biraz ta‘âm edebileceğini de bildirir. Fi'l-vâki‘ ağdiye bidâyetde mahzûrdan sâlim ise de nihâyete doğru fi’lerin husûlünü mûcib olabilir.

Ba‘dehû ebeye yâhûd müvellide ihzâr olunan şeyler gösterilip unutulan bir şey varsa nazar-ı dikkati celb edilecekdir.

Vilâdet sancısı esnâsında odaya birçok adam kabûl olunmayacakdır. Hizmete me’mûr kadın ile lohusanın yanında bulunmasını arzu eylediği familya efrâdından birisi kabûl olunacakdır. Odanın harâreti 15 ile 18 derece arasında tutulmalıdır.

Gerek hizmete me’mûr olan kadınlar gerek ebeler mümkün mertebe evzâ‘ ve kelâmda ihtiyâtkâr ve ketûm olmalıdırlar. Gevezelik ile lohusayı ta‘cîz etmekden ihtirâz ve ale'l-husûs usretli doğurma hikâyâtını ve mu‘âvenet eyledikleri ameliyâtları sayıp dökmekden ictinâb etmelidirler. Söyleyecekleri sözler tesliyet-âmîz ve cesâret-bahş birkaç lakırdıdan ibâret olacakdır. Kadının bütün arzularına dikkat ve pek büyük bir hilm ve ale'l-husûs pek büyük bir sabır ve tahammül ile âmâlinin îfâsına gayret edilecekdir. Eğer mahâzın birinci devrinde ziyâde yürek bulantısı ve za‘f târî olup da vâlide şiddet ve huysuzluk ile tekdîr ve ta‘zîrde bulunursa bundan dolayı infi‘âl göstermeyip kendisini ma‘zûr tutmalıdır. Çocuk çıkarken ebe yâhûd müvellid tarafından hizmetde bulunan kadına bir vazîfe tevdî‘ olunmuş ise dikkat ve i‘tinâ ile îfâ etmelidir. Kadın arka üstü yatarak doğuruyorsa hizmete me’mûr olan kadın yatağın sağında yâhûd solunda bulundurulur ve bir çarşaf yâhûd peşkir ile örtülmüş ve bükülmüş olan bacakları sâbit tutmak vazîfesi tahmîl edilir.

Çocuğun sür‘atle indifâ‘ından dolayı vukû‘u melhûz olan ârızât ve muhâtarâta karşı ebe bizzât a‘zâ-yı tenâsüliyeye nezâret edecekdir. Çocuk hurûc eylediği anda hablin rabtını icrâ için iktizâ eden iplikler ile mıkrâs ebeye i‘tâ edilmelidir. Bunun için iplikler elde tutulacakdır.

Ebe hemen çocuğu kuru ve sıcak bir bez derûnuna alıp bir yatak **[291]** üzerine bırakır yâhûd familya efrâdından birine tevdî‘ eder. Ârızasız vukû‘ bulan tabî‘î vilâdetlerde lohusanın yanında hizmeti der‘uhde eden kadınların vazîfeleri bundan ibâretdir.

Milkat-ı cenîn isti‘mâl edileceği, çocuğu çevirmek (taklîb) ameliyâtı yâhûd başka bir ameliyât icrâ olunacağı zamân ne yapılacakdır?

Bu gibi ameliyâtların icrâsında tabîb-i müvellidin vücûduna lüzûm görüleceğinden eğer tabîb, milkat ilsâk edecek ise hizmete me’mûr olan kadın âletin daldırılması için büyükçe bir kab derûnunda dâfi‘-i ta‘affün sıcak su getirecekdir. Odanın bir cihetinde yâhûd daha iyisi mücâvir bir odaya bir masa hâzırlayıp üzerine bir yüz yasdığı koyacak ve onun üzerine tabîb mevt-i zâhirî hâlinde doğan çocuğu ihyâ zımnında anasından saklamak iktizâ eden şeyleri tehyi’e edecekdir.

Ba‘dehû hizmete me’mûr olan kadın lohusayı esnâ-yı ameliyâtda işgâl edeceği mevki‘e vaz‘, yani yatağın arzına, kıçı kenârlardan birine gelmek ve başı mukâbil kenâra konulmuş bir yüz yasdığına dayanmak üzere çevirmeğe yardım eyleyecekdir. Sağ ve sola iki sandalye koyup onların üzerine ber-vech-i ma‘rûz müsta‘razan yatmış olan kadının ayaklarını dayayacakdır. Esnâ-yı ameliyâtda tabîbin kapmaması ve sular akarak döşemeyi kirletmemesi için yere bir büyük çarşaf sermelidir ve yine telvîsâtdan muhâfaza zımnında bir kenârı lohusanın kıçının altına sokulmuş katlanmış bir bez yâhûd bir başka çarşaf yatağın önüne sarkıdılacakdır.

Bunlar yapıldıkda hizmete me’mûr olan kadın sandalyelerden birinin üzerine oturup vâlidenin bacaklarından birisini sımsıkı sâbit tutmak için taraf-ı süflîyi bir peşkir ile setr etdikden sonra dizlerinin üzerinden ellerinden birisiyle kadının ayağını tesbît ederek ve diğerini mezbûrenin dizi üzerine koyarak zabt edecekdir. Aynı vaz‘iyetde diğer kadın dahi diğer sandalye üzerine oturmalıdır.

Eğer tabîb çocuğun vaz‘iyetini tebdîl etmek ameliyâtını (taklîb) icrâ edecek ise büyük kablar derûnunda sıcak su hâzırlanacak ve iki metre tûlünde ve genişçe iki parça da şerîd tedârük olunacakdır.

Eğer başka bir ameliyât icrâ edecekse hizmete me’mûr olan kadın **[292]**

yapacağı tedârükâtın neden ibâret olduğunu tabîb-i müvellidden suâl etmelidir.

Bazı defa ebenin vürûdundan evvel vilâdetin sür‘atle vukû‘ bulduğu vardır. Şu hâlde lohusanın yanında hizmeti der‘uhde eden kadın çocuğu beş-on dakîka kadar vâlidenin bacakları arasında bırakıp yüzünü açık tutmalı ve râhatla nefes alabilmesi için yukarıya tevcîh etmekle berâber çocuğu kuru ve sıcak bir bez üzerine koymalıdır. Ol vakit göbekden altı parmak kadar uzak bir mahalde habl üzerine bir iplik koyup bağlamalı ve bağın ötesinden kat‘ etmelidir. Ba‘dehû hablin ucuna da bir iplik bağlayıp sabır ve sükûn ile ebenin vürûdunu bekleyerek sona merbût olan habli çekmekden ihtirâz etmelidir. Yani "tahallus" denilen sonu çıkarmağı tecrübe etmelidir.

Vilâdet tabî‘î olarak yâhûd tabîbin müdâhalesiyle hitâma erdikde sağ ve sâlim olan çocuk bir yatak üzerine vaz‘ yâhûd mevcûd bulananlardan birine tevdî‘ edildiği hâlde sonu çıkaran ebenin koyması için bir kab, bir leğen hâzırlatmalıdır. Kab temiz olmalı. Çünkü son ve zârların tâm ve tabî‘î olduklarını görmek için dikkatle mu‘âyene olunması lâzımdır.

Bundan sonra çocuğa aşağıda ta‘rîf edeceğimiz takayyüdâtı icrâ etmeli ve hizmete me’mûr olan kadın ebeye lohusanın icrâ-yı tathîrinde ve kuru yere yatırmakda mu‘âvenet etmelidir.

Bir leğen içerisinde biraz ılık ve dâfi‘-i ta‘affün su (4.000'de nisbetinde aksülümen mahlûlü) ihzârıyla başlanır. Bu su derûnuna temiz bir parça bez yâhûd daha iyisi bugünkü günde yapıldığı vech ile hem temiz ve hem de dâfi‘-i intân olan câzibü'r-rutûbet pamuk atılır.

Kadının altına sürülecek leğen hâzırlanır. İşbu leğenin cild ile temâs edecek kısmı hafîfçe ısıdılmalıdır. Her şey bu vech ile hâzırlandıkda a‘zâ-yı tenâsüliye üzerinde bulunan yaş bezler kaldırılıp lâkin altına sürülür. Mahlûl-i dâfi‘-i ta‘affünü hâvî olan kab yaklaşdırılıp pamuğun hâvî olduğu su sıkılarak bu vechile mahlûl a‘zâ-yı tenâsüliye üzerine dökülür. Birkaç defa tekrâr olunan bu icrâât kan pıhtılarını izâle ve aksâm-ı tenâsüliyeyi tathîre kâfi olup ba‘dehû yumuşak bir bez **[293]** vâsıtasıyla kemâl-i ihtiyâtla silinir. Bir başka sûretle de tathîrât yapılabilir. Lohusa yassı ve

gâyet temiz bir leğen üzerine oturduldukdan sonra tathîr için ihzâr olunan mâyi‘-i dâfi‘-i ta‘affün bir şırınga derûnuna konulur. Ne kadar yükseğe kaldırılırsa ol kadar kuvvetle suyu sevk eden şırınga kaldırılarak bunun lastik boru takılı olan câm masurası ile gasl icrâ olunur ve aksâm-ı mâder yavaşça silinir.

Ba‘dehû dört kata bükülmüş çarşaf yâhûd bez vesâir gayr-ı kâbil-i nüfûz kumaşlar kaldırılır ve şu vech ile muvakkat olarak teşkîl olunmuş olan yatak artık müstakil yatak hâline konulur. Üzerine evvelce şiltenin altında bulunan yorgan çekilir.

Eğer lohusanın gömlek ve entârisi esnâ-yı mahâzda kirlenmiş ise onları çıkarmak îcâb eder. Bunun için her kolu yavaşça ve birbirinden sonra çıkarıp yasdık ve yatağın baş tarafı ve kadının vücûdu kirlenmemek için yukarıdan aşağı sıyrılır. Ba‘dehû beyâz bir gömlek ile bir entâri giydirilip ön ve arka tarafları nifâslar ile lekelenmesin için toplanmağa ihtimâm olunur.

Bundan başka tûlen dört [tarafı] bükülmüş bir peşkir ile a‘zâ-yı tenâsüliye setr olunur. Bir ucu kadının altına sokulup a‘zâ-yı tenâsüliyenin önünden bacakların arasına getirilen diğer ucu batna doğru kaldırılır.

Karnın etrâfına bir sargı sarılmak âdet olmuşdur. Batın üzerine asid fenikli yâhûd âdî birkaç pamuk sahîfeleri konulup üstüne bir sargı sarılmak daha münâsibdir. Bu vech ile latîf ve elâstikî bir tazyîk icrâ olunduğu cihetle lohusa öksürük yâhûd bir hareket-i ânife esnâsında veca‘ ve râhatsızlık hissetmez.

Yaz sıcaklarında pamuk terlemeyi ve hattâ cildin biraz tahrîşini mûcib olarak kadını râhatsız edeceğinden onun yerine dört kat bükülü tüylü bir havlu konulur yâhûd iki veya üçe bükülmüş bir büyük havlu ile sarılır.

Kadının yatağında icrâ eylediği harekât a‘zâ-yı tenâsüliyenin önüne konulmuş olan bezin ekseriyâ kaymasını mûcib olduğundan katlanmış **[294]** bez ve çarşaf ve yatak ve gömlek ale'd-devâm kirlenir. Bunun için karna sarılan sargı ile a‘zâ-yı tenâsüliye üzerine konulan bezler önden ve arkadan İngiliz topluiğneleri ile tesbît edilirse bu mahzûr bertaraf olur.

Lohusa kurulandıkda kendisine iktizâ eden istirâhati bulabilmek için kat‘an sükût üzere terk olunmalıdır.

Hizmete me'mûr olan kadına artık yatakdan çıkarılan bi'l-cümle bezleri tathîrden ve bâdî-i izdihâm olan havânın serbestîsini tenkîs edebilen fâidesiz tecemmülât ve eşyâdan odayı tahlîsden başka bir iş kalmaz.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de
Fenn-i Kıbâle Mu'allimi
Mustafa Münif

TABÂBET-İ TIFLİYE

Fünûn-ı 'âliye ve âliye içinde bir mevki'-i mümtâz ü rüchân ahz eylediği hadîs-i şerîf-i nebevî ile musaddak bulunan fenn-i celîl-i tıbbın edvâr-ı muhtelifedeki inkılâbât ve terakkiyâtı târîhi ile iştigâl edenler nezdinde ma'lûm bir keyfiyetdir. Asr-ı ahîre gelinceye kadar tabâbet ile meşgûl olanlar ulemâ ve bazı hukemâdan ibâret iken yakın zamânlarda fenn-i mezkûr müntesibîni tekessür ve binâenaleyh o nisbetde tabâbet de terakkî eylemişdir. Terakkiyât o dereceye gelmiş ve tekemmül o dereceyi bulmuşdur ki, bugün ömr-i beşer fenn-i mezkûru tamâmıyla tahsîle kifâyet edemediğinden herkesin mümkün olduğu kadar bir şu'bede olsun ma'lûmât-ı tâmmeyi iktisâb edebilmesi için tıb şu'abât-ı mahsûsaya taksîm olunmuşdur. Tabâbete sülûk edenler evvelâ umûmiyetle tabâbetin esâsını tederrüs ve ta'allüm eyledikden sonra herkes kendi arzu ve isti'dâdına münâsib bir şu'be intihâb ederek yalnız şu'be-i mezkûredeki terakkiyât ve gavâmızı tamâmen tahsîle sa'y ü ihtimâm eyler ve bu sûretle sâlik **[295]** olduğu şu'bede kesb-i ihtisâs ederek bir "tabîb-i mütehassıs" olur. İşte tabâbetin bu vechile şu'abâta inkısâmı, terakkîsine en ziyâde hâdim olan esbâbdan birisidir. Etıbbâ-yı mütehassısadan da âlem-i insâniyet, hayât müstefîd olmakdadır. İşte "emrâz-ı etfâl"in de bir şu'be-i mahsûsa teşkîl etmesinden husûle gelen fevâid-i azîme çocuklardaki vefeyâtın günden güne tenâkus eylediğini müş'ir istatistiklerden anlaşılmakdadır. Çocukların adem-i tekellüm ve ifâde-i merâma iktidârsızlıkları ve fizyoloji nokta-i nazarından büyüklerle olan farkları, çocuklardaki fa'âliyetin büyüklerden ziyâde olması yani kalb ve ciğerlerin ve a'zâ ve echize-i sâirenin büyüklerden daha fa'âl ve serî' bulunması çocuk hastalıklarında te'sîrât-ı mühimmede bulu-

nup ahvâl-i maraziyenin birdenbire ve az bir zamân içinde tahavvülât ve tebeddülât-ı şedîdesine sebebiyet verdiğinden şu‘be-i mezkûre mütehassısînî etıbbâ-yı sâireden ziyâde teşhîs-i emrâzda müşkilâta dûçâr olmakda ise de nazariyâtdan ziyâde tatbîkât ve ameliyât ile iştigâl eden bir "tabîb-i etfâl" yani yalnız çocuk hastalıklarından bâhis kütüb ve resâil-i tıbbiyeyi mütâla‘a ile iktifâ etmeyip ma‘lûmât ve mütâla‘âtını birçok hastalar üzerinde tatbîk ve mümârese eden hekîm çocukların hastalıkları zamânında ibrâz edecekleri delâilden istifâdeye muktedir olacağı tabî‘îdir.

Emrâz-ı etfâlde "mebhasü'd-delâil" vukûfu bulunan bir tabîb etıbbâ-yı sâire indinde hiç ehemmiyeti hâiz olmadığı farz olunan bir hâlden yani çocuğun renginden, haykırmasından, bakışından, vaz‘iyetinden, tarz-ı teneffüsünden ve'l-hâsıl her bir hâl ü hareketinden pek ehemmiyetli delâil istintâc edebilir. Delâil-i mezkûre teşhîs-i maraza pek çok yardım eder. Birkaç çocuk büyütmüş, müdekkik ve akıllı bir vâlide gördüğü alâim ü delâilden çocuğun şikâyetini hattâ hastalığını bir dereceye kadar anladığı müşâhede kılınmakdadır.

Bazen zâtü'r-ri’e gibi umûmun ma‘lûmu olan bir hastalığın mebde’inde çocuk a‘râz-ı vâzıhadan hiçbirini ibrâz etmeyip yalnız bir usret-i teneffüsden muztaribdir ki, bu hâlde marazın teşhîsi gâyet güçleşir. Hâlbuki emrâz-ı etfâl ile iştigâle alışmış ve bu bâbda tecârüb ü mümâresâtda bulunmuş bir tabîb o usret-i teneffüsün zâtü'r-ri’eye delâlet eylediğini derhâl **[296]** keşfeder yâhûd göğüs nezlesine, bronşite mübtelâ olan bir çocuk, çocuk hastalıklarında mümâresesi olmayan bir tabîb tarafından mu‘âyene ve sadrı ve ciğerleri ısgâ (dinlemek) olundukda istimâ‘ edilen savt ve harâhirden çocuğun zâtü'r-ri’eye musâb olduğuna der‘akab hükmedilir. Çünkü çocukların bronşitinde işidilen savt ve harâhir ile büyüklerin zâtü'r-ri’elerinde istimâ‘ olunan harâhir beyninde pek cüz’î bir fark vardır. Fakat çocuğun ibrâz edeceği sâir delâil ü a‘râzdan hastalığın zâtü'r-ri’e midir, yohsa bronşit midir tefrîkı kâbil olur. Bazen çocukda birdenbire derece-i harâret 37-40 dereceye su‘ûd eder. Kayyiât, ihtilâcât, takallusât, inkıbâz, baş ağrısı, gözlerin şaşı bakması, diş gıcırdaması gibi hâlât zuhûr ve çocuk da kendini gayb eyler. Çocuk hastalıklarıyla ülfeti olmayan bir tabîb bu ahvâli görür görmez derhâl çocuğun "iltihâb-ı sehâyâ-yı dimâğî"ye (beyin

zârının iltihâbı/beyin hummâsı) dûçâr olduğuna hükmeder. Hâlbuki verilen bir mikdâr horasanin (santonin) bir torba solucan düşürmesiyle bâlâda arz olunan a‘râzın kâffesi zâil ve çocuk da kâmilen şifâyâb olur.

İşte bu gibi birçok ahvâlde gerek etıbbâ-yı umûmiyenin ve gerek âilelerin nazar-ı dikkatini celb etmeyen bir alâmet ve delîlden bir tabîb-i mütehassıs büyük büyük netîceler istihrâc edebilir. Tabîb-i etfâl, çocuğun râhatsızlığına, ıztırâbına, ağrısına, tesviye edilmemiş bir hâcete, taleb-i hukûk ve imtiyâzâtına, fâidesi muhakkak olan akciğerlerin bir cimnastiğine delâlet eden haykırma ve ağlamasından, zâtü'l-cenb, iltihâb-ı periton vesâir bazı hastalıklarda ahz edeceği vaz‘iyâtdan, sîmâsındaki tahavvülâtdan vesâireden büyük büyük ma‘nâlar çıkarır.

Çocuklarda kesretle vefeyâtı mûcib olan bazı hastalıklar vardır ki, büyüklerde ehemmiyetden ârîdir. Meselâ çocuklarda zâhiren ehemmiyetsiz gibi görülen ishâl bir sûret-i muntazama ve fenniyede tedâvî olunmaz ise çocuklardaki fa‘âliyet ve tahavvülât-ı maraziyenin sür‘ati hasebiyle birkaç gün zarfında mevte bâdî olacak derecede kesb-i şiddet ve vehâmet edebilir. Hâlbuki bu hastalık ne kadar olsa büyüklerde az zamân içinde perhîz ile **[297]** zâil olabilir. Bu sebebledir ki, emrâz-ı etfâl mütehassısları en ehemmiyetsiz farz olunan bir hastalığı nazar-ı dikkat ü i‘tinâdan dûr tutmayıp her an ve zamân mutabassırâne hareket etmeğe mecbûrdurlar. Çünkü çocuklardaki hastalıklar az zamân içinde teşeddüd yâhûd tahaffüfe meyyâldir.

Ekser âileler, çocukların diş sürdükleri zamâna tesâdüf eden ihtilâcât, ishâlât, kayyiât, zâtü'l-kasabât ve'r-ri’e, iltihâb-ı sehâyâ-yı dimâğî, raşitizm gibi a‘râz u emrâzın hemen ekserîsini bu fi‘l-i tabî‘îye yani dişlerin sürmesine atfederek etıbbâya mürâca‘atdan ictinâb ederler. Hâlbuki bugün fennen müsbetdir ki, diş sürümü hastalık değildir. Belki bu esnâda çocuk bazı hâlât-ı maraziyeden muztarib olabilir ki, her hâlde mutabassırâne hareket lâzım ve zuhûr eden ishâl, kay’, ihtilâc vesâireyi ayrıca bir maraz gibi alarak derhâl tedâvîye teşebbüs etmek elzemdir. Yoksa çocuğun zamân-ı tesennününe tesâdüf ile mübtelâ olduğu hastalığı "dişdendir" diyerek ehemmiyetsiz tutmayıp hemen tedâvî etmelidir.

Bazı etıbbâ ve ebeveyn çocukların ekseriyetle mübtelâ oldukları bir sû-i hazmı büyüklerin sû-i hazmına kıyâs ederek âdetâ büyük bir insânı tedâvî eder gibi çocuğa birçok ilâclar verirler. Şübhesizdir ki, bu hâl çocuğun marazını iştidâd etdirmekden başka bir şeye müncer olamaz. Meşhûr sıhhiyyûndan birisi:

"-Lüzûmu takdîrinde isti‘mâl kılınan bir zehir ilâc olduğu gibi lüzûmsuz zamânda kullanılan bir devâ da zehir olur" demişdir. Bu hâl çocuklarda kesretle görülmekdedir. Meselâ lüzûmsuz bir zamânda isti‘mâl kılınan bir damla afyon rûhu bir çocuğun sebeb-i mevti olduğu, hâricen isti‘mâl kılınan bir pomatanın da çocukda alâim-i tesemmüm husûle getirdiği kerrât ile görülmüşdür. Çocuklarda lüzûmsuz bir zamânda isti‘mâl kılınıp istifâde edildiği zannolunan bir ilâcdan bilâhare mazarrat görülebilir. Meselâ bünyesi gâyet nahîf bir çocuğu esbâb-ı za‘fiyeti ba‘de'l-keşf ve'l-izâle tedâvî etmek lâzım gelir iken bazıları bilakis kendisine birçok mukavvî şurûblar, menkû‘lar vermeğe başlarlar. Hâlbuki hazmı batî olan edviyeyi müddet-i medîde isti‘mâlden bilâhare husûle gelen sû-i hazm ve ishâlât ve kayyiât çocuğu mühlik ve tedâvîsi gayr-ı kâbil **[298]** bir takım hastalıklara dûçâr eyler. Çocukların sû-i hazmları aldıkları gıdânın kemmiyet yâhûd keyfiyetçe tebeddülünden, gayr-ı muntazam sûretde süd verilmesinden, vakitsiz südlü un ve ararot ve tapyoka vesâire ile beslenilmesinden husûle geldiği cihetle çocuğa süd verilecek zamânları tanzîm etmek ve sû-i hazma sebebiyet veren ahvâli izâle etmekle hastalığın tedâvîsi mümkün olur. Bâhusûs gıdâsı südden başka bir şey olmayan çocukların hastalıkları ilâcdan ziyâde hıfzıssıhha ile tedâvî kılınmalıdır.

Ve'l-hâsıl çocuk hekîmi olmak için çok çocuk görmek, çocukların i‘tiyâdât ve ahlâkına alışmış, hüsn-i mu‘âmele ile onları sevmek, mûcib-i memnûniyetleri olacak husûsâtı bilmek lâzım gelir. Çocuklar ile iştigâl eden etıbbâ ciddi, haşîn olmayıp beşûş ve lâubâli olmalıdır. Bazı etıbbâ vardır ki, kendisine mürâca‘at eden bir hasta çocuğu mu‘âyene ederek îcâb eden ilâcı vermekle iktifâ eder. Hâlbuki çocuklarda ilâcdan ziyâde hıfzıssıhhanın lüzûmu derkâr bulunduğundan tabîb maraza karşı îcâb eden ilâcı verdikden sonra çocuğun ahvâl-i umûmiyesine dahi kesb-i vukûf için muktezî ahvâli tahkîk eyledikden sonra hastanın yatdığı odanın muvâfık-ı

hıfzıssıhha olup olmadığını, havâsının teceddüd edip etmediğini, sûret-i teshînini, nezâfet ü tahâretini, çocuğun uykusunu ve ahvâl-i sâireyi de nazar-ı dikkate almalıdır.

Çocuk Hastalıkları Tabîb-i Mütehassısı
Doktor Rauf

TIRNAK

Tırnağı ta‘rîf eylemek lâzım gelse:

"-Boynuz kıvâmında, nîm şeffâf ve oldukça sert, el ve ayak parmaklarının en son kıt‘asını setr eden bir safîhadır" deriz.

[299] Her tırnak üç kıt‘adan; biri parmak ucunda serbest bulunan ve onu az çok tecâvüz eden kır rengindeki "ön" kısmından, diğeri müsta‘razan müdevver ve tırnağın yatağına yani cildin etrâfda ibrâz ve hudûdunu tahdîd eylediği sath-ı murabba‘a yapışan ve tûlen üzerinde gâyet ince çizgili çıkıntılar, ibikler rûnümâ olan "orta" kısmından, arkada cildin bir kıvrıntısına giren gâyet ince bir kenâr ile nihâyet bulan "kök"den ibâretdir.

Esnâ-yı vilâdetde tırnaklar yarım ve nihâyet bir milimetre kalınlığında olup parmak uçlarını geçer. Vilâdetden sonra tırnak yedi aylık olan bir çocukda tamâmıyla değişmişdir. Büyüklerde tırnaklar sıhhat ü maraza, mizâca, serbest olan kenârlarının sık yâhûd seyrek kesilişine ve tarz-ı takayyüde göre muhtelif bir zamânda değişiyor. Tırnak ne kadar sık kesilir ise o nisbetde uzamağa ve kalınlaşmağa müsta‘iddir. Ayak başparmağı tırnağının yeniden sürmesi için dört, diğerleri için en aşağı üç ay lâzımdır.

Tırnakların Hidemât ve Fevâidi

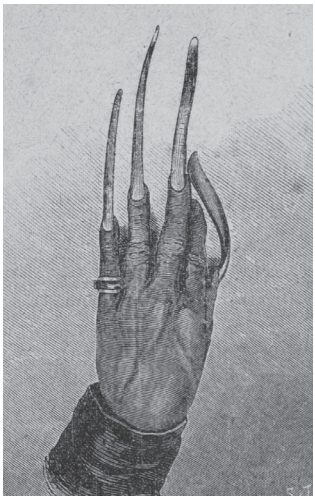
El ve ayak parmakları uçlarını şedâid-i hâriciyeye karşı muhâfaza ve himâye eylemek, bir yere tutunulduğu yâhûd basıldığı ve yüründüğü zamân parmağın son kıt‘asına bir nokta-i istinâd peydâ etmekdir. Ondan başka

tırnak, parmak ucuna bir letâfet verir ki, bu da ittihâz olunan takayyüdâta, âdetâ tuvalet kavânînine tâbi‘dir. Meselâ memleketimizde beyne'l-İslâm tırnak aslâ uzadılmadığı hâlde Frenklerde ve burada bazı Hıristiyanlarda küçük parmak tırnağı uzunca bırakıldığı gibi Annam, Tonkin'de ruhbân tırnaklarını alabildiğine bırakmakdadırlar ki, bu âdetleri kendilerince büyük bir letâfetdir.

Emrâzın tırnakların neşv ü nemâ ve manzarasına te’sîri ziyâdedir. Karahummâda tırnak neşv ü nemâdan kaldığı gibi bu zamân-ı tevakkufda üzerinde az çok derîn ve beyâz ve fakrü'd-deme dâl bir oluk, hat görülür ki bunun arkasında tırnak donuk bir renkdedir. Emrâz-ı sâire-i vahîmede de bu gibi ihtilâlât görülür. Boğulmada ve hâlet-i nez‘de tırnak morarır.

Tırnak bilhâssa verem hastalığında husûsî bir manzara ahz eder. Şöyle ki, meslûlde parmağın son kıt‘ası gûyâ genişleyip kalınlaşıyormuş **[300]** gibi görünür ve aynı zamânda tırnak kendi istikâmet-i tabî‘iyesini muhâfaza edeceğine parmağının en nihâyetine doğru kıvrılmağa başladığından parlak ucu âdetâ bir topuza, yılan başına benzer. Parmağın bu nev‘ şekline beyne'l-etıbbâ "ısbı‘-ı bokratî" denir.

Tırnak bir darbe-i şedîdeye tâbi‘ bir cism-i hâricînin taht-ı tazyîkinde kalacak olur ise altına der‘akab kan insıbâbât eder ki, bu da gitdikçe koyulaşan siyâhımsı bir renk ve ziyâde ağrı ile derhâl anlaşılır. Şiddet ziyâde ise tırnak bulunduğu yerden ayrılabilir yâhûd kopabilir. Tırnak mutlak düşeceği zamân şeffâfiyetini gayb eder, donuk bir manzara ve yâbis ve kâbil-i inkisâr bir hâl ahz eyler. Avârız-ı mezkûre vehâmetden ârî ise de gâyet veca‘nâkdir. Bu hâlde en iyi tedâvî ârızayı müte‘âkib parmağı serin bir suya daldırıp en aşağı yarım sâ‘at orada tutmak, ba‘dehû kurşun sirkesi yâhûd bir mikdâr ispirto ilâve edilmiş bir su ile yâhûd ağzı gâyet şiddetli ise haşhâş matbûhu ile tımâr eylemek ve eğer tırnak kısmen ref‘ olmuş ise tamâmen istîsâlinden ihtirâz etmekdir.

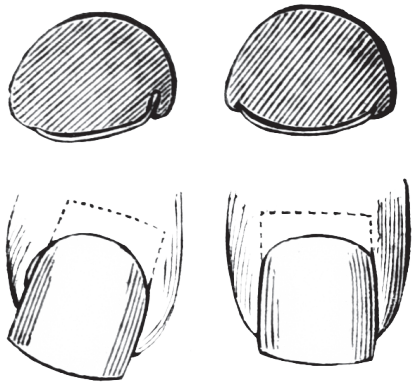

Annam'da ruhbân tırnaklarını böylece bırakmakdadırlar.

Bazen tırnağın etrâfı kesb-i iltihâb eder. El parmaklarında bu iltihâb çabuk geçer ise de ayakda bâ-husûs büyük başparmakda tırnak yuvasının kenârındaki iltihâb dar kunduraların sıkışdırması ve parmağı biçimsizleşdirmesi ile müzminleşir ki, bu hâlde parmağın bir tarafı **[301]** evvelâ morumsu ba‘dehû kırmızımsı bir renk ahz ile şişer ve ziyâde ağırlığı olur. Tırnak, etrâfındaki yumuşak etlerin şişmesiyle batmış görünür. İşte bu ârızaya "tırnak batması" (zufr-ı mültehim) denilir.

Ârıza yeni ve mahdûd ise bilâ-ameliyât bazı tedâbîr-i sıhhiye ile izâle olunur. Tedâbîr-i mezkûre iyi yapılmış kundura giymek, sık sık ayakları banyoya sokmak, tırnak kenârı ile kabarmış, şişmiş etler arasına biraz pamuk yâhûd tiftik koyup bunu her gün mikdârını tezyîd etmek üzere tecdîd eylemek, şişin ve kanamakda olan kıta‘âtı cehennem taşı ile yakmak, tırnağı müdevver değil, murabba‘ kesmekdir. Ârıza tamâmen bertaraf oldukdan sonra bile tekrâr meydâna gelmemek için tırnak altında pamuk yâhûd tiftik bulundurmak lâzımdır.

Tedâbîr-i mezkûre kifâyet eylemediği yâhûd hiç dikkat edilmeyip ârıza ileri bir dereceye vardığı hâlde bıçak ile tırnağın bir kısmını ref‘ eylemekden ibâret olan ameliyâta mürâca‘at eylemelidir. Parmağı ya eter yâhûd diğer bir mâdde ile üşüderek ameliyât ağrısız icrâ olunabilir.

Tırnak batması

Dolama – Etyaran

Alelâde cerâhate binmek ve oldukça derin ve vüs‘atlice bulunmak üzere bir yâhûd birkaç parmağın iltihâbına "dolama", "etyaran" nâmı verilir. Daha sathî ve daha mahdûd ve âdetâ "deri ile et arasında" bulunan ve cildi tecâvüz etmeyen hafîf diğer bir iltihâb vardır ki, bunun asıl dolama ile farkı iltihâbın amîk ve vâsi‘ olmamasıdır. Dolamanın hafîf ve küçük **[302]** bir şekli olan bu iltihâb iğne yâhûd mıkrâs ucunun bâhusûs temiz olmayan âlâtın batmasından yâhûd cildin bir kısmının kopup ayrılmasından husûle gelir ise de bazen lenfevî olanlar da muhtel bir sıhhatin taht-ı te’sîrinde zâhiren bilâ-sebebin zuhûr-nümâ olur. Evvel emirde parmakda tırnağın kâ‘idesine doğru olan hizâsı ziyâde kaşınmağa başlayarak şişer, kırmızılaşır ve artık ziyâde ağrımağa ve tırnağın her tarafını ihâta etmek üzere cildin en üst tabakası (beşere) kabararak teşekkül eden kîsenin, huveysalın derûnu renksiz yâhûd kan ile karışık bir su ile dolmağa başlar. Bu kîse ya kendi kendine yâhûd bir âlet ile delinecek olur ise birkaç damla bir mâyi‘in akdığı ve altındaki kısm-ı cildin kırmızı ve mültehib olduğu görülür. Tırnak dâimâ değil ise de çok defa düşer.

Dolamanın bu hafîf şeklinde ibtidâ-yı emirde parmağı o derece ziyâde sıkmamak üzere bir eldiven parmağı yâhûd bir bez ile havânın te’sîrinden ve tozdan ve'l-hâsıl müessirât-ı hâriciyeden mahfûz bulundurmalıdır. Ba‘-dehû iltihâb büsbütün zâhir oldukda kıt‘a-i mültehibe üzerine her iki sâ‘atde bir değişdirilmek ve îcâbında üzerine afyon rûhu damlatılmak şartıyla hâmız-ı borlu su ile yapılmış patates fekül lapası konulmalıdır. Kîsenin kendi kendine açılması hayırlı ise de gerginliğinden dolayı ağrı ziyâde ise ince bir şey ile delip suyunu akıtmak ba‘dehû lapa koymak yâhûd parmağı hâmız-ı bor ilâve edilmiş bir hatmi banyosuna sokmak münâsibdir. Tırnağın düşmesi için bunlardan başka yapılacak bir şey yokdur.

Dolamanın bu hafîf nev‘ine sıkça mübtelâ olanların kınakına yâhûd balıkyağı isti‘mâli ile sıhhat-i umûmiyelerini ıslâh etmeleri tavsiye olunur.

Asıl dolama bir sıyrıntı, kesik yâhûd ezik netîcesi olarak husûle gelir ise de en ziyâde görülen sebebi paslı bir iğne, kan ile bulaşmış bir matbah bıçağı gibi murdâr bir âletin, odun veya ma‘den parçası yâhûd balık kılçığı gibi bir cism-i garîbin batıp kalması ve bilâhare yaranın kapanmasıyla içeride hapsolmasıdır. Ondan başka bazı şerâit-i sıhhiye de âdetâ dolamanın husûlünü teshîl eylemekdedir. Çünkü aynı esbâbın taht-ı te’sîrinde bulunan iki kişiden birinin parmağı iltihâblandığı hâlde diğerinde hiçbir şey görülmez.

[303] Dolamanın birinci alâmeti parmak ucunda derîn ve şiddetli ve ara sıra gayr-ı kâbil-i tahammül zonklama ile birlikde gitdikçe ziyâdeleşip hastayı bir ıztırâb-ı dâimî içinde bulunduran ve huzûr u râhatını gece ve gündüz selb eden ve gûyâ parmağa sivri bir şey batırılıyormuş yâhûd orası bakılıyormuş gibi bir his veren bir ağrıdır. Aynı zamânda parmak mâimsi kırmızı bir renk aldığı gibi bazen de şişer. Ağrının şiddeti, uykunun fikdânı münâsebetiyle çok geçmeksizin hummâ da zuhûr edeceğinden hastada susuzluk ziyâde, iştihâ mefkûd, ağızda acılık mevcûddur.

İltihâb amîk olduğu ve sinirlerle (evtâr) kemikleri istîlâ eylediği zamân dolamada müşâhede olunan alâmet bundan ibâretdir. Lâkin zamânında tedâvî edilmediği hâlde iltihâb-ı evtâr ve izâmı tahrîb ve parmağı harekâtdan ıskât eder. Yok, iltihâb sathî ise ağrı yine şiddetli olmağla berâber tahrîbât mefkûd ve hummâ gayr-ı mevcûddur. Bu hâlde tedâvî nokta-i nazarından yapılacak şey öyle herkesin sağlıklarını bir tarafa bırakarak iltihâbı tevkîf eylemekdir ki, bunun için de ibtidâ eli bir askıya alarak hareketden ıskât eylemek, asid borik (hâmız-ı bor) ilâve edilmiş sıcak mürver yâhûd hatmi menkû‘una batırarak hiç olmaz ise mütemâdî yarım sâ‘at banyo etmek ve banyoları günde birkaç defa tekrâr edip ara yerde asid borik suyu ile istihzâr edilmiş ve îcâbında üzerine afyon rûhu damladılmış nişasta (fekül) lapaları koymak yâhûd daha iyisi mültehib parmağı yüzde bir, bir buçuk hâmız-ı fenik veya yüzde dört hâmız-ı bor mahlûlüne batırılmış pamuk ile ve cümlesini şeffâf muşamma‘ ile sarmak münâsibdir. Vesâit-i mezkûre ağzının ve iltihâbın şiddetini tahfîf u tenkîse ve çok defa cerâhate binmeği

tevkîfe kâfi ise de îcâbında parmağı yarıp cerâhati çıkarmak lâzımdır. Parmak ne kadar çabuk yarılır ise iltihâbın o derece önü alınmış ve binâenaleyh ele ve bileğe ve hattâ kola intişârı men‘ edilmiş olur.

[304] İPNOTİZM – MANYETİZM (TENVÎM VE TENEVVÜM)

Asabî ve kâbil-i teessür ve hassâs birinin karşısına, gâyet yakınına oturdukdan ve elinize bir parlak cisim meselâ bir anahtar yâhûd ma‘denden bir kıt‘a alıp gözlerine 15-30 santimetre yaklaşdırdıkdan sonra nazarını bu şey üzerine ve fikrini bu mâddeye celb ü da‘vet eylediğimizde taht-ı tecrübemizde bulunan şahsın derece-i asabiyetine, kuvve-i muhayyilesine, kâbiliyet-i teessüriyesine göre muhtelif bir zamânda göz kapakları kapanıp gayr-ı ihtiyârî uyuduğu görülür. İşte bu vechile bi-sun‘ihî îkâ‘ olunan işbu uykuya "ipnotizm" nâmı verilmekdedir.

Hani ya birçok şey vardır ki, görülür, işidilir, dokunulur; hulâsa anlaşılır ve hissolunur da efrâdını câmi‘ ağyârını mâni‘ olmak üzere ta‘rîf edilemez. Haydi, ta‘rîf edilebilsin, pek muğlak, pek karışık olur. İşte manyetizm animal, ipnotizm bu nev‘ şeylerdendir. Tecârüb-i nevmiyede bir-iki defa hâzır bulunan zât ipnotizme dâir ma‘lûmât-ı mücmele alabilirse de bu hâl-i acîbi güç ta‘rîf edebilir. Bakınız kitâblarda ipnotizm ne yolda ta‘rîf ediliyor[18]:

"-İpnotizm, cümle-i asabiyenin hâricü't-tabî‘a bir hâlet-i tecrübiyesidir. Bir şahs-ı zî-isti‘dâd üzerinde hâsıl edilen sun‘î bir nevroz, maraz-ı asabîdir. Îkâ‘ olunan bir nevm-i kâbizdir ki, bu hâlin devâmında tecrübede olan zât mevcûdiyet-i şahsiyesini ve âlem-i hâricî üzerine olan ma‘lûmâtı gayb eyler".

"-İpnotizm, cümle-i asabiyenin aksâm-ı muhîtiye-i hissiyesi vâsıtasıyla merâkiz-i asabiyenin (dimâğ ve nuhâ‘-ı şevkînin) bir hâl-i teessürüdür".

Tenvîm edilen şahısda görülen kâffe-i alâim "hissiyet-i umûmiye" ve "hissiyet-i husûsiye"nin ihtiyârı veya sun‘î bir tebeddül ve tahavvülü netîcesidir. **[305]** Cild, ağşiye-i muhâtiye, a‘zâ-i bâsıra ve sâmi‘a ve şâmme ve zâika vesâire âsâr-ı nevmiyenin zuhûruna tavassut eyler. Ziyâ, sadâ, râyiha, lezzet-i temâs ve harâret-i muhîtiye gibi müessirât-ı tabî‘iye çok kere îkâ‘-ı nevme kâfi ve bu da âsâr-ı acîbe husûlüne bâdî olur.

18 İpnotizme dâir mufassalca yazdığım kitâbdan.

Usûl-i Tenvîm'i Mösyö Luys derslerinde şu yolda ihtisâr eyliyordu:

1-Tahrîşât ve tenbîhât-ı cildiye (bilhâssa ihtinâk-ı rahmi tevlîd eden nikât üzerine)

2-Tenbîhât-ı basariye, rekz-i nazar, ziyâ-ı şedîd

3-Kürre-i ayn üzerine tazyîk

4-Hiss-i sem‘e te’sîr (sâ‘atin tik tak sadâsı, çanın gürültüsü)

5-Telkînât

6-Cereyân-ı zî-hayât

Lâkin işbu uyku nevm-i tabî‘îden ziyâde somnambulizm (seyr fi'l-menâm) hâl-i marazîsine mübtelâ zâtın uykusuna yaklaşıyor. Somnambulizm hâl-i marazîsine mübtelâ zâtın uyuduğu hâlde söylemek ve gidip gelmek ve harekât-ı muhtelife icrâ eylemek gibi ef‘âl-i mütenevvi‘ada bulunduğu ve bilâhare uyandığında mâzîden hiçbir şey tahattur etmediği ma‘lûmdur. Hâlet-i mezkûr bir hastalık olmayıp âdî rüyânın ilerlemiş bir derecesidir ki, bunda kelâm ve hareket fikri ta‘kîb eyler. Bu hâlde ipnotize olanlar seyr fi'l-menâm hastalığına mübtelâ olanlar gibi kendilerine îrâd olunan suâllere cevâb vermeğe ve envâ‘-ı harekâtın icrâsına muktedirdirler. Bir emir ve telkîni müte‘âkib uyunur ise o hâlde ipnotizm "sınâ‘î bir somnambulizm"den ibâretdir.

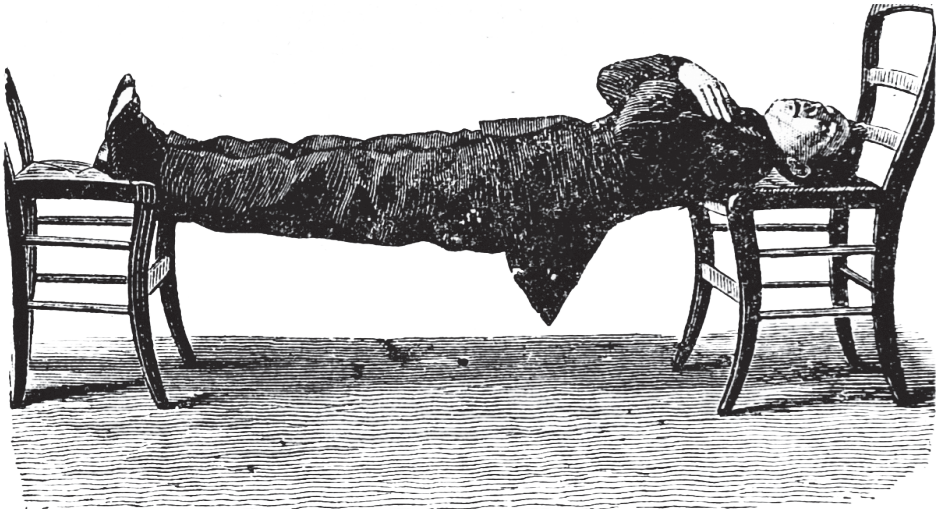
***

Uykudan başka ipnotizm hâlini tavsîf ve temyîz eden âsâr u alâim:

Harekâtda, hissiyetde, melekât-ı akliyede vukû‘a gelen teşevvüşât-ı muhtelifedir. Ondan başka tenvîm eden zâtın hâl-i nevmde olan şahıs üzerine ziyâde bir te’sîr ve nüfûz hâsıl etmesi ve âdetâ irâde-i cüz’iyesini ref‘ ile kendi **[306]** kuvve-i ihtiyâriyesini ikâme eylemesi şâyân-ı zikr u inbâdır. Taht-ı tecrübede olan zât her emri icrâya mecbûr olup mücerribin arzusuna tâbi‘ bulunmak üzere düşünür, söyler, icrââtda bulunur. İşte irâde-i cüz’iyesi hâricinde olmak üzere diğer biri tarafından böyle hareket ve fikir vesâirenin infâz edilişine "telkîn" nâmı verilmekdedir.

Âsâr u alâim-i nevmiyenin birincisi ve en ziyâde sık olanı dâü'l-cümûd (katalepsi) hâlidir ki, bunda kol ve bacaklar yavaşça kaldırı[ldı]ğında bulundurulan vaz‘iyetde kaldığı gibi ziyâde sertleşdiği ve en ziyâde meşakkati dâ‘î olan bu vaz‘iyât hiçbir yorgunluk duyulmaksızın müddet-i medîde muhâfaza edildiği ve hâlbuki hâl-i tabî‘î ve bîdârîde vaz‘iyât-ı mezkûre

tâkat-fersâ olduğu şâyân-ı zikr u inbâdır. Harekâtın bir teşevvüş ve ihtilâlinden ibâret olan bu hâle emrâz ve ahvâl-i sâirede müşâhede edilen dâü'l-cümûddan li-ecli't-tefrîk "dâü'l-cümûd-ı nevmî" nâmı verilmişdir.

İpnotizm devirlerinden: Dâü'l-cümûd (katalepsi)
Tenvîm edilen şahıs âdetâ bir odun parçası gibi sâ‘atlerce bu vaz‘iyetde kalabilir.

Mu‘allim Charcot diyor ki:

"-Bu hâlin en ziyâde göze çarpan sûreti adem-i hareketdir. Kataleps[i] de olan şahıs ayağa kaldırılıp muvâzenetde kalmak üzere her ne vaz‘iyete konulursa tahaccür etmiş gibi öylece kalıverir. Gözler mekşûf, nazar sâbit, vech ve sîmâ hissiz bir hâldedir". Göz kapaklarının böyle açık kalmasından gözyaşları bî-karâr yanaklar üzerinden akar. En ziyâde garîb olan cihet etrâfın yani kol ve bacakların ziyâde bir hiffet kesb eylemesi ve her ne vaz‘iyete konur ise velev ziyâde **[307]** bir ta‘bı mûcib olsun öylece kalmasıdır. Meselâ bu hâlde olan birinin başı bir sandalyeye, ayakları diğer bir sandalyeye konulacak olur ise nâim odun gibi böyle iki sandalye arasında kaskatı olduğu hâlde kalır. Bu vaz‘iyet ne derece yorgunluğu müstelzimdir, tasavvur olunsun. Hani ya, bazı mafsallı ve gâyet mâhirâne yapılmış

bebekler vardır ki, kol ve bacakları ne vaz‘iyete konulur ise öylece kalır. İşte dâü'l-cümûd hâlinde olanları bu bebeklere benzetiyorum. Kataleptik âdetâ bir heykeldir ki, münevvim ona istediği şekil ve sûreti verir.

Telkîn-i nevmî, terbiye-i ahlâkiye, ipnotizm

Yalnız harekâtda değil hissiyâtda, havâsda da ihtilâlât ve teşevvüşât müşâhede olunur. Bazen vücûdun bir tarafında bazen kâffe-i bedende hissizlik hüküm-fermâdır. Bazen aksine havâsda ihtisâsâtda ifrât mevcûddur. Gâyet hassâs ve kâbil-i tenvîm bir kadının arkasına kırk santimetre uzakdan el tutulacak olsa ön tarafı eğilerek sıcakdan şikâyet etdiği, dört-beş katlı bir hânenin üst katında edilen lakırdıdan alt katında sâkin birinin gürültüden müteezzî kaldığı, gözleri önüne kalın bir kitâb tutdurulan zâtın elleriyle öbür taraftan mükemmel ve düz yazdığı, melekât-ı akliyenin bâ-husûs kuvve-i hâfızanın pek ziyâde kesb-i fa‘âliyet eylediği müşâhedât-ı rûz-merredendir.

Münevvimin taht-ı tecrübede olan zâta kuvve-i hâkime ve nâfizesinin te’sîrinden (telkîninden) en garîbi, gâyet acîb bazı husûsâtı ilkâ eylemekdir. Nancy Mekteb-i Tıbbîsi'nde mu‘allim bulunan Bernheim diyor ki:

"-Tenvîm eylediğim bir zâtın başparmağını alıp burnuna götürdükden ve diğer elin başparmağını da öbür elin küçük parmağı yakınına bırakdıkdan sonra kendisine parmağı yapışmış olduğu cihetle kaldıramayacağını telkîn eylediğimde **[308]** bîçâre bir hayli uğraşdıysa da parmaklarını bir türlü burnundan ayıramadı".

Hareket, nazar, taklîd ile infâz-ı efkârdan ibâret olan telkîn mu‘allim-i mezkûra göre alâim ü âsâr-ı nevmiyenin miftâhıdır. Telkîn olunan irâde-i cüz’iyesi kâim olmuşdur ki, kuvve-i mezkûrenin zîr-i nüfûz ve emrinde

nâim bilâhare hâl-i bîdârîye geldiğinde ne geçtiğinden ve ne olduğundan hiçbir şey hâtırlamaksızın düşünür, hisseder, ef‘âlde bulunur. Hayât-ı âdiyemizde âsâr-ı telkîniyenin ne derece kesîr olduğunu ve her gün ahz u i‘tâyı telkînden gayr-ı hâlî kaldığımızı düşünür isek pek güzel anlarız. Kürsî-i tedrîsi işgâl eden mu‘allim, nasîhatinde devâm eyleyen vâ‘iz, mezheb ve mesleğini ta‘lîm eden şeyh, şâkirdân ve müstem‘în ve mürîdân üzerine telkînde bulunmuyor mu? Ahvâl-i mezkûre hakîkatde diğerinin dimâğından teşemmu‘ eden envâr-ı fikriyenin zihnimizde tekâsüfü ve şahsiyete galebesi değil de denir? İpnotizm hâlinde nâimi âdetâ bir makineye çevirmek kâbildir. Meselâ taht-ı tecrübede olan zâtın kolları kaldırılarak biri diğerinin etrâfında bir müddet döndürülecek olursa nâim artık bî-karâr bu hareket-i devriyede devâm eyler. Yalnız harekât değil her nev‘ hissiyât da telkîn olunabilir. Lâkin ipnotizmin bu bâbdaki te’sîrâtı eşhâsa göre muhtelifdir. Bernheim, bir zâta çokdan beri hasretini çekdiği oğlu yanında olduğunu telkîn eyler ki, bîçâre peder hayâlî oğlunu tanıyarak bir hâl-i vecde gelir ve derhâl iki gözü yaş ile dolar.

Tenvîmin bir derece daha ilerisinde "şahsiyet-i rûhiye" de mu‘attal olur. İpnotizmin bu devrinde tecârübün en acîbi nâime kendi şahsını unutdurmak ve başka birine istihâle eylediğini telkîn etmekdir. Mu‘allim Bernheim tenvîm eylediği koskocaman bir adama:

"-Sen, on yaşında bir çocuksun. Git çocuklarla oyna" demiş ki, merkûm derhâl saklambaç oynamağa başlamış. Kezâ:

"-Sen, bir genç kızsın" dediğinde başını nazikâne eğerek dikiş diker gibi bir vaz‘iyet almış.

"-Fırkan başı[n]da generalsin" diye telkîn eyledikde derhâl:

"-İleri, arş!" sadâsını aksetdirmeğe başlamış.

Âsâr u alâim-i nevmiyenin herkesde ale's-seviye aynı sûret ve şiddetle **[309]** vukû‘a gelmeyeceğini, birçokları kuvve-i tenvîmiyeden berî bulunduklarını, çocuklarla gençler bâ-husûs asabî kadınlar tenevvüme ziyâde müsta‘id olduklarını unutmamalıdır. Bu hâlde 100'de 15-18 kişi ancak kâbil-i tenvîmdir. Gâyet mutî‘ olup münevvimin iktidârına inan[an]lar inanmayanlardan ziyâde hassâsdırlar. Ahâlîden olup okuyup yazma bil-

meyen ve amele ve uşak gibi itâ‘at-ı dâime altında olan eşhâs, fikri uyanık ve her şeye çabuk kâni‘ olmaz ve inanmaz zevâtdan daha ziyâde tecârüb-i nevmiyeye müsta‘iddirler. Tecârüb-i nevmiye için şahsın dikkati, hüsn-i rızâ ve muvâfakati ve arzusu lâzımdır. Tecârübe rızâ göstermeyen yâhûd hîn-i tecrübede hiç dikkat etmeyen zevâtı tenvîm güççedir. Mecânîn ve bülehâ ve humekânın tenvîmi hemen gayr-ı kâbildir. Çünkü tenvîme kâfi olacak bir zamân zarfında onların enzâr-ı dikkatini celb ve da‘vet muhâldir. Kâbiliyet-i tenvîmiye için cümle-i asabiyenin bir isti‘dâd-ı mahsûsu, dimâğın husûsî bir kâbiliyet-i teessüriyesi lâzımdır. İpnotizm hâlât-ı mezkûreyi ve irâde-i cüz’iyeden bi't-tecrîd kâbiliyet-i telkîniyeyi tezyîd eder. İpnotizm hâlinde harekâtda, hissiyâtda, havâsda rûnümâ ifrât bazılarının beyân u dermeyân eylediği seyyâle-i mahsûsayı kabûle mecbûr eylemeksizin âsâr-ı nevmiyeyi az çok îzâha kâfidir. Birine şiddetli bakıldığı yâhûd ellerle yüzüne karşı bazı harekât icrâ olunduğu zamân iddi‘â edildiği vechile seyyâle-i manyetizmiye naklolunmayıp şiddet-i nazar ile dimâğ bir hâl-i nevme ilkâ edilir. Hattâ parmağımızı gözlerimize yaklaşdırıp rekz-i nazar eylesek derhâl uyuruz. Hind'de fakîrler burunlarına sâ‘atlerce bakarak hâl-i vecde daldıkları gibi Aynaroz'daki keşîşler de göbeklerini nazarlarına hedef ittihâz ederek ipnotize olmakda imişler.

***

Tabâbetde ipnotizmin tatbîkâtından edilecek istifâde daha mahdûddur. İpnotizm taht-ı te’sîrinde husûle gelen butlân-ı hisden ameliyât-ı cerrâhiyede istifâde edileceği ve tenvîmin kloroform yerine geçeceği zehâbını vermiş ise de bu bâbda istihsâl olunan netâyic ve muvaffakiyât pek mahdûd kalmışdır.

Emrâz-ı asabiyenin, âlâm-ı asabiye ve resyeviyenin tedâvîsinde usûl-i tenvîm işe yarıyorsa da şifâ devâm edemiyor. Tenvîm bir mizâc-ı asabî **[310]** üzerine bir infi‘âl-i şedîd gibi te’sîr eyliyor ise de âsâr ve netâyici pek serî‘ kalıyor. İpnotizm bir fikrin taht-ı te’sîrinde tevellüd eden emrâz-ı mütehayyileye te’sîr eyler. Emrâz-ı mütehayyileyi inkâra mecâl yokdur. İsti‘dâd-ı vilâdı ve bazı şerâit-i hâriciye sâyesinde husûle gelen fikir ve

hayâlin felc, takallus vesâir ihtilâlât îkâ‘ eyleyeceği şübhesizdir. Bu hâl hemen her gün histeriklerde görülmekdedir. İşte hayâlen hasta olanlara fikr-i şifâ telkîn olunarak manyetizmden bu bâbda istifâde olunur.

En şedîd bir ağrının âdî bir yakı, en mu‘ciz bir uykusuzluğun ehemmiyetsiz bir şurûb ahzı, en ağır görülen bir marazın az mikdârda edviye i‘tâsı ile bertaraf oluşu neye atfolunabilir? Şübhe yok ki, telkîne, tesellîye. Usûl-i müstahsene üzere telkînât sâyesinde efkâr-ı kabîha, temâyülât-ı müktesebe ve tabî‘iye, i‘tiyâdât-ı reddiye ve sakîme ref‘ u izâle olunamaz mı? Yani nâimin ahlâk-ı reddiyesini telkîn ile ıslâh kâbil değil mi? Ta‘bîr-i âharla ipnotizmden terbiye-i rûhâniye ve ahlâkiyede istifâde edilemez mi? Erbâb-ı ihtisâs "evet" cevâbını veriyor. Mu‘allim Bernheim:

"-Çocuğun terbiyesi, kelâm ve misâl ile dimâğına yerleşdirilen ma‘lûmât-ı evveliye ve mesâlik-i felsefiye hâl-i bîdârîde îkâ‘ olunan telkîn semeresi değil midir?" diyor.

Telkîn ile bekrîliğin, tütün tiryâkiliğinin izâlesine muvaffak olmuşlardır.

Lâkin usûl-i tenvîmin fâidesinden ziyâde mehâzîr-i ma‘neviye ve mâddiyesi vardır. Çünkü icrâsından sonra bir za‘f-ı umûmu, bir tenebbüh-i dimâğı terk edeceği muhakkakdır ki, bunların te’sîrât-ı muzırrası yok değildir. Tenvîm olunan zâtın münevvimin elinde irâde-i cüz’iyeden tecrîd olunmuş bir makine gibi kaldığı düşünülür ise işbu vâsıtanın ne gibi mahzûrlar îkâ‘ ve tevlîd edeceği vâreste-i arz u beyândır.

151, Divanyolu, İstanbul

***

[311] TER

Ter, cildin tahtında kâin guddeler, bezler tarafından ifrâz olunup sath-ı bedene bilâ-ârâm dökülen berrâk ve şeffâf ve bilâ-levn ve bazı emlihayı münhal olarak hâvî bir sudur.

Ellerle sath-ı bedende ifrâz olunan ter, hâmızî olup hâl-i tabî‘îde ziyâde bir kokuda değil ise de karahummâ ve sillü'r-ri’e ve daha sâir emrâzda az

çok nâhoş bir râyiha ahz eder. Ter bazen hâlet-i nez‘de müşâhede edildiği gibi soğuk ve yapışkan olarak ziyâde bir za‘f-ı umûmîyi yâhûd deverân-ı demin hâl-i tabî‘î üzere adem-i vukû‘unu irâ’e eyler.

Ter, kasık kıvrıntılarında, koltuk altlarında, ayak parmakları aralarında ziyâde mikdârda ve kalevî ve az çok nâhoş kuvvetli bir kokudadır. Ter, işbu mahallerde ziyâde kalır, tahammür eder ise cildin üstündeki kısmı, beşereyi yumuşatarak kaşıntılara, sıyrıntılara meydân verir. İşbu ârıza sık sık yıkanmakla bertaraf olur.

Terin ifrâzı soğuğun ve güzel avrat otu gibi bazı edviyenin te’sîriyle hummânın ilk devri olan titreme (urvâ’) esnâsında fakrü'd-deme ve şeker illetine ve bazı emrâz-ı cildiyeye mübtelâ olanlarda tenâkus eder ki, bu hâlde mu‘arrıkât münâsibdir.

Ter, alelâde o derece az ifrâz olunmakdadır ki, takrîben sâ‘atde kırk gramdan günde tekmîl sath-ı bedenden bir litre sath-ı cilde döküldükçe hiç haberimiz olmaksızın tebahhur eylemekdedir. Lâkin derece-i harâreti ziyâde bir yerde bulunduğumuz yâhûd harekât-ı ânife ve şedîde ve mütemâdiye icrâ eylediğimiz zamân terin mikdârı cild üzerinde katarât sûretinde tekâsüf edecek kadar tezâyüd eyler ki, bu hâlde "kan ter içindeyiz" demekdeyiz. Böyle ziyâde terli bulunduğumuz esnâda soğuğun te’sîrine ma‘rûz olur ve ter de birdenbire tevakkuf eyler ise avârız-ı vahîme meydâna gelebilir. Böyle âni bir tevakkuf muzır ise de bazen vücûdun bir tarafında meselâ başda yâhûd ayakda ziyâdece olarak vukû‘a gelmekde olan terin batî ve tedrîcî inkıtâ‘ı hiçbir zamân ciddi sûretde sıhhati ihlâl eylemez.

Bazen ter, sillü'r-ri’ede olduğu gibi geceleri hasta uyuduğu zamân **[312]** pek ziyâde ifrâz olunmağla ziyâde bir za‘fa sebebiyet verir ki, bu hâlde cildi sabâh akşam ister ispirtolu bir rûh isterse terementi rûhu ile ovarak yâhûd dâhilen sulfat dö kinin veya güzel avrat otu ve mâdde-i müessiresi olan atropin isti‘mâl ederek teri kesmek lâzımdır.

***

DERECE-İ HARÂRET

Hayâtda olan veya olmayan bir cisimde veya bir mahalde müşâhede edilen mikdâr-ı harârete "derece-i harâret" denilir.

Mevâki‘-i muhtelifede harâret-i havâiyenin derece-i vasatiyesi ve ihtilâfâtının sıhhate te’sîri me’kûlât ve meşrûbâtın nâfi‘ ve gayr-ı muzır olması için hangi derece-i harâretde bulunması lâzım geldiği mesâil-i mühimme-i sıhhiyeden olduğu gibi ikâmet eylediğimiz mahâll-i mesdûdede harâretin ne derecede kalmasını ve hâl-i sıhhat ü marazda harâret-i bedeniyenin ne mikdârda bulunduğunu mütâla‘a etmek "hıfz-ı sıhhat" nokta-i nazarından gâyet mühimdir.

İskân eylediğimiz oda ve evlerimizde harâret, intihâbı te’sîrsiz olmayan âlât u edevât ve echize-i muhtelife sâyesinde matlûb derecede bulundurulur. Harâret, civalı yâhûd ispirtolu mîzânü'l-harâre (termometre) ile ta‘yîn ve takdîr olunur. Kırmızıya mülevven ispirtoyu hâvî bulunmuş ve üzerinde harâret ve bürûdetin te’sîriyle mâyi‘in inkıbâz u inbisâtına mu‘âdil ü muvâfık taksîmâtı bulunan bir tahtaya yerleşdirilmiş sırçadan ma‘mûl ince bir borudan ibâret olan termometreler işâret edilen taksîmât ve derecâtın sühûletle kırâatı cihetinden matlûba muvâfık ve her günkü ihtiyâcâtımızı da tesviyeye kâfi görülmekdedir. Her odada, her dâirede bir mîzânü'l-harâre bulunmalı ve öyle uluorta duvarın bir tarafına ve pencere yâhûd ocak ve mangal yanına konmayarak vasatî bir harâret almak için odanın arz ve irtifâ‘ı cihetiyle ortasına ta‘lîk edilmelidir.

En ziyâde dikkat edilecek cihet, odadan odaya yâhûd sofaya geçildiği zamân onu bir tebeddüle dûçâr olmamak üzere evin her **[313]** tarafında aynı derece-i harâret bulunması ve hâneden çıkıldığı zamân onu bir tebeddülün taht-ı te’sîrinde kalmamak için harâretin ziyâde olmaması ve fakat kanın el ve ayaklarla a‘zâ-i sâirede sühûletle deverânı için kâfi bir derecede bulunmasıdır. İnsân sâ‘atlerce çalışmayıp da atâlete mahkûm bulunduğu sırada odanın derece-i harâreti 16-18 arasında olmalıdır. Harâreti bundan ziyâde bir mahalde ikâmet baş ağrısına, fikir ve zihnin adem-i güşâyişine, bürûdet-i hâriciyeye karşı ziyâde bir kâbiliyet-i teessüriyeye bâdî olur.

Yemek odalarında derece-i harâretin 14-15 olması kâfidir. Çünkü orada çok oturulmadığı gibi sofra kalabalık ise derece-i harâret derhâl tereffu‘ eyler. Bâ-husûs akşam yemeğinde gazların, mumların işti‘âli işbu tereffu‘a yardım eder. Sofrada bulunulduğu zamân harâretin ziyâde bir tereffu‘u, iştihâyı azaltdığı gibi me’kûlât ve meşrûbâtın mi‘deye vâsıl olduğu esnâda nâhoş bir duygu, bir iç sıkıntısı verir.

Yemekden kalkıldığı zamân ale'l-ekser geçilecek, gidilecek olan mahallin, salonun harâreti yemek odası harâretine müsâvî yani on beş derece arasında olmalıdır. Zîrâ birdenbire sıcakdan soğuğa intikâl kadar hazma sû-i te’sîr eder hiçbir şey yokdur.

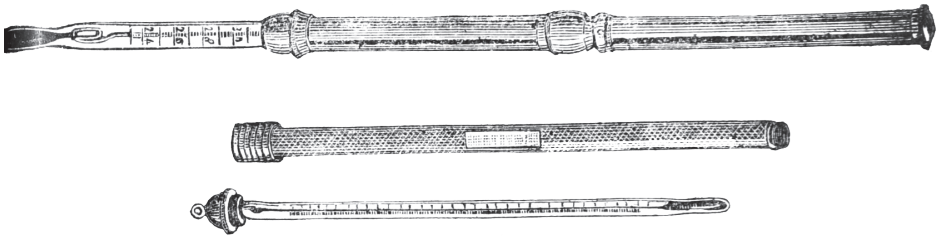
Yatak odalarının harâreti daha aşağı olabilir. Hattâ uykunun kâbûssuz, çırpıntısız, râhat olması için gece ortası harâretin 8-12 arasında kalması münâsibdir. Mevsim-i şitânın şiddetli hengâmlarında akşam yatılacağı, sabâh kalkıldığı zamân odada biraz âteş yakmak münâsibdir.

Çocuklara tahsîs kılınan odaların uyku esnâsında daha ziyâde ısıdılmasına lüzûm yok ise de sabâhları tuvaletleri yapılacağı zamân bu nâzik vücûdların üşüdülmemesi için odanın ifrâta varmamak şartıyla ısıdılmasına dikkat eylemelidir.

Hastalar da soğuğa karşı gâyet hassâsdırlar. Hummâ ile âdetâ vücûdları yanmakda olan hastalar kollarını, bacaklarını yorgandan çıkardıklarından kolaylıkla üşürler. Henüz hastalıkdan kurtulan nukahâ da soğukdan çabuk müteessir olurlar. Bu hâlde odanın derece-i **[314]** harâretini 15-16 arasında bulundurmalı ve hadd-i gâye olan on altı dereceyi aslâ tecâvüz etmemelidir.

Vücûdun Derece-i Harâreti

Hummânın, sıtmanın en iyi delîli, en doğru alâmeti vücûdun, bedenin el ile değil, mîzânü'l-harâre ile hissolunan tereffu‘-ı harâretidir. Harâret-i bedeniyeyi ta‘yîn ve mesâha için isti‘mâl olunan mîzânü'l-harâre-i tıbbî derece-i harâretin küçük bir tereffu‘una karşı gâyet hassâs ve doğru olmalıdır. Civa yâhûd ispirtoyu hâvî olan borunun üzerinde zî-hayât eşhâsda müşâhede olunan 25-45 derecât ve her derece arasında on kadar taksîmât mevcûddur.

Mîzânü'l-harâret

Hâl-i sıhhatde koltuk altına konulan mîzânü'l-harâret büyük bir adamda 36-37 dereceyi gösterir ki sâlim bir adamın vasatî derece-i harâretidir. Hayâtın ilk haftasında derece-i harâret 37,5 ve dört aylıkdan on dört yaşına kadar 37,2'dir. Alelâde derece-i harâret koltuk altından alınır. Çünkü bu mahal müessirât-ı hâriciyeden kâfi derecede mahfûzdur. Hâlbuki avuçda harâret 30 dereceye kadar tenezzül eder.

Harâret-i bedeniye harekât-ı adaliye-i şedîdeyi müte‘âkib, hazm esnâsında tereffu‘ ve bir veca‘ın yâhûd infi‘âlât-ı nefsâniye-i şedîdenin taht-ı te’sîrinde tenezzül ederse de işbu tahavvülât yarım ve pek pek bir dereceyi nâdiren tecâvüz eylediğinden emrâzda görülen, ta‘yîn olunan tebeddülât ve tahavvülâta nisbeten ehemmiyetsizdir. Mîzânü'l-harâre 38'i gösterdiğinde her ne kadar mu‘tedil ise de her hâlde zikre şâyân bir hummâ, sıtma vardır. 30, 40, 41 derecelerde ise hummâ şiddetlidir. Derecât-ı ahîre bir hastalığın bidâyetinde müşâhede olunur ise kızıl hastalık, zâtü'r-ri’e, karahummâ **[315]** gibi şiddetli hummâya yâhûd bir iltihâba, hâlbuki marazın seyri esnâsında zuhûr eyler ise bir ihtilâta delâlet eyler. 43 derece müşâhede olunan en mürtefi‘ bir harâret olup mevt-i karîbin bir delîl-i sahîhidir. Bilakis tenezzül-i harâret şifânın yaklaşdığını gösterir.

Derece-i harâret husûsunda işbu müşâhedât ve ma‘lûmât pek ziyâde lâzım olduğundan harâret-i bedeniyenin ahzında herkesin ülfet ü i‘tiyâdı ve bu vechile tabîbe mu‘âvenet edilmesi lüzûmunu beyân zâiddir. Bir mîzânın hazînesini hastanın koltuğu altına koyup âletin yerinde kalması için kolunu sadrına yaklaşdırtmak kadar basît bir şey yokdur ki, bu hâlde sekiz-on

dakîka akîbinde civa sütûnu çıkmış bulunacağından mîzânı koltukdan kaldırmadan çekmeden evvel gösterdiği derecâtı okumak kolaydır. Koltukda iken civa sütûnunun en ziyâde yükseldiği dereceyi ve o hizâyı muhâfaza edebilecek sûretde "amaksima" ta‘bîr olunur mîzânlar i‘mâl etmişlerdir ki, âlet tatbîk ve ilhâk edildiği mahalden çekildikden sonra sütûnun bulunduğu hizâyı irâ’e eylediği dereceyi kolayca okumak, görmek kâbildir. Çünkü sütûn, mîzân sallanmaksızın aşağı inmez.

Tabâbetde en ziyâde mühim olan cihet herhangi bir zamânda alınan derece-i harâret değil, belki mîzânın irâ’e eylediği her günkü ve hattâ her sâ‘atki tahavvülâtını derkdir. Bunun için derece-i harâret sabâh akşam alınarak derhâl bir kâğıda yazılmalıdır. Hattâ tahavvülât-ı harâret hastahânelerde def‘aten göze çarpmak için birçok murabba‘âta münkasem kâğıd üzerinde hat tarzında irâ’e olunmakdadır.

İLK SİNDE ÇOCUKLARA DÂİR İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT HAKKINDA FRANSA AKADEMİYASI TARAFINDAN NEŞROLUNAN TA‘LÎMÂTDIR.

1-Birinci sene zarfında çocuğun gıdâ-yı yegânesi sütden ve ale'l-husûs dâimâ müreccah olan vâlide yâhûd onun fikdânında bir süt**[316]**ana sütünden ibâret olmak lâzım gelir. Meme hiç değilse ekseriyâ geceleyin takrîben her iki sâ‘atde bir verilmek lâzımdır.

2-Kadın sütünün fikdânında ılık olarak[19] inek yâhûd keçi sütü isti‘mâl olunmalıdır. Evvel emirde nısf nısfa ba‘dehû birkaç hafta sonra rub‘ mikdârı hafîfçe şekerli su karışdırılmalıdır.

3-Sütü içirmek için câmdan yâhûd toprakdan ma‘mûl kablar isti‘mâl olunmalı ve işbu kablar isti‘mâl olundukları her defada dikkat ü i‘tinâ ile temizlenmelidir. Hiçbir vakit, kurşunu hâvî olan kalaylı kablar isti‘mâl olunmayacakdır. Bazı defa açlık yâhûd feryâd u figânını teskîn için çocuğun dudakları arasına konulan mantar yâhûd sünger ve tülbend gibi emziklerin isti‘mâlinden ictinâb olunacakdır.

4-Süt yerine verilmek için ticâretde tavsiye edilen terkîbât-ı muhtelifeden ihtirâz olunmalıdır.

19 Ta‘lîmâtın bu kısmı tebdîl olunmuşdur. Hâl-i hâzırda ancak kaynamış yâhûd ta‘kîm olunmuş süt i‘tâsı tavsiye edilmekdedir.

5-Memenin mu‘âveneti olmaksızın emzik yâhûd küçük çömlek ile tağdiyenin, hastalık ve fevt husûsunda tâli‘i daha çok artırır.

6-Çocuğa ale'l-husûs ilk aylardan i‘tibâren sulb bir gıdâ; ekmek, çörek, et, sebze, meyve vermek gâyet tehlikelidir.

7-Eğer vâlidenin yâhûd sütninenin sütü gayr-ı kâfi ise ancak yedinci aydan i‘tibâren çocuğa çorba i‘tâsına başlanılabilir. Lâkin birinci senenin sonunda çocuğu yavaş yavaş fıtâma hâzırlamak için sütden ve francaladan ve kavrulmuş undan ve pirinçden ve feküllerden yapılmış hafîf çorbaların i‘tâsı her dâim fâidelidir. Bu fıtâm ancak ilk on iki yâhûd on altı dişin hurûcundan sonra çocuk sıhhat ü âfiyetde bulunduğu hâlde ve birkaç dişin hurûcunu ta‘kîb eden sükût zamânı esnâsında icrâ olunmalıdır.

8-Her sabâh memeden yâhûd ta‘âmdan evvel çocuğu tathîr etmek lâzımdır. Bu tathîr şunlardan ibâret olacakdır:

a-Vücûdun ve ale'l-husûs dâimâ temiz tutulması lâzım gelen a‘zâ-yı tenâsüliyenin gasli, **[317]** başın tathîri, baş üzerinde pislik ve kabukların terâkümüne meydân verilmemesi,

b-Çamaşır değişdirilmesi. İlk aylarda göbek üzerine sarılan sargı muhâfaza edilmelidir.

9-El ve ayakların vücûdun hey’et-i umûmiyesini ihâta ve tazyîk eden tâm kundağın isti‘mâlinden kat‘iyen sarf-ı nazar etmek lâzımdır. Zîrâ çocuk harekâtında ne kadar serbest olursa ol kadar kaviyyü'l-bünye ve mütenâsibü'l-a‘zâ olur. Başı hıfz eden ve muahharan sıhhat yâhûd akılda bir takım teşvîşâtı husûle getirebilen bütün bağları atmalıdır.

10-Çocuk ikâmet etdiği memlekete ve mevâsime göre az yâhûd çok sıcak olarak giydirilmelidir. Lâkin her dâim gerek hâricde gerek ikâmetgâhları dâhilinde çocukları soğukdan ve ifrât-ı harâretden dikkat ü i‘tinâ ile vikâye etmek lâzımdır. Ma‘a-hâzâ ikâmetgâhlardaki havâ derece-i kifâyede tecdîd olunmalıdır.

11-Harâret pek latîf olmadıkça çocuğu on beşinci günden evvel sokağa çıkarmak âkılâne bir hareket değildir.

12-Çocuğu vâlidesiyle yâhûd sütannesiyle bir yatakda yatırmak pek muhâtaralıdır.

13-Çocuğu yürütmekde isti‘câl göstermemek lâzımdır. Yerde sürünmeğe yâhûd yalnız başına kalkmağa bırakılmalıdır. Araba ve sepet ve emsâlinin isti‘mâlinden sarf-ı nazar etmek lâzımdır.

14-Çocuklarda en cüz'î râhatsızlıkları hiçbir vakit dikkat ü ihtimâmsız bırakmamalıdır. Evcâ'-ı batn, ishâl, sık sık kay'lar, öksürük vesâire bidâyetinden i'tibâren eğer bir hastalık yirmi dört sâ'atden ziyâde uzarsa hekîm çağırmak lâzım gelir.

15-Haml-i muhtemelde çocuğun hayât yâhûd sıhhatini muhâtaradan kurtarmak için vâlide yâhûd sütanne meme vermeği derhâl kesmelidir.

16-Çocuğu, tevellüdünü ta'kîb eden ilk üç aylarda yâhûd eğer çiçek müstevliyen icrâ-yı ahkâm ediyorsa ilk haftalarda aşılamak ehemm ü elzemdir. Telkîh-i cederî, çiçek hastalığının tedâbîr-i vâfiye-i yegânesidir[20].

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye
Fenn-i Kıbâle Mu'allimi
Mustafa Münif

[318] LOHUSALAR HAKKINDA İTTİHÂZI LÂZIM GELEN TAKAYYÜDÂT VE İHTİMÂM

Lohusaya bakmağı der'uhde eden kadın her gün üç defa lohusanın tathîrâtını icrâ edecekdir. Bunun için bâlâda söylediğimiz vech üzere bir leğen derûnuna isti'mâli tabîb tarafından tavsiye edilecek ılık bir muzâdd-ı ta'affün mahlûlü koyarak leğenin cild ile temâsda bulunması lâzım gelen kısmını hafîfçe ısıdacakdır. İşbu leğeni ihtiyâtkârâne kadının altına sürüp kat'iyen temiz bir parça bez yâhûd daha iyisi câzibü'r-rutûbe pamuk isti'mâl ederek mahlûl muzâdd-ı ta'affünü aksâm-ı tenâsüliye üzerine dökdükden sonra gâyet yumuşak bir havlu isti'mâl ederek kemâl-i ihtiyâtla silmelidir.

Tabîb tarafından emir verilmiş ise mehbile şırınga icrâ etmelidir. İşbu şırıngaların tabî'at ve adedi ile tarz-ı icrâsını tabîb bildirecekdir. İsti'mâl olunacak kablar ve masuraları kat'an ve kâtıbeten tâhir olması lüzûmunu ihtâr ederiz. Ale'l-husûs şırınga masuralarının ale'd-devâm bir mâyi'-i dâ-

20 Çocuğun sûret-i iğdâ ve iltifâkına dâir ma'lûmât-ı mufassala almak arzu edenlere Doktor Besim Ömer Bey birâderimizin *Çocuklara Aş Yâhûd Vâlidelere Hediye* risâlesini tavsiye eylerim.

fi‘-i intân derûnunda mağtûs tutulmaları lâzımedendir ve isti‘mâl olunacakları zamân hemân çıkarılıp yerlere temâsına meydân vermeksizin kullanmalıdır. Temizlikleri kolaylıkla görülen ve muhtelif mahlûlât-ı dâfi‘-i ta‘affün derûnunda müddet-i medîde mağtûs kalmakla bozulmayan câm masuralar müreccahdır. Lüzûm görüldüğü zamân isti‘mâl olunacak sondalar yâhûd iktizâ etdiği zamân dâhil-i rahme şırınga icrâsına mahsûs olan sondalar için de öyle yapılacakdır.

Mesâneye idhâl olunacak sondalar câm yâhûd kauçuk veya zamgdan ma‘mûldür. Dâhil-i rahme sevk olunacak mâyi‘in ric‘atini tamâmıyla te’mîn edecek sûretde müretteb olan sondalar kullanılır (Na‘l biçiminde mecrâlı sondalar). Bu vech ile rahim derûnuna şırınga olunan mâyi‘in ihtibâsından ve uzv-ı mezkûr cederânının tevettür-i müfritinden sakınılmış olur. Zerkât-ı dâhil-i rahm için olan sondalar câmdan, ma‘denden yâhûd selüloidden i‘mâl olunmakdadırlar.

Vilâdeti ta‘kîb eden eyyâm esnâsında kadının a‘zâ-yı tenâsüliye-i hâriciyesinden demevî ba‘dehû maslî-i demevî ve maslî biraz mikdâr mâyi‘in seyelânı görülür. Bu seyelâna "nifâs" ismi verilmişdir.

[319] Bu seyelândan yatağı muhâfaza için aksâm-ı tenâsüliyenin ne yolda setr olunacağını evvelce zikreyledik. Pamuk ve bezler nifâsın az yâhûd çok olan seyelânının îcâb etdiği kadar sıkça değişdirilmelidir.

Bir yâhûd iki gün sonra lohusanın yatağına örtülen çarşaf ve bezleri değişdirmek iktizâ eder. Lohusayı kımıldatmaksızın çarşafı değişdirmek için temiz çarşafın bir kenârı, değişdirilecek bezin bir kenârına koyup yekdiğerlerine İngiliz topluiğneleri vâsıtasıyla tesbît edilir. Ba‘dehû kirli çarşafın diğer kenârından çekildikde onunla birlikde temiz bez de çekilerek lohusanın altına sevk olunur ve uçları şiltenin altına bükülüp yerleşdirilir.

Bazı defa sonun hurûcunu ta‘kîb eden sâ‘atler, kadında veca‘lıdır (son ağrısı). Buna karşı tabîb 12, 15 yâhûd 20 damla afyon rûhunu hâvî az mikdârda hukneler tertîb eder. Bu hukneleri lohusa def‘ etmemeğe gayret etmelidir. Bunun için evvel emirde âdî su ile bir hukne yapılıp def‘ edildikden sonra az mikdârda tekrâr yapılmalıdır. Bir bardak derûnuna konulmuş olan iki kaşık ılık su derûnuna tabîbin tertîb eylediği afyon rûhu damlaları ilâve olunup kâffesi bir küçük şırıngaya doldurulup tenkıye edilir.

Vaz‘-ı hamli müte‘âkib olan günlerde mu‘annid bir inkıbâz mevcûddur. Bu hâlde sâde su ile yâhûd derûnuna bir-iki kaşık gliserin yâhûd âdî bal ilâve olunmuş su ile tenkıye yapılır.

Meme başları hakkında da icrâ-yı takayyüde mecbûriyet vardır. Bunun için meme başı evvel emirde ılık su ile yıkanıp ba‘dehû bir mikdâr suyun rub‘una yâhûd nısfına müsâvî bir mikdâr ispirto ilâve olunmuş ılık su ile birkaç defa gasl edilir. Ba‘dehû oğuşdurmaksızın yavaşçacık silinmelidir yâhûd daha iyisi ince bir tülbend ile basdırılmalıdır. Bu vech ile hareket ederek ale'l-husûs her defada çocuk uzun uzadıya memede bırakılmadığı hâlde vâlide için gâyet veca‘nâk olan ve zâtü'l-lenfâ ve meme hurâcının menşe’-i zuhûru olan yarık ve çatlakların teşekkülünün önü alınmağa muvaffak olunur.

Eğer çatlak mevcûd olursa onları nasıl tedâvî etmek lâzım gelineceğini tabîbden suâl etmelidir. İspirtolu su ile gasller ve bu su **[320]** derûnunda ıslatılmış bezlerin meme başına ilsâkı ve cümlesinin zamglı tafta ile setri bir iyi vâsıta-i tedâvî teşkîl eder.

Lohusanın odasında bir büyük sükûn hüküm-fermâ olmalıdır. Bu bâbda misâfirleri ve yorgunluk veren musâhabâtı men‘ edecek olan tabîbin emirlerine mütâba‘at etmelidir.

Lohusalarda vukû‘ bulan her nev‘ ahvâli tabîbe ma‘lûmât vermelidir. Nifâsın evsâfını, çokluğunu, rengini, kokusunu bildirmelidir. Pintiler düşüyorsa batında yâhûd memelerde ağrı varsa beyân etmelidir. Hulâsa-i kelâm lohusanın ahvâl-i husûsiyesinin hiçbirini hâtırdan çıkarmayıp tabîbe söylemelidir ve icrâsı lâzım gelen husûsât hakkında tabîbin vereceği emirlere lâyıkıyla kesb-i ma‘lûmât etmelidir.

Bir tabaka kâğıd üzerine söylenecek ve suâl olunacak husûsât lâyıkıyla kaydolunmalıdır. Bu sûretle hatâ ve nisyândan kurtulunmuş olur.

Gerek et‘ime gerek matbûhât vesâir mu‘âlecât tertîbi hakkında aslâ "sağlık"da bulunmayıp her husûsda tabîbin tertîbât ve tenbîhâtına teba‘iyet etmek lâzımdır.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye
Fenn-i Kıbâle Mu‘allimi
Mustafa Münif

ÇOCUĞU TARTMA

Henüz tevellüd eden bir çocuğun evsâf-ı mütemâyizesi neşv ü nemâsındaki fa'âliyetdir. Sıklet ve kadd ü kâmet cihetiyle olan bu "büyüme" vilâdete karîb zamânlarda daha serî' ve daha fa'âl olup bilâhare kesb-i i'tidâl eder ise de aslâ tevakkuf eylemez yâhûd eylememelidir. Çocuk vilâdetinde, umûmiyetle 3.000 gram sıkletinde olup ilk iki günde 100 gram gayb eyler ise de bilâhare beş gün zarfında bu zâyi'âtını kazanmağla berâber birinci hafta nihâyetinde sıkleti vilâdetdekine müsâvîdir. İlk hafta **[321]** müstesnâ olmak üzere çocuğun günden güne olan bu tezâyüd-i sıkleti muhtelif ise de vasatî olarak erkâm-ı âtiye üzeredir:

Üç aylık oluncaya kadar	1, 2,3'üncü ayda	25 gram
Altı aylık oluncaya kadar	4, 5, 6'ncı ayda	20 gram
Dokuz aylık oluncaya kadar	7, 8, 9'uncu ayda	15 gram
Bir yaşında	10, 11, 12'nci ayda	10 gram

Vezn-i etfâl

Bu tezâyüd-i yevmî her üç aydaki günlerle (takrîben doksan ile) darb edildikde çocuk vech-i âtî üzere sıkletle tezâyüd eder.

Birinci üç ayda	2,250 + 3.000 = 5,250
İkinci üç ayda	1,800 + 5,250 = 7,050
Üçüncü üç ayda	1,350 + 7.050 = 8,400
Dördüncü üç ayda	900 + 8,400 = 9,300

[322] Çocuklarını her gün yâhûd sıkça tartarak sıkletleriyle istifâde edip etmediklerini ta‘yîn usûl-i müstahseni çokdan beri etıbbâ tarafından kabûl olunmuş ve bugün Avrupa'da beyne'l-âile icrâ edilmekde bulunmuşdur. Bizde de işbu usûlü bazı âilelere kabûl etdirebildik. Bu husûsda her nev‘ terâzi ve hattâ kantâr bile isti‘mâl olunabilirse de bilhâssa çocuk tartmak için terâziler de vardır.

Tartma sâyesinde çocuğun muntazaman neşv ü nemâsına vâkıf olmakdayız.

Çocuğun her meme alışında mikdâr-ı kâfi süt emip emmediğini anlamak ve bâ-husûs vücûd ve sıkletçe kazanıp kazanmadığını derk eylemek üzere vâlidesi nezdinde bir terâzi bulunmalıdır. Sıkleti alâ hâlihî kalan yâhûd tenâkus eden çocuk ya nafakasının fikdânından yâhûd diğer esbâbdan muztaribdir[21]".

***

EMRÂZIN TEŞHÎS VE İNZÂRINDA TABÎBİN HATT-I HAREKETİ MU‘AYYENDİR.

Tamâm on dört senelik bir hastahâne ömrünün, on dört senelik muttarid, mütevâlî, yeknesak, yek-âhenk bir ömr-i tabâbetin bahşetdiği salâhiyetle bir müddetden beri zihnimde yer tutan şu mes’eleyi, exercice de la médecine denilen tabâbet-i ameliye mebhas-i mühimmiyle ilm-i kavânîn-i ictimâ‘iyeye temâs eden şu nâzik mes’eleyi déontologie dediğimiz ilm-i vezâifü'l-etıbbâ nokta-i fikriyle teşrîh etmek, bende mu‘tenâ bir vazîfe şeklinde nemâlanmış bir emel-i mahsûs hükmünü almışdır.

21 *Tabîb-i Etfâl yâhûd Ebeveyne Yâdigâr* nâm eserimden.

Şu mülâhazanâme ile bittab‘ etıbbâya hitâb edilmeyerek maksûd-ı garîb-i tıb ve tabâbet olanlara bu mühimme-i fenniye hakkında bir fikr-i icmâlî vermek olduğu için bu bâbda bazı îzâhât i‘tâsı lüzûmunu zarûrî gördüm.

Nedir Teşhîs? Nedir İnzâr?

Lâaletta‘yîn bir hasta nezdine tabîb da‘vet olunduğu vakit **[323]** kendisinden üç şey beklenir: Bunlardan birincisi mahal ve mâhiyet-i marazın ta‘yîni, ikincisi tedâvî, üçüncüsü dahi âkıbet-i marazın neye müncer olacağının yani marazın i‘âde-i âfiyetle mi yoksa mevt ile mi nihâyet bulacağının keşfidir. Tabîb huzûr-ı hastada kendisini bu üç vazîfe-i mu‘tenânın îfâsıyla muvazzaf gördüğü gibi hasta veya hastanın müte‘allikâtı da tabîbden bu üç vazîfenin hüsn-i îfâsından başka bir şey beklemez. Bu takdîrce tabîb ile hasta arasında daha henüz ilk mülâkâtda bir irtibât-ı ma‘nevî hâsıl olur ki, bu vesâik-i ma‘nevî, tabî‘atıyla maraz meyânına nev‘anmâ bir şahs-ı sâlis olmak üzere sokulmuş demek olan tabîbe der‘akab bir me’mûr-ı râz-âşnâ sıfatını verir.

Bu me’mûr kitâb-ı tabî‘atdan anlar. Onun pek çok serâirine vâkıfdır. Onda ma‘lûmât-ı müktesebesi kuvvetiyle pek çok şeyler okur, terceme eder, tefsîr eder, hükümler çıkarır, ma‘nâlar verir. Bu me’mûr, üzerinde bulunduğu sahnede rolünü, pek mühim olan rolünü oynayacak ve mühim olduğu kadar müfîd, nâfi‘ hizmetler arz eyleyecekdir.

Ve evvelâ hastayı ince ince isticvâbında, derîn derîn mu‘âyenesinde semâ-yı müfekkiresinde uçuşan yüzlerce hastalıklardan hangisinin muvâcehesinde bulunduğunu bir sürü a‘mâl-i zihniye, bir sürü muhâkemât-ı dûrâ-dûr sarfıyla ta‘yîn edecek ve sonra eğer be’s yok ise hastaya aksi takdîrinde hastanın etrâfında bulunanlara hastalığın nev‘ ve cinsini ve a‘zâ-yı bedenden hangisi âfetzede bulunuyorsa onu haber verecek, haber vermekde kendini vazîfedâr addeyleyecekdir. Hastalığın teşhîsi budur. Tabîbin teşhîse müte‘allik me’mûriyeti burada hitâm bulur.

İkincisi tedâvîdir demiş idik. Tedâvî dâhilen, hâricen ilâclar tertîbi, tedâbîr-i sıhhiye te’sîsi ve lüzûmunda ameliyât-ı cerrâhiye icrâsı gibi bâ-

husûs zamânımızda herkesin iyi kötü bildiği şeyler olarak bu husûs esâsen bahsimizin hâricinde bulunduğu için biz burada ona dâir söz söylemekden bi'z-zarûre sarf-ı nazar ediyoruz.

Üçüncüsü olan inzâr bahsine gelince; burada, asıl burada **[324]** söylenecek nice sözlerimiz var ise de biz yine îcâz u ihtisâra ri‘âyete kendimizi mecbûr addeyleriz.

Lisân-ı tıbda inzâr diye bir marazın âkıbeti ne olacağını, encâmı ne sûretle nihâyetleneceğini kestirebilmek, onu daha evvelden keşfedivermek mâddesine ıtlâk olunur ki, bu vâkı‘â elde bir sürü ma‘lûmât bulundukça bir mechûlün keşfi âsân olacağı düstûr-ı riyâzîsine bir dereceye kadar temâs ederse de bunun güçlüğünü, teşhîs ile kıyâs kabûl etmeyecek derecedeki güçlüğünü ancak tabîb olanlar, tabâbeti fi‘len, amelen icrâ edenler, icrâya me’mûr bulunanlar bilirler, takdîr ederler.

Bir hastanın i‘âde-i âfiyeti veya mevte mahkûmiyeti, mevkûf-ı irâde-i ilâhiye olduğu teslîm-gerde-i enâmdır. Kitâb-ı tabî‘atı okumakla me’lûfiyeti olan tabîb, bu bâbda hastanın müte‘allikâtına beyân-ı re’y edeceği sırada:

"-Allah, her şeye kâdirdir. Hastalığın mâhiyeti bizce ma‘lûm. Bu nev‘ hastalıkların encâmı hakkında kat‘î bir fikirde bulunmak da müşkil. Hastayı şimdilik biraz za‘îfçe görüyoruz. Ma‘amâfih inşâallah fen yalancı çıkar da karîben yine kesb-i ifâkat eder" cümle-i ma‘nîdâr ve tesliyet-âmûzuyla encâm-ı maraz hakkındaki fikrini mütevekkilâne, cemîle-perverâne arz u teblîğ etdi mi işte o tabîb vazîfe-i me’mûriyetini bi-hakkın îfâ etmiş olmak i‘tibârıyla fennine karşı mutmain, vicdânına karşı müsterîh olur ve bu hâliyle rüfekâsı nezdinde i‘tibâr u tevkîre, hem-nev‘leri nazarında da hesâbsız rağbet ü ta‘zîme mazhar olur. Dîvân-ı tabâbetin budur resm-i âdeti… On dört seneden beri biz ne görüyoruz?

***

Ah! İşte bu noktada, bu telh-i hakîkati beyânda, bu râz-ı elîm-i derûnu ifşâda şu nâçîz kalem ileri gitmiyor, bana sükûtu emrediyor. Fakat ben ona itâ‘at etmeyeceğim. Merâret-i dilden birazını silmeğe çalışacağım.

Evet! Kaç kereler başımdan geçmiş vekâyi‘-i dil-sûzdandır ki, hastalarının neden muztarib olduğunu anlamak için taraflarından vâki‘ olan mütelâşiyâne, mütecessisâne suâllere karşı teşhîsimden haberdâr etdiğim **[325]** zevâtın bilâhare:

"-Aman bu nasıl hekîm imiş? Olmadık yere hastamızın üstüne yürüdü" cümle-i takbîhiyesiyle hakîkat-ı marazdan kendilerini haberdâr etmiş olmakla ithâm edildim!

Ve yine kaç kereler yüzüme karşı söylenmiş elfâz-ı dürüşdendir ki:

"-Yâhu! Mâdemki hastamızın tehlikede olduğunu görüyordun, bâri hiç olmazsa onu bizden olsun saklamalı idin" cümle-i âmiyânesiyle hedef-i muâhaze oldum!

Mâhiyet-i marazı teşhîs ve îcâbına göre hastaya veya âhara teblîğ ile me’mûr olan zavallı tabîb, hakîkat-i hâli söylese dürüştî-i tab‘ına, söylemese de ortalığı telâşa vermemek emeliyle hastalığı biraz hafîfçe gösterse ve ma‘âzallah hastaya da bir hâl oluverse o vakit ceffe'l-kalem onun ya ihânetine veya cehâletine hüküm olunuverir. Onlar için teşhîsinde aldanmayan, encâm-ı maraz hakkında doğru haber veren tabîb, hâzıkdır, ustadır. Fakat haşîndir. Fakat dürüştdür. Fakat nâzik değildir! Teşhîsini doğru haber vermeyen ve encâm-ı maraz hakkında doğru bir keşifde bulunmayan tabîb ise nâdirdir, câhildir, na‘lbenddir.

Ey tıb ve tabâbetin garîbleri! Ve ey hastalarının muhibb-i şefîkleri! Şimdi sizden niyâz ederiz: Şu teşhîs ve inzâr-ı emrâz mebhasinde bize bir nokta-i i‘tidâl gösterin de biz de ona tevfîk-i mu‘âmele edelim. İşte ta‘kîb etdiğimiz şu mülâhazanâmede asıl hedef-i maksûd, ittihâz etdiğimiz nokta-i esâsiye de budur. Lâkin telâş etmeyin. Ebvâb-ı sâirede olduğu gibi bu bâbda da tabîbin hatt-ı hareketi mu‘ayyendir. Bilinmelidir ki, tabîb hakîkat-gû olduğu kadar nâzikdir de. Dâye-i tıb onu öyle büyütmüş, öyle terbiye etmişdir. Mayası öyle yoğrulmuşdur. Fakat ne çâresi var ki, hakîkat ne kadar kisve-i nezâket ü zarâfete bürünse, ne kadar allansa pullansa mücerred hakîkat olmak haysiyetiyle hadd-i zâtında acıdır.

Biz bu acılığa katlanalım. Tabîbden doğru bir teşhîs, doğru bir inzâr bekleyelim. Nezâketi derece-i tâliyede tutalım. Teşhîs ve inzârlarında

isâbet eden etıbbâya gücenmek şöyle dursun, bilakis san‘atlarında gaflet etmedikleri, dikkat ve mahâret gösterdikleri için onları takdîr **[326]** ederek sevelim. Öyleleri arayalım, bulalım, bâlâ-yı serimizde taşıyalım. Çünkü o gibiler her kavimde, her memleketde çok değildirler. Mektebler o gibileri çok yetişdirmez. Emrâzı teşhîs ve encâmını keşfetmekdeki kudret öyle bir meleke-i refî‘u'l-mertebetdir ki, tabî‘at-ı kerîme bunu siyyânen îsâr u ibzâl etmez, eser-i hısset gösterir. Bu melekeyi sâhib olan mümtâz olur, benâm olur.

Doğru bir teşhîs, doğru bir inzâr vaz‘ eden tabîbin tedâvîsi de doğru olur, emniyet-bahş olur. Şübhe edilmeyen hakâikdendir ki, hâlisâne, samîmâne, nâmûskârâne teşhîs ve inzârından müte‘allikât-ı hastayı haberdâr eden bir tabîb-i hûşyâr, bir müdâvî-i endişe-mend sermâye-i kemâlâtı ezilip büzülerek türlü evzâ‘-ı zarâfet-güsterâne arz etmekden ibâret olan bir tabîb-i muğfile her zamân, her yerde tercîh olunagelmişdir.

Metâ‘-ı fen, bu sahne-i kübrâ-yı imtihânda lâyık olduğu revâcı buldu. Dil-firîb sözlerin, nazar-fermâ vaz‘ların da bâzâr-ı ihtiyâli var.

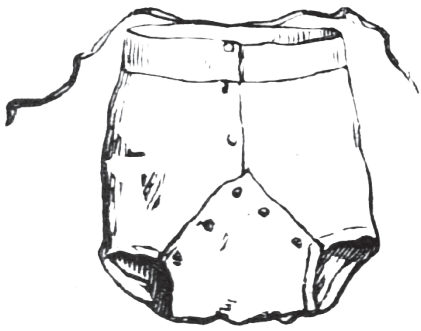
Doktor Bafralı
Yanko

KUNDAK, KUNDAKLAMA

"-Kundak, abes oldukdan
başka bir eser-i vahşetdir."

Harâret-i muhîtiye henüz tevellüd eden tıfl-i ma‘sûmun derece-i harâretini bî-karâra tenzîle meyyâldir. Ekâlîm-i mu‘tedile yâhûd bâridede, mekân-ı muhîtin işbu te’sîrât-ı müberridesine karşı vücûd-ı esvâb ile müdâfa‘a olunmaz ise fi‘l-i iğtidâ muvâzeneti te’sîs ve idâmeye muvaffak olamaz. Bu sûretde nevzâd için esvâb gâyet mühim olup a‘zâsının neşv ü nemâsına mâni‘ olmaksızın tebeddülât-ı havâiyeye karşı vücûdu vikâye eyler.

[327] Bugün Avrupa'da refâh-ı hâlde olan şehir ahâlîsi çocuklarını iki türlü giydirmekdedir ki, bunlardan biri "İngiliz", diğeri "Fransız" usûlüdür[22].

İngiliz usûlünde çocuğu ilbâs.
Kapalı don

Fransız usûlünde hâlâ kundak kullanılıyor ise de vech-i âtî üzere mazarrâtı ta‘dîl olunmuşdur.

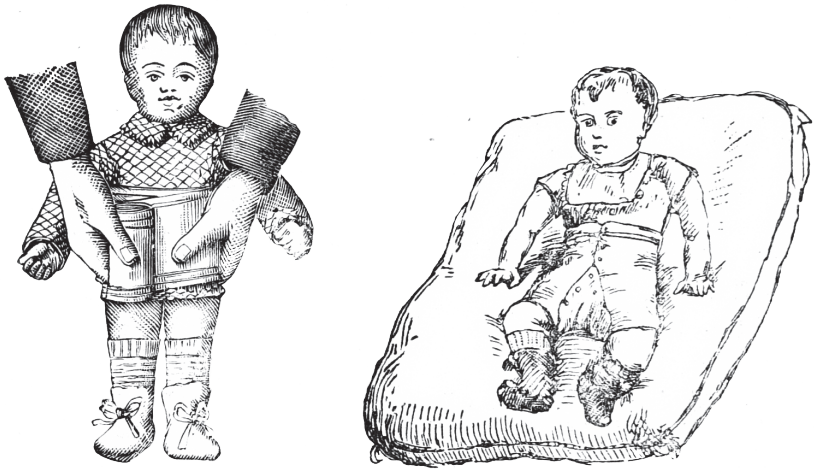
Çocuğa tülbendden gömlek ve kezâ bezden yâhûd yünden bir zıbın giydiriliyor ki, bunların ikisi de arkadan yarıkdır. Bu libâs çocuğun kollarını ve boyun ve göğsünü örter.

İçeriden dışarıya mevzû‘, ince bezden bir "iç bezi" ile kezâ aynı nescden bir "etek bezi" ve yünden yâhûd pamukdan bir "kundak" koltukların iki parmak aşağısı hizâsında sadrın kâ‘idesine, gömlek ve zıbın üstünden yerleşdirilip çocuğun gövde ve bacakları sarılır. İç bezi bacakları sararak birbirinden ayırır. Kundak ve etek bezi ayakları çok taşdığından vücûdun kısm-ı esfelini yeniden sarmak

22 *Sıhhat-nümâ-yı Nevzâd* nâm eserimden.

üzere katlanarak kaldırılır ve ba‘dehû arkaya bağlar yâhûd İngiliz iğneleriyle ilişdirilir. İç bezleri ile kundak metînce durmak üzere iyice sarılırsa da bırakmak ve harekâtına mâni‘ olmamak lâzımdır. Ziyâde hareket eden çocuklarda iç bezi ile cild arasına gâyet ince bir bez konulur. Bu bâbda dört köşe bir tülbend, bir havlu intihâb ile bir müselles teşkîl etmek üzere katlanır ve uzunca olan kâ‘idesi bel hizâsına arkadan konulur. Diğer uçlardan biri sağ, öbürü sol bacağı sarar. Müsellesin zirvesini teşkîl edip bacak arasında sarkan diğer uç öne kaldırılır ki, bu hâlde teşekkül eden küçük pantolon çocuğu çokça pislenmekden men‘ ve iç bezini de muhâfaza eyler.

İngiliz usûlünde ilbâs ise tülbend ve arkadan açık bir gömlekden, üç köşeli iç bezi makâmında bir dondan ve Fransız kundağında zıbın ve kundak yerini tutan fanila uzunca bir entâriden ibâretdir. İngiliz **[328]** usûlünde gövde omuzlardan asılı bir korse, ayaklar triko uzunca bir çorab ve ayakkabı ile mahfûz olduğu gibi baş da ya çıplak yâhûd hafîf bir takye ile mestûrdur. Böyle bir libâs etrâf-ı bedenin harekâtına gâyet müsâ‘id olmağla vücûdun neşv ü nemâsına ziyâde muvâfık ise de bedeni müessirât-ı hâriciyeye karşı bâ-husûs ilk aylarda iyice muhâfaza edemez. Binâenaleyh Fransız kundağı İngiliz usûlünde ilbâsa daha müreccahdır.

İngiliz usûlünde çocuk esvâbı ve kundak

Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'nin birçok mahallerinde kundaklama usûlü bir, bazı yerlerinde de muhtelifdir. Meselâ Anadolu'nun birçok taraflarında çocuklar iki-üç metre uzunluğunda bir bez ile boyundan ayaklara kadar sarılır ve kollar vücûda bitişdirilir. Günde birçok defalar li-ecli't-tathîr kundak çözülürse de hemen der‘akab bağlanır. Bazen çocuk o kadar ziyâde sarılır ki, yüzü ihtikân alâmeti olmak üzere morarır ise de ebeveyn bu hâlden aslâ telâş etmez. Zîrâ çocuklarının "mum gibi doğru" olmasını arzu eder.

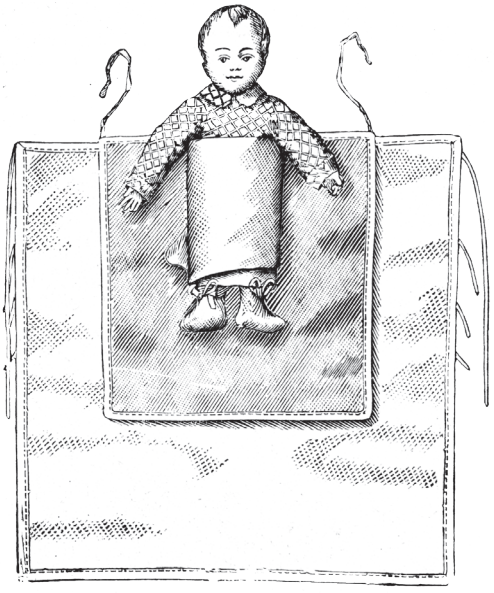
Çocuğun başı mevsime göre yün, pamuk yâhûd bezlerle örtülür. Onun üzerine de bir çeneliği bulunan pamuk yâhûd kettân bir takye geçirilir. Takyenin etrâfına iki defa yani dört parmak genişliğinde ve bir bâğ sûretinde katlanmış bir mendil sarılarak uçları ön tarafa **[329]** bağlanır. Değirmi ve üç köşe katlanmış diğer bir mendil yâhûd yemenî alınakonularak yan köşeleri arkadan kavuşdurulup tekrâr öne getirilir ve orada bağlanır. Diğer bir üçüncü yemenî de müselles şeklinde katlanmış olduğu hâlde başa konulup uçları çene altından kavuşdurularak alt çeneyi üst çeneye sâbit kılmak üzere tepeden bağlanır.

Fransız kundağı. Çocuğa zıbın ve gömlek giydirilmesi

Amasya ve civârında "öllük" ta‘bîr olunan toprağı[23] "öllük kazanı"nda kızdırıp çocuğun altına bez üzerine yayarlar. Çocuğun belinden aşağısı bu öllük üzerine tesâdüf etdiği gibi üst tarafına da muşamma‘ (balmumuya batırılmış bez) konarak üzerine bezler sararlar. Çocuk uyandığında altı mu‘âyene olunur. Eğer pislik görülürse derhâl toprak değişdirilir. Çocuk hîn-i tevellüdünde tekrâr tathîr edilir ve ba‘dehû bir gömlek ve küçük bir yelek giydirilir. Başına takye konup üzeri de çenesi altından geçmek şartıyla bir yemenî ile bağlanır. Yemenî bağlamakdan maksad kulakların dik bir sûretde kalmasıdır. Belden aşağısı da yukarıda söylendiği **[330]** üzere sarılır ve en üstüne de bezler konularak bağlanır ki, bu sûretde kundak meydâna gelir.

Adana'da çocuğa nîmten ve gömlek vesâire giydirilir. Belden aşağısı bezlerle sarıldığı gibi bunların içine de çarşıda satılan bir nev‘ toprak konulur. Çocuk pisledikçe bunun nüfûz eylediği tabakaya kadar vâlidesi toprağı kaldırıp atar ve yerine temiz ve ısıdılmışını kor.

Fransız kundağı. Kundaklama

23 Bu toprak her toprak gibi değildir. Bunu öllükçüler öllük mahallerinden kazıyıp kalburdan geçirirler.

Mamuretülaziz vilâyetinin birçok cihetlerinde, çocuğun başı düzeltilmek üzere sıkılmakda ve bu ameliyâta haftalarca devâm edilmekdedir.

Maraş taraflarında çocuk doğup vâlidesiyle rişte-i alâkası münkatı‘ olunca tuzlanarak bir beze sarılıp ve beş-on dakîka bu hâlde bırakılıp ve ba‘dehû ılık su ile yıkanıp kundaklanır. Çocuk semiz olur ise "pis kanın çıkıp kuvvet gelmesi için" çocuğun **[331]** arkası "kırk"ı çıkıncaya kadar üç kere ustura ile çizilip kesilir. Çocuklar "çocuk toprağı" isminde ıslanmağla çamurlaşmayan bir toprak üzerinde yatırılır. Hattâ lohusa "ter döşeği"ne yatınca aynı toprak ısıdılıp altına serilir. Bu toprak âdetâ devâ-yı kel gibi telâkkî olunuyor!

Rumeli'nin birçok taraflarında kullanılan kundak İstanbul'da müsta‘mel kundağın aynıdır.

Arnavudluk'un bazı cihetlerinde çocuk her gün yıkanır. Çocuğun başı açık tutulmağla berâber ayak ve kolları da ziyâde sıkı kundak ile hareketsiz bırakılmaz. Bu sûretde a‘zâ serbest bir hâlde kaldığından çocuk da tabî‘atıyla neşv ü nemâ bulur. Hâlbuki bazı taraflarında çocuğa gömlek ve zıbın giydirildiği ve belden aşağısı bezlerle bağlandığı gibi ayaklardan i‘tibâren kollar da dâhil olmak üzere tekmîl vücûd Romalılar zamânında olduğu gibi çuha kenârı yâhûd mahsûsan dokunmuş yünden genişçe şerîd ile sıkıca sarılır. Çocuğun ancak beşikde kolları dışarı bırakılır.

İstanbul'da kullanılmakda olup vilâyât-ı şâhânenin bazılarında dahi elyevm ta‘ammüm eden kundak hâricden dâhile doğru ber-vech-i âtî kıta‘âtdan ibâretdir:

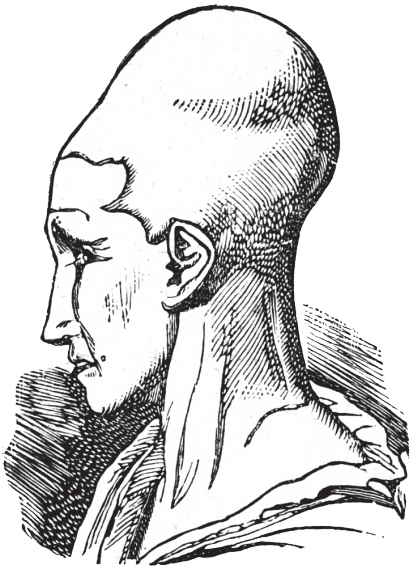
1-*Büyük kundak* (değirmi abani). İpekden yâhûd pamukdan dört köşe ve fakat üst köşesinin kıvrılmasıyla üç köşe kalmış ve bir köşesi çocuğun ayaklarına, diğerleri ellerine mukâbil bulunmuş olan bir kumaş. Şekilde 1 rakamlı.

2-*Tartancık*: İki karşılıklı uçların birleşmesiyle üç köşe kalmış ve bir köşesi büyük kundağın üzerine konularak ayak cihetine doğru uzanmış ve diğer köşeleri büyük kundağın yan köşelerinin üzerine getirilmiş dört köşeli bir tülbend. (6)

3-*Duvak*: Nevzâdın yüzünü örtmek üzere bir ucu tartancığın üstüne konmuş uzunca beyâz yâhûd yeşil bir tülbend. Bu duvak ile kırk gün kadar çocuğun yüzü örtülür. Şekilde takye ve çenberi örten yaşmak.

[332] 4-*Etek bezi*: Yukarısı geniş, aşağısı dar bir pamuklu olup hırka gibi dikilmiş ve büyük kundak üzerine ve yukarıki ciheti tartancığın aşağı köşesi üstüne konmuşdur. (2) Etek bezinin üstüne tülbendden "kol bezi" isminde bir bez daha konur. Bundan maksad soğuk bezden yapılmış olan etek bezinin çocuğun boynunu ve omuz cihetini örselememesidir.

5-*Ayak bezi*: Yukarı tarafı çocuğun beline gelmek üzere konulmuş ve etek bezinden küçük olup pamuklu hırka gibi yumuşak patiskadan dikilmişdir. 2 ile arasında.

Başın "alın tülbendi" isti‘mâli ile bilâhare uzayıp tebdîl-i şekil etmesi

Başı "alın tülbendi" ile birkaç defa sarılıp sıkılan çocuk

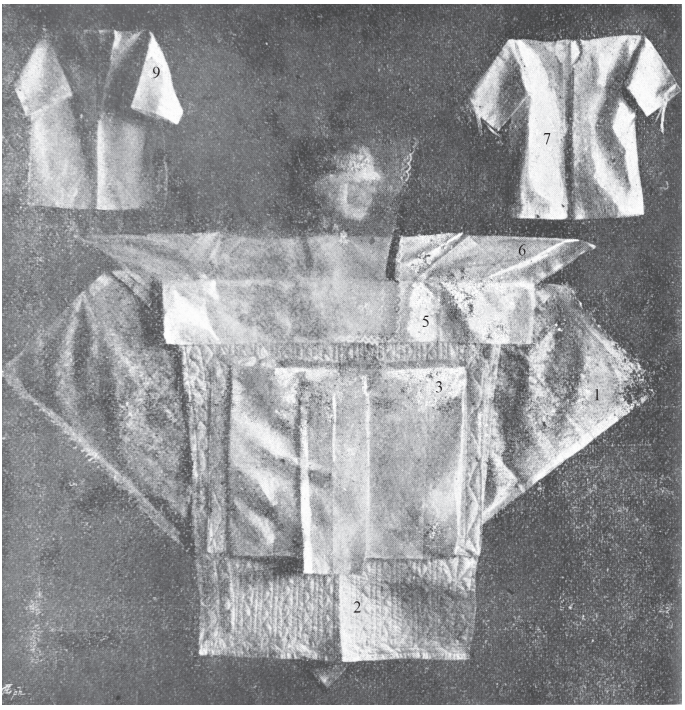
6-*İç bezi*: Yumuşak ve ayak bezi kadar değirmi bir patiskanın dört katıdır ki, ayak bezi üzerine konulur. (3)

7-*Küçük bez*: İç bezinin rub'u dört kat edilip çocukların bacakları arasına konulur. (4)

8-*Pamuklu takye*: Yazın bir kat, kışın iki kat tülbend vesâireden dikilmişdir.

9-*Çenber*: Çocuğun tepesinden çenesi altına ve oradan tekrâr tepesine götürülüp bağlanan yaşmaklık ince tülbend.

[333] 10-*Alın tülbendi*: Çenber üstüne alından arkaya doğru iki defa sarılan bir tülbend yâhûd yemenîdir. Gerek takye ve çenber gerek alın tülbendi şekilde görülür.

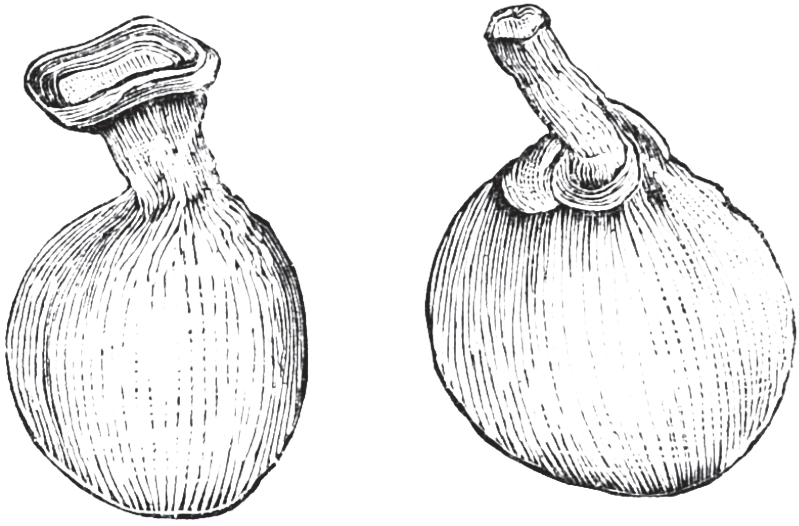
İstanbul'da kullanılan kundak takımı
1-Değirmi abani (büyük kundak), 2-Etek bezi, 3-İç bezi, 4-Küçük bez, 5-Kol bezi, 6-Tartancık, 7-Zıbın, 9-Gömlek

Kundak mütemmimâtından olmak üzere ara sıra kullanılan "kundak sübekleri"ni de zikrederim. Şekilde görüleceği üzere bunlar Frenklerin ceyblerinde taşıdıkları yassı küçük müskirât şişelerine benzedilir ki, erkek ve kız çocuklar için ayrıdır.

Kundağı teşkîl eden kıta‘ât meyânında çocuğun âdî ve önden **[334]** nısfen yarık gömleğini ve kolları ucunda bâğları bulunan zıbınını zikrederiz.

Çocuk, bâlâda ta‘dâd olunan ve sıra ile dizilen bezlerin ta ortasında yatırıldıkdan sonra dâhilden hârice doğru şu vechile sarılır:

Evvelâ, küçük bez bacaklar arasına alınır. Sâniyen, iç bezi yanlardan sımsıkı sarılır ve [sâlisen], ayak ciheti açık kaldığından arka cihetdeki bez öne kıvrılır. Râbi‘an, etek bezi kol bezi ile birlikde yanlardan ve ayaklar cihetinden sûret-i muntazamada kıvrılarak sıkılır. Hâmisen, tartancık çocuğun tepesinden yüzü açık kalmak ve yanlarından çaprazvârî gitmek üzere uçları çocuğun önüne götürülür.

Oğlan ve kızlara mahsûs kundak sübekleri

Sâdisen, büyük kundağın yani abaninin evvelâ aşağıki ucu ayaklar üzerine ba‘dehû köşeleri çocuğun yanlarına bir-iki defa kıvrılarak sarılır. İşte bu vechile çocuk kâmilen kundaklanmış olur. Sübek kullanmak isteyen bu

âletin ucuna çocuğun a‘zâsını zedelememek üzere tülbend yâhûd bez sardıkdan sonra "küçük bez" üstünden lâzım gelen mahalle yerleşdirir.

Her kundak değişdirişde vâlide, çocu[ğu]n elini, ayağını çekerek sıvar, dudaklarını içeri çekerek ıslık gibi bir sedâ hâsıl eyler. Ebe hanım ise esnâ-yı vilâdetde ve bilâhare çocuğun başını düzeltmek üzere sıkmağı aslâ unutmaz. Gür çocuklar işte bu vechile ikinci, üçüncü aya kadar sımsıkı kundaklanır. Üçüncü aydan sonra ancak "yarım kundak" usûlü kabûl olunur. Bu da on beş gün kadar devâm eyler.

[335] Hayâtın hareketden ibâret olduğunu bildiğimiz böyle bir zamânda çocuğun kol ve ayaklarının hareketine hattâ sadrının tevessü‘üne mâni‘ olan kundağın isti‘mâlini elbette fennen red ve cerh eyleriz.

Alaturka kundaklanmış bir bebek

Nevzâdı latîf ve mülâyim bir havâda, oda içerisinde serbest bırakınız. Der‘akab bacaklarını tahrîk ile âb-ı hayât-ı beden olan kanın cevelânına en ziyâde müsâ‘id bir vaz‘iyete getirir, kollarını kıvırır, göğsüne kâh takrîb kâh ondan teb‘îd eyler, bi'l-cümle vezâif-i a‘zâsı sûret-i mükemmelede vukû‘a gelir. Çocuk bu kadar parça bezlerle sımsıkı kundaklanırsa artık tabî‘atın gösterdiği yolda yaşayamaz. A‘zâsı hareket etmeyerek uyuşur. Bezlerin tazyîki kanın cevelânına halel getirmesiyle demi akciğerlere ve beyne gönderir ki, bunun mazarrât ve tehlikesi meydândadır. Sıkı bir kundak daha kemikleri yumuşak ve kıkırdak hâlinde olan **[336]** çocuğun eşkâl ve a‘zâsını tahvîl ü tebdîl eder ve birçok biçimsizliklere sebebiyet verir. Batnı tazyîk ve binâenaleyh ef‘âl ve vezâif-i hazmiyeyi ihlâl edeceğinden kay’lar ve ishâller zuhûra gelir (*Sıhhatnümâ-yı Etfâl* nâm eserimden).

Âsâr-ı felsefiyesi ile kesb-i iştihâr eden Jean Jacques Rousseau diyor ki:

"-Serbest harekât ile bedenin tebdîl-i şekl etmesinden havfen vücûdu tazyîk altına koyarak biçimsiz bırakmakda isti‘câl gösteriliyor. Sakat kalmamak için beden ihtiyârî olarak hareketsiz bırakılıyor. Deniliyor ki, çocuğun ilk sadâsı feryâd u figândır. Evet, pek doğru. Çünkü daha tevellüdünde iz‘âcâta başlanıyor. Çocuğun vâlidesinden ilk olarak nâil olduğu hediye zencîr-i esâret ve ilk tedâvî işkence ve mihnetdir.

Artık kendisinde sadâdan başka serbest bir şey kalmadığından çocuk istimdâd ve şikâyet için o vâsıtaya mürâca‘at eyler, edilen fenâlıkdan şikâyet eder. Ey vâlideler! Siz de böylece işkenceye konsanız daha ziyâde bağırırsınız. Henüz doğan köpek ve kedi yavrularını niye kundaklamıyoruz? Kundaklamamakda bir mahzûr görülüyor mu? Çocukların daha ağır olduğu meydâna atılabilir. Lâkin nisbeten onlar da o kadar za‘îfdir. Henüz harekete başlayan insân yavruları nasıl olur da sakat kalır? Eğer çocuklar arkaları üstü çevrilip bırakılsa kaplumbağa gibi aslâ dönemeyip bu vaz‘iyetde helâk olup giderler".

Çocuk üç aylık olup kundakdan çıkarıldıkdan sonra İstanbul'da kabûl olunan esvâb; gömlek, zıbın, entâri, hırka, takye, dondur.

Hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarında[n] en ziyâde ehemmiyetli olan cihet çocuğun hırka gibi ağır ve sıkı ve harekâtına mâni‘ ve nisbeten az sıcak tutucu esvâb giydirilmesi ve bacakları arasına iç bezi, pamuklu ve torba içine konmuş abâ geçirilmesidir.

Hırka giydirilen, entârisi uzun olan bîçâre çocuk kendisine lâzım olacak derecede hareket edemeyip uyuşakalır. Onun için **[337]** böyle kaba ve ağır esvâbdan vazgeçip mevsime göre yünden yâhûd pamukdan bol ve hafîf elbise tercîh ve intihâb eylemelidir.

Çocuk bezlerine gelince; bunlar aleyhinde idâre-i kelâm etmezden evvel bacakları mu‘terize şeklini ahz eden zevânı irâ’e eyleriz. İşte bunlar vaktiyle vâlidelerinin kesâlet ü betâeti âsârını taşımakdadırlar. Daha henüz neşv ü nemâda ve kıkırdak hâlinde olan bacak arasına on santimetre arzında pamuklu, abâ ve dört-beş defa katlanmış bez konulur ise elbette bu

gibi ma‘lûliyet zuhûr eyler. Binâenaleyh daha vaktiyle çocuğu lâzımlığa alışdırıp bu gibi vesâit-i betâetden ferâgat eylemelidir.

Bir de henüz tevellüd eden çocuğun ale'l-ekser uzunca olan başını, bir şekl-i münâsib vermek üzere yoğurtmamalıdır. Zîrâ baş, az bir zamân zarfında kendi kendine şekl-i tabî‘îsini aldığı gibi ameliyât-ı mezkûre Doktor Bruka'nın irâ’e eylediği vechile beyin ve zârlarının vaz‘iyet ve hâlet-i tabî‘iyesini izâle ve çocuğu sar‘aya ve cinnete tehyi’e eyler.

***

Hıfz-ı sıhhate muvâfık kundağa gelince; vâlidesinden tefrîk ve vücûdu tathîr ve göbeği bir beze sarılıp kettândan yâhûd faniladan bir kuşak ile tesbît olunan çocuğun artık kundaklanması ve giydirilmesi kalır. Çocuğu henüz doğar doğmaz İngilizler gibi giydirmek tarafdârı bulunamayız. Zîrâ çocuklar soğuk almağa ziyâde müsta‘id olduklarından ilk zamânlarda oldukça sıcak tutulmalıdırlar. Çocuk, başına mevsime göre pamuk ya fanila yâhûd kettân bir takye geçirdikden ve arkasına (yırtmacı arkadan) bir bez gömlek, bir zıbın ve mevsim-i şitâda triko, diğer bir zıbın giydirildikden sonra fanila ve pamuk pike kundakdan ve bir parça bezden ibâret kundak takımı üzerine ya bağlar yâhûd batmamak üzere ucu saklı İngiliz yâhûd sütnine iğneleri kullanılır.

Memleketimizde kullanılan kundağı, bazı parçalarını meselâ başa geçirilen "çenber"i ve "alın tülbendi"ni ve "duvak"ı ve asıl kundağı teşkîl eden kıta‘âtdan "ayak bezi" ile "kol ve küçük **[338]** bez"i kaldırmak ve "etek bezi"ni ve "büyük kundak"ı hafîfletmek ve "kundak sübeği" gibi betâete nişâne vesâiti terk ve bol bırakmak üzere dâimâ "yarım kundak"ı tercîh eylemek şartıyla hıfz-ı sıhhate muvâfık kılmak kâbildir. Çocuğu hafîfçe giydirdikden sonra serbest taşımak üzere ön tarafdan şerît ile bağlı bir yasdığa koymak da kâbildir.

SIHHAT-NÜMÂ-YI TEGADDÎ

Me’kûlât ve Meşrûbâtdan Bazısının Havâss-ı Sıhhiyesi

"-Hayvân beslenir, âdem yer
Yalnız insân-ı âkil yemesini bilir".

Vücûd-ı beşer buhâr ile müteharrik bir makineye benzedilir. Kâbil-i ihtirâk bir takım mevâddı ahz ile hareket ve kuvveti hâsıl eder ve bu cihetle âlem-i hâricî ile mübâdelede bulunur.

Demirden ma‘mûl bir makineyi tahrîk için kömür lâzım olduğu gibi et ile kemikden masnû‘ olan beşer makinesine de gıdâ elzemdir.

Kanın cevelân u deverân eylediği küçük küçük kanâtlar derûnunda ve ensicede nefes yolundan giren havânın müvellidü'l-humûzası bağırsakların masseylediği mevâddı ihrâk eder. Netîce-i ihtirâk bir cihetden harâret ü hareket, sa‘y ü amel ve diğer tarafdan "hâmız-ı fahm" ve "buhâr-ı mâ"dır. Havâ akab-ı vilâdetde a‘zâmızda şu‘le-i hayâtı iş‘âl eder, gıdâ ve ta‘âm kandîldeki zeytinyağı gibi şu‘leyi idâme eyler.

Habâyâ-yı zevi'l-hayât üzerine taharriyât ve tedkîkâtda bulunanlar nezdinde me’kûlât kâbil-i ihtirâk olan mevâd ile hem-ma‘nâdır.

Hazmın gâye-i matlûbu et‘imeyi vücûdun ta‘mîr u termîmine kâbil bir hâle ifrâğ u ihzârdır.

Esnâ-yı hazmda zuhûra gelen ahvâl ve vekâyi‘ tamâmen ma‘lûm olsa zamânımızda pek çok kimselerin yemek yemesini bilmedikleri tasdîk olunacağında **[339]** şübhe yokdur. Lokma çiğnenmeden yutuluyor, et‘ime massedilmeyerek mahv u hebâ oluyor.

Mi‘de hastalıkları hemen herkesi muztarib kılıyor. Tutulan istatistikler ahvâl-i mezkûreyi pek güzel ızhâr eyliyor.

Hazma dâir kavâ‘id-i umûmiye-i sıhhiyenin en birincisi gıdâyı iyi hazmeylemekdir.

İyi hazmetmek için de *"-Hayru'l-umûru evsatuhâ*[24]*"* kelâm-ı hikmet-beyânına tevfîk-i hareket ile ifrât û tefrîte gitmeyerek güzel ve muntazam yemelidir. Hâl-i sıhhatde muntazaman günde iki-üç defa yemeli. Bunun için de vücûdun ihtiyâcını i‘lâm ü ihbâr eden cû‘u, açlığı nazar-ı dikkate almalıdır. Zîrâ bıkkınlık ile yenilen ta‘âmdan hayır yokdur.

Vakt-i mu‘ayyende yemek yemeğe ülfet iştihâyı aynı zamânda da‘vet eder.

Havâdâr bir mahalde seyr u hareket hiss-i mezkûru tezyîd ederse de it‘âb-ı zihn ve fikir bilakis tenkîs eyler. Efâviye ve bahârât ve miyâh-ı gaziye mu‘tedil bir sûretde isti‘mâl olundukda iştihâyı tezyîd ederse de "iştihâ açar" diye bilinen apsent vesâir ispirtolu meşrûbât mi‘deyi ihlâl ve netîcesinde hiss-i mezkûru büsbütün ibtâl eder.

Bir Bohemyalı, etıbbâ-yı meşhûreden Trousseau'ya:

"-Apsent iştihâyı açar mı?" diye sormuş. Müşârunileyh de:

"-Yalancı anahtar ile iştihâ kilidini açmamalıdır" demiş.

Açlık ile iştihâdan mâ‘adâ iyi hazmetmek için nazar-ı dikkate alınacak daha iki şart vardır:

1-Ağdiye iyice çiğnenmeli

2-Ba‘dehû kana münkalib olmak için lâzım gelen tahavvülâta uğramak üzere "usârât-ı hazmiye"ye tesâdüf etmelidir.

Dişler çiğnemeğe hâzır u âmâdedir. Onun için îfâ-yı vazîfe etmesine meydân bırakmalıdır. Umûmiyetle halk serî‘u'l-ekldir. Lâkin iyice parçalanmamış lokmalar hazma betâet getirir. Betâet-i hazm ise a‘zâyı it‘âb ve nihâyetü'l-emr ihlâl eyler. Ceviz, fındık vesâir meyve kabukları gibi sert olan şeyleri çocukların yapdıkları gibi dişler ile kırmamalı ve hazımları da güç olduğundan bu gibi meyveleri yememelidir.

"-Öğütme ağzına her ne gelirse âsiyâb-âsâ".

[340] Zâhiren ehemmiyetsiz gibi görünen bu hâl bazen çoğa değebilir. Zamânımız hukemâ ve ulemâ-i meşhûresinden Louis Figuier'nin on sekiz yaşında biricik oğlu "tesakkub-ı em‘â"dan vefât eylemişdir.

24 "-İşlerin hayırlısı, orta yolu izlemektir". (Hadis-i şerif)

Et‘ime ve ağdiyenin tahavvülâtını teshîl için tuz, biber, sirke ve hardal gibi efâviye kullanılır. Tecrübe, modadan ziyâde kebâbla yenmek üzere bir salatanın lüzûmunu hissetdirir.

Esnâ-yı ta‘âmda meşrûbâtın sûret ve tarz-ı isti‘mâlinin hazm üzerine bir büyük te’sîri vardır. Yemekde azar azar içmeli, yoksa birbiri ardı sıra iki-üç bardak su içilirse sû-i hazm hâzırdır.

Mükemmel Bir Ta‘âm Nasıl Olabilir?

"-Mükemmel bir gıdâ vücûdun sarfiyâtını, zâyi‘âtını telâfî, harâret-i garîziyeyi muhâfaza, kuvâ-yı bedeniyeyi idâme ve a‘zânın teceddüdüne lâzım gelen mevâddı tedârük edendir. Tabî‘atda iki mükemmel gıdâ olup biri küçük çocuğu infâk eden "süt", diğeri ise "yumurta"dır. Lâkin yumurta kuşlar için mükemmel bir gıdâ ise de insân için değildir. Çünkü fi‘l-i iğtidâya lâzım olacak suyu kâfi derecede hâvî değildir[25]".

"-Ağdiye, tahlîlât-ı kimyeviyenin vücûdumuzda irâ’e eylediği kâffe-i anâsırı muhtevî bulunmalıdır. Lâkin anâsır-ı mezkûreden bir takımı gâyet mühim olup ensicede ziyâde mikdâr bulunmakda ve külle yevm vukû‘a gelen ifrâğâtda da ziyâdece tesâdüf edilmekdedir. İyi bir gıdâ, işbu mevâddı vücûdun istifâde edebileceği bir sûret ve nisbetde hâvî olmalıdır. İhtirâkât-ı hayâtiye netîcesi olarak vukû‘a gelen zâyi‘âtı telâfîye sâlih bir gıdâ, bir insân-ı kâhil için kâfidir. Bir günde lüzûm edecek mikdâr ağdiye vücûdun hâl-i hâzırını vikâye eyleyecek bir ta‘yîndir[26]".

Recül-i bâliğin ta‘yîni 300 gram karbonu hâvî olan 1.000 gram ekmekden ve 20 gram azotu muhtevî 300 gram etden ibâretdir.

Mikdâr-ı mezkûr birçok ahvâl ve husûsâta göre tahavvül eder. Çünkü et‘imenin mikdârı sa‘y ü amel ve icrâ-yı hareketle mütenâsibdir.

Harekât ve mesâ‘î çoğaldıkça mikdâr-ı et‘ime de tezâyüd eder. Harâret-i **[341]** havânın tezâyüdü mikdâr-ı mu‘tâdı tenkîs eylediği muhakkak ve musaddakdır.

25 *Mi‘de* nâm eser-i âcizânemizden.

26 *Hıfz-ı Sıhhat* nâmındaki kitâbımdan.

Bâlâda nev‘ ve mikdârı ta‘yîn edilen gıdâyı mutlakâ yemek lâzım olduğu anlaşılmasın. Ekmek yerine bir mikdâr sebze, yerelması, patates vesâir fekül ta‘bîr olunan nişastalı mevâd yenebileceği gibi etin yerine de bir mikdâr yumurta, peynir, süt vesâire yenebilir.

Mösyö Gautier'nin Kavlince Bir İnsâna 24 Sâ‘atde Lâzım Me’kûlât					
Taze Me’kûlât			Muhteviyâtı		Mülâhazât
Ekmek	Et	Yağlı Mevâd	Karbon	Azot	
Gram	Gram	Gram	Gram	Gram	
830	240	60	280	20	Vücûdun neşv ü nemâsı için
360	175	33	170	8,7	Mesâ‘î-i vücûdiyeye tekâbül için
1.190	415	93	450	28,7	Cem‘an insâna lâzım olan

Yenilecek et‘ime tâze ve iyi olmalıdır. Tâze mevâddı sebze turşularına ve salamuralara tercîh ve hâm şeylerden ve yeşil meyvelerden ictinâb etmelidir.

Ağdiye mukavvî olmadıkça tegaddî mükemmel olmaz. Tegaddî-i gayr-ı kâfiden iktisâb-ı za‘f edileceği gibi müte‘âkiben maraz da za‘fı ta‘kîb eder.

Tegaddî-i Gayr-ı Kâfî (Mahmasa)

Kaht u galâ insân için büyük bir musîbet ve belâdır. Ticâret ve mevâridâtdan mahrûm olan ve kuvve-i inbâtiyesi pek de iyi olmayan yerlerde ara sıra bi'z-zuhûr dûçâr-ı hasâr-ı azîm eder. Felâketzede olan bu bîçâregâna mahmasa bi't-tedrîc te’sîr ve a‘zâ-i mevcûdeyi teşvîş eyler.

Vücûdun za‘f-ı azîminden sonra mi‘de darlaşır. İbtidâ şedîd olan hiss-i cû‘ gitdikçe azalarak nihâyet büsbütün mahv olur. Gözler **[342]** çukurlaşarak korkunç bir manzara alır. Savt gitdikçe azalarak sonraları işidilmez ve kollar, bacaklar inceleşerek sıklet-i bedene artık tahammül edemez olur. Harâret-i beden tenâkus ederek nihâyet gâyet dil-hırâş bir hâlet-i nez‘i müte‘âkib memât bunca mihen ü meşâkka nihâyet verir. Kahtzede olanlarda

İyi beslenmeyen, mahmasada kalan bir çocuk

en ziyâde göze çarpan hâl vücûdun nihâyet derecede za‘fı, yüzün solukluğu, yanakların batıklığı ve husûsuyla nazarın şiddetiyle gözlerde acîb bir hâl-i teshîrdir ki, gûyâ mecmû‘-ı kuvve-i hayâtiye a‘zâ-i ahîre-i mezkûrede tekâsüf ü ictimâ‘ eylemişdir.

Marîz ve Nakîhlerin Ta‘âmı

Yalnız sıhhatde olanların her gün sa‘y ü amel, seyr u hareket ile izâ‘a etdikleri mevâddı telâfi ve tehyi’e için kâfi ve mükemmel sûretde tegaddîsi lâzım değildir. Belki marîz ve nakîhleri de güzelce beslemelidir.

"Hımye-i mutlaka", fasd, yani kan almak gibi devr u zamânını geçirdi. Tabîb-i hâzık tarafından intizâma alınmış yevmî bir ta‘âmın ekser defa tedâvî-i **[343]** ispençiyâriyeden daha fâideli olduğu bütün huzzâk etıbbâ indinde tahakkuk eylemişdir.

Bugün ilk vazîfe-i tıbbiyemiz ve hattâ mukaddemâ kan alınması îcâb eden (!) ahvâlde bile hastayı iz‘âf ü it‘âb etmeyerek bilakis infâk ve takviyedir.

Ta‘mîr u termîm, tazmîn u takviye. İşte muhtasarca bir ifâde-i tıbbiye! Her şeyden mukaddem tabîbin güzel bir "mi‘mâr-ı beden" olması lâzımdır.

Kimyâhâne-i tabî‘atda müstahzar mevâdd-ı mugaddiyeden, bağırsaklardan geçmeğe ve ensicemizde sâbit kalmağa daha müsta‘id ve daha kâbiliyetli hangi hulâsa ve hangi usâre vardır? Zu‘afâ ve nuhafânın ağdiye-i mukavviye ile beslenmeleri elzemdir.

Vakitsiz bulamaç ile beslenilen bir çocuk[27]

Yüzü sapsarı ve vücûdu hastalıklı olan bir tıfl-ı ma‘sûme, sararıp solmuş olan asabî bir kıza, gitdikçe kesb-i za‘f ederek kanburlaşan şâbb-ı emrede, sarfiyâtı vücûdunu mahv eden adama, güneşin ve âteşin harâretiyle vücûdunu ısıtmağa gayr-ı muktedir olan şeyh-i müsinne kemâl-i cesâretle ağdiye-i mukavviye veriniz! Âteşi sönen makineler gibi teberrüd eden lâgar u za‘îf vücûdları mevâdd-ı muhterika ile teshîn ediniz! Onlara yağlı **[344]** ve azotlu çorbalar, her nev‘ salçalar, deniz balıklarıyla fosforu çok kışriyeler, yağsız etden kebâblar, yağlı karaciğer güveçleri yediriniz!

Doktor Ringard diyor ki:

"-Bir gün bir zevc zevcesiyle birlikde bana mürâca‘at ve zevci zevcesinin kanı cevelân etmediğini ifâdeye cesâret ve hattâ esnâ-yı nevmde yatakda olduğu hâlde bile ayakları ısınmadığını beyâna müsâra‘at eyledi! Mûmâileyhâya sıra ile kınakına, hadîd, sıçanotu (arsenik) verdim. Lâkin dâimâ buz gibi kalan o güzel ayakları hâlâ ısınmıyordu. Ba‘dehû yemekden sonra bir münebbih makâmında küûl i‘tâ eyledim. Epey zamân sonra sokakda gördüğüm zevci, madamın artık ayakları ısındı, dedi".

27 *Tabîb-i Etfâl* nâm eserimdeki resimlerden.

Lâkin mugaddî et‘imenin muhassenâtı ne olur ise olsun her hastaya fâide-bahş olmayacağını unutmamalıdır. Yani burada nıkrîse, dolâb illetine (diyabetis), tuzlu balgamlara (dartre) mübtelâ eşhâsın bu kadar güzel bir tavsiyeye hakkı olmadığını zikretmek isterim.

Bilâ-istisnâ niçin bir kâ‘ide bulunmuyor?

Tabîbin eline geçmiş olan bîçâre diyabetisli her şeye hasretdir. Bîçâreye et‘ime-i mukavviye elzemdir. Lâkin yağlı etler, öyle tarhana çorbası gibi koyu çorbalar, lezîz salçalar, her nev‘ nişastalı yemekler ve hattâ ekmek bile şiddetle yasakdır. Ona fâide ve tesliyet-bahş ancak kebâb ile güzel şarâb ve deniz balıklarıyla glüten ekmeği kalır.

Vücûdu zayıflatan fakrü'd-deme, nahîf bırakan lenfeviyete, eğritip büğrüten raşitizme, mezâra götüren sıraca ve vereme mugaddî et‘imeden başka ne verilmeli? Raşitizmin evvelden önü alınmalıdır. Çünkü:

"-Ve men kâne sâhibü'l-i‘vicâci fe-leyse lehu'l-ilâcü[28]*"*.

Günde Kaç Defa Yemek Yenmelidir?

İklîm, memleket, ahlâk ve âdât, ahâlînin tarz ve sûret-i ta‘ayyüşünü büsbütün tebdîl eyler. Memleketimizde umûmiyetle sabâhleyin hafîf bir kahvaltı edilerek zevâlde kuşluk yemeği ve akşam sâ‘at on iki ile bir arasında oldukça mükellef akşam yemeği yenilir.

Köylüler ikindi üzeri de yemek yerler. Çocuklar da bu usûle ri‘âyet ederler. Bu türlü bir tertîb pek münâsibdir. Çünkü aralarındaki zamân **[345]** vukû‘-ı hazma kâfidir. Mi‘de haddinden ziyâde işgâl ile it‘âb olunmayarak ona îfâ-yı vazîfe edecek kadar zamân bırakılır. İştigâline, tertîb-i husûsîsine, âdet ve ülfetine göre bazıları bazı ta‘âmı daha mükellef kılar. Hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarında kuşluk ta‘âmı akşamkinden daha mükellef olmalıdır. Lâkin ekser büyük şehirlerde akşam yemeğine daha ziyâde ehemmiyet verirler. Çünkü bu zamânda gün tekmîl olup mesâlih ve meşâgıl-i zâtiye dahi ferdâsı güne ta‘lîk olunduğundan kemâl-i istirâhatle ve güzelce dört buçukda yatmağa mecbûr kalır. Lâkin yemeği müte‘âkib yatmak muvâfık-ı sıhhat değildir.

28 "Eğri büğrü olana ilaç yoktur".

Fi'l-vâki‘ bazı sıcak mahallerde ve zamânlarda kuşluk uykusuna yatmak âdet hükmüne girmişdir.

Hazmı gâyet güç olan bir ta‘âmı keymus ve keylusa tahvîl için beyindeki kanın mi‘deye hücûmuyla husûle gelen fakrü'd-dem-i dimâğîye hâricdeki harâretin ve rüzgârın sıkındısı munzam olursa uyku mecbûrî sayılmaz mı?

Hangi Ta‘âm Münâsibdir? Supe

Müellifînden biri:

"-Ne yediğini söyle, ne olduğunu söyleyeyim" demişdir.

Vâkı‘â ağdiye hayvânî olursa enbûb-ı hazmî sûret-i mükemmelede îfâyı vazîfe eyler. Kanda hayât balıkları olan küreyvât ve ensicenin ipliklerı makâmında olan lifîn tezâyüd eder. Nebâtî olursa ve müddet-i medîde ekline devâm olunursa enbûb-ı hazmîye za‘f-ı küllî ârız olur. Hazm gâyet güçleşerek gazlar peydâ olur. Küreyvât-ı dem ve zülâl ve lifîn tenâkus eder ve istiskâlar zuhûra gelir.

İstanbul'da ekser evlerde aşçılık eden Zenciyelerin bildikleri yemekler hep bir nev‘den olarak yağsız ve etsiz idâreli sebzelerden ibâretdir. Umûmiyetle her gün bir okka et giren evler azdır. Hem de sebzeye yağı da idâre etsin için etin yağlı tarafları alınır ve bu türlü etlerin vücûda daha nâfi‘ olduğuna i‘tikâd olunuyor. Daha tuhafı her gün ağdiye-i nebâtiye ile ta‘ayyüş olunduğundan ekseriyâ sû-i hazm gelmesiyle bî-karâr geyriliyor. İşte bu geyirmekler yemeğin vücûda yaradığına delîl imiş! Fe-sübhânallah! Yaramak öyle karın büyümesiyle olmaz; adalât neşv ü nemâ bulmalı.

[346] Vâkı‘â hayvânât ile nebâtât arasında terkîbce ziyâde bir müşâbehet olduğundan her ikisinden de istifâde kâbil ise de ağdiye-i hayvâniyedeki mevâdda müsâvî ecsâm-ı mugaddiyeyi nebâtâtda bulmak için ziyâde mikdârda ağdiye-i nebâtiye yemek îcâb eder ki, bu hâl mi‘denin ziyâde imtilâsına ve binâenaleyh inbisâtına bâdî ve bunların kâffesi sû-i hazm-ı rîhîyi mûcib olur.

Bî-karâr geyirerek estağfirullah çekenlerin sû-i hazma mübtelâ olduklarında şübhe mi vardır?[29]"

29 *Mi‘de* risâlesinden.

Yemeklerde tekellüf ve tenevvü‘den ziyâde i‘tidâl ve kanâ‘at hıfz u vikâye-i sıhhate elzemdir. Günde dört-beş defa tıka boğaz mi‘deyi doldurmanın mazarratı şekk ü şübheden berî bir emr-i celîdir. İnsân tamâmıyla doymadan yani hiss-i cû‘u tamâmıyla bertaraf etmeden sofradan kalkmalıdır. Bazen ziyâfetler verilir, ziyâfet yemekleri bir teşrîfât usûlü ile (!) birbirini vely eder. Yemek getiren hizmetçi ma‘âzallah (!) bir hatâ etse gûyâ bir mes’ele-i riyâziye zîr ü zeber olmuşçasına bir telâş (!). Bu gibi ziyâfetlerde sû-i hazma mübtelâ olmak insân için muhakkakdır.

Güzel yemek yiyen ve bu gibi ziyâfet yemekleriyle me’lûf olan vâkı‘â sû-i hazma mübtelâ olmaz ve vakt-i münâsibde elini çekerse de âdî yemeklerle ülfet eden tabî‘î mi‘deler ekseriyâ bu gibi yemeklerin kurbânı olur.

Avrupa'nın ve memleketimizin Avrupa mukallidlerinden olan Rum ve Ermeni vatandâşlarımızın âlâyişli müsâmerelerinde raks edilir ve nihâyet bir supe verilir.

Gayr-ı ma‘kûl olan ta‘âm-ı leylî yalnız burada muvâfıkdır. Çünkü üçdört sâ‘at süren harekât-ı şedîdeden sonra zâyi‘ olan kuvâyı ağdiye-i mukavviye ile telâfi ve tazmîn etmeksizin uyumak sıhhate mugâyirdir.

Yalnız bir gece baloda sarf edilen kuvâyı hesâb etmişler. Farz edelim ki, bu umûmî baloda 2.000 kişi raks etsin. Hepsi birden 500 bârgîr-i buhâr kuvvetinde bir kuvvet sarf ederler ki, 1,700 tonilatoluk bir gemiyi altmış kilometre ileriye sevke yâhûd bin seyyâhı hâvî bir treni Hauvre ile Paris arasında tahrîke kâfidir. Bu kadar sarfiyâtdan **[347]** sonra açlık zuhûra geldiğine ta‘accüb edilmemelidir. Ta‘âmın lüzûmu ne kadar muhakkak ise sâde ve soğuk olması da o kadar elzemdir.

"-İ‘mâr-ı vücûd için îkâ‘-ı sû-i hazm câiz olamaz".

DERECE-İ HAZMİYELERİNE GÖRE AĞDİYENİN TAKSÎM VE TASNÎFİ

Luhûm ve Mevâdd-ı Hayvâniye

Sehlü'l-Hazm	Sa'bü'l-Hazm
Luhûm: Kuzu, oğlak, buzağı, dana, koyun	*Luhûm:* Lahm-ı hınzîr, domuz yavrusu, öküz, inek
Tuyûr-ı mûnise: Piliç, güvercin palazı, besili piliç, besili tavuk, hindi palazı	*Tuyûr-ı mûnise:* Tavuk, horos, hindi, güvercin, kaz, ördek
Av: Ada tavşanı yavrusu, keklik palazı, bıldırcın, toygar, çalıkuşu, kızkuşu, karatavuk, çulluk, yabânî kaz, yabânî ördek	*Av:* Ada tavşanı, sülün, keklik, karaca, tavşan, bağırtlak, toykuşu, geyik
Balıklar: Merlanos, pisi, çiroz, kalkan, dil, sazan, beyâz kefal, ala, küçük yayın balığı	*Balıklar:* Sardele, kefal, tekir, murı, kedi, turna, tarhoz, karagöz, uskumru, yılan, palamut, mersin, yayın
Mevâdd-ı hayvâniye: Süt, yumurta, dana bezi, dil, beyin, ibik, baş, ayak	*Mevâdd-ı hayvâniye:* Karaciğer, murdâr ilik, şahm, yürek, kan, işkembe, kıkırdak, jelatin

Nişastalı ve Feküllü Mevâd	
Sahleb fekülü, ararot, tapyoka, pirinç, dakîk yâhûd buğday, nohud	Mısır, patates, darı, siyâh buğday, çavdar, mercimek, fasulye, kestâne, arpa, yulaf

Sebzevât	
Ispanak, hindibâ, pazı, marul, kuzukulağı, tâze fasulye, kuşkonmaz, devedikeni, karnabahar, enginar, havuç, bezelye	Yabânî havuç, yerelması, kereviz, pancar, salata, tereotu, lahana, şalgam, pırasa, soğan, turb

[348] Meyveler	
Üzüm, kiraz, frenk üzümü, portakal, armud, elma, şeftâli, kuş kirazı, çilek, kayısı, kuru erik, böğürtlen	İncir, hurma, ayva, erik, muşmula, kavun, balkabağı, helvacıkabağı, zeytin, bâdem, fındık, ceviz

Sûret-i Tabh u İstihzâra Nazaran	
Izgara köftesi, kebâb, et hulâsası ve usâresi, taskebâbı, bakla ve bezelye çorbası, yemiş kompostosu, tâze peynir, hafîf çukulata	Kaynamış et yani haşlama, fırında pişirme, tuzlanmış ve ısıda kurudulmuş et, sucuklar, tava, lahana turşusu, simit, kıyma, kokmuş peynir, pastalar

Hazm Cedveli					
Nev‘-i Me’kûlât	Müddet-i Hazm		Nev‘-i Me’kûlât	Müddet-i Hazm	
	Sâ‘at	Dakîka		Sâ‘at	Dakîka
Pilav, iyi pişmiş	1		Börek	2	30
Kızarmış balık	1	30	Bezelye	2	30
Frenk arpa çorbası	1	20	Şalgam	2	30
Elma	1	30	Peynir	2	30
Tapyoka	2		Tâze istiridye	2	55
Kaynamış süt	2		Hâzır lop yumurta	3	
Izgara dana eti	2		Biftek	3	
Çiğ yumurta	2		Külbasdı	3	
Tâze lahana	2	30	Bakla çorbası	3	
Çiğ süt	1	15	Koyun, fırında	3	15
Yağda yumurta	2	15	Ekmek	3	15
Kızarmış kaz	2	30	Havuç, pişmiş	3	15
Kızarmış hindi	2		Salçalı istiridye	3	20

[349] TEGADDÎ-İ NEBÂTÎ

Hubûbât

Meyve ve sebze ağdiye-i nebâtiyenin iki büyük sınıfını teşkîl eylemekdedir ki, çoğu un ve nişastayı hâvîdir. Nişasta idâre-i bedeniyede şekere tahavvül etmekde ve tükürük derûnunda mevcûd bir mâdde-i muhammire, maya te’sîriyle vukû‘a gelen bu istihâle sâyesinde fi‘l-i imtisâs vukû‘a gelmekdedir.

Tükürükdeki işbu maya ilk defa dişler sürmeğe başladığında zuhûr eylediğinden bu zamândan evvel çocuğa bulamaç vesâire vermemelidir. Unlu, nişastalı meyvelerin birincisi, en mühimi hubûbâtdır ki, sath-ı arzda en ziyâde münteşir ağdiyeden ma‘dûddur. Mevâdd-ı azotiye ve müvellidü'l-mâ’-i karboniye ve emliha-i ma‘deniyeyi ziyâde hâvî olduğundan isti‘mâli pek ziyâde ta‘ammüm eylemişdir. Ondan başka hubûbâtın çoğu ekâlîm-i muhtelifede yetişmekdedir. İsveç'in şimâl tarafında pek güzel arpa yetişdiği gibi nevâhî-i kutbiyeye yakın mahallerde arâzî-i müncemidede yulaf zer‘ edilmekdedir. Vâkı‘â hubûbât-ı mezkûre gıdâ-i insânî husûsunda o derece müsta‘mel değil ise de hamr-ı hubûbât yani bira i‘mâlinde gâyet mühim ve fâidelidir. Hummâlı ve hâdd-i emrâza arpa menkû‘u kadar mülattıf ve müfîd gıdâ olmayacağını Bokrat beyân edip duruyor.

Yulafa gelince; gıdâ gibi doğrudan doğruya isti‘mâli pek müstesnâdır. Lâkin kemiklerin esâsı olan fosforiyet-i kilsi ziyâde hâvî olması ve diğer tarafdan kolayca hazmedilmesi cihetiyle çocukların husûsuyla memeden kesilecekleri zamân iğdâ ve infâkında isti‘mâl edilmelidir. Terkîbce süte pek ziyâde yaklaşan işbu gıdâ çocuğun tegaddî-i lebenîsi ile daha ziyâde mukavvî ve mugaddî ta‘ayyüşü arasında bulunmalıdır.

Mısır buğday[ı] ile pirinç iklîmi[mi]zde hubûbât-ı sâire gibi mebzûlen zer‘ olunmaz. Çünkü tamâmen kemâle ermek için ziyâde bir harârete muhtâcdır. Mısır buğdayı bazen bir hastalığa uğradığından bu hâlde isti‘mâli "pellagr" nâmında bir marazı tevlîd eder ki, başlıca a‘râz u alâmeti ishâl, kay’, kulunç, ihtilâlât-ı hareket ve zekâvet, cildde bâ-husûs avuç içlerinde tefellüs (soyulma)dır.

[350] Pirinç mi‘de ve bağırsağa mülâyim, sıhhî ve sâlim bir gıdâ ise de mevâdd-ı azotiye yanından fakîrdir. Onu müvellidü'l-mâ’-i karboniye hâricinde mevâdd-ı azotiye ve mugaddiyeyi pek az hâvîdir. Hindli ve Çinliler gibi sırf pirinç ile ta‘ayyüş eden ahâlîde za‘f-ı adalî ve emrâza karşı za‘f-ı mukâvemet meydândadır.

Hıfz-ı sıhhat ve ilm-i servet nokta-i nazarında gâyet mühim bir mâddeye, buğday mes’elesine gelelim. Vâkı‘â her nev‘ undan (darı, palamut, kestâne vesâire) ekmek yapılabilirse de işbu mâdde-i gıdâiyenin istihzârına en ziyâde sâlih olan buğday unudur.

Bi'l-Kimyâ Buğdayın Vasatî Terkîbi

Yüzde 2 selülozdan, 16 sudan, 60 mevâdd-ı neşâiyeden (neşâ, dekstrin, glukoz), 2 mevâdd-ı şahmiyeden, 18 mevâdd-ı azotiyeden (glüten), 2 fosforiyet-i kils ve manyezi ve hadîdden ibâretdir, Un, buğday dânesinde mevcûd mevâddın kâffesini hâvîdir. Yalnız öğüdülme zamânında tebahhur eylediği için cüz'î bir kısım sudan noksândır. Yumuşak buğdayın unu sarımsı olup gâyet beyâz olan sert buğday unundan daha az su içer. Sert buğdaydan daha lezzetli ekmek yapılır.

Buğdayın mâdde-i azotiyesi glütendir ki, lif-i hayvânâta teşbîh olunmuşdur. Mâdde-i mezkûre iyi bir hâssada olmak için elastikî bulunmalıdır. Buğday ununda mâdde-i azotiye yüzde on altıdan aşağı olmamalıdır. Un tatlımsı bir lezzetde olmağla berâber ısıdıldığında sıcak bir ekmek râyihasını vermelidir.

Buğdaydaki mâdde-i müvellidü'l-mâ'-i karboniye nişastadır. Vâkı'â selüloz da bu sınıfdan ise de gayr-ı kâbil-i hazmdır.

Buğday esâsen ekmek i'mâlinde isti'mâl olunur ki, işbu ameliyât yoğurmakdan, mâyalandırmakdan, pişirmekden ibâret üç fi'lden mürekkebdir. Yoğurmak una, yüzde on nisbetinde su ilâve etmekdir. Husûsî bir mayanın ilâve ve te'sîriyle hamîrdeki nişasta şekere ba'dehû ispirtoya ve nihâyet hâmız-ı karbona tahavvül eder. İşte bu hâmızın, boğazın hamîrden tayerân ve firâra tasaddîsi netîcesi olarak ekmekde gözler husûle gelir. Pişirmeğe gelince; fi'l-i mezkûr harâreti 300 dereceye kadar terfî' olunmuş fırınlarda takrîben üç çâryek sâ'at içinde vukû' bulur.

[351] Ekmek kadar zamân-ı istihzârı kadîm hiçbir gıdâ yok gibidir. Bânî-i medeniyet hâlinde olan Mısrîlerle Hindlilerin aynı usûlde ekmek i'mâl etmiş oldukları isbât olunmuşdur.

Ekmek sarfiyâtı memlekete, i'tiyâdâta, tarz-ı ta'ayyüşe göre tahavvül eyler. İşbu gıdânın istihzârında tağşîşât yok gibi ise de beyâzlatdırmak ve daha lezzetli kılmak fikriyle buğday ununa ma'atteessüf sâir diğer unlar katılmakdadır.

Fırınlarda üstübeçli tahtaların, direklerin yakılmasından dolayı ekmek-

de kurşun ve mürekkebâtı bulunabildiği gibi bazen yeşil yâhûd kırmızı renkde peydâ olan bir küf de gâyet vahîm tesemmümâta sebebiyet verebilir.

İyi bir ekmek kabarık, hafîf, gözlü ve hoş lezzetli, içi elastik ve muntazam sûretde deliklidir. Ekmeğin lezzeti ekşimsi olmalıdır. Kabuğu içine yapışık olmalıdır. Fırından çıkan bir ekmekde yüzde takrîben 40 su vardır. Suyun bu mikdâr-ı müfriti tenâkus eylemelidir. Ta ki, ekmek kâbil-i hazm olsun.

Ekmek uzunca çiğnenmeğe ve tükürük ile iyice ıslanmağa muhtâcdır. İşbu gıdânın hazm-ı ibtidâîsi ağızda icrâ olunmalıdır. Ekmeğin kabuğu, içinden daha mugaddî ve daha hâzım olduğundan hastalar ve nakîhler için dâimâ kabuk ile tirid yapılmalıdır. Mi‘deleri hassâs olan ve hazmda su‘ûbet çekenler dâimâ kabuğu intihâb eylemelidirler.

Buğday unu ne kadar ulviyeti ziyâde hâvî ise ekmeği o derece kolaylıkla kabarır ve binâenaleyh o kadar hafîf ve hazmı kolay olur. Lâkin bunun için ekmeğin iyi pişmesi ve altını sarı bir renkde kabuk bağlaması şartdır.

Çavdar ve kepek ekmeği hafîf müshil ve sıhhîdir. Lâkin sıhhî olması için suyunu çekmiş ve iyice pişmiş bulunması lâzımdır. Sıcak yenilen ekmek karna bir ağırlık verdiği gibi mi‘deye ekşilik getirir ve gâyet vahîm hazımsızlıklara bâdî olur.

Çavdar unu ve bal vesâir bahârât ile yapılan ekmek (pandepis) iyi yapıldığı hâlde müştehî, hâzım ve hafîf ve hattâ sadrî olup emrâz-ı sadriyede indifâ‘ât-ı muhâtıyeyi teshîl eyler.

[352] Börek vesâire hamîr işi şeyler ziyâde yağlı olduğundan güç hazmedilir. Meğerki hafîf bir hamîrden yapılarak iyice kabarmış ola.

Şekerli pastalar, bisküviler, babalar o derece hazmı güç değil iseler de yemekden sonra ve yemek esnâsında yenilip aslâ ara yerde ekl edilmemelidir. Fonssagrives isminde bir mu‘allim-i hıfz-ı sıhhat:

"-Elem-i mi‘de ale'l-ekser pastacı dükkânında dehşet-nümâ-yı zuhûr olur" demişdir. Kuru pastalar daha çabuk hazmedilir. Binâenaleyh çocukların karınlarını bu gibi şeylerle doldurmamalıdır.

SEBZEVÂT

Mercimek

Mürekkebâtı nokta-i nazarından mercimek bir gıdâ-yı tâm olup 100'de 56 nişasta, 25 mevâdd-ı şahmiye vesâire ile mahlût olmak üzere nebâtî kazeini ve bundan başka bir kilogramda sekiz miligram kadar da demiri hâvîdir. Kuvve-i mugaddiyesiyle sehlü'l-hazm olması da bundan anlaşılır. Mercimek unu hâl-i nekâhetde bulunanlara, hastalara ve dişleri süren çocuklara fâidelidir. Süd analaın südlerini de tezyîd eder.

Mercimeğe lezzet veren ve kuvve-i mugaddiyesini hıfz eden kabuğudur.

Bakla

Ziyâdece tein ve fosforiyet-i kilsi hâvî mugaddî bir gıdâ ise de hazmı biraz güçdür. Ma‘amâfîh unu tağşîş için hilekâr ekmekçilerin işine çok yarar.

Ispanak

Esâsen bir Acem sebzesi olan ıspanağın Avrupa'da yetişdirilmesi bir asra karîbdir. Ispanağın hâssa-i müleyyenesi herkesçe ma‘lûmdur. Safravî ve hadîdü'l-mizâc olanlar ile şehir ahâlîsine ıspanak fâidelidir.

Fasulye

Terkîbce süte mübâşih ve ziyâde mikdâr nişasta, fosfor ve mevâdd-ı azotiyeyi hâvî olduğundan pek mugaddîdir. Epeyce hazm olunmak için fasulye uzunca müddet tatlı suda kaynamalıdır.

[353] Patates

Avrupa'da İspanyalılar ma‘rifetiyle on beşinci asra doğru Amerika-yı Cenûbî'den getirilmişdir. Patates Avrupa'nın ekser yerlerinde âdetâ ekmek yerine kâimdir. Âfât-ı semâviyeden masûn tahte't-türâb bir gıdâ olarak her iklîmde ve hattâ soğuk Sibirya çöllerinde bile yetişmekde bulunduğundan ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâizdir. Avrupa'da kahtın önünü alan patatesdir.

1840 senesinde birdenbire patateslere ârız olan bir hastalık gıdâ-yı millîlerinden mahrûm olan binlerce İrlandalıların açlıkdan mevtlerine sebeb oldu. Patatesde gâyet kâbil-i inhilâl ve hubûbâtdan daha sehlü'l-hazm bir mâdde-i neşâiye vardır. Küçük çocuklar ile süd anaların iğtidâsı husûsunda büyük bir ehemmiyeti hâiz olan bazı mevâddın terkîbine dâhil olduğundan dolayı da patatesin fâidesi inkâr edilemez.

Patates "fakîr ekmeği" ile tavsîf olunmuş ise de bu yolda tevsîm câiz olamaz. Vâkı‘â mevâdd-ı neşâiyece zengin ise de ekmeğin hâvî olduğu mâdde-i azotiyeden (glüten) mahrûmdur. Binâenaleyh ekmek gibi bir gıdâ-yı tâm ve mükemmel olması biraz tereyağı veya yağlı et ile pişirilmesine vâbestedir.

Ezilmiş patates sıcak yenildiği hâlde sıhhî bir ta‘âm olup yağda kızarılmış olursa ekser nâzik mi‘deler için batîü'l-hazm bir gıdâ makâmına geçer.

Gıdâ makâmında isti‘mâl olunacak patateslerin iyice olmuş olması lâzımdır. Henüz yeşil olan veya çimlenmiş bulunan patateslerin ekli iltihâb-ı mi‘de, kulunç ve kanlı bâsûr gibi bazı hâlât-ı maraziyeyi tevlîd edeceğinden tehlikelidir.

Patates rendelenmiş hâlinde yanıklar üzerine konulacak olursa acısını derhâl teskîn eder. Kaynamış bir hâlde isti‘mâli lapa yerine geçer.

Gemicilikde patates bir mevki‘-i mühimmi işgâl eder. Çünkü gemiciler nezdinde kesîrü'l-vukû‘ olup kan za‘fiyetinden neş’et eden iskorbüt hastalığı âdetâ patatesin gemilerde isti‘mâline başlanılalıdan beri külliyen zâil olmuşdur.

Yerelması

Tatlımsı bir lezzete mâlik bir mâdde-i mugaddiye ise de patates **[354]** kadar sehlü'l-hazm değildir. Hâvî olduğu nitrat dö potas hasebiyle mübevvil hâssasını hâizdir.

Afrika Zencileriyle Hindlilerin ve Berriyyetü'ş-Şamlıların pişirip yedikleri "güzel yemiş" gâyet mugaddî ve pek lezîz ise de bunun Avrupa'da yetişdirilmesinde pek büyük müşkilât çekilmekdedir.

Enginar

Devedikeni cinsinden makbûl bir sebze olup zirâ‘at sâyesinde cinsi ıslâh edilmişdir. Enginar bir mâdde-i lu‘âbiyeyi hâvî olup bal râyihasındadır. Lezzeti ekşimsi ve acı olup mürekkebât-ı mugaddiyesi mebzûldür. Enginar bir bıçak ile kesildiğinde bıçağın siyâhlanması enginarda tanenin (tanit-i hadîd) vücûdunu gösterir. Enginarın mâdde-i mugaddiye ve mukabbızasından ishâl ve idrârı kesmek husûsundaki fâidesi anlaşılır. Enginar güzelce pişirildiği hâlde hem latîf ve hem sehlü'l-hazm bir yemek olduğundan hâl-i nekâhetde bulunanlara elverişlidir.

Semizotu

Terkîbce ıspanağa müşâbihdir. Bunun hâssa-i müleyyenesi de ziyâde mikdârda hâvî olduğu milh-i potasdan ve belki gayr-ı kâbil-i hazm olmaklığından nâşîdir.

Kuşkonmaz

İlkbahâr sebzeleri içinde en ziyâde mu‘teberdir. Gerek beyâz ve gerekse yeşil veya menekşe renginde olsun yenecek kuşkonmazın yumuşak ve biraz büyükçe olması ve latîf bir koku neşretmesi gerekdir. İlkbahârda hâsıl olan kuşkonmaz sıhhî olup sonbahârda yetişenlere müreccahdır. Kuşkonmaz mugaddî olduğu gibi sâir sebzeler gibi müleyyen olmayıp bilakis mukabbızdır. Kalbe müsekkin gibi te’sîr eylediğinden çarpıntıyı basdırmak üzere ale'l-ekser isti‘mâl olunur.

Kuzukulağı

Hâmızî olup ilkbahâr sebzevâtındandır. İşbu nebâtın hâmızî olan lezzeti dişlere nâhoş bir te’sîrde bulunursa da sıcak zamânlarda boğaza bir serinlik verir ve lezzetli ağır etlerin hazmını teshîl eder. Kuzukulağı iştihâyı açdığı gibi dişlerde iskorbütün husûlüne mâni‘ ve hummâyı da dâfi‘dir. Elem-i mi‘deye mübtelâ olanlara pek iyi değil ise de ekli hâlinde ziyâde olan hâmıziyetini ta‘dîl zımnında ıspanak **[355]** veya marul ile karışdırılması lâzımdır. Nıkrîs illetine mübtelâ veya mesânesinde taş husûlüne

isti‘dâdı olanların vikâye-i sıhhatleri zımnında işbu sebzenin domates gibi eklinden kat‘iyen ihtirâz eylemek lâzımdır.

Kereviz

Gâyet nâfi‘ bir sebzedir. Çiğ olarak salata makâmında yenirse hazmı gâyet güçdür. Bilakis pişmiş olursa latîf, kokulu münebbih bir ta‘âm olur ki, nıkrîs illetine dûçâr olanlar ile lenfeviyyü'l-mizâc bulunanlara fâidelidir.

Maydanoz

Keskince ve müessir bir râyihayı hâvî ve kendisine mahsûs acımsı bir lezzeti hâiz olduğundan en tatsız yemeklere bile lezzet verir. Maydanoz mukavvî, münebbih, müdir, mu‘arrık bir gıdâ olduğu gibi sıtmayı kesmek ve solucan düşürmek hâssasına da mâlikdir. Bundan başka iştihâyı açar, hazmı teshîl eder. Maydanozun hulâsası olan apiol âdetlerin adem-i intizâmı gibi bazı hâlât-ı maraziye[de] kesîrü'l-isti‘mâldir.

Tere

Bir lezzet-i muhrike ve râyiha-i mahsûsayı hâizdir. Çiğnendiği vakit te’sîrât-ı mevsûfesi hasebiyle salyanın husûlüne bâdî olur ki, terenin bu hâssasından bazı ağız hastalıklarında ve bilhâssa iskorbütde tabâbet pek çok istifâde eyler. Tere, salata makâmında ekl olunduğu hâlde îfâ-yı vazîfede tekâsül eden mi‘deleri tenbîh ve îkâz eyler ve inkıbâzın da önünü alır. Kadınlar ve bilhâssa demeviyyü'l-mizâc olanlar tereyi hazmedemediklerinden yüzlerinde sivilceler ve vücûdlarında bir kaşınma hâsıl olur. Terenin güç hazmolunması ve kepek ekmeği vesâire gibi lînet vermesi hâvî olduğu mâdde-i haşebiyeden neş’et eder. Çünkü tere usâresi bilakis gâyet sehlü'l-hazm olduğu gibi hâvî olduğu iyod, kükürt, demir, fosfordan dolayı da münebbih ve mukavvîdir. Sıraca, iskorbüt ve veremin bazı eşkâlinde bundan pek ziyâde istifâde olunur. Tere usâresi bazı emrâz-ı irsiyenin taht-ı tehdîdinde bulunan etfâli irzâ‘ eden süd analara da şâyân-ı tavsiyedir.

Hindibâ

Hâvî olduğu azotiyet-i potas yani güherçileden şâyân-ı **[356]** zikirdir. Bundan dolayı müdir, müleyyin olduğu gibi isti‘mâli emrâz-ı bevliyeye mübtelâ olanlara ve safraviyyü'l-mizâc bulunanlara ve inkıbâz çekenlere muvâfık ve zevât-ı mülahhame ile me’hûzâtı medfû‘âtına gâlib bulunanlara da fâide-bahşdır. Acılığından dolayı iştihâyı açar ve usret-i hazma olan meyelânı def‘ eyler. Kavrulmuş hindibâ kökü Fransa'da kahveye karışdırılır. Mi‘de ve karaciğer râhatsızlıklarından neş’et eden bazı emrâz-ı cildiyede isti‘mâlinden fâide görüldüğü musaddakdır.

Lahana ve Karnabahar

Tabh ile pek az zâil olan bir râhiya-i mahsûsayı hâvîdir. Karnabahar mi‘de için daha hafîf bir sebze ise de iyice pişirilmesi lâzımdır. Lahana cihâz-ı hazmîleri pek sağlam olanlara ancak kâbil-i tavsiyedir.

Şalgam

Yalnız kökü ekl olunan bir nev‘ lahanadır. Fakat âdî lahanaya nisbetle daha sehlü'l-hazmdır. İskorbütün husûlüne mâni‘ olduğu gibi göğsü de yumuşadıcıdır. Hâvî olduğu bir mikdâr azotiyet-i potas sebebiyle nıkrîs hastalığıyla mesânede taş husûlünde fâidesi görülen turb da bu kabîldendir.

Bunlar müvellidü'r-rîh olmalarından nâşi süd analara tavsiyesi becâ değildir.

Kırmızı Turb

Keskin ve latîf bir lezzetde olup iştihâyı açmağa pek muvâfıkdır. Tuza ince batırılıp güzelce çiğnenerek az mikdârda yenilecek olursa biraz geğirmeği mûcib olur. İskorbütün husûlüne mâni‘ olduğu gibi kanı ıslâh etmek hâssasına da mâlikdir.

Havuç

Renginden dolayı sarılığa karşı beyne'l-avâm bir devâ gibi telâkkî olunursa da bu zehâb bilhâssa renginin kırmızımtırak sarı olmasıyla mezkûr

hastalığa olan müşâbehetinden neş'et edip yoksa bu bâbda hiçbir fâidesi yokdur. Havuç hafîf ve müleyyen ve müdirdir.

Domates

Patates gibi bu sebze de bir müddet beyne'l-avâm bir zehir makâmında telâkkî olunarak nazar-ı i'tibâr u i'timâda alınmamışdır. Ahîren Amerika'da Philadelphia etıbbâsından biri domatesde huceyrât-ı seratâniye bulunduğunu mikroskob ile etdiği tedkîkât netîcesinde anlamış ve bunların seratân gibi vahîm **[357]** bir hastalığı hâsıl edebileceği zannında bulunmuş ve hey'et-i sıhhiyece tahkîkât-ı lâzımede bulunulmasını teklîf eylemişdir!

Domates evvel emirde yeşil bir renkde iken gitgide sarı veya kırmızı bir renge tahavvül eder. Domates gâyet iyice olmuş olursa kendisine mahsûs gâyet latîf ve ekşimtırak bir lezzetde olup bilakis tamâmen olmamış olursa lezzetsiz ve kekredir. Domates mugaddî olduğu gibi iştihâyı da açdığından mi'delerinden muztarib olanlara fâidelidir. Efâviye vesâire mi'deyi kızdırdığı hâlde domates bilakis serinletir ve bunun için fâidesi bilhâssa senenin sıcak zamânlarında etlerin hazmını teshîl için görülür. Bu serinletmek hâssası içindeki dânelerin vücûduyla kâimdir ve bunlar enbûbe-i hazmiye üzerine münebbih gibi bir te'sîr-i mihanikîde bulunur. Domatesin envâ'ı pek çok olduğu gibi sûret-i tabhı da pek kesîrdir. Çorba ve sebzevât ve pilav ile yenildiği gibi salatası da pek nefîsdir. Fakrü'd-dem olanlar salatasına pek harîsdirler.

Tâze domates bulunmadığı zamân yerine pestili isti'mâl olunur. Fakat ekseriyâ bu pestile birçok hiyel [ü] desâis karışdırılmakdadır. Domateslerin güzelceleri toplandıkdan ve dikkatle yıkandıkdan sonra ağzı geniş bir kab içerisine konulur ve üzerine sekiz kısım su, bir kısım sirke, bir kısım da matbah tuzundan mürekkeb bir mahlûl ve bunların üzerine de havâ-yı hâricîden muhâfaza için gâyet güzel zeytinyağından bir parmak kadar ilâve edilerek istihsâl olunan pestili daha muvâfıkdır.

Karaciğer, mesâne ve idrâr yolunda taş husûlüne isti'dâdı olanlara domatesin eklini etıbbâ men' ediyorlar. Domatesin işbu havâssını i'tâ eden asid okzalik olup bu da idâre-i bedeniyede okzalatın husûlüne bâdî olur.

EFÂVİYE

Efâviye nâmı altında birçok mevâd vardır ki, bunlar da ya tuzlu (matbah tuzu gibi), ya ekşi (sirke gibi), ya kekre (sarımsak) veya acı (biber gibi) olur.

[358] Efâviyenin hizmeti hazmı te'mîn ve imtisâs-ı gıdâîyi teshîldir. Lâkin bunun isti'mâlinde ifrâta gitmemek lâzımdır. Kolaylıkla mütenebbih olan mi'de tûl-i müddet efâviyenin te'sîrâtına gerdendâde-i itâ'at olmaz ve tenbîhât-ı muhrike az zamân içinde şiddetli bir harâreti müntic olur. Bunun için memâlik-i hârre ahâlîsiyle cildleri kâbil-i intibâh ve enbûbe-i hazmiyeleri mütehassis bulunanların efâviye makâmında en az mahzûru olan kokulu bahârâtı tercîh eylemeleri lâzımdır.

Dârçîn

Hemen dünyâ kadar eski bir bahârdır. Hind ve Çinliler dârçîn tozunu ma'bûdları şerefine yakdıkları gibi Mısrîler de mumyalarının i'mâl ve istihzârı husûsunda isti'mâl etmişlerdir. Dârçînde esâsen züyût-ı tayyâre ziyâdecedir. Bunun için birçok tatlı ve pastaların terkîbine dâhil olur ve bir nev' Fransız şarâbına da güzel bir lezzet verir.

Dârçîn hâvî olduğu tananden dolayı mugaddî olup deverân-ı demi tesrî' ve harâret-i garîziyeyi teksîr eyler. Dârçîn hemen bi'l-cümle diş iksîrlerinin terkîbinde dâhildir. Dârçîn hâiz olduğu ıtır-ı mahsûs hasebiyle dâfi'u't-ta'affün bir mâddedir. Bundan dolayı dârçîn hem hâzım ve hem de dâfi'u't-ta'affün makâmında tenbel mi'delilere şâyân-ı tavsiyedir.

Vanilya

Bir küçük ağacın kokulu kabuğudur. Pelesenkli bir ıtır-ı mahsûsu hâiz olup güzel bir koku verilmesi lâzım gelen mevâdda ilâve edilen bu mâdde cümle-i asabiye üzerine münebbih gibi te'sîr eyler. Kudemânın bu mâddeyi dâfi'-i merâk makâmında isti'mâlleri de pek musîbdir.

Vanilya za'îf olanlarda kesâlet ü betâeti îkâz u tenbîh eylediği gibi ağdiyede hüsn-i isti'mâli de mi'de ağrılarını teskîn ve hazım uykusuzluklarını

tanzîm ve karın ağrısını tahfîf ve yemekden sonra uykuya olan inhimâki, esneyişleri izâle eyler.

Vanilyanın şiddetli kokusu kırıklık, baş dönmesi gibi bir takım hâlât-ı asabiyeyi vücûda getirebilir. Fakat bunu vanilyanın esâsına atfetmekden ise tağşîşâtına isnâd etmelidir.

Zencefil

Bir kök tozu olup ale'l-ekser sahleb ile kullanılan bu mâdde dâfi‘u'r-rîh, muzâdd-ı iskorbüt ve mukavvî-i bâhdır.

[359] Karanfil

Kokusu ve keskin olan lezzet-i mahsûsası hasebiyle gâyet mi‘devî ise de safravî ve hadîdü'l-mizâc olanlara muzırdır.

Hindistan Cevizi

Tatlımsı bir lezzetde ve münebbih ve muharriş olmakdan âzâde olan hindistan cevizi takallusât-ı ihşâiyeyi, kay’ ve kulunçları teskîn ü tevkîf eylemek hâssasına mâlik olduğundan şâyân-ı tavsiyedir.

Defne Yaprağı

Bazı balıkların tabhında isti‘mâl olunur. Ehemmiyeti, lezzet-i ıtrîsi ve hâssa-i mukabbızasıyla dâfi‘-i hummâ olmasından ve müştehî ve münebbih bulunmasından neş’et eder. Defne yaprağının memâlik-i cenûbiye ahâlîsince olan kesret-i isti‘mâli de şiddetli olan kokusuyla hâzım, muzâdd-ı teşennücât, müskir, mutammis olmasından neş’et eder.

Anason, Kişniş Tohumu, Kekik ve Nâne

Bazı et‘imeye lezzet vermek üzere müsta‘meldir.

Biber

Efâviye-i ıtriyeden ma‘dûd olan biber gâyet acı bir lezzetde olup pelesengîdir. Biber, yumurta gibi bazı et‘imenin lezzetini tezyîd etdiği gibi av etleri, salamura ve sebzevâtın hemen kâffesinin hazmını teshîl eder. Te’sîrâtı muhrik olup ziyâdece ekli şiddet-i atş ile harâret-i bedeniyeyi tezyîd, deverân-ı demi tesrî‘ ve a‘zâ-yı bedeni tahrîş eder. Mu‘tedil mikdârda ekli ef‘âl-i hazmiyeleri pek yolunda olmayan lenfeviyyü'l-mizâc bulunanlara şâyân-ı tavsiyedir.

Biberin toz hâlinde isti‘mâli tağşîşe müsâ‘id bulunmakla berâber açık olan biberlikde birçok toz girmek ihtimâlinden dolayı dâne olarak isti‘mâlini tavsiye ederiz. Asabî ve safraviyyü'l-mizâc bulunanlar ile mayasıl ve kurdeşene mübtelâ ve vezâif-i tenâsüliye ve bevliyeleri muhtel olanlar biberi az ve kemâl-i ihtiyât ile ekl eylemelidir. Fi'l-vâki‘ biberin sûisti‘mâli unk-ı mesâneyi tahrîş eder. Sûisti‘mâli bâ-husûs bilâd-ı hârrede hatarnâkdir. Çünkü insânı oburluğa sevk eylediği gibi karaciğerin vazîfesini ve kuvve-i bâhiyeyi tezyîd eder. Münebbih-i bâh hâssasından dolayı esnâ-yı bülûğda ve ilkbahâr hengâmında biberin eklini men‘ etmelidir.

[360] Hardal

Yenildiği zamân mi‘deyi daha fa‘âl bir hâle getirir. Hardal tozu evvelleri birçok tağşîş edilmekde idiyse de el-yevm hardal tozuyla tuz, biber, hindistan cevizi, sirke veya şıradan ibâret terkîbler kullanılmakdadır. Hardal, biber gibi et‘imeye çeşni verdiği gibi et haşlaması, dana eti, salamura, istakoz, yılanbalığı vesâir yağlı balıklar gibi mi‘deye ağır olan et‘imenin hazmını teshîl eder. İfrâzât-ı mi‘deviyeyi tenbîh ile mi‘dede gaz husûlünü men‘ ederek birçok mevâddın sühûletle hazmına yardım eder. Hardal inkıbâza karşı gâyet nâfi‘ olduğu gibi münebbih, mukavvî, dâfi‘-i dîdân olup iskorbütün husûlüne de mâni‘ olur. Hardalın sûisti‘mâli biber gibi muzırdır. İhtiyârlara lâzımü't-tavsiye olan hardal gençlere muzırdır. Bunun da sebebi cümle-i asabiye ve tenâsüliye üzerine olan sû-i te’sîridir.

Sirke ve Salata

Efâviye-i hâmızadan ma‘dûd olan sirke güzel bir şarâbdan i‘mâl olunduğu hâlde güzel bir kokuya, hoş bir lezzete mâlik ve ekşidir. Talaşdan i‘mâl olunan sirkeler gâyet hâlis ve mükemmelen tasfiye de edilmiş olsa yine katranımsı bir râyihada ve kekre bir lezzetdedir.

Bira, elma şarâbı, glukoz, kuru üzümden yapılan sirkelerin lezzeti daha az olup erbâbına neden yapıldığını bildirir. Hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından sirke müsekkin-i harâret, münebbih, dâfi‘-i ta‘affündür. Sirke tavşan ve karaca eti gibi amonyaklı bir lezzeti tashîh ve salatalara bir nev‘ çâşni i‘tâ etdiği gibi bazı balıklar gibi sert ağdiyeyi yumuşatır. Bazı mantarların mâdde-i tesmîmiyesini mahv u izâle eder. Sirkenin isti‘mâli züyût ve ecsâm-ı şahmiyenin hazmını teshîl, kuvâ-yı hazmiyeyi tenbîh ve tezyîd, harâreti teskîn eyler. Lenfevî ve safraviyyü'l-mizâc olanlara sirkenin isti‘mâli pek muvâfık olup fi‘l-i hazmı tarîk-ı tabî‘îsine ircâ‘, ifrâzât-ı lu‘âbiye ve mi‘deviyeyi tezyîd, kanı tahfîf ve taltîf eder. Sirkenin sûisti‘mâli enbûbe-i hazmiyeyi tahrîş, hazmı men‘ ve bilâhare za‘fı ve yüz solukluğunu intâc eyler.

İyi bahârlanmış, iyi çiğnenmiş olduğu ve az mikdârda da ekl olunduğu hâlde umûmiyetle salatalar kâbil-i hazm müstahzarât-ı hasenedendir.

[361] Salata makâmında isti‘mâl olunan nebâtâtın yeşil ve sert olan kısımlarını eklden ihtirâz ve ictinâb etmelidir. Salata hoş lezzetiyle yorgun ve nâzik mi‘delerde etlerin hazmına müsâ‘iddir.

Patates, yumurta, et, balık salataları ağdiye-i mezkûrenin havâssını hâizdir. Ot nev‘inden olan salatalar ise ale'l-ekser az çok havâss-ı tıbbiyeyi câmi‘dirler. Marul müsekkin ve dâfi‘-i elem, hindibâ mukavvî ve musaffî-i dem, su teresi iskorbütün husûlüne mâni‘ ve muhallil, kereviz mi‘devî, semizotu dâfi‘-i dîdândır.

Sulu ve lezzetsiz olan hıyar ise ancak salata yapılarak sirke ile yenilmelidir. Bu da ancak taşı bile eritebilecek derecede kuvvetli mi‘de sâhibleri gençlere kâbil-i tavsiyedir. Pancar, ot nev‘inden olan salatalar ile karışdırılırsa nâfi‘dir.

Sarımsak

Sarımsağın kendisine mahsûs sert kokusu, kekre ve muhrik lezzeti, fasîle-i zanbakiyede bulunan soğan gibi bazı nebâtâtda az çok mevcûd kükürtlü bir zeyt-i tayyârdan neş'et eder. Sarımsak o derece münebbih-i hazmîdir ki, bu yoldaki te'sîri tahrîşe kadar varır. Mi'de ve bağırsakları setr eden gışâ-i muhâtî sarımsağa tahammül eylediği hâlde iştihâyı tezyîd, en kaba ve lezzetsiz et'imeyi telzîz ve vezâif-i hazmiyeyi husûsuyla ahîreyi tesrî' eder. Mühlik olan zeyti kâffe-i ifrâzâta geçer. Bir köylünün vücûdundan intişâr eden sarımsak kokusuna dikkat ediniz!

Sütninesi sarımsak yediği hâlde emzirdiği çocuğun kulunçlar ile nasıl büküldüğünü görünüz!

Sarımsağın havâss-ı tıbbiyesi her ne kadar müfîd bir sûretde ise de tabîb her mi'deye sarımsak tavsiye etmekden ictinâb etmelidir.

Ekseriyâ enbûbe-i hazmiyeyi telhîb ve hâssa-i muharrişesi bağırsağa kadar bi'l-intişâr ishâli tevlîd eder. Def'i oldukça kolay olan bazı solucanlara karşı te'sîri müsbetdir.

Soğan

Çiğ hâlinde gayr-ı kâbil-i hazmdır. Lâkin pişmiş olduğu hâlde güzel bir lezzet peydâ eder ve şekerimsi bir ta'm ve müleyyen bir hâssa ahz eyler.

[362] Soğanın envâ'ı matbahdaki fevâidi kadar kesîrdir. Soğansız san'at-ı tabh pek geri kalır. Roma zamânında soğan kuvvet ve cesâret vermek üze[r]e asker ta'yînâtı meyânında dâhil idi.

Soğan, adasoğanı gibi istiskââtı def' etmek, mukavvî-i kalb gibi te'sîr eylemek havâssını câmi' olsa gerekdir.

YEMİŞLER

Armud

Birçok envâ‘ı olan armud kemâle ermiş olduğu hâlde hazmı kolay ve mülattıf bir meyvedir. Yumuşak, sulu ve kendisine mahsûs güzel bir râyiha ile berâber lezzeti tatlımsı, mayhoş olan armuda ta‘âmın iyi bir mütemmimi nazarıyla bakılır. İsti‘mâli ale'l-umûm gençlere münâsib ise de za‘îfü'l-mi‘de olanlara pek de tavsiye edilemez. Kemâle ermiş olan armud mugaddî ve müleyyindir. Bilakis kemâle ermeyenler sû-i hazmı dâ‘î ve mukabbız olduğu gibi pek ziyâde olanlarda da küf ve tahammür kokusu vardır. Armudların bazı nev‘i de ancak pişmiş veya komposto hâlinde ekl olunur.

Elma

Elma ancak iyi olmuş ve yumuşak bir hâlde bulunmuş olduğu hâlde ekl edilmelidir. Ale'l-ekser bu evsâfı hâiz elma bulunmadığından envâ‘-ı sâiresi pişmiş olduğu hâlde yenilir. Fırında pişmiş elma sehlü'l-hazm, müleyyin, mülattıf ve ta‘mı hoş olduğundan şâyân-ı tavsiyedir. Hâm elma gâyet iyi çiğnenmelidir. Aksi takdîrde sühûlet-i tahammürden mi‘dede ekşilik ve gazlar peydâ eder. Bundan dolayı ta‘âmlarda isti‘mâl edilmeyen yabânî nev‘lerinden cider nâmında elma şarâbı i‘mâl olunur. Pişmiş elma mi‘deleri za‘îf olanlarla nukahâ ve marzâya şâyân-ı tavsiye ise de pişmiş olmayarak kat‘iyen verilmemeleri lâzımdır.

Muşmula

Eter râyihasında, kâbız ve fakat mi‘devî bir meyvedir.

[363] Ayva

Mugaddî, mukabbız olup ancak komposto, marmelât, mürebba‘, pasta hâlinde pişmiş ve şeker ile karışdırılmış olduğu hâlde yenilmelidir. Tabhıyla berâber şekerlenmesi ayvanın kekre lezzetini gidererek râyiha-i latî-

fesini tezyîd ve aynı zamânda da tıbda isti‘mâl olunan havâss-ı mukabbızasını hıfz eyler.

Portakal

An-asl Çin mahsûlü olan portakal Avrupa'ya Arablar vâsıtasıyla idhâl edilmişdir. Portakal ağacının yaprak ve çiçekleri mukavvî ve müsekkin makâmında tıbda isti‘mâl olunur. Çiçeklerinden çiçek suyuyla ıtriyâtçılıkda (parfümeride) pek müsta‘mel bir ıtır istihsâl olunur.

Portakaldan şurûb, hoşâb, komposto, mürabba‘, reçel, şerbet ve birçok müskirât ve hattâ şarâb istihzâr olunur. Paris'deki sarfiyât-ı seneviyesi yedi milyon frangı mütecâvizdir.

Ağır, kabuğu parlak, içi koyu sarı veya kırmızı olan portakallar posasını çıkararak ekl edilmek şartıyla muvâfık-ı sıhhat ise de yemekden sonra yenildiği hâlde ihtilâlât-ı hazmiyeye bâdî olacağından aç karnına yenilmesi lâzımdır. Za‘îf ve nâzik bünyede bulunanlar ile fakrü'd-dem kadınlara ve safraviyyü'l-mizâc olanlara ve iştihâyı açdığı ve ekşi olan lezzetiyle def‘-i harâret edildiği ve mevâdd-ı sükkeriyesiyle vücûdu beslediği cihetle hemen kâffe-i marzâya şâyân-ı tavsiyedir. Portakalın te’sîri tükürüğü, usâre-i mi‘deviyeyi, safrâ ile hazım borusundaki kâffe-i ifrâzâtı tezyîd eylemesinden ibâretdir. Ziyâde mikdârda ekli, tuhme denilen mi‘de hastalığını, ishâli ve belki de dizanteriyi intâc edebilir.

Mandalina

Gâyet latîf ve sulu, mi‘devî, müsekkin, dâfi‘-i iskorbüt ise de âdî portakalın kâffe-i havâssını câmi‘ değildir.

Turunç

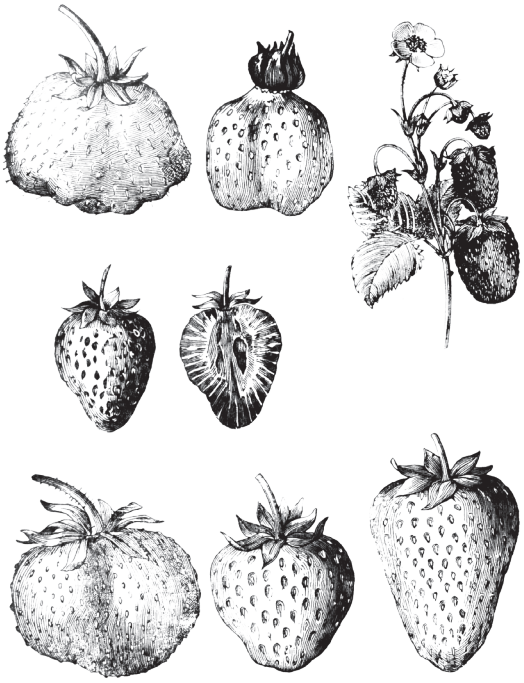
Portakalın bir nev‘idir. Kabuğu mukavvî olduğu gibi dâ‘î-i nefret olan birçok müstahzarâtın lezzetini örtmek için pek ziyâde müsta‘meldir. Hazma hizmet etmek maksadıyla isti‘mâl olunan Bitter, Curacao likörlerinin esâsı turunçdur.

[364] Turunç parfümeride pek ziyâde isti‘mâl olunduğu gibi saçlara kullanılan bir nev‘ tuvalet suyu terkîbinde de dâhildir. Turuncun kabuklarını çıkarmakla uğraşan amelelerde yarım baş ağrısı, baş dönmesi, sağırlık, kaşınma, diş çürümesi, ihtilâcât vesâire husûle gelir. Bu gibi ahvâl, alâim-i tesemmümden başka bir şey olmadığından bu husûsda nezâfet-i tâmme ile kabukların çıkarıldığı esnâda eldiven giyilmesi tavsiye olunur.

Limon

Limon hoş bir kokuda, donuk, sarı bir renkde ve ziyâdece ekşi bir lezzetde bir meyvedir. Limonun bazı nev‘leri bergamot ıtrını hâsıl etdiğinden makbûl ve mu‘teber olduğu gibi kolonya suyu vesâirenin terkîbine de dâhil ve eczâcılıkda limon şurûbu ve şekeri gibi husûsâtda müsta‘meldir. Limon efâviyenin en birincisi olup balık ve lezzetsiz etlere güzel bir ta‘m verir. Matbah tuzu, deniz suyu, salamura ve hattâ kum ile muhâfaza olunur. Mösyö Garosse nâmında bir zât limonları bir kavak tahtası üzerine vaz‘ ve üzerlerine bir fanus veya ağzı geniş bir şişe geçirerek muhâfaza usûlünü meydâna koymuşdur. Mukaddemâ limon tabâbetde hayvân zehirlerine ve solucanlara karşı isti‘mâl olunduğu hâlde el-yevm ancak mülattıf makâmında müsta‘meldir. Bilhâssa hâmız-ı limon ile yapılmış limonata nıkrîse mübtelâ olanlar ile safraviyyü'l-mizâc bulunanlara münâsibdir. Limon deniz tutması gibi gaseyânı dâ‘î hazımsızlıkda pek nâfi‘dir. Dâfi‘-i iskorbüt olduğundan 1895 senesinden beri parlamentonun karârıyla bi'l-cümle İngiliz gemilerinde limon usâresi bulundurularak iskorbütün bu vechile önü alınmışdır. Pek eski zamândan beri Fransa'da limon usâresini kahve ile karıştırarak sıtmayı kesmek için kullanıyorlar. Limonun bu husûsdaki te’sîrini, ahîren Roma etıbbâ-yı meşhûresinden Doktor Magliery?!, limon matbûhuyla sulfatoya karşı olan sıtmaları teşfiye eylediğini bildirerek isbât eylemişdir. Bu husûsda limonu ince kabuğuyla berâber küçük parçalara ayırıp üç fincân suda, bir fincân su kalıncaya kadar kaynatmalıdır.

Limon usâresi fenn-i cerrâhîde kangrenli yaraları ve kerîh râyihaları, cerhaları tımâr etmek için kullanılır. Hunnâk ve kuşpalazı **[365]** (difteri) hastalığına karşı limon usâresinin hüsn-i te’sîri görülmekdedir.

Çileğin envâ‘ı

Çilek

Fasîle-i verdiyeye mensûb hoş râyihalı ve gâyet latîf lezzetli bir meyvedir. Çilek envâ‘ı pek çok ise de bizim yerli çilekleri gerek lezzet ve gerek râyiha cihetinden cümlesine müreccahdır.

Fransa'da senevî tahmînen on milyon sepet çilek istihlâk olunmakda imiş. Usâresi kırmızı ve beyâz olduğu gibi etinin ta‘mı da pek latîfdir. Eskiden çilek sıhhî bir yemiş olarak pek ziyâde isti‘mâl olunurdu. Cisneros, **[366]** Boerhaave nâm etıbbâ nıkrîse ve sıtmaya fâidesini ve müberrid ve mülattıf olduğunu isbât eylemişlerdir. Sıhhat nokta-i nazarından pek de sühûletle hazmedilmez bir meyvedir. Za‘îfü'l-mi‘de olanlarda sû-i hazmı mûcib olduğu gibi mi‘deye ekşilik ve sancı verir. Çok mikdârda ekli nıkrîs ve mesânede taş illetlerine fâideli olduğu rivâyet ediliyorsa da su‘ûbet-i hazmından çokça mikdârda ekli câiz değildir.

Frenk Üzümü

Ekşi ve mayhoş meyvelerden olup beyâz cinsinin ta‘mı pek hoş ve kâbil-i ekl ise de kırmızısından ale'l-ekser dondurma ve şurûb yapılıyor. Safraviyyü'l-mizâc olanlara şâyân-ı tavsiyedir.

Ağaç Çileği

Çilekden daha ziyâde nâfi‘ bir meyve olup daha ziyâdede hazmı kolaydır. Ağaç çilekleri pek çabuk bozulur ve küflenir. İnkıbâza karşı nâfi‘ bir devâ olup za‘îfü'l-mi‘de olanlara da fâidelidir. Derûnlarında hâmız-ı tüffâh ve hâmız-ı limon ziyâde mikdârda bulunduğundan çabuk tahammür eder.

Kiraz

Kırmızı ve siyâh olmak üzere iki nev‘e taksîm olunmakdadır. Siyâh olanlarından kirş denilen iksîr i‘mâl edilmekdedir. Her iki cinsi de etli ve fakat hazımları su‘ûbetlidir. Bazı çocuklar kiraz çekirdeklerini yutarlar ki, bazı defa pek mühlik netâyice sebebiyet verir. Kalça çukuru ufûneti, mu‘annid inkıbâz, bağırsak düğümlenmesi gibi hâlât çekirdek yutmakdan ileri geldiğinden bu mevsimde etıbbâ ale'l-ekser bu gibi hastalıkları tedâvî ederler.

Tarîk-ı teneffüsîye bir çekirdeğin gitmesiyle yutan zâtın boğularak öldüğü görülmüş vukû‘âtdandır.

Kayısı

Latîf râyihalı, ta‘mı hoş, şekerli bir meyve olup hazmı her ne kadar su‘ûbetli gibi görünürse de çilekden her hâlde daha kolaydır. Hummâya karşı musaffî ve mülattıf makâmında bazen avâm tarafından isti‘mâl olunmakdadır. Kemâle ermişi pek latîf ve hazmı kolayca olup bilakis olmamışı fi‘l-i hazmı gâyet su‘ûbetlendireceği gibi çocuklarda tehlikeli sûretde de mi‘deyi tahrîş eder. Lu‘âbı ve zamgı olduğu gibi râyihası da latîf bulunduğundan komposto ve şekerleme i‘mâlinde pek ziyâde müsta‘meldir.

[367] Şeftâli

Ziyâde lezîz, mülattıf ve iştihâyı açar bir meyve olduğu gibi hazmı da kolaydır. Mâdde-i sükkeriyesi az olduğundan nıkrîs ve şeker illetlerine fâidelidir. Sillü'r-ri'eye mübtelâ olanlarla hâmile kadınların mi'delerinde pek çabuk sûretde tımâr vazîfesini îfâ eder.

İncir

Sûret-i istihsâl ve isti'mâli nokta-i nazarından eski meyvelerden biridir. Kuru ve yaş olmak üzere iki kısma ayrılır. Ziyâde şekerli ve küçük ve beyâz olanlar en iyileridir. Lezzeti hoş, mülattıf, hâzım, müleyyin yani inkıbâza karşı nâfi' olup şişmanlığa müsta'id olanlara iyi gelmiyor. Şekerli ve mâdde-i lu'âbiyeyi ziyâdece olanlar birinci cinsden ma'dûddur.

Bâdem

Pastacılık ve tatlıcılık san'atında bâdemin büyük hizmeti görülmekdedir. Herkesçe ma'lûm olduğu üzere bâdem şekeri, ezme, helvâ, sübye, kurâbiye vesâir şekerlemelerin esâsı bâdemdir. Bâdemin iki nev'i olup tatlısı mugaddî ise de hazmı ağır olup bir zeyt-i mahsûsu, nebâtî zülâli ve az mikdârda şeker ve samgı hâvîdir. Acı bâdeme gelince; bu pek az mikdârda yenmelidir. Zîrâ derûnunda hâmız-ı kiyânus bulunduğundan çok mikdârda ekl edildiği hâlde tesemmümü mûcib olur. Yeşil bir hâlde bulunan ve memleketimizde "çağla" tesmiye olunan tâze bâdem hoş bir lezzeti ve mübevvil hâssasını hâiz olduğundan imtilâ-i deme ve nıkrîse mübtelâ olanlara tavsiye edilir. Eski bâdem sû-i hazmı mûcib olduğundan em'âda yel husûlünü mûcib olur.

Fındık

Kendine mahsûs hoş bir lezzetde ve gâyetle mugaddî ve muhtevî bulunduğu mevâdd-ı neşâiyenin kesreti hasebiyle ekmek i'mâline bile gâyet seyyâl ve hâzım bir zeyt ile müttehiddir. Bâdem ve bilhâssa fındığın iç kabuğu ekl olunduğu hâlde toz hâline geçerek boğazı tahrîş ile öksürüğü ve inkıbâzı dâ'î olur.

[368] Üzüm

Hem mükemmel bir gıdâ ve hem müessir bir devâdır. Gıdâ makâmında üzümün gerek yaşı ve gerek kurusu yenir. Tâze üzüm manzarasının letâfeti, lezzetinin hoşluğu, kuvve-i gıdâiyesinin ziyâdeliği, hazmca sühûleti sebebiyle her zamân makbûl ü mu‘teber bir meyvedir. Tâze üzüm daha olmamış olduğu hâlde ekl olunursa mi‘de ufûneti ve ishâl peydâ eder. Lâkin olmuş üzüm sıhhate gâyet nâfi‘ olup mülattıf, lezîz bir meyvedir. Üzüm kabuk ve çekirdekleri ile ekl olunduğu hâlde ekseriyâ lînet verir.

Üzümler renkleri, lezzetleri, hacimleri, şekil ve hey’etleri vesâir evsâf ile yekdiğerinden ayrılıp birçok nev‘lere münkasemdir. Mukavvî, ıtrî, münebbih, kâbız veya hafîf müshil vesâir hâssa ve te’sîrlere mâlik üzümler vardır. Aslen bu tenevvü‘den başka tabî‘at-ı türâb, iklîm, mevsim, sûret-i zer‘, mevki‘ ve vaz‘iyet, derece-i kemâl vesâir ahvâl üzümlerin evsâf ve havâss-ı fizyolojiye ve devâiye-i tabî‘iyelerini oldukça mühim tahavvülâta müsta‘id kılar. Mösyö Chaptal'ın dikdirdiği mütenevvi‘ çubuklardan yalnız Fransa için 1.400 cinsi tecâvüz eylediği anlaşılmış. Fakat bizde bu yolda bir tecrübe yapılmadığından daha tecnîs etdirilememişdir. Üzümlerimizin en meşhûrları çavuş, yapıncak, müşküle, yediveren, köledoyuran, parmak, beylerce, çilek ve kuşüzümü, İzmir siyâhı, âdî siyâh, rûynigâr, razakı, çekirdeksiz, misket, dibidikendir.

Kuru üzüm havâss-ı gıdâiyesini gâib etmezse de hâvî olduğu şekerin mikdârca ziyâdeliği, lebenin kıvâmı, kabuk ile çekirdeklerinin hemen adem-i imkân-ı tefrîki sebebleriyle tâze üzüme nisbeten ekseriyâ güç hazmolunur. [Ma‘a]mâfîh üzüm, incir ve bâdem ve fındık gibi kuru meyvelerin hepsinden a‘lâdır.

Fenn-i tedâvîde olmuş tâze üzüm kullanılır. Usûl-i mahsûsası üzere idâre-i bedeniyede sıhhate nâfi‘ tebeddülât ve tahavvülât vücûda getirmeğe kâfi bir zamân zarfında üzümün isti‘mâline tedâvî bi'l-ineb (cure de raisin) denir. Tedâvî bi'l-ineb bir hımye-i nebâtiye olup birçoklarının bünyelerine ve tabî‘atlarına muvâfık ve birçok emrâzın tedâvîsine pek müsâ‘iddir. Üzüm **[369]** ile tedâvîye İsviçre, Almanya, Avusturya ve İtalya'da pek büyük muvaffakiyetlerle devâm olunmakdadır. Üzüm ile tedâvî her zamân

şâyân-ı tavsiyedir. Çünkü ma‘kûldür, gayr-ı muzırdır, i‘tiyâdâta karşı vücûd bu gıdâ-yı mükemmelden istifâde eder. Âb-ı hayât-ı beden olan kan kendisine lâzım olan mevâddı bu gıdâ-yı mükemmelden ahz eyler.

Şıra sadrî, mülâyim ve mülattıf bir leben-i nebâtîdir ki, terkîb-i kimyevîsi nevzâdın biricik gıdâsı olup hayâtın nevbahârında infâk u irzâ‘a ve neşv ü nemâya kâfi olan leben-i nisâya gâyet müşâbihdir. Şıra mükemmel bir gıdâdır. Çünkü idâme-i hayâta elzem olan mevâdd-ı asliye-i azotiye ve şibh-i zülâliye ve teneffüsiye ve sükkeriye vesâireyi a‘zâmızın ensicesinde ve bizzât kanımızın terkîbinde mevcûd olan emlihayı, kils ve potas ve sud ve hadîd gibi mevâdd-ı ma‘deniyeyi hâvîdir.

Potas, sud, kils, hadîd, manganez vesâir mevâdd-ı asliye ile klorürler, kibrîtiyetler, karboniyetler, fosforiyetler vesâir emlihayı hâvî olduğuna göre şıra tabî‘î ve hakîkî bir ma‘den suyudur ki, her ma‘den suyu bu kadar mevâdd-ı ma‘deniyeyi câmi‘ değildir. Hâvî olduğu mevâdd-ı kaleviyeden nâşi nıkrîs ve kum hastalıklarında fâidelidir. Şıra mübevvil ve müdirr ve bazı üzümler müshil ve mülâyim olduğundan a‘zâ-i hazmiye ve ahşâ-i batniye emrâzında gâyet nâfi‘dir.

Tedâvî bi'l-ineb bilhâssa emrâz-ı a‘zâ-i hazmiye, âfât-ı mi‘diye-i mi‘âiyede, a‘zâ-i batniye ve rahmiyede, karaciğerin şişmesinde, âdî sıtmadan sonra husûle gelen dalâklarda, sarılıkda, usret-i hazmda, mi‘de sancısında, inkıbâz-ı mu‘annidde, kanlı bâsûrda, nefes borularının ve akciğerlerin ve mesânenin müzmin veyâhûd yeni olan nezlesinde, ihtikânât-ı rahmiyede, hayızdaki ihtilâlât ve su‘ûbâtda, nıkrîs ve dâ-i reml gibi mütevâliyen yâhûd kaleviyât ve müshilât isti‘mâlini müstelzim emrâzın ekserinde tavsiye olunur.

Hakke (kaşıntı), mayasıl vesâire gibi husûsuyla vezâif-i hazmiyede husûle gelen bir ihtilâli müte‘âkib zuhûr eden emrâz-ı cildiyede tedâvî bi'l-ineb mu‘arrık ve musaffî-i dem ve müshil gibi te’sîr eylediğinden fâidelidir[30].

30 *Üzüm ve Üzüm ile Tedâvî* nâm risâleme mürâca‘at.

[370] Erik

Fasîle-i verdiyeye mensûb olan bu meyvenin birçok nev‘leri vardır. Hâvî olduğu lübbü, lu‘âbî ve râyihalı ve ekşimtırak, tatlımsıdır. Za‘îfü'l-mi‘de olanlara şâyân-ı tavsiye ise de hattâ komposto hâlinde bile sûisti‘mâl edilerek ziyâde yenmesi karın ağrısı ve sû-i hazmı tevlîd eder.

Ceviz

Asya'dan Avrupa'ya naklolunduğu rivâyet olunan bu mahsûl memleketimizde pek mebzûldür. Cevizden bir bâğ çıkarılır ki, çabuk bozulur. İşte bu çabuk bozulmasından dolayı ancak henüz çıkarılmış ceviz yağı isti‘mâl olunup eskisi buruşdurucu, ekşi ve gayr-ı kâbil-i hazmdır. Bu sebebden dolayı kuru ceviz mi‘deye bir ekşilik, bir sıklet ve hattâ bağırsaklara ağrı bile verir. Tâzesinden cüz’î mikdârda yemiş makâmında yenebilirse de külliyetli mikdâr ekl olunmamalıdır. Nuga denilen bir nev‘ şekerlemelerin i‘mâlinde ceviz yağı müsta‘meldir.

Kavun

Gâyet lezîz ve latîf bir meyve olup birçok nev‘leri vardır. Râyihası pek latîf ve ıtrîdir. Bir takımının râyihası kloral râyihasına karîb olduğundan bazı eşhâs için gayr-ı kâbil-i tahammüldür. Lezzeti pek latîf, sükkerî ve hoşdur. Bir kavunu ucundan yoklayarak ve koklayarak kemâle erip ermediğini ve hâm veya olgun olduğunu tefrîk ve temyîz etmek kolaydır. Eski Romalılar kavunu emrâz-ı istiskâiyede ve cildiyede kullandıkları gibi inkıbâza karşı bir devâ nazarıyla da bakarlardı. Yemeklerde az mikdârda yenmesi sû-i hazmı dâ‘î olmazsa da ziyâdesi mi‘de için muzırdır. Karın ağrısıyla, dizanteri ale'l-ekser bu meyveden husûle gelir.

Karpuz

Lahmı hemen mâyi‘ olmasından Arablar ve İspanyalılar bu meyveye eskiden "su kavunu" nâmını vermişlerdir. Karpuz hattâ pek sıcak bir derece-i harâretde ve güneşe ma‘rûz olduğu hâlde bile aslâ ziyâde ısınma-

yıp bilakis hoş bir serinlikde kalır. Karpuz müdirr ve mübevvil hâssalarını hâizdir. Nıkrîs ve kum hastalığına fâidesi melhûzdur.

Ananas

Havâss-ı münebbihe ve hazmiyesi ile hâiz olduğu bir ıtır **[371]** ve lezzet-i mahsûsasından dolayı ekâlîm-i hârre ahâlîsince pek makbûl ve mu‘teber ise de bizde ancak ispirtolu kompostosu yenebilir. İyi olmuş ananasın lezzeti şeftâli, çilek, elma ve ayvayı andırır. Nıkrîs ve kum hastalığına ve bilhâssa sû-i hazma mübtelâ olanlara şâyân-ı tavsiyedir.

Hurma

Memâlik-i Osmaniye'nin cenûb taraflarında pek mebzûldür. Bağdad vilâyeti ve civârıyla Hicaz ve Yemen vilâyetleri ve ale'l-husûs Arabistan kıt‘asıyla Mısır Hidîviyeti ve Trablusgarb vilâyeti, hurmalarının lezzet ve râyiha-i mahsûsasıyla meşhûrdur.

Gâyet tatlı bir lezzetde olan hurma hâvî olduğu zamg ve lu‘âb-ı neşâiyeden dolayı gâyet mugaddîdir. Bazı meşâhîr-i Arab'ın günde birkaç hurma ekliyle imrâr-ı hayât etdikleri hakkındaki rivâyât işte hurmanın bu kuvve-i mugaddiyesine bir delîldir. Hâvî olduğu mâdde-i lu‘âbiye hurmayı ayva gibi mukabbız kılmakdadır.

Fıstık

Şekerlemecilikde müsta‘mel olduğu gibi yalnız olarak da ekl edilir bir meyvedir. Tuz ile kavrulması hazmını kolaylaşdırır. Sütninelerin sütünü tezyîde hizmet eder.

Muz

Kendine mahsûs hoş bir lezzetde, hâmızî bir tatlılıkda, latîf bir misk râhiyasındadır. Tanen ve nişastayı hâvî olduğundan mukavvî ve mugaddîdir. İyi olmuşu hâzım ise de biraz müvellidü'r-rîhdir.

Unnâb

Sükkerî, mayhoş, öksürüğü dâfi‘ (sadrî) bir meyve olmağla berâber pek de hâzım değildir.

Nâr

Hâmızî, mukavvî, kâbız ve pek az mugaddî olup usâresinde tanen ve tanit vardır. Tenya (şerit) nâmındaki büyük solucana karşı kabuğu isti‘mâl olunur.

Ağaçkavunu

Limon cinsinden mugaddî olup râyihası isti‘mâl edenlerce pek ma‘rûf ve fakat şekerlemesinden, reçelinden gayrı aslâ yalnız yenilmez bir meyvedir.

[372] Bal

Bal, bir ifrâz olmayıp usârât-ı nebâtiyenin arılar tarafından husûsî bir hazmı sâyesinde meydâna gelen şekerli bir mahsûldür. Balın envâ‘ ve havâssı bu zekî ve gayûr hayvâncıkların usâresini topladıkları çiçeklerin cins ve nev‘ine göre muhtelifdir. Kış balı, yaz balından fenâdır. Bal, eski zamânda da ma‘lûm ve makbûl olup şekeri seven hayvânlar tarafından keşfedilmesi vârid-i hâtırdır. Eskiden bal, şimdiki hâlde et‘imede şekerin gördüğü hizmeti görmekde idi.

Itrî ve müleyyin ve mukavvî ve hâzım olan bal sadrî ve dâfi‘-i ta‘affün havâssını câmi‘ olduğundan meslûlîne tavsiye olunabilir. Ağdiye-i teneffüsiyeden ma‘dûd olduğundan za‘îflere ve kezâ hafîf bir müshil gibi te’sîr eylediğinden çocuk ve ihtiyârlara, safravîlerden mâ‘adâ her mizâcda olanlara münâsibdir. Tahammürü vâsıtasıyla bal şarâbı olan âb-ı engübîn (mâ’-i asel) husûle gelir. Bal ispirtosunun taktîriyle Maraschino, Danzig gibi likörler istihzâr olunur.

Bal bazı nebâtâtın husûsuyla kurdboğan otunun te’sîriyle semdâr olabilir. Plinius, Strabon gibi bazı kudemâ insânı mecnûn, masrû‘ kılan ballardan bahsetmişlerdir. Xénophon semdâr bir bal ekl eden askerlerin bir-iki

gün yerlerinden kımıldanamadıklarını beyân ediyor. Zamânımızda semdâr bal gâyet nâdir ise de nişasta ve ispermeçet vesâire ile mahlût ve mağşûşu çokdur.

Reçeller ve Kompostolar

Şurûb ve reçeller zamânımızda büyük bir ehemmiyeti hâiz olup yalnız Paris'de senevî iki milyon kilogramı mütecâviz sarfiyâtda bulunuluyor.

Reçeller de bal gibi birçok tağşîşâta uğruyor. Reçellerin sûret-i istihzârı her millet ve memlekete göre tahallüf ediyor ve başka yolda istihzâr olunuyor. Bal ile yapılıp ale'l-ekser pancar ve havuç ile tağşîş olunan armud reçeli hazmı güç olup ziyâde mikdârda emliha-i tartariyeyi hâvî olduğundan müshil gibi te'sîr eyler.

[373] Bilakis tâze meyvelerle yapılmış komposto ve mürabba'lar lezzetçe diğerlerine müreccah ve hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından da pek muvâfıkdır. Az veya çok muhtel hazm borusuna mülattıf gibi te'sîr eylediğinden nukahâya tavsiye olunur. Hâvî olduğu mevâdd-ı sükkeriyesiyle gâyet nâfi' olduğundan reçeller iyi bir ta'âmın nâfi'-i mütemmimidirler.

Cermenya akvâmı kebâb vesâir bazı etleri komposto ve reçeller ile bulayarak yerler ki, bu âdetleri şâyân-ı tahsîndir.

Kompostoların ara sıra ekli mi'de ve em'â yorgunluğunu teskîn ve dimâğdaki yağları temizleyip ağza da te'sîr ile kuvve-i zâikayı ve mevâdd-ı lu'âbiyeyi tezyîd eyler.

Süt ve Süt ile Tedâvî

Süt, ağdiye-i mükemmelenin hakîkaten en mükemmelidir ki, adalât ve ensiceye "kazein", teneffüs ve ihtirâka "yağ ve şeker", bedenin çatısına "fosforiyetler", kanın terkîbine dâhil "klorürler, potas" gibi emlâhı, mevâddı tedârük eder.

Beyâzlaşmış kan ta'rîfinden de anlaşılacağı üzere süt ile kan arasındaki bu müşâbehet bazı müellifîn ve etıbbâya sütü doğrudan doğruya siyâh kan damarlarına sevk ve idhâl ile nakl-i leben fikrini vermiş ise de bu yolda-

ki teklîfât o derece mazhar-ı kabûl olamamış ve ma‘amâfîh Amerika ve İngiltere etıbbâsından bazılarının tecrübeleriyle müsbet olduğu üzere şu yoldaki ameliyât her türlü muhâtaradan sâlim bulunmuşdur.

Sâf ve hâlis olmak şartıyla mi‘deye idhâl olunan süt, telâfî-i mâfâta hâdim bir gıdâ-i mükemmel, müsekkin ve mu‘addil bir muhallil ve müessir bir munazzıfdır. Çiğ süt, kaynamışından hazmca daha kolay, daha hafîf ve binâenaleyh daha mugaddîdir. Lâkin hâl-i tabî‘atda **[374]** olması ve husûsuyla hastalara hımye-i lebeniye makâmında i‘tâ olunacak olanın henüz sağılmış bulunması şart-ı a‘zamdır.

Mahsûs koyultulmuş ve tenekeler içinde saklanmış sütlerin bozulmaksızın kalması, hâssa-i hayâtiyeyi zâyi‘ etmiş olmasındandır ki, bu hâlde sâf sütlerin fevâid ve muhassenâtını aslâ câmi‘ değildir. İster kaynatarak isterse derûnuna bazı mevâd ilâve ederek sütlerin saklanması mâyi‘-i mezkûrda mevcûd uzviyât-ı sagîrenin itlâfı esâsına müsteniddir. Fakat muhâtaralı zannedilen bazı mikrobların itlâfı hengâmında hazımca fâideli bazı mikroblar da ihlâk olunuyor.

Bu sûretle lezzet-i asliyesi izâle edildiği gibi bir keylus-ı tabî‘î, müstahleb-i hayvânî olan sütün meşhûr ve ma‘rûf kâbiliyet-i hazmiyesi de def‘ olunuyor.

Tıb, hımye-i lebeniyeye birçok husûsâtda mürâca‘at eder. Süt, evvel emirde dâfi‘-i ihtikân olup bir yerde terâküm eylemiş dem ve ahlâtı tard eder. Sâniyen karaciğer, dalak ile böbreklerde ve batındaki siyâh kan damarlarında terâkümât-ı demeviye ve insidâdât-ı haşviyeyi izâle eyler. Vazîfesi muhtel olmuş kalb, sütün te’sîr-i hayât-bahşâsı ile daha bir intizâm ve sükûnet hâsıl eder. İşte bu sebebden nâşi hımye-i lebeniyenin gâyet şişmanlarda yağ bağlamış yüreklere karşı fâidesi vardır ki, bu sûretde süt mübevvil ve mübeddil-i iğtidâ gibi te’sîr eder. Ahvâl-i mezkûrede süte litre başında iki gram benzoate de soude yâhûd elli santigram iodure d'ammonium ilâve ediyoruz.

Hâdd-i sûretinde romatizma hastalığına mübtelâ olanlarda süt fakrü'd-demin ve kanca tenâkus-ı lifînin önünü aldığı gibi vücûdu da salisilatlara mütehammil kılar. Umûmiyetle emrâz-ı hâddede ve hummâların

kâffesinde en müessir ve müfîd devâ matbûhât ve menkû‘âtın en tabî‘îsi olan sütdür.

Pek çokları sütün hayâta kâfi olmadığına ve vücûdu besleyemeyeceğine kâni‘ olmakda iseler de bu fikir boşdur. Zîrâ yalnız süt ile yaşayıp hayât sürenler çokdur. Fazla olarak sütün za‘îf bırakdığı dermeyân ediliyor. Hâlbuki lüzûm-ı tabî‘îsinde isti‘mâl olunmağla berâber süt ile tegaddî eden hasta dahi a‘mâl-i şâkkada, fa‘âliyet-i akliyede bulunmaz ise **[375]** te’sîr-i ma‘kûsdür. Hımye-i mutlaka-i lebeniyenin iskorbüt gibi vücûdu pek ziyâde za‘îf bırakan emrâzda fâide ve nef‘i sütün te’sîrât-ı mugaddiye ve mukavviyesine bir delîldir.

Tebevvül-i zülâlde süt bazen bir gıdâ-i şâfî ve fakat ale'l-ekser müsekkin olup hemen dâimâ üremi ve havâle hastalıklarının önünü alır.

Emrâz-ı mezkûrede hımye-i lebeniyeye ne derece sür‘atle mürâca‘at olunursa o nisbetde istifâde ziyâdedir.

Süt ile tedâvî kezâ ağrılı mesâne iltihâbâtında, mu‘annid nezle-i mesânede, karaciğer ve böbreklerde taş peydâ olmasında, sarılıkda, bâsûrda, zâtü'l-cenbi müte‘âkib insıbâbâtda, mafsallarda terâküm-i mâyi‘âtda, ister böbreklerde ve karaciğerde, ister kalb vesâiredeki âfâtdan husûle gelsin cümle istiskââtda müessir ve müfîddir.

Sütün nıkrîsde, sû-i eşkâli dâ‘î-i iltihâbât-ı mafsaliyede, cildin bazı emrâz-ı müzminesinde, hımye-i halmiye ile teşeddüd eden bazı ilel-i vahîme-i asabiyede isti‘mâlinden netâyic-i hasene istihsâl edilmişdir.

Matbah tuzu ilâve edilmiş keçi sütü yâhûd daha iyisi inek sütü kaymağı iyi hazmeden veremlere gâyet nâfi‘dir.

Bu hâlde öksürük azalmakla berâber bu tedâvî sâyesinde balgamların cerâhatliliği bertaraf olur. Bir litre inek sütünün üç buçuk grama karîb kâbil-i temessül fosforiyet-i kilsi hâvî olduğu düşünülürse sütün muzâdd-ı sil gibi te’sîri kolayca anlaşılır. Za‘îf ü nahîf olup balıkyağına tahammül edemeyen çocuklar için şeker ve eski rom ve vanilya ilâve edilmiş tâze süt kaymağını her vakit tavsiye eylemekdeyiz.

Tebevvül-i zülâle, sû-i hazma, ziyâde şişmanlığa, karaciğer yâhûd böbrek kulunçlarına mübtelâ bir şahıs tedâvî edilecek olursa kaymağı alınmış

süt müreccahdır. Zîrâ hazmı daha kolay olmağla berâber tebevvülü de tesrî‘ eder.

Mi‘de hastalıkları meyânında süddden en ziyâde istifâde edilen mi‘de yarasıdır. Süt mi‘dede az kaldığından uzv-ı mezkûr için hiçbir yorgunluğu dâ‘î değildir.

[376] İnbisât ve tevessü‘-i mi‘deden ileri gelen sû-i hazmların bazı eşkâlinde hımye-i lebeniyeye güç tahammül olunur. Bir nezle-i mi‘de[vi]ye mevcûd olup uzv-ı mezkûr dâhilen bir tabaka-i muhâtıye ile mestûr ise süt güç hazmedilir. Müskirâtı sûisti‘mâl edenler işte bu sebebden süte tahammül edemezler.

Süt ev‘iye-i keylusiye vâsıtasıyla hemen tamâmen massolunduğundan bittab‘ inkıbâz verir. İshâli mûcib olması ise hazmolunmadığına delâlet eder ki, bu hâlde süte pepsin ilâve edilir ise hattâ müzmin ishâllere karşı bir devâ-i müessirdir. Memâlik-i hârrede zuhûr eden sârî ishâller için hımye-i lebeniye gâyet nâfi‘dir.

Hımye-i lebeniyede esâs sütü gâyet az mikdârda ve müsâvî zamânlarda vermek ve hımye-i tabî‘iyeden hımye-i mutlaka-i lebeniyeye ve bundan diğerine gâyet tedrîcî olarak geçmekdir.

Süt ile tedâvî edileceği yâhûd bu gibi bir perhîz-i mutlak terk olunacağı zamân def‘aten etlere başlanmayıp ağdiye-i nebâtiye ekline mürâca‘at etmelidir. Etlere dâimâ beyâz etlerden (tavuk, dana) başlamalıdır.

Hulâsa, süt mükemmel bir gıdâ, hem de müessir bir devâdır. Kesret ve bereketinden istifâde etmeliyiz.

Tereyağı

Tereyağı, sütün yayıkda çalkanmasından mütehassıl ve derûnunda sübye (müstahleb) hâlinde bulunan küreyvât-ı şahmiyenin ictimâ‘ından müteşekkildir. Tereyağının enfesi, inek sütünden çıkarılanı olup lemsi yağlı, râyihası husûsî ve latîf, lezzeti fındık ta‘mında, târîh-i isti‘mâli pek kadîmdir. Gerçi Romalılar tereyağını ilâc mukâbilinde hâricen isti‘mâl

etmişler ise de Hindîler ile İbranîler ve akvâm-ı vahşiye-i şimâliye ta‘âmlarının esâsı i‘tibâr eylemişlerdir.

En makbûl tereyağı, sütün alâ hâlihî bir kaba vaz‘ ve terki ile teşekkül eden **[377]** kaymakdan yapılmakdadır. Süt çalkanarak istihsâl olunan tereyağı da masl-ı leben ile kazein bakıyyesinden tefrîk edilmekdedir. Zîrâ ecsâm-ı mezbûrenin mevcûdiyeti yağın lezzet ve râyihasını ihlâl ve evsâf-ı mahsûsasını tağyîr ve ifsâd etmekle âdetâ acılığa bâ‘is olmakdadır. Lüzûm ve ehemmiyeti derkâr olan işbu tasfiye için en iyi usûl tereyağını gâyet ince safîhalar hâline ifrâğ etmek ve bilâhare husûsî değnekler, oklavalar i‘ânesiyle uzun uzadıya yoğurmakdır.

Yağı istihzâra en müsâ‘id zamân Mayıs ayıdır. Tereyağı şimâl memleketlerine yani bilâd-ı bârideye mahsûsdur. Zîrâ harâret-i hafîfe te’sîriyle bozulduğundan bilâd ve mevâsim-i hârrede istihsâl ve muhâfazası güç olur. Zâten sekene-i cenûbun mi‘deleri bu mâddeyi hazma pek de müsâ‘id değildir. Tereyağı gâyet çabuk bozulmakda ve tahammür-i afenî netîcesi olarak hâmız-ı butirique husûle getirmekdedir. Ma‘amâfîh gerek hammâm-ı maride eridilerek gerekse bir kilogramına fırında kurudulmuş ve gâyet ince döğülmüş tuz ilâve edilerek muhâfaza edilebilir.

Tereyağı, hayvânî yağlara nisbetle hazmı gâyet hafîf ve kuvve-i gıdâiyesi kesîr bir mâdde-i girânbahâdır. Mülattıf ve müleyyin olmasından mâ‘adâ karbonu gâyet mebzûl bulunmasından nâşi harâret-i tabî‘iye-i bedeniyeyi muhâfaza eder. Tuz ve ekmek ile ekl edildikde yegâne çerez ve gâyet mukavvî bir gıdâdır.

Et‘imeye mahsûs bir lezzet ve kâbiliyet-i hazmiye bahş ve çorba, et, balık ve sebze gibi yemeklerin tabh u temessülünü teshîl eder. Tâzeliği nisbetinde sehlü'l-hazm olup za‘îf, nahîf, müteverrim, şeker illetine mübtelâ ve asabî olanlara hulâsa emrâz-ı muz‘ifeye giriftâr bulunan zevâta tavsiyesi pek muvâfıkdır. Hattâ meşhûr Trousseau, bîçâre sıracalılar ile müteverrimlerin tahammül edemedikleri ve idâme-i hayât ve i‘âde-i âfiyet ümîdiyle ma‘a'l-kerâhe içdikleri balıkyağı yerine, derûnuna klorür ve iyodür ve bromür dö sodyum ilâve edilmiş tereyağı tavsiye eylemekdedir.

Fart-ı semâne ile ishâlde, karaciğer hastalıklarıyla safrâ kumuna merbût

bazı sû-i hazmlarda tereyağının yenmesi muvâfık-ı fen değildir. Safraviyyü'l-mizâc olanlar ile miskînâne ve ten-perverâne imrâr-ı hayât edenlerde usret-i hazm-ı hâmızîyi tevlîd etmekdedir.

[378] Hem devâ hem gıdâ denmeğe bi-hakkın şâyân olan tereyağı, nişasta ve un, beyâz peynir, tebeşir ve alçı gibi mevâd ile tahlît u tağşîş edilmekdedir. Ma'a-hâzâ mağşûş ve gayr-ı sâf olması hurdebîn ve dereceli "muhbir" boru vâsıtasıyla ta'yîn olunur. Bunun için boru derûnuna tereyağı vaz' edildikden sonra hammâm-ı maride teshîn edilir. Yağdan ağır olmak münâsebetiyle borunun dibine terâküm eden ecsâm-ı ecnebiye ve muzırranın mikdârı derecâta bakılarak ta'yîn edilir. Tâze öküz yağından istihsâl olunan margarin birkaç seneden beri küçük lokantalarda, istitâ'ât-ı mâliyesi müsâ'id bulunmayanların hücre-i fakîrânelerinde, muhârebelerde ve buna mümâsil husûsât-ı sâirede tereyağı makâmında kullanılmakdadır. Sâf margarin, derûnunda hiçbir mâdde-i muzırra bulunmamak i'tibârıyla sâir âdî tereyağlarına ez-her cihet müreccah ise de ma'atteessüf onu da tağşîş etmekdedirler.

Peynir

Peynir, sütü teşkîl eden mevâd meyânında kazein cevher-i azotîsi ile mâdde-i şahmiyeden terekküb eden mugaddî bir mâdde-i şibh-i zülâliyedir. Peynir, herkesin bildiği, isti'mâl etdiği bir mahsûl-i hayvânîdir. Târîh-i isti'mâli süt gibi pek kadîm olup İbranîlerin bile ma'lûmu imiş.

Hıfzıssıhha nokta-i nazarından peynirler üç kısma taksîm ediliyor: Birincisi, tâze peynir. İkincisi, tuzlu salamura peyniri. Üçüncüsü, mütehammir peynirdir. Umûmiyetle kokulu peynirlerin muhâfazası kolaydır ve bu nev' peynirler hâzım ve münebbih olduklarından gıdâdan daha ziyâde bahârât vazîfesini îfâ ederler.

Lor nâmı tahtında yâd olunan peynirler mugaddî ise de batîü'l-hazmdırlar. Tahammür etmiş, acımsı eski peynirler hem tuzlu hem yakıcı hem de ıtrî olup çok yemek yiyenlere pek nâfi'dir.

Tâze peynirlere numûne olmak üzere petit suisse nâmı verilen **[379]** kaymaklı peynir gösterilir. Gerçi peynir, gâyet çabuk bozulursa da ale'l-

husûs sıcak mevsimlerde kolaylıkla hazmolunur. Fakat şeker ve tuz ile terbiye edilmelidir.

Tuzlu peynirler bazen bittab‘ istihzâr olunmakda ve o vakit kitlesi sert ve kesîf bulunmakdadır. Gravyer, Felemenk, Chester peynirleri gibi. Bazen de hiç tabh edilmeksizin yapılmakdadır. Berry, Camembert, Port Salut peynirleri gibi.

Üçüncü nev‘i teşkîl eden mütehammir peynirlere gelince; bunların husûsî lezzetleri ya hâmızât-ı şahmiye-i mu‘attaradan neş’et eder; Pont-l'Évêque, Livarot peynirleri gibi yâhûd tahammürât-ı kaleviyeden münba‘is bulunur ve o zamân lezzetleri ıtrî, acı ve biraz yakıcı olur; Stilton ve ale'l-husûs Rokfor peynirleri gibi. Rokfor peynirlerinin kendine mahsûs ve ma‘lûm olan evsâfı, hâvî olduğu penicillium nâmındaki mantardan ileri gelir. Ağızda yakıcı bir lezzet terk ve cihâz-ı hazmîyi tahrîş eder.

Bokrat:

"-Peynir mukavvî ve fakat müsehhindir. Bu sebebe mebnî i‘tidâl ile kullanılmalıdır" der imiş. Pîr-i tabâbet, Yunanistan-ı kadîmde yapılan gâyet yumuşak peynirler hakkında bu yolda idâre-i lisân etmişdir. Fakat Bokrat, Rokfor peynirini bilmez ve bir gün olur da hukemânın mütehammir peynirlerde bir nev‘ semdâr ptomain keşfedeceklerini zannetmez idi. O hâlde işin çok ilerisine varan bu gibi efkâr ve mütâla‘ât bir tarafa bırakarak peynirin ifrât-ı isti‘mâlinden ictinâb lâzım geldiğini beyân edelim. Ma‘amâfîh en ziyâde kâbil-i hazm olanlara tuzlu salamura peynirleri meyânında tesâdüf edilmekdedir. Brillat Savarin nâm zâtın, peynirsiz çerezi tek gözlü hüsnâ bir kadına teşbîh etmesi ve peynire "sarhoş bisküvisi" denilmesi Gravyer, Berry peynirleri hakkındadır. Tâze ve mütehammir peynirler bâ‘is oldukları gibi mi‘de ve em‘âyı tahrîş ederler.

Mont d'Or gibi sırf keçi sütüyle yapılan peynirler hafîfü'l-hazm iseler de ifrât ve sûisti‘mâlleri hazımsızlığı mûcib olmakdadır.

Ma‘a-hâzâ idâre-i beytiye nokta-i nazarında[n] peynir gâyet makbûldür. Fîyâtının dûn olmasından nâşi amele sınıfına da pek elverişlidir.

[380] Yumurta

Bilâ-istisnâ bi'l-cümle tuyûrun yumurtası isti‘mâl edilebilirse de tavuk yumurtası her tarafda mazhar-ı rağbet olmuşdur. Kıdem husûsunda hemen dünyâ ile tev’em gibidir. Romalıların tavuskuşu yumurtasını tercîh etmelerinin sebebi fiyâtının ziyâdesiyle gâlî olmasındandır. Yoksa lezzeti pek iyi değildir. Fî zamâninâ hâzâ bazı nev-şikem-perverân indinde kızkuşu yumurtasının makbûliyeti de aynı sebebden ileri gelse gerekdir. Bir tavuk yumurtasının mecmû‘-ı vezni ale'l-vasat 60, kabuğu 6, sarısı 18, beyâzı da 36 gramdır. Yumurtanın kabuğu hâssa-i gıdâiyeden mahrûm ise de hiç olmaz ise kendini tağşîş u tağyîrden muhâfazaya hâdimdir.

Şikago'da sun‘î yumurta i‘mâl edildiği[ni] hilâf-ı vâki‘ zannederiz. Zîrâ bu kabîlden olan yumurtalar Amerika ördeklerinin vakit vakit yumurtladıkları yumurtadan başka bir şey değildir.

Beyâzü'l-beyz 4/32 nisbetini hâiz bir albümin mahlûl-i mâîsidir. Tegaddî-i uzviyetin başlıca unsuru olan ve tamâmıyla kâbil-i temessül bulunan bu cevher-i azotîden mâ‘adâ manyezi, hadîd, kils, klorür ve fosfatları hâvîdir. Yumurtanın sarısı ise margarin, olein, kolesterinden mü[te]şekkil ve mâdde-i deme şebîh kükürt, çelik, fosforu mebzûl bir mâdde-i sıbâgıye ile mülevven şahmî bir mâddedir.

Yazın iki, kışın altı günlük yumurta tâze addedilmelidir. Tavuk ne kadar güzel beslenir, ne kadar iyi büyütülürse yumurtası ol kadar lezîz olur. Şu müdde‘âyı isbât zımnında haşarâtla beslenen bir tavuğun yumurtası ile arpa ve pirinç yedirilerek büyütülen ve i‘tinâ ile bakılan bir tavuğun yumurtasını yekdiğerine kıyâs etmek ve beynlerindeki farkı görmek kâfidir.

Yumurta bayatladıkça kurur, suyu tebahhur eder, vezn-i izâfîsi de tenâkus eyler. Sarısı tahallül ve ta‘affün ederek kükürtlü müvellidü'l-mâ’ râyiha-i kerîhesi hâsıl olur. Fakat garîbi şurası ki, Çinlilerden boğazlarını seven takımı kokmuş yumurtayı tercîh etmekde imiş.

[381] Bayat yumurtanın iki ucu âdetâ içeriye doğru çöker. Sarısı dâimâ yumurtanın aşağı tarafına iner. Bunu da anlamak için yumurtayı ziyâya doğru tutup bakmak kifâyet eder. Senenin mevâsim-i muhtelifesinde tavuklar yumurtlamadıkları münâsebetiyle yumurtayı muhâfaza ve tagayyür

ve ta‘affünden vikâye etmek oldukça ehemmiyetlidir. Bu maksada mebnî ihdâs edilen usûl-i mütenevvi‘a meyânında yumurtaya nâhoş lezzet i‘tâ edenler hiçbir vakitde mevki‘-i tatbîke konulmamalıdır. Kışrı kâbil-i nüfûz olduğu cihetle yumurta tuz veya kilsli mahlûlât derûnunda hıfz edilmek arzu edilirse ecsâm-ı mezbûrenin lezzetini sühûletle ahz edeceğinden hiçbir işe yaramaz. Kül, kepek ve bıçkı talaşı yumurtayı havâdan muhâfazaya kâfil olamaz. Yumurtanın kışrındaki mesâmmâtı setr eden kolodyon veya zamg-ı arabî mahlûlü gibi lezzetsiz bir vezni isti‘mâl veyâhûd yumurtaya kett[â]n veya haşhaş yağından kalın bir tabaka delk ve tılâ etmelidir. İskoçya'da rafadan yumurta pişirircesine yumurtayı kaynar suda bir müddet bulundurdukdan sonra oldukça bir zamân hıfz edebiliyorlar. Fakat yumurtanın muhâfazası için her şeyden evvel serin bir mahal elzemdir. Çünkü harâret-i mu‘tedile te’sîriyle ilkâh başlayarak yumurta bozulmakda ve iğdin yumurta husûle gelmekdedir. İğdin yumurta ise a‘râz-ı tesemmümiye-i vahîmeye bâdî olabilmekdedir. Yumurta hacmi küçük, fakat en kolay hazmolur, en mu‘ammir, en mukavvî bir gıdâ-i tabî‘îdir. Yumurta demin terkîbine dâhil bulunan bi'l-cümle anâsır-ı uzviye ve gayr-ı uzviyeyi hâvîdir. Yumurta, ta‘ba giriftâr olan enbûb-ı hazmî için en mükemmel müsekkinâtdandır. Yumurta ne kadar az pişirilirse o kadar hafîf ve sehlü'l-hazmdır. Bu sebebe mebnî rafadan yumurta ile az pişmiş ve çalkanmış yumurta ve bir de yumuşak olan kaygana zu‘afâ ve nukahâ, etfâl ve nisâ ve şüyûhun sıhhî ta‘âmlarından birini ve belki birincisini teşkîl etmekdedir. Ba‘de'l-hazm bakıyyesi pek az olduğundan sûisti‘mâli âsâr-ı müsehhine ve mukabbıza hâsıl eder. Sühûlet-i imtisâsı hasebiyle oturmakla imrâr-ı evkât eden zevâtın yumurta ekl etmeleri pek musîb ve müstahsen olur. Terkîbinde bulunan kükürt ve fosfordan dolayı dimâğ ve cümle-i asabiyenin zâyi‘âtını tazmîn eder. O hâlde yumurta meşâkk u metâ‘ib-i cismâniye veya sarfiyât-ı akliye netîcesi olarak hâl-i inhizâle **[382]** yüz tutan kuvâ-yı bedeni tezyîd ü tecdîd eder. Kuvve-i gıdâiyesi genç hayvânât luhûmunun kuvvetine kâbil-i tatbîk ve kıyâsdır. Zîrâ idâme-i hayâta elzem olan anâsır-ı esâsiyeyi hâvîdir. Daha doğrusu hâl-i tevlîdîde olan ve Bonnejoy'nın ta‘bîri vechile "hâlet-i sürfeviyede bulunan bir lahm"dır. İşte bundan dolayıdır ki beyne'l-et‘ime en mühim bir mevki‘ işgâl eder. Yüz türlü pişirilebilmek gibi muhassenâtı şöyle dursun, her nev‘ terbiye ve salçaların esâsını teş-

kîl etmek sûretiyle de menâfi‘-i azîmesi vardır. Hattâ şikem-perverândan meşhûr Grimod de la Reynière:

"-Yumurta, san‘at-ı tabbâhatda et‘ime-i muhtelifeyi yekdiğeriyle terfîk ve te’lîf eden tatlı bir hâkimdir" demişdir.

Bağırsak râhatsızlıklarına, iltihâb-ı em‘â ve hissiyet-i müfrita-i mi‘addiye ve mi‘âiyeye nâfi‘dir. Bazı zevâtın mi‘deleri yumurtaya tahammül edememekde ve hazm da lâyıkıyla olamamakdadır. Umûmiyetle safraviyyü'l-mizâc olanlar yumurta eklinden ihtirâz etmelidirler. Zîrâ sarısının hâvî olduğu kolesterin hassiyât-ı safraviyeyi (kum) teşkîl eden mevâdd-ı esâsiyedendir. Yumurtanın buhrân ve evcâ‘-ı kebediyeyi teşdîd etdiği de tahakkuk etmişdir. Tebevvülât-ı zülâle mübtelâ olanlar yumurta eklinden tevakkî etmelidir.

Yumurta akı suda çalkanarak elde edilen albüminli su ishâl, dizanteriye (kanlı bâsûr) karşı tabâbetde kesretle isti‘mâl olunmakda olduğu gibi kurşun ve bakır ile husûsan civa emlâh ve mürekkebâtıyla vukû‘-ı tesemmümâtda en müessir muzâdd-ı sem (panzehir)dir. Bundan mâ‘adâ yumurta akı, hurkaları (yanık) tımâr için muvaffakiyet ve kesretle isti‘mâl edilmekdedir.

Yumurtanın sarısını şekerli sıcak su ile hılt ve çiçek suyu ile ta‘tîr edilerek yapılan mahlûl, mülattıf makâmında kullanılmakdadır.

TEGADDÎ-İ HAYVÂNÎ

Etler

Altı haftalık olmayan oğlak ve dana gibi genç olan hayvânât, tegaddî-i umûmîye gayr-ı sâlihdir. İstihâle-i adaliyeye, te'sîr-i havâ-yı nesîmî **[383]** ve sineklerden dolayı dûçâr-ı tagayyür olan ve ilâclanan hayvânât etleri de bu kabîldendir.

Fransa'da bârgîr etinin ekli o kadar revâc bulmamış ise de pepton ve sucuk fabrikaları tarafından hayli bir mikdârı sarf u istihlâk edilmekdedir. Bârgîr eti mugaddî ve latîf olup Fransa'da muhârebe ve kaht u galâ zamânlarında hidemât-ı kesîresi sebkat etmişdir.

Deve eti lezzetçe bârgîr etine şebîh ü karîb olup münhasıran şarkda yenmekdedir. Katır ve eşek etleri nazar-ı rağbetden düşmüşdür.

Tırnaklı hayvânlarda za'fiyet melanor, sakai, büyük büyük bereler, kırık gibi avârız-ı vahîme ve ahvâl-i maraziye-i muhtelife görüldükde etleri zabt ve tevzî'i men' edilmelidir.

Bârgîr etinin ekli Fransa'da erbâb-ı akl u iz'ân tarafından tecvîz edilmekdedir. Zîrâ bu sâyede ta'mı lezîz olan bir nev' lahmın istihlâkine, ma'lûl olan bârgîrlerin itlâfı ile feresin ıslâhına ve fukarânın bi'n-nisbe ucuzca te'mîn-i ma'îşet edebilmesine hizmet edilmiş olur.

Genç ve semiz öküz ile birkaç defa gebe kalmak ve süt vermek sûretiyle za'îflenmeyen inek etleri fibrin denilen cevher-i azotîyi mebzûlen hâvî oldukları cihetle en mu'ammir, en mukavvî ağdiyedendir. Luhûm-ı sâirede olduğu gibi öküz etinde de tarz-ı istihzâr ve tabh, kâbiliyet-i hazmiye-i lahmı tebdîl eder. Kebâb, ızgara, korda pişmiş, çömlek kebâbı, ekşili et, tavada kızarmış, bastı, kıyma, haşlama gibi muhtelif nev'leri meyânında kebâb en kolay ve diğerleri sıra ile ondan daha güç hazmolur. Sûret-i tabhına göre esâmî-i ma'rûzayı ahz eden etin kuvve-i gıdâiyesi aynı nisbet üzere tenâkus eder. Lahm-ı bakar, luhûm-ı sâireden daha mükemmel bir sûretde keylus hâline inkılâb etdiği gibi em'âda gâyet az bakıyye terk eder. En mükemmel mukavviyâtdan olmakla berâber sefâlet-i fizyolojiyeye karşı en mükemmel müdâfi' ve mâyi'-i demevînin iftikârına mukâbil en müessir

bir devâdır. Anâsır-ı adaliyesinin fevka'l-had lezîz olması mülâbesesiyle et yemekleri meyânında bundan yapılanlar birinciliği ihrâz etmişdir. Öküz etinin lezzetli olan kısımları file, kontrfile, pirzoladır.

[384] Dana etinde jelatin denilen mâdde-i hülâmiye (paça) ziyâdedir. Ondan yapılan ızgaranın hazmı gâyet sühûletlidir. Fakat dananın iki aylık yâhûd altı haftalıkdan daha küçük olanı ekl edilmemelidir. Dana eti beyâz ve zülâlî etlerin numûnesi olup kuvveti kırmızı etden azdır. Hâvî olduğu jelatin hasebiyle müleyyindir. Eşhâs-ı za‘îfe ve nahîfeye isti‘mâli pek münâsibdir. Etfâl ile nisânın terkîbât-ı bedeniyesine mutâbık u muvâfıkdır. Çünkü onlarda gâyet kuvvetli tegaddî-i hayvânî mûcib-i mazarratdır. Dana ızgarası öküzünkine müreccah ise de tamâmıyla pişirilmelidir.

Koyun etinde erkân-ı ıtriyesi çok ve kâbil-i hazm anâsır-ı adaliye mevcûddur. Fakat bütün bu evsâfı hâiz olmak için hiç olmazsa koyun beş yaşında olmalıdır. Lâkin şahmında stearin çok bulunduğundan sû-i hazma mübtelâ olanlar ekl etmemelidir.

Lahm-ı hınzîr ise Avrupalılar indinde pek mergûb u makbûldür. Hattâ şehirlerde ikâmet eden amele gürûhu biftekden ziyâde jambon yerler. Şurası da cây-ı dikkatdir ki, hınzîr sucuklarına konulan bahârât lahm-ı mezkûrun râyihasını setr eder; tâze olup olmadığı anlaşılmaz. Hattâ bu gibi bozulmuş sucuklarda mikroblar ve şibh-i kaleviyât-ı hayvâniye (ptomain) ziyâde bulunduğundan avârız-ı tesemmümiye-i vahîmeyi mûcib olduğu son zamânlarda Almanya'da icrâ edilen tedkîkât ile meydâna çıkmışdır.

Köpek etine gelince; Paris şehrinin muhâsarası esnâsında olduğu gibi kelbler yalnız enkâz-ı nebâtiye ile beslendikleri hâlde eklü'n-nebât hayvânât etlerinde mevcûd evsâf-ı mugaddiyeyi ahz eyledikleri tahakkuk etmişdir. Kedi ve sıçan etleri de bu kabîlden olup 1870 senesinde Parisliler bunları ziyâde sarf u isti‘mâl etmişlerdir. Âdî aşçılar da kendi kendilerine türlü türlü esâmî-i acîbe i‘tâ ederek bu gibi hayvânât etlerini çok kullanmakdadırlar. Hayvânât-ı ehliyeden ve "kemirici" sınıfından olan ada tavşanı eti beyâzımtırak, tatsız, lezzetsiz olmakla berâber hazmı da oldukça batîdir. Fakat tavşan serbest yaşarsa o vakit ondan istihsâl olunacak et‘imenin havâssı tebeddül eder.

Keçi eti koyununkine oldukça müşâbih ise de lezzeti kalîl ve hazmı daha asîrdir.

[385] Hayvânâtın etinde yaşayabilen tenya (şerit), verem basilleri gibi tufeylâtın vücûda intikâlinden ictinâb için hıfzıssıhhat-i beşer eti iyice pişirtmeği tavsiye eder. Etin sûret-i tabhının bu gibi tufeylâtın intikâl veya adem-i intikâli husûsundaki te'sîrini mâddeten meydâna koyan bir keyfiyet var ki, o da dâimâ haşlama et yenilen taburlarda, ordularda tenyanın pek nâdir olarak zuhûr etmesi ve bilakis hıfzıssıhha-şikenlik ederek eti az pişirtmek sû-i i'tiyâdını edinen şehrîlerde fevka'l-had kesretle tesâdüf edilmesidir.

Ahşâ - Tuyûr-ı Mûnise

Luhûm-ı hayvâniyeden mâ'adâ tegaddî mes'ele-i mühimmesinde ahşâ da nazar-ı i'tibâra alınmalıdır. Böbreklerin fibrini çok ise de lezîz ve sıhhî olmaları için âkilü'n-nebât ve genç hayvânların böbreklerini intihâb etmelidir. Avrupalılar kanı, yağ ve bahârâtla karıştırarak "boden" nâm-ı garîbi tahtında ekl etmekdedirler. Fakat bu mâdde hazmolunmak için mi'dede epeyce bir zamân kaldığından mi'desinden az çok muztarib olanların her hâlde isti'mâlinden tevakkî etmeleri münâsibdir. Karaciğer kuluncuna mübtelâ olanlara ziyâdesiyle muzır olduğu bi'l-müşâhede müsbetdir.

Selhhânelerde sıcak sıcak içilen koyun ve dana kanları fakrü'd-demliler ile müteverrimlere ve nukahâya bazen hüsn-i te'sîr etmekdedir. Fakat bu gibi eşhâsın mi'deleri kanı hazma muktedir bulunmalıdır.

Karaciğer, erkân-ı lahmiyeden mâ'adâ şekerin tahallusunu te'mîn edebilecek bazı mevâddı hâvîdir. Fakat hazmı batî olduğundan sû-i hazmlılar ile şeker illetine giriftâr olmuş bulunanlara iyi değildir. Yense yense genç hayvânların karaciğeri yenmelidir. Lâkin tufeylâtı hâvî olabilmesi cihetle iyice pişirilmelidir. Vezâif-i kebediyesi muhtel olanlar her hâlde isti'mâlinden ictinâb etmelidirler.

[386] İşkenbe, yağlı ve jelatinli ve gâyet mugaddî ise de tamâmıyla hazmolunması için mi'denin gâyet sağlam bulunması şartdır. Dana mi'desi ise "pepsin"i ziyâde hâvî olması cihetiyle bi'n-nisbe kâbil-i temessüldür.

O hâlde mi‘delerinde hazm-ı kimyeviyeleri muhtel olanlara şâyân-ı tavsiyedir.

Beyin, fosforlu şahmı ve albümin ve kolesterini ziyâde hâvîdir. Hafîf ve mi‘deleri nâzik olanlar ile nukahâya muvâfık bir ta‘âmdır. Dana başı, jelatini ve nesc-i şahmîyi ziyâde hâvî olduğundan ancak sirkeli salçanın mu‘âveneti ile hazmolunabilir.

Dana paçasının yağı az olmakla berâber koyun paçası gibi uzun ve batî bir sûretde tabh ve derûnuna sirkeli salça ilâve edildiğinden hazmı sehîldir.

Yağı az, hülâmı ve zülâli çok olan "dana bezi" zannolunduğu kadar hafîfü'l-hazm değildir. Hakîkat-i hâlde hasta ta‘âmı olmakdan ziyâde sağlam mi‘delere mahsûs bir mâddedir.

Kemik iliği pek az mikdârda ekl edilmelidir. Zîrâ şühûm-ı sâbiteden olmak hasebiyle usârât-ı hâzımadan pek güçlükle müteessir olur. Koyun ve dana dilinin hazmı gâyet kolay, kalbin hazmı ise bilakis pek su‘ûbetlidir.

***

Tuyûr-ı mûnise, kümes hayvânâtı eti genç olduklarında yumuşak, lezîz, usârât-ı mugaddiyeyi ziyâde hâvîdir. Piliç ve hindi palazı eti hastalara pek muvâfıkdır. Kaz ve ördek eti mi‘deye daha ağır geldiğinden ancak fa‘âl olanlara mi‘delerinden ziyâde ayaklarıyla hazmedenlere muvâfıkdır. Güvercin eti de gâyet mugaddî ise de tatsızlığı ve ağırlığı cihetiyle etinden çabuk bıkılır. Yaşlı tuyûr-ı mûnise eti yağsız ve sıkı olduğundan o derece sehlü'l-hazm değildir. Hayvânât üzerinde edilen tecârüb gösteriyor ki, et, yağ zerrât-ı kıta‘âtı ile kâfi derecede mahlût olduğu hâlde daha kolaylıkla hazmedilir.

Mahsûsî olarak besiye konulmuş kazın karaciğeri incir vesâir mevâd ile ta‘ayyüş ve istirâhat-i mutlaka te’sîriyle ziyâde yağlanır. Dönemeyecek **[387]** derecede dar bir mahalle konulmuş hayvân mısır ve yoğurt vesâir mevâd ile cebren beslenildiğinden ziyâde yağlanır. Bu vechile besilenen kazların bir şeyi yokdur. Zîrâ birçok hazımsızlıklara, tahammürâta bâdî olur. Binâenaleyh kaz karaciğerlerinden istihsâl olunan mâddeyi (fuagra), ancak çerez makâmında, o da gâyet az isti‘mâl eylemelidir.

Balıklar

Birçok akvâmın medâr-ı ta‘ayyüşü olan balıklar ecnâs-ı müte‘addideyi şâmil ve ona göre havâss-ı sıhhiyeyi câmi‘dir.

Balıklar deniz ve tatlı suda bulunmaları i‘tibârıyla tabî‘î olarak iki kısma ayrılıyor. Deniz balıkları daha mugaddîdirler ki, bunların sevâhilden uzak yerlerde, açık denizlerde sayd olunanları tercîh olunmalıdır. Tatlı su balıklarına gelince; bunların bulundukları su ne kadar sâf ve cârî ise lezzetleri ile tehlikeden âzâde olmaları ihtimâli o derece ziyâdedir. Hattâ bu sebebe mebnî Hekîm-i meşhûr Calinos enhârın şehirlerden geçtikden sonraki kısmında ve bataklık sularda sayd olunmuş balıkların aleyhinde idi.

Her ne kadar dişi balıkların eti daha hafîf olduğu şübhesiz ise de erkek balıklarda hâvî oldukları gâyet lezîz fosforlu tohumdan (husa's-semekden) dolayı makbûldür. El-hâsıl balık hâvî olduğu albümin ve jelatinin ziyâdeliği cihetiyle hâl-i nekâhetde bulunanlar ile ihtiyârların sıhhatlerine pek muvâfıkdır. Balık iştihâyı açar, sıcak zamânlarda ve ekâlîm-i hârrede kolay hazmolunur et ile sebze arasında bir gıdâdır.

Balık şübhesiz etden daha az mugaddî ise de ondan daha kolay hazmolunur, yani mi‘dede daha az bir zamân kalır. Lâkin bu kâ‘ideden yılanbalığı gibi yağlı ve zeytî bir takım balıklar ile sâir havuz ve göllerde bulunanlar istisnâ edilmelidir.

[388] Balıkların lezzetlerinin şürût-ı esâsiyesinden olan tâzeliği diğer etlerden ziyâde olmalıdır.

Denizden çıkarılan bir balığın kendi kendine yavaşça ölmesini beklemekden ise Felemenk balıkçılarına imtisâl ile sudan çıkar çıkmaz balığın kuyruğu altına gâyet sivri bir âlet sokarak itlâf etmek daha şâyân-ı tavsiye görünür. Felemenk'de yenilen balıklardaki lezzet-i fevkalâde bu usûle atfolunabilir.

Balıklar cinslerine ve yiyeceklerin arzularına göre haşlanmış, kendi suyunda veya şarâbda pişmiş, kızarmış, zeytin veya sâde yağda kızarmış olduğu hâlde ekl olunur. Lâkin umûmiyetle tatsız olan eti güzel terbiyelerle lezzetlendirmelidir. Hattâ bunun için Fransızların:

"-Balığı yutduran salçasıdır" diye darb-ı meselleri vardır. Tuzlu salamuralı veya dumanda kurutulmuş balıkların ale'l-ekser hazımları müşkildir. Bundan başka bu yolda saklanan balıkların sûisti‘mâli cild ve cihâz-ı hazmîde şiddetli taharruşâtı mûcib olur.

Balıkların etden ziyâde mükemmel pişmesi lâzımdır. Çünkü bunlardan büyük göllerdeki alabalıklar ekseriyâ tenya sürfelerini ve turna balığı vesâire trişini hâmildirler. Ekâlîm-i hârrenin gâyet semdâr bazı balıkları gibi turna ve sazan balıkları yumurtaları da ekseriyâ bazı ârızâta sebebiyet verebilir.

Gâyet şiddetli bir zehir olan "balık otu" ile sayd olunan balıklardan ictinâb etmelidir. Fransa'da bu yolda sayd-ı esmâk kânûnen memnû‘dur. Kılçıkları külle yevm bir hayli ârızât-ı vahîmeye sebebiyet verdiğinden dolayı kılçıkları çıkarılmamış balıkların eklinde çocukların yalnız bırakılmamasını ayrıca ihtâra lüzûm görürüz.

Balıklar iki sebebden dolayı ağdiye-i dimâğiye ve fikriye meyânında ta‘dâd olunurlar. Evvelâ, oturmakla vakit geçiren zevâtın nâzik mi‘delerine muvâfık orta derecede bir hâssa-i mugaddiyeyi hâvîdir. Sâniyen, kimyânın nesc-i asabîde keşfeylediği cevher-i aslîye, "cerberin" denilen mâddeye gâyet yakın bir nev‘ fosforlu yağı hâvîdir. Balıklar işte bu hâssa-i fosforiyeden dolayı beyne'l-ahâlî "münebbih-i bâh" addedilmekdedir. Fransa hukemâ-i **[389]** meşhûresinden Montesquieu diyor ki:

"-Hıristiyan mezhebini te’sîs edenler, ruhbâniyeti ve gayr-ı kâbil-i icrâ tecerrüdü vaz‘ eyledikleri zamân, dâimî sûretde balık eti ile ta‘ayyüşü tavsiye ederek büsbütün maksaddan tebâ‘üd etmişlerdir".

Balıkların kâbiliyet-i hazmiyelerine gelince; mahz-ı hakîkat olmak üzere eskiden beri pulsuz balıkların hazmı güç olduğu dermeyân ediliyor. Hattâ bu sebebden bu nev‘ balıklar İbranîler nezdinde harâm idi. Hazm nokta-i nazarından balıklar üç sınıfa taksîm olunabilir. Birinci sınıfdakiler merlanos, kalkan, pisi gibi etleri beyâz ve yumuşak ve hazmı kolay ve fakat az mugaddî olanlardır. İkinci takımdakiler yayın ve tekir balıkları gibi etleri renkli ve sıkı, daha ziyâde mugaddî ise hazmı daha güç olanlardır. Üçüncü kısımdakiler ise yılan, bufa, çamur balıkları gibi eti gâyet yağlı ve

kesîf olanlardır ki, mi‘deye gâyet ağır gelmekle berâber ale'l-ekser hazımsızlıklara sebebiyet vermekdedirler.

Tatlı su balıklarından en ziyâde ma‘rûf olanlardan birincisi mersin balığıdır ki, büyük nehirlerde bulunup yumurtalarından havyar yapılır. Karagöz, sazan, barbunya, çopur, tatlı su hanyası, turna, levrek, alabalık ve'l-hâsıl tatlı su kayası ve yılan ve bufa, tatlı su balıklarının meşhûrlarıdır. Deniz balıklarından hafîf ve yumuşak etli merlanosu, gâyet lezzetli tarhozu (ringa), gâyet nâfi‘ morinayı, nâzik hamsiyi, sardalya, istronkilos, yunus, kediyi her ne kadar hazmı daha güç ise eti dana etine benzeyen istavrit azmanını (orkinos), gâyet yağlı olmadığı hâlde hazmı kolay ve mugaddî ve hoş lezzetli uskumruyu, hasta nafakası olan pisi ve dil ve kalkanı zikreyleriz.

Balık yumurtası (havyar) tahlîlâtdan istintâc olunduğuna göre gâyet mugaddî ise de cild üzerine olan te’sîrât-ı muharrişelerinden dolayı pek az ekl edilmeleri lâzım ve ziyâde mikdâr fosforu hâvî olduklarından asabîlerle mayasıla mübtelâ olanlara muzırdır.

Balık eti bâ-husûs metâ‘ib-i fikriye ve akliyeden sonra vücûda nâfi‘dir. İsti‘mâli, bir budalayı bir âlim, bir zekî kılmaz ise de "ma‘îşet-i semekiye" dimâğın neşv ü nemâsına gâyet müsâ‘iddir. Büchner:

[390] "-Fosforsuz fikir ve zekâ yokdur" diyor. Bu hâlde balık eti mesâ‘î-i fikriye ve zihniyede bulunanlara bir gıdâ-i girân-bahâdır.

Fransa muharrirîn-i meşhûresinden biri üdebâ-yı asırdan birinin eserine kinâyeten:

"-Gönderilen numûne-i edebiyeye kıyâsen, şimdilik her sabâh bir çift balina yemenizi münâsib görüyorum" demişdir.

Her ne kadar etıbbâdan biri, avlandıkdan bir gün sonra balığın yenmesini tavsiye ediyorsa da böyle bir tavsiye eti meşîn gibi sert balıkların bazı büyük nev‘ine münâsib farz olunsa bile ekseri hakkında kabûl olunamaz. Hattâ bazı zevât deniz balığını ancak denizde yani o kadar tâze olduğunda hazmedebilir.

SU

Hukemâ-yı kadîme-i Yunaniye'den Tales, suyu bi-hakkın bir gıdâ-yı esâsî ve aslîden addeylemiş idi. Fi'l-hakîka bedendeki kâffe-i seyâlâtın hikemî ve kimyevî esâsını te'sîs ve kâffe-i ensicenin asıl ve şekil ve kıvâmını teşkîl eden sudur. Bilhâssa hayâtı teşkîl eden kâffe-i efʿâl-i iğtidâiye bedenimizdeki su sâyesinde vukûʿa gelmekdedir. Beden-i insânînin 2/3'ü su olup vücûd ne kadar genç ise o kadar sulu olduğundan büyûset-i ensice mukaddime-i mevtdir. Müellifin biri:

"-Bir su kitlesinden, kesîf bir nevʿ sisden ibâretiz" demişdir.

Su turuk-ı teneffüsiye ve hazmiyeyi setr eden ağşiyeyi tartîb, tükürüğü tezyîd, atşı teskîn, demi temyîʿ eyler. Aʿsâbın sükûnetine hizmet, ifrâzâtı teksîr, etʿime-i sulbeyi taksîm eyler. Soğuk suyun içilmesi gâyet hoş olup atâlet ü istirhâ getirmeksizin miʿdenin cederânını tenbîh eyler. Her iklîme, her bünyeye ve husûsuyla safravî ve asabîlere münâsib olan biricik meşrûb sudur. Su içinde kuvâ-yı mâddiye ve maʿneviye bir âhenk ve muvâzenetde devâm eyler. Su enbûb-ı hazmî taharrüşâtından, iştihâsızlıkdan, inkıbâzdan, cild ve cihâz-ı bevlîdeki teşevvüşât ve ihtilâlâtdan muztarib **[391]** olanlara pek münâsibdir. Civa, kurşun vesâir mevâd ile tesemmümâtda içilen sâf su bedenin mâdde-i tesemmümiyeden tasfiyesine hizmet eder. Çünkü beden-i insânî turuk-ı muhtelife (idrâr, cild, akciğer vesâire) ile günde beş litre su zâyiʿ eylemekdedir.

İnsân yediği etʿime-i sulbeden üç kat fazla su içer. Zâten susuz vücûd bundan ne istifâde eder? İstenildiği kadar su içmek şartıyla açlığa müddet-i medîde tahammül olunduğu birçok vukûʿât ile sâbitdir. Su vücûddaki mübâdelât ve temessülâta ve'l-hâsıl fiʿl-i iğtidâya vâsıta-i yegânedir. Litre başında iki gram milhi tecâvüz eden su maʿdenî addolunmakda ise de miyâh-ı maʿdeniyeden bazısı bilâ-mahzûr istiʿmâl olunagelmekdedir.

Suyun bu hizmet-i hayâtiyesinden istifâde eylemek için mutlak sûretde hâlis ve sâf olması lâzımdır. Vâkıʿâ ankylostome, karaciğer kurdu, dûd-ı medîne, tenya ve tufeylât-ı muzırra-i sâire, içilen su ile beden-i insânîye intikâl eyler. Ancak tahlîlât-ı kimyeviyeye ve muʿâyene-i hurdebînî suyun sâfiyet ve hâlisiyetini isbât edebilir. İşbu mes'ele-i sıhhiye ve idâriyenin

ehemmiyet-i azîmesi kudemâ nezdinde ma‘lûm idi. Çünkü bilâd-ı kadîmede tevzî‘-i miyâh husûsunda bend inşâsı vesâire gibi fedâkârlıkları kemâl-i hayretle görmekdeyiz. Binâenaleyh işbu medeniyât-ı kadîmeden aşağı kalmayıp elimizde meş‘ale-i fen olduğu hâlde ma‘lûm ve gayr-ı ma‘lûm birçok fenâlıklara sebebiyet veren miyâh-ı müfside ve muzırradan kendimizi, cem‘iyetimizi halâs etmeliyiz.

Taksîm-i miyâh husûsunda şehrimizde lehu'l-hamd o kadar sıkıntı çekilmiyorsa da içilecek suların hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından sâfiyeti o derece te’mîn edilememişdir.

Ma‘lûm olduğu üzere sâf bir su berrâk, şeffaf, bilâ-levn ve râyiha, ta‘mı hoş, iyice havâlı ve serin olup bir mikdâr hâmız-ı karbonu münhal bulunmalıdır. Suda mevâdd-ı uzviye ve amonyakdan eser bulunmayacakdır. Hâvî olduğu mevâd ve emliha-i ma‘deniye beş desigramı tecâvüz etmeyecekdir. Suda ne yosun ne nakî‘iye, ne bakteri bulunacakdır. Umûm ahâlînin sarf u istihlâk etdiği suların adem-i sâfiyeti kolera, dizanteri, karahummâ gibi emrâz-ı sâriye ve vahîmenin husûl ü intişârına **[392]** sebeb-i aslîdir. Âbdesthânelere veyâhûd tereşşuhât-ı uzviye ve mülevveseye civâr kuyu ve menba‘ sularını isti‘mâl eden mahalle ve âilelerde karahummânın (tifo) salgın bir sûretde icrâ-yı ahkâm etdiği defa‘âtle görülmüşdür.

Asâkir-i şâhânenin menba‘ suyu sarf u istihlâk etdiği zamândan beri kışla ve hastahânelerde tifo hastalığı gereği gibi tenâkus eylemişdir.

Vukû‘ât ve müşâhedât-ı mezkûre, bedenimizde bi't-tekessür emrâz-ı vahîmiyeye sebebiyet verebilecek olan uzviyât-ı muzırrayı bu müdhiş mikrobları hâvî oldukları hâlde âdetâ semm-i kâtil hükmüne giren mülevves sulardan fevkalâde ictinâb etmek lüzûmunu irâ’e eylemekdedir.

Bir şehirde hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından en ziyâde gözetilecek cihet-i umûmî suların hâlisiyet ve sâfiyetini te’mîn eylemekdir. Zîrâ her sınıf ahâlî menba‘ suyu içemez. Hoş! Tezyînât ve tezyînâta bir hayli akçe sarf edildiği hâlde hâlâ, emrâz-ı sâriyeden birçoğunun su ile intikâl etdiği bilinen bu zamânda bend, Terkos, Elmalı ve hattâ kuyu suyu içilmekde olduğu kemâl-i teessüf ve hayretle görülmekdedir. Binâenaleyh bu bâbda edilecek büyük bir hizmet işbu suların kimyâ ve bakteriyoloji nokta-i nazarından tasfiyesine himmetdir.

BİRA

Asıl ve menba‘ı, zamân-ı istihzârı zulmet-i târîhde gâib olan bira hubûbâtda mevcûd nişastanın "diastase" nâmında nebâtî bir maya te’sîriyle glukoz ve dekstrine tahavvülüyle husûle gelen ispirtolu sınâ‘ı bir mâyi‘dir. Birada mevcûd mâdde-i mürre ve zeyt-i mu‘attara, şerbetçiotundan ileri gelmekdedir. Tahammür-i küûlî ile husûle gelen hâmız-ı karbon biraya köpürme hâssasını, keskin lezzetini verir. Hubûbâtın kâffesiyle bira i‘mâl olunabilirse de bu bâbda umûmiyetle arpa isti‘mâl olunmakdadır. Amerika'da mısır buğdayı kullandıkları gibi Belçikalıların "faro" nâmındaki biralarında esâs buğday **[393]** ve Arabların "arak" nâmındaki müskirâtı bir pirinç birasından ibâretdir. Çavdar, yulaf, susamdan da bira i‘mâl olunabilirse de bunlar çabuk bozulmakda ve ekşimekdedir. İngilizlerin "porter" nâmındaki biraları ardıcın ta‘tîriyle istihsâl olunmakdadır.

Bira milel ve akvâm-ı şimâliye nezdinde umûmî bir içki olup Sakson ırkına evsâf-ı mahsûsa i‘tâ eder. Fi'l-vâki‘ biranın dâimî sûretde isti‘mâli vücûda semen verir (şekerin, nişastanın ve ispirtonun te’sîriyle), cümle-i asabiyeyi teskîn eyler (şerbetçiotunun cevher-i aslîsi olan lupilin te’sîriyle). İşbu te’sîr-i muzâ‘afdan bira içenlerde bir ağırlık, bir nev‘ hissizlik husûle gelir.

Burada bira i‘mâlinde memâlik-i muhtelifeye göre oldukça tahavvül eden usûl-i muhtelifeden bahsetmeyeceğiz.

Bira sıhhat ü âfiyetde bulunanlara hoş ve serinletici, hastalara mukavvî bir içkidir. Mi‘deleri harâb olmuş za‘îf ü nahîf zevâtda iştihâ ve kuvâyı tenbîh ü îkâz eyler. Hummâ ve ciğerlerinde bilâ-ârâm devâm eden cerâhatlanma te’sîriyle mahv u helâk olmakda olan bîçâre müteverrimleri za‘f-ı umûmîden ale'l-ekser halâs eyler.

Mukavvî, mugaddî, müştehî olan bira bugün tabâbetde pek ziyâde müsta‘meldir. Kokusu, köpürmesi, lezzeti ve serinlik vermesi, fosforiyetlerden ve ağdiye-i ma‘deniyeden dolayı zenginliği ile bira hâssa-i zâikaya gâyet kıymetdâr, mi‘deye gâyet hoş bir içkidir. Pek iyi istihzâr olunmuş bira bünye kesb-i iftikâr eylediğinde gâyet elzem âdetâ bir "sulu ekmek"dir.

Enbûb-ı hazmîleri hiçbir şey kaldırmayanların birayı ne yolda hazm ve temsîl eylediklerini görmek hayret-bahşdır. Hattâ süt içmesini bile arzu etmeyen hastaların mi‘deleri pek kolaylıkla birayı kaldırıp havâss-ı mugaddiyesinden pek çabuk istifâde eyledikleri her gün görülmekdedir. Fakrü'd-deme, kemik hastalığına, usret-i hazma, sıracaya, vereme, iskorbüte mübtelâ olanlar bira sâyesinde âdetâ ölümden kurtulurlar. Henüz hastalıkdan kurtulanların ef‘âl-i hazmiyelerinin sür‘at ve fa‘âliyeti sâyesinde iktisâb-ı kuvâ edişlerine bira yar[dı]m eylemekdedir. Bira kupkuru vücûdda olanlarda semeni mûcib olur. Sütninelerde sütün **[394]** kesretle ifrâzına sebebiyet verir. Bokrat, Aristotales, Boerhaave, Sydenham, Récamier, Trousseau vesâir etıbbâ-yı meşhûre ve ma‘rûfe biranın hâssa-i gıdâiye ve şifâiyesinden bahseylemişlerdir.

Biraların tağşîşâtı bahsine gelince; hakîkaten muzır bazı mevâd ile tağşîş olunmuş biradan ziyâde iyi istihzâr olunmamış ve bozulmuş olanlar çokdur. Bazen derûnuna ispirto ilâve edilmiş yâhûd şerbetçiotu yerine şimşir, biber, zencefil, centiyana, hâmız-ı pikrik ve pelin rûhu kullanılmış biralara tesâdüf edilmekde ve fakat bu misillü tağşîş olunmuş biralar pek çabuk bozulmakdadır. Bira gitdikçe umûmî bir içki sırasına girmekde olduğundan sâfiyetini te’mîn, tağşîşâtını men‘ hükûmetin, belediyenin, Mecâlis-i Sıhhiye'nin akdem-i vezâifindendir.

"-Olmayınca hasta, kadrin bilmez âdem sıhhatin".

"-Emzik şişesi hekîmlerin îrâdıdır".

"-Ebe hekîmin gözü parmak ucunda olmalı ise de parmağını aslâ gözüne sokmaması lâzımdır".

"-Herkesin az çok hekîmliğe kalkışması tabî'îdir. Çünkü medeniyet ve insâniyet îcâbı olarak herkes birbirine rastgeldiğinde: '-Nasılsınız?' suâlini îrâd eylemekdedir".

"-Tabâbet diploması, müebbed kürek cezâsına mahkûmiyete mu'âdildir. Çünkü bir defa icrâ-yı tabâbete dalan hekîmin mihen ü meşâk içinde irtihâl etmemesi pek nâdir".

"-Müskirâtın sûisti'mâli gâyet vahîm bir karaciğer hastalığına ve bu da istiskââta sebebiyet verdiği cihetle: '-Şarâbı çok içen, suda helâk olacakdır' cümle-i hikemiyesi vaz' olunmuşdur".

"-Peynirsiz sofra bir gözü olmayan kadına benzer".

[395] "-Emrâzın çoğu etıbbânın mahâretine değil, intizâm-ı ma'îşete, hımyeye arz-ı ihtiyâc eyler".

"-Gençliğin kıymeti bilinse ihtiyârlığın şikâyeti az olur".

"-İhtiyâr hekîmin biri: '-Şetâret, inşirâh-ı kalb, hareket ve her şeyde i'tidâl oldukdan sonra tabâbete arz-ı ihtiyâc olunmaz' demişdir.

"-Kanâ'at-ı fikr-i selîm, bedeni kavî ve sâlim kılar".

"-Cân boğazdan gelir".

"-Uyumayan genç, uyuyan ihtiyâr hastadır".

"-Derd gider ama yeri boş kalmaz".

"-İyi çiğnenmiş et yarı hazmolunmuşdur".

"-Tabîbin vazîfesi emîn, serî' ve hoş bir sûretde teşfiyedir".

"-Bir insân kendinin hekîmi olmalıdır".

"-Hastanın hekîme karşı emniyeti çok defa tabâbet kadar müessirdir (İbn Sina)".

"-Hayât kasîr, san'at tavîl, fırsat serî', tecrübe muğfil, muhâkeme asîr-

dir. Tabîbin yalnız icrâ-yı vazîfesi kâfi olmayıp hasta nezdinde, etrâfında olanların da mu‘âveneti lâzımdır (Bokrat)".

"-Bâsûr sıhhatin emniyet sübabıdır".

"-Sıhhatimizi ömrümüzün nısfında iktisâb-ı servet için hebâ ve diğer nısfında iktisâb-ı âfiyet için sarf u helâk eylemekdeyiz (Voltaire)".

"-Zamân, tecrübe-dîde ihtiyâr bir tabîbdir. İlâcının te’sîri her ne kadar batî ve geç ise de oldukça emîndir".

"-Hürmet edilmeyen bir şey var ise o da hekîmin uykusudur".

"-Hekîmin birine hangi sâ‘at sofraya oturmak münâsib olacağı sorulduğunda: '-Zengin isen arzu eylediğin, fakîr isen muktedir olabildiğin vakit' cevâbını vermişdir".

"-Ömür ve hayât bir şimendiferdir. Seneler istasyonlar, mevt en son vâsıl olunan gardır. Hekîmler de âteşçileridir".

"-Bir köylünün hekîme sözü: '-Âh bilseniz, biz fukarâ kendi kendimize ölüyoruz!"

"-Eğer herkes âfiyetde olursa hekîmler fenâ hâlde hastadır".

[396] "-Boşboğaz bir hekîme mâlik olmak hastalıkdan bedterdir".

"-Etıbbâ bir hastanın iyileşmesini iktidâr ve san‘atlarına, vefâtını tabî‘ata atfederler".

"-Memleketin âsâyişini arzu eden hiçbir asker olmadığı gibi dostlarının sıhhatini isteyen de hiçbir tabîb yokdur".

"-İntihâb ediniz:

Ganj kadınlarının saçını, Çinlilerin ayağını

Rumların burnunu, Mısırlıların dişini

İngilizlerin ağzını, Belçikalıların kolunu

Almanların rengini, İtalyanların bacağını

Çerkeslerin boyunu, İspanyolların gözünü

Fransızların letâfetini".

"-Ödünç bir para verildiği zamân azar azar verilmelidir ki, tekrâr tahsîl edilebilsin. Çünkü ödünç para, mukayyi’ bir ilâca benzer ki, çok alındığı zamân kay’ vermez".

"-Tabîblerin ceybi kiliselerdeki i‘âne kutusuna benzer. Zenginler istedikleri, fakîrler muktedir oldukları kadar bırakırlar".

"-Elleri oğuşdurmak her zamân memnûniyete delâlet etmez. Çünkü uyuzlar ekseriyâ bu vazîfe ile meşgûldürler".

"-Çok yaşamak için iyi bir mi‘de ile fenâ bir kalbe mâlik olmalıdır".

"-Nıkrîse mübtelâ bir adam: '-Hayâtın nısf-ı evvelinde şarâb başa çıkar, nısf-ı ahîrinde ayaklara iner' demişdir".

"-Kadınlar bazı edviyeye benzerler ki, isti‘mâl etmezden evvel karıştırmak lâzımdır".

"-Etıbbânın hatâsını örten nedir? Kara toprak".

"-Hekîmler cenâze resminde niçin bulunmazlar? Onlar hekîm olduklarından dolayı halka karşı iftihârı sevmezler de onun için!"

"-En iyi ta‘âm, en iyi hazm olunandır".

"-Zevk u safâ ile yenilen, en iyi hazm olunur".

[397] "-Aragon krallarından Hekim lakabıyla mülakkab olan Alphonse: '-Bir karı koca bahtiyâr olmak için kocanın sağır, kadının kör olması iktizâ eder' der imiş".

"-İngiltere hukemâsından Bacon der ki: Teehhülün vakti geçmez. Çünkü insân her vakit bir zevceye muhtâcdır. Gençliğinde zevcesi ma‘şûkası, ihtiyârlığında hâldâşı, ateh getirdikden sonra dadısı olur".

"-Mi‘de kadr-i bacaklarla hazmolunur".

"-Çok düşünen fenâ hazmeyler".

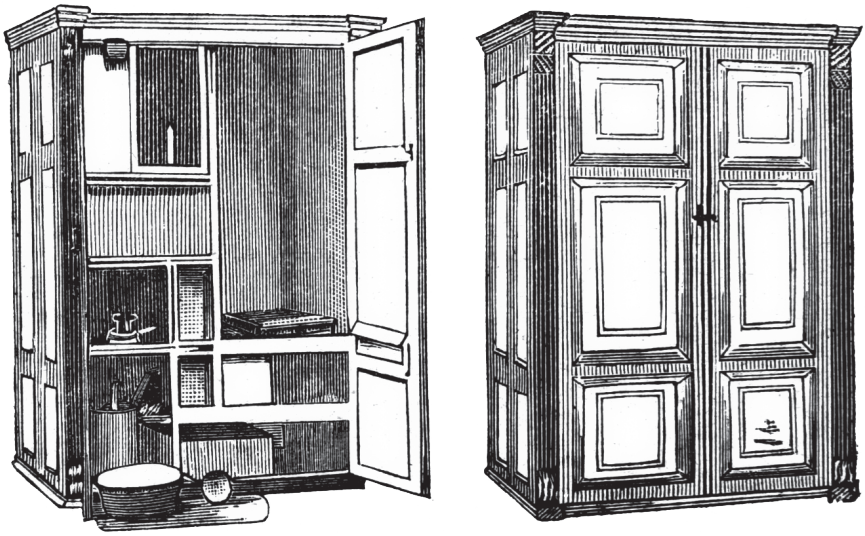
"-Başın serbest, sâlim kalması için karnı serbest kılmalıdır. Maksad, inkıbâzı def‘dir".

SIHHAT HAMMÂMI

Kavâ‘id-i hıfz-ı sıhhate imtisâl için mürâca‘at olunacak vesâitden en mühimmini nezâfet-i bedeniyeyi husûle getirecek olan hammâmlar teş-

kil edeceği cihetle şimdiye kadar emr-i istihmâmın, mürâca‘at olunagelen vesâit-i istihmâmiyenin en ziyâde intihâb edilecek bir nev‘-i cedîdini *Nevsâl-i Âfiyet* kârilerine tavsiye eyleriz. Bu yeni hammâm Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Emlâk-ı Hümâyûn Sermühendisi Mîralây izzetlü Arif Beyefendi tarafından ihtirâ‘ ve imtiyâzı istihsâl edilmiş ve "Sıhhat Hammâmı" nâmı verilmiş olan ihtirâ‘ât-ı ciddiye ve nâfi‘adandır. Mîr-i mûmâileyh tarafından sıhhat hammâmı hakkında yazılmış olan ta‘rîfnâme-i mufassala şu sûretle ihtisâr olunabilir. İdâme-i hayâta, teneffüsât-ı cildiyenin lüzûmu ve bunun emr-i nezâfete ziyâde irtibâtı tabî‘î olup mevcûd olan çarşı hammâmlarının havâsı tecdîd ve harâreti bünyenin tahammülüne göre ta‘dîl olunamadığı cihetle kavâ‘id-i sıhhiyeye tevfîk edilemediğinden ve ale'l-husûs sirâyet-i emrâza kâbiliyeti ve mesâkine olan bu‘diyeti hasebiyle her vakit bunlardan bi-hakkın istifâde olunamadığı gibi hânelerin husûsî hammâmları dahi yakılamadığından harâret ve bürûdetin te‘âkubuyla az vakitde harâb olarak ashâbını memnûn edemediğinden ve hele hânelerde gasilhâne ittihâz olunan **[398]** ve derûnuna semâver ve mangal ve gaz lambası idhâl ve isti‘mâl olunagelen dar ve mukassî mahallerin her zamân ihnâk ve harîk vesâir kazâları mûcib olduğundan bahis ile hammâmlardan muntazar olan fevâidi câmi‘ bi'l-cümle mazarrâtını dâfi‘ olarak tertîb etdiği sıhhat hammâmı tahatturu kâbil olan her bir levâzımât ve teferru‘âtı şâmil olarak kapıları kapandığı sûretde yüz yetmiş santimetre irtifâ‘ ve yüz yirmi santimetre tûl ve doksan santimetre arzında zarîf ve dolâb şeklinde ve bir vâlidenin çocuğunu berâber yıkamasına müsâ‘id hacimdedir.

Harâreti arzuya tâbi‘ olduğundan üşümek veya istemeyerek terlemek olacağından soğuk almak yüzünden mütevellid tekmîl hastalıklardan sâhibi mu‘âf kaldığı gibi ihtilâfât-ı mevâsime göre su ve havâsı on dakîkadan yirmi dakîkaya kadar ısınıp hâzırlanmakda olduğundan kimesnenin mu‘âvenetine ihtiyâc hâsıl olmaksızın arzu etdiği zamân istihmâm olunabilir ve bulunduğu odanın havâsını aslâ ihlâl etmeyeceğinden istî‘âb etdiği altmış kıyye kadar suyun sarfına kadar bulunduğu odada birçok defalar istihmâm olunabilip odanın esrârını dâire-i mahremiyetde tutar.

Sıhhat Hammâmı

Bu hammâmda bir kişinin istihmâmı için yirmi paralıkdan ziyâde ispirto sarf olunmadığından tasarruf cihetinden olan fevâidi az mülâhaza **[399]** ile tebeyyün eder.

Sıkleti ise yüz kilo râddesinde olduğundan hâneden hâneye, odadan odaya nakli kolay olduğu gibi hasta ve ihtiyârların yatağına kadar sevk olunabilir.

Mîr-i mûmâileyh sıhhat hammâmını Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin nazar-ı tedkîkine vaz‘ eylemesi üzerine *Cerîde-i Tıbbiye-i Şarkiye*'nin 24 numara ve 15 Şubat 1899 târîhli nüshasıyla neşrolunan karârında Doktor Mösyö Limaraki Cem‘iyet-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye takdîm olunan Sermühendis Mîralây izzetlü Arif Bey'in ihtirâ‘-kerdesi olan sıhhat hammâmını tavsîf eyledikden sonra mezkûr hammâmın ta‘mîmi hâlinin ahâlîye mûcib olacağı muhassenât hakkında tanzîm eylemiş olduğu raporunu kırâat eyledi. Ezmine-i kadîmede nezâfet-i bedeniye en mühim ve mu‘tenâ umûr-ı zarûriyeden add ü i‘tibâr olunduğu hâlde istihmâm ile hıfz-ı sıhhat mes’elesi el-yevm memleketimizde mühimsenmemekdedir. Sıhhat hammâmının sühûlet ve sâdeliği sebebleriyle âtiyen pek büyük hizmetler edeceği şübhe-

sizdir. İşbu hammâmın isti‘mâli ta‘ammüm ederse hammâmdan çıkıldığı zamân soğuk almak ve hasta olmak korkusuyla mevsim-i şitâda halkın yıkanmakdan sakınmakdaki zehâb-ı bâtılını bu hammâm mahv edecekdir.

Bize kalırsa izzetlü Arif Beyefendi cümlemizin tahsîn ü teşvîkine şâyân ve bu hammâm, sıhhat hammâmı nâmına lâyıkdır.

FIKARÂT-I MUZHİKE-İ TIBBİYE

Hastanın biri kendisini tedâvî etdirmek üzere bir tabîbe mürâca‘at ederek en müessir ilâclarla müdâvâtına himmet göstermesini ricâ eyler. Tabîb hastayı mu‘âyene ve def‘-i maraz için en müessir ilâclar hangisi ise onları tertîb eder ve hasta da bunları alarak tabîbin ihtârı **[400]** vechile isti‘mâl eyler ise de bir fâidesini göremediğinden yine tabîbe mürâca‘at eylediği zamân merkûm hastayı kucaklayarak:

"-Tamâm, işte şimdi hasta olmağa lâyık bir adam imişsin! Her hasta senin gibi olsa ne olur?" demişdir.

***

Sâf-dil adamın biri dûçâr-ı za‘f olarak hekîme mürâca‘at eder. Hekîm de takviye-i vücûd etmesi için her akşam birer kadeh şarâb içmesini tenbîh eyler. Bir gün nasıl ise herîf üç kadeh şarâb içince ayakları titremeğe başlar. Herîf:

"-Ne acâyib şey! Hekîm kuvvet için bir kadeh şarâb tertîb etdi. Ben ise üç kadeh içdim, yine ayağımda kuvvet yok, ayak üzerinde duramıyorum" demiş.

***

Mu‘âmelât-ı ticâriyeye pek ziyâde vukûfu olduğu hâlde ma‘lûmât-ı hâ-

riciyesi bulunmayan ve binâenaleyh ma‘lûmât-ı ticâriye hâricinde umûrda hemen de ebleh sayılacak derecede bî-haber olan herîfin birinin zevcesi bir yaz sayfiyeye çıkıldığı sırada ağır sûretde hastalanır. Derhâl tabîb celb olunur. Merkûm hastaya verilmek üzere bir toz tertîb eyler ve bundan bir lira sıkletinde bir mikdârını tartdıkdan sonra bir şişeye koyup karısına içirmeği bi't-tavsiye çıkar gider. Tabîb bir-iki gün sonra avdetinde kadının vefât etmiş olduğu[nu] görünce behemehâl te’sîrât-ı hasenesi görüleceğinden emîn olduğu mu‘âlecenin bu yolda aksi te’sîr göstermesine ızhâr-ı hayretle berâber ne yolda verilmiş olduğu kadının zevcinden suâl edince herîf:

"-Siz gitdiniz. İhtârınız vechile bir lira sıkletinde toz vermek istedim. Fakat burada lira bulunmadığından yerine beş mecidiye ve sekiz kuruş koyarak ve piyasadaki farkını da ilâve ederek veznenin bir gözüne koyup tartdım. Öylece içirdim" demiş.

***

Sarhoşun birisine:

"-Şarâb içmekle ne kadar fenâ ediyorsun? Bak, bir adımını bile dürüst atamıyorsun?" diye serzenişde bulunduklarından merkûm dahi:

"-Kabâhat bende değil, şarâb içdikden sonra yürümekdedir" cevâbını vermiş.

***

[401] Pehlivânın biri herkese yenilirmiş. Bakmış ki, pehlivânlıkla iş olmayacak, hekîmliğe karâr vermiş.

"-Bu nasıl şey?" demişler.

"-Ne yapayım pehlivân iken herkes benim sırtımı yere getirirdi, bundan sonra ben herkesin sırtını yere getireceğim!" demiş.

***

Doktorun biri birkaç ölü kaldırıcı tarafından tahkîr olunur. Sebebi kendisinden sorulduğunda:

"-Evet, hakları var. Çünkü hayli zamândan beri kendilerine iş göndermedim" demişdir.

***

Hasîs hastanın biri tabîbe:

"-Doktor, üç hafta perhîze nasıl tahammül edeyim?" der. Tabîb de:

"-Nevbet insânı doyurur" cevâbını verir. Hasta:

"-Öyle ise rica ederim, şu nevbetden biraz da bizim uşağa veriniz" der.

***

Mu‘allim:

"-Farazâ böbreklerinizin altına, belinize bir tepme vursam hangi adalâtınız hareket edecekdir?" Şâkird:

"-Zannedersem size bir tokat vurmak için sağ kolum hareket eyleyecekdir".

***

Biri:

"-Bizim kâimvâlideyi bir kuduz kelb ısırdı. Bilir misiniz netîce ne oldu? Diğeri:

"-Tabî‘î kâimvâlideniz kudurup öldü". Öteki:

"-Hayır efendim hayır, ısıran köpek öldü".

***

Doktorun biri hastasına yarımşar sâ‘at devâm etmek şartıyla günde dört banyo yapmasını tavsiye eder. Hasta cevâben: "-İki sâ‘at devâm eylemek üzere günde bir banyo yapsam o da onun yerini tutmaz mı?" der.

***

[402] Bir köylü karısı, gâyet vahîm sûretde hastalanır. Da‘vet olunan tabîbe zevci:

"-Efendim beş liram var. Sevgili haremimi ister öldürün ister kaldırın, bunlar sizindir" demiş ve hasta da bir müddet sonra vefât eylemiş. Aradan bir zamân sonra doktor herîfe rast gelerek parayı istediğinde:

"-Pekâlâ, va‘dimden hulf etmek istemiyor isem de şu iki suâlime cevâb vermenizi ricâ eylerim: Haremimi öldürdünüz mü?"

"-O nasıl lakırdı? Bittab‘ öyle şey olamaz".

"-Pekâlâ, iyi edip ayağa kaldırdınız mı?"

"-Vâ esefâ ki, hayır!"

"-Öyle ise mâdemki, ne öldürdünüz ne de kaldırdınız, va‘d olunan meblağa hakkınız yokdur".

***

Çiçek aşısının te’sîrine inanmayan biri:

"-Adam sen de neye yarar? Ben gâyet güzel bir çocuk bilirim ki, aşılandıkdan sonra, hattâ iki gün sonra vefât eylemişdir" der. Muhâtabı:

"-Nasıl iki gün sonra?" [diye] sorması üzerine herîf:

"-Evet, bîçâre çocuk bir ağaçdan düşer düşmez öldü, gitdi. Artık bundan sonra çocuklarınızı aşılatınız!"

***

Bir hastanın evinden çıkan tabîbin biri, iyi yerleşmemiş taşlar arasına toprak dolduran bir kaldırımcıya rast gelerek:

"-Yâhu, ne yapıyorsun? İşindeki kusûru mu örtüyorsun?" der. Kaldırımcı:

"-Efendim, sizin gibi hatâmı toprak ile örtmeğe çalışıyorum" cevâbını vermişdir.

***

Gâyet sinirli ve kendini ziyâde hasta farz eden kadının birine **[403]** tabîbi her sabâh kalkdığında bir bardak serin ve tâze su ve yarım sâ‘at sonra bir kahve çukulata ve hemen der‘akab bir bardak daha su iç[me]sini tavsiye ve tenbîh eder. Hasta sabâhleyin hekîmin tenbîhi vechile evvel emirde su içmeyip çukulata ve akîbinde su içer ise de derhâl ibtidâ içeceği suyu unutduğunu hissetmekle me’yûs ve hemen tabîbî da‘vete mecbûr olur. Tabîb hastasını ziyâde sinirleşmiş ve âdetâ sıtmaya dûçâr olmuş bulmağla isticvâba kıyâm ve bu vechile ıztırâbını derk ederek:

"-Beni çağırtmağa pek iyi etdiniz. Zîrâ hâliniz vahîm idi. Ne ise lehü'l-hamd çâresi var. Sizi râhatsız etmemek için çukulatanın iki su arasında bulunmasını arzu eylemiş idim. Onun için şimdi hemen bir tenkıye ediniz, iş yerini bulur" demiş ve hastasının fikren müsterih kaldığını görmüşdür.

***

"-Beni korkutunuz".

"-Neye iyi?"

"-Hıçkırığa tutuldum. Belki korku ile geçer".

"-Pekâlâ. Bana beş yüz kuruş verir misiniz?"

"-Teşekkür ederim dostum. Elhamdülillah geçdi".

***

Civâr köylerden birine da‘vet olunan hekîmin biri nasılsa cüzdânını evinde unutur. Hastayı mu‘âyeneden sonra kurşun kalem ve kâğıd arar ise de ne hastanın evinde ne de komşularda levâzım-ı tahrîr bulunamaz. Nihâyet beklemekden usanan hekîm anbârın büyük kapısına kömür ile reçeteyi yazarak gider. Bilâhare hasta sâhibleri de kapıyı çıkararak eczâcıya getirmekden başka çâre bulamazlar".

***

Çocuğa:

"-Utanmıyor musun? Bu senin küçüğün olduğu hâlde her şeyi zihninde tutuyor. Bundan mükâfât alıp duruyor".

[404] "-Pek şaşılacak şey değil. Çünkü o dediğin çocuk, bir eczâcı oğludur".

***

Gazetecinin biri hekîme sinirden, uykusuzlukdan, mi‘de sancısından şikâyet edip durur. Doktor başını kaldırarak:

"-Dostum bu bâbda hiç ilâcımız yokdur. Geceleri çok oturmayınız. Kanâ‘atkâr, perhîzkâr olunuz. Şampanya, müskirât içmeyiniz. Tiyatroya gitmeyiniz. Ve'l-hâsıl hıfz-ı sıhhate muvâfık hareket ediniz" der. Hasta:

"-Evet doktor, hakkınız varsa da hıfz-ı sıhhatin olduğu yerde zevk u safâ yokdur" cevâbını verir.

***

Tabîbin biri nezdine da‘vet edildiği hastaya ba‘de'l-mu‘âyene bir müshil i‘tâ eder ve ferdâsı günü yine geleceğini söyleyerek gider. Ertesi sabâh hastanın yetmiş-seksen amel etdikden sonra vefât eylediğini haber aldığında beyân-ı teessüf ile:

"-Yazık, hasta dayanamadı. Yoksa ilâcın îcâbı, yüz ameli tecâvüz edecek idi" der.

***

Ehâd-ı nâsdan biri amel hapı i‘tâsıyla kesb-i şöhret eylemiş, mürâca‘at edenlere kaç amel olması arzu edildiğini suâl ile o nisbetde hab tertîb eyler imiş. Bir gün zâtın biri habcıya mürâca‘at ile üç amel vermek üzere ilâc tertîbini ricâ eyler. Mütetabbib de üç hab vererek bunların ahzından tâm bir sâ‘at sonra bir bardak limonata içilerek yatılmasını tavsiye eder. Hasta ber-mûceb-i tertîb ilâcları yutdukdan sonra bir sâ‘at geçesiye kadar cânı sıkılmamak üzere bir gazel, bir şi‘r yaparak limonatayı içer ve ba‘dehû yatar. Sabâhleyin kalkdığında iki amelden ziyâde zuhûr etmediğini hikâye eylediği mutatabbib tertîb ve tavsiyesi vechile hareket olunup olunmadığını sorar. Beriki de nakl-i hâl ederek gazeli irâ’e eylediğinde hekîm gazeli okuyarak:

"-O hâlde **[405]** hesâb tamâmdır; amelin ikisi aşağıdan, biri yukarıdan gelmiş" demiş.

***

Hastanın biri hekîme gidip:

"-Mi‘demde sancı var, ne yapayım?" der. Hekîm:

"-Biraz zencefil yiyiniz" der. Hasta:

"-Peki! Lâkin ben unuturum, bir kâğıda yazınız" demesiyle hekîm bir kâğıd alıp:

"-İki dirhem zencefil, iki kilo arpa" diye yazınca hasta:

"-Evvelce arpa yokdu, bu ne?" demesiyle hekîm:

"-Zencefili unutacak kadar hayvân olduğunuzu evvelden bilemedim" demiş.

***

Vaktiyle Fransa köylerinden birinde sârî bir hastalık zuhûr eder. Köylüler vilâyet belediyesinden bir hekîm isterler. Belediye der‘akab birini bulup gönderir. Meğer tabîb tıbdan bî-haber, câhil bir herîf imiş. Hangi hastaya gitse ertesi gün âhirete sefer edermiş. Köy ahâlîsinin gözü korkup hekîmi hastaya çağırmaz olurlar. Hekîm ise bütün gün boş oturmakdan cânı sıkılıp bir tüfenk tedârük ile her gün ava gitmeğe ve bununla vakit

geçirmeğe başlar. Köylünün biri mesâlih-i zâtiyesini tesviye için o aralık şehre gider. Belediye reîsi köylüyü görüp:

"-Hastalarınız nasıl gidiyor?" diye sorunca köylü:

"-Evvelleri pek hafîf gidiyordu. Hekîminiz ava dadanalı pek ağırlaşdılar" demişdir.

***

Memleketin birinde etıbbânın bakdığı hastalardan birisi vefât ederse derhâl hânesinin kapısı önüne bir fener asılmak âdet imiş. Yabancının biri bi't-tesâdüf hastalanarak bir tabîbe mürâca‘at etmesi iktizâ eylediğinden kapıları önlerinde hangi hekîmin az fener asılmış ise elinde o kadar az adam ölmüş demek olacağından ona mürâca‘at etmesine karâr vererek kapıları mu‘âyeneye başlar. Meşâhîr ve kudemâ-i etıbbânın kapıları önlerinden geçerken mâhiye kurulmuşçasına fenerleri görünce tevaşşuh ederek geçer imiş. Nihâyet tabîbin birisinin kapısı önünde bir fener asdığını görünce en mâhir tabîb olduğunu ve elinde yalnız bir şahsın vefât etdiğini istidlâl ederek kapıyı çalar ve içeri girerek tabîbi görür ve kendisine mürâca‘atdaki sebeb-i rüchânı hikâye eyledikde tabîb:

"-Acâyib, o hasta **[406]** öldü mü? Mektebden yeni çıkdım ve ilk bakdığım hasta o idi" diye beyân-ı teessüf eylemiş.

***

Açgözlünün biri bir düğünde ziyâde yemek yiyerek karnı çatlar. Bir tabîb celb olunur ve karnı dikilmeğe başlar (!) Ameliyât esnâsında pencere önünden kendi gibi arkadaşlarından birkaçının geçmekde olduğunu gören ekûl nereye gitdiklerini sorar. Onlar da civârda bir cem‘iyet olup yemeğe gitmekde olduklarını ifâde etdiklerinde ekûl:

"-Aman birâderler, biraz ağır gidiniz! Karnımı dikdireyim de size yetişirim" demişdir.

***

Tabîbin biri mu‘âyene etdiği hastanın vehâmet-i fenniyesine nazaran yalnız tavuk suyundan başka bir şey yedirilmemesini tavsiye eyler. Bir

hafta sonra hastayı tekrâr gördükde ziyâde za‘îf bulduğundan tavsiye etdiği tavuk suyunun verilip verilmediğini suâl eder. Hâne halkı tabîbin emri mûcebince hastaya tavuk suyu içirildiğini ve hattâ kendi tavuklarının suyu bitdiği cihetle komşunun kümesine bile mürâca‘at eylediklerini ifâde ve beyân eder.

***

Paris etıbbâ-yı meşhûresinden biri kendisinin akademi a‘zâlığına kabûlünü arzu ve iltimâs dahi etdirir ise de muvaffak olamadığından hey’et-i mezkûre a‘zâsına muğber olarak kendilerinden intikâm almağa karâr verir. Bir gün mülhakâtın birinden akademi nâmına tıbbî bir müşâhedenâme gönderir ve bunda "sûret-i vahîmede ayağı kırılmış bir hastaya tesâdüfünde îcâd eylediği katranlı bir ilâcla tılâ eylediğini ve bir takım echize tertîbiyle ayağı sardığını ve ertesi gün marîz-i merkûma rast geldiğinde sûret-i tedâvîden pek râhat ve memnûn idüğini beyân etdiğini" yazar. Akademide mezkûr müşâhedenâme sûret-i ciddiyede kırâat olunur ve bir gün evvel ayağı kırılan bir adamın ertesi gün sokakda gezmesi gayr-ı kâbil bulunduğundan mezkûr müşâhedenâmede bir sehv vukû‘a geldiğine zâhib **[407]** olurlar ve tabîbden istîzâh-ı mâdde edilmesine karâr verirler. Ertesi günü tabîb:

"-Evet, kırılan bacağın sınâ‘î bir ayak olduğunu yazmağı unutmuşum" der.

***

Marîz olan kibârın biri celb etdiği tabîbe elini sallayarak bir işâret verir ve cevâb alamadığından dolayı o hekîmi bir daha celb etmez imiş. O esnâda ihtiyâr bir Yahudi hekîm haber alınır ve celb olunur. Marîz aynı işâreti verdikde Yahudi sakalını tutmakla cevâb vermiş ve bunun üzerine emr-i tedâvîsini hekîm efendiye tevdî‘ eylemişdir. El sallayarak edilen işâret kaç hasta öldürdüğünü suâl demek olup sakalını tutarak verilen cevâb da kılı adedince demek olduğunu îmâ imiş.

***

Etıbbâdan biri bîmârhâneyi gezdiği sıra tesâdüf eylediği biri bu suâli îrâd eyler:

"-Doktor! Cenâb-ı Hak sana bir göz daha ihsân etmesi lâzım gelse idi

nerende olduğunu ister idin?" Tabîb de:

"-Başımın arka tarafında" diye verdiği cevâb üzerine:

"-Sen budalasın! Parmağının ucunda istemeli idin ki, bazı mahallere idhâl ederek derûnundaki hastalıkları keşfedesin" demiş.

***

Züğürd herîfin biri açlığa tahammül edemeyerek icrâ-yı tabâbete başlar ve tesâdüfen derhâl hâl-i ihtizârda bulunan bir hastaya çağrılır. Züğürd, hastayı görünce hâlin vahîm olduğunu derk ederek diğer bir odaya çekilir ve çabuk bir ilâc yapmak üzere on yumurta, yüz dirhem tereyağı, bir kıyye ekmek ve bir mangal taleb eder. Arzusu is‘âf olunur. Kapıyı kapayarak odada yalnız kalınca yumurtaları tereyağında pişirerek mükemmel sûretde karnını doyurur. Bu sırada hasta vefât eylediğinden kapıyı vurup hastanın öldüğünü haber verdiklerinde:

"-Teşekkür ediniz ki, ben o ilâcı yapdım, yapmamış olsa idim evinizden iki cenâze çıkacak idi. Şimdi ise birle kurtuldunuz" der.

***

[408] Hekîmin biri oğlunu pek erken evlendirmeğe kıyâm eder. Ehibbâsı:

"-Cânım, çocuğu pek erken evlendiriyorsunuz. Biraz daha büyüse de azıcık aklı başına gelse" dediklerinde:

"-Evet, hakkınız var. Ama azıcık aklı başına gelecek olursa hiçbir vakit evlenmez" demişdir.

***

Birisi ahbâbından bir tabîble konuşduğu sırada karısının vefâsızlığından şikâyet eder. Tabîb bir hayli dinledikden sonra:

"-Korkma! Bu hastalık pek mühlik değildir. Binde ancak iki-üç kişi ölür. Ekserîsi pek çok yaşar" demiş.

***

Komedya yazmağla şöhret-şi‘âr olan Molière her zamân etıbbâ ile istihzâ ederdi. Bir defa hastalanarak birkaç gün yatakdan çıkamadığından

kendisini sevenlerden birisi hânesine bir tabîb gönderir. Molière'in uşağı tabîbin vürûdunu kendisine ihbâr edince mûmâileyh:

"-Şimdi hastayım. Kimseyi kabûl edemeyeceğimi tabîb efendiye söyle" demiş ve tabîbi istiskâl eylemişdir.

***

Hekîmin birini gece yarısı hastaya da‘vet ederler. Hekîm acele giyinip hânesinden çıkarsa da şâyed yolda tasallut eden bulunursa def‘ için hânesine dönüp rovelverini alır. Onun için biraz vakit geçer, hastanın hânesine geç gelir. Hastanın haremi:

"-Doktor efendi geç geldiniz". Hekîm:

"-Hakkınız var, rovelverimi almağı unutmuşdum. Yoldan dönüp aldım. Onun için biraz geç kaldım. Afv ediniz". Hastanın haremi (*kemâl-i hayretle*),

"-İlacla öldüremezseniz rovelverinizle öldürmek için (!) öyle mi?"

***

Bir çocuk hâlet-i nez‘e karîb bir dereceye gelmişdi. Vâlidesi yatağının başucunda bulunduğu hâlde bir lisân-ı rikkat ve şefkatle dedi ki:

[409] "-Oğlum, ne istersen söyle yapayım!"

"-Vâlideceğim, senden bir ricâm var. Başka bir şey istemem. Ben ölürsem, bebeklerime siyâh elbise giydir".

***

Bir ziyâfetde birçok hekîm bulunur. Ziyâfet pek eğlenceli gider. Hekîmin biri sofrada ayağa kalkıp:

"-Teşekkür olunur ki, hekîmler tezâyüd etdikçe şetâret o nisbetde çoğalıyor" demesi üzerine ziyâfetde bulunanlardan biri bi'l-mukâbele:

"-Evet, hakkınız var. Fakat hekîmler azaldıkça yaşamak da o nisbetde çoğalıyor" demişdir.

***

Gevezenin biri bir hekîmin yanına gidip tabâbetden bahsedeceğim diye birçok münâsebetsiz söz söyler. Sonra kalkıp giderken:

"-Efendim, pek çok söz söyledim, başınızı ağrıtdım, afv edersiniz" deyince, hekîm-i müşârunileyh:

"-Estağfirullah! Ağzınızdan söze benzer bir şey çıkmadı. Merâk etmeyiniz" demişdir.

***

Efendinin biri hekîminden kat‘an memnûn değil imiş. Çünkü verdiği ilâclardan kat‘an bir fâide görmez imiş. Bir gün hekîm viziteye gelir. Efendinin hizmetkârı konağın penceresinden görüp koşarak efendisine hekîmin geldiğini haber verir. Efendi:

"-Ne yapayım, ilâclarının te’sîrini görmüyorum. Nâfile beni ta‘cîz ediyor. Sorar ise, efendi bir-iki gün tebdîl-i havâ etmek üzere yalıya gitdi deyip sav" demiş. Uşak da efendisinin ta‘lîmâtını tamâmen icrâ ederek hekîme:

"-Efendi yalıya gitdi" dedikde:

"-Öyle ise geldiği zamân viziteye geldiğimi kendisine haber ver, sakın unutma!" deyince uşak da:

"-Siz orasını kat‘an merâk etmeyin. Ben onu daha gelmeden söyledim" demiş.

***

İngiliz ağniyâsından biri hastalanır. Hemen bir hekîm celb ederler. Hekîm ber-muktezâ-yı maraz İngiliz'i ihtilâtdan men‘ eder. Ertesi gün hekîm **[410]** gelip hastanın yanına girmek için me’zûniyet taleb etdikde İngiliz:

"Afv etsinler, daha dün kendileri beni ihtilâtdan men‘ eylediler. Kabûl edememekde ma‘zûrum" demişdir.

***

İhtiyâr biri tedâvî için ehibbâsından birinin delâletiyle bir hekîme mürâca‘at eder. İki refîk ile hekîm beyninde şöyle bir muhâvere cereyân eyler. İhtiyâr:

"-Hekîmbaşı, ben niçin pek çok terliyorum?" Hekîm:

"-İhtiyârlıkdan". Refîki:

"-İhtiyârlıkdan mı? Siz öyle zannedersiniz. Onun sakalının, saçının beyâzlığına bakmayınız. O hepimizden gençdir". Hekîm:

"-Neden?" Refîki:

"-Neden olacak, bacı bir değil de, iki". Hekîm:

"-Âferin!" İhtiyâr:

"-İki mi? Onun iki de yedeği var!" Hekîm:

"-Öyle ise terle babam terle! Terle babam terle!"

***

Hasta:

"-Doktor size olan borcumu unutamam. İlâcınızdan şifâyâb oldum. Ömrüm oldukça minnetdârınızım. Çünkü hayâtımı versem borcumu öde[-ye]meyeceğimi bilirim". Hekîm:

"-Estağfirullah efendim, niçin böyle söylüyorsunuz? Borcunuz topu topu altmış kuruşdur".

***

Hekîm:

"-Nasılsınız?" Hasta:

"-Çok şükür". Hekîm:

"-Ameliniz nasıl?" Hasta:

"-Nasıl olacak? Şimdiye kadar kimseyi incitmedim, hak yemedim, bir para borcum yok, yalan söylemedim". Hekîm:

"-Öyle ise hiç teessüf etme. Azrail'e olan borcunu da ver de hemen gitmeğe bak".

***

[411] Müellifin biri:

"-İngiliz başı, İtalyan gözü, Alman eli, Fransız boynu, İspanyol bacağından güzel bir vücûd olur" demiş.

***

Hekîm:

"-Cânım benden niçin kaçıyorsunuz?" Ahmak:

"-Çoktandır hasta olmadığımdan dolayı mahcûbum da onun için!"

***

Hekîm:

"-Oğlum fenâlık nerende?" Çocuk:

"-Mektebde hekîmbaşı, mektebde".

***

Herîfin biri hastalanarak bir hekîm çağırmış. Tabîb:

"-Ne oluyorsun?" der. Hasta da:

"-Soğuk soğuk ter döküyorum" deyince hekîm:

"-İyiliğe alâmetdir" der, döner gider. Ertesi gün yine gelir, sorar. Bu defa hasta:

"-Sıcak sıcak ter döküyorum" demesiyle hekîm:

"-Korkma, iyiliğe alâmetdir" deyip gider. Hasta ise ölüm hâlinde bulunmağla üçüncü gün hekîm:

"-Ne oluyorsun?" suâlini tekrâr edince hasta:

"-Vallahi hekîmbaşı, güzel hâller içinde cân veriyorum. Bundan a‘lâ ne olur?" demişdir.

***

Zurefâ-yı etıbbâdan birinin yanına bir adam gelip:

"-Birkaç vakitdir hastayım. Hiç iştihâm yok. Za‘f-ı mi‘dem kemâlde. Bir ilâc verir misiniz?" der. Tabîb:

"-Bugün ne yedin?" dedikde hasta:

"-Pek az bir şey yedim ki kâle almağa değmez" der. Tabîb:

"-Peki, ne yediniz ise söyleyiniz?" diye ısrâr eyleyince hasta:

"-Mu‘âyenehânenize gelirken bir başçı dükkânına uğrayıp altı dâne pişmiş baş yedim, sen dört dâne say. Kellelerle dört kıyye ekmek yedim, sen iki farz et. Sonra cânım tatlı istedi. Sekiz okka bâdem baklavası yedim, sen dört okka say. Ondan sonra on okka üzüm yedim, sen beş say. Sonra kırk karpuz yedim, sen yirmi say" der. Tabîb de:

"-Altı sene kadar imtilâ-yı mi‘de hastalığı çekeceksiniz, fakat üç sene sayabilirsiniz. Ba‘dehû on sene de beyin **[412]** sersemi olacaksınız, siz beş

farz ediniz. Sonra iki gözünüz kör olacak, siz bir sayınız. En sonra öleceksiniz, siz ölmedim sayınız. En sonra kabrine yüz kürek toprak atarlar, sen elli say" demiş.

***

Fransa krallarından Dördüncü Henri saçı beyâz, sakalı siyâh bir adam görmekle tuhafına giderek herîfi çağırıp sebebini sordukda merkûm:

"-Efendimiz, saçım sakalımdan yirmi beş yaş büyükdür" demişdir.

***

Birisi keyifsizlenir. Tabîb celb olunur. Mu‘âyeneden sonra banyo tavsiye edilir. Bir müddet sonra tabîb merkûmu görerek:

"-Banyoyu nasıl buldunuz?" diye sorunca:

"-Biraz rutûbetli" demiş.

***

Hastanın biri gece uyuyamadığından tabîbe mürâca‘atla ilâc alır. Ancak ilâcın te’sîr edip etmediğini kendisi anlayamaz diye uşağı yatırdıp her beş dakîkada bir "uyuyor muyum?" diye sorarmış.

***

Bir yerden cenâze geçirdikleri sırada iki arkadâşdan biri:

"-Ölen kimdir?" diye sorunca diğeri:

"-İyi bilmiyorum ama tabutun içindeki olmalıdır" demiş.

***

Tabîbin biri celb olunduğu bir hastanın yarasına bakdıkdan sonra bir vaz‘-ı müteneffirâne ile elini yıkamak üzere leğen, ibrik istemesi hastanın izzet-i nefsine dokunduğundan ertesi defa gelişinde yarasını mu‘âyene etmek istediği zamân hasta bir leğen ibrik getirmesini hizmetçisine emreder. Tabîb henüz yarayı mu‘âyene etmediğini beyân ile isti‘câl etmemelerini söylemesi üzeri[n]e hasta:

"-Şimdi benim için yıkayınız. Sonra da kendiniz için yıkarsınız" demiş.

***

[413] Tahsîl etmediği hâlde yalandan tabîblik etmekde olan bir adam hastalarına perhîzi tavsiye etdikden sonra ertesi günü nabızlarını tutarak:

"-Perhîzi bozmuşsun, filân şeyden yemişsin" der imiş. Bu usûl sâyesinde pek çok da şöhret bulmuş, pek çok şâkird yetişdirmiş ise de sırrını hiçbir kimseye söylememiş imiş. Nihâyet öleceği zamân şâkirdlerinden en ziyâde sevdiği birini yanına çağırıp sırrını fâş ederek:

"-Hastanın evine gitdiğin vakit matbahın, merdiven altının, sofanın ve odanın etrâfına dikkat et. Meselâ matbahda midye kabuğu görür isen, bil ki hasta midye yemiş; sofanın veya odanın bir tarafında portakal kabuğu görürsen, portakal yemişdir" der. Şâkirdi bu sırr-ı mühimmi öğrendikden sonra ertesi gün bir hastaya bakmağa gitdiğinde etrâfı fevkalâde tecessüsle bir kabuk filân görmeğe çalışırsa da bir şey gözüne isâbet etmez. Nihâyet hastanın yanına girer iken merdiven altında bir merkeb semeri görür. Hastanın yanına girip nabzını tutduğu gibi hiddet ederek:

"-İşte gördün mü, yine perhîzi bozmuşsun, fenâ olmuşsun?" der. Hasta bir şey yemediğine yemîn edince tabîb:

"-Yemîn etme, ben senin yediğini bilirim, merkeb yemişsin!" der.

***

Operatörün birisi mâlihulyâ hastalığına dûçâr olur. Bir gün ehibbâsından birisine:

"-Birâder, kendimde dâimî bir mahzûniyet hissediyorum. Hiçbir şeyden mütelezziz olmuyorum. Hattâ bir kol yâhûd bir bacak kesmekden bile bir lezzet almıyorum" demişdir.

***

Adamın birisi bir hâne kiralar. Ehibbâsından birisi ziyâretine gelerek:

"-Böyle çiçekliler hastahânesinin yanında oturmağa korkmuyor musun?" dediğinde:

"-Bu hâneyi kendim için tutmadım, kâimvâlidem için tutdum" cevâbını verir.

***

Adamın birisi bir eczâhâneye gidip kuvvetli bir zehir ister. Eczâcı:

"-Kuduz bir kelb için mi?" lâzım der. **[414]** Müşterî:

"-Hayır, köpek için değil, kâimvâlidem için lâzım" demişdir.

***

Herîfin birisi arkadaşına:

"-Şu öksürüğü tutmak için ne yapsam?" dediğinde:

"-İki jandarma yut" demişdir.

***

Hasîs köylünün birisi hastalanır. Ma'a'l-mecbûriye bir tabîb celb olunur. Doktor akşam sabâh alınmak üzere bir kutu hab tertîb eder. Köylü iki hab aldıkdan sonra kendisinde biraz iyilik müşâhede edildiğinden zevcesiyle istişâreye başlar. Zevce:

"-Mâdemki bu hablardan iyilik müşâhede eyledin, hem hekîm masrafından kurtulmak ve hem de tamâmıyla iyileşmek için bu habların cümlesini birden yutmaklığın daha münâsib olur" der. Köylü bu nasîhate ittibâ' ederek habların cümlesini birden yutar. Sabâhleyin doktor geldiğinde hastanın cenâzesini bulur.

***

Meşhûr Operatör Alphonse Kern bir gün ava gider. Tesâdüfen bir geyiği yaralar. Hayvânın yanına yaklaşdığında yalnız bir ayağından yaralandığını görmesi üzerine derhâl ceybinden ustunç takımı çıkarıp hayvânın yarasını temizleyerek sarar ve ormanın bir kenârına götürüp bırakır.

***

Köylünün birisi zâtü'l-cenbe mübtelâ olarak tabîbe mürâca'at eder. Doktor yazdığı reçeteye, hastaya açılması îcâb eden pehlivân yakısının kıt'asını kurşun kalemi ile çizerek:

"-Bu yakıyı zevcinizin ağrıyan tarafına yapışdırınız" diyerek hastanın zevcesine tenbîh eder. Ertesi gün mu'âyenesinde yakı yerine hastanın vücûduna kendi yazdığı reçetenin yapışdırılmış olduğunu görerek ta'accüb eder.

***

[415] Zengin hastanın biri tabîbe mürâca‘atla pek ziyâde râhatsız olduğundan bahseder. Tabîb hastalığını sorar. Hasta:

"-Bağırsaklarım o derece mütehassisdir ki, dün birisini kavun yer iken gördüm, derhâl karnım ağrıdı" cevâbını verir.

İki Sinirli Hastanın Hasbihâli

Birisi:

"-Nasılsınız iyi misiniz?" Diğeri:

"-Sormayınız, hâlim pek fenâ, ziyâde râhatsızım". Evvelki:

"-Öyle ise bahtiyârsınız". Diğeri:

"-Neden?" Evvelki:

"-Siz muztarib olduğunuz için bahtiyârsınız. Hâlbuki benim hastalığım öyle bir devre geldi ki, hiç ıztırâbım kalmadığı için bedbahtım" demişdir.

***

Köylünün birisinin dişi ağrıdığında bir eczâhâneye gidip ilâc alır. Ertesi gün köylü tekrâr gelerek dişinin ağrısının bir gün daha devâm edeceğini söylediklerini eczâcıya ifâde eder. Eczâcı:

"-Öyle ise daha kuvvetli bir ilâc vereyim de geçsin. Fakat dişin çürüğüne iyice koyunuz". Köylü:

"-Aman eczâcı efendi, her ne kadar zahmet ise siz koyunuz" diyerek dişi cebinden çıkarıp eczâcıya uzatır.

***

Birisi gâyetle şişman, diğeri fevkalâde za‘îf iki ahbâb tabîbe mürâca‘at ederler. Şişman:

"-Za‘îflemekliğim için ne yapmak lâzım doktor efendi?" Doktor:

"-Ta‘lîm ediniz, kavga ediniz". Za‘îf:

"-Öyle ise bendeniz dâimâ taleb-i afvda bulunayım" der.

***

[416] Madamın birisi hizmetçisine hitâben:

"-Biraz ayrık kökü kaynat da getir. Eğer evde yok ise attârdan al" der. Hizmetçi gidip bir fincân getirir. Madam birkaç yudum içdikden sonra:

"-Demek ki evde ayrık kökü varmış" der. Hizmetçi cevâben:

"-Evet madam, ma‘lûmunuz olan süpürgeden birkaç tel koparıp kaynatdım" der.

Kimyâ Dersi

Mu‘allim:

"-Bir şeyin içinde hâmız-ı kiyânus-ı mâ’" ta‘bîr olunan zehrin vücûdunu nasıl anlarsın?" Talebe:

"-O şeyden biraz hastaya içiririm. Eğer derhâl vefât ederse derûnunda o mâddenin vücûdu anlaşılır" [der.]

Mahkeme-i Cinâyetde

Reîs, müttehime hitâben:

"-Zevcene on yedi bıçak saplamana hangi sebeb seni sevk ve teşvîk etdi?"

"-Reîs Efendi! Bu hareketim kendisinin iyiliği için idi. Zavallı kadın fakrü'd-deme mübtelâ idi. Etıbbâ çelikden başka çâre olmadığını söylediler".

***

Hasta bir kassâb karısına hitâben:

"-Ben ölür isem, bizim çırağa varmalısın. Çünkü…" deyince karısı:

"-Evet, evet! O benim çokdan hâtırımdadır" demiş.

***

İhtiyâr bir adam genç bir kız ile izdivâc eder. Aradan birkaç ay geçtikden sonra ihtiyâr hastalanıp zevcesini yanına çağırarak:

"-Bilirim ki, siz genç olduğunuzdan ben öldükden sonra başkasına varacaksınız. **[417]** Fakat ricâ ederim, filân adama varma. Çünkü ben ondan hazzetmem" demesi üzerine zevcesi cevâben:

"-Onu hâtırınızdan çıkarınız. Çünkü ben zâten filân adama söz verdim" der.

